

TÜRKİYE'DE DİNİ AYRIMCILIK RAPORU

BİRİNCİ BASKI

2010, İstanbul

MAZLUMDER / GENEL MERKEZ

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

Mithatpaşa Caddesi Nu: 62/4 Kızılay/Ankara

Tel: +90 (312) 418 10 46 - Faks: +90 (312) 418 70 93

Http: www.mazlumder.org.tr - E-Posta: info@mazlumder.org.tr

MAZLUMDER¹

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

---

1 MAZLUMDER (İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği), 28 Ocak 1991 tarihinde avukat, gazeteci, yazar, yayıncı ve iş adamlarından oluşan elli dört kişilik bir grup tarafından kurulmuştur. Genel Merkezi Ankara'dadır. Derneğin 20 ilde şubesi, 6 ilde temsilcilikleri bulunmaktadır. Devletten, siyasal parti ve gruplardan bağımsız çalışan bir insan hakları örgütü olan MAZLUMDER, **“Kim olursa olsun zalime karşı, mazlumdan yana”** olma ilkesiyle, insan haklarını – ayırım gözetmeksizin, tüm insanlık için, çifte standartsız-savunmaya kararlı insanların ortak girişimi olma amacıyla çalışır.

İÇİNDEKİLER

Genel Başkan'ın Önsözü	7
Önsöz	9
Giriş ve Gerekçe.....	11
Din Özgürlüğü ve Dini Ayrımcılık.....	12
Din Özgürlüğü Sorununun Ahlâkî Boyutu	13
Ayrımcılık.....	14
Türkiye'de Genel Olarak Hak ve Özgürlük Sorunu	23
Türkiye'de Din ve Vicdan Hürriyeti'nin Tarihî Arka Planı.....	25
Din ve Vicdan Özgürlüğü	28
İfade Özgürlüğü	32
Türkiye'de Laiklik.....	34
Laiklik Hakkında Bazı Değerlendirmeler	39
Türkiye'de Din ve Toplum Konulu Araştırmalar	42
Araştırma 1: Türkiye'de Din ve Mezhep Aidiyetlerine İlişkin Dağılım.....	42
Araştırma 2: Gündelik Yaşamda Din, Laiklik ve Türban	46
Araştırma 3: Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset.....	49
Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Ayrımcılığın Önlenmesi Mevzuatı ..	52
Din ve Vicdan Özgürlüğü Yönünde Yerel Mevzuatın Değerlendirilmesi	80
Din ve Dini Ayrımcılığı Engellemeye Yönelik Mevzuat Hükümleri	80
Siyasi Partiler Kanununda Din Özgürlüğüne Müdahale	86
Türkiye'de Din ve Vicdan Özgürlüğünü Etkileyen Tarihsel Süreç.....	91
Devrim Kanunları	112
Türkiye'de Dini İnanç Grupları	117

Türkiye’de Sünni Müslümanların Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Müdahaleler	118
Sünni Müslümanlara Yönelik Dini Ayrımcılık Hakkında Beyanlar	282
Sünni Müslümanların Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Mağduriyetler	299
Türkiye’de Alevilerin Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Müdahaleler	315
Türkiye’de Alevilere Yönelik Dini Ayrımcılık Hakkında Beyanlar	338
Alevilerin Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Mağduriyetler	368
Türkiye’de Caferilerin Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Mağduriyetler	375
Türkiye’de Gayrimüslimlere; Rum/Ermeni/Süryani/Türk Protestan - Hıristiyan, Musevi, Yezidi, Bahai, Yehova Şahitleri ve Diğer Gruplara Karşı Yapılan İhlal ve Müdahaleler	380
Gayrimüslimlere Yönelik Dini Ayrımcılık Hakkında Beyanlar	444
Gayrimüslimlerin Uğradığı Dini Ayrımcılık ve Mağduriyetler	517
Din Özgürlüğünün Sağlanabilmesi İçin Yapılması Gereken Bazı Yasal Düzenlemeler	531
Çalışma Hayatında Din Özgürlüğü ve Standartlar	547
Din Özgürlüğü Alanında Genel Öneri ve Talepler.....	555
Sonuç ve İstem.....	563

GENEL BAŞKAN'IN ÖNSÖZÜ

Cumhuriyetin kuruluşu ile “ulus devlet” resmi ideolojisinin tanımladığı makbul vatandaş tanımının dışında kalan ve toplumun % 90 ını oluşturan tüm gruplar ayrımcı uygulamalarla ve bundan kaynaklanan her alandaki ihlallerle karşı karşıya kalmışlardır.

“Kim olursa olsun mazlumdan yana” “kim olursa olsun zalime karşı” prensibiyle insan hakları alanında çalışmayı temel ilke edinen Mazlumder, Türkiye’deki din/ inanç/ inançsızlık gruplarına karşı ayrımcı muameleleri yerinde tespit için 7 ilde saha çalışması yapmış, birçok değişik inanç grupları ile görüşmeler gerçekleştirmiş ve Türkiye’deki ayrımcılığın resmini çıkartmaya çalışmıştır. Ayrımcı mevzuat ve uygulamalardan kaynaklanan zulmün tespiti, kamuoyuna sunulması ve çözüm önerileri sunmak maksatlı bu çalışmamız 2008 yılında tamamlanmış ve İstanbul’da gerçekleştirdiğimiz bir sempozyum ile ulaştığımız sonuçlar düşünce adamları, akademisyenler ve bizzat ayrımcılığın mağdurları ile paylaşılmıştır.

Bu önemli çalışmanın basımı, ne yazık ki, tashih çalışmaları ve daha iyi bir baskı gerçekleştirme çabaları sebebiyle gecikmiştir. Öncelikle kamuoyuna mal olmuş böyle bir çalışmanın baskısının gecikmesi sebebiyle özür diliyoruz. Bu çalışmanın, ayrımcılığın olmadığı bir dünyaya katkı sağlamasını umuyoruz.

Kasım 2010
Ahmet Faruk ÜNSAL
MAZLUMDER Genel Başkanı

ÖNSÖZ

Dini ayrımcılık ülkemizde oldukça önemli bir sorundur. Binlerce yıldır bu topraklar, farklı dini kimliklere ev sahipliği yapmıştır. Farklı dini topluluklar beraber yaşamıştır. Bu dini toplulukların kimisi çoğunluk kimisi azınlık olmuş ve zaman zaman dini hassasiyetler karşı karşıya gelebilmiştir. Bütün bu farklı gruplara ayrımsız bir şekilde davranmak ve dini gruplara eşit muamele etmekle görevli olan, günümüzde kamu otoritesidir. Bu büyük sorumluluk ve yetkisine rağmen ülkemizde kamu otoritesinin görevini iyi yapmadığı reddedilmeyecek bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Vatandaşlarını kendi belirlediği bir dini anlayışa uymaya zorlayan ve dini anlayışların sınırlarını ve hedeflerini kendisi belirlemeye alışmış bir devlet zihniyeti ile karşı karşıyayız. Bu zihniyet, yaptığı ayrımcılıklarla büyük sorunların oluşmasına yol açmıştır. Dini ayrımcılık; ülkemizde her dini grubun rahatsız olduğu ve büyük acılara yol açan insan hakkı ihlalleri oluşturmuştur.

MAZLUMDER kurulduğu 1991 yılından beri günlük, aylık ve yıllık insan hakları raporları yayınlarak Türkiye'deki ve Dünya'daki hak ihlallerini takip etmektedir. Din ve vicdan özgürlüğü alanında da ayrımsız tüm dini gruplara eşit mesafede olan ve her türlü haksızlığa karşı mücadele veren MAZLUMDER bununla yetinmeyip her geçen gün derinleşen din ve vicdan özgürlüğü alanındaki sorunlara ilişkin yerinde tespitler yaparak çözümler sunma hedefi ile bir saha çalışması yapmanın önemine inanarak harekete geçti. Bu kapsamda 7 ilde farklı dinden veya aynı dinden olup farklı mezhep ve meşrepten onlarca grupta görüşmeler yapıldı. Konu hakkında tecrübeleri ve gözlemleri olan birçok kanaat önderi ve düşünce adamı ile mülakatlar gerçekleştirildi. Ardından yapılan görüşmeleri ve edinilen kanaatler bir araya getirildi. Ulusal ve

uluslararası mevzuat gözden geçirerek uygulamada var olan eksiklikler, olması gerekenler, ve genel sorunları tespit edildi. Bu tespitler ışığında çözüme yardımcı olunması için çok önemli olduğunu düşündüğümüz önerilerde bulunduk. Bir insan hakları örgütü olarak bilimsel bir metotla sorunlara yaklaşım gösterme ve can yakıcı dini ayrımcılık problemine çözümler sunmanın tarihi sorumluluğunun farkındaydık. Bu konuda mütevazı de olsa bir çaba sergilemeye çalıştık.

MAZLUMDER dini ayrımcılık raporunu oluşturmakla kalmayarak sorunu düşünce adamları ve akademisyenler ve sorunun mağdurlarının aktif bir şekilde katıldığı bir sempozyum ile tartışmak suretiyle çalışmayı kamuoyu gündemine taşıdığı gibi, bundan sonraki süreçte de sorunun çözümü yolunda da yapılacak tüm faaliyetlere destek vermeye devam edecektir. Amacımız kamu otoritesinin, sorunlara doğru yaklaşımının sağlaması, bilimsel verilerle desteklenmiş çalışmaların işaret ettiği toplum yönetiminin en doğru ve adaletli bir şekilde olacağını hissetmeleri ve gereken değişiklikleri yapmalarıdır. Ayrımcılık alanında her kesimden mağdur için gereken çalışmaları yeterince yapamadığımızı düşünüyoruz öncelikle. Ayrımcılığa uğrayan her kesimden bundan dolayı özür diliyoruz. Ayrımcılık alanında yapacağımız çalışmaları daha kapsamlı ve etkili bir şekilde sürdüreceğimize söz veriyoruz.

Çalışmada büyük emeği geçen gruplarla görüşmeler yapan mülakat ekibimize, genel koordinatörümüz Ahmet Kızılkaya'ya ve tüm materyalleri toplayarak uzun ve yoğun bir uğraş sonucu ayrımcılık sorununun çözülmesine büyük katkı sağlayacak somut önerilerle dolu bir rapor oluşturan Genel Başkan yardımcımız Nesip Yıldırım beyefendiye çok teşekkür ediyorum. Tüm arkadaşlarımız büyük bir özveri ile iddialı bir rapor oluşturulmasını sağladılar. Önemli olan toplumda büyük rahatsızlık oluşturan bu sorunun çözümüdür. Bunun gerçekleşmesi biz insan hakları savunucularının tüm yorgunluklarını unutmasını sağlayacaktır.

Ömer Faruk GERGERLİOĞLU
MAZLUMDER Genel Başkanı

GİRİŞ VE GEREKÇE

MAZLUMDER, Türkiye’de din / inanç alanında yaşanan ayrımcılığın tespiti, nedenleri, halen yaşanan din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, yaşam hakkı, çalışma hakkı ve diğer hak ihlallerinin belirlenmesi ile yasal alan başta olmak üzere, yapılması gerekenlerin ortaya çıkarılması amacıyla bir çalışma başlamıştır.

Çalışma gurubu²; İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Hatay ve Mardin illeri ve bazı köylerinde din / inanç grubu mensupları ve kanaat önderleriyle görüşmüştür. Sünni Müslüman, Alevi, Katolik, Ortadoks, Protestan, Rum, Ermeni Hıristiyanlar, Musevi, Caferi, Bahai, Yezidiliğe mensup kişilerle görüşmüştür. Ayrıca, mahkeme kararları, mevzuat, raporlar, kitaplar ve daha önce yapılan görüşmelerden faydalanılmıştır.

Amacımız, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan günümüze yaşanan dini ayrımcılık ihlallerini tespit etmek, gelecekte bu ihlal alanlarının oluşmaması için öneri sunma ve faaliyetler yürütmektir.

MAZLUMDER, acıları yarıştırmak, öncelemek niyetiyle değil, dünya görüşü ne olursa olsun mazlumunu korumak, zalimi teşhir edip, zalime karşı çıkmak hedefindedir.

İş bu rapor, MAZLUMDER genel merkezinin 2008 yılında “Her Türü Dini Ayrımcılıkla Mücadele” konulu çalışmaları kapsamında hazırlanmıştır.

² Çalışma gurubu: Süphan ERKAN, Sıdika ÇETİN, Nurcan AKTAY, Kadir TİRİL, Mustafa KAYLI, Şimşiröddin EKİNCİ, Mehmedi AKTOPRAK, M.Arif KOÇER, Selahattin ÇOBAN, Seher AKÇINAR BAYAR, Muhammed AKAR, İbrahim Akdemir, Müzeyyen Boylu, Nesip YILDIRIM, Serpil KAYAER, Selahattin ÜNEŞ, Ayşe BİLGİN, Hanefi SİNAN, Abdülbasit BİLDİRİCİ, Taner AYAZ, Mehmet GÜMÜŞ, Cihan TÜRKER, Meriem SARI, Emre YURTALAN, Orhan ÖRS, Ömer Faruk ALTUNTAŞ, Pınar KARA

Türkiye’de bulunan tüm din / inanç gruplarına karşı yapılan ihlallerin önlenmesi ve bu grupların uğradığı mağduriyetlerinin giderilmesi dileğiyle...

DİN ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİNİ AYRIMCILIK

İnsanın, insan olmasından kaynaklı değeri bulunmaktadır. İnsanoğlunun sahip olduğu kimlikleri, farklılıkları bir dışlama aracı olarak değil, ortak yaşamın zenginlikleri olarak görmeliyiz

Din, inanç, dil, ırk ve siyasi görüşler insanların farklı kimlikleridir. Bu farklılıkların bastırılması, asimile edilmeye çalışılması; insana yapılan bir zulüm olduğu gibi, toplumsal barışı da zedelemektedir. Barış içinde bir arada yaşayabilmek için insanı, değerlerini korumak gerekmektedir. Tüm din ve inanç grupları; din ve vicdan özgürlüğünü hiç bir ayrıma tabi olmaksızın tam bir özgürlük ortamında yaşamalı, yaşayabilmelidir.

İnsanların din/ inanç değerleriyle barışık yaşanmalıdır.

İnsan; ideolojilere kurban edilmemelidir. Bunun için, devlet kendi ideolojisini insanlara dayatmaktan vazgeçmeli, tüm insanlara eşit ve nötr durmalı, özellikle dini alana müdahale eden bir yapı olmaktan çıkmalıdır.

“Türkiye’nin Din ve Vicdan Özgürlüğü Sorunu Nedir?

“Bu sorun, devletin vatandaşların dinî inanç ve pratiklerine müdahale ederek, resmî ideoloji çerçevesinde dini yeniden biçimlendirme, ulusallaştırma ve her dönemde egemen olan siyasanın yürütülmesinin bir aracına dönüştürme politikasından doğan; din eğitimi veren okulların kapatılmasından giyim kuşama yasak getirilmesine, tarikat ve cemaatlerin yasadışı ilan edilmesinden kurban bayramında kesilen hayvanların derilerine el konmasına kadar geniş bir alanda müslüman çoğunluğun, gayrimüslim azınlığın ve dini bir tercihi bulunmayanların sivil ve siyasi haklarının ihlâlüne dayalı bir laiklik anlayışında simgeleşen ve “irtica ile mücadele” gerekçesiyle son yıllarda yoğunlaşan devlet müdahalesiyle gittikçe derinleşen bir sorundur.

Türkiye’de devletin dinî alanı belirleme ve yönetme çabası, Müslümanları olduğu kadar gayrimüslimleri de olumsuz etkilemektedir. ...Din özgürlüğü alanındaki insan hakları ihlallerinin

özellikle son dönemde ağırlıklı olarak Müslüman çoğunluğa yönelik olarak gerçekleştiriliyor olması, gayrimüslim vatandaşların bu alanda herhangi bir sorunu olmadığı anlamına gelmemektedir. Esasen Türkiye yönetici elitlerindeki dine ilişkin tutum, sadece İslam değil, tüm dinler için insan hakları bakımından sorunlu bir perspektifi ifade etmektedir.”³

DİN ÖZGÜRLÜĞÜ SORUNUNUN AHLÂKÎ BOYUTU

“Türkiye’de, her kesimde, kendisi gibi olmayanların da haklarını savunmayı, insan hakları mücadelesini ideolojik tercihlerin önüne alabilmeyi ve ayrımsız bir insan hakları perspektifi taşımayı güçleştiren genel bir ahlâkî sorunun varlığından söz edebiliriz. Egemen otoritenin ihlâllerini kolaylaştıran ve ihlâlciyle mağduru baş başa bırakan bu sorun, bir insan hakları ahlâkının tesis edilememiş olması olarak da tanımlanabilir. Türkiye’de genel eğilim “farklı” olanın uğradığı ihlâlle duyarsız kalmak yönünde olmakla beraber, son yıllarda sağ, sol ve İslamî kesimlerle diğer gruplardan insan haklarına duyarlı bazı aydın ve aktivistlerin bir araya gelerek -örneğin yasak bir kitabı ortaklaşa yayımlamak gibi - sivil itaatsizlik temelli eylemler yapmaları cinsinden umut verici gelişmeler de söz konusudur. ...İnsan hakları sorununun çözümü açısından, devletin, kendi sınırlarına çekilmesi, ideolojik tercihten arındırılması ve hukuk devleti olması için çaba gösterilmesi gerekir. Kuşkusuz, yukarıda belirtildiği üzere insan hakları sorununun toplumdaki kaynaklanan bir boyutu da mevcuttur; ancak, bu durum, Türkiye toplumunun hukuk devleti ilkesinin yürürlükte olduğu bir açık toplum olmasına yol açabilecek boyutta değildir...”

Türkiye’de, insanların, Müslümanlar ve Gayrimüslimler olarak, din ve vicdan özgürlüğü bakımından kendilerini devletten yana emin hissetmeleri sağlanmalıdır. Bazı muhalif dinî grupların varlığı da din ve vicdan özgürlüğünün kategorik olarak ülkede yaşayan tüm bireyler ve cemaatler için ihlâl edilmesini, devletin bu alandaki hakları yaklaşık yetmiş yıldan bu yana tanımaması için gerekçe olamaz.”⁴

³ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

⁴ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

AYRIMCILIK⁵:

“Eşitlik Kavramı ve Ayrımcılık

Ayrımcılık temel olarak ya da en azından potansiyel olarak bir eşit olmama durumunu ifade eder ve bazı bireylere diğerlerinden farklı davranmayı içerir. Bu yüzden ayrımcılığın tanımına geçmeden önce “*eşitlik*” kavramına açıklık getirmek yerinde olacaktır.

Eşitliğe yönelik iki genel kavramsal yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar hem ulusal hem de uluslararası hukukta eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkına açık bir şekilde karşılık gelmektedir⁶:

- **Şekli eşitlik** temel bir düşünceye atıfta bulunur: benzer koşullardaki bireylere benzer şekilde davranılmalıdır. Şekli eşitlik, genişliğine bakmaksızın benzerliğin görüntüsüne dayalı eşit muameleyle odaklanır. Benzer durumlardaki bireylere farklı muamelede bulunma amacıyla hareket eden yasalar ve uygulamalar doğrudan ayrımcılıkla sonuçlanır. Yapısal faktörler, eşit muamele olmaksızın ya da doğrudan ayrımcılık önlenmeksizin belli grupların toplumun gerisine düşmesine neden olabilirler. Bu yüzden, kendi başına uygulandığında ve benzerlikler kadar farklılıklar da göz önüne alınmadığında muamelenin tutarlılığı eşitliğin genel amacına erişmeyi sağlamakta yetersiz kalır⁷.
- **“Maddi eşitlik”** farklı durumlardaki bireylere farklı muamele yapılması gerektiğine atıfta bulunur. Gerçek eşitlik iki farklı düşünceyi kapsar – sonuçların eşitliği ve fırsat eşitliği.⁸
- **“Sonuçların eşitliği”**, alınan önlemler kapsamında ortaya çıkan sonuçların eşit olmasını gerektirir. Sonuçların eşitliği görünüşte aynı muamelede bulunmanın, geçmişte ya da devam eden ayrımcılık ve farklılıklardan dolayı uygulamadaki eşitsizliği güçlendireceğini kabul eder. Bu yaklaşım kapsamında, önlemlerin amaçları kadar etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekir⁹.

⁵ Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı -İnsan Hakları Gündemi Derneği Hakan Ataman)

⁶ Non-Discrimination in International Law, A HANDBOOK FOR PRACTITIONERS, Edited by Kevin Kitching Published by INTERIGHTS, The International Centre for the Legal Protection of Human Rights Lancaster House 33 Islington High Street, London N1 9LH, UK, January 2005, p. 19. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. European handbook on equality data, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.4, Manuscript completed in November 2006, European Communities, 2007, Printed in Belgium, p. 14

⁷ A.g.e. p.19

⁸ A.g.e. p.19

⁹ A.g.e. p.20

- **“Fırsat eşitliği”** hukukun farklı başlangıç konumlarını göz önüne alarak, arzu ettikleri faydayı kazanmalarına yönelik, tüm bireylerin eşit fırsatlara sahip olmasını sağlayabileceği görüşünü savunur. Fırsat eşitliği eşit şans sağlamayı hedefler ancak eşit sonuçlar hedeflemez. Fırsat eşitliği kavramı modern hukukta en sık kullanılan eşitlik kavramıdır. Bu durum muhtemelen kavramın serbest piyasa ekonomisiyle uyumlu olmasından kaynaklanmaktadır. Kişisel haklara ilişkin kanunlar piyasaya katılmayan için kapılar açmak yoluyla temsil edilmeyen ya da zarar görebilir gruplar lehine fırsat eşitliği temin ederler¹⁰.

Ayrımcılığın Tanımı

Oysa ki BM İnsan Hakları Komitesi, 1989 yılındaki otuz yedinci oturumunda yaptığı 18 nolu Genel Yorumda, *“BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin”* ilgili maddeleri, *“Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası BM Sözleşmesinin”* 1. maddesindeki *“ırksal ayrımcılık”* ve yine *“Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair BM Sözleşmesinin”* 1. maddesindeki *“kadına karşı ayrımcılık”* tanımlarına atıfta bulunarak, belirtilen sözleşmelerdeki ayrımcılık teriminin sadece belli alanlardaki ayrımcılığa değindiğini belirterek aşağıdaki tanımı geliştirmiştir:

“Komite’ye göre, Sözleşme’de kullanıldığı şekliyle “ayrımcılık” terimi, ayırma, dışlama, kısıtlama veya ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayrımcılığı kast etmektedir.”^{10 a}

Doğrudan ve Dolaylı Ayrımcılık

Doğrudan ayrımcılık ırksal ya da etnik köken ya da inançları, engellilik, cinsiyet, yaş ya da ... benzer nitelikteki herhangi bir diğer konumları nedeniyle bir kişi ya da grubun daha az lehinde ya da onlara zarar verici muamele olduğunda gerçekleşmektedir. Bu haliyle doğrudan ayrımcılık, bir kişiye, yasaklanan ayrımcılık nedenlerinden herhangi birisiyle karşılaştırılabilir benzer durumlarda

¹⁰ A.g.e. p.20

^{10a} (CCPR General Comment No. 18. (General Comments): *Non-discrimination*: 10/11/89. para 7)

muamele edildiğinden, edilmiş olduğundan veya edileceğinden daha az elverişli davranmaktır. Başka bir deyişle doğrudan ayrımcılık belli kategoride olan kişilere, objektif ve makul bir sebep olmaksızın veya meşru bir amaç gözetmek veyahut da gözetilen amaçla yapılan muamele arasında orantılılık ilişkisi bulunmaksızın, farklı muamelede bulunmaktadır¹¹. Örneğin herhangi bir iş için “engelliler başvuramaz”, veya sosyal bir olanak ya da tesisin kullanımı için “yabancılara izin verilmez”, “50 yaş ve yukarısı giremez” gibi kurallar ve uygulamalar doğrudan ayrımcılık kapsamına girmektedir.

Bununla birlikte ayrımcılık gündelik hayatın gerçekliği içinde sıklıkla çok fazla göze çarpmayan biçimlerde meydana gelir. Bu nedenle, dolaylı ayrımcılık da ayrımcılıkla ilgili mevzuat kapsamında ele alınmaktadır. Dolaylı ayrımcılık bir koşul, bir ölçüt ya da bir uygulama görünüşte tarafsız olmasına karşın, yasal bir amaç tarafından nesnel olarak meşrulaştırılmaksızın, ırk ya da etnik köken ya da inanç, engellilik, cinsiyet, yada yaşa ...mensup kişiler için dezavantaj oluşturduğunda meydana gelir. *Dolaylı Ayrımcılık* üç farklı biçimde tezahür etmektedir:

(a) Görünüşte objektif bir düzenleme veya uygulama olmasına karşın, esas itibarıyla belli kategoride olan kişiler açısından dezavantajlı bir durumun, objektif ve makul bir biçimde haklılaştırılmaması hali;

(b) Genel bir düzenlemenin oransız bir biçimde belli kategoride olan kişilerin büyük bir kısmını etkilemesi, bu durumda ayrımcılık teşkil edebilmesi için objektif ve makul bir haklılaştırmasının olmaması gereklidir.

(c) Nihayet, genel bir düzenleme hazırlanırken, objektif ve makul bir haklılaştırma olmamasına karşın, belli bir birey veya katego-

¹¹ Bu konuyla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz: The Prohibition of Discrimination under European Human Rights Law, European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D.3, February 2005, p.16; Discrimination (direct and indirect), Glossary of terms, European Commission, 01/09/2006, http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/rights/gloss_en.htm#har websitesinde mevcuttur (14.12.2006); Ayrıca bkz. Capacity Building of Civil Society dealing with Anti-Discrimination, Training Manual, Human European Consultancy in partnership with the Migration Policy Group, An initiative funded by the EU, The contents of this publication do not necessarily reflect the opinion or position of the European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, September 2005, metin Türkçe olarak http://ec.europa.eu/employment_social/fundamental_rights/pdf/civil/train-man_tr.pdf web sitesinde mevcuttur (14.12.2006).

riye farklı muamelenin, genel kural için istisna öngörmeyerek, ihmal edilmiş olması durumudur. Başka bir ifadeyle, dezavantajlı bir birey için örneğin, özürlü veya dinsel yasaklamalar nedeniyle farklı ihtiyaçları ortaya çıkan bir birey için koruma sağlamanın ihmal edilmiş olması durumudur. Bu genel düzenleme ile ayrımcılık tam anlamıyla haklılaştırılabilirse bile, genel kural içinde bu grupların dikkate alınmamış olunması durumu bizzat ayrımcılık teşkil eder¹². .. Örneğin bir sosyal tesiste herhangi bir yasaklayıcı ya da kısıtlayıcı kural olmadığı ve herkesin kullanımına açık olduğu halde tesis, tekerlekli sandalye kullanmak zorunda olan engellilerin girebileceği şekilde tasarlanmadıysa bu da dolaylı ayrımcılık kapsamına girmektedir.

Doğrudan ayrımcılık kavramsal ve kavramsal olmayan ayrımcılık olarak ikiye ayrılır. Doğrudan kavramsal ayrımcılık kendisini hem uygulama hem de ifade olarak deklere eder. Örneğin işyerinde yöneticilik ve liderlik rolünü bir erkekten daha iyi yapabilecek bir kadının bulunmasına karşın, kadının cinsiyetinden dolayı yönetici yapılmaması ve bunun nedeninin de kadın olmaktan kaynaklandığını açıkça deklere etmek bu kapsamdadır. Doğrudan ancak kavramsal olmayan ayrımcılık da ise ayrımcılık kendisini kavramsal olarak değil davranışsal olarak gösterir. Örneğin bir kurumda üst düzeydeki mevkilere sürekli olarak belli ırk, din veya mezhepteki kişiler getirilir. Ancak bu kavramsal olarak deklere edilmez. Doğrudan ayrımcılığın ayrımcılığa uğrayan kişilere yönelik negatif bir tutum gerekliliği yoktur, kendisini belli bir duruma ilişkin tepkisel nitelikteki vakalar yoluyla gösterebilir. Böylece bir esnaf siyah başvuruçulara karşı ayrımcı davranabilir. Bu sadece onlardan hoşlanmadığı için değil, aynı zamanda daha fazla para kazanmak ve doğruluğu ispatlansa da ispatlanmasa da kendisi ırkçı olmadığı halde ırkçı müşterilerini memnun etmek için beyaz bir yardımcı seçmek yoluyla da gerçekleşebilir¹³.

Ayrımcılık dönüşümlü olarak gerçekleşebilir. Dönüşümlü ayrımcılık durumunda, kendilerine karşı ayrımcılık yapılan bir grubun üyeleri kendi grubunun diğer üyelerine karşı ayrımcılık yapabilir ya da iğrendiği şeyi içselleştirebilir. Buna ilişkin en somut örnek kadın bir işverenin iş için kadın başvurularını kabul etmemesidir.

¹² A.g.e, p.16

¹³ THE BADNESS OF DISCRIMINATION, KASPER LIPPERT-RASMUSSEN Ethical Theory and Moral practice 9: 167–185, 2006. DOI: 10.1007/s10677–006–9014-x c Springer 2006, Accepted: 8 March 2006, pp.171-172

Buna ilişkin bir diğer örnek de bizzat ayrımcılık kurbanı olanların ayrımcılığı içselleştirmesidir. Bir diğer somut örneği ise siyahlara karşı hem resmen hem de geleneksel olarak ırkçı muameleyi savunan *Jim Crow Kanunları* altında yaşayan Afrikalı Amerikalılardır. Beyazların huzurunda saygılı ve itaatkâr olmak için kendi kendilerini eğitmişlerdir. Ayrıca, ayrımcılık çoğunlukla asimetrik bir şekilde gerçekleşse de, böyle olmak zorunda değildir. Yani ayrımcılık sadece gücü elinde bulunduranlar tarafından yapılmamaktadır¹⁴.

Ayrımcılıkla ilişkili diğer kavramlar

Ayrımcılık sık bir şekilde önyargı ve sterotip (kalıp yargı) kavramlarıyla birlikte görülmektedir. Sosyal bilimciler “önyargı” tanımlarında farklılıklar göstermelerine rağmen önyargının bir grup veya grubun üyelerine karşı, genelde negatif bir ön değerlendirme olduğu düşüncesinde uzlaşırlar (Fiske, 1998; Jones, 1997; Nelson, 2002). Psikolojide genel olarak kullanıldığı şekliyle önyargı, sadece bir fikir ya da inanç üzerine bir beyanat değil, horgörme, sevmeme ve nefret gibi duyguları içeren bir tutumdur¹⁵. Önyargının pusu kurduğu yerlerde kalıp yargıların uzakta olduğu pek görülmez. “kafanın içindeki resimler”e veya gerçeğin zihinsel kopyalarına benzetmiş ve buradan yola çıkarak terim gitgide bir grubun üyeleri hakkında genellemeler - ya da daha çok aşırı genelleme anlamına gelmeye başlamıştır.

Grup düşmanlığının bilişsel bileşeni olarak da adlandırılabilen kalıp yargılar belirli bir grup ya da toplumsal kategorideki insanlar tarafından paylaşılan özelliklere ilişkin inançlardır.¹⁶ Önyargı bir tek ya da bir grup bireyin öncelikle grup üyeliği temelinde değer-

¹⁴ A.g.e, p.173

¹⁵ The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview, Makale Plous, S. (2003), In Understanding Prejudice and Discrimination, Ed. By Scott Plous, (pp. 3-48), New York: McGraw-Hill 2003, p.3, Bu makale “Herhangi Bir Dilde Önyargı: Önyargı Çeviri Projesi” adıyla bilinen bir Amerikan Psikoloji Derneği girişiminin bir parçası olarak birçok dile çevrilmiştir. Türkçe’ye çevirisi Simay İki ve Emrah Aktunç tarafından yapılmıştır. <http://www.understandingprejudice.org/apa/turkish/> (14.12.2006) web sitesinde mevcuttur. Ancak basılı halinden çok az daha kısadır. Ayrıca bkz. The Psychology of Prejudice and Discrimination, Bernard E. Whitley Jr. and Mary E. Kite, Thomson Wadsworth, Printed in Canada, 2006, p.10.

¹⁶ Sosyal Psikoloji; Shelley E. Taylor, Letittia Anne Peplau, David O. Sears; Çev: Ali Dönmez; İmge Kitabevi Yayınları; Mayıs 2007, Ankara, s. 179.

lendirilmesidir. Ek olarak, bir de peşin hükme dayanır.¹⁷ Ayrımcılık, dış-grup düşmanlığının davranışsal bileşenidir. Grup üyelikle-ri temelinde bireylere yönelik olumsuz davranışlardan oluşur.¹⁸

Önyargı, kalıp yargılar ve ayrımcılık genelde bir arada görülür, ancak biri olmadan diğlerinin olması da mümkündür. Bir etnik grup “alevi olmak” gibi tarafsız veya olumlu bir özellik ile stereotiplendiğinde önyargı ve ayrımcılık söz konusu olmayabilir. Benzer şekilde “yabancılara” veya “ameliyatta bir uzvu kesilmiş” kimselere karşı genellenmiş bir önyargı özel kalıp yargıları veya ayrımcı hareketleri içermeyebilir. Bilinçli veya bilinçsiz olarak ayrımcılığın önyargı ve ya kalıp yargılar olmaksızın oluştuğu zamanlar bile vardır.

Etnosentrik ya da Etnik Önyargı (Ethnocentrism or Ethnic Prejudice): belli bir etnik gruba üye olanların tüm diğer gruplardan üstün olduğu inancıdır. Bu aynı zamanda farklı etnik geçmişi ya da ulusal kökeni olanlara yönelik ayrımcılıkla sonuçlanır;

Yaş (Ageism): genellikle yaşlılara ve gençlere karşı kullanılan, yaş temelli ayrımcılık;

Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi-Xenophobia): aynı ulustan olmayanlara ya da yabancılara veya aynı ulustan olmayan ya da yabancı gibi görünen herhangi bir şeye karşı nefret ve/ya da korku;

Yahudi Düşmanlığı (Anti-Semitism): Yahudilere karşı ayrımcılık (Semites kavramı Arapları’da içermektedir ancak geleneksel kullanımı Arapları* içermez);

Dinsel Önyargı (Religious Prejudice): belli dinleri tercih edenleri temel alan ayrımcılık; Asimile etme... farklılığı yok etme... sönükleştirme... görünürlükten çıkarma...

Ayrıca, söz konusu ayrımcı muameleler kendisini açık, kapalı ve örtük biçimlerde gösterebildiği gibi, kişilerarası, kurumsal, örgütsel ve kültürel düzeylerde de gösterebilmektedir. Ayrımcı muameleler kendisini sık bir şekilde hem uluslar arası hukukta hem de ulusal hukukta yasaklanmış olan taciz ve mağdurlaştırma ile birlikte göstermektedir:

¹⁷ A.g.e. s.182

¹⁸ A.g.e. s. 183

* Özellikle de 11 Eylül saldırılarından sonra Araplara veya genel olarak Müslümanlara karşı uygulanan ayrımcılık İslamofobi (Islamophobia) kavramıyla ifade edilmektedir. (Hakan ATAMAN)

Taciz: Taciz, yıldırıcı, düşmanca, alçaltıcı, utandırıcı ya da saldırganca bir çevre yaratma ve kişinin onurunu ihlal etme amacıyla ya da etkisiyle gerçekleşen istenmeyen bir davranışın meydana gelmesi olarak tanımlanabilir.¹⁹

Mağdurlaştırma: Mağdurlaştırma, eşitlik ya da ayrımcılığa uğramama hakkı ilkeleri dâhil olmak üzere, hukuki ilkeleri yürürlüğe koyma çabalarına misilleme eyleminde bulunan bir örgüt ya da bir kişi tarafından gerçekleştirilen olumsuz eylemler olarak tanımlanabilir.²⁰

Ayrımcılığın Ülkemizde Algılanışı ve Yurttaşlık Sorunu

Ayrımcılık dendiğinde akla ilk gelen şey Kürtçülük, Bölücülük veya Terörizm gibi kavramlardır. Bu yüzden de sürekli olarak ayrımcılıkla değil, bizleri bölmek ve parçalamak isteyen dahili ve harici düşmanlarla mücadele edilmektedir.

Buna azınlık vakıflarını da içerecek şekilde bazı yeni düzenlemeler öngören Vakıflar Kanunu hakkında, İzmir Barosu Başkanlığı'nın yaptığı açıklamayı somut bir örnek olarak verebiliriz;

Cumhuriyet Devrimi'nin 83 .yıl dönümünde; Cumhuriyet devrimcilerinin son vermiş olduğu; siyasi, adli, idari ve mali kapitülasyonların yeniden ihya edildiği, Cumhuriyetin başta laiklik olmak üzere temel niteliklerinin, sorumsuz davranan sorumlu ve yetkililerce tartışıldığı günler yaşamaktayız. Türk Ulusunun ekonomik bağımsızlığı ve siyasal bağımsızlığı AB ve ABD'nin ipotek ve vesayeti altına alınmıştır. Cumhuriyet Devrimi kazanımlarına ve Cumhuriyetin kurumlarına darbe üstüne darbe vurulduğu, TSK dışındaki devletin tüm kurum ve kuruluşlarında, teokratik kadrolaşmanın ve karşıdevrim sürecinin doruk noktasına ulaştığı, Kemalist unsurların tasfiyeye tabi tutulduğu, ayrılıkçı unsurlara genel affın gündeme taşındığı, yeni SEVR haritalarının elden ele dolaştığı bir dönemde Cumhuriyet Bayramını kutlamaktayız. (...) Bunun en son örneği; şu anda parlamentonun gündeminde olan yeni Vakıflar Yasa tasarısıdır. Yeni Vakıflar Yasa tasarısı dış odakların baskı ve güdümü ile TBMM'nin gündemine taşınmıştır. (...) Ülkemiz yakın tarihte savaş yitirmediği halde;

¹⁹ Non-Discrimination in International Law, A HANDBOOK FOR PRACTITIONERS, Edited by Kevin Kitching Published by INTERIGHTS, The International Centre for the Legal Protection of Human Rights Lancaster House 33 Islington High Street, London N1 9LH, UK, January 2005, p.21.

²⁰ A.g.e. p.21

AB ’ne uyum ya da yenedünya düzeni adı altında, emperyal odakların telkin ve yönlendirmesi sonucu, Siyasal iktidar Türkiye’ nin başta toprak ve ulus unsuru olmak üzere, kuruluşuna kaynaklık eden temel öğeleri tasfiye eden tasarrufları nedeniyle ülke içinde ve dışında (Kıbrıs’ ta) toprak kaybeden ülke konumuna doğru hızla itilmektedir. Bu çok ciddi ve vahim hukuk ihlalidir. Ülkemiz adı konulmamış bir işgal ve teslimiyet sürecini yaşamaktadır.^{20a}

Bu ve benzer nitelikteki algılayış biçimleri yeni değildir. Son birkaç yıldır giderek artan hoşgörüsüzlüğün ve nefretin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna ilişkin bir diğer örnek 1 Kasım 2004’de Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu (BİHDK) “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu” tarafından hazırlanan raporun basın açıklaması sırasında yaşanan olaylardır. Raportörlüğünü Prof. Dr. Baskın Oran’ın üstlendiği raporun açıklanması sırasında İnsan Hakları Danışma Kurulu Başkanı İbrahim Ö. Kaboğlu’na karşı gerçekleşen çirkin davranışlar ve ardından konuya ilişkin sarf edilen sözler şu şekildedir:

AKP Malatya Milletvekili Süleyman Sarıbaş İnsan Hakları Danışma Kurulu üyelerine ilişkin “Millet bunları tükürüğüyle boğar.”; “...Filistin kamp kaçkını, eski sosyalistler, şimdilerde liboş, AB’ye girerse finoş olacak zatlar. ... milliyetsiz devşirmeler...”; Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu üyesi Fethi Bolayır “ihamet belgesi” olarak niteleyenler tarafından yapılan suç duyurusu, konuyla ilgili önyargının mevcudiyetini açık bir şekilde gözler önüne sermektedir²¹.

Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğü tarafından düzenlenmek istenen ancak gelen tepkiler üzerine iptal edilerek başka bir zamanda ve yerde yapılan “İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri”, adlı konferansa ilişkin Adalet Bakanı Cemil Çiçek Mecliste yaptığı konuşmada aynen şunları söylemiştir:

^{20a} (İzmir Barosu Başkanlığı Basın Açıklaması, Avukat Nevzat Erdemir, İzmir Barosu Başkanı, 28.10.2006, <http://www.izmirbarosu.org.tr/default.asp> web sitesinde mevcuttur.)

²¹ (İnsan haklarınıza çakarım iki tane! Radikal Gazetesi <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133054> 2 Kasım 2004 ; Ne düşünce kaldı ne de özgürlüğü... İBRAHİM Ö. KABOĞLU <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133173> 3 Kasım 2004; Ayrıca aynı gün sayısında bkz. Yokuş: Bin kere yırtarım <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133159> Azınlık raporu ‘paramparça’ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=132968>; TSK: Zorla azınlık olmaz <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=133157>; Azınlık Raporu için suç duyurusu <http://www.ntvmsnbc.com/news/292987.asp> 25 Ekim 2004.)

Şimdi, siz, o zaman, falanca ülkenin parlamenterlerini nasıl ikna edeceksiniz? Onlar pekala diyecekler ki "siz bizi ikna etmeyin; gidin, Boğaziçi Üniversitesinde Boğaza bakarak bu yalanları söyleyenleri ikna edin. Dolayısıyla, bu, Türk Milletini arkadan hançerlemektir; bunu, çok açık olarak söyleyelim"²²

Diyaret İşleri Başkanlığı'ndan sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın, AKP Adıyaman Milletvekili Mahmut Göksu'nun Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleriyle ilgili soru önergesini şu şekilde yanıtlamaktadır:

Başkanlığımız, misyonerlik faaliyetlerinin, toplumumuzun değerler bütünüünün en temelinde yatan dini inancında bir farklılaşma meydana getirerek, onun tarihi, dini, milli ve kültürel birlikteliğini ve bütünlüğünü bozup, parçalamayı amaçladığını düşünmektedir. Tarihi birikimimiz ve günümüzdeki gelişmeler göz önüne alındığında masum bir din tebliği veya din hürriyetinin kullanımı hadisesi olmadığı, aksine tarihi arka planı ve siyasi amaçları olan son derece planlı bir hareket olduğu görülmektedir²³.

Örneğin, Türkiye'de azınlıklar söz konusu olduğunda Lozan Antlaşması'na atıfta bulunulmakta, ancak bu antlaşma da alabildiğine dar yorumlanmaktadır. Lozan Antlaşması'nda hiçbir ayırt edici ibare kullanılmaksızın, "gayrimüslimler"den söz edilmesine rağmen, Türkiye, sadece Rum, Ermeni ve Yahudi'lerin azınlık olduğunu, Türkiye'de başkaca bir azınlık bulunmadığını beyan etmektedir. Türk eşittir Müslüman gibi, açıkça dile getirilmemiş bir formülü temel alan bu yaklaşım dini azınlıkları, etnik /ırksal temelden hareketle tanımlamak gibi anlaşılması zor bir tutum geliştirmiştir. Hal böyle olunca, Süryaniler, Türk Protestanlar v.d. hukuken tanınmayan gruplar olarak ortaya çıkmaktadır.²⁴

Türkiye'de ayrımcılık nedeniyle yaşam hakkının ihlal edildiği son örnekler, kuşkusuz ki Hrant Dink'in öldürülmesi, Malatya Katliamı ve Nijerya uyruklu sığınmacı Festus Okey'in karakolda gözetimindeyken bir polis kurşunuyla öldürülmesidir.

²² ADALET BAKANI CEMİL ÇİÇEK (Ankara); BİRİNCİ OTURUM; 24 Mayıs 2005 Salı; Açılma Saati: 14.00; BAŞKAN: Başkanvekili İsmail ALPTEKİN; KÂTİP ÜYELER: Yaşar TÜZÜN (Bilecik), Mehmet DANIŞ (Çanakkale) <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/ham/b10101h.htm> web sitesinde mevcuttur.)

²³ Aydın: Misyoner hareket siyasidir, Radikal Gazetesi. 28/03/2005. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=147855& tarih=28/03/2005> web sitesinde mevcuttur. Ayrıca Bkz. "Bakan Aydın: 368 kişi din değiştirdi." Birgün Gazetesi. 28/03/2005 S.4

²⁴ Türkiye'nin Dini Azınlıkları, Orhan Kemal Cengiz, http://www.tesev.org.tr/etkinlik/okemal_cengiz_sunum.php web sitesinde mevcuttur.

Empati ve rol yapma üzerine araştırmalar, bakış açısındaki bu tür tersine çevirmelerin önyargı, stereotipleme ve ayrımcılığı azalttığını ortaya koymuştur²⁵.

Jürgen Habermas’a göre ötekine karşı, bizlerden biri olarak dayanışma göstermek, tözsel olan her şeye direnen ve gözenekli sınırlarını sürekli daha da öteye taşıyan bir topluluğa ait esnek “Biz”i kapsar. Bu ahlaksal topluluk, ayrımcılığın ve haksızlığın kaldırılmasıyla birlikte marjinalleri, karşılıklı saygı temelinde benimseme düşüncesi üzerine kurulmuştur. Yapısal olarak ortaya çıkan bu topluluk, kendi türünü zorla kabul ettirerek tektip oluşturan bir kolektif değildir. Benimsemek, kendi içine kapatmak ve ötekine karşı kapanmak demek değildir. “Ötekini benimsemek”, toplumsal sınırların herkese – hatta ve özellikle de, birbirine yabancı olan ve birbirine karşı yabancı kalmak isteyenlere – açık olması demektir.²⁶

Önyargı ve ayrımcılığı azaltmanın bir başka etkili yolu da adil davranışı zorunlu tutan kanunlar, kurallar ve sosyal normlar oluşturmaktır (Oskamp, 2000).²⁷ Hukuk bu açıdan vazgeçilmez bir unsurdur. Bu açıdan bakıldığında Türkiye bir yandan iç hukukunda gereken düzenlemeleri yapmalı ve eksikliklerini gidermeli, diğer yandan ayrımcılığın önlenmesine dair onaylamadığı insan hakları sözleşmelerini onaylamalı, onayladıklarına koyduğu çekinceleri kaldırmalıdır.”²⁸

TÜRKİYE’DE GENEL OLARAK HAK VE ÖZGÜRLÜK SORUNU:

Türkiye’de genel olarak insanlar devletten kaynaklanan mağduriyetler yaşayabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ideolojisi insanı değil, devleti koruma kollama esası üzerine konumlanmıştır. İnsanları homojenleştirmeye çalışan bu anlayış, tek tipçi,

²⁵ The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview, Makale Plous, S. (2003), In Understanding Prejudice and Discrimination, Ed. By Scott Plous, (pp. 3-48), New York: McGraw-Hill 2003, p.36

²⁶ “öteki” olmak, “öteki”yle yaşamak, Siyaset Kuramı Yazıları, Jürgen Habermas, Çev. İlnur Aka, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul Şubat 2002, s.9

²⁷ The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview, Makale Plous, S. (2003), In Understanding Prejudice and Discrimination, Ed. By Scott Plous, (pp. 3-48), New York: McGraw-Hill 2003, p.36

²⁸ Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı -İnsan Hakları Gündemi Derneği Hakan ATAMAN

dayatmacı bir devlet yapısına kaynaklık etmiştir. Bu yapı aynı zamanda sistem sorununu oluşturmaktadır. Katı laikçi ve dinlere, inançlara müdahaleci anlayış müslim, gayrimüslim ve inançsızlar yönünde dini özgürlükler sorununa; Türkçü, ulusçu kimlik dayatması ve farklılıkları reddeden anlayış ise Kürt meselesi ile diğer etnik kimlik meselelerinin oluşumuna kaynaklık etmektedir. Bu iki temel ihlal alanının dışında da kadın hakları, yaşam hakkı ihlali, işkence, haksız gözaltılar, yerinden ettirme, çocuk hakları ihlali, hasta hakları ihlalleri, siyasi temsil sorunu ve daha sayamayacağımız birçok ihlal alanı sözkonusudur.

İhlalleri giderme hususunda özel önemi olan yargı:

“Yargının sorunu ise hem bu alana egemen olan zihniyetten, hem mevzuattan, hem de uygulayıcılardan kaynaklanmaktadır. Bu zihniyet sorunu, yargının, üst düzey yargı görevlilerinin çoğunluğu tarafından, insan hakları ve adalet ilkeleri yerine egemenin iradesini temsil eden bir tür “devlet işi” olarak algılanmasıdır. Bu zihniyet sorunundan, başta anayasa olmak üzere, Yargının tâbi olduğu mevzuatın, insan hakları ihlallerini kolaylaştıran, hatta buna âmir olan hükümler ihtiva etmesinden dolayı, yargı mekanizması, insan hakları ihlallerini önleyememektedir. Yargıyla ilişkili bir diğer sorun ise, çoğu kez kendilerini evrensel bir hukuk nosyonu yerine, devletin resmî ideolojisini uygulamakla görevli addeden yargı organlarının ve yargı görevlilerinin çoğunlukta olmasıdır. Bu anlamda Türkiye’de yargının karşı karşıya bulunduğu temel sorun alanı sadece yargının bağımsızlığı değil, aynı zamanda yargının tarafsızlığıdır. Türkiye’de tarafsızlık genellikle evrensel hukuk ilkelerinden değil, devletin resmî anlayışından yana olmak gibi algılanmaktadır...”²⁹

Dönemsel olarak konjonktürün ve iktidarların hak temelli yasal düzenleme ile uygulamalar, A.B. ve diğer dış dinamiklerin katkılarıyla gelişmeler olabilmektedir.

Türkiye’de; Anayasanın darbe sonrası hazırlanmış olması ve içinde temel hak ve özgürlükleri ihlal edebilecek maddelerin çokluğu, sivil, hak ve özgürlükleri daha fazla koruyan Anayasanın yapılamamış olması,

Askerin dış güvenlik dışında, günlük hayata, siyasete müdahaleleri, vesayet oluşturacak konumu,

²⁹ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

Milli Güvenlik Kurumunun yapısı ile askeri vesayet sayılabilecek sivil alana müdahaleler,

Yüksek yargı organlarının hak ve özgürlük alanına ideolojik müdahaleleri, jakoben ve “bize özgü laiklik” tanımı, başörtüsü kararı, Gayrimüslim vatandaşların mallarına el konulması, vakıflarla ilgili kararları ve ideolojik yaklaşımları, yargı makamları içinde insan hakları ihlallerini önlemeden çok, devletin resmî ideolojisini uygulamakla kendisini görevli sayan kişilerin varlığı,

Bürokrasideki hantallık, atanmış valinin, seçilmiş belediye başkanından daha fazla yetkili olması,

Devlet memurlarındaki yukarıda sayılan sorunlardan bağımsızlaşamayan zihniyet sorunu düşünüldüğünde her alanda ihlal oluşmasına uygun ortam bulunmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’de; tüm din / inanç / inançsızlık grupları dahil olmak üzere herkes mağdur olabilmektedir.

TÜRKİYE’DE DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ’NİN TARİHİ ARKA PLANI

“Din ve vicdan hürriyeti alanında yaşanan bugünkü sorunların tabiatını daha iyi anlamak için, Cumhuriyet’in ilk yıllarına ve onu önceleyen Osmanlı dönemine bakmakta fayda vardır. Osmanlı İmparatorluğu millet sistemiyle yönetilmekteydi. İslam dininin gelenekleri istikametinde gelişen bu nizam Müslümanların üstünlüğüne dayanan, eşitlikçi olmayan, ancak, İbrahimî dinlerin kendi cemaat işlerini düzenlemekte serbest oldukları bir çerçeveye sahipti. Bu hâliyle de, millet sistemi, başka din ve mezheplere hayat hakkı tanımayan zamanın Avrupa’sında geçerli olan nizama göre din ve vicdan hürriyeti bakımından daha tercihe şayan bir nitelikteydi.

İmparatorluğun Batı ve Rusya karşısında gerilemeye başlaması ve gayrimüslim kavimlerin milliyetçilik hisleriyle ve bağımsızlık isteğiyle ayaklanmasıyla, eski millet sisteminin yürümediği görülmüş ve yeni arayışlara girilmiştir. Millet sisteminin eşitsizliğe dayalı hiyerarşik yapısı yerine, eşit vatandaşlığa dayalı bir sosyo-politik düzen yaratma çabalarını gecikmeli ve kısmî reformlarla gerçekleştirmeye çalışan Osmanlı İmparatorluğu, dışarıdan giderek artan müdahaleler karşısında gayrimüslim vatandaşlarıyla ilişkilerinde ne eski millet sistemine ve ne de arzu edilen eşit vatandaşlık düzeyine geçebilmiştir. Ayrılmış isyanlar, bu isyanlar sonunda Osmanlı mülkünden ayrılan ülkeler ve bu zeminde gelişen savaşlar, çok acı

bir tabloyu ortaya çıkarmıştır: Bu gelişmelerin sonucunda durumlarından şikâyetçi olan gayrimüslim Osmanlı tebaası, onların haklarını ve bu haklar üzerinden de kendi çıkarlarını savunan yabancı devletler ile bunlar karşısında direnen ve her türlü talebin karşılanmasını bağımsızlıktan bir taviz olarak değerlendiren Osmanlı bürokrat ve siyasetçilerinin devletçi zihniyeti, genel olarak hürriyet alanını ve bu alan içinde de, din ve vicdan hürriyeti alanını daraltmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, bu alanın giderek yok olduğu, bir savaşlar silsilesinin sonunda kurulmuştur.”³⁰

Gözlerini kırpmadan biçenler ve onlar biçildiklerinde de gözlerini kaçırınlar;

“... Orta Asya'nın Türkik kavimleri 11. yüzyılda yaklaşık 400 bin kişi ile Anadolu'ya geldiklerinde, bu topraklarda 5-6 milyon insan yaşamaktaydı. Anadolu bu göçmenlere daha önce de başkalarına davrandığı gibi davrandı... Onlara bağrını açtı, içine aldı ve kültürel olarak asimile etti. Bu yeni göçmenlerle o toprağı sahiplenener arasında siyasi çatışmalar yaşansa da, kültürel benzeşme belirleyici oldu. O kadar ki, karşılıklı din değiştirmeler sonucunda, kimin yönettiğinden bağımsız olarak çok kültürlü, kozmopolit bir medeniyetin arandığı bir döneme girildi ve Osmanlı İmparatorluğu bu harmanlanmayı taşıyabilen bir siyasi şemsiye olarak ortaya çıktı.... İttihat ve Terakki'nin etnik temelli milliyetçiliğinden türetilmiş 'milliliği' sahiplenilen Türkiye Cumhuriyeti, akıl almaz bir aymazlıkla bu tarihi yok saydı... Kendilerini göçmen olarak buralara gelmiş olan kavimlerin ardılı sayanlar, Anadolu'nun kadim topluluklarını ortadan kaldırmayı, buralardan sürmeyi içlerine sindirebildiler. Bulgarlar, Rumlar, Süryaniler ve Ermeniler olabildiğince buharlaştırıldı. Kürtlerin ise Müslüman oldukları için asimile olacakları, yani Türkleşecekleri varsayıldı... Böylece roller değişti... Sanki Türkler Anadolu'nun kadim ve doğal sahibi olan kimliğin sahipleriymiş, Kürtler ise hasbelkader bu topraklara düşmüş göçmenlermiş gibi davranıldı. Sanki Türkiye bu insanları barındırmakla bir lütufta bulunuyor, karşılığında da onların kimliklerini terk etmelerini bekliyordu... Bu beklentinin ne denli gerçekdışı olduğunu anlamak için ise Cumhuriyet'in ilanından sonra bir yıl yetti... Kuruluşta verilen sözlerin tutulmadığını, kandırılmış olduklarını düşü-

³⁰ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye'de Din Özgürlüğü Raporu

nenlerin milliyetçi hassasiyetiyle; Cumhuriyet’le birlikte başlayan baskılara karşı gelişen tepkinin birleşimi isyanlara neden oldu.

Devlet ise, Anadolu’nun bu kadim cemaatinin haklı taleplerini görmezlikten gelmekle kalmayıp, onları kimliklerinden arındırmayı denedi... Bunlar olurken, kendilerine ‘Türk’ kimliğini yakıştıran toplumsal kesimler sadece seyrettiler, duyarsızlığı bir tür vatandaşlık haline getirdiler.... Asıl sorumlular, kendilerine kucak açmış olan bu topraklardaki kadim toplulukları gözlerini kırpmadan biçenler ve onlar biçildiklerinde de gözlerini kaçıranlar.”³¹

AFP: “GÜL, TÜRKİYE’DE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ OLMADIĞI KONUSUNDAKİ ELEŞTİRİLERİ REDDETTİ”

ANKARA, 09/05(AFP)(BYE)— Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül bugün, Türkiye’de din özgürlüğü olmadığı yolundaki AB’nin eleştirilerini reddetti ve dini ayrımcılık uygulamanın Türk “geleneklerinde” yer olmadığını belirtti. Gül, “ibadet özgürlüğüne hoşgörü ile dolu bir geçmişimiz var. Her türlü dini inanca saygı gösterilmesi gerektiği yönünde bir geleneğimiz var” şeklinde konuştu. 1923’te modern ve laik Türkiye’nin kurulmasından önce hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu’na gönderme yapan Gül, Türkiye’nin dini “asimilasyonu” reddeden bir geçmişi olduğunun altını çizdi.

³¹ Etyen Mahçupyan- 11.10.2008/Taraf

DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ³²

1-TANIM

İnanç, ilahi olana bağlılık, Allah - Yaradan- Tanrı tarafından gönderilen ilkelerle dünya ve ahirette kurtuluşa vesile olacak yol, ibadetler bütünü, insanın kutsal olanla ilişkisini betimleyen inanış ve dogmalar bütünü.

2-KAPSAM VE SINIRLARI

A. KAPSAMI

- a- Dilediği dine inanma
- b- İnanıldığı gibi yaşama
- c- Örgütlenme
- d- Eğitim görme

AİHS'nin 9.madde metninden yukarıdaki kapsam anlaşılmaktadır.

Tarih, tek tip dine inanmak için vatandaşlarına baskı yapan zorbalara tanıktır. Ama tüm zorbalıklara rağmen tek tipçilik başarılamamıştır. Bu esasen insanın doğasına da aykırıdır. Din, temelde insanın vicdani tercihi olduğu için bunu yasaklamak mümkün değildir. Olsa olsa dinin dışı vurumu engellenmiş olur. Böyle bir toplumda ikiyüzlüler türetilmiş olur. Toplumsal barışın tesisi bu şekilde mümkün olmaz.

Kişinin inandığı gibi yaşaması din özgürlüğünün gereğidir. Burada sorun, dinin gereklerinin tamamının yerine getirilip getirilmesidir. Her din mensubu kendi dininin gereklerini rahatça yerine getirebilmelidir. Ortak ve çatışan alanların nasıl çözüleceği ayrıca belirlenebilir. Örneğin, din mensuplarının bağlı oldukları ekollerin temsilcilerinden oluşan konsensüs meclisi karar verebilir. Burada asıl olan şudur: Herhangi bir din mensubu diğer din mensubuna kendi gibi olma baskısı yapmamalıdır.

³² 15.04.2003 tarihli Av.M.Halit ÇELİK – Mazlumder Eğitim seminer notları

Her din mensubu kendi arasında örgütlenebilmeli (“tek başına veya topluca”) ve mensuplarını eğitebilmelidir. Dinin pratiklerinin yaşanabilmesi ve ebeveynlerin çocuklarını eğitebilmesi için bu gereklidir. (Ek 1 nolu protokol m.2)

B. SINIRLARI

Din ve vicdan özgürlüğünün sınırları var mıdır?

Sözleşme 9/2’de bu konuya temas edilmektedir. Düşünce özgürlüğünde olduğu gibi 4 koşula uyarak sınırlama getirilebilir. Bunlar:

- a-Sınırlamanın sebebe bağlı olması (meşru amaç ile)
- b-Ölçülülük ilkesi (araç-amaç dengesi)
- c-Demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmama
- d-Sınırlamanın kanunla yapılması

AİHM tarafından inancın kendisi korunması gereken bir değer olarak görülmeyle birlikte, bir inanç açıklaması, inancın kendisi değil de o inanç tarafından teşvik edilen ya da o inançtan etkilenen açıklamaların her zaman AİHS’nin koruma alanına girmeyeceği vurgulanmıştır.

Arrowsmith&İngiltere davasında, vicdani retçi olan kişi, askerleri K.İrlanda’da görev almamaya çağıran kişinin mahkumiyeti komisyonuna intikal etmiştir. Komisyon, bir öğreti olarak pasifizmin 9.maddenin koruma alanına girdiğini ancak dağıtılan bildirin pasifist inanç açıklaması olmadığından bu korumadan yararlanamayacağını belirtmiştir. (Arrowsmith&İngiltere, 12.10.78)

Komisyon bu anlayışla, harp okulunda okuyan bir öğrencinin köktendinci faaliyetlere katıldığı için okuldan ihracını sözleşmenin ihlali olarak görmemiştir. Komisyona göre, askeri öğrencilerin dinlerinin gereklerini yerine getirebilme hürriyetlerine, bütünüyle ortadan kaldırılmaksızın, ordunun fonksiyonlarını yerine getirebilmesi bakımından zamana ve yere bağlı sınırlamalar getirilebilecektir. (Kemal YANAŞIK& Türkiye, 14524/89)

AİHM tarafından Hüsnü CAN ve diğerleri&Türkiye davasında ise eşlerinin başörtülü olmaları, kendilerinin içkili moral gecelerine katılmaması nedeni ile ordudan ihraç edilenler olayında sözleşmenin ihlal edilmediğini, kısıtlamaları bilerek orduya girmiş olmaları

vurgusuyla dava kabul edilemez bulunmuştur. (36196/97)

Ödediği verginin barışçıl programlar dışında savunma harcamalarına ayrılan kısmının geri ödenmesi talebinin reddini mahkeme sözleşmeye aykırı bulmamış, "9.madde başvurucuya, maddede garanti altına alınan özgürlüklere tecavüz edilmeden, kamusal alanda genel ve tarafsız olarak uygulanan, yasayla getirilmiş bir yükümlülüğü inançlarına dayanarak reddetme hakkını vermez." demiştir. (10358/83 sayılı K.)

Komisyon, dini vecibeleri ile çatışan bir kask takma zorunluluğunda olan motosikletlinin cezalandırılmasını sözleşmeye aykırı bulmamıştır. (No.7992/77, X.C/Royaume-Uni, dec.du 12.7.78, D.R. 14, p234) Sağlığı ve yaşam hakkını korumaya yönelik bu kararı LB&Türkiye(18783/91) davasında kullanan komisyon bizce yanılığa düşmüştür. 'Bir "silh" in nasıl motosiklete binerken başındaki özel sarığını çıkararak koruyucu kask takma zorunda olması 9. maddeye aykırı değilse, üniversiteye giden kişinin dini kıyafeti olan başörtüsünü çıkarma baskısı altında olması 9.maddeye aykırı değildir.' Komisyon bu eğilimdedir. Oysa bu iki olay benzer değildir. İdarenin motosikletliler için getirdiği kask takma zorunluluğu can güvenliğinin sağlanması içindir. Başörtü yasağında ise böyle bir insani koruyucu boyut yoktur. Yani başörtüsünün takılması ne kişinin kendisi ne de bir başkası için bir tehlike oluşturmaz.

Bir kamu çalışanının yakındaki bir camideki toplu ibadete katılma talebinin reddini, iş aktini serbest iradesi ile bağittadığı ve camiden uzakta bir yere atandığında itirazda bulunmadığı gerekçesi ile sözleşmeye aykırı bulmayan komisyon, dinin tek başına mı yoksa cemaat halinde mi ifade edileceğini belirleme hakkının devlete değil bireyin kendisine ait olacağını da ilke olarak vurgulamıştır. (8160/78 nolu K.)

Komisyon bir başka kararında devletin bireyi kiliseye zorunlu olarak katkıda bulunmaya zorlayamayacağına karar vermiştir. (9781/92 nolu K)

Bir başka dava vesilesi ile komisyon şunları vurgulamaktadır: "Din özgürlüğü asıl olarak bireyin vicdanıyla ilgili bir mesele olduğundan, diğer başka şeylerin yanı sıra kişinin dinini açıklamasını da içerir. Söz ve davranışlara yansıyanlar dinsel inançların varlığı ile yakından ilintilidir." (Kokkinakis dav.K..25.5.1993)

Komisyon, bir devletin Ortodoks Yahudi bir erkeğin boşanma zamanında eski eşini reddettiğine dair bir mektubu teslim etmesini

ya da bunu yapmıyorsa eşinin zararlarını ödemesini isteyebileceğini vurgulamıştır. Emredilen edimin Musevi normlarına uygun olması nedeniyle devletin 9.maddeyi ihlal etmediğine karar vermiştir. (10180/82 nolu K.)

Sonuç olarak özel ve kamusal alan ayrımı yapmaksızın dinin kişisel davranışlara yansıyan pratikleri serbest olacaktır. Örneğin hastaneye tedavi için giden Sih, özel sarığını, okula öğrenci olarak giden kişi başörtüsünü takabilir. “Pasaport alacaksan başörtünü çıkar” gibi uyarılar, öğretmen olmak için, subay olmak için insanlardan dini düşüncelerini ve davranışlarını terk etmelerini istemek din özgürlüğünün ihlali anlamına gelir.

Çatışan alanlarda ise “Konsensüs Meclisi”nin önceden belirlediği ilkelere göre çözüm yolu bulunabilir. 1981’de İslam Konseyi Başkanı tarafından ilan edilen “İslam’ın İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi”nin X. maddesinde azınlık dinine mensup olanların dilerse kendi hukukuna, dilerse İslam hukukuna tabi olabileceği belirtilmiştir. Aksi davranış baskı, gözetim ve denetim altına alınmış, sınırları devlet tarafından belirlenmiş bir dini akla getirir ki, bunun tatmin edici olmadığı açıktır. Tek tip hukuk ve tek tip din anlayışı insanın doğasına aykırıdır. Tüm özgürlükçü yaklaşımlarına rağmen Batı demokrasisinin en büyük açmazlarından birisi budur.”³³

Dini yaşam alanıyla ilgi olarak Hayrettin Karaman “Nasıl olmalıdır” sorusuna: “Bu konularda, şiddet eylemi noktasına varmayan ve kişinin inanç ve kanaatinden kaynaklanan hiçbir davranışının suç sayılmaması, kovuşturma konusu yapılmaması gerekir” demektedir.

³³ 15.04.2003 tarihli Av.M.Halit ÇELİK – Mazlumder eğitim seminer notları

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ:

İfade özgürlüğü, insanı kendisi olarak sunma ve mevcut fikirleri tartışma imkanı sağlayan temel haklardandır. Kişinin sahip olduğu görüşü / ideolojisini açıklayabilme hürriyetidir. Kişinin, **haber ve düşünceleri elde etme ve bunları bireysel veya toplu olarak her alanda (medya / panel / işyerinde sohbet vs.) yayma özgürlüğüne sahip olmasıdır. İfade edilecek hususun önceden izin veya bildirim tabi olmaması halidir.**

Kişinin düşüncelerini ifade etmesi, bazı kesimlerde bir suç olarak algılanabilmekte ve niyet okumalarla bu farklılığın kötüye hizmet etme endişesi ifade edilmektedir. **Endişelerimiz, meşru bir hakkın ya da özgürlüğün kullanımına engel olmamalıdır.** Unutulmamalıdır ki, insanı insan kılan sahip olduğu haklardır. Bu haklar kullanılmakla bir değere dönüşür. Kendimiz için istediğimiz bir hakkı başkası için de isteyebilmeliyiz.

Elbette ki ifade özgürlüğü sınırsız değildir. AIHS'nin 10/2 maddesinde: "Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir." denilmektedir.

"İfadeye müdahalenin" meşru, gerekli, hukuken öngörülebilir ve ölçülü olması gerekmektedir.

Yargı kararlarında ifade özgürlüğünün boyutu:

"İfade özgürlüğü, sadece hoş giden ya da insanları incitmeyen veya önemsemeyen "bilgi" ve "düşünceler" için değil, aynı zamanda devleti veya toplumun herhangi bir kesimini inciten, şok eden veya rahatsız eden bilgi ve düşünceler için de geçerli olduğu,..

İfade de şiddet kullanımına, silahlı kuvvetlere direnişe veya başkaldırmaya tahrik olarak görülemeyecek açıklamaların özgürlük kapsamında değerlendirilmesi gerektiği.." (Yaşar Kemal Gökçeli v. Türkiye 27215/95 03.05.2001)

"İfade özgürlüğü, siyasi konulardaki eleştiri ve resmi görevlileri

eleştiriyi de içermekte olup, eleştiri birey dışında hükümete yönelik olduğu zaman daha geniş bir koruma alanı söz konusudur” (Aksoy/Türkiye; Castells/İspanya Kararları).

“Mahkeme ayrıca, siyasi konuşmalar ve genel çıkar sorunları alanındaki ifade özgürlüğünün daraltılması için bir yer bırakmamaktadır (Wingrove v. Birleşik Krallık, 25 Kasım 1995 Tarihli Karar, Recueil 1996-V, s/ 1957, & 58). Hükümetin bulunduğu baskın konum ona özellikle rakiplerinin saldırılarına ve haksız eleştirilerine cevap verebileceği başka araçlar varken ceza yolunun kullanımında itidali tavsiye eder. Kamu düzeninin sağlayıcısı olarak devlet makamlarına düşen, ceza dahil diğer tedbirleri benzeri sözlere hakkaniyetli ve aşırı olmayan bir tarzda davranmaya yönelik bir tutumu benimsemektir” (Incal v. Türkiye, 9 Haziran 1998 Tarihli Karar, Recueil 1998- IV, s7 1567, & 54).

“Düşünce açıklaması, bir huzursuzluk, kurulu düzenin koşullarında hoşnutsuzluk yarattığı, hatta kişileri kızgınlığa sürüklediği zaman, amacına en iyi biçimde hizmet etmiş olur”. (ABD Yüksek Mahkemesi Terminello/Chicago Kararı)

“Uzun zamandan bu yana AİHM, “siyasi söylem”in, genel menfaati ilgilendiren konular da dâhil olmak üzere, 10. madde gereğince üst seviyede bir koruma gerektirdiğini vurgulamaktadır” (AİHM - Thorgeir Thorgeirson/ İzlanda)

“İfade özgürlüğü demokratik bir toplumun zorunlu temellerinden birini ve toplumun ilerlemesi ve her bireyin öz-güveni için gerekli temel şartlardan birini teşkil etmektedir. 10. Maddenin 2. paragrafı uyarınca, bu **kabul gören veya zararsız veya kayıtsızlık içeren “bilgiler” veya “fikirler” için değil, aynı zamanda kırııcı, şok edici veya rahatsız edici olanlar için de geçerlidir. Bunlar, bir “demokratik toplumun” olmazsa olmaz çokseslilik, tolerans ve hoşgörünün gerekleridir.** 10. Maddede belirtilen şekilde bu özgürlük, ancak harfiyen uyulması gereken ve ikna edici bir şekilde tespit edilmesi gereken bazı istisnalara tabidir”. (AİHM – Surek /Türkiye)

“AİHM, 10. maddenin, ne güdülen amacın niteliği ne de söz konusu özgürlükten faydalandığı sırada tüzel ya da gerçek kişilerin oynadığı role göre ayırım yapmayarak, “her kişiye” ifade özgürlüğü sağladığını hatırlatmaktadır.” (AİHM - Casado Coca-İspanya)

TÜRKİYE'DE LAİKLİK

Türkiye’de laiklik kavramını değerlendirmeden önce, laikliğin “din ve devlet işlerinin birbirinden ayılması” şeklindeki kısa tanımının dışında, “gerçekte !” nasıl tanımlandığını ortaya koymakta fayda bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 30 Temmuz 2008 tarihli ve Esas Sayısı : 2008/1 (Siyasî Parti Kapatma), Karar Sayısı : 2008/2, olan Adalet ve Kalkınma Partisinin kapatılma istemli davasındaki gerekçeli kararının “Laikliğe aykırı eylemlerin odağı olmak durumunda siyasi parti kapatma nedenlerinin irdelenmesi” başlıklı kısmında:

“... laiklikten ne anlaşılması gerektiği,...

Lâiklik, ortaçağ dogmatizmini yıkarak aklın öncülüğü, bilimin aydınlığı ile gelişen özgürlük ve demokrasi anlayışının, uluslaşmanın, bağımsızlığın, ulusal egemenliğin ve insanlık idealinin temeli olan bir uygar yaşam biçimidir....

Lâik düzende ise din, siyasallaşmadan kurtarılır, yönetim aracı olmaktan çıkarılır, gerçek ve saygın yerinde tutularak **kişilerin vicdanlarına bırakılır**...laik devlet düzeninde kamusal düzenlemelerin kaynağı dinî kurallar olamaz ve bu düzenlemelerin dinî kuralara göre yapılması düşünülemez.

Demokratik ve lâik devlet, **bireyler arasında inançlarına göre ayırım gözetemez**... **Lâik bir toplumda, Devletin dinlerden birini tercih fikri, ayrı dinlere bağlı yurttaşların yasa önünde eşitliğine de aykırı düşer.**

Laik düzende, devlet dinlere karşı tarafsız olup, devletin tarafsızlığı dinsel özgürlüklerin sınırsızlığı anlamında değildir. Devlet, hak ve özgürlüklerin korunması yönünden **bu alanda düzenlemeler yapabilir** ve sınırlamalar öngörebilir.

Türkiye’de lâiklik ilkesinin uygulanması, kimi batılı ülkelerdeki lâiklik uygulamalarından farklıdır...

Türkiye’de siyasal İslam, yalnızca kişi ile Tanrı arasındaki alanla sınırlı kalmayarak, **devlet ve toplum kurallarını da düzenleme iddiasındadır.** Siyasal İslam’ın temel düsturu şeriattır. İslam şeriatı kişinin inanç dünyasına ilişkin kurallar kadar dünyevi yaşamını ve bunun ötesinde devlet ve toplum yaşamını da düzenleyen...kurallar bütünüdür.

Lâiklik ilkesinin kabulüyle, **dogmatizmin katı ve değişmez kâhpları yerine akla ve bilime dayanan değerler geçmiş**, dinsel duygular sahibinin vicdanında dokunulmaz yerini almıştır...

Devlete, dinsel konularda denetim ve gözetim hakkı tanınması, din ve vicdan özgürlüğünü, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı bir sınırlama sayılamaz. ...

Lâiklik, Türkiye’nin yaşam felsefesidir. **Lâik devlette, kutsal din duyguları politikaya, dünya işlerine, hukuksal düzenlemelere kesinlikle karıştırılmaz.**

Laiklik ilkesi; 5 Şubat 1937 tarih ve 2115 sayılı Yasa ile Türkiye Cumhuriyeti’nin nitelikleri arasında yer almıştır. Laik devlet ilkesinin cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer verilmesine 1961 ve 1982 Anayasalarında devam edilmiş ve her iki Anayasa laiklik ilkesini sıkı bir korumaya almıştır.

Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti’nin en temel özelliğidir. Devlet düzenini yansıtan anayasa ve dolayısıyla hukuk düzeni, laiklik ilkesine göre biçimlenmiştir. Bu durum, Anayasa’nın başlangıç bölümünde ve birçok maddesinde ifade edilmiştir.

1982 Anayasa’sının, **Başlangıç** kısmının 7. paragrafında: *“Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı”* ifadesine yer verilerek,...

Laiklik ilkesi, Anayasa’nın 4. maddesine göre *“değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez”* vasa sahip 2. maddede Cumhuriyetin nitelikleri arasında da sayılmıştır.

Anayasanın 2. maddesinde, *“Türkiye Cumhuriyeti, ... laik ... Devletidir.”* hükmüne yer verilmiştir...

Anayasanın 174. maddesinde, Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden devrim yasalarının hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamayacağı ve yorumlanmayacağı belirtilmiştir.

Görülüyor ki Anayasa Mahkemesi din ile devletin birbirinden ayrılmasını laikliğin gereği saymıştır: *“Hukuki yönden, klasik anlamda laiklik, din ve Devlet işlerinin birbirinden ayrılması anlamına gelmektedir. Ayrılık, dinin Devlet işlerine, Devletin de din işlerine karışmaması biçimindedir. ...*

Anayasa koyucu irade, mabedin ve din işleriyle uğraşan kimselerin özerkliği veya bağımsızlığı biçiminde sınırsız ve Devlet denetimi dışında kalan bir din hürriyeti anlayışının Anayasa'da kabul edilen laiklik düzeni ve ilkelerine uygun görmemiştir.

"laik devlette, kutsal din duyguları politikaya, dünya işlerine, hukuksal düzenlemelere kesinlikle karıştırılmaz."

"Anayasa'daki laiklik ilkesine ... karşı eylemlerin demokratik bir hak olduğu savunulamaz. anayasal ayrıcalığa sahip laiklik ilkesi, demokrasiye aykırı olmadığı gibi tüm hak ve özgürlüklerin de bu temel ilke ele alınarak değerlendirilmesi zorunludur.... laiklik ilkesine özel bir önem ve üstünlük tanıyan Anayasa, özgürlüklere karşı laiklik ilkesini özenle korumayı amaçlamış ve bu ilkenin özgürlüklere kıydırılmasına olanak tanımamıştır."

...Demokratik devlet ancak laik devlettir.

"Gerçekte laiklik din-devlet işleri ayrılığı biçiminde daraltılmaz. Boyutları daha büyük, alanı daha geniş bir uygarlık, özgürlük ve çağdaşlık ortamıdır...."

...insanlık idealidir.

...Din, kendi alanında, vicdanlardaki yerinde, Tanrı-insan arasındaki inanış olgusudur. Kişinin iç inanç dünyasının düzenleyicisi olan din..." hususlarından bahsetmektedir.

Yüksek yargının kararına göre laiklikten kısaca anlaşılması gereken hususlar;

-Lâikliğin, insanlık idealinin temeli olan uygar bir yaşam biçimi, Türkiye'nin yaşam felsefesi olduğu iddia edilmiştir.

- Lâik düzende ise dinin, sadece Tanrı-insan arasındaki inanış olgusu, kişinin iç inanç dünyasının düzenleyicisi olabileceği, kişinin vicdanlarında kalması gerektiği,

-Devletin dinsel alanda denetim gözetim yanında, "düzenleme de yapabileceği !" yani müdahale edebileceği,

-“Devletin dinlerden birini tercih fikri, ayrı dinlere bağlı yurttaşların yasa önünde eşitliğine de aykırı düşer.” denilmekte ise de, İslam dininin Sünni/Hanefi yorumunu kendisine esas alabilmekte ve buna dair Diyanet İşleri Başkanlığı kurarak, başta Aleviler olmak üzere diğer dini inanışları yasa yoluyla dışlayabilmektedir.

-Türkiye’de lâiklik ilkesinin uygulanması, kimi batılı ülkeler-

deki lâiklik uygulamalarından farklı olduğu, (devletin insafına kalmış şekilde)

- Laiklik ilkesiyle dinin “kişi ile Tanrı arasındaki alanla/vicdanla sınırlı kalmaması” kabul edilmemektedir. Dinlerin asli varlıkları dışında bu kalıba uydurulmak zorunda oldukları ifade edilmektedir.

-Lâik devlette, din duyguları politikaya, hukuksal düzenlemelere ve hatta dünya işlerine, dahi kesinlikle karıştırılmaz. Din, dışarıda dünya işlerine dahi karıştırılmayacak ise ona din denilebilir mi? Nasıl bir din? İsmi din, ancak uygulama alanı daracak, yeni bir uydurma ideoloji mi dayatılıyor? Soruları akla gelmektedir.

-Laiklik gereği, mabedin ve din işleriyle uğraşan kimselerin özerkliği veya bağımsızlığının olmaması gerektiği, bu tarz bir sınırsız ve denetimsiz alan olamayacağı,

-Laiklik ilkesine karşı eylemlerin demokratik bir hak olduğunun savunulamayacağı, tüm hak ve özgürlüklerin bu ilke temel alınıp değerlendirilmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir. Laiklik ilkesinin “özgürlüklere kıydırılmasına olanak tanınmayacağı” bildirilmektedir.

- Laikliğin din-devlet işleri ayrılığı biçiminde daraltılmayacağı, boyutlarının daha geniş olduğu, hususları anlaşılmaktadır.

Yukarıda Türkiye’nin en yüksek yargı organlarından Anayasa mahkemesinin ilkeleri dikkate alındığında, din ve vicdan özgürlüğünden bahsetmenin pek de mümkün olamayacağını söyleyebiliriz.

Kendi çerçevesini belirlediği, kendi inancı olan laiklik ilkesini; adeta kutsallaştıran, kişilerin dini inancını vicdanına, sadece iç yaşantısına sıkıştıran, dinin de bu alan dışında kalan kısımlarını, dünyevi işlere dahi karıştırmayacak şekilde neredeyse yoklaştıran, üstelik din insanlarına ve ibadethanelerine ve sonuçta dine müdahale etmek gereğini bir zorunluluk olarak tanımlayıp, temel hak ve özgürlükleri ancak bu dar kalıplara sığması halinde kabul eden inanışın / sınırları çizilen bu yeni dinin, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal ettiği açıktır. Anayasa Mahkemesinin laiklik tanımı, olsa olsa bir dayatma ve farklı din / inançları baskılama adına kullanılan / istismar edilen bir kavram olabilir.

Türkiye’de tüm siyasi partiler, dernek ve vakıflar, eğitim kurumları kendi yasalarına göre “laiklik ilkesine bağlı olmak” zorundadır. Halbuki, özel ve tüzel kişiler “laik” olmak zorunda bırakılmamalıdır.

Üniversitelerde, askeri alanlarda ve devlet kuruluşlarında, dini sadece vicdanına hapsedmek istemeyen dindar insanların görünmezliği/ olmaması gerektiğini savunan/ dayatan bu anlayış, temel hak ve özgürlükleri ihlal eden anlayıştır.

Devlet veya bazı kişiler yukarıda anlatılan şekli ile laikliği kabul edebilir. Ancak, ya bu durumu kabul etmeyen kişilerin durumu, temel hak ve özgürlükler açısından ne olacaktır. Bu gerçeklik görmezden gelinmeden, mutlaka ele alınmalıdır. Kimsenin laiklik adına bir ideolojiyi başkasına dayatma hakkı bulunmamaktadır.

Laiklik ilkesinin en bilinen kısa tanımı, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Yukarıda anlattığımız şekliyle Türkiye’de böyle bir “laik”liğin olmadığı, ancak laiklik kavramının istismar edildiğinden bahsedebiliriz.

Laikliği benimseyen kişiler için, bu ilke bir değerdir. Peki din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını istemeyen, kendi inandığı dinin hükümlerinin kendilerine uygulanmasını isteyen bireylerin / grupların durumu nasıl değerlendirilmeli? Devletin “en doğru yaşam biçimini !”, tanımlaması ve tüm yurttaşların buna uymak zorunda olduğunu dayatması haksızlık oluşturmaktadır. Kişiler inanmadıkları, istemedikleri yaşam biçimine uymak zorunda bırakılmamalı, kendi inandıkları inanç ve ilkeler istemleri halinde kendilerine uygulanabilmelidir.

Hak ve özgürlükleri sadece kendimiz için değil, herkes için isteyebilmeliyiz. “Herkes” kavramının homojen olmadığı / olamayacağı nazara alındığında, farklı kimliklere saygının bir değer olduğu hatırlanmalıdır. Sadece “Farklılıklarımız zenginliğimizdir” sözünü kullanıp, farklılıkların kendileri olarak var olmalarını engelleyecek şekilde tek tipleştirici ve onları “laik” kimlikte eritme çabaları / baskısı hakkaniyete uygun değildir.

Sonuç olarak herkese inandığı din / inançsızlığına dair ilkeler uygulanmalıdır. Bir grup veya birey, bir dinin hükümlerinin kendisine uygulanmasını istiyorsa o hüküm ona uygulanabilmelidir. Bir Musevi, bir Hıristiyan, bir Müslüman kendi hukukunun kendisine uygulanmasını isteyebilmelidir. Bir birey laiklik ilkesini benimsemiş ve dini hükümlerin kendisine uygulanmasını istemiyorsa elbette ki bu hükümler ona uygulanmamalıdır. Bu şekilde **çok hukuklu sistem Adaletin sağlanması için güvence oluşturacaktır.**

Çok hukuklu toplumda inanmayan bireyler de güvenceye sahip olmalıdır. İnanmayan kişiye kendi hukuku uygulanabilmelidir.

Hiçbir dini hüküm, talebi olmadığı müddetçe inanmayan kişiye uygulanmamalıdır.

Kamu gücünü kullanan yetkililer için aslolan **eşitlik ve tarafsızlık ilkesine** uymasıdır. Kişi ister laik olsun, ister dini hükümlerinin kendisine uygulanmasını isteyen kişi olsun eşit ve tarafsız davranmıyorsa haksızlık yapmış olur. Kişinin dini inanç veya inançsızlık sembollerini taşıması, kıyafetlerini giymesi eşit davranmadığı, taraflı olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü aslolan kişinin fiilidir.

Genel anlamda şiddet yada tacizin, maddi baskının olması halinde bu fiiller engellenmelidir.

Sonuç olarak; Türkiye’de Müslim, Gayrimüslim tüm inanç / inançsızlık grup ve kişilerini etkileyen laiklik ilkesi; din ve vicdan özgürlüğünü sınırlayan / bazı alanlarda yok eden “Bize Özgü” / nitelemesiyle keyfi olarak kullanılan bir ilke olup, bu haliyle kaldırılmalıdır.

Bu ilke gereği oluşturulan kurumlar / uygulamalara son verilmesi, özgürlükler yönünde yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Laiklik ilkesi yerine; eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri her alanda esas alınmalı, çok hukuklu bir sistemle inanan/ inanmayan herkes güvenceye alınmalıdır. Ancak bu şekilde kişiler, dini inanç / inançsızlık yönündeki değerlerini özgürce özel ve kamu alanında yaşayabilir. Dinle / dindarla / dinsizle çatışan değil, barışık bir ortam sağlanabilir / sağlanmalıdır.

LAİKLİK HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER:

“Bugüne taşınmış sorunun daha yakın tarihteki köklerini, bilhassa devletin “devrim” adı altında giriştiği müdahalelerinin başladığı dönemden, yani Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarından başlatmak mümkündür. Resmi ideolojinin –1937 yılında sayıları altı olarak belirlenen– iki temel ilkesinden milliyetçiliğin anlaşılma ve uygulanma şekli nasıl etnik sorun doğurmuşsa, “laiklik” ilkesinin resmî algılanma ve uygulanma şekli de dinî yaşam alanını bir kaos ve çatışma sahası haline getirmiştir. Toplumda farklı inanç grupları arasında barışı sağlamayı öngören bir ilkenin nasıl olup da bir çatışma mekanizmasına dönüştüğü sorusunun cevabı, Türk laikliğinin kendine özgü anlamında, veya, daha doğru bir ifadeyle, laikliğin Türkiye’de uğradığı anlam kaymasında bulunabilir. Türkiye’de laiklik, devletin dinler ve inançlar – veya inançsızlık – karşısında tarafsızlığı anlamında algılanmamış; Fransız Devriminin Jakoben pe-

riyodundaki uygulamaların neredeyse bire bir taklit edilmesi yoluyla verili dinin devlet tarafından biçimlendirilmesi yoluyla değiştirilmesi, “akılcı” laştırılması, Türk milliyetçiliği idealiyle uyumlulaştırılması, hattâ uzun vadede tamamen tasfiye edilmesi gibi totaliteryen bir ilke olarak algılanmıştır. Bu anlamdaki laiklik, konuyla ilgili çalışma yapan çeşitli akademisyenler tarafından “laikçilik (laisisme)”, “militan laiklik” veya “jakoben laiklik” gibi kavramsallaştırmalarla tanımlanmaktadır. Konumuz açısından burada önemli olan, dine ilişkin müdahalelerin teokratik bir devlet kurmayı amaçlayan fundamentalist güçlere karşı değil (1920’li ve 30’lu yıllarda böyle bir durumdan söz etmek anakronik olurdu), “irtica”, yani gericilik olarak tanımlanan bir toplumsal durumun ortadan kaldırılması amacına yönelik olarak gerçekleştirilmiş olmasıdır....

Dahası, Türkiye’de “irtica” olarak adlandırılan “sorun”, toplumsal yaşamda herhangi bir çatışma ile varlığını gösteren bir sorun değildir. Türkiye’de dinî taleplerle şiddete başvuran bazı küçük grupların varlığı söz konusu olsa bile, başka ideolojik veya etnik taleplerle şiddete başvuran gruplarınkisiyle kıyaslanamayacak ölçüde az, dinî sebepli, kriminal olay yaşanmaktadır. Bütün bunların ötesinde, eğer Türkiye’de devletin şikayetçi olduğu “irtica” yerine örneğin din eksenli bir çatışma, yaygın şiddet veya “teokratik devlet tehlikesi” olsaydı bile, buna dayanarak bütün bir toplumun din ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldıracı bir uygulama savunulamazdı. İrtica ise, herhangi bir hukuk devletinde devletin ilgilenmesi gereken bir konu bile değildir; çünkü vatandaşlarını “ilerici” ve “gerici” diye sınıflandırmak demokratik devletin görevi olamaz....

Türkiye’deki resmî söylem, aslında devletin kimsenin kılığına kıyafetine karışmadığı, ancak “bazı çevreler tarafından bunun bir siyasî sömürü aracı olarak kullanılması” üzerine bu uygulamaya gidildiği biçimindedir. Ancak, bu “bazı çevreler” veya “sömürü” gibi hukukî bakımdan suç teşkil etmeyen özneler ve varsayımlara dayanarak bir yasaklama getirmenin kabul edilemez oluşu bir yana, bu tür “çevreler”in yaptıkları nedeniyle bütün başörtülü kadınların kollektif cezalandırılmaya tâbi tutulması da kabul edilebilir değildir. Kaldı ki, pratikte, kimin dinî, kimin siyasî veya başka gerekçeyle başını örttüğünü tespit etmek mümkün olmadığı gibi, bu devletin görevi de değildir. Tersine, devletin bu alanda yapması gereken, tarafsız kalmak ve kadınların başlarını örtme veya örtmeme biçimindeki tercihlerini özgürce kullanmalarını hukukî güvence altına almaktır. Türkiye’de sivil toplumda başörtülü olanlarla olma-

yanlar arasında bir sorun bulunmamaktadır. Buradaki sorun, devletin modernleşmeci ve laikçi resmî ideolojisi doğrultusunda topluma ve bireylere müdahale etmesinden kaynaklanmaktadır ve sorunun siyasî bir nitelik kazanmasının başlıca nedeni budur.”³⁴

Doç. Dr. Atilla Yayla ESAM’da yaptığı konuşmasında: “Kemalist-laik zihniyetin sosyalist teoriden etkilendiğini, sosyalizmin yer yüzünde tatbik edilen en totaliter rejim olduğunu, bu teoriyi referans alan Kemalistlerin de baskıcı, dayatmacı olduğunu” dile getirdikten sonra: “Laikçilerle uzlaşmak mümkün değildir. Çünkü başkalarına tahammül edemezler ve tek doğrunun kendi doğruları olduğuna inanırlar” ifadelerine yer vermiştir. Yayla, etkili ve yetkili bazı çevrelerin iddia ettiği gibi dini yaşayışın serbest olmadığını, dinin kamu alanına çıkmasına izin verilmediğini, din ve kadınlar üzerinde ciddi baskılar olduğunu kaydetmiştir. Yayla, sözlerine şöyle devam etmiştir: “Siyasal İslam konusunda kafalar karışık. Siyasal İslam suçlamak adına dine hakaret ediliyor, din dışlanıyor. İnsanlar sadece kendi davranışlarından değil, yakınlarının davranışlarından dolayı da suçlanıyor. Diyelim ki, bir astsubaysınız ve hanımınız kapalı. Sizi hemen ihraç ederler.”³⁵

---

³⁴ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

³⁵ Akit gazetesi, 28 Şubat 2000, s.11

TÜRKİYE'DE DİN VE TOPLUM KONULU ARAŞTIRMALAR

ARAŞTIRMA 1:

TÜRKİYE'DE DİN VE MEZHEP AİDİYETLERİNE İLİŞKİN DAĞILIM:

“Konda'nın Tarhan Erdem'in yönetiminde Milliyet Gazetesi için yaptığı araştırma: (48 bin kişiyle yüz yüze konuşuldu)^{35a}

KONDA'nın Tarhan Erdem'in yönetiminde Milliyet için yaptığı araştırmanın tahminlerden uzak bilimsel verilerle ortaya çıkarmayı hedeflediği önemli bir alan da, Türkiye'de din ve mezhep aidiyetlerine ilişkin dağılımdı.

Kişilerin kendilerini ait hissettikleri din ve mezhep sorusuna verdikleri yanıtlardan Türkiye nüfusunun ;

- Yüzde 99'unun Müslüman olduğu,**
- Mezheplere göre bakıldığında toplumun;
- Yüzde 82'sinin Sünni-Hanefi,**
- Yüzde 5.73'ünün Alevi-Şii olduğu görülüyor.**

Buna göre, üzerinde tahminler yürütülen Alevi nüfusu, yetişkinler arasında 2 milyon 895 bin kişiye denk geliyor. Erişkinlere 18 yaş altı nüfus da dahil edildiğinde, tüm Türkiye'deki Alevilerin sayısının 5 milyona yaklaştığı (4 milyon 587 bin) sonucuna ulaşıyor.

Diğer bir çarpıcı sonuç da, nüfusun yüzde 9.06'sının Sünni-Şafii-ilerden oluşmasıdır.

---

^{35a} KONDA Araştırma ve Danışmanlık Ltd. Şti. tarafından hazırlanmış olup, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/22/guncel/angun.html> adresinde yayınlanmıştır.

Coğrafi dağılımları

Alevilerin coğrafi dağılımı, ezbere dile getirilen kanaatlere göre oldukça farklılık gösteriyor.

Üçte biri İstanbul’da yaşayan Alevilerin daha sonra en yoğun olarak buldukları bölgeler Ortadoğu Anadolu (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli, Bitlis, Hakkâri, Muş, Van) ve Akdenizdir.

Alevilere yaşadıkları yerde ne kadar zamandır buldukları sorulduğunda, Türkiye geneline göre daha hareketli bir nüfusa sahip oldukları anlaşılıyor. Türkiye genelinde her 10 kişinin 6’sı, doğduğundan beri aynı yerde oturuyor. Halbuki bu her 10 Alevinin sadece dördü için geçerli. Diğer bir deyişle her 10 Aleviden 6’sı doğduğu yerde oturmuyor.

Aleviler ekonomik ve sosyal durumları açısından çok farklı olmasalar da bazı görüşleri açısından toplumun genelinden oldukça farklılar. Oturdukları yerde daha kısa süredir bulunuyorlar ve kendilerini daha az oranda yerleşmiş sayıyorlar. Yaşadığı yerde malı mülkü olanlar daha az iken, memlekette malı mülkü olduğunu söyleyenler daha fazladır.

İnançlarını yaşamakta sıkıntı çekiyorlar

Diğer yandan **Alevilerin yüzde 53’ü kendi kimliklerini özgürce yaşayabildiklerini** söylerken, başkalarının da kendi kimliklerini yaşayabildiği görüşüne sadece yüzde 20.9 oranında onay veremeleri dikkat çekiyor. Aynı konuda kendileri ve diğer gruplar için oranları böylesine farklı kanaatler ortaya koymaları, Alevilerin kimliklerini ve dini inançlarını yaşamakta çektikleri sıkıntıları başkaları üzerinden ifadelendirmeyi tercih ettiklerini gösteriyor. Aleviler, inançlarını yaşamakta en yüksek oranda sorunla karşılaşan grup olarak görünüyorlar.

Aleviler, ayrıca, etnik gruplara devlet desteğini yüzde 89.6, dini gruplara desteği yüzde 90.5 oranında onaylıyorlar.

Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığında Müslümanlık çoğu grupta yarı yarıya şart olarak görülürken Aleviler bu görüşe katılmıyor ve sadece yüzde 27.1’i bunu şart olarak görüyor.

Araştırmanın ilginç bulgularından biri, Alevi-Şii olduğunu söyleyenlerin sayısının (yüzde 5.7) düşük olmasıdır. Bu bulguyu daha iyi değerlendirmek için başka araştırmaların sonuçlarına bakmakta yarar var. Elimizde Ali Çarkoğlu ve Binnaz Toprak’ın 1999 ve 2006’da TESEV için yaptığı iki araştırmanın sonuçları bulunmakta-

dır. Doğrudan dini kimlik ve mezhep sorulduğunda 1999'da katılımcıların yüzde 3.9'u, **2006'da ise yüzde 6.1'i Alevi olduğunu söylemektedir.** Dahası, 2006 araştırması birkaç ek soruyla **katılımcıların yüzde 11.4'ünün Alevi olabileceği** sonucuna ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi farklı araştırmalar Alevilerle ilgili değişik sayılar sunmaktadır...

Şafiilerin ancak yarısı (yüzde 54.5) kimliğini yaşayabildiğini düşünüyor. Etnik ve dini gruplara devletin destek vermesi gerektiğine sırasıyla yüzde 91 ve yüzde 92.8 oranlarında inanıyorlar.....

Araştırma, Sünnilik içinde görüş ayrılıkları olup olmadığını anlamayı amaçlamadıysa da Hanefilerin de, Şafiilerin de dinlerine oldukça bağlı olduğunu ve Sünniliğin birleştirici unsur olarak rol oynadığını ortaya koydu.....

Her 10 Alevinin 6'sı Türk, 2'si Kürt-Zaza

İnanç grupları ve etnik köken ilişkisinde de ilginç veriler elde edildi. Toplumun;

-Yüzde 72'si Hanefi Türklerden oluşuyor.

-Alevilerin yüzde 61.2'si Türk, yüzde 22'si Kürt-Zaza, yüzde 7.8'si Türk kökenliler

Peki farklı mezheplerle etnik köken arasında nasıl bir ilişki var?

Bazı mezheplerle etnik kökenler arasında sıkı bağlar görünse de herhangi bir mezhebin mensuplarını farklı farklı etnik kökenlerden gelen kişiler ve benzer şekilde herhangi bir etnik grubu farklı mezheplere inananlar oluşturabiliyor. Örneğin Alevilerin yüzde 61.19'u Türk, yüzde 22.10'u Kürt-Zaza, yüzde 7.85'i Türk kökenliler, kalanı da diğer etnik kökenlerden gelen kişilerden oluşuyor.

Şafiilerin yüzde 58.43'ü Kürt-Zaza

Şafiilerin ise yüzde 58.43'ü Kürt-Zaza, yüzde 32.68'i Türk, yüzde 4.17'si Arap ve kalanı diğer etnik kökenlilerden geliyor. Bu sayılar Şafiilikle Kürtlük arasında yakın bir ilişki olduğunu gösteriyor.

Nüfusun yüzde 82'sini temsil eden Sünni Hanefilere bir arada bakıldığında, genelde kimliklerini yaşamak konusunda en rahat olanın bu kesim olduğu gözleniyor. Bunu, aynı soruya verdikleri yüzde 87.2 oranındaki olumlu cevaptan anlıyoruz.

Diğer tercihlere bakıldığında, bu grubun biraz daha katı tutum içerisinde olduğu göze çarpıyor.

Gelin, damat veya gelecekteki eşinin başka bir din veya mezhepten, etnik kökenden veya başka bir ülkeden olmasına Sünni Hanefiler normalden biraz daha fazla karşılar. Sünni Hanefiler, ayrıca, etnik ve dini gruplara devlet desteğini toplum genelinden biraz daha az onaylıyorlar.

Toplumun yüzde 72’si Hanefi Türk

Farklı dini kimliklerin görüşlerine topluca bakıldığında dikkat çeken nokta; görüşlerin sadece din değil, yerleşiklik, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının şartları ve Güneydoğu/Kürt sorunu gibi konularda da farklılaşmasıdır.

Her durumda kişilerin dini duygularına bağlı olduğu, dini değerlerini önemsendiği, ancak olumsuz bir anlamda tutuculuk sergilemediklerinin gözlemlendiğini söyleyebiliriz. Örneğin gelin veya damadın farklı etnik kökenden olmasına, başka din veya mezhepten olmasından daha açık durulması dinin samimiyetle önemsendiğini gösteriyor.

Toplumun yüzde 72.2’sini “Hanefi Türkler” oluşturuyor. Geri kalan yüzde 27.8’i oranında nüfus ise, farklı mezhep veya etnik kökenlerden oluşuyor. Böyle bir görüntü veren toplumsal yapının rengârenk olmadığını iddia etmek hayli zor görünüyor.

Çoğunluk dine çok bağlı ancak tutucu değil

Kimlik, din ve devlet arasındaki ilişkilere yakından baktığımızda dini inancın toplum hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğu görülüyor. Örneğin **toplumun yüzde 54’ü “Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı için Müslüman olmak şart” diyor. Benzer şekilde, halkın çok büyük bir çoğunluğu (yüzde 76) devletin dini gruplara destek vermesini savunuyor.**

İnsanların kendini tanımlarken kullandığı en önemli iki unsurdan biri, yine din/mezhep. Burada dine verilen önemin, doğum yeri, etnik köken ya da mesleğe verilen önemden fazla olduğu görülüyor.

Ancak dine verilen bu önemi “tutuculuk” veya “içe kapanıklık” değil de “dine bağlılık” olarak anlamak gerek. Çünkü, her 100 evliliğin sadece biri farklı din veya mezhebe ait kişiler arasında olsa da

(Veri “Anne ve baba tarafında farklı din-mezhepten kişi var mı?” sorusuna alınan cevaplara dayanıyor.) her üç kişiden biri gelini, damadı veya gelecekteki eşi için “farklı bir din veya mezhepten olabilir” diyor.”

ARAŞTIRMA 2:

GÜNDELİK YAŞAMDA DİN, LAİKLİK VE TÜR BAN:

(08-09.09.2007- KONDA Araştırma ve Danışmanlık Ltd. Şti. Tarafından hazırlanmış olup, bu araştırma 3-9 Eylül 2007 tarihleri arasında MİLLİYET gazetesinde yayınlanmıştır)^{35b}

DİNDARLIK AÇISINDAN KENDİLERİNİ TANIMLAYIŞLARI:

Kendi dindarlık tanımlarıyla veya din ile ilişkisi tanımları üzerinden, kendilerini nasıl konumladıkları sorulduğunda, kendini

- “dinin gereklerini yerine getirmeye çalışan dindar biri” (DİNDAR) olarak tanımlayanlar % 52.8,

-“inançlı ama dinin gereklerini pek yerine getiremeyen biri (İNANÇLI)” olarak tanımlayanlar % 34.3,

-“dinin tüm gereklerini tam yerine getiren dindar biri (SOFU)” olarak tanımlayanlar % 9.7,

-“dinin gereklerine pek inanmayan biri (İNANÇSIZ)” olarak tanımlayanlar % 2.3,

-“dini inancı olmayan biri (ATEİST)” olarak tanımlayanlar % 0.9 oranındalar.

Toplumun çok önemli bir kısmı (% 86.1) kendini “inançlı” ve “dindar” olarak tanımlıyor.

KENDİ ANLAMLANDIRMALARIYLA DİN İLİŞKİLERİ VE İBADET ALIŞKANLIKLARI:

Kendilerini “inançlı” olarak tanımlayanlar düzenli olarak yaptıkları ibadet alışkanlıklarına bakıldığında,

-% 65.3’ü oruç tutuyor,

-% 55.3’ü dua ediyor,

^{35b} Ayrıca <http://www.konda.com.tr/html/dosyalar/ghdl&t.pdf> adresinden ulaşılabilir.

-% 36.3’ü cuma namazına gidiyor,

-% 9.4’ü namazını kılıyor.

Kendilerini “**dindar**” olarak tanımlayanların ise düzenli olarak yaptıkları ibadet alışkanlıklarına bakıldığında, inançlı olduğunu söyleyenlere göre neredeyse % 50 fazla oranda ibadetlerini düzenli yaptıkları görülüyor. Dindarların;

- % 93.8’i orucunu düzenli tutuyor,

-% 86.7’si düzenli dua ediyor,

-% 68.7’si düzenli olarak cuma namazına gidiyor.

Sofuluk ile dindarlık tanımları ile ibadet alışkanlıklarına bakıldığında ikisi arasındaki farkın çok az olduğu görülüyor. Sofuların % 97.6’sı orucunu düzenli tutuyor, % 96.6’sı düzenli dua ediyor, % 85.4’ü düzenli namaz kılıyor, % 83.6’sı düzenli cuma namazı kılıyor.

İBADET ALIŞKANLIKLARI

İbadetlerini yapma sıklığı ile ilgili sorularda, daha düzenli yapılan ibadetlerin düzenli oruç tutmak ve cuma namazına gitmek olduğu görülüyor. Namaz kılanların % 43.9’u namazını düzenli olarak kıldığını söylerken, % 41.7’si ara sıra kıldığını, % 14.4’ü ise hiç kıldığını söylüyor. Orucunu düzenli tutanlar % 82.5 iken, ara sıra oruç tutanlar % 12.1, hiç tutmayanlar ise % 5.4 oranında.

Düzenli olarak cuma namazına gidenler % 56.1, düzenli olarak dua edenler % 75.2, düzenli olarak camiye, cem evine gidenler % 24.4, düzenli olarak kuran okuyanlar % 26.3 oranındalar.

BAŞINI ÖRTÜYOR MU?

Siz veya eşiniz sokağa çıkarken başını örtüyor mu sorusuna, deneklerin % 30,6’sı örtmediğini söylerken, % 69,4’ü farklı isimlerle de olsa başını örtmektedir. Deneklerin % 51,9’u başını başörtüsü, eşarp, yemeni benzeri yerel örtülerle örtmekte, % 16,2’si türban, % 1,3’ü çarşaf, peçe kullanmaktadır.

NİÇİN ÖRTÜYÖRLER?

Başlarını örtme gerekçeleri sorulduğunda,

-**dini inançları gereği örtünme % 73 ve**

-gelenek, göreneklere uyma gerekçesiyle örtünme % 13.7 oranla-

ryla ilk iki sırada söylenen gerekçeler oluyor. Daha sonra sırasıyla başını örtme gerekçesi olarak

- alışkanlık (% 4.6),
- buldukları çevreye uymak (% 3.1),
- aile büyüklerinin isteği (% 2.9) ve
- eşinin isteği (% 2.7) söyleniyor.

TÜRBAN LAİKLİK KARŞITLIĞININ SİMGESİ Mİ?

Toplumun % 16,7'si türbanı laiklik karşıtlığının simgesi olarak görüyor.

Türbanı laiklik karşıtlığının simgesi olarak görmeyenlerin oranı da % 68.4.

ÜNİVERSİTELERDE TÜRBAN YASAĞI

Üniversitelerdeki türban yasağının kaldırılması veya devamı konusundaki kanaatleri sorulduğunda, toplumun

- % 78'i yasağın kaldırılması,
- % 22'si yasağın devamı kanaatini taşıyor.

Başını örtme haline göre, türban yasağı konusundaki kanaatlerin dağılımına bakıldığında, örtmeyenlerin % 55.9'u, baş örtüsü kullananların % 85.5'i, türban kullananların % 94.3'ü, çarşaf kullananların % 93.2'si yasağın kaldırılması kanaatini taşıyor.

DEVLET MEMURLARINDA ÖRTÜNME

Devlet dairelerindeki kadınların başlarını örtüp örtmemeleri konusunda,

- % 19.4'ü "tümünün başı açık" fikrinde iken,
- % 68.9'u "isteyen başını örtebilsin",
- % 5.8'i "tümünün başı kapalı olsun" demektedir.

GÜNLÜK HAYATTA ŞERİAT

Miras bölüşümünde kız ve erkek çocuklar arasında ayırım olup olmaması konusunda, % 92 eşit olması gerektiği, % 8 farklı olması gerektiği fikrindedir.

Kürtaja bakış da, % 48.3 kürtaja karşı, % 40.9 kürtajı onaylayan fikre sahiptir.

Erkeklerin ikinci eş alması fikri % 87.2 tarafından onaylanmakta, yalnızca % 10.5 ikinci eş fikrini onaylamaktadır.

Kadınların da erkeklerle beraber cuma ve cenaze namazı kılabilmeleri fikri yalnızca % 14.2 tarafından onay görmekte, % 74.5 tarafından yanlış bulunmaktadır.

Erkekler kadınların elini sıkmamalıdır fikrinde olanlar % 33.9, kadın erkek el sıkışabilir diyenler % 60.9 oranındadır. Belediyelerin dini törenler düzenlemeleri % 68.8 tarafından doğru bulunmakta, % 19.2 yanlış bulunmaktadır. Bankalardan faiz almak % 38.6 tarafından normal bulunurken, % 52.7 tarafından yanlış bulunmaktadır.”

ARAŞTIRMA 3:

DEĞİŞEN TÜRKİYE’DE DİN, TOPLUM VE SİYASET:

(TESEV Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Raporu Kasım 2006)^{35c}

DİNDAR İNSANLARA BASKI VAR MI ?

Dindar insanlara baskı yapıldığını düşünenlerin oranı ;

- 1999 yılında % 42.4 iken, bu oran
- 2006’da % 17.0’a düşmüştür.

ETNİK DİNSEL KİMLİK:

Kendilerini öncelikle Müslüman olarak tanımlayanlar 1999’da olduğu gibi 2006’da da çoğunluktadır. Ancak bu seçenek 1999’da çok daha yakından “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı” seçeneği tarafından izlenirken 2006’ya gelindiğinde bu iki seçenek arasındaki fark Müslüman kimlik tanımı lehine açılmış görünmektedir. Öyle ki,

- 1999’da Müslüman kimliği % 35.7 tarafından seçilirken,
- 2006’da % 44.6 tarafından seçilmiştir.

- Etnik temelli Türk kimliği olarak görülebilecek seçenek %20 civarında bir seçmen tarafından tercih edilirken

Kürt ve Alevi kimlikleri oldukça açık farkla arkadan gelmektedir. Daha önce de altını çizdiğimiz gibi kendini daha dindar gören

^{35c} Ayrıca:

http://www.tesev.org.tr/UD_UBIS/Degisen%20TRde%20Din_Toplum_Siyaset.pdf adresinden ulaşılabilir.

Türkiye seçmeni kimlik seçiminde de daha ağırlıklı olarak Müslüman kimliğini tercih etmektedir.

İMAM HATİP LİSESİ ÖĞRENCİLERİ ÜNİVERSİTEYE GİREBİLMELİ Mİ?

İmam Hatip Liselilerin üniversite giriş sınavlarında yeterli puan tutturdıkları takdirde istedikleri fakültelere girebilmeleri hakkında ne düşünüldüğü ve bazı fakültelere girebilmelerinin sakıncalı olup olmadığı sorulmuş, bu soruya;

- % 82.1 “girebilmeli” cevabını verirken,
- % 15.4 bazı fakültelere girebilmelerinin sakıncalı olduğunu belirtmiştir.

KADINLAR BAŞLARINI NEDEN ÖRTÜYOR?

- % 71.5’i İslam’ın emri olduğu için örtündüklerini söylemekte, bu oranı

- % 7.6 ile çevresindeki herkes örtündüğü için kendisinin de örtünme mecburiyetinde olduğunu belirtenler izlemektedir.

ÖRTÜNME HUSUSUNDA TOPLUMSAL BASKI VARMI?

Ne örtülü kadınların ne de başı açık olanların büyük bir çoğunluğu, tanımadıkları kişiler tarafından başlarını açmak ya da kapamak doğrultusunda rahatsız edilmediklerini belirtmişlerdir. Örtünen kadınlara sorulan ve başlarını örttükleri için tanımadıkları kişiler tarafından rahatsız edildikleri durum olup olmadığını irdeleyen sorumuza, türbanlı kadınların %89.4’ü “hayır” cevabı vermiştir. Gene aynı kadınlara sorulan ve yakın aile çevrelerinden bir ya da birkaç kişi tarafından başlarını açmaları için ısrar eden olup olmadığı sorusuna, %93 böyle bir ısrar olmadığını belirtmiştir. Buna karşın, başı açık kadınlara sorulan ve başlarını örtmeleri için baskıyla karşılaşmış karşılaşmadıklarını irdeleyen sorumuza % 90.1 “hayır” cevabı verirken, örtünen kadınlardan tanımadıkları kişilerin örtündükleri için kendilerini rahatsız ettiklerini söyleyen % 3.7’ye karşılık, başı açık kadınların % 9.9’u örtünmeleri doğrultusunda baskı hissettiklerini belirtmişlerdir.

İki grup arasındaki küçük olan bu farka rağmen, genelde her iki gruptan kadınların büyük çoğunluğunun toplumsal baskıyla karşı karşıya oldukları söylenemez.

MECBURİ DİN DERSİ EĞİTİMİ VERİLMELİ Mİ?

% 82 gibi büyük bir kesimi mecburi din dersi verilmesini desteklemektedir. Ayrıca bu derslerde Müslümanlık dışında diğer dinler hakkında ders verilmesine nasıl bakıldığı sorulmuştur. Bu soruda % 60 gibi bir kitle başka dinler hakkında bilgi verilmesini onaylamıştır. Derslerin içeriği hakkında dini ibadet pratiğinin de müfredat içinde olması görüşüne neredeyse %86’lık bir destek gözlenmektedir. Din derslerinde Sünni Müslümanlığın yanı sıra Alevilik hakkında da bilgi verilip verilmemesi sorulduğunda %62’lik bir grup bu görüşü desteklemiş, %34 karşısında yer almıştır.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BAŞÖRTÜSÜ TAKMASI:

“Üniversite öğrencisi kızların isterlerse başlarını örtmesine izin verilmelidir” önermesine;

- %71’i izin verilmelidir, demektedir.

MEMURLARIN BAŞÖRTÜSÜ TAKMASI:

“Devlet memuru kadınların isterlerse başlarını örtmesine izin verilmelidir” önermesine;

- %68’e izin verilmelidir.

Görüşülenlere iki ayrı soruda, türban yasağı kalkacak olsa;

İlkokulda çocuklarının Öğretmenlerinden birinin ya da mahkemelerde Hâkimin türbanlı bir kadın olmasının rahatsız edici olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçlar şaşırtıcı ancak daha önceki sonuçlarımız düşünüldüğünde iç tutarlılığa sahiptir. Ülke genelinde yaklaşık

-%70’lik bir kitle böyle durumların kendilerini rahatsız etmeyeceğini söylemiştir.

Çapraz çözümlenmelere baktığımızda **türbanlı kamu personelinin kendilerine hizmet vermesinden rahatsızlık duymayacağını söyleyenlerin** oranı kırsal yerleşim bölgelerinde, Kürt olduğunu belirtenlerde, görece düşük gelir ve mal sahipliği olanlarda, düşük eğitimlilerde, ideolojik olarak orta ve sağda, kendilerini dindar ve İslamcı kesime yakın görenlerde daha yüksektir (Tablo 5.26). Bu çapraz çözümlenmelerde en çarpıcı sonuç, böyle bir **durumdan rahatsız olmayacağını belirtenlerin oranının 18-24 yaş grubunda %74 ile ülke genelindeki %70’ten daha yüksek çıkmasıdır.”**

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKU VE AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ MEVZUATI³⁶

Ayrımcılık başta İkiz Sözleşmeler olmak üzere (BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliğinin Temel Haklar Şartında açık bir şekilde yasaklanmış ve iç hukukta ayrımcılığın önlenmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasına şart koşulmuştur. Tüm bunların dışında ayrımcılığın belli biçimlerini yasaklayan uluslararası insan hakları sözleşmeleri mevcuttur.

Ayrımcılığa uğramama hakkına dair kabul edilen AİHS ek 12 Nolu Protokol³⁷ ayrımcılığın önlenmesi için oldukça güçlü bir mekanizmayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini (AİHM), görev alanını genişleterek devreye sokmaktadır. AİHS'nin ayrımcılığı düzenleyen 14. maddesini öne sürebilmek için bu maddenin Sözleşmenin koruma altına aldığı bir başka hak çerçevesinde ihlal edilmiş olması gerekirken, 12 Nolu protokol, herhangi bir ayrımcılığı, bu Sözleşmede korunan bir hakkı ihlal etmiş olsun veya olmasın, AİHM önüne taşıma imkanı sunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, 14. maddedeki ayrımcılık yasağının devreye girebilmesi için kişinin, sözgelimi, Sözleşmenin 8. maddesi altında korunan aile hayatı ve özel hayatın ayrımcı bir şekilde ihlal edilmemesi gerekirken, 12 nolu protokol bakımından sözleşme tarafından koruma altına alınmamış olan bir hakkın (örneğin çalışma hakkı) ihlal edilmesi durumunda dahi ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini tartışma imkânı doğmaktadır ki, böylece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin hakları koruma alanı muazzam bir genişlemeye tabi tutulmuş bulunmaktadır. **Türkiye 12 Nolu protokolü imzalamış ancak henüz onaylamamıştır. Türkiye AİHS'ne ek 12 Nolu protokolü ivedilikle onaylamalıdır.**

³⁶ Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı -İnsan Hakları Gündemi Derneği Hakan ATAMAN

³⁷ Bu konuda daha geniş bir bilgi için bkz: Non-Discrimination: A Human Rights, Seminar to mark the entry into force of Protocol No.12, Stasbourg, 11 October 2005, Council of Europe Publishing, 2006.

Uluslararası ayrımcılık hukuku kapsamında, bir Devletin korunmalı grupların “gerçek eşitliği”ni sağlamak üzere tedbirler alması talep edilebilir (ya da bu tedbirleri almasına izin verilir).³⁸ Bunlar pozitif eylem ya da pozitif ayrımcılık ve makul yerleştirme ya da düzenlemelerdir.

Pozitif eylem ya da pozitif ayrımcılık (aynı zamanda özel tedbirler olarak da bilinir) daha önce dezavantajlı hale gelmiş grupların lehine, tersine tercihler sağlayarak geçmişte yapılmış olan da dâhil olmak üzere mevcut ayrımcılığın etkilerini telafi etmek için bir hükümet ya da özel kurum tarafından alınan önleyici tedbirlerdir. Bu tür tercihli muamele hukuki eşitlik fikri ile çelişir. Pek çok uluslararası belge devletlere bir yükümlülük dayatmaksızın açıkça pozitif eyleme izin verir³⁹.

Uluslararası hukukta haklı olmak için, yapılan bir ayrımın nesnel ve makul gerekçeye sahip olması gerekir. Diğer bir deyişle, yapılan ayrımın

(1)meşru bir gerekçesi olmalı,

(ii) gerçekleştirilmesi gözetilen amaçla kullanılan araçlar arasında makul bir orantısallık ilişkisi olmalıdır. Meşru bir amaca erişme araçları, uygun ve gerekli olmalıdır ve verilen gerekçenin öngörülen muamele farklılığı açısından geçerli olması gerekir.⁴⁰

Hukukun garantörlüğüne “*sosyal adalet*” politikaları eşlik etmelidir.

AVRUPA İNSAN HAKLARININ VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASINA DAİR SÖZLEŞMEYE EK 12 NO’LU PROTOKOL: 1.4.2005

Aşağıda imzası bulunan Avrupa Konseyi üyesi devletler,

Herkesin kanun önünde eşit olduğu ve eşit hukuki koruma hakkına sahip olduğu temel ilkesini göz önünde bulundurarak;

4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanan İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme (bundan sonra

³⁸ Non-Discrimination in International Law, A HANDBOOK FOR PRACTITIONERS, Edited by Kevin Kitching Published by INTERIGHTS, The International Centre for the Legal Protection of Human Rights Lancaster House 33 Islington High Street, London N1 9LH, UK, January 2005, p. 21.

³⁹ A.g.e. p.21

⁴⁰ Ag.e. p.21

“Sözleşme” olarak anılacaktır) aracılığıyla ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasını birlikte yerine getirerek, herkesin eşit olmasını sağlamak için yeni tedbirler alma kararlılığında olarak;

Madde 1- Genel olarak ayrımcılığın yasaklanması

1. Kanunda öngörülen haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensubiyet, servet, doğum veya başka bir statüden kaynaklanan herhangi bir nedenle ayırım yapılmaksızın sağlanır.
2. Kimse, herhangi bir kamu otoritesi tarafından, 1. fıkrada sayılan gerekçelerle ayrımcılığa tabi tutulamaz.

ULUSAL VEYA ETNİK, DİNSEL VEYA DİLSEL AZINLIKLARA MENSUP OLAN KİŞİLERİN HAKLARINA DAİR BİLDİRİ

BM Genel Kurulunun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135 sayılı kararıyla ilan edilmiştir.

Madde 1 [Azınlıkların korunması]

1. Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder.
2. Devletler bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alır.

Madde 2 [Azınlıklara mensup olan kişilerin hakları]

1. (Bundan sonra azınlıklara mensup olan kişiler şeklinde geçecek olan) ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir.

2. Azınlıklara mensup olan kişiler kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik ve kamusal yaşama etkili bir biçimde katılma hakkına sahiptir.

Madde 3 [Örgütlenme özgürlüğü; hakları kullanmaktan ötürü zarara uğramama]

1. Azınlıklara mensup olan kişiler, bu Bildiri’de yer alan haklar da dahil sahip oldukları hakları, hiç bir ayrımcılığın maruz kalmadan kendi başlarına veya mensup oldukları grubun diğer üyeleri ile birlikte kullanabilirler...”

ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASI İÇİN ÇERÇEVE SÖZLEŞME

(Avrupa Sözleşmeler seri no. 148), 05 Kasım 1992’de Strasbourg’ta imzaya açılmıştır.

Madde 6 [Hoşgörü, kültürler arası diyalog ve düşmanlığa karşı koruma]

1. Taraf Devletler, kendi ülkeleri üzerinde yaşayanların etnik, kültürel, dilsel, dinsel kimlikleri ne olursa olsun, bu kişiler arasında özellikle eğitim, kültür ve kitle iletişim alanında bir hoşgörü ve kültürler arası diyalog ortamı kurulmasını teşvik eder ve karşılıklı saygı ve anlayışı ve işbirliğini geliştirmek için etkili tedbirler alır.

2. Taraf Devletler, etnik, kültürel, dilsel veya dinsel kimlikleri nedeniyle ayrımcılık, düşmanlık ve şiddet tehditlerine veya eylemlerine maruz kalabilecek kişileri korumak için gerekli tedbirleri almayı taahhüt eder.

Madde 7 [Toplanma, örgütlenme, ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlükleri]

Taraf Devletler, bir ulusal azınlığa mensup olan kişilerin barışçıl bir biçimde toplanma özgürlüğüne, örgütlenme özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne, ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne saygı gösterilmesini sağlar.

Madde 8 [Dini açığa vurma ve dinsel kuruluşlar meydana getirme hakkı]

Taraf Devletler, bir ulusal azınlığa mensup olan kişilerin dinini veya inancını açığa vurma ve dinsel kurumlar, teşkilatlar ve örgütler kurma hakkını tanımayı taahhüt eder.

Madde 12 [Devletin eğitimde tedbirler alma yükümlülüğü]

1. Taraf Devletler, gerektiği takdirde kendi ülkelerindeki ulusal azınlıkların ve çoğunluğun kültürü, tarihi, dili ve dini hakkındaki bilgileri geliştirmek için, eğitim ve araştırma alanlarında tedbirler alır.

2. Taraf Devletler bu bağlamda, başka imkanlarla birlikte, öğretmenlerin eğitimi ve ders kitaplarının edinilmesi için yeterli imkanlar sağlar, ve farklı kültürlerden olan öğretmenlerin ve öğrencilerin ilişki kurmalarını kolaylaştırır.

3. Taraf Devletler ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin her düzeyde eğitim alabilmeleri için eşit fırsatlar yaratmayı taahhüt eder.

Madde 13 [Eğitim kurumları kurma]

1. Taraf Devletler, kendilerinin eğitim sistemlerinin içinde, bir ulusal azınlığa mensup olan kişilerin kendi özel eğitim ve oğretim kurumlarını kurma ve işletme haklarını tanıır.

2. Bu hakkın kullanılması, Taraf Devletler bakımından her hangi bir mali yukmllk doğurmaz.

Madde 16 [Nüfus oranını değiştiren tedbir almama]

Taraf Devletler, ulusal azınlıklara mensup kişiler tarafından yerleşilmiş olan bölgelerde nüfus oranını değiştiren ve bu ereve Szleşimde yer alan prensiplerden kaynaklanan hakları ve özgürlükleri kısıtlamayı amaçlayan tedbirler almaktan kaçınır.

DİN, VİCDAN VE İNANCA DAYALI AYRIMCILIĞA UĞRAMAMA HAKKINA DAİR ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİ

1- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

1.1- DİN VE İNANCA DAYANAN HER TÜRLÜ HOŐŐRSZLĐN VE AYRIMCILIĞIN TASFİYE EDİLMESİNE DAİR BİLDİRİ

Genel Kurulunun 25 Kasım 1981 tarihli ve 36/55 sayılı Kararıyla ilan edilmiştir.

Madde 1 [Düşünce, vicdan ve din zgrlğ]

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, bir dine veya dilediği bir inanca sahip olma ve dinini veya inancını kendi başına veya başkaları ile birlikte toplu olarak ve alevi veya gizli bir biçimde ibadet etme, gereklerine uyma, uygulama ve oğretme yoluyla açığa vurma özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimse bir dine veya dilediği inancına sahip olma özgürlüğünü zedeleyecek bir zorlamaya maruz bırakılamaz.

3. Bir kimsenin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü, sadece hukuken öngörülen ve kamu güvenliğini, kamu düzenini, sağlığı, ahlakı veya başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olduğu lde sınırlamalara tabi tutulabilir.

Madde 2 [Ayrımcılık yasağı]

1. Hiç kimse din veya başka bir inancı sebebiyle bir Devlet, bir kurum, bir kişi grubu veya tarafından ayrımcılığa maruz bırakılmaz.

2. Bu Bildiri’nin amacı bakımından “din veya inanca dayanan hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık” deyimi, eşitlik üzerine kurulu bulunan insan haklarının ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını hükümsüz kılma veya zedeleme amacı taşıyan veya bu sonucu doğuran, din veya inanca dayalı bir farklılaştırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir.

Madde 3 [Din veya inanca dayanan ayrımcılığın anlamı]

İnsanlar arasında din veya inanca dayanan bir ayrımcılık, insanlık onuruna karşı bir aşağılama ve Birleşmiş Milletler Şartı’nın prensiplerini inkar oluşturur; bu ayrımcılık, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ilan edilen ve İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenen insan haklarının ve temel özgürlüklerini ihlal ettiği ve uluslar arasında dostane ve barışçıl ilişkilere karşı bir engel olduğu için yasaklanır.

Madde 4 [Din veya inanca dayanan ayrımcılığı önleme ve tasfiye etme yükümlülüğü]

1. Bütün Devletler, kişisel, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yaşamın her alanında insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tanınması, kullanılması ve bunlardan yararlanılması sırasında din ve inanca dayanan ayrımcılığı önlemek ve tasfiye etmek için etkili tedbirler alır.

2. Bütün Devletler, bu tür ayrımcılığı yasaklamak için gerektiği takdirde mevzuat çıkarmak veya değiştirmek de dahil, din veya bu konudaki diğer inançlara dayanan hoşgörüsüzlükle mücadele etmek üzere gerekli bütün tedbirleri almak için her türlü çabayı gösterir.

Madde 5 [Çocuğun hakları]

1. Çocukların anne ve babaları, eğer varsa vasileri kendi dinlerine veya inançlarına ve kendi inançları doğrultusunda çocuklarının yetişmelerini istedikleri ahlak eğitime uygun bir tarzda aile içindeki yaşamı düzenleme hakkına sahiptir.

2. Her çocuk, din veya inanç konularında anne ve babasının, ve varsa vasisinin dileğine uygun olan bir eğitime ulaşma hakkından yararlanır; çocuklar, kendi anne ve babasının veya vasisinin dileğine aykırı bir din veya inanç öğretimi almaya zorlanamaz.

maz; bu konuda çocukların yüksek menfaatleri, yönlendirici bir prensiptir.

3. Çocuklar, din veya inanca dayanan her türlü ayrımcılığa karşı korunur. Çocuklar anlayış, **hoşgörü, halklar arasında dostluk ve evrensel kardeşlik, başkalarının din veya inanç özgürlüğüne saygı ruhu ile bütün enerjisini ve yeteneklerini insan kardeşlerinin hizmetine sunması gerektiği bilinci içinde yetiştirilir.**

4. Anne ve babasının veya bir vasinin bakımı altında bulunmayan çocukların din veya inançları konusunda, kendi ifade ettikleri dilekleri veya onların dileklerini gösteren başka belirtiler dikkate alınır; çocukların yüksek menfaatleri, yönlendirici bir prensiptir.

5. Çocuğun içinde yetiştirildiği bir din veya inancın uygulamaları, bu Bildiri'nin birinci maddesinin üçüncü fıkrası dikkate alınarak, çocuğun fiziksel veya ruhsal sağlığına veya tam olarak gelişmesine zarar verici olamaz.

Madde 6 [Düşünce, vicdan veya inanç özgürlüğünün içeriği]

Düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü bu Bildiri'nin birinci maddesine uygun olarak ve birinci maddenin üçüncü fıkrası hükümleri çerçevesinde, başka özgürlüklerin yanında, aşağıdaki özgürlükleri de içerir.

a) Bir din veya inanç ile bağlantılı olarak, ibadet etme veya toplanma ve bu amaç için gerekli yerleri kurma ve kullanma;

b) Gerekli vakıf veya insancıl amaçlı kurumlar kurma ve bunları işletme;

c) Bir dinin veya inancın törenlerine veya geleneklerine ilişkin gerekli araçları ve materyalleri yeterli ölçüde yapma, alma ve kullanma;

d) Bu alanla ilgili yayımları yazma, yayınlama ve dağıtma;

e) Bir din veya inancın öğretimini, bu amaçlar için uygun yerlerde yapma;

f) Bireylerden ve kurumlardan gönüllü mali yardım vermelerini isteme ve alma;

g) Bir dinin veya inancın gerekleri ve standartları bakımından uygun olan liderleri yetiştirme, atama, seçme ve yerini alacak olanı belirleme;

h) Bir kimsenin dininin veya inancının kurallarına uygun olarak dinlenme günlerine ve bayram tatillerine ve törenlerine uygun davranma;

i) Ulusal ve uluslararası düzeyde, din ve inanç konularında bireyler ve topluluklarla iletişim kurma ve sürdürme;

Madde 7 [Hakların iç hukukla olan ilişkisi]

Bu Bildiri’de yer verilen haklar ve özgürlükler, herkesin bu hakları ve özgürlükleri uygulamada kullanabilmesini sağlayacak şekilde ulusal mevzuatta düzenlenir.

Madde 8 [Hakların uluslararası belgelerle ilişkisi]

Bu Bildiri’deki hiç bir hüküm, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ile İnsan Haklarına dair Uluslararası Sözleşmelerde tanımlanan bir hakkı kısıtlayıcı veya kullanımını durdurucu bir şekilde yorumlanamaz.

1.2 – BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI KOMİTESİ GENEL YORUM 22 (MADDE 18): 30.07.93; DÜŞÜNCE, VİCDAN VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ (KIRKSEKİZİNCİ OTURUM, 1993)*

1. 18. maddenin 1. paragrafında düzenlenen düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (inanç özgürlüğü de dâhil olmak üzere), geniş kapsamlı ve derinlikli bir haktır. Bu hak, her konuda düşünce özgürlüğünü, kişisel kanaat özgürlüğünü ve bir dine veya inanca sahip olma ve bunları bireysel ya da başkalarıyla birlikte topluluk olarak ortaya koyabilme özgürlüğünü içerir. Komite, Taraf Devlet 18. madde kapsamında düşünce özgürlüğü ve vicdan özgürlüğünün, din ve inanç özgürlüğüyle eşit şekilde korunduğuna Taraf Devletlerin dikkatini çekmektedir. Maddede düzenlenen özgürlüklerin 4. maddenin 2. paragrafında belirtildiği üzere olağanüstü durumlarda dahi askıya alınamaz olması, sahip oldukları temel önemi yansıtmaktadır.

2. 18. madde, tanrılı ve tanrısız inançları ve herhangi bir dine mensup olmama veya herhangi bir inanca sahip olmamayı da korumaktadır. “İnanç” ve “din” kavramları geniş şekilde yorumlanmalıdır. 18. maddenin uygulaması, sadece geleneksel dinler, kurumsal nitelikteki din ve inançlar veya geleneksel dinlerinkine benzer uygulamaları olan dinlerle sınırlı değildir. Bu nedenle Komite, herhangi bir din veya inanca karşı, yeni bir dinin mensuplarına karşı veya çoğunluğu temsil eden dine mensup olanların dini azınlıklara karşı düşmanca tavır sergilemesi gibi, herhangi bir nedene dayanan ayrımcılık eğilimlerini dikkatle izlemektedir.

3. 18. madde, düşünce, vicdan, din veya inanç özgürlüğü ile din veya inancı açıklama özgürlüğünü birbirinden ayırmaktadır. Dü-

şünce ve vicdan özgürlüğü veya kişinin kendi seçtiği bir din veya inanca mensup olma veya bunları değiştirme özgürlüğü üzerinde hiçbir sınırlamaya izin verilmemektedir. Bu özgürlükler, 19. maddenin 1. paragrafında yer alan herkesin kimsenin müdahalesi olmadan istediği düşünceye sahip olması hakkı gibi, kayıtsız şartsız olarak korunmaktadır. 18. maddenin 2. paragrafı ve 17. madde uyarınca, hiç kimse düşüncelerini ya da herhangi bir din veya inanca bağlılığını açıklamaya zorlanamaz.

4. Din veya inancı ortaya koyma özgürlüğü “bireysel ya da başkaları ile birlikte toplu olarak ve aleni veya özel olarak” kullanılabilir. Din veya inancı ortaya koyma özgürlüğü, tapınma, ibadet etme, kuralları uygulama ve öğretme kapsamına giren birçok fiili kapsamaktadır. Tapınma kavramı, inancı doğrudan açıklamaya yönelik ayinler ve törenler ile bu tip eylemlerin bir parçasını oluşturan ibadet yerleri inşa etme, törensel objelerin kullanılması, sembollerin teşhiri, tatillere ve dinlenme günlerine uyulmasını da içermektedir. Din veya inanca uygunluk veya din veya inancın gereklerinin uygulanması, sadece törenleri değil aynı zamanda, beslenme ile ilgili belirli âdetleri, belirli kıyafetlerin giyilmesini veya başörtüsü takılmasını, hayatın belirli aşamalarıyla ilgili törenlere katılmayı, özellikle belirli bir grubun kullandığı belirli bir dili konuşmayı da içerebilir. Ayrıca, belirli bir din veya inancın uygulanması ve öğretilmesi; belirli din gruplarının temel faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan dini liderler, rahipler, din eğitimi verecek olan öğretmenler seçme, seminerler düzenleme veya dini okullar açma, dini metinler ve dini yayınlar hazırlama ve dağıtma özgürlüğünü de kapsamaktadır.

5. Komite’ye göre bir dine ya da inanca “sahip olma” veya bir din ya da inancı “benimseme”, din veya inanç seçme özgürlüğünü içerdiği gibi, bir kimsenin din veya inanç değiştirme, ateist olma ve aynı zamanda din veya inanç değiştirmeme hakkını da içerir. 18. maddenin 2. paragrafı, bir din ya da inanç benimseme hakkını zedeleyecek fiziksel şiddet uygulama, cezalandırma tehditleri, inanç sahibi olanları veya olmayanları kendi dini inançlarına ve cemaatlerine katılmaya zorlama, din veya inanç değiştirmeye zorlama gibi baskıların önüne geçmektedir. Bu şekilde bir baskı yaratmaya yönelik veya böyle bir etki içeren, eğitim ve sağlık hakkının kullanılmasını, iş sahibi olmayı veya 25. madde ve Sözleşme’nin diğer hükümleri ile güvence altına alınan hakların kullanılmasını kısıtlayan politikalar ve uygulamalar, benzer şekilde, 18. maddenin 2. pa-

ragrafına aykırılık teşkil edecektir. Aynı koruma, dini özellik taşımayan inançlara sahip olanlar için de sağlanmalıdır.

6. Komite’ye göre, 18. maddenin 4. paragrafı devlet okullarında, genel din ve ahlak tarihi konulu derslerin verilmesinin ancak tarafsız ve objektif şekilde olması kaydıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir. 18. maddenin 4. paragrafında belirtildiği şekilde ana babaların ve yasalarca saptanmış vasilerin çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel veya ahlaki eğitim verme özgürlükleri, 18. maddenin 1. paragrafında belirtilen herkesin istediği dini ya da inancı öğretme özgürlüğünün güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Komite, devlet okullarında verilen sadece belirli din veya inancın gereklerini öğretme şeklindeki bir eğitimin, ailelerin veya vasilerin taleplerine cevap veren ayrımcılık teşkil etmeyen muafiyet imkânları veya alternatifler sunmaması halinde, Sözleşme’nin 18. maddesinin 4. paragrafına aykırı bir durum oluşturacağını belirtmek istemektedir.

7. Sözleşme’nin 20. maddesine uygun şekilde, din veya inancın ifade edilmesi, ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddete yönelik kışkırtma oluşturacak olan ulusal, ırksal, ya da dinsel nefretin savunulması ya da savaş propagandası ile eş anlamlı olamaz. Komite’nin 11 (19) No.’lu genel yorumunda da belirtildiği üzere, Taraf Devletler bu tür eylemleri yasaklayacak yasaları kabul etmelidir.

8. 18. maddenin 3. paragrafı bir kimsenin kendi dinini veya inançlarını ortaya koyma özgürlüğüne ancak yasalarla belirlenen ve kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, ahlakını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli kısıtlamalar getirilebileceğini belirtmektedir. **Herhangi bir din veya inancı benimsemede baskı altında olmama özgürlüğü ve ana-babaların veya vasilerin din ve ahlak eğitimini güvence altına alma hakları kısıtlamaya tâbi tutulamaz.** Kısıtlamanın mümkün olduğu hükümlerin yorumlanmasında, Taraf Devletler 2., 3. ve 26. maddelerde somutlaşan eşitlik hakkı ve hiçbir halde ayrımcılık gözetmeme yasağı da dahil olmak üzere Sözleşme’de güvence altına alınan hakların korunması zorunluluğundan hareket etmelidir. Kısıtlamalar, yasalarla getirilmeli ve 18. madde ile güvence altına alınan hakları ihlal edecek şekilde uygulanmamalıdır. Komite’ye göre, 18. maddenin 3. paragrafı katı bir şekilde yorumlanmalıdır: Hükümde belirtilen nedenler dışındaki nedenlere dayanan kısıtlamalara, Sözleşme ile korunan diğer hakları kısıtlama nedenleri olarak, ulusal güvenlik gibi, kabul edilebilir olsalar dahi izin verilmemektedir. Sınırlandırmalar sadece öngörülen amaçlar için uygulanmalı ve

sınırlandırmaya neden olan ihtiyaçla doğrudan ilgili ve orantılı olmalıdır. Sınırlandırmalar ayrımcı amaçlar içermemeli veya ayrımcı bir şekilde uygulanmamalıdır. Komite'ye göre ahlak kavramı birçok farklı toplumsal, felsefi ve dinsel gelenekten kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, ahlaki korumak amacıyla din veya inancı ortaya koyma özgürlüğüne getirilen sınırlamalar sadece tek bir gelenekten kaynaklanan ilkelere dayandırılmamalıdır. Cezaevinde bulunanlar gibi zaten belirli yasal sınırlandırmalara tâbi olan kimseler, kendi inançlarını veya dinlerini ortaya koyma özgürlüğünü yasal sınırlandırmaya uygun olduğu ölçüde kullanmaya devam edecektir. Taraf Devlet raporları, 18. maddenin 3. paragrafı çerçevesinde belirtilen sınırlandırmaların içeriğine ve etkilerine dair hem hukuki bilgi hem de söz konusu sınırlandırmaların belirli şartlar dâhilinde uygulanmalarıyla ilgili bilgi vermelidir.

9. Bir dinin devlet dini, resmi din veya geleneksel din olarak kabul edilmesi veya bu din mensuplarının toplumun çoğunluğunu teşkil etmesi 18. maddedeki ve 27. maddedeki haklar da dâhil olmak üzere Sözleşme ile düzenlenen hakların ihlali veya diğer bir din mensuplarına veya hiçbir inanç sahibi olmayanlara karşı ayrımcılık yapılması sonucunu doğurmamalıdır. Özellikle, sadece toplumun çoğunluğunu teşkil eden dinin mensuplarına Devlet hizmetinde çalışma olanağı tanıma, ekonomik imtiyazlar tanıma, diğer inançlara belirli kısıtlamalar getirme gibi ayrımcılık içeren eylemler din veya inanca dayalı ayrımcılığın yasaklanması ve 26. madde çerçevesinde eşit şekilde korunma güvencesiyle uyumsuzluk teşkil etmektedir. 20. maddenin 2. paragrafında yer alan tedbirler dini azınlıkların haklarının ihlaline, diğer din gruplarının 18. ve 27. madde ile güvence altına alınan haklarının ihlal edilmesine ve bu gruplara yönelik şiddet veya zulüm eylemlerine karşı önemli güvenceler oluşturmaktadır. Komite, Taraf Devletlerin bütün dinlerin veya inançların icaplarının yerine getirilmesinin herhangi bir ihlale konu olmaması ve bu din veya inanç sahiplerinin ayrımcılık eylemlerine karşı korunması için aldıkları tedbirleri belirtmeleri gerektiğini öngörmektedir. Benzer şekilde, 27. madde çerçevesinde dini azınlıkların haklarına ilişkin bilgi verilmesi, Taraf Devletlerin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü ne ölçüde benimsediğinin, Komite tarafından belirlenmesi açısından önemlidir. Taraf Devletler raporlarında mevzuatta ve yargı içtihadında dine hakaret suçu olarak cezai müeyyideye bağlanmış olan fiiller hakkında da bilgi vermelidir.

10. Belirli inançların anayasalarda, mevzuatlarda veya iktidar partilerinin beyanlarında ve benzeri durumlarda veya Devlet uygulamalarında resmi ideoloji olarak yer alması, 18. madde çerçevesindeki özgürlüklerin veya Sözleşme ile tanınan diğer hakların ihlaline veya resmi ideolojiyi kabul etmeyen veya bu ideolojiye karşı çıkan kişilere karşı ayrımcılığa neden olmamalıdır.

11. Birçok kişi 18. maddeden kaynaklanan haklarını ileri sürerek askerlik hizmetini yerine getirmeme hakları olduğunu (**vicdani ret**) **dile getirmektedir. Bu tarz taleplere cevaben, çok sayıda Devlet, dinleri veya inançları gereği gerçekten de askerlik hizmetinde bulunmaları yasaklanan kişileri bu hizmetten muaf tutmakta ve askerlik hizmeti yerine farklı ulusal hizmetler öngörmektedir.** Sözleşme açıkça vicdani ret şeklinde bir hakka yer vermemektedir: Ancak Komite’ye göre öldürücü silah kullanma zorunluluğunun, inanç özgürlüğü ve dini veya inancı ortaya koyma hakkıyla ciddi şekilde çatışması durumunda 18. maddenin bu şekilde bir hakka yer verdiği düşünülebilir. Bu hak, hukuken veya uygulamada tanındığı takdirde, vicdani retçiler arasında belirli inançların içeriğine dayanılarak bir ayırım yapılamayacaktır; benzer şekilde vicdani retçilere karşı askerlik hizmetini yerine getirmediği gerekçesiyle herhangi bir ayırım yapılamayacaktır. Komite, Taraf Devletleri kişilerin 18. maddeye dayanarak askerlik hizmetinden muaf tutulabilmeleri için öngörülen şartları ve alternatif ulusal hizmetlerin içeriğini ve uzunluğunu belirtmeye davet etmektedir.

2 – AVRUPA KONSEYİ

2.1- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi ve Parlamenterler Meclisinin Tavsiyeleri (Özet)

Zorunlu Askerlik Hizmetine Vicdani Ret Hakkına İlişkin Avrupa Konseyine Üye Devletlerin Bakanlar Komitesi Tavsiyesi No. R (87) 8 (Bakanlık Temsilcilerinin 406. toplantısında 9 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilmiştir.)

Bakanlar komitesinin Tavsiyesine göre, üye devletlerin hükümetleri karardaki ilkeler ve tavsiyeler doğrultusunda, şu ana kadar gerçekleştirilmemiş olsalar dahi, zorunlu askerlik hizmetinden yükümlü tutulan herhangi bir kişi, silah kullanmak dahil olmak üzere bu hizmeti yapmayı reddederse bu yükümlülüğünü yerine getirme zorunluluğunda muaf tutulacaktır. Bu kişiler alternatif hizmet-

lerden mesul tutulabilir, bu doğrultuda devletler uygun prosedürleri ve alternatif hizmetleri yaratmalıdır.

AVRUPA KONSEYİ PARLAMENTERLER MECLİSİNİN DEMOKRATİK BİR TOPLUMDA DİNİ HOŞGÖRÜYE DAİR TAVSİYESİ 1202 (1993)

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1202 (1993) nolu tavsiyesi 2 Şubat 1993'deki 23. oturumda yapılan tartışmalar sırasında görüşülmüştür. Tartışmaların ana eksenini yeni dini akımlar ve tarikathar hakkında raportör *Leni Fischer* tarafından Avrupa Konseyi Eğitim ve Kültür Komitesine sunulan "*Demokratik Toplumda Dini Hoşgörüyeye Dair*" 6732 nolu rapor oluşturmuştur. Tavsiye Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından 2 Şubat 1993'de kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin tavsiyesine göre;

Avrupa Toplumları din özgürlüğünü, vicdan özgürlüğünü ve ibadet özgürlüğünü garanti altına almalıdır, ayrıca, giyim kuşam, yiyecek ve dini tatilleri de içerecek şekilde farklı dinsel faaliyetlerin düzenlenmesi konusunda esnek olmalıdır. Avrupa Toplumları eğitim ve öğretim programlarında farklı din dersinin okutulmasını temin etmelidir. Tek Tanrılı üç dinin her birinin dinler arası hoşgörü ve karşılıklı saygı temelinde farklı dinlere ve inanmayanlara karşı hoşgörü üzerine kurulu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Müfredat ve ders kitapları farklı dinlerin öğretilmesini sağlamalı ve tarih dersleri de dahil olmak üzere ön yargıyı engelleyecek ve dinler arası hoşgörüyü temin edecek şekilde düzenlenmelidir. Öğretmenler bu konuda özel bir çaba sarf etmelidir. Temel dinlerin dini metinleri çevrilerek kamu kütüphanelerinde bulundurulmalıdır. Kültürel tanıtım programları çerçevesinde dini konularda kültürel projeler üretilmelidir. Dini hoşgörüyeye ilişkin analizler, araştırmalar ve ilgili literatür bir araya getirilmelidir. Dini hoşgörü konusunda araştırmalar ve konferanslar düzenlenmelidir. Bu konudaki kamusal bilgilendirmelerde yetkin kişiler görev yapmalıdır. Dinsel hoşgörü akademik çalışmaların bir konusu haline getirilmelidir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin Din ve Demokrasiye dair Tavsiyesi 1396 (1999)

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1396 (1999) nolu tavsiyesi 27 Şubat 1999'deki 5. oturumda yapılan tartışmalar sırasında görüşülmüştür. Tartışmaların ana eksenini "*Din ve Demokrasi*" hak-

kında raportör *Lluis Maria de Puig* tarafından Avrupa Konseyi Eğitim ve Kültür Komitesine sunulan 8270 nolu rapor oluşturmuştur. Tavsiye Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından 27 Şubat 1999’da kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin tavsiyesine göre;

Politikacılar dini konularda karar veremezler. Benzer şekilde, politikacılar dinle demokrasinin yerini değiştirmeye ya da demokratik iktidarı din adına ele geçirme çalışmamalıdır. Politikacılar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde içerilen insan hakları tanımına ve hukukun üstünlüğüne saygı göstermelidir. Demokrasi ve din birbiriyle uyuşma içinde olmak ihtiyacında değildir. Hatta ters bile olabilir. Demokrasinin din özgürlüğünü, vicdan özgürlüğünü ve ibadet özgürlüğünü garanti altına aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Dini aşırılığın cesaretlendirdiği hoşgörüsüzlüğün, önyargıların ve/ya da şiddetin önlenmesi için gereken önlemler acilen alınmalıdır. Dini liderler dinsel ön yargıların azaltılması için çaba harcamalıdır. Hükümetler tüm yurttaşlar için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki oluşturulduğu şekliyle din ve vicdan özgürlüğünü teminat altına almalıdır. Din ve vicdan özgürlüğü demokratik yurttaşlık için eğitim projesinin, tarih eğitiminin ve müfredat programlarının parçası haline getirilmelidir.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin Eğitim ve Dine dair Tavsiyesi 1720 (2005)

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin 1720 (2005) nolu tavsiyesi 4 Ekim 2005’deki 27. oturumda yapılan tartışmalar sırasında görüşülmüştür. Tartışmaların ana eksenini “*Eğitim ve Din*” hakkında raportör *André Schneider* tarafından Avrupa Konseyi Eğitim ve Kültür Komitesine sunulan 10673 nolu rapor oluşturmuştur. Tavsiye Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından 4 Ekim 2005’de kabul edilmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin tavsiyesine göre;

Eğitim temel olarak dinsel yanlış anlamalar, kalıplaşmış düşünceler ve cehaletle mücadele etmelidir. Hükümetler din eğitimi güçlendirmeye, dinler arası diyalogu cesaretlendirmeye dinin sosyal ve kültürel ifadesini yaygınlaştırmaya yönelik din özgürlüğünü, vicdan özgürlüğünü daha fazla garanti altına almalıdır. Dini liderler inananları üzerindeki etkileri ve vaazları yoluyla önyargıyla mücadele etmek için çaba sarf etmelidir. Tüm yurttaşlara kendi dinlerini, geleneklerini ve törenlerini gerçekleştirebilmeleri için eşit

özgürlükler ve haklar tanınmalıdır. Okullarda kökenlerine, bazı hususlardaki benzerliklerine ve gelenekleri, görenekleri ve değerlerindeki ayrılıklara vurgu yapılarak farklı din tarihlerinin karşılaştırılması olarak öğretilmesi yaygınlaştırılmalıdır. Dinler diğer bilgi dallarındaki temsilcilerle birlikte ilahiyatçılar, felsefeciler, tarihçiler arasında düzenli diyaloglar yapılması teşvik edilmelidir. İnsan hakları, felsefe, tarih ve bilimle ilgili bakış açılarına müfredatlarında yer vermeleri ve güçlendirmeleri için dinsel eğitim kurumlarıyla işbirliği yapılmalıdır.

1- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

1.1- KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN TASFİYE EDİLMESİNE DAİR SÖZLEŞME

Genel Kurulunun 18 Aralık 1979 tarihli ve 34/180 sayılı Kararıyla kabul edilmiştir.

Yürürlüğe giriş: 3 Eylül 1981

Madde 1 [Kadınlara karşı ayrımcılığın tanımı]

Bu Sözleşmenin amacı bakımından “kadınlara karşı ayrımcılık” terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.

Madde 2 [Hukuki alanda tedbirler alma yükümlülüğü]

Taraf Devletler kadınlara karşı ayrımcılığın her biçimini yasaklayıp, her türlü vasıta ile ve hiç vakit kaybetmeden kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etme politikası izlemeyi kabul ederler, ve bu amaçla aşağıdaki konularda taahhütte bulunurlar:

a) Erkeklerin ve kadınların eşitliği prensibini henüz ulusal anayasalarına veya diğer ilgili mevzuatlarına içselleştirmemişler ise, bu prensibi içselleştirmeyi ve yasalar ve diğer uygun vasıtalarla bu prensibin pratik olarak uygulanmasını sağlamak;

b) Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklayan ve gerektiği takdirde yaptırımlar getiren gerekli mevzuatı çıkarmak ve diğer tedbirleri almak;

c) Kadınların haklarını erkeklerle eşit bir biçimde koruyacak hukuki mekanizmalar kurmak ve yetkili ulusal yargı yerleri ile diğer kamu kurumları vasıtasıyla her hangi bir ayrımcılık karşısında kadınların etkili bir biçimde korunmasını sağlamak;

d) Kadınlara karşı ayrımcılık niteliğindeki bir eylem veya uygulamadan kaçınmak ve kamu kurum ve kuruluşların bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamak;

e) Her hangi bir kişi, kurum veya kuruluş tarafından kadınlara karşı ayrımcılık yapılmasını önlemek için gerekli her türlü tedbiri almak;

f) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan mevcut yasaları, hukuki düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya kaldırmak için gerekli her türlü tedbiri almak;

g) Kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan bütün ulusal ceza hükümleri kaldırmak;

Madde 3 [Siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda tedbir alma yükümlülüğü]

Taraf Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitlik temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her alanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır.

Madde 7 [Oy verme, seçilme ve katılma hakkı]

Taraf Devletler ülkenin siyasal ve kamusal yaşamında kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve, özellikle kadınların erkeklerle eşit şekilde aşağıdaki haklarını güvence altına alır:

a) Bütün seçimlerde ve referandumlarda oy kullanmak ve kamusal olarak seçim yapılan bütün organlara seçilebilmek hakkı;

b) Hükümet politikalarının formüle edilmesine ve bunların uygulanmasına katılma hakkı ile kamu görevlerine atanma ve idarenin her düzeyinde kamusal görevleri yerine getirme hakkı;...”

Madde 10 [Eğitim hakkı]

Taraf Devletler eğitim alanında kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek üzere gerekli her türlü tedbiri ve kadınlarla özellikle erkeklerin eşitliğine dayanan aşağıdaki tedbirleri alır:

a) Meslek ve sanat rehberliği verilmesinde, kentsel alanlarda olduğu gibi kırsal alanlarda da eğitim kuruluşlarına girme ve bu kuruluşlardan diploma almada eşit şartların sağlanması; bu eşitlik okul öncesi eğitim ile genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde, ve her çeşit mesleki öğretimde sağlanır;

b) Aynı öğretim programına katılmaları, aynı sınavlara girmele-ri, nitelik bakımından aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almaları, aynı nitelikteki bina ve eğitim araçlarına sahip olmaları sağlanır;

c) Erkeklerin ve kadınların kalıplaşmış rolleriyle ilgili kavramların eğitimin her düzeyinden ve biçiminden tasfiye edilmesi için karma eğitim ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olacak diğer eğitim türleri teşvik edilir, ve özellikle okul kitapları ve ders programların gözden geçirilir ve bu öğretim metoduna göre uyarlanır;

d) Burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanmada aynı imkanlar sağlanır;

e) Erkekler ile kadınlar arasında varolan eğitim açığını mümkün olan en kısa sürede kapatmayı amaçlayan yetişkinler için programlar ile okuma yazma programları da dahil, sürekli eğitim programlarına katılmaları konusunda aynı imkanlar sağlanır;

f) Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kızlar ve kadınlar için eğitim programları düzenlenir;

g) Spora ve beden eğitimine faal olarak katılmalarını sağlamak için aynı imkanlar tanınır;

h) Aile planlaması hakkında bilgi ve tavsiyeler dahil, aile sağlığını ve iyiliğini sağlayamaya yardımcı olacak özel bazı eğitsel bilgiler verilir.

Madde 11 [Çalışma hakkı]

1. Taraf Devletler istihdam alanında erkekler ile kadınların eşitliğini sağlayacak şekilde kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için kadınlara aynı hakları ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

a) Her insanın vazgeçilmez bir hakkı olan çalışma hakkı;

b) İstihdam konularında seçim yapılırken aynı ölçülerin uygulanması da dahil, aynı istihdam imkanlarından yararlanma hakkı;

c) Mesleğini ve işini serbestçe seçme hakkı, meslekte ilerleme hakkı, iş güvenliğine sahip olma ve hizmet karşılığı imkanlardan ve menfaatlerden yararlanma hakkı ile, çıraklık eğitimi, ileri düzey-

de mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitimi gibi mesleki eğitim ve yenileme eğitimi alma hakkı;

d) Tazminatlar da dahil eşit ücret alma, ve eşit değerde yapılan işe karşı eşit muamele görme ile birlikte işin niteliğinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı;

e) Özellikle emeklilik, işsizlik, hastalık, malullük, yaşlılık ve diğer iş göremezlik gibi hallerde sosyal güvenlik hakkı ile birlikte ücretli izin hakkı;

f) Sağlığın korunması ve doğurganlık yeteneğinin korunması da dahil, çalışma şartlarında güvenlik hakkı;

2. Taraf Devletler, evlilik veya annelik sebepleriyle kadına karşı ayrımcılık yapılmasını engellenmek ve çalışma hakkını etkili bir biçimde korumak için aşağıdaki tedbirleri alırlar:

a) Hamilelik veya annelik izni sebebiyle işe son verilmesini ve medeni duruma dayanılarak işten çıkarma şeklinde ayrımcılık yapılmasını cezaya tabi tutarak yasaklar;

b) İşi, işte kıdemi veya sosyal hakları kaybetmeden ücretli olarak veya buna benzer menfaatler sağlanarak annelik izni verilmesine dair düzenleme yapar;

c) Anne ve babanın aile içi yükümlülüklerini, çalışma yaşamındaki sorumluluklarıyla ve toplumsal yaşama katılmalarıyla uyumlaştırabilmeleri için, özellikle çocuk bakım kurumlarının kurulmasını ve geliştirilmesini istemek suretiyle, gerekli destekleyici sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik eder;

d) Hamilelik sırasında kendilerine zarar verebilecek işlerde çalışan kadınların özel olarak korunmasını sağlar;

3. Bu madde kapsamına giren koruyucu yasal önlemler, bilimsel ve teknolojik bilgilerin ışığında periyodik olarak gözden geçirilir ve gerekli görüldüğü takdirde düzeltilir, kaldırılır veya genişletilir.

Madde 12 [Sağlık hakkı]

1. Taraf Devletler sağlık alanında erkekler ile kadınların eşit şekilde, aile planlaması hizmetleri de dahil sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır.

2. Taraf Devletler bu maddenin birinci fıkrasındaki hükümlere bakmaksızın, hamilelik dönemi, doğum dönemi ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak, gerekli hizmetleri sağlar; bunun yanında hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmet verir.

Madde 13 [Ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarındaki haklar]

Taraf Devletler ekonomik ve sosyal yaşamın diğer alanlarında erkekler ile kadınların eşit şekilde aynı haklardan yararlanmasını sağlamak üzere kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle aşağıdaki hakları tanır:

- a) Aile tazminatlarından yararlanma hakkı;
- b) Banka kredisi alma, ipotek ettirme ve diğer mali imkanlardan yararlanma hakkı;
- c) Eğlendirici faaliyetler ile her türlü sportif ve kültürel faaliyetlere katılma hakkı;

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

Madde 1- Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukusal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 7- Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 18- Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 21- 1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.

3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Madde 23- 1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır..”

2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.

Madde 26- 1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

BM KİŞİSEL SİYASAL HAKLAR SÖZLEŞMESİ

2. MADDE

Sözleşmenin iç hukukta uygulanması ve ayrımcılık yasağı

1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, bu Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir statü gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt eder.

2. Sözleşmede tanınan hakları kendi mevzuatında veya uygulamasında henüz tanımamış olup da bu Sözleşmeye Taraf Devletler, kendi anayasal usullerine ve bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, Sözleşmede tanınan hakları uygulamaya geçirmek için gerekli olan tedbirleri veya diğer önlemleri almayı taahhüt ederler.

3. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet şu taahhütlerde bulunur:

a) Bu Sözleşmede tanınan hakları veya özgürlükleri ihlal edilenlere, ihlal fiili resmi sıfatlarıyla hareket eden kişilerden başka kim-

seler tarafından işlense dahi, etkili bir hukuki yola başvurma hakkı sağlamak;

b) Bu tür bir hukuki yola başvurmak isteyen kişinin hakkının yetkili yargısal, idari ve yasama organları veya Devletin hukuk sisteminin öngördüğü başka bir yetkili makamı tarafından karara başlanmasını sağlamak ve yargısal hukuki yollara başvurma imkanını geliştirmek;

c) Bu gibi hukuki yolların tanınması halinde, yetkili makamlar tarafından bu hukuki yolların işletilmesini sağlamak.

3. Madde

MADDİ HAKLAR

18. Madde

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulamaz.

3. Bir kimsenin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babalar ile, mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.

26. Madde

Hukuk önünde eşitlik

Herkes, hukuk önünde eşittir ve hiç bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma hakkına sahiptir. Hukuk bu alanda her türlü ayrımcılığı yasaklar ve herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, milliyet, doğum veya başka bir statü ile yapılan ayrımcılığa karşı etkili ve eşit koruma sağlar.

27. MADDE

Azınlıkların korunması

Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir Devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.

BM EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR SÖZLEŞMESİ

Sözleşmenin iç hukukta uygulanması ve ayrımcılık yasağı

1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, gerek kendi başına ve gerekse uluslararası alanda özellikle ekonomik ve teknik yardım ve işbirliği vasıtasıyla bu Sözleşmede tanınan hakları mevcut kaynakları ölçüsünde giderek artan bir şekilde tam olarak gerçekleştirmek için, özellikle yasal tedbirlerin alınması da dahil, gerekli her türlü tedbiri almayı taahhüt eder.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede beyan edilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya diğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi her hangi bir statüye göre ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almayı taahhüt ederler.

3. Gelişmekte olan ülkeler, insan haklarını ve ulusal ekonomik durumlarını dikkate alarak, bu Sözleşmede tanınan ekonomik hakları vatandaş olmayan kişilere hangi ölçüde tanıyacaklarına karar verebilirler.

13. MADDE

Eğitim hakkı

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Sözleşmeci Devletler, eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda birleşirler. Devletler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçimde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşırlar.

2. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler eğitimin tam ola-

rak gerçekleşmesini sağlamak amacıyla, şu yükümlülükleri yerine getir:

a) İlköğretim zorunludur ve herkese ücretsiz ilköğretim sağlanır;

b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil ikinci eğitimin farklı türleri ve özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, kural olarak herkesin girmesine ve yararlanmasına açık duruma getirilir.

c) Yüksek öğrenim, özellikle başlangıçta verilecek ücretsiz geliştirme eğitimi gibi her türlü uygun vasıtalarla, yetenek ölçüsüne göre herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirilir.

d) İlk eğitimin bütün dönemini tamamlayamamış veya bu eğitimi hiç alamamış olan kişiler, mümkün olduğu kadar temel eğitim almaya teşvik edilir veya bu eğitimi almaya mecbur tutulur.

e) Her düzeydeki okul sistemlerinin geliştirilmesi aktif olarak sağlanmaya çalışılır; yeterli bir burs sistemi kurulur ve öğretmenlerin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anne-babaların ve uygulanması mümkünse vasilerin de, çocuklarını devlet tarafından kurulan okulların dışında varolan ama Devlet tarafından konulmuş veya onaylanmış standartların asgari şartlarına sahip bulunan okullara gönderme ve kendi inançlarına uygun bir biçimde çocuklarına dinsel ve ahlaki eğitim sağlama haklarına saygı gösterir.

4. Bu maddenin hiç bir hüküm, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen prensiplerin özel eğitim kurumlarında her zaman yerine getirilmesi ve özel eğitim kurumlarında verilen eğitimin Devlet tarafından gösterilen asgari standartlara uyması halleri saklı kalmak kaydıyla, kişilere ve kuruluşlara eğitim kurumları kurma ve yönetme serbestisi verecek şekilde yorumlanamaz.

14. Madde

Zorunlu ilköğretimi sağlama yükümlülüğü

Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden, Sözleşmeye Taraf olduğu sırada anavatanında veya kendisinin egemenliği altında bulunan diğer ülkelerde parasız ve zorunlu ilköğretimi sağlayamamış olan Devletler, iki yıl içinde herkes için parasız zorunlu eğitimin prensiplerini ortaya koyan bir plan hazırlar ve bu planın makul bir süreyi aşmayacak şekilde kaç yıl içinde uygulanacağını gösteren ayrıntılı bir uygulama planı hazırlar ve kabul eder.

AVRUPA İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASINA İLİŞKİN SÖZLEŞME (11. PROTOKOL İLE DEĞİŞTİRİLEN METİN)

Roma,4.XI.1950 Gayri resmi tercüme

Sözleşme metni, 21 Eylül 1970’de yürürlüğe giren 3 sayılı Protokolün, 20 Aralık 1971’de yürürlüğe giren 5 sayılı Protokolün ve 1 Ocak 1990’da yürürlüğe giren 8 sayılı Protokolün düzenlemelerine uygun olarak değiştirilmiştir. Ayrıca, yürürlüğe girdiği 21 Eylül 1970’ten bu yana 5. Maddesinin 3. fıkrasına uygun olarak Sözleşmenin bir parçası olan 2 sayılı Protokol ün metnini içermektedir. Protokollerin getirdiği bütün bu değişikliklerin veya eklemelerin yerini, yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Kasım 1998’den itibaren 11 sayılı Protokol almaktadır. Bu tarihten itibaren, 1 Ekim 1994’te yürürlüğe giren 9 sayılı Protokol yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 9 - Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

1 Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2 Din veya inancını açıklama özgürlüğü, ancak kamu güvenliğinin, kamu düzenin, genel sağlığın veya ahlakın, ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için demokratik bir toplumda zorunlu tedbirlerle ve yasayla sınırlanabilir.

MADDE 14 - AYIRIMCILIK YASAĞI

Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır...

Madde 16 - Yabancıların siyasal etkinliklerinin kısıtlanması

10, 11 ve 14. Maddelerin hiçbir hükmü, Yüksek Akit Tarafların yabancıların siyasal etkinliklerini sınırlamalarına engel sayılmaz.

2.2 – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Karar Özetleri

Darby v. İsveç (11581/85) [1990] 23 Ekim 1990

Başvurucu, 1977 ve 1986 yılları arasında İsveç’te çalışmış bulunan Britanya asıllı bir Finlandiya vatandaşıdır. 1979 ve 1981 yılları arasında, belediye vergisinin bir parçası olarak İsveç makamlarına bir kilise vergisi ödemek zorunda kalmıştır. Başvurucu gibi İsveç

Kilisesine mensup olmayan kimseler için vergi muafiyeti tanınmıştır. Ancak başvuru, İsveç'te yaşamakta olduğu yönünde resmi bir kaydı olmadığı için, o dönemde yürürlükte bulunan mevzuat gereği, söz konusu vergi muafiyetinden yararlanamamıştır. Kilise vergisi ödeme zorunluluğu ile ilgili başvuruları sonuçsuz kalmıştır. Başvurucu, Sözleşmenin din özgürlüğünü düzenleyen 9. maddesi ve ayrımcılığı yasaklayan 14. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmektedir.

Başvurucunun şikayetinin esas olarak İsveç vergi mevzuatının ayrımcı etkileri ile ilgili olduğunu göz önünde bulunduran Mahkeme, davayı 1 Nolu Protokolün mülkiyet hakkına ilişkin 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. madde yönünden incelemenin olayın doğasına daha uygun düştüğünü saptamıştır. 1 Nolu Protokolün 1. maddesinin uygulama alanı vergi mükellefiyetlerini de kapsamaktadır ve dolayısıyla başvuru kilise vergisi ödeme borcu, 14. maddede getirilen ayrımcılığa karşı koruma güvencesinin uygulama alanındadır. Bu vergiden muafiyet hakkı hususunda başvuru, İsveç Kilisesine mensup olmayan diğer kimselerle benzer durumdadır. Mahkeme, bu haktan yararlanmada mukim olarak resmen kayıtlı kimselerle kayıtlı olmayanlar arasında fark gözetilmesinin, Sözleşmenin tanıdığı bir meşru amaca dayanmakta olmadığını saptamıştır. Bu sebeple, 1 Nolu Protokolün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.

Davanın koşullarını ve 1 Nolu Protokolün 1. maddesi ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlal edildiği yönünde ulaştığı sonucu dikkate alan Mahkeme, başvuru 9. madde ile güvenceye alınan din özgürlüğü hakkının ihlal edildiği ve bu hakkı kullanımıyla bağlantılı olarak 14. madde ile konulan ayrımcılık yasağının çiğnendiği yönündeki şikayetini ayrıca incelemeye gerek olmadığına hükmetmiştir. Mahkeme, haksız olarak tahsil edilen vergi miktarına ve faizine karşılık gelecek bir miktarın başvurucuya tazminat olarak ödenmesine karar vermiştir. Ek olarak, Sözleşmenin 50. maddesi uyarınca, başvurucuya ileri sürdüğü dava masraflarının bir bölümünün de ödenmesinin uygun olacağına hükmetmiştir.

Kokkinakis v. Yunanistan, (14307/88) [1993] AİHM 20 (25 Mayıs 1993)

Yehova Şahitleri dinine mensup bir Yunan vatandaşı olan başvuru dini propaganda suçundan yargılanmış ve para cezasına çevrilen hapis cezasına çarptırılmıştır. Başvuru, mahkumiyetinin Sözleşmenin 7., 9., ve 10. maddelerini ve 9. madde ile bağlantılı olarak 14. maddesini ihlal ettiğini ileri sürmüştür.

Mahkeme, din özgürlüğünün yalnızca inananların kimliğini ve hayat görüşünü oluşturan en hayati unsurlardan biri olmakla kalmayıp, aynı zamanda, ateistler, agnostikler, kuşkucular ve din konusunda kayıtsız kimseler için de oldukça değerli bir güvence olduğunu belirtmiştir. Bilhassa, din özgürlüğünde mündemiç olan dinini açıklama özgürlüğü, yalnızca özel alanda ve tek başına değil, aynı zamanda, başkalarıyla birlikte toplu halde, alenen ya da aynı inancı paylaşanların oluşturduğu çevrede gerçekleştirilen açıklama eylemlerini de güvenceye almaktadır; ve örneğin öğretme yoluyla komşusunu iknaya çalışma eylemi de bu kapsamdadır. 9. maddenin güvenceye aldığı hakların bu temel önemi, maddenin sınırlamalara ilişkin 2. fıkrasının lafzında da yansıtılmış; ilk fıkralarında tanımlanan özgürlük alanının tamamı için sınırlamaya olanak tanınan 8., 10. ve 11. maddelerin aksine, 9. maddede yalnızca dinini açıklama özgürlüğü üzerinde sınırlama olanağı kabul edilmiştir. Ceza mahkemesinde başvuru aleyhine tesis edilen hüküm, kendisinin dinini açıklama özgürlüğüne bir müdahale niteliğindedir.

Mahkeme ayrıca pek çok yasanın lafzının mutlak kesinlik taşımadığını not etmiştir. Bir çok yasanın lafzı, aşırı katılıktan kaçınmayı ve değişebilen güncel koşullara uygulanabilmeyi temin amacıyla, az ya da çok esnek terimlerle kurulmuştur; ve yorumlanması ve uygulanması pratiğe bağlıdır. Davalı Devletin başvurduğu tedbir, Sözleşmeye göre meşru bir amaç sayılan başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma amacına matuftur. Ancak Mahkemeye göre burada Hıristiyan dinine tanıklığa çağırarak uygunsuz dini propaganda arasında bir ayırım yapmak gereklidir. Bunlardan ilki Hıristiyan dininin öğretisini yaymak iken; diğeri başkalarının din özgürlüğüne saygı ile bağdaşmayan bir yozlaştırma ve çarpıtmaya karşılık gelmektedir. Mahkeme, Yunan mevzuatının getirdiği ölçütleri, yalnızca uygunsuz dini propagandayı cezalandırmak bakımından kabul edilebilir saymış; ancak uygunsuz dini propaganda teriminin (“improper proselytism”) genel ve soyut bir tanımını vermeye gerek görmemiştir. Mahkeme, Yunan mahkemelerinin başvurucaunun cezaî sorumluluğuna hükmeden kararlarının gerekçelerinde yalnızca ilgili yasaların lafzını tekrarlamakla yetindiklerini ve sanığın komşusunu ikna için hangi uygunsuz vasıta ve yollara başvurduğunu yeterince ortaya koymadıklarını not etmiştir. Dava dosyasındaki olgular da bu yönde bir bulguyu açıkça ortaya koyar nitelikte değildir. Dolayısıyla, başvurucaunun mahkumiyeti bir acil sosyal ih-

tiyaç ile gerekçelendirilmiş olmadığından, Mahkeme, AİHS 9. maddesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.

Mahkeme davada 7. madde yönünden ihlal bulmamış; 9. madde yönünden vardığı ihlal sonucunu dikkate alarak 10. madde ve 9. madde ile bağlantılı olarak 14. maddenin ihlali yönünden ayrıca incelemeye gerek olmadığı sonucuna varmış; başvurucuya AİHS 50. maddesi uyarınca tazminat ödenmesine hükmetmiştir.

Agga v. Yunanistan (No. 3) (32186/02) [2006] AİHM 13 Temmuz 2006 ve Agga v. Yunanistan (No. 4) (33331/02) [2006] AİHM 13 Temmuz 2006

Yunanistan'da Xanthi'de mukim bir Yunan vatandaşı olan başvurucu, 17 Ağustos 1990 tarihinde görev bölgesindeki camilerde ibadete katılan Müslümanlar tarafından Xanthi müftüsü olarak seçilmiştir. Yunan Devleti ise bölgede görev yapmak üzere bir başka müftü atamıştır. Buna rağmen, başvurucu görevden geri çekilmemiştir.

Başvurucu Xanthi müftüsü sıfatıyla resmi bildirimler imzaladığı ve bunları yayınladığı gerekçesiyle 11 Şubat 1996 ve 17 Şubat 1996 tarihlerinde kendisi hakkında "tanınan bir din" in resmi görevlisinin yetkilerini gasp etmekten Ceza Kanunu'nun 175. maddesi uyarınca dördüncü kez ceza davası açılmıştır. Başvurucu, hapis cezasına çarptırılmış, sonra para cezasına çevrilmiştir.

Temyiz Mahkemesi 8 Mart 2002 tarihinde, başvurucunun her dört dava ile ilgili temyiz taleplerini reddetmiştir. Temyiz Mahkemesi, Ceza Kanununun 175. maddesinde yer alan suçun, "tanınan bir dinin resmi görevlisi olarak ortaya çıktığı ve din görevline ait idari yetkiler dahil, bazı yetkilerin kullanıldığı anda" işlendiğini belirtmiştir. Temyiz Mahkemesi, başvurucunun Xanthi müftüsü gibi davranması ve gözükmesi nedeniyle bu suçu işlediğini belirtir.

Mahkeme buna ilaveten, başvurucunun mahkumiyetinin Sözleşme'nin 9. ve 10. maddelerine aykırı olmadığını; zira başvurucunun dini inancından veya birtakım görüşlerini ifade etmesinden dolayı değil, bir müftünün yetkilerini gasp etmesi nedeniyle cezalandırıldığını belirtmiştir.

Başvurucu, Sözleşme'nin 9. maddesi (düşünce, din ve vicdan özgürlüğü) ve 10. maddesine (ifade özgürlüğü) dayanmıştır.

9. Madde

Mahkeme, başvurucunun, devletin veya Belediye yetkilisinin yetkilerini isteyerek (kasıtlı olarak) gasp etme eyleminden dolayı,

bu eylemi suç olarak düzenleyen Ceza Kanununun 175. maddesi uyarınca mahkum edildiğini gözlemlemektedir. Bununla beraber Mahkeme, 2 numaralı Agga-Yunanistan kararında da belirtmiş olduğu gibi, başvurucuyu mahkum eden ulusal mahkeme kararında başvurucunun hukuksal etkiler doğuracak herhangi bir özel eylemine değinilmediğini kaydetmektedir. Aksine ulusal mahkeme, başvurucuyu dini içerikli mesajlar yayınlaması ve bunları Xanthi müftüsü olarak imzalamasına dayanarak mahkum etmiştir.

Yukarıda belirtilen olaylar ışığında Mahkeme, ulusal mahkemelerin yukarıda belirtilen kararında herhangi bir gerekçe bulamamıştır. Mahkeme, özellikle, başvurucunun 175. maddeden mahkum edilmesini davadaki olayın şartlarına göre haklı kılacak “toplumsal ihtiyaç baskısı” bulunduğunun gösterilmediğini düşünmektedir. Sonuç olarak, Sözleşme’nin 9 (2). maddesi uyarınca kamu düzenini korumak amacıyla başvurucunun ibadetle ve öğreterek, diğerleriyle topluluk içinde ve aleni şekilde dinini ortaya koyma hakkına yapılan müdahale, demokratik bir toplumda gerekli değildir.

Bu nedenle, bu davada Sözleşme’nin 9. maddesi ihlal edilmiştir.

10. Madde

Mahkeme, 10. maddesinin uygulanmasını gerektirecek ayrı bir olayın var olmaması nedeniyle ayrıca Sözleşme’nin 10. maddesinin ihlal edilip edilmediğini değerlendirmeyi gerekli görmemiştir.”⁴¹

---

⁴¹ Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı -İnsan Hakları Gündemi Derneği Hakan ATAMAN’ın yazdığı kitaptan özetlenerek alınmıştır.

DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ YÖNÜNDE YEREL MEVZUATIN DEĞERLENDİRİLMESİ

A- DİN VE DİNİ AYRIMCILIĞI ENGELLEMeye YÖNELİK MEVZUAT HÜKÜMLERİ:

TÜRK CEZA KANUNU

Adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi

Madde 3/ 2: Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ..., din, mezhep,... siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaz.

İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme

Madde 115 - (1) Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Dini ibadet ve ayinlerin toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi halinde, yukarıdaki fıkraya göre ceza verilir.

Hakaret

Madde 125 - (1) Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden (...) (3) Hakaret suçunun;

b) Dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı,

c) Kişinin mensup bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle,

İşlenmesi halinde, cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz..."

Kişisel Verilerin Kaydedilmesi

Madde 135 - (2) Kişilerin siyasi, felsefi veya dini görüşlerine,...; hukuka aykırı olarak ahlaki eğilimlerine, ... ilişkin bilgileri kişisel veri olarak kaydeden kimse, yukarıdaki fıkra hükmüne göre(altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verilir) cezalandırılır.

İbadethanelere ve mezarlıklara zarar verme

Madde 153 - (1) İbadethanelere, bunların eklentilerine, buralardaki eşyaya, mezarlara, bunların üzerindeki yapılara, mezarlıklardaki tesislere, mezarlıkların korunmasına yönelik olarak yapılan yapılara yıkmak, bozmak veya kırmak suretiyle zarar veren kişi, bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrada belirtilen yerleri ve yapıları kirleten kişi, üç aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.

(3) Birinci ve ikinci fıkralardaki fiillerin, ilgili dini inancı benimseyen toplum kesimini tahkir maksadıyla işlenmesi halinde, verilecek ceza üçte biri oranında artırılır.

Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşışılama

Madde 216 - (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşışılama yapan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşışılama yapan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Görev sırasında din hizmetlerini kötüye kullanma

Madde 219 - (1) İmam, hatip, vaiz, rahip, haham gibi dini reislerden biri vazifesini ifa sırasında alenen hükümet idaresini ve Devlet kanunlarını ve hükümet icraatını takbih ve tezyif ederse bir aydan bir seneye kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır veya bunlardan birine hükmolunabilir.

(2) Yukarıdaki fıkrada gösterilen kimselerden biri işbu sınıftan

bilistifade hükümetin idaresini ve kanun ve nizam ve emirleri ve dairelerden birine ait olan vazife ve salahiyeti takbih ve tezyife veya halkı kanunlara yahut hükümet emirlerini icraya veya memuru memuriyetinin vazifesi icabına karşı itaatsizliğe tahrik ve teşvik edecek olursa üç aydan iki seneye kadar hapse ve adli para cezası ve müebbeden veya muvakkaten bilfiil o vazifeyi icradan ve onun menfaat ve aidatını almaktan memnuiyetine hükümlenir.

(3) Kendi sıfatlarından istifade ederek kanuna göre kazanılmış olan haklara muhalif iş ve sözlerde bulunmaya, bir kimseyi icbar ve ikna eden din reis ve memurları hakkında dahi baladaki fıkrada yazılı ceza tertip olunur.

Geri verme

Madde 18 - (1) Yabancı bir ülkede işlenen veya işlendiği iddia edilen bir suç nedeniyle hakkında ceza kovuşturması başlatılan veya mahkumiyet kararı verilmiş olan bir yabancı, talep üzerine, kovuşturmanın yapılabilmesi veya hükmedilen cezanın infazı amacıyla geri verilebilir. Ancak, geri verme talebine esas teşkil eden fiil;

(3) Kişinin, talep eden devlete geri verilmesi halinde ..., dini, vatandaşlığı, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri nedeniyle kovuşturulacağına veya cezalandırılacağına ya da işkençe ve kötü muameleye maruz kalacağına dair kuvvetli şüphe sebepleri varsa, talep kabul edilmez...”

Soykırım

Madde 76 - (1) Bir planın icrası suretiyle, ...veya dini bir grubun tamamen veya kısmen yok edilmesi maksadıyla, bu grupların üyelerine karşı aşağıdaki fiillerden birinin işlenmesi, soykırım suçunu oluşturur:

- a) Kasten öldürme.
- b) Kişilerin bedensel veya ruhsal bütünlüklerine ağır zarar verme.
- c) Grubun, tamamen veya kısmen yok edilmesi sonucunu doğuracak koşullarda yaşamaya zorlanması.
- d) Grup içinde doğumlara engel olmaya yönelik tedbirlerin alınması.
- e) Gruba ait çocukların bir başka gruba zorla nakledilmesi...”

İnsanlığa karşı suçlar

Madde 77 - (1) Aşağıdaki fiillerin, ... veya dini saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur:

- a) Kasten öldürme.
- b) Kasten yaralama.
- c) İşkence, eziyet veya köleleştirme.
- d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma.
- e) Bilimsel deneylere tabi kılma.
- f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı.
- g) Zorla hamile bırakma.
- h) Zorla fuhşa sevk etme..." denilmektedir.

Dine / dini inanışa hakaret hakkındaki mahkeme karar örneği:

YARGITAY 4. Ceza Dairesi Esas : 1996/1676 , Karar : 1996/6424, Tarih : 10.07.1996,

" TCK.nun 175. maddesiyle korunan hukuki yarar; Allah, din, peygamber, kutsal kitaplar, mezhepler değil, kişilerin bu kavramlara yönelik dini hisleridir. Kuşkusuz kişi, bu kavramlarla ilgili düşüncelerini açıklayabilir, eleştirebilir. Ancak, bunu yaparken gözönünde tutulması gereken husus, başka kişi veya kişilerin dini duygularının incitilmemesidir. Zira kimsenin başkasının kutsal saydığı kavramlara ilişkin saygı duygusunu incitmeye hakkı olamaz. (765 s. TCK. m. 175).."

B- 1982 ANAYASASI

1982 ANAYASASI Kanun No. : 2709 Kabul Tarihi : 7.11.1982 BAŞLANGIÇ

"...Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;(**)

(**) Fıkra da yer alan "Hiçbir düşünce ve mülahazanın" ibaresi, 03/10/2001 kabul tarihli, 17/10/2001 tarih ve 24556 mükerrer sayılı R.G.de yayımlanan 4709 sayılı Kanunun 1. maddesi ile "Hiçbir faaliyetin" şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

II. Cumhuriyetin nitelikleri

Madde 2 - Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, **Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.**

IV. Değiştirilemeyecek hükümler

Madde 4 - Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, **2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştiremez ve değiştirilmesi teklif edilemez.**

X. Kanun önünde eşitlik

MADDE 10. – Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir... Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

VI. Din ve vicdan hürriyeti

MADDE 24. – Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

VII. Düşünce ve kanaat hürriyeti

MADDE 25. – Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

MADDE 42. – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz... Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir. ... Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tâbi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası anlaşma hükümleri saklıdır.

IV. Kamu hizmetlerine girme hakkı - A. Hizmete girme

MADDE 70. – Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

II. Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları

Madde 67 - Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir...”

A. Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma *

Madde 68 - (Değişik madde: 23/07/1995 - 4121/6 md.)

“...Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez...”

Geçici Hükümler

Geçici Madde 15 - 12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Milli Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin **her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezai, mali veya hukuki sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.**

Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilerce uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.

(Mülga fıkra: 03/10/2001 - 4709 S.K./34. md.)(*)

(Tarihçe: 03/10/2001 kabul tarihli, 17/10/2001 tarih ve 24556 mükerrer sayılı R.G.de yayımlanan 4709 sayılı Kanunun 34. maddesi ile yürürlükten kaldırılan fıkra metni:

Bu dönem içinde çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararnameler ile 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkında Kanun uyarınca alınan karar ve tasarrufların Anayasaya aykırılığı iddia edilemez.)

C- SİYASİ PARTİLER KANUNUNDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

2820 SAYILI SİYASİ PARTİLER KANUNU,

Kabul Tarihi: 22/04/1983

Siyasi partilerin vazgeçilmezliği ve niteliği:

Madde 4 - Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar.

Siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasada nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Demokratik Devlet düzeninin korunması ile ilgili yasaklar:

Madde 78 - Siyasi partiler:

a) Türkiye Devletinin Cumhuriyet olan şeklini; Anayasanın başlangıç kısmında ve 2 nci maddesinde belirtilen esaslarını; ...(**Anayasanın Başlangıç kısmı:** “...Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Atatürk..., ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;(**)Fıkra da yer alan “Hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibaresi, 03/10/2001 kabul tarihli, 17/10/2001 tarih ve 24556 mükerrer sayılı R.G.de yayımlanan 4709 sayılı Kanunun 1. maddesi ile “Hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir. 1982 Anayasası **“II. Cumhuriyetin nitelikleri” başlıklı Madde 2 - Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.**)

Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, ... din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak; Amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler.

b) ...cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya adlarını kullanamazlar...”

Azınlık yaratılmasının önlenmesi:

Madde 81 - Siyasi partiler:

a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dini kültür veya mezhep ... farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler...”

Laiklik ilkesinin korunması ve halifeliğin istenemeyeceği:

Madde 86 - Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğinin değiştirilmesi ve halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemez ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar.

Din ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar yasağı:

Madde 87 - Siyasi partiler, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar.

Dini gösteri yasağı:

Madde 88 - Siyasi partiler, herhangi bir şekilde dini tören ve ayin tertipleyemez veya parti sıfatıyla bu gibi tören ve ayinlere katılamazlar.

Siyasi partiler, dini bayramlar, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına vesile yapamazlar.

Devlet protokolünce düzenlenen cenaze törenleri ile partisinden bir üyenin ölümü halinde veya parti nezaketinin gereği olarak bir diğer parti üyesinin veya bağımsız kişinin cenaze töreninde partinin temsili veya parti adına çelenk gönderilmesi ile anma törenleri, bayramlaşmalar, siyasi propagandaya dönüştürülmemek şartıyla birinci fıkradaki yasağın dışındadır.

Diyanet İşleri Başkanlığının yerinin korunması:

Madde 89 - Siyasi partiler, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirmek durumunda olan Diyanet İşleri Başkanlığının, genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136 ncı maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler.

Kapatılan siyasi partiler ve mensuplarının durumu: ***Madde 95 - (Değişik madde: 12/08/1999 - 4445/14 md.) (*)**

Kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz. Bir siyasi partinin kapatılmasına söz veya eylemleriyle neden olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar. Siyasi partiler bu kişileri hiçbir suretle seçimlerde aday gösteremezler.

Kullanılmayacak parti adları ve işaretler:

Madde 96 - (Değişik fıkra : 19/06/1992 - 3821 S.K./8. md.)(*) Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri başka bir siyasi partice kullanılmayacağı gibi, daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamalar da siyasi partilerce kullanılmaz.

(Değişik fıkra: 19/06/1992 - 3821 S.K./8. md.)(*) Kurulacak siyasi partiler, kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar.

... teokratik, ..., din, ..., mezhep ... adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılmaz.

Bir siyasi partinin yasak eylemlere odak olması hali: ***Madde 103 - (Değişik madde: 12/08/1999 - 4445/18 md.)(*)**

Bir siyasi partinin Anayasanın 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odak halini oluşturup oluşturmadığı hususu Anayasa Mahkemesince belirlenir.

(İptal fıkra: Anayasa Mahkemesinin 12/12/2000 tarih ve E. 2000/86, K. 2000/50 sayılı kararı ile. R.G.: 22/12/2000 - 24268)(**)

(Ek fıkra: 26/03/2002 - 4748 S.K./4. md.) Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez

karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınınca **kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.**

2820 SAYILI SİYASİ PARTİLER KANUNUNA GÖRE ;

- Türkiye'deki tüm siyasi partiler; Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olmak zorundadır. Faaliyetlerinde ilke ve inkılaplara aykırı olmayacak şekilde çalışmalarını yapmalıdır. Siyasi partiler açısından bu ilke ve inkılaplar tartışılmaz konudur.

- Siyasi partiler, laiklik ilkesini kabul etmek zorundadır. Bir siyasi parti "Biz laiklik ilkesini kabul etmiyoruz" diyemez. Laiklik ilkesinin değiştirilmesini isteyemezler. Hiçbir faaliyetlerinde laiklik ilkesinin gereği olarak din duygularını, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştıramazlar.

- Din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurma amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar. Başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler.

- Cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya adlarını kullanamazlar.

- Türkiye'de dini kültür veya mezhep farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler. "Lozan antlaşmasının dışında Türkiye'de Süryani – Yezidi azınlık var" diyemezler ve bu azınlıkların haklarını kazanmalarını sağlamaya yönelik çalışamazlar.

- Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğinin değiştirilmesi ve halifeliğin yeniden kurulması amacını güdemez ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar.

- Siyasi partiler, devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar. Siyasi partiler, kamuda çalışanlarının işyerinde de dinlerini yaşamalarını, ibadetleri için uygun yer ve zaman ayrılmasını (örneğin; bir Yahudi için Cumartesi günü, bir Müslüman için Cuma namazı saatinin tatil olarak kabul edilmesini) isteyemezler. Kutsal din duygularını

ları, “Kutsal Laiklik !” kavramına kurban edilmek zorundadır.

- Siyasi partiler, herhangi bir şekilde dini tören ve ayin tertiplemez veya parti sıfatıyla bu gibi tören ve ayinlere katılamazlar. Siyasi partiler, dini bayramları, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına araç yapamazlar.

- Siyasi partiler, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılmasını veya devlet dışında bağımsız/ özerk (genel idare) olmasını isteyemez. Örneğin: “Diyanet İşleri Başkanlığı dini kontrol ve yönlendirme amacıyla kurulup faaliyet göstermektedir. Bu nedenle kaldırılması gerekir”, diyemezler. Bu yönde faaliyet gösteremezler. Bu durum parti kapatma sebebidir. Garip ama devlet; dini vicdanların dışına çıkartmazken, Diyaneti bu kadarda sevip! kollaması oldukça düşündürücü. Sakın bu sevgi, dini kontrol, denetleme ve hatta yönlendirme amacıyla olmasın.

- Yukarıdaki amaçlar nedeniyle kapatılan partiler yeniden kurulamaz. Yasaklanan yetkililer, beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi veya denetçisi olamazlar.

- Teokratik, din, mezhep adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz. (örn: Hıristiyan Demokrat Partisi, Müslüman Adalet Partisi isimleriyle parti kurulamaz)

-Siyasi partiler sırf “odak olma” şeklindeki soyut kavram nedeniyle kolayca kapatılabilir. Dini özgürlüklerin arttırılması için partilerin çalışması halinde; kanunen suç işlemeleri, yöneticilerinin ceza mahkemelerinde kesinleşmiş mahkumiyet kararı almalarına dahi gerek olmadan parti kapatılabilmektedir.

TÜRKİYE’DE DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNÜ ETKİLEYEN TARİHSEL SÜREÇ

1-TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN KURULUŞU (1. DÖNEM)

“Birinci Dönem Büyük Millet Meclisi ya da kısaca Birinci Meclis, 23 Nisan 1920’de Ankara’da toplanmış, 1 Nisan 1923’te yeni seçim kararı alarak 15 Nisan 1923’te son oturumunu yapmıştır. Yeni Türkiye’nin kurucu meclisi olarak kabul edilir.

Meclisin açılış aşamasında Osmanlı Devleti hala İstanbul’da hüküm sürmekteydi. Meclis, açılış gününde sultan ve halife VI. Meh-

met'e bağıllık yemini etmiş, ancak uygulamada İstanbul'daki iktidardan tamamen bağımsız olmuş ve 1 Kasım 1922'de aldığı kararla Osmanlı Devleti'ne son vermiştir. Yeni devletin nihai biçimi olan Cumhuriyet, 29 Ekim 1923'te İkinci Meclis tarafından ilan edilecektir. Bu iki tarih arasında TBMM, yasama, yürütme ve yargı yetkilerini tek elde toplayan bir ihtilal meclisi görünümünü sergilemiştir.

... Uygulamada, tüm livalarda Müdafaa-yı Hukuk cemiyetlerinin önerdiği veya kabul ettiği adaylar seçildi. İstanbul Meclisi üyeleriyle birlikte 66 seçim bölgesinden toplam 337 temsilci Meclis'e katıldı.

TBMM 1. Dönem'in özellikleri arasında olağanüstü şartlarda faaliyete geçmiş olması, ihtilal meclisi olması, kuvvetler birliği esasına dayanması (yasama, yürütme ve yargıyı şahsında toplaması), bakanları ayrı ayrı ataması ve azletmesi en başta sayılabilir. Meclis Başkanı (Mustafa Kemal) aynı zamanda yürütmenin başıdır.

Meclis üyeleri zamanla, kişisel ve fikri konumlarına göre, kabaca 3 temel gruba ayrılmıştır. Kalpaklılar, yeni bir devlet ve hükümet kurma düşüncesi içinde olanlar; Sarıklılar, Şariat hükümlerinin idareye hakim olması düşüncesi içinde olanlar; Fesliler, Osmanlı hukukunun korunması düşüncesi içinde olanlar bu gruplaşmalara verilen tanımlardır.

... Meslek dağılımı şu şekildeydi: 162 serbest meslek, 133 devlet memuru, 54 asker, 32 din adamı, 30 aşiret reisi, 7 teknik eleman, 16 sağlık görevlisi, 2 Reji görevlisi. Toplam 378 milletvekilinin 162'si birden fazla dil bilgisine sahipti."⁴²

1.Meclis 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununu yapmıştır.

Saltanatı 1 Kasım 1922'de bir gece içinde sona erdirilmiş, buna itiraz edenler ise: "Bu behemehal olacaktır. Burada içtima edenler, meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. **Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir**" tehdidiyle susturulmuştur. ⁴³

⁴²"[http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_B%C3%BCy%C3%BCk_Millet_Meclisi_\(1._D%C3%B6nem\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_B%C3%BCy%C3%BCk_Millet_Meclisi_(1._D%C3%B6nem))" adresinden alındı.

⁴³ Şükri Karatepe, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayıncılık, İstanbul 1993

2- 1921 ANAYASASI

1921 Anayasası kısa ve Kurtuluş Savaşı’nın sürdüğü dönem içerisinde yapılmıştı. Yasama , yürütme ve yargı yetkisi tek elde; mecliste toplanmıştı. Temel hak ve özgürlükler ile devletin şekli gibi kurumsal düzenlemeler bulunmamaktaydı.

1921 TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU

Kanun Numarası: 85, Kabul Tarihi: 20/01/1921, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 07/02/1921

Madde 1 - Hakimiyet bilakaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.

Madde 2 - İcra kudreti ve teşri selahiyeti milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Madde 3 - Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti “Büyük Millet Meclisi hükümeti” unvanını taşır.

Madde 4 - Büyük Millet Meclisi vilayetler halkınca müntehap azadan mürekkeptir.” denilmektedir.

2-1.MECLİSİN FESHİ VE 2. MECLİSİN KURULUŞU:

Mehmet Altan, 1. Meclis’in feshi hakkındaki değerlendirmesinde : “O dönem içinde Kemalist dikta rejimini başlatmak için 1. Meclis feshediliyor. Çünkü, ondan sonra anti-demokratik, Kemalist olmayan kimseler katılmıyor. Yeni dönem başlıyor. Feshin etkenlerinden biri olarak da Lozan sürecine bakmak lazım. Lozan meselesine 1. Meclis ciddi muhalefet ediyor. Lozan’ı içine sindiremiyor. Daha iyi bir anlaşma bekliyor.” Mehmet Altan bir başka soruya da: “Kemalist olmayan hiçbir kimse II. Meclis’e alınmamıştır. 1. Meclis’teki 2. Grup tamamıyla tasfiye edilmiştir. Mustafa Kemal’in kesinkes egemenliğini onaylayan, yani kurula kuvvetler ayrılığını değil, tek bir liderin hakimiyetini onaylayan kişiler getirilmiştir II. Meclis’e” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu şekildeki fesh olayına da: “Otoriter ve totaliter yönetim anlayışının ilk hamlesidir o. Halk olmayınca darbe olur o. Halk olmayınca militer bir güç doldurmuştur yerini ve darbedir”⁴⁴

⁴⁴ Yakın Tarih Ansiklopedisi, Vakıf Yayınları, c. II, İstanbul, s. 193 vd.

“... Mustafa Kemal’de var olan ‘tek adam’lık ve muhalefet istemeyen bu tavrın, İİ. Meclis’in millet vekillerinin belirlenmesi için oluşturulan seçim komitesinde de devam ettiğini belirten Kazım Karabekir, Mustafa Kemal’in kurulan seçim komitesinin reisliğini yaptığını, bu komiteye kendisinin de seçildiğini, yapılan toplantıda Gazi’nin ilk teklifinin: ‘Millet bana güvenoyu versin ve mebusların seçimini bana bıraksın’ dediğini, kendisinin ise: ‘Böyle yapılacak seçime seçim denilmez ve bu tarzda toplanacak Meclis’e de ‘ Millet Meclisi denilmez’ diyerek itiraz ettiğini, yapılan bu itiraza rağmen İkinci Grup’tan (yani muhalif olabileceklerden) kimsenin namzet gösterilmediğini... zira, Gazi’nin: “Ben muhalif istemiyorum” diyerek kendi taraftarlarını namzet gösterdiğini belirterek hürriyet mefhumunu kaldıracağı düşüncesiyle kendisinin bir daha bu seçim komitesine gitmediğini ifade ediyor.”⁴⁵

3-HIYANET-İ VATANİYE KANUNU

“Hiyanet-i Vataniye Kanunu” Büyük Millet Meclisi’nin çıkarttığı ikinci kanundur ve tarihi, Meclis’in açıldığı ilk günden tam 6 gün sonrasına, 29 Nisan 1920’ye tesadüf eder...

kanuna, zamanla bazı ilaveler yapılmış, vatana ihanet suçu işleyenlere, mesela 1924’te “**dini ve mukaddesat-ı diniyeyi siyasi gayelere esas ve alet ittihaz etmek maksadıyla cemiyet kuranlar**” da eklenmiştir. 1991 yılında bu kanun, bütün kanunlar derlenirken yürürlükten kaldırılmıştır...

“Hain” sıfatı bütün tarih boyunca iktidar mücadelesinde rakipler için kullanılmıştır. Hüküm sadece güce dayanınca, mahkumiyet gerekçesi ihanettir. İhanet suçlamasının bol kullanıldığı yerler ise karanlık bölgelerdir.”⁴⁶

HIYANET-İ VATANİYE KANUNU

Kanun Numarası : 2 Kabul Tarihi : 29 Nisan 1336 (1920)

Madde 1: Makamı Muallayı Hilafet ve Saltanatı ve Memaliki Mahruseyi Şahaneyi yedi ecanipten tahlis ve taarruzatı defî maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammım kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet ve ifsadatta bulunan, haini vatan addolunur.

⁴⁵ Kazım Karabekir, Paşaların Kavgası, Emre Yayınevi, İstanbul 1995,4. baskı, s. 138

⁴⁶ Mümtaz’er Türköne’nin 13 Şubat 2007 tarihli yazısı

(**Yüce hilafet makamı ve saltanatı ve Ülkeyi yedi yabancı devlet güçlerinden kurtarmak ve saldırıları önlemek amacıyla yönelik olarak kurulan Büyük millet meclisine karşı düşünce veya uygulamalarıyla veya yazdıkları yazılarla muhalefet ve bozgunculuk edenler vatan haini olarak addedilir.**)

Madde 2: Bilfiil hıyaneti vataniyede bulunanlar selben idam olunur....

(Bilfiil vatan hainliği yapanlar asılarak idam edilir...)

Madde 3: Vaiz ve hitabet suretiyle alenen ve ezminei muhtelifede eşhası muhtelifeyi sirren ve kavlen hıyaneti vataniye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suer ve vesaiti muhtelifeye ile tahriren ve tersimen irtikap eyleyenler muvakkat küreğe konulurlar. Tahrikat ve teşvikat sebeble maddei fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar.

(konuşmalarıyla halkı alenen vatan hainliği suçunu işlemeye tahrik ve teşvik edenler veya bu **teşvik ve tahriki yazılarıyla** ve çok değişik araçlarla yayanlar geçici kürek cezasına çarptırılırlar. Yapılan bu tahrik ve teşvik sonucunda **bozgunculuk olayları çıkarsa teşvik ve tahrik edenler idam olunurlar.**)

Madde 7: Hıyaneti vataniye maznunlarına ait muhakemat, bir sebebi mücbir olmadıkça azami yirmi dört günde bir hükme raptolunacaktır. Bu müddeti bila sebebi mücbir tecavüz ettiren **mahalli zabıtası ile mahkeme heyeti** kanunu cezanın yüz ikinci maddesi zeyli mucibince cürmünün derecesine göre tecziye edilmek üzere mafevki mahkemesince muhakemesi bilicra azami yirmi gün zarfında hükme raptedilecektir.

(Vatana ihanet zanlılarının **muhakemesi zorunlu bir sebep olmadıkça yirmi dört günde sonuçlanacaktır.** Zorunlu bir sebep olmaksızın bu **süreyi aşan görevliler ve mahkeme heyeti Ceza** kanununun yüz ikinci maddesi eki gereğince suçunun derecesine göre cezalandırılmak üzere ilgili mahkeme tarafından yirmi gün içinde yargılanarak bir karara varılacaktır.)

Madde 8: İşbu kanuna tevfiikan mahakimden sadır olacak muhakamet kat’i olup Büyük Millet Meclisinden badettastik mahallerinde infaz olunur. Tastik edilmediği taktirde Meclisçe ittihaz edilecek karara tevfiiki muamele olunur.

(Bu kanuna uygun olarak **mahkemece verilecek olan karar ke-**

sin olup Büyük Millet Meclisinin onayını müteakip bölgesinde infaz olunur. Onaylanmadığı durumlarda, meclisin vereceği karara uygun olarak hareket edilir.)” denilmektedir.

Hıyanet-İ Vataniye Kanunu 1920 yılında “Yüce hilafet makamı ve saltanatı ve ülkeyi” koruyan meclise karşı düşünce veya uygulamalarıyla veya yazdıkları yazılarla muhalefet ve bozgunculuk edenleri vatan haini olarak ilan ve tespit etmiştir.

1924’te “dini ve mukaddesat-ı diniyeyi siyasi gayelere esas ve alet ittihaz etmek maksadıyla cemiyet kuranlar” hükmü eklendiğinde, düşünce ve yazdıkları yazıları dahi rejim muhalifi olarak tespit edip idamla yargılayan bu mahkeme!, yaşam hakkıyla ilgili hayati kararları dahi “azami yirmi dört gün içinde” sonuçlandırmaktadır. Karara karşı itiraz/temyiz yolu olmayan bu kati kararların önemli oranda hukukçu olmayan mebuslar tarafından verildiği düşünüldüğünde, kararların adil olma yönünün tartışmalı olduğu ve on binlerce insanımızın başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini görmekteyiz.

Hıyanet-İ Vataniye Kanunu, kurulan istiklal mahkemeleri vasıtasıyla uygulamaya geçirilmiştir.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin temelinde laiklik ilkesi vardır. Zira, dini temellere dayalı Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması üzerine, milli sınırlar içerisinde kurulup, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşılması amacı ile yasa koyucu, laiklik ilkesinin korunmasına özen göstererek **yabancı yasalarda örneğine rastlanmayan biçimde, yıkıcı ve gerici nitelikte bulunan faaliyetlere karşı, Hıyaneti Vataniye Kanununa ek olarak 556 sayılı Kanunla; “dini veya mukaddesatı diniyeyi siyasi gayelere esas ve alet edilmesi maksadıyla cemiyetler kurulmasını yasaklamıştır.**

Bu yasanın etkisiyle 163. madde, 1 Mart 1926 tarihli, 765 sayılı TCY.na alınmıştır”⁴⁷

4- İSTİKLAL MAHKEMELERİ:

İstiklal Mahkemeleri, Kurtuluş Savaşı sırasında ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında rejim muhaliflerini yargılamak için kurulan özel mahkemelerdir. Bu mahkemelerde “asker kaçakları, casus ve bozguncu”lar da yargılanmıştır.

⁴⁷ YARGITAY Ceza Genel Kurulu, Esas : 1990/9-263, Karar : 1990/336, Tarih : 10.12.1990- (765 s. TCK. m. 163/4)

Prof. Dr. Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, İleri Kitabevi, 1995 kitabında;

“İstiklal savaşında asker kaçakları, casus, bozguncu, vatan ihaneti suçlarını yargılamak, iç güvenliği sağlamak amacıyla kurulmuş bulunan 14 İstiklal Mahkemesi ve Cumhuriyet’in ilanından sonra Türk inkılabının gerçekleşmesini sağlamak için kurulan 3 İstiklal mahkemesinin görevleri ve etkileri görülmeden 1919- 1927 yılları arasındaki dönemi açıklamak mümkün değildir.”

“... İstiklal Mahkemelerinin kararlarıyla **üç sene içinde** vatana ihanet, casusluk ve bozgunculuk suçlarından;

- **1054 kişi idam edildi.**
- 2696 kişinin idamları askerden yeniden kaçmaları halinde uygulanmak üzere şartlı olarak affedildi.
- 243 kişiye gıyabında idam cezası verildi. Diğer suçlardan ise
- **1786 kişi kalebent ve kürek cezasına çarptırıldı.**
- **11744 kişi beraat ederken**
- **41768 kişi ise genellikle dayak olmak üzere çeşitli hafif cezalara çarptırıldı.** (Aybars, a.g.e. s.228)

(1920 - 1922 yılları arasında 59 bin 164 sanık birinci dönem İstiklal Mahkemeleri’nde yargılanmış, bu 59 bin 164 sanıktan 11 bin 744 sanık aklanmıştır.)

İstiklâl Mahkemelerinin 7 Mart 1927de görevlerine son verildiği, İstiklâl Mahkemelerince verilen **idam cezalarını tasdik yetkisi TBMM’ye ait iken, kolordu komutanlıklarınca tasdik edilerek infaz edildiği,**

Mecliste bir çok hukukçu bulunduğu halde **mahkeme üyeliğine özellikle hukukçu olmayan kimselerin seçilmiş olduğu** belirtilmektedir. **Yargılananlar içinde asker kaçakları çıkarıldığında, geri kalan kısımda, eyleme kalkışmayan sadece görüş beyan eden, rejimin / hatalarına karşı çıkan kişiler, rejim muhalifi kişiler olarak cezalandırılmıştır.**

Sonuç olarak İstiklal Mahkemeleri; her ne kadar haklı sayılabilecek bazı yargılamalar yapmış ise de, önemli oranda “adil yargılanma ve yaşam hakkı” başta olmak üzere birçok insan hakkının ihlal edildiği yargılamalara ev sahipliği yapmıştır.

5-İLK İKTİDAR PARTİSİ- HALK FIRKASI(CHP)

Tek parti döneminde siyasi iktidar Cumhuriyet Halk Partisi'nin tekelindedir. Halk Fırkası adıyla kurulan parti, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi ismini benimsemiştir.

11 Eylül 1923 Halk Fırkası (CHP) kuruluşundan, 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimleri Demokrat Parti'nin kazanmasına kadarki süreçte egemen parti konumunda kalmıştır.

1945 yılında, çok partili siyasal hayata "müsaade edilmesinden" önce ilk muhalefet denemeleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924) ve güdümlü muhalefet örneği olarak bilinen Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır (1930). Her iki parti de kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

1924 Anayasasının yürürlükte olduğu dönemde ilk örgütlenmiş muhalefet örneği TCF olmuştur. TCF'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de iki partili bir siyasal düzen ortaya çıkmıştır. Bu parti CHP'den istifa eden milletvekilleri tarafından 17 Kasım 1924 yılında kurulmuştur.

6-1924 ANAYASASI:

"II. TBMM'nin kabul ettiği 1924 Anayasası sonradan yapılan bazı değişikliklerle birlikte 1960'da yapılan askeri müdahaleye kadar yürürlükte kalmıştır. 1924 Anayasası yasamanın üstünlüğü ilkesinin katı biçimi olan güçler birliği sistemi ile, bu ilkenin yumuşak biçimi olan güçler ayrılığı sistemi arasında bir sistem kurmuştur."⁴⁸

Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, "1924 Anayasasının yasama ve yürütme yetkisini mecliste toplamasını "meclis hükümeti" sistemine yakın bir sistem öngördüğü şeklinde yorumlamaktadır."⁴⁹

1924 Anayasasında; kanunların anayasaya uygunluk denetiminin bağımsız mahkemece denetlenmesinin düzenlenmemesi yani Anayasa Mahkemesinin olmaması, mecliste muhalefeti olmayan o dönemin CHP'sinin mecliste aldığı her kararın kanun olma sonucunu doğurmuştur. Bu kanunların ve uygulamalarının denetlenmediği çeyrek asırlık tek partili dönem düşünüldüğünde, CHP programlarının ülke yönetiminde tartışılmaz kabul edildiği ve iste-

⁴⁸ Taha Parla, Türkiye'de Anayasalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 18.

⁴⁹ Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İÜHF Yayınları, İstanbul, 1978, s. 90.

nilenin yapılabildiği devlet programı haline geldiği bir dönem yaşanmıştır.

1924 TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU ve YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER:

Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20/05/1924, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 24/05/1924

Madde 1 - Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Madde 2 - **Türkiye Devletinin dini, Dini İslamdır;**.. resmi dili Türkçedir, Makarrı Ankara şehridir.

Madde 2 - (Değişik madde: 14/04/1928 - 1222; 05/02/1937 - 3115)(*)

Türkiye Devleti **cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır. Resmi dili Türkçedir.** Makarrı Ankara şehridir.

2 - 05/02/1937 tarih ve 3115 sayılı kanunla değiştirilen madde metni:

Madde 2 - Türkiye Devletinin resmi dili Türkçedir, Makarrı Ankara şehridir.

Madde 16 -Mebuslar Meclise iltihak ettiklerinde şu şekilde tahlif olunurlar. ... **“Vallahi”** ..” ibaresi 14/04/1928 tarih ve 1222 sayılı yasa ile kaldırılmıştır.

Madde 26 - Büyük Millet Meclisi **ahkamı şer’iyenin** tenfizi, kavaninin vaz’ı, tadili, tefsiri, fesih ve ilgası, ...” maddesinde “ahkamı şer’iye” kısmı 14/04/1928 tarih ve 1222 sayılı yasa ile kaldırılmıştır.

Madde 38 - Reisicumhur intihabı akabinde ve Meclis huzurunda şu suretle yemin eder:... **“Vallahi”** ..” ibaresi 14/04/1928 tarih ve 1222 sayılı yasa ile kaldırılmıştır.

Madde 75 - Hiçbir kimse mensup olduğu din, mezhep, **tarikat** ve felsefi içtihadından dolayı muahaze edilemez. Asayiş, adabı muşeretü umumiye ve kavanine mugayir olmamak üzere her türlü ayinler serbesttir.

Maddede, 05/02/1937 tarih ve 3115 sayılı kanunla aşağıdaki şekilde değiştirilmiş **“Tarikat”** kelimesi kaldırılmıştır.

Madde 75: Hiçbir kimse mensup olduğu felsefi içtihat, din ve mezhepten dolayı muahaze edilemez. Asayiş, umumi muaşeret adabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dini ayinler yapılması serbesttir.” denilmektedir.

7-TAKRİR-İ SÜKUN KANUNU

Şubat 1925 yılında başlayan Şeyh Said isyanından sonra Takrir-i Sükun Kanunu kabul edilmiştir. Mete Tunçay’a göre “CHP’nin Şeyh Sait isyanını ulusal-ayrılımcı yerine dinsel-karşı devrimci nitelikte görmesi Türkiye’nin siyasal yaşamını altüst edecek olaylara neden olmuştur. Böylece hükümet ülke çapında uygulanan genel bastırma politikasına meşruiyet kazandırmıştır.”⁵⁰

TAKRİR-İ SÜKUN KANUNU - 3 Mart 1925’te TBMM’de kabul edildi.

1.Maddesinde: “İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı (örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklen-dirmeleri ve yayınları), hükümet reisi cumhurun tasdikiyle ve re’sen ve idareten man’e mezundur (kendi başına yasaklamaya yetkilidir). İş bu ef’al erbabını (bu eylemleri işleyenleri) hükümet İstiklâl Mahkemesi’ne tevdi edebilir.” denilmektedir.

Yasada geçen, “İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum” “örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklen-dirmeleri ve yayınları” beyanları çok geniş yorumlanabilecek niteliktedir. Silahlı bir şiddet hareketi olmadan da mevcut devrimlere, tek partinin devlet olarak uyguladığı hatalı politikaları eleştirmek, muhalefet veya tepki göstermek halinde dahi bu yasa gerekçesiyle cezalandırma gerçekleştirilebilmekteydi. Ayrıca, yasada geçen “İrtica”nın ne olduğu, hangi dini faaliyetin irtica olarak tanımlanacağı, “toplumsal düzen ! ” den kasıt tek parti dönemi uygulamalarına ses çıkarmamak olduğu, yapılan uygulamalarla açığa çıkmaktadır.

1925 Şubat ortalarında Şeyh Said isyanı akabinde Doğu Anadolu’da hemen Sıkıyönetim ilân edilir. Fethi Okyar hükümeti düşürü-

⁵⁰ Mete Tunçay, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 1968

lür ve yeni hükümeti 3 Mart’ta İsmet Paşa kurar. Yeni hükümet ilk iş olarak Takrir-i Sükûn Kanunu’nu Meclis’ten geçirir. Bir mahkeme isyan bölgesinde, Türkiye’nin geri kalan kısmında İstiklal Mahkemesi kurulur. Yargılama ve idamlar gerçekleştirilir.

“Takrir-i Sükûn’la birlikte eski İttihatçılar’ın bir kesimi ve onların ortak hareket eden kimi muhalif unsurlar kesin olarak siyaset sahnesinin dışına atıldılar. Takrir-i Sükûn’dan yararlanarak eski İttihatçılar’ı tasfiye etmeyi başaran Kemalist kadro da aslında eski İttihatçılar’dan oluşuyordu. Bunlar İttihatçı oldukları için değil, muhalif oldukları ya da ileride sorun çıkarabilecekleri düşüncesiyle tasfiye edilmişlerdi.”⁵¹

8- TÜRKİYE’DE TEK PARTİLİ DÖNEM:

“Takrir-İ Sükun Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra CHP iktidarını eleştiren bazı yayın organları İstiklal Mahkemeleri kararıyla kapatılmıştır. Daha sonra muhalefet partisi olan TCF programında yer alan “efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkar” ilkesi irtica kışkırtıcılığı olarak yorumlanmış 3 Haziran 1925’te de Bakanlar Kurulunun Takrir-i Sükun Kanununa dayanarak aldığı karar sonucunda TCF’nin her türlü siyasi faaliyetine son verilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir TCF’lilerin isyanla uzaktan veya yakından ilgisi gösteren hiçbir ilişkinin tespit edilemediğini, ancak parti programındaki “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkardır” maddesinin CHP’liler tarafından irtica kışkırtıcılığı olarak yorumlanmasının partinin kapatılmasında etkili olduğuna dikkat çekmektedir.”⁵²

“Takrir-i Sükun Kanunu ile ülke genelinde Tek Parti otoritesi artmış, bu durum inkılapların muhalefetsiz yapılabileceği uygun siyasi zemini de ortaya çıkarmıştı. Toktamış Ateş’e göre bu köklü reformlar Takrir-i Sükun ile sağlanan otoriter rejim sayesinde yapılabildiği.”⁵³

Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı’ya göre “Takrir-i Sükun Kanununa dayanılarak kapatılan TCF’den sonra Türkiye’de otokratik rejim “fiiilen” başlamıştır.”⁵⁴

⁵¹ Fikret Başkaya, Paradigmanın İflassı, İstanbul 1991, s. 109

⁵² Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, s. 205.

⁵³ Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İÜİF Yayınları, İstanbul, 1980, s. 287-288.

⁵⁴ Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, s. 98.

Bülent Tanör, “Tahrir-i Sükun Kanununun işlevsel ve ileriye dönük özelliğine dikkat çekmiş, Tahrir-i Sükun Kanunu ile birlikte isyanı başlatanların cezalandırılmasının yanında İstanbul basınında iktidara karşı gelenlerin faaliyetlerinin yasaklanması ve TCF’nin kapatılması gibi hedeflerin de yerine getirildiğini ifade etmiştir.”⁵⁵

“Tahrir-i Sükun Kanunu ile birlikte iktidar partisi kendi ideolojisini topluma rahatlıkla benimsetebileceği yumuşak bir siyasi zemine kavuşmuştur. Bundan sonraki süreçte geleneksel modernleşme sürecinden radikal kopuşlar başlamış, iktidar partisi günlük hayatın en mahrem alanlarında bile etkisi hissedilecek olan inkılap kanunlarını uygulamaya geçirmiştir. Ahmet İnel, Kemalist modernleşmenin Osmanlı modernleşme geleneğinin bir devamı olmakla birlikte, daha radikal, bütüncül ve otoriter özellik gösterdiğini şöyle ifade etmektedir: “Kemalizm, hem Osmanlı Devleti’nin son döneminin medeniyetçi reformculuğunun bir devamıdır, hem de önemli bir kopuşun simgesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, diğer rakip reformist yaklaşımlardan çok daha radikal bir dikey müdahale taraftarıdır. Bu müdahalede, muasır medeniyet seviyesini yakalamak, bunun için her şeyden önce medeni görünmek önemli ve gerçekten inanılan bir saiktir. Toplumun yaşam tarzını, dış görünümünü, dilini, alfabesini, dinlediği müziği değiştirmeye yönelik bu dikey müdahaleye ilaveten, dinin bütünüyle devlet denetimine alınarak dini kurumların özerkliğine son verilmesi ve adı konmamış bir ‘milli din’ yaratılması ideali, Kemalizm’i jakoben gelenekle yakınlaştırır.”⁵⁶

“İnkılaplardan en fazla etkilenen değer İslam dini olmuştur. İslam dininin geleneksel Osmanlı düzeni ile özdeşleştirilmesi, geçmişe ait bütün olumsuzlukların dine mal edilmesi, modern Türkiye’nin bile halen çözemediği derin bir toplumsal-siyasal problemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte Tek Parti iktidarı geçmişte çağrıştıran kurum ve değerleri ortadan kaldırırken ve geri kalmışlık Osmanlılığı bağlanırken, üst değer ve üst kimlik ögesi olan ve tamamıyla bağımsız bir değerler bütünü olan din de Osmanlılık içinde eritilmiştir. Böylece İslam ve Osmanlılık aynı imiş gibi bir düşünce yerleşmiş, din inanılmaz bir kolaylıkla Osmanlının başarısızlığının nedeni gibi gösterilmiştir. Tek Parti iktidarı da tasarla-

⁵⁵ Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 315

⁵⁶ Ahmet İnel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 22.

dığı yeni toplumsal kimliği ve devlet kurumlarını Osmanlılıktan uzaklaştırma iddiasını taşımış ancak dinin toplum üzerindeki değerlerinden uzaklaşmanın da öncülüğünü yapmıştır. Cumhuriyetten sonra resmi ideolojinin tasarladığı yeni Türk kimliğinin öteki imgesi “eski Türkiye, yani Osmanlı”dır. Bu öteki imgesi de dini dünya görüşünün çevrelediği eski medeniyeti ifade etmektedir.”⁵⁷

Ayşe Kadioğlu: “Cumhuriyet dönemi aydınları yerel bir oryantalist tavır ile kendi benliklerinden kopmaya, kendilerini sevmeme ve özellikle de Müslüman kültürden pek hazzetmeyen bir tavır takınmaya başlamışlardır.”⁵⁸ demektedir.

Takrir-i Sükun Kanunu’nun uygulanması için kurulan İstiklal Mahkemeleri’nin yurt genelinde muhalefetin ortadan kalkmasına neden olması; toplumsal tepkilerin önünün kesilmesine de neden olmuştur. Prof. Dr. Kemal Karpat, “Takrir-i Sükun döneminin Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir devrenin başlangıcı sayılabileceğini ifade etmektedir. Bu kanunun uygulanmasıyla birlikte nüfuzunu memleketin her köşesine yaymış, teşkilatlı muhalefeti ortadan kaldırmış olan hükümet bundan böyle bütün kuvveti elinde tutarak iş görebilecek duruma gelmiştir.”⁵⁹

Tek Parti iktidarı döneminde, toplumsal yapıyı değiştiren- dönüştüren inkılap kanunları uygulamaya geçirilmiştir.

Kılık kıyafet devrimi, hukuk reformları, Latin Alfabe’sinin kabul edilmesi gibi inkılaplar, Takrir-i Sükun kanununun hayata geçirilmesinden sonra yapılmıştır.

“Avrupalılaşmanın gerçek zaferi Kemalist inkılaplarla yaşıttır. On yıl içinde yaşayış şartları bakımından komşusu Bulgarlar gibi baştan aşağı Avrupalılaşmış yeni bir Türkiye doğmuştur.”⁶⁰

“İnkılaplar muhalefetsiz ve otoriter siyasal rejim koşullarında ama hukuki kurum ve usuller büyük çapta gözetilerek yasallaştırılmıştır.”⁶¹

⁵⁷ Tanıl Bora, “İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği”, Toplum ve Bilim Dergisi, Kış 1996, s. 168-192.

⁵⁸ Ayşe Kadioğlu, “Milletini Arayan Devlet: Türk Milliyetçiliğinin Açmazları”, Türkiye Günlüğü, Sayı: 75, s. 142.

⁵⁹ Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul Matbaası, 1967, s. 47.

⁶⁰ Cemil Meriç, “Batılaşma”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 235.

⁶¹ Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, s. 321.

Takrir-i Sükun yasası ile siyasal muhalefetin ve toplumsal tepkinin önü kesilmiş ve inkılapların uygulanmasına alan açılmıştır. O dönemde basın-yayın organları baskı altına alınmıştır. 1931 yılında kabul edilen Matbuat Kanunu (Basın Yasası) ile "hükümet politikaları aleyhine yayın yapıldığında hükümet kararıyla gazetenin kapatılabileceği" şeklinde taraflı ve sübjektif hukuki düzenlemeler yapılmıştır.

1930'ların ortalarına doğru Tek Parti iktidarının ülke üzerindeki egemenliği CHP tüzüklerine de yansıtılmış, hükümetle partinin ayrılmaz parçalar olduğunu düzenleyen madde ilan edilmiştir: "Parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır.(CHP tüzüğü (9 Mayıs 1935), m. 95.)

İsmet İnönü'nün 1 Haziran 1936 günlü genelgesiyle İçişleri Bakanı parti genel sekreteri, illerin valileri de parti il başkanı yapılmıştır."⁶²

Böylelikle parti ve devlet iç içe geçmiş, siyasi iktidar aynı şeyi ifade eden parti-devletin tekeline tabi kılınmıştır. 13 Şubat 1937 tarihinde CHP ilkelerinin (6 Ok) Anayasaya girmesiyle birlikte parti-devlet bütünleşmesi gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal'in ölümünden sonra "Milli Şef Dönemi" (1938-1945) olarak adlandırılan süreç başlamıştır. İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı ve CHP genel başkanlığı görevini yürütmüştür. 26 Aralık 1938 tarihinde gerçekleştirilen CHP tüzük değişikliğiyle "partinin değişmez Genel Başkanı" olarak belirlenen İsmet İnönü tüm yetkileri elinde bulundurmıştır. CHP'nin o dönemdeki sloganı: "Tek Parti, tek millet, tek lider." idi.

"Meclis, hükümet hukuken vardılar. Fakat politikayı bizzat ve doğrudan doğruya İsmet İnönü idare ediyordu... Milli Şef'in mahzurlu saydığı her şey Türkiye'de yasaktır... Bundan dolayıdır ki, gazetelere gelen emirler arasında bazen nasıl yorumlar da yazılması gerektiği bildiriliyordu... Başka emirlerde ise Milli Şef ile hatta Milli Şef'in ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi bildiriliyordu. Bu, mutlak hakim İsmet İnönü'nün kudretini (!) dosta düşmana gösterecekti..."⁶³

⁶² Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s. 68.

⁶³ Metin Toker, Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 21-26

“Milli Şeflik dönemini siyasal rejimler ve özgürlükler açısından değerlendiren Çetin Yetkin, Milli Şef kavramının faşist ve nasyonal sosyalist kurumlardan esinlenerek ortaya atıldığını, lider tipi olarak Milli Şefliğin totaliter-diktatör tiplerle ortak noktalara sahip olduğunu vurgulamaktadır.”⁶⁴

9-TÜRKİYE’ DE ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ:

7 Ocak 1946 tarihinde Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koralan ve Fuat Köprülü’nün öncülüğünü Demokrat Parti (DP) kuruldu. “Yeter, Söz Milletindir” sloganıyla toplumsal taban buldu.

“14 Mayıs Genel seçimlerinde “üretimi arttırıp vergileri indirme, devlet tekellerini ortadan kaldırma, özel ve yabancı sermaye için siyasi ve mali güvenliği sağlama sözü veriyordu. Siyasi yönden ise demokratik ilkeler ışığı altında rejimi yeni baştan düzenlemeyi, anayasayı demokratik ilkeler ışığı altında tadil etmeyi vaat ediyordu.”⁶⁵

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimleri DP ezici bir çoğunlukla kazandı. DP oyların yaklaşık olarak % 53’ünü alarak 408 milletvekili çıkarmayı başarırken, CHP 69 milletvekili çıkarabildi. Millet Partisi 1 milletvekilliği kazanırken, bağımsız milletvekillerinin sayısı 7 idi. 11 Eylül 1923 Halk Fırkası (CHP) kuruluşundan, 14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimleri Demokrat Parti’nin kazanmasına kadarki süreç Tek Parti hakimiyetini iktidarda olduğu süreçtir.

Temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmasının DP’nin ana hedeflerinden birisi olduğunu söyleyen Celal Bayar, din özgürlüğünün de diğer özgürlükler gibi kutsal olduğunu vurgulamıştır. Celal Bayar konuşmasının devamında laikliğin dinsizlik demek olmadığını, Türklerin Müslüman olduğunu ve bunun zorla değiştiremeyeceğini vurgulamıştır. Kurultay sonunda demokrasiye aykırı yasaların değiştirilmesi, seçimlerin hakim güvencesine dayanması ve partinin oylarına vatandaşların katılımıyla birlikte sahip çıkılması kararlılığını gösteren maddelerin bulunduğu “Milli And” kabul edildi”⁶⁶

Ali Yaşar Sarıbay laikliğin modernleşme ile olan ilişkisini şu sözlerle ifade etmektedir. “Türk Devrimi ile radikal bir boyut kazanan

⁶⁴ Çetin Yetkin, Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945), s. 173.

⁶⁵ Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, s. 206.

⁶⁶ Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş (1946-1950), s. 270-271-273

modernleşme siyasaları İslam'ın öncelikle siyasal hayatta, o arada toplumsal yapıdaki rehberlik görevini ortadan kaldırmayı öngörmekteydi."⁶⁷

"DP'nin yasal düzeyde yaptığı ilk icraat, ezanın Arapça okunmasını serbest bırakmak olmuştur. Tek Parti iktidarı döneminde Türkçe okunmaya zorlanan ezan böylece asli şekline kavuşmuştur. CHP'liler ve bazı aydınlar tarafından irticaya cesaret verme olarak yorumlanan bu düzenleme halkın takdirini toplamıştır. Arapça ezanın serbest bırakılmasının simgesel anlamı DP iktidarının laiklik anlayışının CHP'ninkinden farklı olduğudur. DP bu düzenlemeyle siyasi iktidar ile ibadet alanı arasında bir çatışma yanlısı olmadığını, laikliğe ideolojik bir anlam yüklenmediğini göstermiştir. Böylece dinin ve dini hayatın bürokratların kontrolüne alındığı, devletin dine müdahale ederek alternatif bir sentez meydana getirmeye çalıştığı laiklik politikalarına din ve inanç özgürlüğü güvencesiyle birlikte yeni bir açılım kazandırmıştır. Bu laiklik anlayışının temel özelliğinin din ve devlet işlerinin ayrılması ile din ve inanç özgürlüğünün aynı oranda güvence altına alınması olduğu söylenebilir. Ancak bu sentez CHP'lilerin ve aydınların yoğun "irtica" ithamından dolayı sağlıklı bir şekilde gelişememiş, DP laiklik ilkesini ihlal etmekle suçlanmıştır. CHP'nin irtica konusunda çıkardığı gürültü DP merkezli bir değişimi yavaşlatmak yani statükoyu olabildiğince uzun süre korumak arzusundan kaynaklanıyordu."⁶⁸

"10 yıllık DP dönemi antidemokratik ve dramatik şekilde sona erdi. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbe ile milli irade sonucu iş başına gelen iktidar partisi devrildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve hükümetin diğer üyeleri ile DP'li milletvekillerinin çoğu tutuklandı. Yassıada'da yargılanan Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildi."⁶⁹

Tek Parti iktidarı döneminde kanunlar, 1924 Anayasasına göre Anayasal denetime tabi değildi. Takrir-i Sükun Kanunu ile her türlü muhalefet ve tepkiler ağır yaptırımlarla bastırılacak bir ortam söz konusu idi. Çok partili döneme geçememe ve "İnsanı" esas alıp farklı kimlikleri kabul ilkesi değil, her ne olursa olsun devrimi ve

⁶⁷ Ali Yaşar Sarıbay, Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, s. 43.

⁶⁸ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayınları, İstanbul, 1992, s. 61.

⁶⁹ Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s. 490.

yasalarını koruma refleksiyle hareket edilmiştir. Bu nedenlerle tek parti dönemi insan hakları ihlallerinin arttığı, büyük mağduriyetlerin oluştuğu bir dönem olarak tanımlanabilir.

10- 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE DÖNEMİ:

12 Eylül 1980 Askeri darbesi Türkiye’de; sağ, sol, Alevi , Sünni, Kürt, Türk vb. tüm farklı kesimlere mensup birey ve görüşlerin ortaklaşa temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği bir dönemdir. Dini gruplara yönelik mağduriyetin net olarak tespiti mümkün olmamakla birlikte tüm mağdurlarla ilgili olarak;

“12 Eylül Askeri Darbesi döneminde:

650.000	kişi gözaltına alındı,
7 .000	kişi için idam istendi, 517 kişiye idam cezası verildi, 49 kişi idam edildi,
1.633.000	kişi fişlendi.
98.404	kişi örgüt üyesi olmaktan dolayı yargılandı,
71.000	kişi TCK’nın 141, 142 ve 163. maddesinden yargılandı. (Memleket dahilinde grupların şiddet kullanması ve laikliğe aykırı propaganda suçları)
30.000	kişi sakıncalı olduğu için işten çıkarıldı.
14.000	kişi vatandaşlıktan çıkarıldı.
30.000	kişi siyasi mülteci olarak yurtdışında yaşamaya başladı.
171	kişinin işkenceyle öldüğü belgelerle kanıtlandı.
14	kişi cezaevindeki açlık grevlerinde öldü.
189	film yasaklandı.
39	ton gazete ve dergi sakıncalı olduğu için imha edildi” ⁷⁰ denilmektedir.

“12 Eylül’de tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edildi.

12 Eylül 1980 tarihinden önce, 26 Aralık 1978’de Kahramanmaraş olayları nedeniyle 13 ilde (Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Sivas, Şanlıurfa) sıkıyönetim ilan edilmişti. 13 ilden Sivas (26

⁷⁰ Radikal gazetesi 12 Eylül 2000

Şubat 1980) ve Erzincan'da (20 Nisan 1980) sıkıyönetim daha sonra kaldırılmıştı.

Ancak “yaygın şiddet olayları” nedeniyle

- 26 Nisan 1979 : Adıyaman, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt ve Tunceli,
- 20 Şubat 1980 : Hatay, İzmir,
- 20 Nisan 1980 : Ağrı illerinde sıkıyönetim ilan edilmişti.

12 Eylül 1980'e gelindiğinde 19 ilde sıkıyönetim uygulanıyordu. 12 Eylül'de diğer illerde de (48 il) sıkıyönetim ilan edildi. Uygulama, 19 Mart 1984 tarihinden başlayarak aşama aşama 19 Temmuz 1987 tarihine kadar tüm illerden kaldırıldı.”⁷¹ (Bilahare Doğu ve Güneydoğu illerinde sıkıyönetim, olağanüstü hal rejimine çevrildi.)

11- MGK, ASKER , SİYASET VE YARGI:

“Milli Güvenlik Kurulu 1960 darbesi ile askeri hukuk sistemine giren bir kurumdur. MGK, ilk defa, belki de en yoğun bir şekilde 28 Şubat darbesi ile birlikte kamuoyunun gündemine girmişse de, kuruluşu 1961 Anayasası'na dayanmaktadır. Hatırlanacağı üzere, kamuoyu, o dönemlerde MGK ile yatıp MGK ile kalkar hale getirilmişti. MGK'ya en önemli işlerliği kazandıran kurum ise MGK Genel Sekreterliği'dir. Bu sekreterliğin kuruluşu, görevleri ve çalışma esasları 1982 Anayasası'nın 118. maddesine dayalı olarak çıkarılan 2945 sayılı kanunla belirlenmiştir. Gördüğü fonksiyon nedeniyle kimilerince 'gölge başbakan' kimilerince de “fiili başbakan' olarak anılan MGK Genel Sekreteri'ne, asıl gücü ve yetkiyi veren 'Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği' ise, Refahiyol Hükümeti döneminde 9 Ocak 1997 tarihinde çıkarılan bir kararname ile yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikle MGK Genel Sekreterliği'ne Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu adına bütün kamu kurum ve kuruluşlarını denetleme ve koordine etmesi için tam yetki verilmiştir. Bu görevi yerine getirebilme için de ihtiyaç duyduğu donanım için her tür imkan da emrine tahsis edilmiştir. Nitekim, Sekreterliğin “emrinde 250 kişi çalışıyor. Görevi; 'devlette devamlılığı temin'... Yani devleti bir ata benzetirsek, süvari değişse de atın aynı yönde koşmasını sağlamak. Genel sekreterin yardımcılarında biri olan 'Milli Güvenlik Siyaseti Başkanı' stratejiyi hazırlıyor. Devletin tehdit sıralamasından ekonomi politikaları-

⁷¹ <http://www.belgenet.com/12eylul/12eylul.html>

na, kültürel önceliklerden dış siyaset tercihlerine kadar her şeyin yazılı olduğu bu belge Genel Sekreterlik’te pişirilip kırmızı kitaba dönüştürülüyor. Önce MGK’da sonra Bakanlar Kurulu’nda onaylanıyor. Meclis, -içinde ne yazdığını bilmesede- bu kitaba aykırı yasa çıkaramıyor, her seçilen iktidar 3 ay içinde MGK Genel Sekreterliği’ne brifinge davet ediliyor. Burada yeni süvariye ‘ulusal savunma stratejisi’ anlatılıyor (...) ‘Kırmızı Kitap’, üniformalılara; hükümetler üstünde tahakküm kurma şansı veriyor. Askerler ‘Milli Güvenlik Siyaset Belgesini Bakanlar Kurulu onaylıyor’ dese de 28 Şubat’ta açıkça görüldüğü gibi pratikte; ‘at’ kararlara uymayan süvariye ne yapıp edip sırtından atıyordu.”⁷²

“Psikolojik hareket/savaş, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine bağlı olarak çalışan Toplumla İlişkiler Başkanlığı (TİB) adlı bir birim tarafından yürütülmekteydi. 2945 (MGK Genel Sekreterliği ile ilgili Kanun) sayılı kanunun 12. maddesine göre, MGK Genel Sekreterliği birimlerinin kuruluş, görev ve yetkileri ile diğer hususların bir yönetmelikle belirleneceği, aynı kanunun 21. maddesine göre ise bu yönetmeliğin MGK’da görüşülüp Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildikten sonra gizli bir kararname ile yayınlanacağı hükme bağlanmıştır. Bu birimin (TİB’in) asıl amacının da, “Atatürk ilkelerine ve demokratik parlamenter sisteme karşı olan hareketlere, basın, yayın ve hatta kitap yayını yoluyla propaganda yapmayı içerir” şeklinde olduğu belirtilmektedir. Ancak toplumla İlişkiler Başkanlığı’nın amacı olan bu faaliyetlerini bu isimle yani TİB olarak gerçekleştirmesi de mümkün değildir. Çünkü, gizli kararnamele kurulan bu tür kurumların gerçek adlarıyla faaliyet göstermeleri, kamuoyu oluşturmaları, hukuken de fiilen de mümkün değildir. Gizlilik esastır.”⁷³ denilmiştir.

Ordunun sivil yönetim üzerindeki gücü hakkında Mehmet Altan : “Ordunun sivil yönetim üzerindeki gücü 1982 Anayasası ile artırıldı. Bu anayasa ile birlikte Türkiye’de askerlerin siyasi özerkliği çok güçlendi; askeri ve sivil yöneticileri bir araya getiren Bakanlar Kurulu’nun üzerinde yetkilere sahip bir yürütme organı niteliği kazandı...”⁷⁴

Demirel ise daha net bir şekilde: “Bakanlar Kurulu siyasi bir mü-

⁷² Can Dündar Milliyet. 7.8.2001

⁷³ Fatih Güllapoğlu, Tanksız topsuz Harekat: “Psikolojik Harekat”, Tekin Yay. 1991, s.111

⁷⁴ Sabah, 12 Mart 1998

⁷⁵ Hürriyet, 28 Aralık 1996

essesedir. Ama MGK devlettir”⁷⁵ demiştir.

“Aslında, Türkiye’deki idari ve siyasi sistem, kağıt üzerinde de olsa, askere siyaset dışı bir konum belirlemiştir. Bu konum, askerin makamı ve mevki ne olursa olsun siyasi, sosyal ve iktisadi konularda basına sözlü ya da yazılı bir açıklama yapma hakkı dahil siyasi konularda görüş belirtme hakkını vermemektedir. Ancak, yasaların muğlaklığı ve birbirleriyle çelişkili olması ve de askerin silahlı gücü elinde bulundurması nedeniyle, asker daima siyaseti ve siyasetçileri yönetme ve yönlendirme hakkını kendisinden bulmuştur. Asker tarafından yapılan bu yönetme ve yönlendirme işi, bazen doğrudan doğruya, bazen de postmodern denilen, nev-i şahsına münhasır bir yöntemle yerine getirilmektedir. Oysa varolan mevcut sisteme göre, ordu siyasal iradenin emrindedir. 1960 darbesine kadar Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı olan Genelkurmay Başkanlığı, (30.05.1949-27.1960) darbelercin yaptığı 1961 anayasası ile birlikte Milli Savunma Bakanlığı’ndan alınarak Başbakanı bağlanmış ve Milli Savunma Bakanlığı da ordunun ihtiyacını tedarik eden bir konuma düşürülmüştür. Yeni olan bu sistemde, ordu istek ve taleplerini Genel Kurmay Başkanı aracılığıyla, Cumhurbaşkanı ve Başbakanla yaptığı haftalık olağan görüşmelerde ve ayrıca aylık periyotlarla toplanan sivil ve askerden oluşan MGK’da gündeme getirme hak ve imkanına sahiptir. Ordunun ve dolayısıyla ordu yetkililerinin, bu iki yolun dışında talep, görüş ve düşüncelerini sözlü ya da yazılı olarak, herhangi bir ortamda gündeme getirme, açıklama yapma imkanı söz konusu değildir. Nitekim, TSK İç Hizmet Kanunu’nun 43’ncü maddesinde, ‘Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi fikir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler mensuplarının siyasi parti ve derneklere girmeleri, bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazı yazmaları yasaktır’ denilmek suretiyle askerlere ait yasağın çerçevesi belirlenmiştir. Ayrıca TSK İç Hizmet Yönetmeliğinin 124’ncü ve Askeri Ceza Kanunu’nun 148’inci maddeleri de aynı yasal çerçeveye işaret etmektedir. Ancak yasal ve zorunlu bu çerçeveye rağmen, “Genel Kurmay’dan biri kalkıp bir siyasi demeç verirse, bu, Askeri Ceza Kanunu’nun 148’inci maddesine girer. Bu yasa maddeleri siyasi amaçlı nutuk söyleyen, demeç veren, yazı yazan ve telkinde bulunan asker bir aydan beş yıla kadar hapse mahkum edilir....Darbe ya da postmodern darbe yapmanın bizim yasalarımız göre cezası nedir?” şeklindeki bir soruya, “İdamdır. Ceza Kanunu’nun 146’ncı maddesi bunu, ‘Anayasayı taşıyır, tebdil ve ilgaya teşebbüs’ olarak niteler”

“...Türkiye’de bir korku var. Bu ülke bir çok askeri müdahaleden geçti. Askerin ağırlığı, etkinliği ve MGK’daki durum ortada. Genelkurmay Başkanlığı sürekli demeçler veriyor. Bu kadar ağır bir baskı altında siyaset tıkanmış. Siyasetçiler korkuyor. Tabii savcı da korkuyor...” Yine bir başka soruya da, “Türkiye’de generalleri tek bir mahkeme yargılar, o da Genelkurmay Askeri Mahkemesidir. Bu, Genelkurmay başkanının nezdinde bir mahkemedir. Genelkurmay Başkanının yargılanabilmesi için, Genelkurmay başkanının kendi sicil verdiği hakimlerden oluşan bir mahkemeye kendisi hakkında soruşturma emri vermesi lazımdır. Ayrıca bu mahkeme üçü askeri hakim, ikisi general beş kişiden oluşur. Bu generallerin, yargılanan generalden kıdemli olmaları gerekir. Yoksa kurulamaz o mahkeme. Peki Genelkurmay başkanından daha kıdemli orgeneral var mı? Yok. O halde askeri bir suç işlendiğinde Genelkurmay başkanını yargılama imkanı da yoktur... Hatta Genelkurmay ikinci başkanı da öyle; ordudaki ikinci kıdemli de o, onun da yargılanması imkansız”⁷⁶ demiştir.

---

⁷⁶ 22.01.2001 tarihli Radikal, Neşe Düzel’in emekli askeri hakim Dr. Ümit Kardeş ile yaptığı röportaj

DEVİRİM KANUNLARI

1-TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU

Kanun Numarası: 430 , Kabul Tarihi: 03/03/1340, (1924) Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi: 06/03/1340

Madde 1 - Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2 - Şer'îye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3 - Şer'îye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4 - Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de aynı mektepler küşat edecektir.

İş bu kanunla , Türkiye'deki tüm okullar Milli Eğitim bakanlığına bağlanmıştır. Tekke, medrese ve zaviyelerdeki eğitime son verilmiştir. Bu yasa müslim, gayrimüslim tüm yurttaşların eğitimini etkilemiştir.

2-HİLAFETİN İLGASINA VE HANEDANI OSMANININ TÜRKİYE CUMHURİYETİ MEMALİKİ HARİCİNE ÇIKARILMASINA DAİR KANUN

Kanun Numarası: 431, Kabul Tarihi: 03/03/1924, Yayımladığı Resmi Gazete Tarih: 06/03/1924

Madde 1 - Halife halledilmiştir. Hilafet Hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan **Hilafet makamı mülğadır.** " denilmektedir.

3-ŞAPKA İKTİSASI HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası: 671, Kabul Tarihi: 25/11/1925, Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi: 28/11/1925

Madde 1 - Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idarei umumiye ve hususiye ve mahalliyeye ve bilümun müessesata mensup

memurun ve müstahdemin Türk milletinin iktisa etmiş olduğu **şap-kayı giymek mecburiyetindedir**. Türkiye halkının da umumi serpuşu şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını hükümet meneder.” denilmektedir.

Devrim yasalarından olan Şapka kanunu gerekçe gösterilerek, rejim muhaliflerinin yaşam hakkı, din, inanç ve ifade özgürlüğü istiklal mahkemesi kararlarıyla ihlal edilebilmiştir.

4-TEKKE VE ZAVİYELERLE TÜRBELERİN SEDDİNE VE TÜRBEDARLIKLAR İLE BİRTAKİM ÜNVANLARIN MEN VE İLGASINA DAİR KANUN

Kanun Numarası: 677 , Kabul Tarihi: 30/11/1925, Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi:13/12/1925

Not: - 13/07/1965 tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanunun geçici 2 nci maddesiyle sürgün cezası kaldırılmıştır.

- 1982 Anayasasında belirtilen devrim kanunlarından olup, Anayasa’nın kabul tarihinde yürürlükte olan hükümlerinin Anayasa’ya aykırı olduğu ileri sürülemez.

Madde 1 - Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gerek **vakıf suretiyle gerek mülk olarak şeyhının tahtı tasarrufunda gerek suveri aharla tesis edilmiş bulunan bilümun tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kamilen seddedilmiştir**. Bunlardan usulü mevzuası daire-sinde filhal cami veya mescit olarak istimal edilenler ipka edilir.

Alelümum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çebeilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gayıptan haber vermek ve murada kavuşturmak maksadiyle nüshacılık gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kiske iktisası memnudur.(yasaktır) Türkiye Cumhuriyeti dahilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilümun sair **türbeler mesdut ve türbedarlıklar mülğadır**. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya aynı tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdi ile cezalandırılır.

(Ek fıkra: 10/06/1949 - 5438/1 md.) **Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı ay-**

dan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere adli para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar. (*)(**)

(Ek fıkra: 01/03/1950 - 5566/1 md.; Değişik fıkra: 07/02/1990 - 3612/5 md.) **Türbelerden Türk Büyüklerine ait olanlarla** büyük sanat değeri bulunanlar Kültür Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir.

Tekke; tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, zikir ve ibadet ettikleri yer, dergâh, anlamındadır.

Tekke ve zaviyelerin kaldırılması ve bazı unvanların kullanılmayacağına dair kanun Müslümanlara ve Alevilere ait tekke ve tarikatların kapatılmasına, dede, şeyh gibi unvanlarında kullanılmamasına sebep olmuştur.

5-TÜRK HARFLERİNİN KABUL VE TATBİKİ HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası: 1353, Kabul Tarihi: 01/11/1928, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 03/11/1928

Madde 1 - Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen harfler (Türk harfleri) unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir.

Madde 2 - Bu Kanunun neşri tarihinden itibaren Devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleriyle yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir.

Madde 9 - Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılır. Eski harflerle matbu kitaplarla tedrisat icrası memnudur. (yasaktır)

6-EFENDİ, BEY, PAŞA GİBİ LAKAP VE ÜNVANLARIN KALDIRILMASINA DAİR KANUN -

Kanun Numarası: 2590, Kabul Tarihi: 26/11/1934, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 29/11/1934

(*) 13/07/1965 tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanununun geçici 2 nci maddesiyle sürgün cezası kaldırılmıştır.

(**) 04/11/2004 kabul tarihli, 13/11/2004 tarih ve 25642 sayılı R.G.de yayımlanan 5252 sayılı Kanunun 5. maddesi ile Kanunlardaki "ağır para" cezaları "adli para" cezasına dönüştürülmüştür.

Kanunla: “ ...Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi ve Hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar, kanunun karşısında ve resmi belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar.

Madde 2 - Sivil ve rütbe ve resmi nişanlar ve madalyalar kaldırılmıştır ve bu nişan ve madalyaların kullanılması yasaktır. Harb madalyaları bundan müstesnadır. Türkler yabancı Devlet nişanları da taşıyamazlar.

7-BAZI KİSVELERİN GİYİLEMİYECEĞİNE DAİR KANUN

Kanun Numarası: 2596 , Kabul Tarihi: 03/12/1934, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 13/12/1934

Yasada: “ Her hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani kisve taşımaları yasaktır.

Hükümet her din ve mezhebden münasib göreceği yalnız bir ruhaniye mabet ve ayin haricinde dahi ruhani kıyafetini taşıyabilmek için muvakkat müsaadeler verebilir. Bu müsaade müddetinin hitamında onun aynı ruhani hakkında yenilenmesi veya bir başka ruhaniye verilmesi caizdir.”

İş bu yasa ile Türkiye’de ki tüm din insanların bu kıyafetlerini dışarıda giymesi yasaklanmıştır. İmamlar, papazlar, rahibeler, hahamlar ve diğerleri bu yasak kapsamındadır.

Yukarıda bildirilen devrim yasaları, 1982 Anayasası ile halen korunmaktadır.

1982 ANAYASASI

I. İnkılap kanunlarının korunması

Madde 174 - Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, **Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:**

1. 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;
2. 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;
3. 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men

- ve İlgasına Dair Kanun;
4. 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esası ile aynı kanununun 110 uncu maddesi hükmü;
  5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;
  6. 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun;
  7. 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakaap ve Unvanların Kaldırıldığına dair Kanun;
  8. 3 Kanunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilmeyeceğine Dair Kanun.

NOT: 1961 Anayasasının " I. Devrim Kanunlarının Korunması" başlıklı 153. maddesinde benzer hüküm bulunmaktadır.

TÜRKİYE’DE DİNİ İNANÇ GRUPLARI

TÜRKİYE’DE SÜNNİ MÜSLÜMANLARIN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER:

Türkiye’de Sünni Müslümanların din ve vicdan özgürlüğü ile temel hak ve özgürlükleri ihlal edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ideolojisi, katı laik – dinle barışık olmayan – dinin sadece vicdanda yeri olduğuna dair anlayış; Müslümanlar yönünden dini ayrımcılık sorununun temelini oluşturmaktadır.

Dışişleri Bakanı Ali Babacan, Avrupa Parlamentosu’ndaki konuşmasında: **“Türkiye’de Müslüman çoğunluk da dini özgürlüklerle ilgili sorun yaşıyor”** demişti. Bu beyan üzerine bazı aydın, yazar, çok ağır bir şekilde eleştirilerde bulunmuş ve Müslüman çoğunluğun din özgürlüğü sorunu yaşamadığını ispatlamaya çalışmışlardı.

Amacımız, din – inanç grupları arasında acıları yarıştırmak değildir. Geçmişte Müslümanlar neler yaşadılar? Şu an ne yaşıyorlar? Sorularının cevaplarını aramaktır.

“Müslüman çoğunluğun din ve vicdan özgürlüğü sorunu, ülkedeki bütün inanç gruplarını içine alan kronik insan hakları sorununun bir parçasını ifade etmektedir. Bu sorun, Müslümanı ve Hıristiyanı, Aleviyi ve Sünniyi, dinliyi, dinsizi ve agnostiği mağdur eden aynı kaynaktan geliyor. Bu kaynak ise, devletin insan haklarının evrensel anlam ve içeriğine aykırı niteliği ve yine onun özgürlüğü boğan, baskıcı laiklik uygulamasıdır.

Türkiye’de laiklik, baştan beri, devletin bütün dinler ve inançlar karşısında tarafsız kalması ve eşit mesafede durması anlamındaki özgürlükçü bir ilke olmamıştır. Yani Batılı demokratik ülkelerdeki laiklikle isim benzerliği dışında bir ilişkisi yoktur. Türkiye’de laiklik, resmi ideoloji doğrultusunda devletin din ve inanç alanını belirlemek için kullanıldı, hala da o işlevi görüyor. Böyle bir işlev ise, doğası gereği hak ihlali üretiyor.”⁷⁷

⁷⁷ Bekir Berat Özipek-10 Haziran 2008 - Müslüman Çoğunluğun Din ve Vicdan Özgürlüğü Sorunu

TÜRKİYE'DE SÜNNİ MÜSLÜMANLARIN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MÜDAHALELER :

DEVRİM YASALARININ UYGULANMASI:

1-TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU

Kanun Numarası: 430 , Kabul Tarihi: 03/03/1340, (1924)

Tevhidi Tedrisat Kanunuyla, Türkiye'deki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Tekke, medrese ve zaviyelerdeki eğitime son verilmiştir. Müslüman yurttaşların kendi özel inançlarına göre oluşturulmuş dini eğitim kurumlarının tümünün kapatılması, dini öğrenme hakkının ihlalidir.

En önemlisi de tüm eğitimde tekel, devlet olmuştur. Bu şekilde okulun açılmasından, okulda öğretilecek dersin içeriğine, okuldaki öğretmen ve atamalar dâhil birçok şey, devletin kontrol ve müdahalesine açık hale getirilmiştir. Devletin yapılan eğitimleri bir ölçüde kontrol etmesi makul sayılabilir ise de, kendi resmi ideolojisini (olmaması gerektiği halde) küçük öğrencilere bile dayatması, dini eğitimi istediği sınırlarda daraltması ve müdahalesi; din ve vicdan özgürlüğünü, eğitim hakkını ihlal etmektedir.

2-HİLAFETİN İLGASINA DAİR KANUN

Kanun Numarası: 431, Kabul Tarihi: 03/03/1924,

Bu kanunla Halifelik kaldırılmıştır. Din ve vicdan özgürlüğüne göre kişi veya grupların kendi dini liderlerini tercih etme, isterlerse bu kişinin yasal olarak tanınmasını isteyebilme hakkı var olmalıdır. Türkiye'de dini lider/önder olarak "Halife" adıyla bir şahsın olmasını ve anılmasını isteyen dindarların, liderlerini seçme ve bu isimle yasal olarak tanınmasını isteme hakkı engellenmiştir.

Mustafa Kemal: "Saltanat makamı aynı zamanda Hilafet makamı olmak itibarıyla Padişahımız, İslam topluluğunun da reisidir. Mücadelemizin birinci gayesi ise "Saltanat ve Hilafet" makamlarının birbirinden ayrılmasını hedef tutan düşmanlarımıza milli iradenin buna müsait olmadığını göstermek ve mukaddes makamları yabancı esirliğinden kurtararak yüksek emir makamının salâhiyetini düşmanın tehdit ve zorlamalarından kurtarmaktır"⁷⁸ dediği ifade edilmektedir. Bu beyan, o dönem açısından tarihsel bir beyandır.

⁷⁸ Samet Ağaoğlu, Kuvayi .Milliye Ruhu, s.59

İnsan hakları bağlamında, bir din veya inanca mensup olanların sadece kendileri yönünde, Halifelik hususunda taleplerinin olması, o taleplerini özgürce dile getirme ve isterlerse yasal zeminde var edilmesini isteme hakkı mümkün olması ve yerine getirilmelidir.

3-ŞAPKA İKTİSASI HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası: 671, Kabul Tarihi: 25/11/1925,

Şapka takma mecburiyetine dair kanun, kişinin kıyafet özgürlüğünü ihlal etmektedir. Kıyafeti seçme hakkını kaldıran, yasal açıdan kişilerin kıyafetlerini belirleyen otoriter ve baskıcı bu yasa insan haklarını ihlal etmektedir.

Mevcut ceza yasamıza göre halen dahi, şapka giymeyen bazı kişilerin şikayet edilmesi durumunda cezalandırılacakları belirtilmektedir. 83 yıl öncesinin kıyafet yönünden baskıcı zihniyeti, devrim yasası ve Anayasa ile korunarak, günümüze kadar güçlü bir şekilde taşınabilmiştir.

TÜRK CEZA KANUNU YENİ - Şapka ve Türk harfleri

Madde 222 - (1) 25/11/1925 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanunla, 01/11/1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanunun koyduğu yasaklara veya yükümlülüklerle **aykırı hareket edenlere iki aydan altı aya kadar hapis cezası** verilir.

NOT: Yeni yasadan önce şapka giymeyenler hakkında eski TCK’nın 526.maddesine göre ceza verilmekteydi.

Türk Ceza Kanunu — 01/06/2005 Tarihi İtibarıyla Mülga —
“Salahiyettar mercilerin emirlerine itaatsizlik”

Madde 526 - (Değişik madde: 28/09/1971 - 1490/20 md.)(* Şapka iktisası hakkında 671 sayılı Kanunla Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair 1353 sayılı Kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalif hareket edenler iki aydan altı aya kadar hafif hapis veya bin liradan beşbin liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır.” denilmektedir.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu E: 1933/19 <> K: 1933/1 <> Tarih: 29.03.1933

(765 s. TCK. m. 526)

“...Külâh giymekten suçlu Selim’den Şapka Kanununa tevfikân iki lira para cezası alınmasına dair Beşiktaş Sulh Ceza Hakimliğinden verilen 7/5/930 tarihli hükmü...” hususu karara bağlanmıştır.

Yargıtay Ceza Genel kurulu E: 1936/22 <> K: 1936/37 <> Tarih: 11.11.1936

(Şapka K. m. 2) (765 s. TCK. m. 526)

“... Şapka Kanunu hükümlerine muhalif hareket edenlerin fiillerinde itiyadın aranmasına lüzum olup olmadığı hususunda Ceza Umum Hey’etinin 20.1.936 tarih ve 25/19 numaralı kararile İkinci Ceza Dairesinin 2.4.936 tarih ve 3994/4964 numaralı kararı arasında hasıl olan içtihat ihtilafının tevhide içtihat yoluyla halli

671 sayılı kanun hükmü, Türkiye halkının umumi serpuşu şapka olup buna münafi itiyadın devamını men’e Hükümete salahiyet vermiş olmasına göre şapkadan maada serpuş iktisa edenlerin fiillerinde itiyat aranmayarak evamiri Hükümete muhalefet suçundan dolayı mes’uliyetleri lazım geleceği ittifakla takarrür etti...” denilmektedir.

Not: Anayasa Mahkemesi 07.06.1973 gün ve E. 1973/12 - K. 1973/24 s. kararı ile m. 526/f. 1 deki, “Salahiyetli makamın emir ve tedbiri” ile ilgili kuralın Anayasa’ya aykırı olmadığını belirtmiştir.

ŞAPKA DEVRİMİNİN DİNİ ALANA MÜDAHALESİ YÖNÜNDE YANSIMALARI:

1. “Atatürk Devrimi, “tümünden değişim”i başlattığı için, diğer bazı siyasi devrimlerden ayrılır. Sadece iktidarın değişimini ya da ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesini hedefleyen devrimlerden ayrılarak; hem bunları, hem de toplumu, hatta toplumdaki bireyin anlamını, ilişkilerini, düşüncesini, davranışını yani kısacası özünü değiştirmeyi amaçlamaktadır. ...Burada asıl sorun ulus-devlet oluşturma çabasıdır. Çünkü bireysel irade, ulusal iradenin temel taşıdır ve ulus devlette; ulusal irade ile bireysel irade arasında ikinci derecede bir otorite kabul edilmez. Farklı dinsel kimliği ifade eden giysiler, toplumun “milli duygu” etrafında birleşmesi yönünde bir engel sayılmakta, kaynaşmayı önlediği kabul edilmektedir.”⁷⁹

2. “Atatürk bu konuda Nutuk’ta der ki: “Fesin kaldırılması zorunluymdu. Çünkü fes, kafalarımızın üstünde, bilgisizliğin, bağınaz-

⁷⁹ Şener AKSU, “Atatürk Devrimi Sürecinde Kıyafet Devrimin Yeri”, Atatürk’ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu 4-6 Haziran 1998- İzmit, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-1999, s.123

lıgın, uygarlık ve her türlü ilerleme karşısında duyulan nefretin bir simgesi gibi oturuyordu.”...Cumhuriyet reformlarıyla gelen şapka ve kravat, moda unsuru olmanın ötesinde; dinsel, etnik ve toplumsal (kentli-köylü) farklılıkları eritip ortadan kaldıran bir nitelik kazanmış ve devlete sadakati gösteren bir laiklik üniforması haline gelmiştir.”⁸⁰

3. “Bu kanun elbette hemen benimsenmedi. Şapka Kanununun çıkmasıyla birlikte Erzurum, Rize, Sivas, Maraş, Giresun, Kırşehir, Kayseri, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon ve Gümüşhane gibi illerde protesto olayları yaşandı”⁸¹

“İstiklal Mahkemeleri, TBMM’nin çıkardığı laiklikle ilgili iki yasaya karşı yükselen tepkileri kovuşturmaya başladı. Bunlar, şapka iktisası (giyilmesi) ve tekke ve zaviyelerin seddi (kapatılması) kanunlarıydı. Yasaya göre, şapkadaki başka bir başlık giymekte direnmenin cezası üç aya kadar hafif hapis iken, kanunu protesto hareketleri, sistemin meşruluğuna karşı yönelen idamlık suçlar sayıldı. Şapka, İstiklal Mahkemelerinin en önemli konusu haline geldi.”⁸²

“Emniyet kuvvetleri ve mahkemeler, öfkeyi bastırmak için var güçleriyle çalışmaya başladılar. Şapka aleyhinde olanlar veya her ne gerekçeyle olursa olsun şapka giymeyenler mahkemeye sevk edilir. Birçok kimse sürgün veya on-onbeş yıla varan hapis cezalarına çarptırılır. Rize’de 8, Maraş’ta 7, Erzurum’da 4 kişi idam edilir. Bir başka kaynakta da, Rize’de 8, Sivas’ta 3, İskilip’te 2, Menemen’de 28, toplam 78 kişinin idam edildiği geçmektedir”⁸³

“Mustafa Kemal Atatürk, şapka devriminden sonra şu görüşleri belirtmiştir: “Baylar, Takrir-i Sükun Yasasının yürürlükte ve İstiklal mahkemelerinin çalışmakta bulunduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, meclisin ve ulusun güven ve inancının tam yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır. Yurtta girilen büyük ayaklanma, cana kıyma eylemleri ortadan kaldırılarak, sağ-

⁸⁰ Filiz KESKİNKILIÇ, “Hukuksal Bir Yaklaşımla Kılık- Kıyafet Devriminin Değerlendirilmesi”, T.C. Genelkurmay Başkanlığı-Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara-2000, s. 269

⁸¹ Ali NESİM, “ Kıbrıs Türkleri’nde Atatürk İlke ve İnkılapları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: 5, Mart 1989, Sayı: 14, s. 325

⁸² Sinan MEYDAN, Bir Ömrün Öteki Hikayesi- Atatürk, Modernizm, Din ve Allah, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul Ekim -2003, s. 342-343

⁸³ Büyük Larouse Sözlük ve Ansiklpedisi, Milliyet Gazetesi, 21. Cilt, İstanbul

lanan dirlik ve düzenlik, elbette kamuyu sevindirmiştir. Baylar; ulusumuzun giymekte bulunduğu ve bilgisizliğin, aymazlığın, bağnazlığın, yenilik ve uygarlık düşmanlığının simgesi gibi görülen “fes”i atarak; onun yerine, bütün uygar ülkeler halklarının kullandığı şapkeyi giymesi ve böylece Türk ulusunun uygar toplumlardan, anlayış yönünden de hiçbir ayrılığı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bunu, Takrir-i Sükun Yasasının yürürlükte bulunduğu sırada yaptık. Bu yasa yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Ama buna, yasanın yürürlükte oluşu da kolaylık sağladı denirse, bu çok doğrudur. Gerçekten, Takrir-i Sükun Yasasının yürürlükte bulunuşu, kimi gericilerin kamuoyunu geniş ölçüde ağulamasına (zehirlmesine) olanak bırakmamıştır. Gerçi bir Bursa milletvekili, bütün yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman mecliste ulus ve Cumhuriyet yararlarını savunmak için bir tek söz bile söylememiş olan Bursa milletvekili Nurettin Paşa, yalnızca şapka giyilmesinin, “temel haklara, ulusal egemenliğe ve kişisel dokunulmazlığa aykırı işlem” olduğunu ileri sürmüş ve bunun, “halka uygulanmamasını sağlamaya” çalışmıştır. Ama Nurettin Paşa'nın ulus kürsüsünden alevlendirebildiği bağnazlık ve gericilik duyguları, en sonu birkaç yerde ve birkaç gericinin, İstiklal Mahkemelerinde hesap vermeleriyle söndü.”⁸⁴

“İSKİLİPLİ ATIF HOCA-(din insanı- Şapka Kanununa muhalefetten İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak 4 Şubat 1926 tarihinde idam edildi)

“Atıf Hoca 1924 yılında “Frenk mukallitliği ve Şapka” kitabını neşretti. Yani şapkaya dair kanunun kabulünden bir buçuk sene evvel. Tabii, diğer kitapları gibi neşretmeden önce onu da Maarif Vekâletine (Millî Eğitim teşkilatı) gönderdi, izin hatta takdir aldı.

Bu risale körü körüne Avrupa taklitçiliğini eleştiren bir eserdi. Atıf Efendi, 32 sayfalık bu eserinde; Avrupa'nın ilim ve fennini almanın caiz, hatta lüzumlu bulunup, ama bizde yapılanın ise daha çok şuursuz bir batı taklitçiliği olduğunu, kılık kıyafette onlara benzemenin aslında ruhtaki bir bozuluşa alamet veya onun bedene aksetmesine sebebiyet vereceğini, bunun ise müstakil (bağımsız) bir şahsiyet inşa eden İslam düşüncesine zıt düştüğünü, Resul-i Ekrem'in Ebu Davud gibi sünen kitaplarında geçen “Bir kavme ben-

⁸⁴ Mehmed Zeki DİREK, İslam ve Atatürk Devrimleri, s.138-139

zemeye çalışan onlardandır.” hadis-i nebevisi ışığında izah etmeye çalışıyor ve şu hükmü veriyordu:

“Bir Müslüman şiar (simge) ve alamet-i küfür addolunan (sayılan) bir şeyi zaruretsiz giymek ve takınmak suretiyle gayr-i Müslimleri (müslüman olmayanları) taklit etmesi ve kendini onlara benzetmesi şer’an (dinen) memnûdur (yasaktır.)”

Şapka İnkılabı ve tepkiler: 1 Kasım 1925’te kabul edilen şapka kanunu, Anadolu’da yer yer protestolara sebep olunca, hükümet demir yumruğunu kullanmaya karar verdi. Konya, Maraş, Giresun, Rize, Erzurum, Kayseri gibi şehirlere halkın şapkaya direnmesi, buralarda gezici İstiklal Mahkemeleri’nin dolaşmasına sebep oldu. Bu mahkemeler sadece Erzurum’da 30 kadar idam hükmü verdi. Bu arada şapka olaylarında etkili olduğu gerekçesi ile Frenk mukallitliği (taklitçiliği) ve şapka kitabı toplatıldı ve müellifi (yazarı) hakkında inceleme başlatıldı. Halbuki, müellif bu eseri Şapka Kanunundan evvel neşretmişti (yayınlamıştı)...

(Atıf Hoca) 7 Aralık 1925’te tutuklandı. Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından Giresun’a gönderildi. Buradaki mahkemede suçsuz olduğu anlaşılıp beraatine karar verilmesine rağmen, İstanbul’a getirildiğinde salınmadı. Necip Fazıl Kısakürek’in de dediği gibi artık onu mahkum edebilmek için “Halis dindar olmak kabahati yüzünden asılacaksınız” demekten başka çare yoktu.

Mahkeme safahatı:

Bolu’lu Nizamettin Saraç bey anlatıyor: “Zannedersem 1926 veya 1927 seneleriydi.... celseleri (duruşmaları) takip ediyordum. Bir tesadüf eseri olarak Atıf Hocanın muhakemesinde de bulundum. Muhakemeyi, reis sıfatıyla Kel Ali adıyla maruf Ali Çetinkaya yürütüyordu. Büyük bir hışımla hocaya dönerek: “Sen şapka aleyhinde bulunmuşsun!” dedi.

Hoca, sakın ve vakur (ağırbaşlı) bir tavırla: “Evet efendim. Şapka kanunu çıkmadan iki sene önce, şapkanın bir Müslüman kisvesi (giysisi) olmadığına dair bir risale yazmıştım.” dedi. Kel Ali: “Şimdi ne yapıyorsun?” diye sordu. Hoca: “Kanunlara itaat ediyorum.” cevabını verdi. Bunun üzerine Kel Ali hiddetle bağırarak: “Sen bilmiyor musun ki şapka da bezdir, fes de bezdir?” deyince hoca sükûnetle: “Evet biliyorum, ancak hey’et-i hakimin (hakim heyetinin) arkasındaki bayrak da bezdir, lütfen o bezi kaldırınız da

yerine bir İngiliz bayrağı asınız.” karşılığını verdi. Kel Ali hiddetlenmişti. “Ne diyorsun?” diye bağırdı. Hoca: “Şapka bir alamettir; âdet ile alamet arasındaki farkı düşünerek o risaleyi yazmışım.” dedi.”

Şapka Kanununa muhalefetten İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak 4 Şubat 1926 tarihinde idam edildi... (Bu hüküm “Suç ve Cezâların geçmişe yürümezliği” ilkesine de aykırıdır.)⁸⁵

İskilipli Atıf Hoca hakkındaki karar; devrim yasalarından olan Şapka Kanunu gerekçe gösterilerek, rejimin muhaliflerinin yaşam hakkının dahi ihlal edilebildiğine bir örnektir. Ayrıca bu karar, din özgürlüğü ile ifade özgürlüğünün istiklal mahkemesi kararıyla ihlal edilebildiğini de göstermektedir.

4-TEKKE VE ZAVİYELERLE TÜRBELERİN SEDDİNE VE TÜRBEDARLIKLAR İLE BİRTAKIM ÜNVANLARIN MEN VE İLGASINA DAİR KANUN- Kanun Numarası: 677 , Kabul Tarihi: 30/11/1925,

Bu devrim kanunuyla, tekkeler ve zaviyeler kapatılmış, birtakım dini ünvanlara son verilmiştir.

Kanunda : “bilümun tekkeler ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kamilen seddedilmiştir...

Alelümun tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, ...gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur.(yasaktır) Türkiye Cumhuriyeti dahilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilümun sair türbeler mesdut ve türbedarlıklar mülğadır. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya ayını tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere

⁸⁵ Referanslar: 1.İskilipli Atıf Hoca / Kelebekler Sonsuza Uçar, 2. Geniş bilgi için Tahir-ül Mevlevi'nin hatıralarınının 73 ila 81. sayfaları, 3. Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları, s.280-281)

re hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdiile cezalandırılır.

(Ek fıkra: 10/06/1949 - 5438/1 md.) **Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere adli para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar.**” denilmektedir.

Tekke; tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, zikir ve ibadet ettikleri yer, dergâh, anlamındadır.

Atatürk, Kastamonu’da 30 Ağustos 1925’te söylediği bir nutukta “...Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler ve meczuplar memleketi olamaz. En doğru en hakiki tarikat, medeniyet tarikatıdır.” demiştir.

YARGITAY 7. Ceza Dairesi, Esas: 2003/12950, Karar : 2005/5182, Tarih : 31.05.2005

(677 sayılı Tekke ve Zaviye İlgası K. m. 1)

“677 ve 671 s. Kanunlara muhalefetten sanık, Aydoğan hakkında yapılan duruşma sonunda: Beraatine dair (İzmir Ondördüncü Asliye Ceza Mahkemesinden verilen 8.5.2002 günlü hükmü...

II- 677 s. Kanuna aykırılık suçuna gelince;

Haklarındaki beraat hükmü temyiz edilmeksizin kesinleşen sanıklar Fahrettin, İbrahim, Bekir ve Hüseyin’in İzmir Emniyet Müdürlüğü’nce alınan samimi ifadelerinde sanık Aydoğan’ın Kıbrıs’ta **faaliyet gösteren şeyh Nazım Kıbrisi lakaplı şahıs tarafından İzmir ve Konya illerine halife olarak görevlendirilip burada kiralandığı evde tarikat mensuplarını motive etmek ve tarikata yeni mensuplar kazandırmak amacıyla sohbet ve mevlütler düzenleyerek zikir yaptıklarını ve** kendilerinin de bu toplantılara katıldıklarını belirttikleri sanığın olay tarihinde bu dosyadan beraat eden sair 24 sanık ile birlikte kiralandığı evinde düzenlediği mevlütte zikir yaparken yakalanması ve bu olayın sayılı TV ana haber bülteninde yayınlanan dosyada mevcut video kaset görüntülerinde bu anlatımları doğrulaması karşısında, sanığın bir tarikat halifesi unvanı ile cemaat oluşturmak amacıyla toplantılar düzenleyip zikir yapmak biçiminde gerçekleşen eyleminin 677 s. Kanununun 1/2. maddesinin de “Alelumum tarikatlerle şeyhlik, dervişlik, müridlik, dedelik, seyyitlik, çecelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, HALİFELİK... gibi unvan ve sıfatların istimali ile bu unvan ve sıfatlara ilişkin hizmet ifa ve kisve iktisası memnudur” biçiminde belirtilen suçu oluştura-

cağı gözetilerek mahkumiyetine karar verilmesi gerekirken oluş ve dosya içeriğine uygun düşmeyen gerekçelerle yazılı biçimde hüküm tesisi, yasaya aykırı, yerel Cumhuriyet Savcısının temyiz itirazları bu itibarla yerinde görüldüğünden hükmün isteme uygun olarak (BOZULMASINA), 31.5.2005 günü oybirliğiyle karar verildi.” Kaynak: Yargıtay Kararları Dergisi Ekim-2005 Sayfa:1645

Tekke ve zaviyelerin kaldırılması ve bazı unvanların kullanılmayacağına dair kanun Müslümanlara ve Alevilere ait tekke ve tarikatların kapatılmasına; dede, şeyh, derviş gibi unvanlarında kullanılmamasına sebep olmuştur. Din büyükleri adına türbe yapma imkanı da engellenmiştir.

5-TÜRK HARFLERİNİN KABUL VE TATBİKİ HAKKINDA KANUN

Kanun Numarası: 1353 , Kabul Tarihi: 01/11/1928,

Bu yasa ile resmi ve gayri resmi her türlü yazışmada yeni yazı kullanımını zorunlu kılıyor. (md. 2), Eski yazıyla süreli ve süresiz yayınlar yasaklanıyordu. (md. 4-5) Okullarda eski yazı öğretilmesine yasak getiriyordu (md. 9). Bu şekilde dini eğitim hususunda yazılmış on binlerce Arapça yazılı kitabın eğitimde kullanılması yasaklanmıştır.

ARAP HARFLERİ İLE TEDRİSAT YAPMAK İÇİN GİZLİ VEYA ALENİ DERSHANE AÇANLARA DAİR TALİMATNAME

Bakanlar Kurulu Karar Tarihi - No: 23/12/1931 – 12073, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi - No: 04/01/1932 - 1993

Madde 1 - Türk harflerinin kabul ve tatbikına dair olan 1 Teşrisani 1928 tarih ve 1353 numaralı kanunun 9 uncu maddesi hilafına olarak arap harfleriyle tedrisat yapmak için gizli veya aleni dersane açanlar ve bu dersanelerde tedrisatta bulunanlar 1 Mart 1926 tarih ve 765 numaralı Türk Ceza Kanununun 526 ncı maddesi mucibince tecziye olunacaklardır. (*)

Not: (*) 31/03/2005 tarih ve 25772 mükerrer sayılı R.G.de yayımlanan, 30/03/2005 kabul tarihli ve 5326 sayılı “ Kabahatler Kanunu”nun 32. maddesi hükmüne göre; 01/03/1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 526 ncı maddesine diğer kanunlarda yapılan yollamalar, bu maddeye yapılmış sayılır.

İş bu yasa ile Medrese eğitimi, bağımsız Kuran kursu eğitimi ve rilmesi yasaklanmakta ve cezalandırılmaktadır. Bu yasalar halen yürürlüktedir.

TÜRK CEZA KANUNU YENİ

Türk harfleri

Madde 222 - .. 01/11/1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanunun koyduğu yasaklara veya yükümlülüklerle **aykırı hareket edenlere iki aydan altı aya kadar hapis cezası** verilir.” denilmektedir.

NOT: Yeni yasadaki Türk harfleriyle işlem yapmama hakkında eski TCK’nın 526.maddesine göre ceza verilmektedir.

Türk Ceza Kanunu — 01/06/2005 Tarihi İtibarıyla Mülga —
“Salahiyetli mercilerin emirlerine itaatsizlik”

Madde 526 - (Değişik madde: 28/09/1971 - 1490/20 md.)(*) ... Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair 1353 sayılı Kanunun koyduğu memnuiyet veya mecburiyetlere muhalif hareket edenler iki aydan altı aya kadar hafif hapis veya bin liradan beşbin liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır.

YARGITAY 9. Ceza Dairesi, Esas No: 1977/04375, Karar No: 1978/00454, Tarih: 08.02.1978

“...Memuriyet görevini ihmal, laikliğe aykırı hareket ve 671 sayılı Kanuna muhalefetten sanık (M)nin yapılan yargılaması sonunda; Hükümlülüğüne dair (Konya - Ereğlisi Ağır Ceza Mahkemesi)nden verilen 13.10.1977 gün ve 1976/6 esas, 1977/75 karar sayılı hükmü...

Konya - Ereğlisi Ambar Köyü İlkokulu Öğretmeni olan sanık (M), “Konya Milli Eğitim Disiplin Kurulu Başkanlığına” tevdi ettiği 15.5. 1975 günlü savunmasına ait dilekçesine, arap harfleri ile cümle eklemek suretiyle “Türk Harflerinin kabul ve tatbikine dair” 1353 sayılı Yasaya aykırı hareketinde bulunduğu iddiasıyla hakkında Konya - Ereğlisi İlçe İdare Kurulunca “lüzumu muhakeme” kararı verildiği halde bu hususta olumlu veya olumsuz bir karar verilmesi usule aykırı isede, zaman aşımı süresi içinde her zaman karar alınması mümkün olduğundan bozma nedeni sayılmamıştır...” denilmektedir.

Harf inkılabı ile yasaklananlar:

İsmet İnönü, o günün yasaklarını anlarında: “... Şimdi, bütün sapmalara rağmen, yazıyı yeni harflerle öğrenmiş olanlar eski harflere dönmezler. Kur’an-ı Kerim Kursu’na gidenler için de böyledir”

O dönemde dini ve dini motifleri çağrıştıracak dini neşriyat da dahil her şey yayınlanan talimatlarla yasaklanmaktaydı. Bir talimatnamede: “Biz her ne şekil ve surette olursa olsun, memleket dahilinde dini neşriyat yapılarak dini bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dini bir zihniyet tebliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz” deniyordu. Başka bir talimatnamede ise: “Gazetelerimizin son günlerdeki neşriyatı arasında dinden bahis bazı yazı, mütalaa, ima ve temsillere rastlanmaktadır. Bundan sonra din mevzuu üzerinde gerek tarihi, gerek temsili ve gerek mütalaa kabilinden olan her türlü makale ve fıkra ve tefrikaların son on gün zarfında nihayetlendirilmesi”⁸⁶ zorunluluğu belirtiliyordu.

6-EFENDİ, BEY, PAŞA GİBİ LAKAP VE ÜNVANLARIN KALDIRILMASINA DAİR KANUN - Kanun Numarası: 2590, Kabul Tarihi: 26/11/1934,

İş bu kanunla “Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Hazretleri gibi lakap ve unvanlar” kaldırılmıştır.

Dini eğitim veren hocalar veya dini etkinliklerde bulunan kişiler için kullanılan bu unvanların yasaklanması din ve inanç alanına müdahaledir.

7-BAZI KİSVELERİN GİYİLEMİYECEĞİNE DAİR KANUN

Kanun Numarası: 2596, Kabul Tarihi: 03/12/1934,

Kanunda: “Her hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani kisve taşımaları yasaktır.” denilmektedir. Erkeklerin bazı dini kıyafetlerini giymesini yasaklayan bu yasa, bazen de kadınların başörtüsü takmasının yasaklanması için de ileri sürülmektedir. Hatta sarık ve cübbelilerin engellenmesi için bu yasa ileri sürülmektedir.

İş bu yasa ile Türkiye’deki tüm din insanlarının bu kıyafetlerini

⁸⁶ T.C. Başvekaleti, Matbuat Umum Müdürlüğü, İç Matbuat Dairesi, 1945) (Eşref Edip, Kara Kitap, İstanbul 1972, s. 1 3.’ten nakl: Muzaffer Taşyürelç, Kemalist Laikliğin Temelleri, ihtar Yayınları, Erzurum 1994, s.23

dışarıda giymesi yasaklanmıştır. İmamların, şeyhlerin kıyafetleri de bu yasak kapsamındadır.

Yukarıda bildirilen devrim yasaları 1982 Anayasa’sının “inkılap kanunlarının korunması” başlıklı 174.maddesine göre korunmakta, anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz, denilmektedir.

DIĞER YASAL VE İDARİ UYGULAMALAR, DİN VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

8-HİYANET-İ VATANİYE KANUNU

Kanun Numarası : 2 Kabul Tarihi : 29 Nisan 1336 (1920)

Hıyanet-İ Vataniye Kanun’unda yer alan “Vatana ihanet” suçuna, 1924’te “**dini ve mukaddesat-ı diniyeyi siyasi gayelere esas ve alet ittihaz etmek maksadıyla cemiyet kuranlar**” maddesinin de eklenmesiyle, rejime muhalif dini söylemler, vatan haini olarak suçlama konusu yapılmıştır. Mesleki açıdan Hakim olmayan milletvekilleri tarafından, 24 gün gibi kısa sürede, temyiz hakkı olmayan kati kararlar verilmiş ve bu kararlar idamla sonuçlanabilmiştir.

Yasada “ konuşmalarıyla halkı alenen vatan hainliği suçunu işlemeye tahrik ve teşvik edenler veya bu **teşvik ve tahriki yazılarıyla** ve çok değişik araçlarla yayanlar geçici kürek cezasına çarptırılırlar. Yapılan bu tahrik ve teşvik sonucunda **bozgunculuk olayları çıkarsa teşvik ve tahrik edenler idam olunurlar.**” denilmektedir.

Dindar insanların, o dönemdeki yetkililerin mevcut hatalı uygulamalarına karşı muhalefetleri, vatana ihanetle suçlanabilmeleri ve idamla cezalandırılmaları sonucunu getirmiştir. Bu yasayla şiddet dışında, yazılı ve sözlü beyanlar dahi gerekçe gösterilerek, yaşam hakkı başta olmak üzere ağır ihlallerin oluşmasına yasa yoluyla imkân tanınmıştır.

9-İSTİKLAL MAHKEMELERİ:

İstiklal Mahkemeleri, Kurtuluş Savaşı sırasında ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında rejim muhaliflerini yargılamak için kurulan özel mahkemelerdir. “Asker kaçakları, casuslar ve bozguncular” da yargılanmıştır. Dini talepleri olan kişiler bu mahkemelerde cezalandırılmıştır.

Prof. Dr. Ergün Aybars, (İstiklal Mahkemeleri, İleri Kitabevi, 1995) kitabında:

“... İstiklal Mahkemelerinin kararlarıyla **üç sene içinde** vatana ihanet, casusluk ve bozgunculuk suçlarından;

- **1054 kişi idam edildi.**

- 2696 kişinin idamları askerden yeniden kaçmaları halinde uygulanmak üzere şartlı olarak affedildi.

- 243 kişiye gıyabında idam cezası verildi. Diğer suçlardan ise;

- **1786 kişi kalebent ve kürek cezasına çarptırıldı.**

- **11744 kişi beraat ederken**

- **41768 kişi ise genellikle dayak olmak üzere çeşitli hafif cezalara çarptırıldı.**^{86a} (1920 - 1922 yılları arasında **59 bin 164 sanık birinci dönem İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmış, bu 59 bin 164 sanıktan 11 bin 744 sanık aklanmış, ...**)

İstiklâl Mahkemelerinin 7 Mart 1927'de görevlerine son verildiği, İstiklâl Mahkemelerince verilen **idam cezalarını tasdik yetkisi TBMM'ye ait iken, Kolordu komutanlıklarınca tasdik edilerek infaz edildiği,**

Mecliste birçok hukukçu milletvekili bulunduğu halde **mahkeme üyeliğine özellikle hukukçu olmayan kimselerin seçilmiş olduğu** belirtilmektedir. Yargılananlar içinde asker kaçakları çıkarıldığında, geri kalan kısımda, eyleme kalkışmayan sadece görüş beyan eden, rejimin hatalarına karşı çıkan kişilerin; rejim muhalifi kişiler olarak cezalandırıldığı anlaşılmaktadır.

10- 1924 TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU

Kanun Numarası: 491, Kabul Tarihi: 20/05/1924,

Bu yasa ile “**Türkiye Devletinin dini, Dini İslamdır**” hükmü kaldırılmıştır.

Kişiler, İslam dininin hükümlerinin uygulandığı bir İslam devletinde yaşamak isteyebilir. Bu talep ifade özgürlüğü kapsamındadır. Aynı şekilde farklı dinlere inanan insanların bir İslam devletinde yaşamama talebi de mümkündür. Bu da ifade özgürlüğü kapsamındadır. İslam dininin kendisine uygulanmasını isteyebilecek kişilerin, “Çok Hukukluluk” talebinin engellenmesi, din ve vicdan özgürlüğüne müdahaledir.

^{86a} (Aybars, a.g.e. s.228)

11- TAKRİR-İ SÜKUN KANUNU

3 Mart 1925’te TBMM’de kabul edildi.

Yasada: “İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve neşriyatı (örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklendirmeleri ve yayınları), hükümet reisi cumhurun tasdikiyle ve re’sen ve idareten men’e mezundur (kendi başına yasaklamaya yetkilidir). İş bu ef’al erbabını (bu eylemleri işleyenleri) hükümet İstiklâl Mahkemesi’ne tevdi edebilir.” denilmektedir.

Yasada geçen, “İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum” “örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklendirmeleri ve yayınları” beyanları çok geniş yorumlanabilecek niteliktedir. Silahlı bir şiddet hareketi olmadan da, mevcut devrimleri, tek parti iktidarının uyguladığı hatalı politikaları eleştirmek, muhalefet veya tepki gösterme halinde dahi bu yasa gerekçesiyle ceza verilebilmekteydi.

Ayrıca, yasada geçen “İrtica !”nın ne olduğu belli değildir. Hangi dini faaliyetin irtica olarak tanımlanacağı anlaşılamamaktadır. Yasada geçen “toplumsal düzen!”den kastın, o dönemin haksız uygulamalarına koşulsuz ses çıkarmamak olduğu, o dönemde yapılan uygulamalarla açığa çıkmaktadır.

12- MENEMEN KUBİLAY OLAYI:

İzmir Menemen’de 23 Aralık 1930’da gerçekleşen şiddet olayları neticesinde Mustafa Fehmi Kubilay isimli bir asker öldürülmüş ve bu olay o dönemde devlete karşı kalkışma olarak tanımlanmıştır.

“Nakşibendi ya da başka bir tarikatla hatta İslam’la uzaktan yakından ilgisi olmayan esrarkeş Giritli Mehmet olmak üzere birkaç başka esrarkeş ile sahneye konuldu. Sahibinin sesi Cumhuriyet gazetesi ısrarla bu kişilerin Nakşibendi tarikatı ile bağlantılı olduğunu iddia etmesine karşılık dönemin, ... Sıkıyönetim savcısı da, gazeteyi doğrulamıyordu. Olay yaratıcılarının, beş kişilik bir serseri, esrarkeş grubu olduğunu söylüyordu savcı. Ayrıca Giritli’nin şeyhlikle, Nakşibendilikle ilgisi yoktu. Böyle bir lakap ya da unvanı da... Giritli, Esat Hoca diye birinin yaşadığından da habersizdi. Esat Ho-

ca da onları tanımıyor, bilmiyordu. Gazete, 'Devrimin sesi' olarak olayı, 'hizmet tertibi'nden aktarıyordu."⁸⁷

"Oysa halkın katıldığı bir isyan yoktu. Beş esrarkeşin eylemi vardı. Ve resmi tarih bir kez daha gerçeği ters yüz ederek, yazdığı senaryoyu korkutma malzemesi yapıyordu. İsyân çanlarını çalarak ortalığı ayağa kaldırdı. Heyecan fırtınaları estirerek kalan son muhaliflerin üstüne sefere çıktı. "Cumhuriyeti kurtarmak" üzere, Menemen, Balıkesir ve Manisa'da sıkıyönetim ilan etti. (...) Bu amaçla "son muhalifler" olan "Serbest Fırka" bir süre önce kapatılmıştı. Şimdi sıra Nakşibendi Tarikatı'nın kalıntılarındaydı. Ülke çapında 1200 kişi gözaltına alındı. Ta Sarıkamış'tan, Kürtlerin öteki yörelerinden insanlar tutuklanıp Menemen'e getirildi. Resmi tarihin "İstanbul" diye not düştüğü Erbilli Esat Hoca ile oğlu Mehmet Ali de İstanbul'da, "isyânın elebaşısı" olarak tutuklandı. Esat Hoca dönemin dil bilginlerindendi. Şair ve yazardı. Erbilli Esat Hoca düşünen ve düşündüklerini yazan biri olarak zaten "korkulu rejim" in korkusuydu. Olayla ilgisi, ilintisi olmadığı bir gerçektir. Bunu herkes biliyordu. Ama korku dağları sarmış, sus-pus etmişti. Kimse sesini çıkaramadı. Çünkü "ferman büyük yerdendi..."⁸⁸

Yukarıdaki anlatımın dışında, Menemen olayı ve öldürülen asker Kubilay'ın, İrticai! bir kalkışmanın sonucu öldüğü belirtilmektedir. Olayın olduğu tarih hak ihlallerinin yoğun olduğu ve ideolojik devletin oluşturulduğu bir dönemdir. Bu olay, dönemin tüm kaynakları ve gizli arşivlerinin bağımsız uzmanlar tarafından incelenerek yeniden ele alınmasını gerektirmektedir.

13- ARAPÇA EZAN VE KAMET OKUYANLARIN CEZALANDIRILMASI:

Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya para cezasına çarptırılmaktaydılar. 1941 yılında başlayan cezalandırma, 9 yıl sürdükten sonra 1950'de kaldırılmıştır.

"1931 yılı... yine Dolma-bahçe'de Türkiye'nin en tanınmış müezzinlerini bir araya toplayan Atatürk, Ezan ve Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi isteğinde bulundu. İlk olarak, Tekbir'in Türkçeleştirilmesi, ele alındı. Bunu kararlaştırmak için dokuz kişilik hafızlar meclisi kuruldu.

⁸⁷ Ahmet Kahraman, Darağaçları Gölgesinde Korku Cumhuriyeti, Doruk Yay.3.bsk,1996 Ank. s. 107

⁸⁸ A.Kahraman, age. S110-112

Başkanı, Hasan Cemil Bey’di. Dolmabahçe’de bir araya gelen hafızlar, camilerde Türkçe ezan okuyacak kimselerin hem Arapça, hem Türkçe bilmeleri, hem de müzikten anlamaları gereğinde görüş birliğindeydiler. Toplanan hafızlardan Hafız Kemal, “Allahü Ekber”i “Allah Uludur” diye çevirmek istiyordu. Sultan Selim’li Hafız Rıza diye tanınan Ali Rıza Sağnıan ise “Tanrı Uludur” şeklini sundu. Rıza Bey anılarında; sonuç olarak Mustafa Kemal’in fikrini sormayı kararlaştırdıklarını yazmaktadır. Hatta, Atatürk’ün oturmakta olduğu üst kattaki salona, yüksek sesle Türkçe tekbir getirerek çıkmayı teklif ettiğini, bundan da Atatürk’ün son derece memnun kaldığını söyler. Ancak her iki şekli de birkaç kere dinleyen Atatürk, “eskisi unutulsun” diyerek Rıza Bey’in “Tanrı Uludur” şeklini onaylamıştı;

“Tanrı Uludur Tanrı Uludur
Tanrıdan başka Tanrı yoktur
‘Tanrıdan başka Tanrı yokur
Hamd ona mahsustur.”⁸⁹

4 Ocak 1932 tarihli Hakimiyeti Milliyet Gazetesi, ramazanda verilecek vaız konularını milli iktisadi konular, tasarruf, zekat ve fitirelerin de Tayyare ve Kızılay Cemiyetlerine verileceğine dair Diyanet İşleri Reisliğinin kararını bildiriyordu.

“1932 yılı Ramazan Bayramı’nda camide Türkçe ezan okunmasına karar verildi. Atatürk, bu görevi yerine getirmek için yine Sadettin Kaynak’ı seçti. Kaynak’ın hatıralarında İstanbul halkı arasında öteden beri ramazanın son cuma namazını Süleymaniye’de kılanların tüm günahlarından arınacağı inancının yaygın olduğu, bu nedenle de bu caminin özellikle bu belirli günde dolup taşıdığını yazmaktadır. Atatürk’ün de bu durumdan yararlanarak, bu camii seçtiği anlaşılır. 3 Şubat 1932 tarihinde okunan Türkçe hutbenin konusunu bizzat Atatürk seçmiştir. (Konu, yine Sadettin Kaynak’ın hatıralarından “O gafiller yeryüzünü ifsat etmeyin dendiği zaman bir ifsat değil, ıslah ediyoruz” derler, halbuki işte onlar müfsittirler. Fakat ne yaptıklarının farkında değillerdir” diye başlar). Kıyafete gelince, Atatürk sarık katıyın istemiyordu. Günlük kıyafeti, açık baş ve soğuk dolayısıyla de palto giyilebileceğini söyledi. Böylece 6 Şubat 1932 tarihli Milliyet Gazetesinde Saadettin Kaynak’ın bu kıyafetle ezan okurken resm’i yayınlandı. Hutbenin okunmasını ima-

⁸⁹ ERGİN, Osman, A.g.e., Cilt V, s: 1621-1624

mın namaz kıldırması izledi. O günkü olağanüstü kalabalık içinde bir Arab'ın duayı protesto için olay çıkarmak istemesi de dikkate bile alınmadı.”⁹⁰

Bundan sonra, bütün camilerde Türkçe ezan okunmaya başlandı.

Atatürk'ün kendi döneminde; okunacak ezanın, anlatılacak hutbenin içeriğine ve giyilecek kıyafetin şekline kadar belirleyici olduğu, müdahalede bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Diyanet İşleri 6.3.1933 tarihli Tamimi:

Öz dilimizle her tarafta Türkçe ezan okunduğu bir zamanda minarelerde Arapça salat ve selam okumak ahenksiz düşeceği gibi hükümeti celilenin takip buyurduğu maksadı milliyeye de uygun gelmediğine binaen, İstanbul'daki erbabı ihtisasla bilmuhâbere yukarıda yazılan 3 suret ile Türkçe tekbir gönderilmiştir. Her hangisi arzu olunursa icabında alakâdarların ondan okumaları tamimen beyan olunur”. denilmektedir.

Atatürk'ün ölüm tarihine kadar Türkçe ezan'ın kanun çıkarılmadan devam ettirildiği, bilahare yer yer Türkçe ezana uyulmadığı için 02/06/1941 tarih ve 4055 sayılı kanunla “arapça ezan ve kamet okuyanlar” hapis veya para cezası verileceği yasal hale getirildi.

765 sayılı TÜRK CEZA KANUNU — ESKİ

“Salahiyettar mercilerin emirlerine itaatsizlik”

Madde 526 - 02/06/1941 tarih ve 4055 sayılı kanununun 1. maddesi ile değiştirilen madde: “... **Arapça ezan ve kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis veya on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar.**” denilmektedir.

İş bu yasa hükmü 16/06/1950 tarih ve 5665 sayılı kanununun 1. maddesi ile değiştirilerek ceza olmaktan çıkarıldı.

Atatürk'ün 1932 yılında talebi üzerine başlayan Türkçe ezan girişimi, Diyanet İşleri 6.3.1933 tarihli Tamiminde “hükümeti celilenin takip buyurduğu maksadı milliyeye de uygun gelmediğine binaen” şeklinde belirttiği talebiyle tüm Türkiye’de uygulanmıştır. Bu genelgenin dini gerekçelerden çok, hükümetin buyurduğu milli amaçlara hizmet etmesi gereği açıkça zikredilmiştir. Bu da dini alana devlet müdahalesidir.

1950’de Demokrat Partinin seçimi kazanması üzerine Arapça ezan okunmasını cezalandıran yasayı iptal etmesiyle, 17 yıl süren bu konudaki dini alana devlet müdahalesi sona erdirilmiştir.

⁹⁰ ERGİN, Osman, Maarif Tarihi Cilt V, s: 1667

14- NURCULUK PROPAGANDASININ, LAİKLİĞE AYKIRILIK GEREKÇESİYLE CEZALANDIRILMASI:

Said Nursi’ye ait “Risaleyi Nur” isimli mensuplarınca, “Kuran Tefsiri” olarak tanımlanan eserlerin okunması, bulundurulması, bu hususta toplantı yapılması uzun yıllar suç olarak tanımlanmaktaydı. Said Nursi ve talebeleri hakkında 1934 yılından başlamak üzere, laikliğe aykırı propaganda yaptıkları, cemiyet kurdukları vd. suçlamalarla gözaltılar, sürgün ve hapis cezaları verilmiştir. En son laikliğe aykırı propagandanın suç olmaktan çıkarılmasıyla uzun yıllar din ve vicdan özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü ihlal eden fiili ve yasal durum sona erdirilmiştir.

Yüksek yargı karar örnekleri;

YARGITAY 9. Ceza Dairesi, Esas No: 1976/00002, Karar No: 1976/00024, Tarih: 18.05.1976

LAYİKLİĞE AYKIRILIK - Nurculuk Propagandası

“...Laikliğe aykırı olarak devletin içtimai, iktisadi, siyasi ve hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla din hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek propaganda yapmaktan sanık Ö. Akdemir’in yapılan yargılanması sonunda; **mahkumiyetine** dair Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesinden verilen 13/2/1976 gün ve 1975/23 esas, 1976/2 karar sayılı hükmü...

Sanığın, cuma geceleri 16 -18 yaşındaki gençleri evine çağırarak **Saidi Nursi’ye ait kitapları okuyup okutturmak suretiyle dinlettiği** anlaşılmıştır....”

YARGITAY 9. Ceza Dairesi, Esas No: 1976/00052, Karar No: 1976/00052, Tarih: 13.10.1976

“..Laikliğe aykırı olarak devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa **dini esas ve inançlara uydurmak amacı ile propaganda yapmaktan sanık Latifin** yapılan yargılanması **sonunda; mahkumiyetine dair İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesinden verilen 28.6.1976 gün ve 1975/20 esas ve 1976/55 Sayılı Karar hükmü...**

Sanığın Edremit ilçesine bağlı Avcılar Köyünün Manastır çayı kenarında kurulan kampa giderken beraberinde kampa iştirak edenlere verilmek üzere “Nur Külliyatı”na dahil 102 adet kitap gö-

türdüğü, bizzat numaraladığı bu risaleleri okumak üzere kampa iştirak edenlere dağıttığı, kimlere verdiğini kendisine ait olduğunu kabul ettiği bloknota kayıt ettiği, diğer taraftan sanığın Nur Külliyyatını okuduğu, Nur risalelerinin kalplerin fatihi ve mahbubu, ruhların mürebbi ve müzekkisi, elmas bir kılıç ve “Kur-an’ın” tefsirinden başka bir şey olmadığını bildirerek, Nurcu olduğunu kabul ettiği, ...

Nur Külliyyatı ile Türk Milliyetçiliğini zayıflatmak, Cumhuriyet, Laiklik ve Atatürk ilkelerine ters düşen görüşleri savunarak devletin siyasi ve hukuki temel nizamlarını dini esas ve inançlara uydurmak amacının güdüldüğü, sanığın da bu gaye ile hareket ederek, Nur risalelerini kampa katılan kişilere parasız olarak vermek ve okutmak suretiyle **nurculuğun propagandasını yaptığı mahkemece kabul edilmiş, ...onanmasına**” denilmektedir.

YARGITAY 9. Ceza Dairesi, Esas No: 1977/04375, Karar No: 1978/00454, Tarih: 08.02.1978

“...laikliğe aykırı hareket ve 671 sayılı Kanuna muhalefetten sanık (M)nin yapılan yargılaması sonunda; Hükümlülüğüne dair (Konya - Ereğlisi Ağır Ceza Mahkemesi)nden verilen 13.10.1977 gün ve 1976/6 esas, 1977/75 karar sayılı hükmü...

Saidi Nursi, Atatürk inkılaplarını ve Cumhuriyet ilkelerini benimsememiş, Türk Milletinin şeriat hükümlerine göre idare edilmesinin ve hilafetin geri getirilmesinin gerektiğine inanmış, bu fikirlerini Nur Külliyyatı adı altındaki kitap ve risaleleriyle yayınlamış bir kişidir.

Ancak sanık savunmalarında Saidi Nursi’nin fikirlerini benimseydiğini, sosyal problemleri bununla çözdüğünü söylemesine göre, varlığından şüphe edilemeyen, yasa dışı Nurculuk Cemiyetine girdiği ve faaliyetlerinin bundan ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Karar yerinde bu iki husus incelenip mevcut delillere göre sanığın eyleminin T.C.K.nun 163. maddesinin 2 nci fıkrasına uygun düşüp düşmeyeceğinin tartışılması gerekir...”

YARGITAY 9.Ceza Dairesi, Esas No: 1978/03791, Karar No: 1978/04464, Tarih: 06.12.1978

DİNİ ALET ETMEK (Nurculuk)

“...Yayın yoluyla nurculuk propagandası yapmaktan sanık (M)nin yapılan yargılaması sonunda; hükümlülüğüne dair (Ankara Beşinci Ağır Ceza Mahkemesi)nden verilen 13.6.1978 gün ve 1977/21 esas, 1978/173 karar sayılı hükmü...

Sanığın TCK.nun 163/4. maddesinde yer alan propaganda suçunun sübutu kabul edilirken gerekçe olarak sadece Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 20.9. 1965 günlü kararına dayanılmıştır. Oysa dava konusu “gençlik rehberi” ve “Küçük sözler” adlı kitaplar anılan Yargıtay kararından sonra 1977 yılında sanık tarafından bastırılmıştır. Savunmada **Saidi Nursi’nin bazı kitaplarının** sonraki basımlarında suç olabilecek parçaların çıkarıldığı bildirilmiştir. Esasen birlikişi raporlarında da dava konusu kitaplarda nurculuk propagandası bulunmadığı belirtilmiştir.

Bu durumda, adı geçen kitaplardaki hangi sözlerin ne suretle suç sayıldığının açıklanması ve bu olaylarla ilgili delillerin belirtilmesi gerekirken 1965 yılında çıkan Yargıtay kararının delil olarak kabulü ve Anayasa’nın 135 ve CMUK.nun 32. maddelerine uygun biçimde gerekçe gösterilmemesi, Yasaya aykırı ...bozulmasına..” denilmektedir.

SAİDİ NURSI’NİN YAŞAMI VE UĞRADIĞI BAZI MAĞDURİYETLER:

“Said Nursi, 1878 yılında Bitlis’in Hizan ilçesine bağlı İsparit nahiyesinin Nurs köyünde doğdu... Risale-i Nur Külliyyatı’nın büyük kısmı Yeni Said döneminde yazılmıştır. Said Nursi, Eski Said ile Yeni Said dönemlerini şu cümlesiyle özetlemektedir: “Eski Said, daha ziyade akli gidiyordu, Yeni Said ise ilhama da mazhardır, akıl-kalp ittifakıyla hareket eder.”

Afyon hapsinden sonraki hayatını ise “Üçüncü Said” dönemi olarak ifade etmiştir.[7] Bu dönemdeki vazifesinin, imani hizmetlerinin yanısıra, toplumsal konulardaki vazifelerinin de tamamlanması şeklinde olduğunu ifade etmiştir.[8] Bu dönemde, yazımı tamamlanmış olan Risale-i Nur eserlerinin farklı kesimden insanlara ulaştırılmasıyla ilgilenmiştir. Bu amaçla birçok şehirde ve köylerde el ile yazılan risalelerin okunması, okutulması, bazı merkezlerde risalelerin daktilo ile çoğaltılması; Ankara, İstanbul ve doğu illerini de kapsayacak şekilde risalelerin bütün toplumsal tabakalara ulaştırılması işleri ile ilgilenmiştir. Yine bu dönemde mahkemelerden iade edilen Nur Risaleleri ve bazı illerde bir kısım Nur Talebelerine dava açılması sebepleriyle resmi makamlarla görüşmeleri olmuştur. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti Hükümetinin Risale-i Nur hareketine olumlu bakması ve yayımlanmasına engel olmaması sebebiyle, risaleler bu dönemde matbaalarda basılmış ve gerek Anadoluya gerek Mısır, Pakistan, Amerika, Roma gibi çeşitli ülkelere gönderilmiştir.[9]

1925 yılında Şeyh Said Ayaklanması patlak verdi... Şeyh Said isyanı ile ilgisi olduğu iddiasıyla Burdur'a sürgün edildi...

1934 yılında kendisi ve bazı talebeleri Eskişehir'de tutuklandı. Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği kararlar kendisi ve bazı talebeleri 11 ay hapis ve Kastamonu'da mecburi ikamet cezası aldı. 1935 senesinde yargılama süresi 11 ayı geçtiği için tahliye oldu. Bazı talebeleri ise zaten beraat etmişti. [53]1943 yılında Denizli Ağır Ceza Mahkemesi'nde Said Nursi ve öğrencilerinden oluşan 126 kişi yargılandı. Mahkeme 16/6/1944 tarih ve 199/136 sayılı beraet kararı ile neticelendi. Temyiz mahkemesi beraet kararını 30/12/1944 tarihinde onayladı.[54] 1948 yılında siyasi amaçlı dernek kurma suçundan Afyon'da 20 ay hapis cezası aldı. Karar temyiz edildi ve temyiz mahkemesi, aynı suç iddiasıyla yargılandığı Denizli Mahkemesi'nden beraat ettiği için kararı esastan bozdu ve duruşmalar tekrar başladı.[55] Fakat yargılamanın uzaması ve Said Nursi'nin tutuklu yargılanıyor olması sebebiyle hakkında karar kesinleşmeden verilen 20 aylık ceza süresini hapisanede doldurdu ve 20 Eylül 1949 günü tahliye edildi.[56] 1950 yılında Demokrat Parti Hükümeti'nin umumi af ilan etmesiyle, af kapsamına giren mahkeme kapandı ve dosya ortadan kaldırıldı. [57] [58] Cumhuriyete ve çağdaş rejime karşı olduğu, siyasi amaçlı dernek kurduğu ve benzeri iddialar ile sırasıyla önce Isparta yakınlarında Barla adında bir köye sürüldü, ardından Eskişehir (1935), Kastamonu (1936), Denizli (1943) ve Emirdağ'a (1945) sürüldü. Risale-i Nur Külliyyatı adı altında topladığı eserleri kaleme aldı. 23 Mart 1960 yılında Şanlıurfa'da vefat etti. Cenazesi önce Şanlıurfa Halil-ür Rahman Dergâhı'na defnedildi. Daha sonra 1960 darbe yönetimince mezarı yıkılarak, na'şısı bilinmeyen bir yere taşındı.

Kronoloji

- 1922 – Zaferden sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya TBMM'ye dâvet edildi. Burada mebuslara hitaben hazırladığı on maddelik beyannamede İslam değerlerine sahip çıkılması gerektiğini ifade etti. [62]
- 1923 – Ankara'yı terkedip talebe yetiştirerek münzevi bir yaşam sürmek üzere Van'a yerleşti. Öğrencilerine ders vermeye başladı. Ereğ Dağı'nda iki senesini geçirdi.
- 1925 – Şeyh Said İsyanı'ndan sonra Burdur'a sürüldü ve burada Nur'un İlk Kapısı isimli eserini yazdı.

- 1926 – Barla’ya sürüldü. Burada Risale-i Nur’u telife başladı. Sözler ve Mektubat’ın tamamı, Lemalar’ın da büyük bölümünü burada yazdı.
- 1934 – Barla’dan Isparta’ya sürüldü.
- 1935 – “Gizli cemiyet kurmak, rejimin temel düzenini yıkmak” iddiasıyla Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesi’nde aleyhinde dâvâ açıldı ve mahkeme neticesinde Tesettür Risalesi’nden dolayı on bir ay, on altı öğrencisi de altı ay hapse mahkum edildi. Eskişehir Hapishanesi’nde tutuklu kaldı ve orada tecrid altında tutuldu. [63]
- 1936 – Hapis cezasının bitiminden sonra Kastamonu’ya sürüldü. Burada 7 yıl kaldı.
- 1943 – 126 talebesiyle birlikte tekrar “rejimin temel düzenini yıkmak” suçundan tutuklanarak Denizli Hapishanesi’ne sevk edildi. 9 ay tutuklu kaldı. Beraat etti.
- 1944 – 9 aydan sonra Emirdağ’a götürüldü ve burada zorunlu ikâmete mahkum edildi.
- 1948 – Aynı suçlamalarla tekrar tutuklanarak 54 talebesiyle birlikte Afyon Hapishanesi’ne sevk edildi. Yaklaşık 20 ay hapiste kaldı. Buradan tekrar Emirdağ’a götürüldü.
- 1952 – Gençlik Rehberi eseri hakkında açılan dava münasebetiyle İstanbul’a geldi ve bu davadan beraat etti.
- 1953 – Emirdağ’a döndü. İkinci defa İstanbul’a geldi ve üç buçuk ay burada kaldı. Bundan sonraki hayatı genellikle Emirdağ ve Isparta’da geçti.
- 23 Mart 1960 – Şanlıurfa’da vefat etti. Urfa Halil-ur Rahman Derghahı’na defnedildi.
- 12 Temmuz 1960 – 27 Mayıs Darbesi sonrasında hükümetin emriyle mezarı yıkıldı. 2006 yılında halka açılan Yassıada arşivleri arasında Said Nursi’ nin defin tutanağı da bulundu. Tutanağa göre Said Nursi’ nin na’şısı Isparta şehir mezarlığına nakledilmişti.[59]...⁹¹ denilmektedir.

Said Nursi’ nin ömründe, sürgün ve hapisler önemli yer tutmaktadır.

⁹¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Said_Nursi

RİSALE-İ NUR DAVALARI HAKKINDA BAZI BİLGİLER:

Nurculuk Davası isimli ve Av. Bekir Berk tarafından yazılan kitapta, Risale-i Nur ve talebeleri hakkında verilen beraat ve iade kararları cetveli oluşturulmuştur. Cetvel, kitabın 831 ila 851.sayfaları arasında geçmekte olup, yargılamayı yapan mahkemeler, bu mahkemelerin esas, karar ve tarihleri belirtilmektedir. Ayrıca kitapta kararların içerikleri, bilirkişi mütalaaları da belirtilmiştir.

15.06.1944 ila 10.04.1971 tarihine kadar toplam 721 kararın bilgisi bulunmaktadır. Bu tarihler, kitabın yazarı Av.Bekir Berk'in çalışmalarıyla yapılan tespitlerdir.

1944 tarihinden öncede 1935 yılında Said Nursi ve talebeleri yargılanmaya başlamıştır. Aynı şekilde Türk Ceza Kanununun daha çok 163.maddesinden yani laikliğe aykırı propaganda suçundan! yargılanan kişiler, bu yasanın kaldırıldığı 12/04/1991 tarihine kadar yargılanmış olabilir. Bu ara dönem hakkında ayrıca araştırma yapılmasında fayda olacaktır.

Laikliğe aykırı propaganda suçunun yürürlükte olduğu 60 yılı aşkın sürede, Risale okuyan vatandaşlar, 1934 yılı başlangıç olarak kabul edildiğinde, yaklaşık 50 yıl bu maddenin tehdidi altında yaşamış, baskı görmüş ve bazıları cezalandırılmıştır.

Risale-i Nur davasından yargılananların evlerine işyerlerine baskın yapılmış, bazıları işkence ve kötü muameleye uğramış, sürgünler ve yıllar süren hapis cezalarına da çarptırılmışlardır.

27 Haziran 1966 tarihli Adalet Gazetesi'nde:

"Türkiye'nin 106 il ve ilçesinde Risale-i Nur Külliyatı için 412 dava açılmıştır. Bu 412 dava da beraatle neticelenmiştir. ...kararları veren mahkemelerin tasnife tutmak icab ederse, beraat kararı veren mahkemeler şöyledir:

27 Askeri Mahkeme, 165 Ağır Ceza Mahkemesi, 45 Sulh Ceza Mahkemesi, 68 sorgu hakimliği meni muhakeme ve 79 savcılık takipsizlik kararı. ..Ağır Ceza Mahkemelerinde ve diğer mahkemelerdeki beraat kararları Yargıtay'da tastik edilmiştir.

Bu davalar tarihlerine göre tasnif edilirse şu neticeler çıkar:

1943' ten 14 Mayıs 1950' ye kadar 7 yıllık CHP devrinde Nur kitapları hakkında sadece 2 dava açılmıştır.

14 Mayıs 1950' den 27 Mayıs 1960'a kadar açılan dava sayısı 46'dır.

Milli birlik idaresine tesadüf eden 27 Mayıs 1960’ tan 20 Kasım 1961’e kadar açılan davalar 63’ü bulmuştur. İnönü’nün 3,5 yıllık iktidarında açılan davaların yekünü ise 301’dir. Böylece dört devrede açılan 412 davanın tamamı da beraat yahut takipsizlikle son bulmuştur...”⁹² denilmektedir.

“Risale-i Nur külliyyatı hakkında 11 Nisan 1971 tarihine kadar yurdumuzda maznunların beraatı ve Risale-i Nurların iadesiyle neticelenen kesin kararların haritasında en az 10 dava ve üzeri olan yerler: ... Erzurum 14, Erzincan 10, Diyarbakır 10, Urfa 31, Sivas 15, Malatya 16, Samsun 15, Gaziantep 16, Maraş 14, Ankara 17, Konya 25, Isparta 22, Burdur 11, Denizli 13, İstanbul 32, Nazilli 16, İzmir 22...” dava belirtilmektedir. Ayrıca tüm Türkiye’de yaygın bir görünümde, 1971 yılına kadar açılan davalar da belirtilmektedir.”⁹³

12 Eylül döneminde TCK 163. maddesi olan “Laikliğe aykırı propaganda ve cemiyet kurma” ile TCK 141,142. maddelerinden toplam 71.000 kişi yargılanmıştır. Bunlar içinde bir çok Müslüman görüşlerinden ve suç olmayan çalışmalarından dolayı yargılanmıştır.

Yukarıda verilen bilgiler sırf “Nurcu” olduğu, Risale okuduğu veya bulundurduğu için binlerce insanımızın evlerinin basıldığı, gözaltı ve yargılama süreçlerinden (bazı kararlarda onlarca kişi birlikte yargılanmıştır) geçirildikleri, bazılarının hapis cezası aldıkları ve halen suç olmayan bir yasa maddesi ve fiiller nedeniyle ciddi mağduriyet ve ihlaller yaşadıkları anlaşılmaktadır.

15- MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNU İLE İDEOLOJİK EĞİTİMİN DE VERİLMESİ

VII - Atatürk İnkılap ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği:

Madde 10 - Eğitim sistemimizin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve **her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ve Anayasada ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel olarak alınır...**” (Değişik madde: 16/06/1983 - 2842/2 md.)

“Her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk inkılap ve ilkeleri ve Anayasa’da ifadesini bulmuş olan Atatürk milliyetçiliği temel olarak alınır” hükmü eğitimin temel hedefinin , insan yetiştirmekten çok, devletin istediği ideolojik bireyi yetiştirmek olduğunu göstermektedir.

⁹² 27 Haziran 1966 tarihli Adalet Gazetesinde

⁹³ Nurculuk Davası-Av.Bekir Berk syf. 863

16- 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE DÖNEMİ:

12 Eylül 1980 Askeri darbesi Türkiye’de sağ, sol, Alevi , Sünni, Kürt, Türk vb. tüm farklılıklara mensup birey ve görüşlerin ortaklaşa temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği bir dönemdir. Dini gruplara yönelik mağduriyetin net olarak tespiti mümkün olmakla birlikte tüm mağdurlarla ilgili olarak;

“12 Eylül Askeri Darbesi döneminde:

650.000	kişi gözaltına alındı,
7 .000	kişi için idam istendi, 517 kişiye idam cezası verildi, 49 kişi idam edildi,
1.633.000	kişi fişlendi.
98.404	kişi örgüt üyesi olmaktan dolayı yargılandı,
71.000	kişi TCK’nın 141, 142 ve 163. maddesinden yargılandı.(Memleket dahilinde grupların şiddet kullanması ve laikliğe aykırı propaganda suçları)
30.000	kişi sakıncalı olduğu için işten çıkarıldı.
14.000	kişi vatandaşlıktan çıkarıldı.
30.000	kişi siyasi mülteci olarak yurtdışında yaşamaya başladı.
171	kişinin işkenceyle öldüğü belgelerle kanıtlandı. ” ⁹⁴ denilmektedir.

TCK’nın 163.maddesi “Laikliğe aykırı propaganda ve cemiyet kurma” hakkında olup 71.000 kişi içinde, bir çok Müslüman, görüşlerinden ve suç olmayan çalışmalarından dolayı yargılanmıştır. Sıkıyönetimin ağır koşullarında yaşamak zorunda bırakılanlar, fişlenenler, gözaltına alınanlar, işkence görenler, çalışma hakkı engellenenler düşünüldüğünde bir çok Müslüman’ın hakları ihlal edilmiştir.

17- T.C VATANDAŞLARI İÇİN DİN EĞİTİMİ VE İMAM-HATİP OKULLARI:

“... 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhîd-i Tedrisat Kanunu’nun 2. maddesine göre kanunun neşrinden on üç gün sonra

⁹⁴ Radikal gazetesi 12 Eylül 2000

Maarif Vekâleti’nin yayımladığı bir genelge ile bütün medreseler kapatılmıştır.

Aynı kanununun 4. maddesi gereğince yirmi dokuz merkezde ilkokula dayalı olarak dört yıllık İmam-Hatip mektepleri açılmış, bir talimatname ile bu okulların yönetimi ve öğretim şekli düzenlenmiş, okutulacak dersler şu şekilde belirlenmiştir: Kur’ân-ı Kerîm, gına (mûsiki), tefsir, hadis, ilm-i tevhîd, din dersleri, Arabî, hitabet ve irşad, ahlâk ve mâlûmât-ı vataniyye, Türkçe, Türk edebiyatı, tarih, coğrafya, hesap, hendese, hayvanat, nebatat, ruhiyat, fizik ve kimya malûmatı, tabakat, hıfzıssihha, yazı, terbiye-i bedeniyeye. Kapatılan Medresetü’l-irşâd ve taşra medreseleri öğrencilerinin bir bölümü yeni açılan İmam-Hatip mekteplerinin farklı sınıflarına yerleştirilmiş, bu sebeple, 1923-1924 öğretim yılında yirmi dokuz yerde 2258 öğrenciyle açılan bu mekteplerin bazısı öğretime başladığı yıl mezun vermiştir. Fakat İmam Hatip okullarına öğrenci ilgisi giderek azalmış, bu yüzden okul sayısı 1924-1925 öğretim yılında yirmi dokuzdan yirmi altıya, 1925-1926’da yirmiye düşmüş, bir yıl sonra sadece İstanbul ve Kütahya’da birer okul kalmış, 1929-1930 öğretim yılında ise tamamen kapanmıştır. Osman Nuri Ergin, İmam-Hatip mekteplerinin öğrenci bulunmadığı için kapandığını belirtir (Türkiye Maarif Tarihi, V, 1742).

Fakat genellikle kabul edildiğine göre bu okulların kapanmasının asıl sebebi sorumlu makamların ilgisizliği ve mezunlarının, gerek öğrenimlerini sürdürme gerekse meslek elemanı olma açısından istikbale dair bir beklentilerinin kalmamasıdır.

Nitekim mezun olanlardan isteyenlere öğrenimlerine devam etme imkânı sağlanmadığı gibi 1926’da bir kısım din görevliliği kadroları kaldırılmış (Jaschke, s. 49-52), 1927’de Şûrâyı Devlet’in aldığı bir kararla din görevliliği “me’murîn” sınıfından sayılmayıp bu karar uyarınca bütün elemanlar görevden uzaklaştırılmış, dolayısıyla İmam-Hatip Mektebi mezunları için din görevliliği cazip olmaktan çıkmış, bu görev tamamen fahrî olarak yürütülmeye başlanmıştır. 1927’de ortaokulların, 1929-1931 yılları arasında ilkokullarla öğretmen okullarının programlarından din bilgisi derslerinin çıkarılması (Yücel, s. 163-173; Cicioğlu, s. 96) ve 1933’te İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi’nin kapatılmasıyla, Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu’nun âmir hükmüne rağmen tarihinde ilk defa ülkede örgün din eğitim ve öğretimi tamamen kaldırılmıştır. Sadece Diyanet İşleri Reisliği’ne bağlı olarak Kur’an okumayı öğreten ve hafız yetiştiren dârülkurrâlar faaliyet göstermiş, fakat bu kurslar-

dan 1932-1950 yılları arasında toplam 1750 kadar öğrenci diploma almıştır (Jaschke, s. 76).

1946'da ilkokullara din bilgisi dersleri konması yönünde teklifler gündeme gelmişse de dönemin başbakanı Recep Peker bu talepleri reddetmiştir. Ancak taleplerin artarak devam etmesi üzerine Aralık 1947'de toplanan Cumhuriyet Halk Partisi VII. Kurultayı'nda ve meclis müzakerelerinde din eğitimi tekrar tartışmaya açılmıştır. Bu kurultayda Hamdullah Suphi Tanrıöver, din görevlisi sıkıntısının ulaştığı had safhayı örneklerle anlatıyor ve ölüleri zamanında gömmek için imam bulunamadığını söylüyordu (CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, s. 457). Dönemin Diyanet İşleri reisi Ahmet Hamdi Akseki de bir raporunda (SR, V/104 (1951), s. 52), camilerde halka namaz kıldırarak ve hutbe okuyacak imam ve hatip yokluğundan şikâyet ediyor, bazı köylerde cenazelerin kaldırılmadan günlerce ortada kaldığını bildiriyor, öte yandan birtakım bâtil inanç ve yalancı tarikatların memleketin her tarafına yayılmakta olduğu uyarısında bulunuyordu. Devrin Maarif Vekili Hasan Tahsin Banguoğlu da bu dönemde halkın en önemli şikâyetinin din hizmetleri ve din öğretimi meselesi olduğunu bildirerek bu hususta ayrıntılı bilgi vermektedir (Kendimize Geleceğiz, s. 97). Halkın yanında bazı aydınların, siyaset ve devlet adamlarının da hissettiği bu ihtiyaç karşısında ilk defa 15 Ocak 1949'da İstanbul ve Ankara'da olmak üzere İmam-Hatip Kursu adıyla on aylık bir öğretim kurumu açılmış, daha sonra bunların sayısı ona çıkmıştır. Ülkenin din görevlisi ihtiyacının karşılanması düşüncesiyle ortaokul mezunlarından askerliğini yapmış olanların kabul edildiği bu kurslar 1958 yılına kadar devam etmiştir.

1950 seçimlerinin getirdiği iktidar değişikliği ve özgürlük ortamı çerçevesinde din eğitimine duyulan ihtiyaç, geniş bir toplumsal talep olarak daha yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlandı (meselâ bk. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, XX 11997, s. 524). Nihayet Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Müdürler Komisyonu'nun 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı kararıyla Tevhîd-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesine istinaden İmam-Hatip okullarının açılmasına karar verildi ve bu karardan dört gün sonra yedi ilde (İstanbul, Ankara, Adana, Konya, Kayseri, Maraş, Isparta) ilkokula dayalı ortaokul seviyesinde dört yıllık İmam-Hatip okulları öğretime başladı. İmam-Hatip okullarının ilk mezunlarını verdiği 1954-1955 öğretim yılında bu okulların üç yıllık lise kısmı da açıldı. İmam-Hatip okullarının orta kısmında Kur'ân-ı Kerîm ve tecvid, Arapça, tefsir, akaid, ke-

lâm, din dersleri, fıkıh usulü, siyer ve ahlâk, hadis ve hadis usulü, Türkçe, Türkçe hitabet, el yazısı, psikoloji, tarih, coğrafya, yurttaşlık ve kanun bilgisi, matematik, fizik, kimya, beden eğitimi, müzik, tabiat bilgisi, sağlık bilgisi, Türk-İslâm sanatı, yabancı dil, resim-iş dersleri; lise kısmında ise Kur’ân-ı Kerîm ve tefsir, Arapça, İslâm felsefesi ve kelâm, fıkıh ve ferâiz, dinler tarihi ve İslâmiyet, hadis ve hadis usulü, psikoloji, sosyoloji ve ahlâk, mantık, Türk- İslâm sanatları, Türk dili ve edebiyatı, tarih, coğrafya, fizik, kimya, biyoloji ve sağlık bilgisi, matematik, kozmoğrafya, beden eğitimi, müzik, millî savunma, resim, yabancı dil dersleri bulunuyordu. İmam-Hatip okullarının müfredatındaki meslek derslerinin ağırlığı yaklaşık % 40, kültür derslerinin ağırlığı ise % 60 olarak tesbit edilmiş olup bu oran daha sonraki düzenlemelerde de korunmuştur.

İmam-Hatip Okulu mezunlarının yüksek öğrenim görmesine imkân vermek amacıyla ilki 1959’da İstanbul’da olmak üzere Yüksek İslâm Enstitüleri açılmıştır. 4 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı kanun ve bu kanuna istinaden çıkarılan 20 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile İlahiyat Fakültelerine dönüştürülene kadar bu okullara sadece İmam-Hatip Lisesi mezunları kabul edilmiştir.

Başlangıçtan itibaren İmam-Hatip okullarının binalarının büyük kısmını halk yaptırmıştır. 1995’te yayımlanan bir çalışmaya göre (Ünsür, s. 148-149) 400 binadan 263’ü çeşitli dernek ve vakıflar, otuz sekizi devlet tarafından, yetmiş yedisi devlet-millet iş birliğiyle inşa edilmiştir. Yirmi iki binanın mülkiyeti ise hazineye ait olup geçici olarak İmam- Hatip Lisesi’ne verilmiştir. İmam- Hatip okullarında okuyan öğrencilerin çoğu köylerden geldiği için bu okullara mahsus yurt yapımı yoluna da gidilmiştir. 1995’te mevcut 246 pansiyonun 121 ‘i müstakil bina olup bunların otuz beşini devlet, elli sekizini dernek, vakıf gibi sivil kuruluşlar inşa etmiş, yirmi sekizi de devlet-vatandaş iş birliğiyle yaptırılmıştır.

Toplumun İmam-Hatip okullarına olağan üstü ilgi göstermesi ve destek olması sebebiyle bu okullar açıldığı günden itibaren zaman zaman siyasî polemiklere konu olmuş, bu arada sayılarının azaltılması veya tamamen kapatılması yönündeki teklif ve çalışmalara rağmen sayıları sürekli artış göstermiştir. Özellikle 1960 ihtilâli sonrasında İstanbul, Ankara, İzmir ve Erzurum dışındaki İmam-Hatip okullarının kapatılması yönünde bir teklif hazırlanmışsa da (Ayhan, s. 172-175) bu teklif uygulanmadığı gibi 1962’de İsmet İnönü’nün başbakanlığı döneminde Bursa İmam-Hatip Okulu açılmış,

aynı dönemde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Din Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

27 Ekim 1965'te kurulan Süleyman Demirel hükümetinin programında ilk defa İmam-Hatip okulları zikredilerek bu okullar için yüksek öğretimin açık tutulacağından söz edilmiş (Dağlı - Aktürk, II, 95), ardından okul ve öğrenci sayısı artmaya devam etmiştir. Meselâ 1964-1965 öğretim yılında okul mevcudu yirmi altı, orta ve lise kısmındaki toplam öğrenci sayısı yaklaşık 11.000 iken dört yıl sonra okul sayısı altmış dokuz, öğrenci sayısı 42.750'ye ulaşmıştır. 28 Eylül - 3 Ekim 1970'te düzenlenen VIII. Millî Eğitim Şûrası'na Talim ve Terbiye Kurulu tarafından sunulan raporda, ilköğretmen okulları ile İmam-Hatip okullarının yeni yetişen nesle eğitim vermekle görevli elemanlar yetiştirmek gibi bir ortak sorumlulukları bulunduğu ifade edildikten sonra İmam-Hatip okullarındaki öğrenci sayısının ilköğretmen okullarına göre daha hızlı arttığına dikkat çekilmiş, bir önceki şûrada da teklif edilen "tek tip ortaokul" meselesi gündeme getirilmiş, Ankara Üniversitesi de şûraya aynı yönde bir teklif sunmuş, nihayet tek tip ortaokul görüşü şûra tarafından kabul edilmiştir. 12 Mart 1971 'de başlayan ara dönemde kurulan hükümetin programında İmam-Hatip okullarının orta öğretim sistemine uyacak biçimde ıslah edileceği, VIII. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararların en kısa zamanda uygulanacağı ifade edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 4 Ağustos 1971 tarih ve 225 sayılı kararıyla İmam-Hatip okullarının orta kısmı kapatılırken lise kısmı üç yıldan dört yıla çıkarılmış, bu arada farklı derslerden sınava girmek şartıyla İmam-Hatip Okulu'nun bir sınıfından liseye veya lise dengi başka bir okula geçme imkânı tanınmış, bundan sonra birçok İmam-Hatip Okulu mezunu lise imtihanlarına girip lise diploması alarak çeşitli fakültelere girmiştir. 1972'de yayımlanan "Millî Eğitim Reformu Stratejisi"yle ilgili kararname ile İmam-Hatip Okulu adı İmam-Hatip Lisesi şeklinde değiştirilmiş [M.E.B. Tebliğler Dergisi, sy. 1700 [1972], s. 416), 1973'te çıkarılan 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile İmam-Hatip liseleri "imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesiyle ... hem mesleğe hem de yüksek öğretime hazırlayıcı programlar uygulayan öğretim kurumları" şeklinde tanımlanarak {Resmî Gazete, sy. 14574 (1973)) bu okulların, kuruluşundan itibaren ilk defa güçlü bir kanunî dayanağa kavuşturulması yanında o güne kadar sadece Yüksek İslâm enstitülerine girebilen mezunlarına çeşitli yüksek öğretim kurumlarına girme im-

kânı verilmiş, bu kanunu değiştiren 16 Haziran 1983 tarih ve 2842 sayılı kanunda da aynı haklar korunmuştur.

Uygulamada İmam-Hatip liselerindeki meslek derslerinin yetersiz kaldığı yolunda Diyanet İşleri Başkanlığı’nca ortaya konan tesbitler dikkate alınarak 1974 yılında ortaokul programına seçmeli dersler olarak Kur’ân-ı Kerîm ve Arapça’nın konması üzerine İmam-Hatip Lisesi binalarındaki ortaokul öğrencilerinin anılan dersleri seçmeleri bu okullara ilgiyi daha da arttırmıştır. Nitekim bu karardan sonra İmam-Hatip liselerinin orta kısımları elli sekizden 101’e, yeni kayıt yaptıranların sayısı 3334’ten 18.896’ya çıkmıştır.

Aynı hızlı artış sonraki yıllarda da devam etmiş, okul sayısı 1976’da 148’e, 1977’de 334’e yükselmiş, 1980 ihtilâl dönemi de dahil olmak üzere 1997’de temel eğitimi kesintisiz sekiz yıla çıkararak yasanın uygulanmasına kadar İmam-Hatip liseleri istikrarlı gelişmesini sürdürmüştür. Bu arada V. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan, yurt dışındaki işçi çocuklarının eğitimi için Almanca öğretim veren Anadolu İmam-Hatip liselerinin açılacağı şeklindeki kayıt doğrultusunda 1985-1986 öğretim yılında Beykoz’da Anadolu İmam-Hatip Lisesi açılmış, 1989-1990 öğretim yılında İngilizce bölümü de açılan ve Kartal’a taşınan bu okulun ardından müstakil ve ya İmam-Hatip liseleri bünyesinde diğer okulların açılmasına devam edilmiştir (Ünsür, s. 166-170). 1996-1997 öğretim yılına gelindiğinde 464 İmam-Hatip Lisesi, 108 Anadolu İmam-Hatip Lisesi (yedisi müstakil), iki yabancı dil ağırlıklı İmam-Hatip Lisesi, otuz yedi çok programlı lise içinde İmam-Hatip Lisesi faaliyet göstermekte, bu okulların orta kısmında 301.983 (% 43’ü kız), lise kısmında ise 247.376 (% 38’i kız) öğrenci bulunmaktadır.

1981’de Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan çalışma grubunca hazırlanıp Millî Güvenlik Konseyi’ne sunulan bir raporda İmam-Hatip liseleri hakkında bazı olumsuz görüşlere yer verilerken bu okulların orta kısımlarının kapatılması, mezunlarının sadece ilgili yüksek öğretim kurumuna kabul edilmesi, çeşitli isimler altında faaliyet gösteren dernek ve vakıfların bu okullarla ilişkilerinin kesilmesi yolunda tekliflerde bulunulmuşsa da (Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu, 1981, s. 81-83) bu öneriler uygulamaya konmamış, daha sonra Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği tarafından hazırlattırılıp 1 Temmuz 1990’da yayımlanan raporda da İmam-Hatip liseleriyle ilgili olumsuz görüşler ileri sürülmüş, özellikle bu okulların giderek yaygınlaşmasının bir kültür ikiliğine yol

açtığı, tevhid-i tedrisat ilkesine aykırı sonuçlar ortaya çıkardığı belirtilerek İmam- Hatip liselerinin yeniden düzenlenmesi ve öğrenci sayısının istihdam kapasitesine göre sınırlandırılması istenmiştir (bu rapor ve etrafındaki tartışmalar için bk. Ünsür, s. 194-202; Ayhan, s. 333-343). Yine Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği'nin 1997'de hazırlattığı raporda İmam-Hatip liseleriyle ilgili bazı iddialar ortaya konduktan sonra bu okulların meslek lisesi statüsüne uygun bir yapıya kavuşturulması, bir kısmının genel ya da teknik liselere dönüştürülmesi, okullara kesinlikle kız öğrenci alınmaması, sekiz yıllık zorunlu ilköğretimin kabul edilerek İmam-Hatip liselerinin orta kısımlarının kapatılması gerektiği bildirilmiştir (Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri, s. 116-120).

Gerek bu tür raporların gerekse 1996'da toplanan XV. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararların tartışıldığı sırada konu 28 Şubat 1997'de toplanan Millî Güvenlik Kurulu'nda da ele alınmış ve bu kurul, dönemin hükümetine sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmesi yönündeki kararını bildirmiştir. Tartışmaların daha da şiddetlenmesi üzerine hükümet değişikliğine kadar varan siyasî gerilimlerin ardından 16 Ağustos 1997 tarih ve 4306 sayılı kanunla sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilirken zorunlu eğitim süresini iki kademeli olarak planlamak ve ikinci kademesinde değişik mesleklere yönlendirici programlar uygulamak yerine bütün ilköğretim okullarında tek tip program uygulayan model benimsenmiş, bu suretle diğer meslek liseleriyle birlikte İmam-Hatip liselerinin de orta kısmı kapatılmıştır.

İmam- Hatip okullarının açılmasını sağlayan kamuoyunun başlangıçtan itibaren bu okullardan asıl beklentisi, din hizmetlerini yürütecek ve toplumun dinî konularda bilgilenme ihtiyacını karşılayacak ehliyetli elemanların yetiştirilmesiydi. Gerçekten İmam-Hatip okulları bu beklentiyi karşılamada büyük ölçüde başarılı olmuştur. 1933-1949 yılları arasında hiçbir kurumda din öğretimi yapılmadığı için İmam- Hatip okullarının ilk mezunlarını verdiği 1958 yılına kadar ülkede din hizmetleri, ya eski medrese mezunlarının veya menşei belli olmayan önemli bir kısmı ehliyetsiz, çağdaş gelişmelerden habersiz sözde hocaların elinde kurslarda yürütülüyordu. Nitekim 1958 yılında Türkiye Eğitim Millî Komisyonu'nun bir raporuna göre medreselerden yetişmiş kişiler de artık kalmadığından mevcut boşluğu gelişigüzel yetişmiş bir zümrenin doldurduğu belirtilirken otuz beş yıl sonra Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin % 68,42'sini İmam-Hatip Lisesi mezunu, % 8,39'unu İmam-Ha-

tip Lisesi menşeli yüksek okul mezunu oluşturmuyordu. İmam-Hatip Lisesi menşeli olmayanların önemli bir kısmı doğrudan din hizmeti niteliği taşımayan kadrolarda çalışıyordu; geriye kalanlar da büyük ölçüde ilkokul mezunu eski hocalardı. 1999 verilerine göre Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında görev yapanların yaklaşık % 92’sini İmam-Hatip Lisesi veya fakülte ve yüksek okul mezunları oluşturmaktadır. İmam-Hatip kadrolarında ise bu oran % 95,65’e yükselmiştir. Yalnız bu sonuç bile İmam-Hatip liselerinin kuruluş amacına uygun işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Türkiye’de genel olarak yaygın öğretimde başarı seviyesinin düşük olduğu bilinmektedir. Buna rağmen halkın dinî ve din dışı konulardaki bilgi ve kültürünün yükseltilmesinde İmam-Hatip liselerinin büyük katkısının olduğu muhakkaktır. Her şeyden önce İmam-Hatip liseleri, halka örgün ve yaygın din eğitimi ve öğretimi veren başlıca kurumlar olup Türk toplumuna dinin doğru öğretilmesi büyük ölçüde İmam-Hatip liseleri sayesinde mümkün olmuştur. Bu okulların gelişmesiyle çeşitli gruplarca yürütülmeye çalışılan dinî görünümlü bazı oluşumlar tutunamamış, yine bu okulların öğretime başladığı 1950’li yıllardan itibaren toplumda bid’at ve hurafe türü inanç ve uygulamalarda düşüş gözlenmiştir (Yavuz, s. 146-160). Öte yandan ülkenin birçok yerinde çocuklarının okullarda öğrenim görmesini istemeyen, özellikle kız çocuklarını okutmamakta direnen halk kesimlerinin bu zihniyetten kurtarılmasında en büyük pay İmam-Hatip Lisesi’nden yetişmiş gençlere aittir. Büyük çoğunluğu köy çocuğu olan bu yeni nesil, daha okul sıralarında iken düzenlenen halka açık dinî ve kültürel programlarla çeşitli yarışmalardaki başarılarıyla toplumun güvenini, ilgi ve desteğini kazanmış, halkla bütünleşerek onlara İslâm dininin ilme ve okumaya verdiği önemi anlatmayı başarmıştır. Ayrıca yurt dışındaki vatandaşların dinî ve ahlâkî değerlerini, millî kimliklerini korumalarında, bu ülkelerde din görevlisi olarak hizmet veren İmam-Hatip Lisesi menşeli elemanların katkıları olmuştur. Aynı zamanda Türk toplumunun çağdaşlaşma sürecini yaşarken dinî ve millî kimliğini koruması, yozlaşmaya uğramaması hususunda da önemli görevler üstlenmiş, bunun yanında İslâm dininin birlik, beraberlik, kardeşlik gibi ilkelerini halka taşıyarak millî birliğin geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde hizmet etmiştir.

İmam-Hatip liselerinin kuruluşundan itibaren daima halkın teveccühüne mazhar olması, zaman zaman bu okullar üzerinden leh-te ve aleyhte siyaset yapma sonucunu doğurmuş, siyasî ve ideolo-

jik sebeplerle okulların kapatılması veya sayılarının azaltılması, mezunlarının yüksek öğretim imkânlarının kısıtlanması gibi talepler gündeme gelmiş, fakat bu okulların siyasî hareketler karşısında tarafsızlığını koruması sayesinde bu tür talepler genellikle kabul görmemiştir. Ancak özellikle 1980'lerden sonra bazı politik çevrelerin bu okulları çeşitli amaçlarla siyaset gündemine taşınması rakip kesimleri ve görüşleri karşı tavırlara yöneltmiş, böylece İmam-Hatip liseleri bilhassa 1997-1998 yıllarında ülkenin en önemli gündemi haline gelmiş, sonuçta bu okulların orta kısmı kapatıldığı gibi 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nun 45. maddesi çerçevesinde yapılan bir düzenleme ile taban katsayısı uygulamasına geçilerek İmam-Hatip Lisesi mezunlarının İlahiyat Fakültesi dışındaki yüksek öğretim kurumlarına girmeleri büyük ölçüde güçleştirilmiştir.

1999-2000 öğretim yılında 464 İmam-Hatip Lisesi'nde 116.431, 107 Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nde 11.505, otuz üç çok programlı lisede de 6289 öğrenci olmak üzere toplam 604 okulda 134.224 öğrenci öğrenim görmüştür. Ancak son üç yıl içindeki tartışmalar, getirilen yeni düzenlemeler, özellikle yüksek öğretim kurumlarına girme imkânının daraltılması bu okullara ilgiyi azaltmış bulunmaktadır."⁹⁵

Yukarıdaki ayrıntılı değerlendirme metni dikkate alındığında;

1923-1924 öğretim yılında yirmi dokuz yerde 2258 öğrenciyle açılan İmam-Hatip mekteplerin, 1929-1930 öğretim yılında ise tamamen kapandığı, 15 Ocak 1949'da İstanbul ve Ankara'da olmak üzere İmam-Hatip Kursu adıyla 2 öğretim kurumunun açıldığı, 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı kararıyla İmam-Hatip okullarının açılmasına karar verildiği,

1995'te yayımlanan bir çalışmaya göre (Ünsür, s. 148-149) 400 binadan 263'ünün çeşitli dernek ve vakıflar, 38'inin devlet tarafından, 77'sinin devlet-millet iş birliğiyle inşa edildiği,

1995'te mevcut 246 pansiyonun 121'i müstakil bina olup bunların 35'ini devlet, 58'ini dernek, vakıf gibi sivil kuruluşlar inşa etmiş, 28'inin de devlet-vatandaş iş birliğiyle yaptırıldığı, beyan edilmiştir.

1996-1997 öğretim yılına gelindiğinde 464 İmam-Hatip Lisesi, 108 Anadolu İmam-Hatip Lisesi (yedisi müstakil), iki Yabancı Dil Ağırlıklı İmam-Hatip Lisesi, 37 çok programlı lise içinde İmam-Ha-

⁹⁵ Halis Ayhan / Diyanet İslam Ansiklopedisi

tip Lisesi faaliyet göstermekte olup, **bu okulların orta kısmında 301.983 (% 43’ü kız), lise kısmında ise 247.376 (% 38’i kız) öğrenci bulunmaktadır.**

28 Şubat 1997’de toplanan Millî Güvenlik Kurulu kararlarına istinaden sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmiş ve İmam-Hatip liselerinin de orta kısmı kapatılmıştır. Kapatılma tarihinde (1996-1997) 301.983 öğrencinin (% 43’ü kız), gittiği okulları kapatılmış ve çocuklarını bu okullara göndermek isteyebilecek yüzbinlerce aile mağdur edilmiştir.

Lise kısmında (1996-1997) 247.376 öğrencinin gittiği düşünüldüğünde (% 38’i kız) ; 1997 yılında orta ve lise kısmında toplam: 549.350 öğrenci bulunmaktaydı. 1999-2000 öğretim yılında toplam 604 okulda 134.224 öğrencinin öğrenim gördüğü dikkate alındığında, 28 şubat kararları ile birkaç yıl içerisinde 1999 yılında kayıtlı; 134.224 öğrenciyi çıkardığımızda: 415.126 öğrencinin azaldığını görmekteyiz. Bu şekilde çocuklarını İmam hatip okullarına göndererek kısmen de olsa dini bir eğitim almasını (Türkiye’de farklı bağımsız bir yerde kapsamlı dini eğitim verme imkanı bulunmamaktadır.) isteyen yüzbinlerce aile(415.126 öğrencinin aileleri) mağdur edilmiştir.Kalan öğrenciler ve aileleri ise katsayı adaletsizliği nedeniyle mağdur olmaktadırlar.

18- ZORUNLU DİN DERSİ:

Milli Eğitim Temel Kanununun “Laiklik” başlıklı 12. Maddesinde “Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” denilmektedir.

Zorunlu din dersi, bu dersi öğrenmek istemeyen farklı din ve inançtaki insanlar gibi, Müslümanlar için de ihlaller oluşturmaktadır. Devlet tekelinde, içeriğini kendisi belirlediği bu ders, dindar insanların din eğitimi talebini karşılamaktan uzaktır. Son yıllarda dini eğitim değil, Din Kültürü ve Ahlak bilgisi eğitimi olduğu söylene de, halen dersin içeriğini kendisi belirlemektedir. Bu müdahale dini, bağımsız ve tarafsız yapılardan öğrenme hakkını da engellemektedir.

19- BAŞBAĞLAR KATLIAMI:

Başbağlar katliamı yada Başbağlar baskını, 5 Temmuz 1993’de, Erzincan’ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar Köyü’nde PKK mensuplarının, 33 sivil öldürüp köyü ateşe vermesi olayıdır.

“Köyü 100’e yakın PKK mensubu bastı ve 1.5 saat örgüt propagandası yaptıktan sonra tüm erkekler kurşuna dizildi.[1] Burada 28 kişi öldü. Daha sonra köy ateşe verildi ve 214 ev, köy okulu, köy camii, halkevi yakıldı.[2] Bu yangınlarda da 1’i çocuk, 4’ü kadın, 5 kişi öldü.

Olaylarla ilgili olarak 20 kişi gözaltına alındı ve haklarında idam ile çeşitli sürelerde hapis cezası istemiyle dava açıldı. Sanıkların 18’i bu davalardan beraat etti, 2’si mahkum edildi.[3]

Başbağlar Katliamı’nın, 2 gün önce yaşanan Madımak (katliamının) olayı’nın intikamı olduğu iddia edildi.[4] Bunun yanında, her iki olayın da belli bir odak tarafından tezgahlandığı da ileri sürüldü.[5]

Kaynaklar:

- 1.Zaman URL erişim tarihi:7 Temmuz 2008
2. Haber10 URL erişim tarihi:7 Temmuz 2008
3. Başbağlar’da geç gelen adalet, Radikal URL erişim tarihi:7 Temmuz 2008
4. 33 Başbağlı’nın acısı yürekleri dağladı, Zaman URL erişim tarihi:7 Temmuz 2008
5. Sivas’ı da Başbağlar’ı da aynı merkez tezgahladı, Yeni Asya URL erişim tarihi:7 Temmuz 2008”⁹⁶

“MAZLUMDER, Madımak ve Başbağlar katliamlarını ele alan “İki Ateş Arasında Barış ve Kardeşlik” isimli yuvarlak masa toplantısını Ankara Mola Otel’de 3 Temmuz 2006 tarihinde gerçekleştirdi.... Sivil toplum örgütü temsilcileri, akademisyenler ve yazarların katıldığı toplantıda Madımak ve Başbağlar katliamları kınanarak her iki olayın tüm sorumlularının açığa çıkarılması istendi ve birlikte barış içinde yaşama arzusu dile getirildi.

MAZLUMDER Genel Başkanı Ayhan Bilgen:

“Her acı ve sıkıntı sadece kendi toplum kesiminde karşılık buluyor. Oysa farklı kesimler birlikte kaygı ve beklentilerini ifade edebilmeliler. Herkesin yaşama hakkına saygı gösterilmeli. Bizim kas-

⁹⁶ http://tr.wikipedia.org/wiki/Ba%C5%9Fba%C4%9Flar_Katliam%C4%B1

tımız Madımak ve Başbağlar olayları arasında kıyas yapmak değil. Acıları ve öfkeleri kaşımak istemiyoruz. Herkesin ötekinin acısını anlamasını istiyoruz. Barış içinde yaşamının gerekli koşulu budur. Toplumsal çatışmaya karşı barış ve kardeşliği güçlendirelim. Ezberleri bozalım, kamplaşmalara izin vermeyelim.”

İnsan Hakları Derneği (İHD Genel başkanı) Yusuf Alataş:

“Bu olayları devlet mi yaptı, yapmadı mı? Soruları hala devam ediyor. Bu olaylarda devletin direk olarak değilse bile, devlet erkini kullanan kamu görevlilerinin ve siyasi iktidarların sorumluluğu olduğunu düşünüyorum. Olaylar sonrası toplum kendine düşen sağlıklı refleksi gösteremedi. Bugün de hala linç kültürü teşvik ediyor. Oysa daha çok barışa, hoşgörüyü ihtiyacımız var şimdi. Birbirimizin acılarını anlamalıyız. Geçmişteki provokasyonların toplumu yönlendirmesine son verelim. Farklı düşüncelere, farklı inançlara saygı gösterelim. Buna hepimizin ihtiyacı var.”

Gazeteci Aydın Çubukçu:

“Her iki olay da aynı suç merkezinde planlanmış ve uygulanmıştır...Artık istedikleri olmuş ve iki mezhep mensupları arasına kan girmiştir. Solcu aydınlar ‘Bu halk adam olmaz’ tarzı geleneksel yaklaşımı benimser hale gelmiş, bir yılgınlık psikolojisi hakim olmuştur. İslami kesime ise derin bir suçluluk psikozu empoze edildi. İslami kesim sürekli kendini savunmak, kendi inançları dolayısıyla kınanmak gibi durumlarla karşılaştılar. Bunları topladığımız zaman kazanan ‘Milli Güvenlik Konsepti’ olmuştur. Şeriatçılık ve bölücülük tehlikesini göstererek topluma biçim verme tezleri güçlenmiştir. Başbağlar’da öldürülen de Madımak’ta yakılan da aynı toplumun halkıdır. Toplum olarak aynı merkezden yönetilen şiddetli bir saldırı altındayız. Bölünme ve parçalanmayı sağlamak için birbirimize düşman ediliyoruz” diye konuştu...”⁹⁷

20- BASININ MÜDAHALESİ:

“Basın, toplumun özellikle seküler yaşam biçimini tercih eden kesimlerini din ve vicdan özgürlüğü talepleri olan kesimlerine karşı kışkırtıcı ve bu alanda nefret suçları üretici yönde sürekli yayın

⁹⁷ <http://www.yeniiasya.com.tr/2006/07/06/haber/butun.htm>

yapmıştır. Büyük medyanın ve özellikle ulusal yayın yapan televizyonların bu alandaki ihlalleri, sıradan bir zikir görüntüsünü “irtica” diyerek sunması veya zaman zaman sarıklı ve cübbeli bir erkekle, çarşafı bir kadın resmini basarak “İstanbul’da Ortaçağ manzaraları” gibi bu insanları ve onlarla aynı giysileri giyen kitleleri aşağılayıcı “haber”ler yapmasından, “periyodik irtica kampanyaları”na kadar hayli geniş bir alanda ve çok boyutlu olarak gerçekleşmektedir.”⁹⁸

21- 28 ŞUBAT POST-MODERN DARBE SÜRECİ:

28 Şubat süreci, 28 Şubat 1997’de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar ve uygulamalarla “post-modern darbe” olarak tarihe geçen bir dönemin başlangıcı olarak hatırlanmaktadır.

Refah Partisi 1995 genel seçimlerinde 1. parti olarak seçilmişti. RP ile DYP arasında 54.hükümet (Refahyol hükümeti), kurulmuştu. Koalisyon Hükümeti’nin Başbakanı RP’den Necmettin Erbakan’dı.

Gazete ve televizyonlarda; Fadime Şahin, Ali Kalkancı haberleri, sarıklı, cübbeli kişilerin fotoğrafları, Aczimendilerin gösterisi işleniyordu.

2 Ekim - 7 Ekim 1996 tarihleri arasında Başbakan Necmettin Erbakan’ın sırasıyla Mısır, Libya, Nijerya’yı ziyaret etmesi, Libya’da, Kaddafi’nin bir çadırda Erbakan ile yaptığı görüşmede sarfettiği sözlerin muhalefet ve basın tarafından ağır bir şekilde eleştirilmesi, YAŞ kararları ile orduyla ilişkisi kesilenlerin Refahlı belediyelerde işe girmesi, Başbakan Necmettin Erbakan’ın 11 Ocak 1997 Cumartesi günü başbakanlık konutunda tarikat liderleri ve şeyhlere iftar yemeği vermesi, Taksim ve Çankaya’ya cami yapılması tartışmaları, Ayasofya’nın camiye çevrilmesi tartışmaları, Başörtüsü (türban) tartışmaları, kurban derilerinin toplanması tartışmaları, kadrolaşma tartışmaları, din ve laiklik, irtica tartışmaları medyada yoğun bir şekilde işlenmiştir.

30 Ocak 1997’de Sincan belediyesi “Kudüs Gecesi” düzenledi. Belediye başkanı Bekir Yıldız’ın ve İran büyükelçisinin misafir olduğu gecede sahneye konulan cihad oyunu basında işlendi. Bilahare belediye başkanı Bekir Yıldız tutuklandı. 4 Şubat’ta Sincan’da askerler tankla geçiş yaptı.

⁹⁸ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

Genelkurmay Başkanlığı 29 Nisan 1997’de Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay üyeleri ile üniversite rektörlerini karargah’a çağırarak kendilerine ve gazetecilere “irtica brifingleri” verdi. Briefing sonrası dakikalarca ayakta alkışlama görüntüsü kamuoyuna yansdı.

28 ŞUBAT KARARLARI

Millî Güvenlik Kurulu’nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler)

- 1-Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4’üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.
- 2-Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Millî Eğitim Bakanlığı’na devri sağlanmalıdır.
- 3-Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:
  - a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttta uygulamaya konulmalı.
  - b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- 4-Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.
- 5-Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı’nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.
- 6-Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu

- kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zede-
lenmesi önlenmelidir.
- 7- İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askerî Şûra kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.
- 8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.
- 9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.
- 10-Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlamayız.
- 11-Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.
- 12-T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu olayların tekrarlanmaması için her kademedede kesin önlemler alınmalıdır.
- 13-Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltmek uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeyen öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.
- 14-Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri, polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.
- 15-Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve dene-timden uzak rejim aleyhtari örgüt ve kuruluşlar tarafından top-

- lanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.
- 16-Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.
- 17-Ülke sorunlarının çözümünü “Millet kavramı yerine ümmet kavramı” bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.
- 18-Büyük Kurtarıcı Atatürk’e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.

Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) 28 Şubat kararlarının ardından gelişen olaylar;

“Refahiyol hükümeti nin Başbakanı Necmettin Erbakan’ın ‘havadaki yakıt ikmali’ olarak tanımladığı başbakanlık görevini hükümet ortağı DYP genel başkanı Tansu Çiller’e vermek amacıyla 18 Haziran 1997’de istifasını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e sundu. Ancak Demirel, hükümet ortaklarının arasındaki protokolü dikkate almadı ve hükümeti kurma görevini TBMM’de çoğunluğu olmayan muhalefete, ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz’a verdi.”⁹⁹

MGK’nın 28 Şubat kararlarının ardından özellikle 18 Nisan 1999 seçimlerine kadar süren zaman diliminde 14 Ağustos 1997’de 8 yıllık kesintisiz eğitim kanunu TBMM’de kabul edildi. Bu kanunla imam hatip liseleri dahil meslek liselerinin ortaokul bölümleri kapatıldı. Ayrıca meslek liselerinden mezun olanların Üniversite’ye giriş sınavında aldıkları puanla kendi bölümleri dışında tercih yapmaları halinde ortaöğretim başarı puanlarının daha düşük katsayı ile hesaplanması kararı alındı. Bu ise apaçık “imam hatip liselerinin önünün kesilmesi” demektir.

21 Mayıs 1997’de Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş’ın, Anayasa Mahkemesi’nde Refah Partisi için açtığı kapatma davası 1 yıl sonra sonuçlandı. 17 Ocak 1998’de Anayasa Mahkemesi, Refah Parti-

⁹⁹ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=247862>

si'nin, "laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri saptandığından" içerikli gerekçeyle kapatılmasına karar verdi. RP'nin mallarının hazineye devredilmesi de kararlaştırıldı. TC Anayasasının 84. md./son fıkrası hükmü gereğince Necmettin Erbakan ve 6 partinin milletvekillikleri 22 Şubat 1998 tarihinde sona ermiş ve beş yıl süreyle parti üyeliği yapmaları yasaklanmıştır."¹⁰⁰

"Başbakanlık Takip Kurulu ve Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarından hazırlanan rapora göre, güvenlik ve istihbarat birimleri, 1997'de 2 bin 956 kişiyi, 1998'de ise 4 bin 420 kişiyi "irticai faaliyetlere katıldıkları" gerekçesiyle gözaltına aldı."¹⁰¹

Gazeteci yazar Cengiz Çandar, süreci "post-modern darbe" olarak tanımladı. 2001 yılında Kanal 6'da yayınlanan Ceviz Kabuğu Programı'na katılan döneminin Genelkurmay Genel Sekreteri emekli Tümgeneral Erol Özkasnak, "28 Şubat'ı post-modern bir darbe olarak tanımlayan bazı yazarları haklı bulduğunu"¹⁰² söylemiştir.

"Sürecin etkili isimlerinden Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir de Sincan'dan tankların geçmesi olayından sonra Washington'da Türk-Amerikan Dostluk Dernekleri'nin toplantısında "Demokrasiye balans ayarı yaptık" demiştir.^{102a}

23.Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu da bir basın toplantısında "28 Şubat süreci gerekirse bin yıl sürer" demiştir. O dönem FP Kayseri milletvekili olan daha sonra Cumhurbaşkanı seçilen Abdullah Gül ise "28 Şubat'ın postmodern bir darbe olduğu açıkça ortaya çıktı. Özkasnak'ın bu yöndeki açıklamaları dikkate değerdir. Ben o dönemde bakanlık yapmış bir kişiyim. Hükümet olarak o dönemde ne laiklik aleyhtarı, ne de anayasa aykırı bir kanun çıkarttık. Ancak bazı çevreler ısrarla dönemin hükümetine yüklendi. Şimdi bazı çevrelerin gerçekleri saptırma gayreti içinde olduğu açıkça görüyoruz. Yapılması gereken ortaya atılan bu iddiaların iyi değerlendirilmesidir."¹⁰³ demiştir.

¹⁰⁰ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.sonuc20?donem=20&adi=&soyadi=Erbakan&il=&parti=&kelime=

¹⁰¹ http://www.nihalatsiz.org/28subattan_bugune.htm

¹⁰² <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/2001almanak/05pole.asp> 20 Temmuz 2008 Hürriyet gazetesi

^{102a} 01 Kasım 1999 Hürriyet gazetesi

¹⁰³ 20 Temmuz 2008 Hürriyet gazetesi

22- İMAM HATİP OKULLARININ ORTA KISMINI KAPATTIRAN 8 YILLIK KESİNTİSİZ EĞİTİM:

Millî Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler) kısmının 3.maddesinde:

“Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttan uygulamaya konulmalı.” hükmü !(tavsiye kararı) gereğince ;

Milli Eğitim Temel Kanununda 16/08/1997 tarih ve 4306 sayılı kanunun 5 md. gereğince değişiklik yapılmıştır. Buna göre Milli Eğitim Temel Kanununun “ilköğretim kurumları” başlıklı 24. maddesi: “İlköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır...” denilmektedir.

“1996-1997 öğretim yılına gelindiğinde 464 imam-hatip lisesi, 108 Anadolu İmam-Hatip Lisesi (yedisi müstakil), iki yabancı dil ağırlıklı imam-hatip lisesi, otuz yedi çok programlı lise içinde imam-hatip lisesi faaliyet göstermekte, **bu okulların orta kısmında 301.983 (% 43’ü kız), lise kısmında ise 247.376 (% 38’i kız) öğrenci bulunmaktaydı.**

28 Şubat 1997’de toplanan Millî Güvenlik Kurulu kararlarına istinaden sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretime geçilmiş ve imam-hatip liselerinin de orta kısmı kapatılmıştır. 1996-1997 öğretim yılında 301.983 öğrencinin (% 43’ü kız),^{103a} gittiği okul kapatılmış ve çocuklarını bu okullara gönderecek yüz binlerce aile mağdur edilmiştir.

Bu şekilde çocuklarını İmam hatip okullarına göndererek kısmen de olsa dini bir eğitim almasını (Türkiye’de farklı bağımsız bir yerde kapsamlı dini eğitim verme imkanı bulunmamaktadır.) isteyen yüzbinlerce öğrenci ve ailesi (301.983 öğrencinin aileleri) mağdur edilmiştir.

23- İMAM HATİP LİSELERİNE KATSAYI ADALETSİZLİĞİ:

Millî Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken ted-

^{103a} bkz. Halis Ayhan / Diyanet İslam Ansiklopedisi

birler) kısmının 4.maddesinde: “Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.” tavsiye (zorunlu) kararına istinaden İHL mezunlarının üniversitelerde doktor avukat, mühendis olmak istedikleri bölümü kazanabilmeleri, rahatsızlık oluşturmuştur. Bunun engellenmesi ve “ihtiyaç düzeyinde tutma” ilkesi “katsayı uygulamasıyla” gerçekleştirilmiştir.

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu “Yükseköğretime Giriş:” başlıklı 45. maddesinde:-

a) Öğrenciler Devlet Yükseköğretim Kurumlarına, esasları Yükseköğretim Kurulu tarafından tespit edilen sınavla girerler. Sonuçların değerlendirilmesinde adayların ortaöğretimdeki başarıları dikkate alınır. Ortaöğretim kurumlarını birincilikle bitiren adaylar kendileri için yükseköğretim kurumlarında ayrılacak kontenjanlara, tercih ve puanları gözönünde tutularak yerleştirilir.

Yükseköğretim kurumlarına öğrenci seçiminde, adayların ortaöğretim süresindeki başarıları Yükseköğretim Kurulunun uygun göreceği şekilde Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından geliştirilecek bir yöntemle ek bir puan olarak tespit edilir ve yükseköğretim kurumlarına giriş sınav puanlarına eklenir.

Bir mesleğe yönelik programlar uygulayan liselerin mezunları, Yükseköğretim Kurulu tarafından belirlenecek aynı alanda bir yükseköğretim kurumuna girerken, başarı notları ayrıca tespit edilecek bir katsayı ile çarpılmak suretiyle değerlendirilerek giriş sınavı puanlarına eklenir.

e) (Ek bend: 29/06/2001 - 4702 S.K./2. md.) Mesleki ve teknik orta öğretim kurumlarından mezun olan öğrenciler istedikleri takdirde bitirdikleri programın devamı niteliğinde veya buna en yakın programların uygulandığı, öncelikle kendi mesleki ve teknik eğitim bölgesi içinde yer alan veya bölgesi dışındaki meslek yüksekokullarına sınavsız olarak yerleştirilebilirler. Sınavsız olarak meslek yüksekokullarına devam ederek mezun olan öğrencilerin yüzde onundan az olmamak üzere ayrılacak kontenjanlara göre alanlarındaki lisans programlarına dikey geçiş yapmaları sağlanır. Bununla ilgili esas ve usuller, Milli Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu işbirliği ile çıkartılacak yönetmelikte belirlenir.

f) (Ek bend: 29/06/2001 - 4702 S.K./2. md.) Mesleki ve teknik or-

ta öğretim kurumlarından herhangi birini bitirip de mesleki ve teknik eğitim bölgeleri kapsamı dışındaki bir yükseköğretim programına girmek isteyen öğrenciler, üniversite giriş sınavlarına başvurabilirler.” denilmektedir.

1739 s. Milli Eğitim Temel Yasasının 29, 30, 31, ve 32. maddelerinde de ortaöğretimin çeşitli programlar uygulayan liselerden meydana geleceği, Yükseköğretim kurumlarına ortaöğretim programını bitirenlerin nasıl gireceklerinin Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak Yükseköğretim Kurulu tarafından saptanacağı belirtilmektedir.

Örneğin; 2000 yılı Öğrenci Seçme Sınav Kılavuzunda bir mesleğe yönelik program uygulayan lise mezunlarına verilecek ek puanların hesaplanmasında kullanılacak ağırlıklı ortaöğretim başarı puanları ve bu puanların çarpılacağı katsayılar gösterilmiş olup, adayların kendi alanlarında bir yükseköğretim programına yerleştirilirken ağırlıklı ortaöğretim başarı puanları 0, 5; bir mesleğe yönelik program uygulayan lise mezunlarının ağırlıklı ortaöğretim başarı puanlarının alanlarında bir yükseköğretim programına yerleştirilirken ayrıca 0, 15 (ek puan) ile çarpılmak suretiyle 2000 ÖSS puanlarına katılacağı, alanları dışında bir programa yerleştirilirken ağırlıklı ortaöğretim başarı puanının çarpılacağı katsayısının 0, 2 olacağı belirtilmişti.

Buna göre İ.H.L. mezunları ilahiyat fakülteleri dışında (ki ilahiyat fakültelerinin öğrenci kapasitesi mezun sayısına göre sınırlıdır) Tıp veya hukuk gibi bölümleri istemeleri halinde, Türkiye sıralamasına girecek kadar sınavda başarılı olsalar bile bu katsayı adaletsizliği nedeniyle istedikleri bölümü kazanamamaktadırlar. Bu yönüyle de ayrı bir mağduriyet yaşanmaktadır.

1996-1997 öğretim yılında orta ve lise kısmında toplam: 549.350 öğrenci bulunmaktaydı. 1999-2000 öğretim yılında toplam 604 okulda 134.224 öğrencinin öğrenim gördüğü dikkate alındığında, 28 şubat kararları ile birkaç yıl içerisinde 1999 yılında kayıtlı; 134.224 öğrenciyi eski toplamdaki 415.126 öğrencinin azaldığını görmekteyiz. Orta kısımların kapatılması yanında, özellikle kat-sayı adaletsizliği ile bu okullara gidecek öğrencilerin önü alınmıştır.

Bu şekilde çocuklarını İmam hatip okullarına göndererek kısmen de olsa dini bir eğitim almasını (Türkiye’de farklı bağımsız bir yerde kapsamlı dini eğitim verme imkanı bulunmamaktadır.) isteyen yüzbinlerce öğrenci ve aile (415.126 öğrencinin aileleri) mağdur edilmiştir.

24- KUR'AN KURSU, 8 YILLIK KESİNTİSİZ EĞİTİM:

Millî Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler) kısmının 3.maddesinde: "Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından: a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurtda uygulamaya konulmalı. b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Millî Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır." hükmü ! (tavsiye kararı) gereğince ;

Millî Eğitim Temel Kanununda 16/08/1997 tarih ve 4306 sayılı kanunun 5 md. Gereğince değişiklik yapılmıştır. Buna göre Millî Eğitim Temel Kanununun "İlköğretim kurumları" başlıklı 24. maddesi: "İlköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır..." denilmektedir.

Kuran kursuna kaydolmak isteyen kişiler için;

Diyaret işleri başkanlığı Kur'an kursları ile öğrenci yurt ve pansiyonları yönetmeliği:

Kayıt şartları

Madde 8 - Kursa kayıt olacaklarda aşağıdaki şartlar aranır:..

b) İlköğretimi bitirmiş olmak..." koşulu getirilmiştir.

İlk öğretimi bitirme yaşı genelde 14 yaş olup özellikle "Hafız" yetiştirme imkanı fiilen engellenmektedir. Hafızlığa daha küçük yaşta başlanması gerekmektedir.

Ayrıca, inandığı dinin kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek amacıyla Kuran kursuna kayıt yaptırabilmek için, kayıt şartı olarak 14 yaşın bitirilmesinin istenmesi dini eğitim ve Din özgürlüğünün ihlali niteliğindedir.

25- YÜKSEK ASKERİ ŞURA KARARLARI İLE ORDUDAN ATILAN ASKERLER VE ASKERİ ALANDA İBADETE / GİYİME MÜDAHALE ETMEKTEN KAYNAKLI İHLALLER:

A- YASAL VE İDARİ DÜZENLEMELER:

1982 ANAYASASI

“Yargı yolu” başlıklı **125.Maddesi**: “...İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır....”

Yüksek Askeri Şura’nın kararları yargı denetimi dışındadır...” denilmektedir.

28 Şubat Kararı:

“Millî Güvenlik Kurulu’nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler)

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK’den ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.” denilmektedir.

YAŞ KARARLARI HAKKINDA MAĞDUR BEYANLARI:¹⁰⁴

“İhtilal anayasasının kabul edildiği Kasım 1982 den 1996 Ağustos YAŞ Şurasına kadar 14 yıllık süre içinde yapılan 28 YAŞ toplantısında TSK’den 200 den az subay ve astsubay disiplinsizlik nedeniyle ihraç edilmişken, 1996 Ağustos Şurasından 2003 Aralık Şurasına kadar 8 yıllık süre içinde yapılan olağan ve olağanüstü toplam 18 şurada 900’ ün üzerinde subay ve astsubayın YAŞ kararı ile disiplinsizlik nedeniyle ordudan ihracı, 28 Şubat Sürecinde bir tasfiye operasyonu uygulandığının aşikar göstergesidir. İhtilalleri benimsemeyen, demokratik sivil yönetimi arzulayan subay ve astsubayların hukuken tasfiyesi mümkün olmadığından, bu tasfiye için, yargı denetimine kapalı YAŞ yolu seçilmiştir. Devrin genelkurmay başkanı tüm birliklere dağıtımı yapılan bir emirle, “irticaya bulaşmış personeli bildirmeyen, hakkında işlem yapmayan amirleri hakkında da doğrudan işlem yapılacağını” bildirmiştir. Böylece; tarifi yapılmamış irtica konusunda terör estirilmiş, kimi komutanlar

¹⁰⁴ Ben Disiplinsiz Değilim-YAŞ kararlarıyla ordudan atılan askerlerin beyanları

yükselmek arzusu ile, kimi korkularından, kimisi de daha yukarıdaki komutanlarından bizzat gelen emirlerle güya, İrticaya karşı sürekle avı başlatmışlardır. Böylece personelin çocuğunu gönderdiği okul, hanımının baş örtüsü, okuduğu-bazılarınca akredite olmayan-gazeteler, tercih ettiği TV kanalı, sosyal toplantılara katılmama veya katılsa dahi alkollü içki içmeme, öğle tatilinde iskambil, tavla, domino gibi oyunları oynamama, namaz kılma, orucunu tutma, askeri kamplar yerine izinlerini memleketinde geçirme ve bunlar gibi daha nice özel yaşantıyı ilgilendiren, kanunlarda hiçbir şekilde suç sayılmayan davranışlar irtica göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu fiiller yargıda suç delili olarak kabul edilmeyeceği için, yargıya kapalı, tamamen gizli, keyfi uygulamaya müsait, hukuk devleti ile bağdaşmayan YAŞ Kararı ile ihraç yolu kullanılarak TSK da tasfiye operasyonu uygulanmıştır, Bu tasfiyede ise ihbarcılık yapan bazı kimselere iş imkanı sağlanmıştır.

Suçluları topluma kazandırmak için resmi ve özel kurumlarda % 2 oranında infazını tamamlamış mahkuma iş verilmesi kanunla emredilmiş iken, 28 Şubatta MGK da alınan kanunlara aykırı bir kararlar, YAŞ kararı ile ordudan ihraç edilenlere resmi ve özel kurumlarda iş verilmemesi için genelge yayınlattırılmış, bunlar BTK (Başbakanlık Takip Kurulu) tarafından takibe alınmıştır. Daha önce resmi kurumlarda görev almış olanlar görevlerinden uzaklaştırılmış, özel kurumlara da YAŞ kararıyla ihraç edilenleri çalıştırmamaları için psikolojik ve ekonomik baskılar yapılmıştır. YAŞ mağdurlarının bir yandan iş bulmaları engellenirken, mecburi hizmetini tamamlamamış olanlardan kalan mecburi hizmet süresi kadar okul çağında yapılan masraflarının faizi ile birlikte ödemesi istenmiştir. Önce, haksız bir şekilde disiplinsiz suçlaması yapılmış, daha sonra da gerçekten disiplinsiz olanlar için geçerli olan tazminat ödeme mükellefiyeti işleme konulmuştur. Bu, tarihte eşine az rastlanan bir haksızlık örneğidir. Bu gibi uygulamalar da göstermektedir ki, 28 Şubat sürecinde devlet, TBMM'nin çıkardığı kanunlarla değil, MGK'nın fermanları ile yönetilmiştir."¹⁰⁵

¹⁰⁵ Ben Disiplinsiz Değilim- syf: 13-14. Prof.Dr. Ahmet Alper ASDER Genel Başkanı

B- YAŞ KARARLARI VE ASKERİ ALANDA YAŞANANLAR HAKKINDA MAĞDUR ANLATIMLARI:

ALİ COŞAR:

(YAŞ kararlarıyla binbaşı rütbesinde iken 1998 yılında ordu-
dan ihraç edildi.)

“1960 Çanakkale doğumluyum. 1981 yılında KHO’ndan Tnk.Teğmen olarak mezun oldum. Çeşitli birliklerde Tk., BL, Tb. K.ıığı; Tb.Kh.Sb. ve Tug. K.ıığı Kh.Sb. olarak başarıyla hizmet verdim. 1992 yılında Kara Harp Akademisini kazandım. Eşimin tesettürü nedeniyle, eğitimimi tamamlayamadan, tekrar kıtaya atan-
dım. Meslek hayatım boyunca 40’ı aşkın takdirname, KKK.ıığı ba-
şarı ödülü, ferdi atış başarı madalyası, bölüğümle eğitim, spor ve bakım flama başarılarım mevcuttur. 1998 yılı aralık şurası ile, res-
men emeklilik dilekçesi verebilme hakkıma 18 gün kala YAŞ kara-
rıyla ihraç edildim. Rütbem (2,5 yıllık) Bnb. idi... Özellikle “Sakın-
calı” statüsüne alındığım 1995 yılından itibaren defalarca takdir ve-
rilecekler listesine yazılmama rağmen, kırmızı kalemle ismim çizil-
miştir. Hiç cezam yoktur....

Soru: Ne ile suçlandınız?

“Disiplinsizlik” ile suçlandım. Oysa, ben mevcut İç Hizmet Ka-
nunu ve Yönetmeliği ile, Askeri Ceza ve Disiplin Mahkemeleri Ka-
nununu hem en iyi bilen, hem de uygulayan, uygulatan bir subay-
dım. “ Disiplinsizlik” yaftasını ordu mensupları arasında yaygınla-
şan asri alışkanlıklar, hizmet dışındaki zamanlarda orduevi, ordu-
pazarı, lojmanlarda cereyan eden sosyal ve beşeri ortamlardaki
davranışlarımız nedeni ile bize vurdular. Yukarıda sözü edilen suç-
lama, tamamen askerlik hizmeti dışında “asker kişi” olmayan eşi-
min kıyafeti ve sosyal davranışlarına indirgenmiştir. İnanç değerle-
rimiz ve dünya görüşümüzün farklı olmasını, ordunun teamülü gi-
bi gösterdikleri batı ülkelerinin insanlarına has ortamlara katılma-
yışımız, katılmaktan kaçınmamız veya mecburen katılsak da onla-
rın istediği ölçüde asri kıyafet, tavır ve hareketlere dönüştürmedi-
ğimiz için, “Fundamentalist” ve “ İrticacı” kabul etmişler ve hiçbir
mahkemede yargılayamadıkları için, hiçbir ceza kanunu ve disiplin
yönetmeliğinde yer almadığı için suçumuzu somutlaştıramamışlar;
“Disiplinsiz” gerekçesine sığınarak, yargı denetimi dışında antide-
mokratik YAŞ kararıyla ihraç etmişlerdir. Ayrıca ben ve eşim namaz

kıldığımız, İslam'ın gerektirdiği diğer vecibeleri icra ettiğimiz için, irticacı kabul edildik...

Soru: Sİlahlı Kuvvetlere ilk nasbınızdan itibaren hiç sorun yaşadınız mı? İnsan haklarına aykırı herhangi bir muameleye maruz kaldınız mı?

İhraç edildiğim güne kadar yaşadığım sorunları yazsam kitap olur:

-İlk problem, evlendikten sonra oturduğumuz askeri lojman ortamında, komşular arasında dışlanmamız şeklinde oldu. Daha sonra alıştırsa da hep bir soğukluk var oldu.

-2 nci problem, üsteğmenliğe terfi ettiğim 1984 yılında, rütbe takma töreninde yıldızlarımdan birini omzuma takan eşimin kıyafetinin yadırganması, yabancı bakış ve tavırlara maruz kalmamızdır.

-Daha sonra, Kıbrıs'ta meslek sınavından yüksek bir not almama rağmen, yabancı dil kursuna gönderilmedim. Kurs için seviye tesbit sınavına çağırılmalarına rağmen, sınava tefrik edilmedim.

-Kurmaylık öğrenimine hak kazandığım sınavı 1992 yılında kazandığımda, tabur komutanım olan yarbay kendisine bir çok kişiden (benim gibi bir subayın kurmay olmasına imkan sağlayacak olumlu sicil notunu verdiği için) tenkid ve serzeniş tepkileri geldiğini itiraf etmiştir. Fakat bunlara tabur komutanım aldırmaz etmediğini bildirmiştir.

-Kurmaylık öğrenimim sırasında, yapılan tanışma çayı ve kokteyline, Ankara'da olan eşim katılmamıştır. Esasen kendisi Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an öğreticisi bir memurdur. Benim kurmay olabilmem için, eşimin başını açması gerektiği ya da benim ondan boşanmam istenmiştir.

-Ben bunları kabul etmediğim için, öğrenimime son verilerek kıtaya sürgün edildim. Kazanılmış hakkım zayı oldu. Eşim de kalp hastası oldu, hastaneye kaldırıldı.

Daha sonra 1 nci, Zh.Tug.K.lığı (Hadımköy) bünyesindeki 2 nci Tnk.Tb.K.lığına atandım.

-(1996) (Bnb. olmuşum) Tug, Komutanı düzenlenen bir baloya, protokolde olmam hasebiyle, eşimin başörtü ile gelmemesini ya da benim hiç gelmememi emir astsubayı aracılığı ile haber göndermiştir. Geceye açık olan yeğenim ile birlikte katılmak zorunda kaldım.

-Bu arada, lojmanlara, orduevine ve aile kantinine girilmesi, has-

tane servis aracına başörtülü binilmesi yasaklanmıştır. Emrin okunduğu toplantıda, heyecanım ve izzet-i nefsim dayanamadı. Ben lojmanlarda oturmuyor olmama rağmen, bu şartlara maruz kalacak olanlar adına kalkıp cesaretle, dünyanın hiçbir yerinde ve ordusunda böyle bir şey olmadığını haykırdım. Bu duruma, emri tebliğ eden, kurmay yarbay ses çıkarmadı ise de (ki onun da annesi tesettürlüydü ve lojmandaydı) beni Tug. K.lığına ihbar etmiş.

-Hadımköy’deki lojmanlarda yer olmasına ve lojman puanımın da yeterli olmasına rağmen, niçin lojmanda oturmadığım hep sorgulanmıştır.

-Sisteme uyanlara ufaklık başarıları nedeniyle takdirname vermeye çalışırken, aynı projelerde önemli katkım olduğu halde benim ismim defalarca kırmızı kalemle çizilmiştir. Hatta bana takdirname veren ve sakıncalı olduğumu bilmediğini değerlendirdiğim koldu komutanı korg. Edip BAŞER’e, Tug.K tarafından benim özel durumum hatırlatılmıştır. 1995 yılında aldığım bu takdirname en sonuncusudur. Bir daha bana ne takdir, ne teşekkür, ne de ödül verilmemiştir, verdirilmemiştir. Ama ben bunlar için çalışmıyordum. İçimden geldiği gibi, tüm hüsnüniyetimle vazifemi tam yapmaya devam ettim. Bu yüzden bazıları bana (arkamdan) “Enayi” dedi.

Soru: Başınızdan geçen bu hadiseler ruhsal durumunuzu nasıl etkiledi, hiç psikolojik tedavi gördünüz mü?

Bu olaylar benim, aşırı hassas ve çok alıngan bir ruh hali kazanmama sebep olmuştur. Şimdi bile, askerlik mesleğinden ayrılalı 5 yıl olmasına rağmen, dini vecibelerimi yerine getirirken, kendimi laik sistemin baskısı altında hissediyorum ve tabii bir korunma refleksi oluyor.

Harp akademileri (kurmaylık) eğitimi hakkım gasp edildikten sonra, 1993 yılı şubat ayında şiddetli kış ortasında, Hadımköy / İstanbul’daki 1 nci zh. tug.k.lığı emrine atanmıştım. Tug.k. benimle mülakat yaparak, laiklik yönünden ne derece tehlikeli olduğumu anlamaya çalıştı. Eşim ve iki küçük çocuğum, halen Ankara’daydı. Sınırlarım çok bozuktu. Tugayda’ki herkesin nazarları benim üzerimdeydi. “Bu subay, kurmaylıktan alındığına göre çok tehlikeli biri olmalı” veya “Eşi başörtülü olduğu halde, kurmay olmaya kalın salak ve saf biri” gözüyle bana bakıyorlardı...

Tug.K., Kurmaylık tahsili görmem sebebiyle, beni tugay istihbarat şb.md.vekili ve aynı zamanda da tugay hareket ve eğitim

şb.md.lüğüne bağlı olarak görevlendirmişti. İsth. şb. md.v. olarak, imza yetkim yoktu ve bu yetki hrk.ve eğt.şb.md. olan kurmay binbaşuya verilmişti. Sakıncalı ve şüpheli sb.ve astsb.ların evraklarının dolap anahtarı bana verilmiyordu. Beni istihbarat şb. görevlilerinden ve astım / maiyetim olan başçavuşa izletiyorlar ve hrk. şubedeki kur.bnb.nın baskısı altında tutuyorlardı. Sonunda nisan 1993'te psikolojik rahatsızlık sebebiyle, Gümüşsuyu Askeri Hastanesine sevk edildim. Ankara'da ailemin yanına gittim. Biraz iyileştim. Şimdi bile halen bu olayları hatırladıkça, hıçkırıklara boğuluyorum. Onlara, "Bana bu zulümleri yapanlara" hakkımı helal etmiyorum. Hatta, bana akademide eşim nedeniyle baskı yaptıkları günlerde çektiğim sıkıntı sebebiyle, mide kanaması tehlikesi geçirdim.

Soru: Eş ve çocuklarınız ve birinci derece yakınlarınız nasıl etkilendi?

Eşim bu olaylardan son derece menfi etkilendi. Çünkü, bulunduğumuz aile ortamlarında, hep ikinci sınıf, hep "Öteki" muamelesine tabii tutulmuştur. Hakir görülen bakışlara maruz kaldık. Kıyafeti nedeni ile, hep küçümsendi, horlandı. Bir uzman çavuşun açık eşi bile, benim eşimden daha fazla itibar gördü. Kurmaylığı kazandığım zaman, beni akademiden uzaklaştırmasınlar diye ve eşimi niçin Akademideki lojmanlara, eğlencelere getirmediğimi daha fazla sorgulamasınlar diye, agresif bir durumda olduğunu belirten bir rapor almıştım ve bunu amirime bildirmiştim. Bu yüzden eşim bana çok kırılmış ve halen de bunu zaman zaman yüzüme vurmaktadır. Yine kurmaylık tahsilime ve ordudan ayrılmama sebep olması için, tesettürlü olan eşimi resmen boşamak amacıyla, bir mahkeme davası açmış ve bunu Harp Akademileri Komutanlığına bildirmiştim. Ancak, hakkımda karar almak üzere toplanan akademik kurul, bizi yakından tanıyan akademi öğrencisi diğer devre arkadaşlarım ve eşlerinden aldıkları bilgiler çerçevesinde, 10 yıldır evli olan iki insanın ideolojik ayrılık yaşamasının mümkün olmadığı anafikri ile, bu davanın, kendilerini kandırmak için açıldığı kararına varmışlar ve benim kurmaylık tahsilimin sona erdirilmesi yönünde bildirimde bulunmuşlardır.

1993'te kurmaylıktan ve 1998'de ordudan ayrılışımın sebebini, küçük yaştaki çocuklarım anlamakta zorlanıyorlardı. Babalarının ordudan ayrılış sebebini arkadaşlarına anlatamıyorlar ve sanki kendilerini suçlu imiş gibi hissediyorlardı. Büyük oğlum, içine kapanık bir ruh haline sahip oldu. Sosyal kişiliği yara aldı ve okulun-

da iki yıl üst üste sınıfta kalarak lise 1’den tasdikname ile ayrıldı. Halen açıköğretim lisesi 3 üncü sınıfını bitirmeye çalışıyor. Küçük oğlum da okul hayatında çok başarılı değil; ordudan ayrıldığımda yanında oturan sıra arkadaşının benden kıdemsiz bir binbaşı olan babasının tb.k. olmasını gıpta ile izledi. Niçin kendi babası ihraç edilmişti de arkadaşınunki üstelik itibarlı bir şekilde görevdeydi? Bunun cevabını bana hep sordu. Halen lise-1’de öğrenimine devam ediyor, ancak o da vasat bir öğrenci olmanın ötesine geçemiyor. Anne babanın üzüntülü hallerinin onları da etkilememesi mümkün değildir.

Yukarıda arz edilen boşanma davası açılması; eşimi kısa süreli de olsa, İstanbul’a bir tanışma çayına açık gelmesi konusunda zorlamış olmam, onu çok olumsuz etkilemiş ve “Bu baş ancak kesilirse açılır” demiştir. Halen bu yüzden bana kırgındır, bazen bu olayı yüzüme vurmaktadır. Ve o günlerde kalp rahatsızlığı nedeniyle Ankara’da Gülhane Askeri Tıp Fakültesinde 1 hafta tedavi gördü.

Annem ve babam, esasen benim tesettürlü bir hanımla evlenmemi pek arzu etmemişlerdi. Onlar Cumhuriyet döneminin anlayışı gereği ve dünyevi başarılar için, bir subayın hanımının açık olabileceğine, emeklî olduktan sonra kapanabileceğine, tövbe edebileceğine inanıyorlardı. Aslında muttaki mümin insanlardı. Akademi-den atıldığımı öğrendiklerinde, bana zarar verdiği için eşimin açılmama ısrarı nedeniyle ona kızıp küstüler. Daha sonra ordudan atıldığımı onlara açıkça bildirmedim, ama komşular ve akrabalar basından öğrenerek, söylenti biçiminde söylemişlerdi. Bu yüzden eşime daha da çok kızdılar. 2000 mart ayında rahmetli olan sevgili babam, benim ordudan resmen ve normal olarak emekli olduğuma pek inanmıyordu.

Soru: Bugün gerçekçi bir bakışla değerlendirdiğinizde size haksızlık yapıldığını düşünüyor musunuz?

Kesinlikle bana ve benim gibi diğer arkadaşlarıma haksızlık yapılmıştır. Yüzde yüz hukuk dışıdır bu. Ellerinde disiplin amiri, disiplin mahkemesi ve askeri mahkeme gibi hukuk mekanizmaları olduğu halde, bizi niçin yargılamadılar? Savunmamız bile alınmadı. Çünkü ortada görünür bir suç yoktur.

Soru: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurduunuz mu, sonuç ne oldu, neden?

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurdum. Sonuç, dava-

nın mahkeme gündemine bile alınmaması şeklinde oldu. Zaten İnsan Hakları Mahkemesi siyasi kararlar alan bir mahkemedir. Avrupa siyasetinin bir parçasıdır. Bu mahkemede, Avrupa'nın Türkiye siyasetine aykırı bir karar alınması düşünülemez.

Soru: İhraç edildikten sonra ne yaptınız, aile, akraba, vb. çevrenizde nasıl karşılandınız?

İhraç edildiğimde, zorunlu süreyi henüz doldurmuştum ve emekli sandığı nezdinde, 2 nci derece 3 üncü kademedem emekli oldum. İhraç emri tebliğ edildikten sonra "Binbaşı" olan rütbem, terhis belgesine "Er" olarak yazıldı ... İstanbul'a gelince, Askeri Yüksek İdare Mahkemesine dava açtım. Mahkemeyi kazandım. Ve rütbemi kayıtlarda düzelttiler. ... Benim ve eşimin aileleri çok üzüldü. Bir süre iş aradım. Sonra kat karşılığı bir arsa aldım. inşaat yapıp satacaktım. 1999 depremi ile bu iş durdu..."

Soru: Yüksek Askeri Şura Kararları hakkındaki düşünceleriniz? YAŞ Kararları, behemehal yargı denetimine açılmalıdır."¹⁰⁶

Hayrettin KOCAOĞLU:

(YAŞ kararlarıyla ihraç edildi. 21 yıllık mesleki çalışması bulunmakta idi)

"1956 yılında Giresun-Görece'de doğdum. 1976 yılında deniz astsubay sınıf okulu'ndan mezun olarak astsb.çvş. rütbesiyle silahlı kuvvetler saflarına katıldım. 1997 yılında astsb.kd.bçvş. rütbesinde iken Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararı ile ihraç edildim.

Soru: İhraç kararı size ne şekilde tebliğ edildi, o anki duygularınızı anlatabilir misiniz?

Komutan, odasına çağırdı..."Bu şekilde çağırılmak istemezdim. Üzgünüm ama söylemek durumundayım. Sizi de ayırmak zorunda kaldık" dedi. (Bu konuşmamız 07 Nisan 1997 tarihinde oldu. Çünkü Ankara'dan gelen BÇG ekibi bilgi ve belge toplamak için İstanbul'a gelmişti. İstanbul BÇG ekibi de bir hafta önce çalışmasını tamamlamıştı. Dosyalar hazırlanmış, kimlerin gideceğine karar verilmişti.) Bizim komutanlığımız özel bir birlik. (kurtarma ve sualtı komutanlığına bağlı sualtı savunma (SAS) kurs komutanlığında öğ-

¹⁰⁶ Ben Disiplinsiz Değilim- syf: 122 ila 131- ASDER İstanbul şube yayını

retmendi) Mensupları da özel eğitim almış insanlar. Aynı komutanlıkta 18 yıl görev yaptım. Komutana dedim ki; “Bu ülkeye ve bu ülkenin değerli evlatlarına yazık ediliyor. Siz bunun böyle olduğuna inanıyor musunuz? Ben gerçekten bunu hak ettim mi? Bu vatan için, bu millet için, bu ordu için yaptıklarımızın karşılığı bu olmamalıydı. Üzgünüm. Bazı insanların ne şekilde ihraç edildiğini de biliyoruz. Biz onları tasvip etmiyoruz. Bunu siz çok iyi biliyorsunuz.” (O dönemde çalıştığımız birlikte yolsuzluğa bulaşan bazı insanlar vardı.) Komutan odasında bulunan bazı subayların kulaklarına kadar kızardığını gördüm. Komutan şunu söyledi : “Evet biz sizi biliyoruz, ama deniz kuvvetleri eşinizin başörtüsünden dolayı sizin atılmanızı yeterli sebep olarak görüyor.” dedi.

Soru: Başınıza bu şekilde bir hadise geleceğini hissetmiş miydiniz, neden?

1996 yılında sicil dosyama koymak için eşimin resmini istediler. Aynı şey bütün personelden istenmişti. Aynı yıl aralık ayında on iki kişinin, eşlerinin başörtülü olması gerekçesi ile dosyalarının ayrıldığını duyduk. Bizden eşlerimizin başı açık resimlerini vermemizi istediler. Birçok arkadaşım eşlerinin başını açıtırıp, açık resim verdiler. Birkaç arkadaş ise vermek istemedik....

Soru: Ne ile suçlandınız?

Herkesi olduğu gibi beni de disiplinsizlikle suçladılar.

Soru: Suçlanmış olduğunuz özellikler gerçekten sizde var mı?

Hayır yok. Çünkü 21 yıllık meslek hayatında hiç bir savunma almayan bir insan nasıl disiplinsiz olabilir?

...Oğlum muvazzaf asker olmayı çok istiyordu. Asker kıyafeti ile gezmeyi ve arkadaşları ile oynamayı çok seviyordu. O zamanlar, 6 yıl önce oğluma, bundan sonra muvazzaf asker olamayacağını söylediğimde pek bir şey anlamamıştı. “Niçin baba” dediğinde ona izah etmekte zorlanmıştım. Çünkü biz meşhur BÇG tarafından fişlenmiştik. Ordu bizi SARS’lı, vebalı, koli basili virüsü taşıyıcısı gibi görüyordu...

Aile, akraba ve çevremdeki bütün insanlar YAŞ kararını verenlere tepki gösterdiler. Yapılanların yanlış olduğunu her ortamda söylüyorlar. Disiplinsizlik adı altında, irtica yaygaraları ile dindar in-

sanların ordudan ihraç edildiğini biliyorlar....

Soru:Yüksek Askeri Şura Kararları hakkındaki düşünceleriniz?

YAŞ Kararları hukuk devleti ve demokrasi ile bağdaşmıyor. Yüksek Askerî Şura kararlarının yargı denetimi dışında tutulması insan haklarına aykırıdır. Yargı yolunun açılması hukuk devletinin temel hak ve hürriyetleri gereğidir. Hiçbir şeyden haberim olmadan gizli bir şekilde hakkımda dosya hazırlanarak savunmam dahi alınmadan yargısız infazla ordudan uzaklaştırıldım. "Namaz kılar, eşi başörtülüdür, içki içmez, içkili toplantılara katılmaz" gibi suçlamalarla dosya oluşturan kişiler, kendi dünya görüşlerinin dışındaki görüşlere hayat hakkı tanımamaktadırlar. Suçlamaları da disiplinsizliktir. Ben de diyorum ki, "Ben disiplinsiz değilim. Eğer varsa bir suçum, kendilerine güveniyorlarsa beni yargılasınlar. Bize hep model gösterilen, batı demokrasilerinde bizdeki gibi YAŞ diye bir kurum yok. Askerler için ayrı kanun, ayrı mahkeme olmamalı. Bütün ülke insanı, ayırım olmaksızın aynı kanunla, aynı mahkemelerde yargılanmalı. Bunu da TBMM bir kanun çıkararak değiştirmelidir."¹⁰⁷

YAKUP BAYKAN:

"1963 yılında Kayseri'de doğdum. 1985 yılında Kara Harp Okulundan mezun olarak teğmen rütbesi ile silahlı kuvvetler saflarına katıldım. 1998 aralık ayında yüzbaşı rütbesinde iken YAŞ kararı ile TSK'nden uzaklaştırıldım....

1997 senesi nisan ayında atılmadan hemen 1 yıl öncesi idi. Tuğay komutanı başörtüsünün artık siyasi bir simge olduğunu, artık bundan sonra kabul edilemez olduğunu söyledikten sonra, öncelikle eşimin baş örtüsünü çıkarması gerektiğini, ikinci olarak da eğer başörtüsünü çıkarmazsa meslekten uzaklaştırılmam ile ilgili işlemlerin başlatılacağını ifade etti. Yukarıda sözünü ettiğim tarzda benzer bir konuşma yeni tuğay komutanı ile aramızda cereyan etti. Daha sonra bu sefer kışla ve tabur komutanı tarafından defalarca gerek tabur komutanı makamında, gerekse çeşitli görev mahallerinde yüz yüze eşimin kıyafeti ile ilgili baskılar yapıldı. Neticede 9 ve 11 aralık 1997 tarihlerinde şifahi baskılar yazılı tebligatlara döndü. Söz konusu 9 ve 11 Aralık 1997 tarihli "kişiye özel" tebligatlar incelen-

¹⁰⁷ Ben Disiplinsiz Değilim- syf: 132 ila 138- ASDER İstanbul şube yayını

diğinde, eşimin kıyafetini çağdaş bir görünüşe uydurması ve hatta benden eşimin giyim şekline müdahale ederek etkide bulunmam emredilmiştir. Burada tabii ki sözde çağdaş bir görünüm için hiç de çağdaş olmayan, çağdışı baskıcı ve dayatmacı bir zihniyetle davranılmıştır. Bu baskıcı zihniyete iyi bir örnek olan 9 aralık 1997 tarihli kişiye özel tebligatın son birkaç cümlesi aynen şöyle idi. “Sizin eşiniz de gerek ev ziyaretlerine, gerekse yemekli aile toplantıları şeklindeki sosyal etkinliklere tesettürlü kıyafetlerle katılmaktadır. Sözlü olarak size yaptığım ikazlara ve tavsiyelere uymamakta, kıyafetini çağdaş bir görünüşe uydurmamaktadır. Bu nedenle sizi son bir defa uyarıyorum. Eşinizin giyim şekline karışmak, etkide bulunmak görevimizdir. Rica ederim.” (Tabur komutanı imzalı)

Bu tebligatları hak etmediğimi 22 ocakta komutanlık önüne kendi isteğimle dilekçe yazarak duygularımı ifade ettim. Ancak bir şey değişmemiştir.

Soru: Başınızdan geçen bu hadiseler ruhsal durumunuzu nasıl etkiledi, hiç psikolojik tedavi gördünüz mü?

Tüm bu gelişmeler benden çok eşimi etkilemişti. Kısaca atılmadan önceki son yıllarım “Türbanlı eş ya da asker ocağı”, iki sevgili arasında geçen ateşli yıllar gibi idi.

Soru: Eş ve çocuklarınız ile birinci derece yakınlarınız ne şekilde etkilendi?

Bu baskılar eşimin sağlığını tehdit etmişti. Her ne kadar baskıları eşime hissettirmeme gayretinde olsam da eşim baskılardan etkilenmiş ve de büyük bir depresyon geçirmişti. Eşimin depresyon geçirmesi, baskıları takip eden günlerde ordudan ayrılmamdan önce olmuştu. Günlerden 3 mart 1998 idi. Bu anı hiç unutamıyorum. Eşimin depresyon anında bana ilk söyledikleri: “Yarbay kapıda bizi bekliyor, ne olur pencereleri kapat, kapıyı kilitle; başörtümü alacaklar!” demişti. Bendeniz bir an büyük şaşkınlık yaşadım. Eşimin söylediklerine anlam verememiştim. Daha sonra kendimi toparladım. Eşimi teskin edici sözler söylemeye başladım. Bir işe yaramadı. Eşim korku dolu gözlerle etrafa bakıyor ve her an kapı açılıp evine kızgın askerlerin gireceğini sandığı kapıdan uzakta durmaya çalışıyordu. Nihayet doktor çağtırmaktan başka bir çaremin olmadığını anlamıştım. Tam kapıdan ayrılıyordum ki eşim dehşet içinde bana sarılarak: “Beni yalnız bırakma, başörtümü alacaklar, gitme!..” diye

yalvarmaya başlamıştı. Ancak her şeye rağmen kışlaya gitmeli, bir doktor getirmeli idim. Öyle yaptım. Derhal bir doktoru alarak eve getirdim. Doktor bana açık konuşmuştu. Eşime acilen bir uzman psikiyatrist gerekli idi. Her şey altüst olmuştu. Daha sonraki gelişmelerde, eşim önce özel bir sağlık kurumunda 7 ay ayakta ilaç tedavisi gördü. Çünkü ilk zamanlar askeri üniformadan korkar olmuş, askeri hastaneye gitmekten çekiniyordu. 7 ay sonra eşimin tedavisi tam iyileşiyor gibi derken eşim intihar teşebbüsünde bulunmuştu. Hem de üç kere, üçüncüsünde artık ayakta tedavinin yeterli gelmediğini anlamış ve özel doktorun tavsiyesi ile eşim askeri hastaneye, oradan da İstanbul Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'ne sevk edilmişti. Bu hastanede tam 45 gün yatarak tedavi görmüştü. Bu arada 4 kişilik olan ailemiz 4 parçaya ayrılarak dağılmıştı. 7 yaşındaki kızım Konya'ya amcasının yanına, yaklaşık 1,5 yaşındaki oğlum İstanbul'daki halasının yanına, eşim hastanede İstanbul'da, bense görevimin başında Edirne'de. Eşimin hastanedeki tedavisi tamamlanmış, taburcu edilmişti. Aradan iki hafta geçti. YAŞ kararı ile ayrıldığımız tarafıma tebliğ edildi. Eşim henüz yeni hastaneden çıkmıştı. Nasıl olurdu da bu haberi kendisine duyururdum. Onu üzmemeli idim....

Bendeniz TSK'nden YAŞ Kararı ile yargılanmadan ihraç edilen yüzlerce Subaydan birisiyim. Çok sevdiğim ve Peygamber Ocağı olduğuna inandığım ocaktan uzaklaştırılmamdan daha üzücü olan eşimin yaşadıkları olmuştur. Özellikle son görev yıllarımda eşim adeta iki sevgili arasında kalmıştı. Ya başörtüsünü açacak ya da beni mesleğimden ayıracaklardı. Kısaca ikimiz de iki sevgi, iki inanç arasında kalmıştık. Eşim bu çıkmazı çözemedi, ruh sağlığını kaybetti. Ben de çözemedim. Ancak bizim yerimize YAŞ 4 aralık 1998'de kararını verdi. Halen eşim geçirdiği rahatsızlıktan dolayı ilaç kullanmaya devam ediyor. Şu anda çok sevdiğimiz ülkemizden ve sevdiğimizimizden uzakta yaşıyoruz. Eşim ve ben birbirimize destek olmaya devam ediyoruz. Bizlerin tek bir dileği var, lütfen insanların özel yaşantısına karışılmasın, çünkü sonucu tahmin edilemeyecek kadar ağır oluyor. Ümit ederiz ki eşime bu baskıyı reva gören anlayış bir daha tekerrür etmez ve bir başka aile yaşadıklarını yaşamaz."¹⁰⁸

¹⁰⁸ Ben Disiplinsiz Değilim- syf: 150 ila 161- ASDER İstanbul şube yayını

Mustafa EROL:

“1964 yılında Kayseri’de doğdum. 1985 yılında hava harp okulundan mezun olup teğmen rütbesiyle silahlı kuvvetlere katıldım...2000 yılında binbaşı rütbesinde iken YAŞ kararı ile ihraç edildim....

Soru: Takdir ya da cezalarınız var mıydı?

Evet. Hizmet sürem içerisinde 19 adet takdir, 1 adet üstün hizmet ödülü, 1 adet eğitim derecesi ödülü ve 1 adet ceza aldım. Almış olduğum bu cezayı, aşağıda arz ettiğim 2 nci OLAY neticesi almıştım.

Soru: Silahlı Kuvvetlere ilk nasbınızdan itibaren hiç sorun yaşadınız mı? İnsan haklarına aykırı herhangi bir muameleye maruz kaldınız mı?

OLAY-1 : İlk görev yerim olan 9 ncu Ana Jet Üs Komutanlığı Balıkesir’de, 1986 yılının aralık ayında göreve başladım. Benimle aynı branştan olan bir başka devre arkadaşım ile ikmal grup k.lığına geldik. Burada görev yapan bir amir ve üç subay bulunuyordu. Göreve başlayacağım ilk gün bize çalışacağımız yer ve mesai arkadaşlarımız tanıtılmadan, burada alacağımız görevimiz hakkında bilgi verilmeden önce hakkımda on bilgi olarak namaz kıldığım, oruç tuttuğum gibi bilgiler edinilmiş. Bana karşı tepkilerini göstermek maksadıyla daha ilk gün amir konumundaki Yarbay tarafından odasına çağırıldım. Odada iki subay ve iki astsubay var idi. Konuşmaya ilk önce ailem, memleketim vs. güncel sorularla başlandı. Ancak daha sonra burası sanki bir sorgu odasına dönüştü. Zira asıl sorular gelmeye başlamıştı. Namaz kılıyor musun? Oruç tutuyor musun? İçki içer misin? Evli misin? Hanımın tesettürlü mü? Lojmanda mi oturacaksın? vs. gibi dini inançlarımızı sorgulayıcı sorulara muhatap kaldım. Verdiğim cevaplar karşısında bana karşı kanaatleri cephe alma şeklinde oluşmuştu. Tabii bu tanışma sohbeti (!) zamanla tüm bu vasıflarımın sona ermesi ve kendilerine uyum gösterecek tarzda değişmem gerektiği ikazıyla sona ermişti. Bu olayın okuldan mezun olup da görevime başladığım ilk günde cereyan etmesi, Hv.K.K’de yapacağım görev süresince beni nelerin beklediğinin ve ne tür baskılara maruz kalacağımın belirtisi olmuştu.

OLAY-2 : 9 ncu Ana Jet Üs Komutanlığı Balıkesir’de görev yaparken Hv.K.K. lığının her yıl yaptığı denetlemelerden birinde

(1990 yılında) denetleme başlamış ve üç gün sürmüştü. Denetlemenin bittiği tüm personele anons sistemi ile duyurulmuştu. Bu sırada öğle paydosu olmuş ve öğle namazı vakti gelmişti. Personel yemeğe giderken ben de vakiî namazını eda etmek için birliğin içindeki mescide gitmişim. Mescitte namaz için benden başka dört personel daha vardı. Vaktin ilk dört sünnetini kılmış ve farzını kılmaya başlamıştık ki tam o sırada mescit içinde yüksek sesle birilerinin kendi aralarında konuşarak gürültü yaptıklarını duyduk. Namaz bittiğinde arkamıza baktığımızda denetleme komutanı tuğgeneral ve yanında emir subayı ile birkaç denetçi subay gördük. O anda göz göze geldim ancak konuşma olmadan vaktin son sünnetini kılmak için tekrar namaza durduk, namaz bitimine kadar ekip bizi mescit içinde bekledi. Namaz bitti ve mescitten çıkacağımız anda tuğgeneral beni yanına çağırdı ve sorular sormaya başladı. Namazını devamlı kılar mısınız? Oruç da tutar mısınız? İçki içer misin? Resmi üniforma ile namaz kılınır mı? gibi sorular sorup cevap aldıktan sonra kendisinin de inançlı olduğunu, bayram namazlarına ara sıra gittiğini, eşinin Kur'an-ı Kerimi okuyabildiğini söyleyerek ayrıldı. Bu olaydan otuz dakika sonra üs komutanı amirime telefon ediyor ve amirim de beni yanına çağırıyor ve savunmamı istiyor. Gerçekçe ise; "otuz dakika önce nerede olduğum ve görev yerinde neden bulunmadığım" soruluyor. Bu olay neticesi bir hafta oda hapsi ile cezalandırılıyorum. Sözünü ettiğim olay sonucu aldığım ceza tam da Ramazan Bayramı tatiline denk gelmişti. Verilen cezanın bayram sonrasına ertelenmesi isteğim reddedildi. O bayramı ailem ve çocuğumdan ayrı kalarak geçirmem bana ve aileme yapılan büyük bir haksızlıktı. Tabii bu ceza burada kalmadı. Tuğgeneral Ankara'ya döndüğünde Hv. K.K.lığı Personel Daire Başkanlığına bu olayı rapor etmiş olacak ki üç ay sonra Diyarbakır'a tayin edildim. Ancak Balıkesir'de henüz kanuni kalış süremi doldurmamıştım. Bu olay beni ve ailemi çok sarsmıştı.

OLAY — 3 : Sene 1998, 2 nci Hv. İkmal Bakım Merkezi K.lığı Kayseri'de göreve yeni başlamıştım ve birkaç hafta sonra buranın komutanı tümgeneral makamında bulunuyorum. Konu yine aynı. Eşinin başı neden örtülü? Baskı altında mı örtüyü örtüyor? Bu örtünün siyasi bir simge olarak mı kullanıldığı? Burada sosyal aktivitelere katılmak zorunda olduğum vs. gibi sorulara muhatap olmuştum. Artık bu tip sorulara ve gözdağı vermelere alışmıştım. Konuşma esnasında Tümgeneral birliğinde bu zamana kadar 11 subay

eşinin tesettürlü olduğunu ve bunların tamamının başlarını büyük uğraşlardan sonra açtığını öğünerek anlatıyor ve şu an benim eşimin kaldığını, eninde sonunda eşimin de örtüsünü açacağını, açması gerektiğini belirterek aksi takdirde Atatürkçü olamayacağımız, vatan ve milleti sevmeyen biri olarak kabul edileceğimiz ikazında bulunmuştu. Bu görüşme neticesi, burada da bana ve aileme karşı baskıların devam edeceği belli olmuştu. Bir süre sonra tümgeneral, hakkımda sakıncalı personel dosyası açtığını bizzat yüzüme karşı söylemişti. Bu sırada lojmanlara örtülü giriş yasağını başlatmıştı. Sivilden yakınlarımız mecburen, evimize ziyarete geleliyordu. Ancak bu durumda dahi lojman hariç şehirde oturma talebimize de red cevabı veriliyordu. Düşünün bu durumu, sizi adeta sindirme ve göz hapsine alarak psikolojik baskı altında yaşamaya mecbur kılıyorlardı. Adeta esir muamelesi görüyordum. Bu durum neticesi eşim ile istişare ederek ailemden ve çocuklarımdan ayrı kalmaya ve evimi İstanbul’a taşımaya karar verdik. Böylece evimi İstanbul’a taşıdım. Her hafta sonu mesai bitimini müteakip on saat süren Kayseri-İstanbul yolculuğu yapıyor, ailemi ve çocuklarımı kısa bir süre de olsa görüp tekrar hafta başı mesaide olacak şekilde geri Kayseri’ye dönüyordum. Ailem ve çocuklarımdan ayrı kalma mecburiyeti iki sene sürmüştü. Bu baskılar ve stres eşimde şeker hastalığı, çocuklarımda ise korku ve tedirginliğe sebep oldu. Ve aralık 2000’de YAŞ (Yüksek Askeri Şura) kararı ile ordudan iliştiğimi kesildi. Şu an dahi hangi suçu işlediğimi ve hangi sebep ile ayrıldığımı bilmiyorum...TSK’inden ayrılmamı müteakip eşimde ortaya çıkan sağlık problemleri halihazırda devam etmekte ve tedavisi sürmektedir...

Soru: Okuyucularınıza vermek istediğiniz son mesajınız nedir?

Bu memlekete YAŞ mağdurlarından zarar geldiğini/geleceğini kabul etmiyorum. Tam aksine inançlı insanların daha faydalı olduğu ve olacağı kanısındayım. Çünkü, bizler değerlerimizi her türlü çıkar, mevki ve makamdan üstün tuttuğumuzu ispatladık. Vatandaşlarımız ve milletimiz için de her türlü fedakarlığı yapacağımız, canımızı bile vereceğimiz bilinmelidir. Biz Çanakkale’de yatan şehitlerle aynı değerleri temsil ediyoruz. Bugün bizim yadınmamız, gelecek nesiller için derin bir hayret mevzu olacaktır.”¹⁰⁹

¹⁰⁹ Ben Disiplinsiz Değilim- syf: 193 ila 199- ASDER İstanbul şube yayını

C- BAZI BELGELER;

1- TBMM İnsan Hakları Komisyon Başkanlığının 20.01.1993 tarih ve 12 E., K., sayılı kararında: "... Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimi dışında tutulması insan haklarına aykırı olup, bu tasarruflara karşı yargı yolunun açılması hukuk devletinin ve temel hak ve özgürlüklere saygının bir gereğidir...."¹¹⁰

2- Baro Yönetim Kurulunun 15.10.1997 tarih ve 2812 kararında: "...Hasan Tüysüz'ün... Hakim Albay olarak görev yapmakta iken tutum ve davranışları ile yasadışı görüşleri benimsediği ve bu gibi faaliyetlerde bulunduğundan Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk silahlı kuvvetlerinden 11.08.1997 askerlikle ilişkisinin resen kesildiği belirtilmiştir... Hasan Tüysüz'ün isteğinin avukatlık yasasının 5/c maddesi uyarınca reddine ..." karar verilerek avukatlık yapması engellenmiştir."¹¹¹

3- 10.01.1996 tarihli 1.Zırhlı Tugay Komutanlığının "Kantin hizmetleri" konulu personel tebliğ emrinde "...b. ÇAĞDAŞ kıyafetli olmayan bayan ve baylara, alışveriş yapmak için kantinlere girişlerine müsaade edilmeyecektir..."¹¹²

4-KKK 4.Zırhlı Komutanlığı Aşkale başlıklı 9 Ekim 1998 tarihli yazısında : " 1-Yüce Türk ulusunun gözbebeği olan TSK personeli, eş ve çocuklarının Atatürk İlke ve İnkılaplarına inanmış, bunların yılmaz savunucusu ve uygulayıcısı birer fert olarak, kıyafet kanununa uyarak çağdaş bir görünüm sergilemesi gerekmektedir..."

3- Kılık kıyafet kanununa aykırı giyinen ve çağdaş görünüm sergilemeyen özellikle genç yaşına rağmen türban ve tesettür giyen (Lojmanlara süt, yoğurt vermek, temizlik yapmak vb. mahalli kıyafet giyen bayanlar hariç) yüz hatları tam belli olmayan şahısların askeri sosyal tesisler, kantin ve lojmanlara girişi emniyet ve güvenlik açısından sakınca teşkil etmektedir...

5-Kimlik kartı kontrolünde kimlik bilgileri ve fotoğrafı ile giyiniş görünümü birbirini tutmayan, yüz hatları belli olmayan, kıyafet kanununa aykırı giyinmiş ve çağdaş bir görünüm sergilemeyen asker yakını veya sivil hiçbir şahsın lojman bölgesine, kışla, ...ve kurumlarla ve sosyal tesislerde dolaşmasına müsaade edilmeyecektir..."¹¹³

¹¹⁰ bkz. 285.syf

¹¹¹ bkz. 286.syf

¹¹² bkz. 289.syf

¹¹³ bkz. 291.syf

5-HKK. 5.Ana Jet Üs Komutanlığı Merzifon / Amasya başlıklı Hv. İkm. Kd. Üçvş. Aziz Karakoç’a hitaben yazılan emirde: “1- 03 Şubat 1997 tarihinde saat 13.15 civarında mesai saatleri dahilinde namaz kıldığınız tespit edilmiştir.

2-..sizi bu defaya mahsus olmak üzere ...Askeri ceza kanununun 165 ve 171.maddeleri gereğince 14 (ondört) gün ODA HAPSİ ile tecziye ediyorum.

3-...davranışlarınızın devam etmesi halinde daha ağır şekilde cezalandırılacağınızı ...” bildirilmiştir.”¹¹⁴

6-D.K.K Deniz İkmal Grup Komutanlığı İzmir “Gemide/hizmet yerinde namaz kılınması” konulu emirde: “1-İzmir Deniz İkmal Grup Komutanlığı bağlısı gemilerde devamlı namaz kılındığına ilişkin bilgiler komutanlığımıza intikal etmiştir.

2- Gemiler hizmet /görev yeri olup ibadet yeri değildir. Bu nedenle emrin alınmasına müteakip hiçbir personelin gemide/hizmet yerinde namaz kılınmasına izin verilmeyecek, namaz kılmak isteyenler mesai saatleri / birlik dışında namaz kılabilirler. Aksine hareket edenler hakkında yasal işlem yapılacaktır.”¹¹⁵ denilmiştir.

D- YAŞ KARARLARI ve ASKERİ ALANDA YAŞANAN İHLALLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ:

- 1- YAŞ kararlarının yargı denetimi dışında tutulması, mahkeme yolu bulunmaması nedeniyle AİHS’in 6.maddesinde geçen “Adil Yargılanma Hakkı”na açıkça aykırıdır.
- 2- Yaş kararları, asker kişinin meslek hayatına son veren, çalışma hakkını engelleyen kararlardır.
- 3- Yaş kararlarının “irtica” gerekçesiyle verilmesi halinde, din ve vicdan özgürlüğü ihlal edilmektedir.
- 4- Yaş kararları ile ordudan atılanlar, 28 Şubat kararları nedeniyle kamu kurumlarında çalışmadıklarından, çalışma hakkı bu yönüyle de engellenmektedir.
- 5- Yaş kararları nedeniyle ordudan atılmalar, mağdur ve mağdur yakınlarına psikolojik etkileri, sebep olunan ruhsal hastalıklar nedeniyle gayri insani sonuçlar oluşturmaktadır.

¹¹⁴ bkz. 292.syf

¹¹⁵ bkz. 293.syf

YAŞ kararları hakkındaki AHİM kararlarında; mağdur aleyhine ve ordunun disiplini gerekçe gösterilerek verilen kararlar da adil olmadığı gibi yukarıda sayılan temel hak ve özgürlükleri ihlal edici niteliktedir.

- 6- Askeri alanda veya mesai saatleri içerisinde ibadet etmekten dolayı verilen cezalar din ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır. Kişinin çalışma saatlerinde veya çalışma yerinde dini ibadetini tamamen engellemek ve bu fiili cezalandırmak adil olmadığı gibi insani de değildir.
- 7- Askeri alanlarda asker eşlerinin, misafir akrabalarının ve sivillerin nasıl giyineceklerine müdahale edilmesi, başörtüsü ve tesettür giyimini yasaklayan emirler verilmesi, din ve vicdan özgürlüğü ile ifade özgürlüğünü ihlal etmektedir.

26- SÜNNİ MÜSLÜMANLARA AİT DERNEK VE VAKIFLARIN KAPATILMASI:

A- MİLLİ GENÇLİK VAKFININ KAPATILMASI VE MALLARINA EL KONULMASI:

Milli Gençlik Vakfı 1975 yılında Ankara’da kurulmuştur. Vakfın 1878 şubesi, 350 bin kayıtlı genç üyesi, çoğu kendi mülkü olan 150 kadar büyük öğrenci yurdu bulunmaktaydı.

Vakıf, “Yardım için hedef aldığı kitlesi, çocuklar ile genç erkek-kız öğrencilerdir. Öğrencilere yurtlar açmış, fakir öğrenciler için burslar vermiş, derslerinde başarılı olamayanlar için çeşitli derslerden ücretsiz kurslar tertiplemiştir.”Vakıf senedinde de belirtilen Milli ve Manevi değerlerimize bağlı olarak yetişmelerine çalışmak” şeklinde amaç belirtilmiştir.

İşte bu vakıf bugün kapatılmış olduğundan gençlere yardım ve destekte bulunamamaktadır. Hem de 29 yıllık bir çalışma mazisine, bu süre içerisinde hiçbir şube ve üyesinin yasa dışı bir eylemi olmasına ve bir ceza almamasına rağmen.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1999 yılında Milli Gençlik Vakfı’nın kapatılması talebiyle Ankara 25. Asliye Hukuk Mahkemesine başvurur. Mahkeme 19.11.2002/755 tarihinde, delil yetersizliğinden “Milli Gençlik Vakfı”nın kapatılmayacağına” karar verir. Karara karşı yapılan temyiz başvurusu üzerine , Yargıtay, 18. Hukuk Daire-

si 25.02.2004/957 tarihli kararıyla mahkemenin kararını bozar.

Ankara 25. Asliye Hukuk Mahkemesi 03.06.2004/232 tarihli kararıyla vakfın kapatılmasına ve mallarının hazineye devredilmesine karar verir.MGV’nin Tashih-i Karar istemi, Yargıtay 18. Hukuk Dairesi 26.04.2005 tarihli kararıyla reddedilir.”¹¹⁶

B- ZEHRA EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFININ KAPATILMASI VE MALLARINA EL KONULMASI:

Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı 1990 yılında kurulmuş olup, vakfın Ankara, İzmir, Konya, Niğde, Adana, Kahraman Maraş, Şanlı Urfa, Ağrı, Kırıkkale, Van, Iğdır, ve Eskişehir illerinde olmak üzere toplam 19 şubesi bulunmaktadır.

Özellikle eğitimi ön plana alan Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı; “Türkiye’de var olan çeşitli etnik farklılıkları ilmi ve manevi değerlerle eğitmek suretiyle kaynaştırmak, kardeşlik duygularını geliştirmek yoluyla maddi ve manevi kalkınmaya hizmet etmek” şeklinde amacını tanımlamaktadır. Öğrencilere burs veren, öğrencilerin eğitim ve öğretimlerine yardımcı olan, paneller ve konferanslarla ilmi ve kültürel faaliyetler yapan bir vakıf olarak tanınmaktadır.

Vakıf başkanının yasadışı bir örgüt tarafından kaçırılması olayı vakfı, medyanın gündemine taşımış ve İçişleri Bakanlığı müfettişlerince vakfın tüm işlemleri incelenmiş, İçişleri Bakanlığı Mülkiye Müfettişliği Raporu: Sayı:65/4;32/3;158/26 hazırlanmış ve vakfın dağıtılması davası için Fatih 2. Asliye Hukuk Mahkemesinin 2001/580 esasında dava açılmıştı. Dava dosyasında alınan bilirkişi heyetinin 29.07.05 tarihli raporlarında ; “Yerel mahkemenin isteği doğrultusunda, Zehra Bülteni ve Yeni Zemin Dergileri’nin ince lenip Anayasa’nın 2. maddesi ve Medeni Kanunu’nun 101. maddesinde sayılı hususlara göre gerekli incelemelerin yapıldığı, buna göre; Yeni Zemin Dergisi ile vakfın bir irtibatının tesbit edilemediği, bültende geçen ifadelerin de gerek Anayasa’nın 2. maddesi ve gerekse Medeni Kanununun 101 maddesine aykırı bir durum oluşturmadığı ve vakfın savunduğu görüşlerin de, ne Anayasa’ya, ne İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ve ne de Medeni Kanun’a her hangi bir aykırılığın olmadığını, Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı’nın dağıtılması ve yöneticilerin azlını gerektirecek vakıaların da kesin sonuca

¹¹⁶ Not: 2008-02-11 Milli Gazete <http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=16960> haberinden faydalanılmıştır.

varmayı sağlayacak netlikte ve yeter açıklıkta ortaya konulamadığı” sonucuna vardıklarını beyan etmişlerdi. Ancak buna rağmen;

Yerel mahkeme karar gerekçesinde: “ Vakfın amacının Şer’i esaslara dayalı bir Kürt Devleti kurmak olduğu ve bu hususta çalışmalar yaptığı”nı iddia etmişti. Ancak, gerekçe olarak gösterilen yazılar mevzuat gereği basın savcılığı’nın denetiminden de geçmiş, hiçbir yazı hakkında soruşturma / kovuşturma yapılmamış, toplatma kararı alınmamış, bu durum bizzat emniyet müdürlüğü ve basın savcılığınca teyit edilmişti.

2001 yılında açılan dava için, 20.12.2005 tarihinde karar verilmiştir. Raporu görmezden gelen mahkeme “vakfın dağıtılmasına, yöneticilerin azline, 10.000.000,00 ytl’yi aşan malvarlığının Vakıflar Bölge Müdürlüğü’ne devrine karar vermiştir. Karar temyiz edilmiş, Yargıtay bu kararı onamıştır. Vakıf kapatılmış ve malvarlığına Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nce el konulmuştur. Kanunen suç olduğu tespit edilmeyen ve cezalandırılmayan kişi beyanlarına dayanılarak -üstelik bilirkişi raporları davanın reddini gerektirmekte- vakfın kapatılması din, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü ihlal etmektedir.

Vakıf yöneticileri 16.11.2007 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine 51595-07 başvuru no ile din özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve diğer haklarının ihlal edildiğinden bahisle başvurmuştur. Dava AHİM’ de halen devam etmektedir.

C- İLMİ VE KÜLTÜREL ARAŞTIRMALAR VAKFINA KAPATMA DAVASI:

“Ankara 26. Asliye Hukuk Mahkemesi’nde görülen İlmî ve Kültürel Araştırmalar Vakfı’nın (İLKAV) kapatılması davası devam etmektedir. İLKAV’ın 03 Aralık 2006’da düzenlediği “Resmî İdeoloji Kısacasında Eğitim Sistemi ve Din Eğitimi” konulu panelde Mehmet Pamak ve Yusuf Tanrıverdi’nin yaptığı konuşmalarda suç işledikleri iddiasıyla o günün Vakıflardan sorumlu Devlet Bakanı M. Ali Şahin’in emri ile harekete geçen Vakıflar Genel Müdürlüğü İLKAV için kapatma davası açtı, dava devam etmektedir.”¹¹⁷

¹¹⁷ <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=9&ArsivAnaID=41534>

27- İRTİCACI KURULUŞLARDAN ALIŞVERİŞ YAPMAYIN BOYKOTU:

“...Genelkurmay: “İrticacı kuruluşlardan alışveriş yapmayın” yaygarasıyla 6 Haziran 1997’de başlayan boykot çağrısı haberleri yüzünden birçok muhafazakar şirket, kişi ve kurum mağdur olmuştur...”

Genelkurmay başkanlığının, fişleme faaliyetlerini yürütmesi için kurduğunu Batı Çalışma Grubu’nun (BÇG) yaptığı fişlemeleri Doğan Grubu gazeteleri günlerce manşetten vermişti. Binlerce kişiye istihdam sağlayan Ülker, İhlas, Kombassan, Yimpaş, Beğendik gibi grupların şirketleriyle MÜSİAD başta olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu üyesi olan işadamları aleyhine olumsuz kampanyalar yürütülmüştü. Medya destekli olarak yürütülen kampanyalarla boykot edilen şirket ve grupların ürünlerinin alınmaması ve müte-deyyin işadamlarının kamu ihalelerine sokulmaması çağrılılarıyla kamuoyu günlerce meşgul edilmişti. Kebapçı ve dönercilere kadar indirilen ve toplumu irticacı-laik gibi kamplara bölen fişleme faaliyetleriyle müte-deyyin işadamları ile şirketlerine, bankalarca kredi verilmemesi de istenmişti”¹¹⁸

SAKAL VE BAŞÖRTÜSÜ- ASKERİN TAVRI- UYGULAMA

“Araştırmacı-yazar Yaşar Kaplan’ın Genelkurmay’daki mahkemesine gelen sakallı ve başörtülü Müslümanlar ile İslami tandanslı gazete ve TV’ ler içeri alınmadı. İçeri alınmayanların arasında Kaplan’ın 68 yaşındaki babası ve başörtülü eşi de vardı Kaplan’ın babası Ahmet Kaplan emekli idi. MGK daki tanıma uygun müte-deyyin bir Müslüman’dı. Ta Niğde’den gelmişti. İçeri alınmayınca şaşırılmış ve sonra da: “Askerliğimi Erzurum’da yaptım. Hem de 24 ay. Bu vatana belki hepinizden fazla hizmetim oldu. Size asker yetiştirdim. Yıllarca devlete vergi verdim. Şimdi oğlum tutuklu. Duruşması var. Bu yaşlı halimle ta Niğde’lerden kalkıp geldim ve siz bana sakalımı bahane ederek ‘giremezsin’ diyorsunuz! ..” diyerek dakikalarca dil döktü. Ama nafile. Aynı şekilde Yaşar Kaplan’ın eşi de evli olduğuna dair evlenme cüzdanını gösteriyordu. Ona söyledi, buna söyledi, ama dinlemedi. Herkes: “Emir yukarıdan, bizi aşar” diyordu. Başörtüsünden dolayı o da içeri alınmamıştı. Hanımı, eşinin mahkemesini bile izleyememişti.”¹¹⁹

¹¹⁸ İbrahim Acar-VAKİT- 23 Eylül 2008

¹¹⁹ Akit, 22 Nisan 1998

28- ORDU VE BAZI KURUMLARDA AKREDİTASYON UYGULAMASI:

“Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, hafta içi önce gazete sonra da televizyonların genel yayın yönetmenleri ve Ankara temsilcileri ile `iletişim toplantısı` yaptı... ne genel yayın müdürümüz, ne Yeni Asya'nın `Ankara temsilcisi` olarak bendeniz dâvet edilmedik, çünkü akredite (!) değildik.

... Star ve Yeni Şafak için akreditasyon kalkarken, aralarında **gazetemizin de olduğu, Zaman, Taraf, Bugün, Millî gazete, Vakit gibi gazeteler için bu garip (!) uygulama devam ediyor.**

28 Şubat'ın icatlarından birisi olarak başlatılan gazete ve televizyonlar arasında ayrımcılık yapan akreditasyon uygulaması ile en başta **haber alma hakkı engelleniyor.** Bazı gazeteler toplantılara alınırken, bazılarının da alınmaması yani gazeteler arasında ayırım yapılması hem toplum tarafından, hem de o ayırt edilen gazete açısından rahatsız edici bir durum.

Muhabir olarak 1992-94'lü yıllarda onlarca kez Genelkurmay'ın düzenlediği programlara katıldım, askerî birlikleri gezdim.... O zaman gazeteler arasında bir ayırım söz konusu değildi. Ne olduysa 28 Şubat sürecinde böyle bir uygulama başladı ve 10 yılı aşkındır da bu ayrımcı uygulama devam ediyor.

Durumu özetlemesi açısından bir örnek vereyim. Başbakan Tayyip Erdoğan Lübnan'ı ziyaretinde bazı gazetecileri yanında götürür. Bu gazeteciler arasında Genelkurmay'a akredite olmayan iki gazete yetkilisi de vardır. Başbakanın heyeti gezi kapsamında Lübnan'da bulunan Türk birliğini de ziyaret edecektir. Bu gazeteciler başbakanla tâ Lübnan'a kadar gitmelerine rağmen, `akredite` olmalarını sebebiyle askerî birliğe alınmazlar.

Org. Başbuğ, akreditasyonda bundan sonra tek ölçü olarak basın meslek ilkeleri alacaklarını da açıklamış. İnsanın aklına şu soru geliyor. Kendi adımıza soralım. Yeni Asya ne zaman basın meslek ilkesine uymadı? ...Yeni Asya'nın basın meslek ilkelerine uymadığını kimse söyleyemez. Akredite olmak gibi bir derdimiz de yok. Takdir akreditasyon yapanlarda... Fakat, ortada bir haksızlık, bir ayrımcılık varsa buna da itiraz etmek hakkımızdır, diye düşünüyoruz. ...

Burada yeri gelmişken aynı uygulamanın bir benzerinin hem Başbakan Tayyip Erdoğan hem de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından da uygulandığını hatırlatmadan geçmeyelim. Hem Gül,

hem de Erdoğan yurtdışı gezilerde genelde aynı gazetelerin temsilci ya da yöneticilerini uçaklarına alarak bir nevi akreditasyon uyguluyorlar. Bunun aksini kim iddia edebilir? Acaba Başbakanlık ve Köşk`ün kriteri nedir?

Gazeteler ve televizyonlar arasında akredite ayrımı yapanların bu haksız ve ayrımcı uygulamadan bir an önce vazgeçmesini diliyoruz.”¹²⁰

Genelkurmay`ın kendi akreditasyon kriteri yokmuş !

“Genelkurmay Başkanı Org. Başbuğ, Zaman, Bugün, Vakit, Taraf, Birgün ve Evrensel gazetelerinin davetli olmadıkları İletişim Toplantısı`nda `Bizim akreditasyon kriterimiz yok. TGC ve Basın Konseyi`nin temel aldığı gazetecilik ilkelerine uyumdan yola çıkıyoruz` dedi.”¹²¹

“... Büyükanıt`ın Genelkurmay`daki basın toplantısına katılan gazeteciler şunlar:

1-Milliyet Ankara Temsilcisi Fikret Bila, 2-Hürriyet Ankara Temsilcisi Enis Berberoğlu, 3-Sabah Ankara Temsilci vekili Okan Müderrisoğlu 4-Cumhuriyet Ankara Temsilcisi Mustafa Balbay 5-Radikal Ankara Temsilcisi Murat Yetkin 6-Posta Ankara Temsilcisi Hakan Çelik 7-Tercüman Ankara Temsilcisi Metin Özkan 8-Akşam Ankara Temsilcisi İsmail Küçükkaya 9-Vatan Ankara Temsilcisi Bilal Çetin 10-Yeniçağ Ankara Temsilcisi Selahattin Önkibar 11-Türkiye Ankara Temsilcisi Nuri Elibol 12-Takvim Ankara Temsilcisi Mehmet Çetingüleç 13-Ortadoğu Gazetesi Ankara Temsilcisi Orhan Karataş.

Bunlar bu vatanın öz evlatları.. Gerisi! Peki gerisi? 2. sınıf vatan-daş mı, yoksa vatan haini mi?

Toplam 37 günlük gazete var ulusal olarak.. 13`ü akredite. Toplam yaklaşık 5 milyon tirajın 2.900.000`ini temsil ediyor bu grub.. 13 gazeteden doğrudan 4, toplam 6`sı Doğan mediaya aid.. Akredite grubun en düşük tirajlı gazetesi Ortadoğu 10.000 tiraja sahip.. Türkiye de Fox ortaklığından sonra o da rejim açısından hidayete erenler listesine dahil edildi.. Ortadoğu, Yeni Çağ milliyetçi, Radi-

¹²⁰ Mehmet KARA –Yeni Asya gazetesi) (2008-09-19 Yeni Asya <http://www.yeniasya.com.tr/2008/09/19/yazarlar/mkara.htm>

¹²¹ 2008-09-16 Bianet <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/109738/genelkurmayin-kendi-akreditasyon-kriteri-yokmus?from=rs>

kal- Cumhuriyet solcu, Türkiye`de herhalde “dinci”leri temsil ediyor orada. Ötekiler de Merkez Media..

37 gazetenin birkaç tanesi spor, birkaç tanesi bulvar gazetesi. Ama mesela 550.000 tirajlı **Zaman yok. Star yok, Bugün de. Vakit, Milli Gazete, Yeni Şafak, Yeni Asya da aynı şekilde.. Güneş niye yok?. Referans, Bir gün, Dünya ve daha başkaları.. Yani sayı olarak nerede ise yarısı yok.. Tiraj olarak da yarıya yakını.. İlk 5'in dışındakilerin toplam tirajı ancak Posta gazetesinin tirajı kadar bile etmiyor..**

Akreditasyon uygulaması 28 Şubat döneminde basın - yayın kuruluşları ve çalışanları hakkında hazırlanan “andıç”a benzetilmiş bir ara. Genelkurmay Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü`nce hazırlanan, Genelkurmay Genel Sekreteri Tümgeneral Salih Zeki Çolak`ın onayıyla Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Ergin Saygun`a gönderilen, “Akredite Basın ve Yayın Organları Yeniden Değerlendirmesi” konulu üç sayfalık yazıda, “akreditasyon uygulamasının **1997 yılında başlatıldığı**” hatırlatılıyordu...

Çünkü bu iş, milli vicdanı, medyayı ve TSK`yı yaralıyor. Kimseye faydası yok...”¹²²

29- RTÜK'TEN TV'YE CEZA

“YAĞMURDAN SONRA'YA BAŞÖRTÜSÜ UYARISI

RTÜK, başörtüsünü çıkarmadığı için doktorlar tarafından tedavi edilmeyen bir kadının dramını işleyen ‘Yağmurdan Sonra’ dizisine “insanların inanç, din ve mezheplerine göre kınanmaması ve aşağılanmaması” ilkesini ihlalden uyarı cezası kesti.”¹²³

30- KİŞİLERE İSLAMİ BEYAN VE HASSASİYETLERİNDEN DOLAYI CEZA DAVALARI:

A- HALKI KİN VE DÜŞMANLIĞA TAHRİK VEYA AŞAĞILAMA SUÇU HAKKINDA YASA MADDELERİ:

TÜRK CEZA KANUNU - (Eski) 01/06/2005 Tarihi İtibarıyla Mülga-Suç işlemeye tahrik, korku ve panik yaratma amacıyla tehdit *
Madde 312 - (Değişik madde: 06/02/2002 - 4744 S.K../2. md.) (*)

¹²² Abdurrahman Dilipak- Vakit Gazetesi

¹²³ Yeni Şafak – 23 Şubat 07

Bir cürmü alenen öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna uymamaya tahrik eden kimseye altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

Sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığına dayanarak, halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik eden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

Halkın bir kısmını aşağılayıcı ve insan onurunu zedeleyecek bir şekilde tahkir eden kimseye de birinci fıkradaki ceza verilir...”

Tarihçe: Yasanın değiştirilmiş halleri;

1 - 09/07/1953 tarih ve 6123 sayılı kanunun 1. maddesi ile değiştirilen madde:

Madde 312 - Kanunun cürüm addettiği bir fiili alenen meth ve istihsan eden ve halkı kanuna ademi itaata tahrik veyahut cemiyetin muhtelif sınıflarını umumun emniyeti için tehlikeli bir tarzda kin ve adavete tahris eyliyen kimse bir seneye kadar hapse ve yüz liraya kadar ağır cezayı nakdiye mahkum olur.

2 - 07/01/1981 tarih ve 2370 sayılı kanunun 13. maddesi ile değiştirilen madde:

Madde 312 - Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe veyahut cemiyetin muhtelif sınıflarını umumun emniyeti için tehlikeli bir tarzda kin ve adavete tahrik eyliyen kimse üç aydan bir seneye kadar hapis ve 50 liradan 500 liraya kadar ağır para cezasına mahkum olur.

Yukarki fıkrada yazılı suçları neşir yolu ile işliyenlere verilecek ceza bir misli artırılır.

3 - 06/02/2002 kabul tarihli, 19/02/2002 tarih ve 24676 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4744 sayılı Kanunun 2. maddesi ile değiştirilen madde metni:

Madde 312 - (Değişik madde: 07/01/1981 - 2370/13 md.)

Kanunun cürüm saydığı bir fiili açıkça öven veya iyi gördüğünü söyleyen veya halkı kanuna itaatsizliğe tahrik eden kimse altı aydan iki yıla kadar hapis ve ikibin liradan onbin liraya kadar ağır para cezasına mahkum olur.

Halkı; sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik eden kimse bir yıldan üç yıla kadar ha-

pis ve üçbin liradan onikibin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Bu tahrik umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde yapıldığı takdirde faile verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları 311 inci maddenin ikinci fıkrasında sayılan vasıtalarla işleyenlere verilecek cezalar bir misli artırılır.

TÜRK CEZA KANUNU (YENİ)

Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama

Madde 216 - (1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, **bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde**, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” denilmektedir.

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde, eski yasa maddelerinde bulunan “tahrik ve kamu düzeni için tehlike” gibi soyut/sınırı belli olmayan ve yorum yoluyla aleyhe kullanılacak hüküm son yasa ile: “bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde..” ceza verilebileceği şeklinde suç unsurunu daha somutlaştırmış ve netleştirmiştir. Bu yasa 5237 sayılı yeni TCK ile ancak 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Bu tarihten önce verilen kararlarda “açık ve yakın tehlike” aranmadığından insan haklarına ve uluslar arası standartlara aykırı cezalar verilebilmiştir.

HALKI KİN VE DÜŞMANLIĞA TAHRİK VEYA AŞAĞILAMA SUÇU HAKKINDA MAHKEME KARAR ÖRNEKLERİ:

Yargıtay CD 08 E: 2000/9581 <> K: 2000/9798 <> Tarih: 29.05.2000 — (765 s. TCK. m. 312/1)

“...Halkı din ve mezhep farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmekten sanık Mehmet’in yapılan yargılanması sonunda; Hükümlülüğüne ve ertelemeye dair (Malatya Devlet Güvenlik Mahkemesi)nden verilen 27/12/1999 gün ve 157 esas, 195 karar sayılı hükmü...

Sanığın, olay gün ve saatinde namaz kılmak üzere Camide hazır bulunan topluluğa hitaben “din elden gidiyor, kuran kursları kapatılıyor, siz ne duruyorsunuz” biçimindeki sarfettiği sözlerin TCK.nun 312. maddesinin 1. fıkrasında tanımı yapılan halkı kanuna itaatsizliğe tahrik suçunu oluşturduğu ...”

Yargıtay CD 08 <> E: 2001/11352 <> K: 2001/15688 <> Tarih: 05.11.2001— (765 s. TCK. m. 312)

“...Din ve mezhep farklılığı gözeterek halkı açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmekten sanık Mustafa’nın yapılan yargılanması sonunda; beraatine dair (İstanbul Dört Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi)nden verilen 2.5.2001 gün ve 250 esas, 105 karar sayılı hükmü...

Sanığın yazı işleri müdürü olduğu “Y... International” adlı derginin 29 Eylül -5 Ekim 2000 tarih ve 128 sayılı nüshasında yayınlanan “zelelelere denk bir felaket” başlıklı, Şükrü imzalı yazıda; Ülkede geçerli laik düzenin İslama ve Kuran’a karşı mücadele yürüttüğü, dahası vahşice saldırılar düzenlediği belirtilip laik düzen gereği ve iç hukukun uygulanması sonucu görevlerinden uzaklaştırılan ordu mensuplarının hain işlemine tabi tutulan insanlar olarak sayıldıkları iddia edilip, 80-90 yıldır “nifakına, cerbezisine ve istibdadlarına mani olamadıklarımız” şeklinde nitelendirilen ülkedeki laik düzen yanlılarının “Haccac, Yezid, Cengiz, Hülagu, Mussolini ve Stalinden” farklı olmadıklarını belirterek halkı din anlayışı farklılığı gözetmek suretiyle kin ve düşmanlığa tahrik ettiği sabit olduğu ...”

Yargıtay CD 08 E: 2002/10893 <> K: 2002/11068 <> Tarih: 25.11.2002—(765 s. TCK. m. 312/2)

“...Yayın yoluyla halkı din farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmekten sanık Mehmet Ö.’in yapılan yargılanması so-

nunda; Beraatine dair (İSTANBUL) 2 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesinden verilen 18.4.2002 gün ve 179 esas, 79 karar sayılı hükmü...

Sanığın sorumlu yazı işleri müdürü olduğu Akit Gazetesi'nin 25.11.2000 tarihli nüshasının 2. sayfasında Asım Y. imzası altında yayınlanan "Baş-örtüsü Generalleri ve Saim Hoca" başlıklı yazı bir bütün olarak incelendiğinde; söz konusu yazıda, toplumun kimi kesimlerince Cumhuriyetin temel ilkelerinden biri olan laiklik ilkesine karşı zaman zaman başkaldırı simgesi olarak da kullanılan türbanın, hukukun gereği olarak kamu alanında takılmasına karşı çıkanlar, düşman ilan edilerek, böylece bunlara karşı toplumun bir bölümünün din farklılığına dayalı olarak kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa ve kin beslemeye alenen tahrik edildiği ve bu suretle TCK.nun 312. maddesinin değişik 2. fıkrasındaki suç oluşturduğu..."

Yargıtay CD 08 <> E: 2002/9667 <> K: 2002/10406 <> Tarih: 07.11.2002—(765 s. TCK. m. 312)

"...Basın yoluyla halkı kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmekten sanıklar Ramazan, Servet'in yapılan yargılanmaları sonunda; beraatlerine ve mahkemenin 19.6.2001 tarih, 2001/65-109 sayılı ilamı ile verilen hükmün iptaline, emanette kayıtlı gazetelerin delil olarak saklanmasına dair (Malatya iki Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesinden verilen 25.6.2002 gün ve 18 esas, 53 karar sayılı hükmü...

Sanık Ramazan'ın Malatya'da yayınlanan haftalık "medeniyet" isimli yerel gazetenin genel yayın yönetmeni ve yazarı, diğer sanık Servet'in de bu gazetenin yazı işleri müdürü oldukları, sanık Ramazan tarafından yazılan "İslam'ın Nuru Bakidir" başlıklı yazıda,".... Allahtan habersiz yaşayanlar, müslümanların, üniversitede, başka yerde, müslüman kadınların ve kızlarının başlarının örtünmesine karşı çıkabilecek kadar cesaretini, bizlerin pısrıklığından faydalanarak ortaya koyabildiler... Siz beyinsizler, hiç mi hiç tarih okumadınız, Allah ile mücadeleye girenlerden kimler kazandı ki, sizin gibi beyinsizler kazanabilsin!... Müslümanlardan rahatsız olanlar Türkiye topraklarını terketsinler, müslümanların örtüsünden rahatsız olanlar, kendilerine yeni bir ülke bulsunlar.. ve birkaç seneye kadar da hele daha yetişsin bizim yetiştirdiklerimiz, sizin hesabınızı görecektirler.. Cumhurbaşkanımızın, başbakanımızın, bakanlarımızın, valilerimizin, emniyet müdürlerimizin cuma namazı kıldırılmalarına da razı olacaksınız ama... olur mu olmaz mı bunu

zaman gösterecektir...” ibarelerini taşıyan bölümler ve yazının tümü bir bütün olarak incelendiğinde: Türkiye’deki din anlayışı ve sosyal yaşam biçiminin ahlaka ve dine uygun olmadığı belirtilerek bu anlayışı benimseyenlerin Allah ile mücadeleye girişmiş olarak tanıtıldığı ve bunlara karşı koymayanların pısrıklıkla itham edildiği ve kendi yetiştirdiklerinin, anlayışlarına göre dinsiz olanların, “hesabını görecekleri” belirtilerek bu düşüncedekilerin düşman ilan edilip bu kişilere karşı şiddeti çağrıştıran tümcelerle eylemli mücadeleye çağrı yapıldığı, şeriat düzeninin de bu eylemli mücadele sonunda kurulacağı mesajları verilerek din farklılığına dayanarak halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde düşmanlığa ve kin beslemeye alenen tahrik edildiği, tehlike suçu olan TCK.nun 312. maddesinde 4744 sayılı Yasa ile yapılan değişiklikten sonra da eylemin suç olmaktan çıkmadığı gözetilmeden, gazetenin tirajının az olduğu ve Malatya’da bu yazı ile bağlantılı olarak bir olay da meydana gelmediği gerekçeleriyle TCK.nun 2/2. madde-fıkrası uyarınca yeniden yapılan duruşmalı inceleme sonunda kesinleşmiş kararın para cezasına ilişkin kısmın iptali ile yenilenmesi gerekirken, hükmün tümünün iptali ve sanıkların beraatlerine karar verilmesi,Bozmayı gerektirmiş ...” denilmektedir.

Ceza eski yasaya göre verilmiştir. Ancak olayda yeni TCK ‘da bulunan **“kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması” halinin ne şekilde gerçekleşeceği, tehlike unsuru**” dikkate aldığımızda, cezaya gerekçe olarak sunulan: “birkaç seneye kadar da hele daha yetişsin bizim yetiştirdiklerimiz, sizin hesabınızı göreceklerdir...” beyanında , birkaç yıl sonra şeklindeki temenni ve hesabın ne şekil olacağı net olmadığına göre, ceza verilmesine dair bozma kararı tartışılmalıdır.

YARGITAY 8. Ceza Dairesi, Esas: 1998/10296, Karar: 1998/11672, Tarih : 23.09.1998

“...Halkı, din ve ırk farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmekten sanık Recep’in(Recep Tayip Erdoğan) yapılan yargılanması sonunda; TCK.nun 312/2, 59. maddeleri gereğince 10 ay hapis ve 71 6.666,666 lira ağır para cezası ile hükümlülüğüne dair (Diyarbakır 3 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi)’nden verilen 21/04/1993 gün ve 36 esas, 69 karar sayılı hükmü...

Anti laik odaklaşması nedeniyle sonradan kapatılan bir siyasi partinin önde gelen isimlerinden olan ve yığınları etkileyebilme özelliğinde bir mevkiye sahip bulunan sanığın, Siirt’te açık hava toplantısındaki konuşmasına Ziya Gökalp’in eserinden bir bölüm

olarak alınan “minareler süngü, kubbeler miğfer, camiler kışlamız, müminler asker” şiirini okuyarak başlaması, hiçbir şeyin kendilerini sindiremeyeceklerini, kendilerinin susturulamayacağını, ezanları susturanların karşısında patlayacaklarını, referansının İslam olduğunu, bu ülkede inançlara saygı duyulmadığını, yoruma değil yorumcuya bakılması gerektiğini, kula kulluk edilemeyeceğini (Atatürk’çü laik kesim amaçlanmış), hakka kulluk edenlerden olduklarını (İslami şeriat ile bütünleştiren müslümanlar amaçlanmış,) söylemesi eyleminde, TCK.nun 312/2. maddesinde yazılı suçun bütün unsurları oluşmuştur...(765 s. TCK. m. 312/2).. ceza uygulaması yerinde görülmüş, temyiz itirazları varid bulunmamış olmakla, hükmün tebliğname vechile (ONANMASINA), 23/09/1998 gününde üye Muhittin Mihçak’ın sanığın beraati yönündeki karşı düşüncesiyle oyçokluğuyla karar verildi.” Denilmektedir.

Ancak mezkur mahkumiyeti “onama” kararına rağmen, bu dosyada; Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, Prof. Dr. Çetin Özek, Prof. Dr. Uğur Alacakaptan’ın suç iddiasıyla ilgili dosyaya sunulan rapor ve mütalaalarında... gerek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, gerek TCK.nun 312/2. maddesindeki hüküm bakımından sanığın konuşmasının suç oluşturmadığı gibi herhangi bir suçta teşkil edemeyeceği) belirtilmiştir. Ayrıca, karar içeriğinde 8. Ceza Dairesinin bir hakimi:

“...TCK.nun 312/2. maddesindeki suç “TEHLİKE SUÇU” olup, maddi suçlarda olduğu gibi, fiilin oluşması için failin kastettiği sonucun meydana gelmesi aranmaz. Gerek Türk, gerek yabancı öğretilerde, tahrik, teşvik eylemlerinin normun önlemek istediği tehlikeyi yaratmaya uygunluğu halinde suç sayılacağı kabul edilmektedir. Normun önlemek istediği “TEHLİKE” halkın kin ve düşmanlığa AÇIKÇA TAHRİK edilmesidir.Bu durumda suçun işlenmesi yani suçun varlığının kabulü için, failin özel kasıtle değinilen tehlikeyi yaratmaya uygun “AÇIKÇA AYRIMCI” hareketler yapmasına bağlıdır...

Sanık seçimle İ.... B.. Belediye Başkanlığına gelmiş olup, siyasi bir kişiliği bulanmakla, bütün vatandaşların sahip olduğu “ELEŞTİRİ HAKKI” öncelikle siyaset adamı kişiliği itibariyle sanığın hakkı olduğu inkar edilemez. Hakkını kullanan kişinin sorumluluğunun olamayacağı da hukukun ana kuralıdır.

Sanık Recep ... Ziya Gökalp’ın Milli Eğitim Bakanlığınca da kabul edilen (Türk ve Türklük) adlı kitabında bulunan Romen Diogen ile Alpaslan arasında geçtiği tahayyül edilen şiirden alınan iki mısrayı okuması, şiirin tamamını okumaması karşısında Yargıtay’ın

yerleşmiş içtihatları ile de belirlendiği gibi bütününden soyutlanmış söz ve yazılara dayanılarak hüküm verilemeyeceğinden, şiirin tümü bilinmeden ve sanığın kendisine ait olmayan okuduğu bu iki mısraya dayanılarak sonuç çıkarmak hukuken uygun bulunmadığı gibi, değinilen mısralar bütün konuşma ile birlikte ele alındığından da, dinsel duyguların dile getirilmesinden öte bir anlam taşımamaktadır. Sanık evrensel bir hak olan dini duygu ve düşüncelerini açıklamasının yanında, referansının islam olduğunu, bununda insan olmaktan doğan bir hak bulunduğunu belirtmesi, İstiklal Marşının bazı kıtalarını okuyarak İstiklal Marşı manifestomuzdur demesi, siyasi kişiliği nedeniyle yaptığı hizmetleri belirten bir kısım açıklamalardan sonra insanların fikir, düşünce, inanç özürlüğüünün bulunması gerektiğini ve bütün insanlar arasında ayırım yapmaksızın birlikten, bütünlükten yana olduğunu belirtip birleştirici, barışa, sevgiye dayalı Türkiye arzuladığını dile getirerek tamamladığı konuşmasının TCK.nun 312/2. maddesindeki suç oluşturmadığı gibi herhangi bir suç da teşkil etmediği kesinlik kazanmaktadır...” demiştir.

Yargıtay CD 08 <> E: 1999/1140 <> K: 1999/3117 <> Tarih: 10.03.1999—(765 s. TCK. m. 312/2)

“...Din farklılığı gözeterek halkı kin ve düşmanlığa tarih etmekten sanık Hasan Hüseyin’in(Hasan Hüzeyin Ceylan) yapılan yargılaması sonunda; Hükümlülüğüne ve zoralımına dair (Ankara 1 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi)nden verilen 17.11.1998 gün ve 51 esas, 146 karar sayılı hükmü...

Sanığın, Genel Yerel Seçimler nedeniyle Kırıkkale İlinde 14 Mart 1993’te yaptığı konuşmada; Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra başlayan Lozan sürecinde Türkiye yararına yapılan faaliyetleri ve imzalanan anlaşmayı ihanet olarak niteleyip, Cumhuriyet Yönetimini hasım yönetim olarak göstermeye çalışarak, Demokratik Laik Cumhuriyet rejimini de kendisi gibi düşünenlerin rejimi olmadığını belirtip, hilafetin kaldırılması kararını veren ve Cumhuriyeti kuran kadroları ve Meclisi aşağılayarak Devrimlere karşı olan tarikat şeyhlerinin faaliyetlerini övüp, ülkedeki insanları kendi dini görüşü ve inancı doğrultusunda ve yoğunluğunda inanca sahip olanlarla, olmayanlar biçiminde ayırma tabi tutarak şeriat kurallarının egemen kılınmasından yana olanların iktidarı ele geçirmeleri durumunda, karşı düşüncedekileri öldüreceklerini belirtip, cihat çağrısında bulunarak halkı, din ve inanç farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmek suretiyle TCK.nun 312/2. madde ve

fıkrasında tanımı yapılan suçu işlemiş olduğu, ...” denilmektedir.

Yukarıdaki karar incelendiğinde: Türkiye’de kuruluşun sonradan meydana gelen hadiseleri ağır bir dille eleştirme ifade özgürlüğü içeriğinde değerlendirilebilir ise de, eğer kararda geçen beyan doğru ise “... karşı düşüncedekileri öldüreceklerini...” hususunun var olması, farklı düşünceler nedeniyle öldürmeye yönelik şiddet çağrısı, açık ve yakın tehlike unsuru dikkate alınarak, hukukça korunacak düşünce olarak değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.

Aşağıdaki kararda; İstanbul iki Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde verilen 9.7.2002 gün ve 180 esas, 145 karar sayılı hükmünde sanığın cezalandırılmasına dair karar, eski TCK’nun 312.maddeesindeki 06/02/2002 tarihli değişiklik dikkate alınarak bozulmuştur.

Yargıtay CD 08 <> E: 2002/12999 <> K: 2003/7591 <> Tarih: 22.12.2003—(765 s. TCK. m. 312)

“...Halkı din ve mezhep farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik etmek suçlarından sanık Abdurrahman’ın yapılan yargılanması sonunda; Hükümlülüğüne ve ertelemeye dair (İstanbul iki Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi)nden verilen 9.7.2002 gün ve 180 esas, 145 karar sayılı hükmü..

Sanığın, haftalık Cuma dergisinin 23-29 Haziran 2000 tarih ve 504 sayılı 3. sahifesinde yer alan “Kur’an Kursları” başlıklı yazısında; Kur’an kursları ve sekiz yıllık kesintisiz eğitim uygulamalarının sert ve ağır biçimde eleştiri konusu yapıldığı, şiddete çağrı niteliğinde herhangi bir ibare bulunmaması de nazara alındığında TCK.nun 312/2. madde ve fıkrasında tanımı yapılan din ve mezhep farklılığına dayanarak halkı birbirine karşı kamu düzeni için tehlikeli olabilecek bir şekilde düşmanlığa veya kin beslemeye alenen tahrik etmek suçunun yasal öğeleri bulunmadığı gözetilerek, sanığın beraati gerekirken yazılı şekilde mahkumiyetine karar verilmesi,... hükmün bu sebepten dolayı (BOZULMASINA), 22.12.2003 gününde oybirliğiyle karar verildi.” Denilmektedir.

YARGITAY CEZA GENEL KURULU E: 2004/8-130 <> K: 2004/206 <> TARİH: 23.11.2004

(765 s. TCK. m. 59, 312) (2709 s. Anayasa. m. 2, 4, 14, 29/2)

“...Halkı din farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmek suçundan sanık Selahattin Aydar’ın TCK.nun 312/2-son ve 59. maddeleri uyarınca 1 yıl 8 ay hapis cezası ile cezalandırılmasına ilişkin İstanbul 6 Nolu DGM.’since verilen 02.10.2002 gün ve 307-197 sayılı hüküm, sanık ve vekilinin temyizi üzerine, Yargıtay

C.Başsavcılığının 16.12.2002 gün ve 183264 sayılı “onama” istekli tebliğnamesine dayalı olarak dosyayı inceleyen Yargıtay 8. Ceza Dairesince 19.3.2004 gün ve 357-2457 sayı ile;

“... Dava konusu yazı bir bütün halinde değerlendirildiğinde; sanık, yakın tarihimizde dinsizliğin revaçta olduğu bir dönemin yaşandığını, bu dönemde dindarlara manevi işkenceler yapıldığını, çocuk ve gençlerin Kur’an okumalarının engellendiğini, Allah diyenlere hakaretler edildiğini, hatta Kur’anı müslümanların elinden nasıl alırsız planlarının bile yapıldığını, aynı zihniyetin bugün de 8 yıllık temel eğitimi millete dayatmak, imam hatip okullarının sayısını azaltmak ve Kur’an kurslarında 12 yaşından küçük çocukların okumasını engellemek suretiyle faaliyetini sürdürmekte olduğunu, İslama karşı ittifak yapan bu fesat ve dinsizlik komiteleri ile onları destekleyenlerin “küfür ehli” bulunduğunu, istikbalin yalnız ve yalnız İslamiyetin olacağını belirtmek suretiyle, dini esaslara dayalı bir devlet düzeni istek ve özlemi içinde olduğunu açığa vurmaktadır. Bunun yanında, sanık düşlediği özlemin gerçekleşmesi için en büyük engel olarak gördüğü Cumhuriyetin laik niteliğine saldırarak onu zayıflatmayı hedeflemekte ve hedefine ulaşmak maksadıyla da laik Cumhuriyetin temelini oluşturan devrim ve tasarrufları dinsizlik sayarak kötülemlerle kalmayıp, bunları savunan ve destekleyenleri İslami söylemde tanrının varlığını ve birliğini toptan inkar eden anlamında kullanılan “küfür ehli” diye niteleyerek onlara karşı toplumun diğer kesimini inanç ayrılığı temeline dayalı olarak kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmektedir...” demiştir.

“Milli Gazete’nin 11 Eylül 2001 tarihli 12. sahifesinde sanık Selahattin Aydar “Çocuklarımıza sahip çıkalım” başlığı ile yazdığı yazıda;

“Dinsizliğin revaçta olduğu yıllarda dindarlara manevi işkenceler yapılıyor, çocuk ve gençlerin Kur’an okumaları engelleniyor, Allah diyenlere hakaret ediliyordu. Hatta Kur’an’ı bile müslümanların elinden nasıl alırsız planları yapılıyordu. O ehli küfür dessaslığını gerçekleştirmedi. O dönemin dindar halkından korktu ve projelerini gerçekleştiremediler. Ama bir şeyler yaptılar; okullarda, üniversitelerde gençliği dinden uzaklaştıracak metodları devreye soktular ve bir nebze başardılar. Aynı zihniyet Türkiye’de sekiz yıllık eğitimi yüzde doksandokuzu müslüman olan bu millete dayattı ve bunu da başardı. İmam hatip okullarının sayısı çeşitli desiselerle azaltıldı. Kur’an kurslarında 12 yaşından küçük çocukların okumasını engellediler. Allah’ın emri olan başörtüsüne, kamusal alanda,

hiçbir dayanağı olmayan, hiçbir kanuna dayanmayan yasaklamayı getirdiler.

“Bütün fesad ve dinsizlik komiteleri alem-i İslam’da müthiş faaliyetler yapıyor ve taraftarları onları destekliyor ve hepsi de İslamiyet aleyhinde ittifak ediyorlar... şunu bilmeliler ki her yokuşun bir inişi, her gecenin bir sabahı, her kışın bir baharı vardır. Bu millet kıştan sonra baharı da yaşayacaktır. Ama bu milletin çocuk ve gençlerini Kur’an’dan veya İslam’dan uzaklaştırmak için çaba harcayanlar rezil olacaklar.” gibi ibareler kullanmıştır....

Somut olayda, yazıda kullanılan sözcükler incitici ve rahatsız edici, yazı içeriği eleştiri sınırlarını zorlar nitelikte ise de yazıda açıkça kin ve düşmanlığa tahrike yer verilmediği, şiddet çağrısının yer almadığı, bu haliyle kamu güvenliği ve düzenini tehlikeye düşürülebilme ihtimalinin de bulunmadığı, atılı suçun unsurları itibarıyla oluşmadığı anlaşıldığından, Yargıtay C.Başsavcılığının itirazının kabulü ile Özel Daire onama kararının kaldırılıp, Yerel Mahkeme hükmünün bozulmasına karar verilmelidir.

SONUÇ : Açıklanan nedenlerle Yargıtay C.Başsavcılığını İTİRAZININ KABULÜ ile Yargıtay 8. Ceza Dairesinin 19.3.2004 gün ve 357-2457 sayılı onama kararının KALDIRILMASINA, İstanbul 6 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesinin 2.10.2002 gün ve 307-197 sayılı kararının BOZULMASINA, ... oyçokluğuyla karar verildi.” Denilmektedir.

İş bu son karardan da anlaşılacağı gibi, Yargıtay’ın 2002 yılından günümüze TCK 216.maddesindeki (eski TCK 312. madde) yasal değişiklikleri dikkate aldığı, şiddeti teşvik etmeyen görüşlerin rahatsız edici dahi olsa cezalandırmaması, ifade ve din özgürlüğü lehine pozitif bir gelişmedir. Ancak 2002 yılı öncesinde birçok vatandaş ilgili madde gerekçesiyle Devlet Güvenlik mahkemelerinde yargılanmış, hapis cezaları ve ağır para cezalarına çarptırılarak mağdur edilmiştir.

B- LAİKLİĞE AYKIRILIK, PROPAGANDA VE CEMİYET KURMA HAKKINDA YASA MADDESİ VE DEĞİŞİKLİKLER:
TÜRK CEZA KANUNU —01/06/2005 tarihi itibarıyla mülga —
İKİNCİ FASIL : Devlet kuvvetleri aleyhinde cürümler
Madde 163 – (eski) (12/04/1991 tarihli yasa değişikliğine kadar – 21/01/1983 tarihine kadar;)

-Laikliğe aykırı olarak, Devletin sosyal veya ekonomik veya si-

yasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla **cemiyet tesis, teşkil**, tanzim veya sevk ve idare eden kimse **sekiz yıldan onbeş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.**

-Böyle **cemiyetlere girenler** veya girmek için başkalarına yol gösterenlere **beş yıldan oniki yıla kadar ağır hapis cezası verilir.**

- Laikliğe aykırı olarak, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun **propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse beş yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.**

-Şahsi nüfuz veya menfaat temin etmek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri veya dini kitapları alet ederek her ne suretle olursa olsun **propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse iki yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılır.**

-Üçüncü ve dördüncü fıkralarda yazılı fiiller, yayın vasıtaları ile işlendiği takdirde verilecek ceza yarı nispetinde artırılır.” Denilmektedir.

10/06/1949 tarih ve 5435 sayılı kanunun 1. maddesi ile değiştirilen madde:

Tarihçe:

MADDE 163 - Dini veya dini hissiyatı veya dinen mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suret ve sıfatla olursa olsun **devletin emniyetini ihlal edebilecek harekete halkı teşvik veya bu bapta cemiyet teşkil edenler teşvikat ve teşkilatın bir güne fiili eseri çıkmamış olsa bile muvakkat ağır hapse mahkum olurlar.**

Böyle bir cemiyete girenler 313 üncü maddeye göre cezalandırılırlar.

Dini eftar ve hissiyata müstenit siyasi cemiyetler teşkil edilemez. Bu gibi cemiyetler dağıtılır ve teşkil edenlerle azaları birinci fıkra mucibince cezalandırılır.

2 - 21/01/1983 tarih ve 2787 sayılı kanunun 10. maddesi ile değiştirilen madde:

MADDE 163 - Laikliğe aykırı olarak, Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa di-

ni esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse **iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla** cezalandırılır.

Böyle cemiyetlere girenler veya girmek için başkalarına yol gösterenler altı aydan aşağı olmamak üzere hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Dağılmaları emredilmiş olan yukarda yazılı cemiyetleri, sahte nam altında veya muvazaa şeklinde olsa dahi yeniden tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare edenler hakkında verilecek cezalar üçte birden eksik olmamak üzere artırılır.

Laikliğe aykırı olarak, Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadiyle dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanılan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun **propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla** cezalandırılır.

Yukarki fıkrada yazılı fiil yayım vasıtalarıyla işlendiği takdirde verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır.

Yayımlı yeri veya yayım vasıtası veya yayım konusu bakımından az zarar umulan hallerde faile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir." Denilmektedir.

Eski Türk Ceza Kanununun Kabul Tarihi: 01/03/1926 yılı olduğu ve 163.maddenin 12/04/1991 tarihinde yürürlükten kaldırıldığı düşünüldüğünde 60 yılı aşkın yürürlükte kalan bu madde; Yasanın yürürlükte olduğu dönemde "Cebir veya şiddet" kullanmayan kişi ve toplulukların telkinleri, propagandaları, cemiyetleri dahi cezalandırılmıştır.

O dönemde laikliğe aykırı davranarak devletin düzeninin değişmesini isteme yönünde cemiyet kurulması ve cemiyetin kurucusu olma halinde 8 yıldan 15 yıla, üye olma hallerinde 5 yıldan 12 yıla kadar hapis cezaları verilebilmekteydi. Telkin ve propaganda da dahi 5 yıldan 10 yıla kadar ağır cezanın verildiği ve ağır ceza mahkemelerinde yargılanılan bir suç niteliğindeydi.

**LAİKLİĞE AYKIRILIK, PROPAGANDA VE CEMİYET
KURMA HAKKINDA MAHKEME KARAR ÖRNEKLERİ:**

**YARGITAY 1. CEZA DAİRESİ E: 1973/2269 <> K: 1974/379 <>
TARİH: 22.02.1974— (765 S. TCK. M. 163/4-5)**

“...Neşir yoluyla laikliğe aykırı olarak Devletin temel nizamla-rını dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla propaganda yapmak ve telkinde bulunmaktan sanık B. A. Gazetesi yazı işleri müdürü i. N. S. ve yazar A. B.’nin yapılan duruşmaları sonunda: suçlarının subutuna ve haklarında takdiri azaltıcı sebebin kabulüne mebni TCK.nun 163/4, 5, 173/son uncu maddeleri uyarınca birer sene bi-rer ay onar gün ağır hapislerine ve 6 şar ay süre ile Tekirdağ’da ika-metle genel güvenlik gözetimi altında bulundurulmalarına ve 92 li-ra yargılama giderinin sanıklardan mütesaviyen ve müteselsilen tahsiline dair (İSTANBUL) 5. Ağır Ceza Mahkemesinden verilen 22.5.1972 gün ve 1970/330 esas ve 1972/103 karar sayılı hükmü ...

Sanıklardan A.nın sorumlu Yazı İşleri Müdürü bulunduğu B. A. Gazetesinin 10.6.1970 günlü sayısının 3 üncü sahifesinde, diğer sa-nık İ. N. tarafından yayınlanan (Babıalinin kriptoları) başlıklı yazı-da Türkiye devleti laiklik maddesinin millet iradesine rağmen bir azınlık tarafından, yazdırıldığı,...dava konusu yazıda ise; özellikle laiklik ilkesinin halk tarafından benimsenmediği ve Allah’ın insan-lara uygun gördüğü sosyal, siyasi, iktisadi ve hukuki düzenin dı-şındaki bir sistemin başarı şansı bulunmadığı beyan olunmak sure-tiyle laikliğe aykırı olarak devletin içtimai, iktisadi, siyasi ve huku-ki temel nizamlarının dini esas ve inançlara uydurulmak amacıyla telkin ve propagandada bulunulmuş olmakla 163 üncü maddedeki suç unsurları gerçekleşmiş bulunmaktadır...”

**YARGITAY 8. Ceza Dairesi, Esas : 1973/3235, Karar : 1973/1595,
Tarih : 23.11.1973**

(765 s. TCK. m. 163/4)

“...Laikliğe aykırı olarak dini alet etmek suretiyle propaganda yapmaktan sanık Y.A.nın yapılan yargılanması sonunda; T.C.K.nun 241 nci maddesi gereğince takdiren ve testiden 100 lira ağır para ce-zası ile mahkumiyetine dair, (Sivas) 1. Ağır Ceza Mahkemesinden verilen 15.11.1972 gün ve 972/118 esas, 164 karar sayılı hükmü...

camideki topluluğa hitaben; Türk Medeni Kanununun İsviç-re’den alınmış bir gavur kanunu olduğundan, bu kanunla yönetil-diğimizden şikayet ederek “...biz İmam-Hatip okullarında bin-bir müşkülâtle okuyoruz.. Üçbuçuk Yahudi okullarımızı kapatıyor. Bi-

zim sizleri irşat etmemizi önlüyor, siz bizlere sahip çıkın, hep beraber bu konuda mücadele edelim memleketimiz gavur oldu, ben İmranlı'dan bahsetmiyorum, tüm Türkiye'den bahsediyorum. Kadınlarımız, kızlarımız açık saçık geziyorlar, zina ediyorlar.." Demek suretiyle Türkiye'deki manevi yaşantıdan memnun olmadığını toplumun özel hukuk kurallarını ve ilişkilerini laik esaslara göre düzenleyen Medeni Kanundan gavur kanunudur şeklinde şikayet ettikten sonra; irşat için kendisi gibi olanlara sahip çıkılmasını, birlikte mücadele edilmesini, camide telkine çalışan sanığın,.. laikliğe aykırı düşen propaganda amacı; ...eylemi T.C.K.nun 163/4 üncü maddesine uygun..."

YARGITAY Ceza Genel Kurulu, Esas : 1976/9-3, Karar : 1976/23, Tarih : 26.01.1976

(765 s. TCK. m. 163/4)

"... Laikliğe aykırı olarak, devletin sosyal ekonomik siyasi ve hukuki düzenini, dini esaslara uydurmak amacı ile propaganda yapmaktan sanık K. Yeğin'in yapılan yargılanması sonunda; beraatine ilişkin Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesinden verilen 02/12/1975 günlü hükmü,

1 - Dosyaya göre, sanık K.Yeğin'in olay günü (12/04/1975 tarihinde) servis arabasıyla işyerine giderken otobüs içerisinde bulunanların hükümetin güven oyu alıp alamayacağı hususunda konuşmaya başladıkları, bu konuya inhisar eden konuşma sırasında, sanığın ayağa kalkarak araçta bulunan diğer kimselerin de önünde (ben komandoyum, komandoların başıyım, başbuğcuyum, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini yıkıp yerine şeriat hükümeti kuracağız, bunda azimliyiz, bizi kimse engelleyemez) şeklinde sözler söylediği, mahkemece kabul edilmiş ve sanığın suç konusu sözleri sarfetmesi nedeniyle sanık ile tanık İsmail ve Mustafa arasında münakaşa olduğu anlaşılmıştır.

2 - Anayasanın 19 uncu maddesiyle de korunması öngörülen laiklik esasına dayanan Devlet nizamının kaldırılarak yerine şeriat esaslarına uygun bir devlet kurulması için kendi fikrine taraftar sağlamak amacı ile telkin ve propaganda yapmayı TCK.nun 163/4. maddesi suç saymıştır..."

YARGITAY Ceza Genel Kurulu, Esas : 1990/9-263, Karar : 1990/336, Tarih : 10.12.1990— (765 s. TCK. m. 163/4)

"...Laikliğe aykırı olarak şahsi nüfuz veya menfaat sağlamak amacıyla propaganda yapmak suçundan sanık Osman'ın

TCY.nın 163/4-5, 59. maddesi uyarınca 2 yıl 20 gün hapis cezasıyla cezalandırılmasına ilişkin; (İzmir Devlet Güvenlik Mahkemesi)nce 29.12.1989 gün ve 84-101 sayı ile verilen hükmü,...

Yerel seçimlerde; Burdur İli, K..... Kasabası Belediye Başkanlığı seçimini kazanan sanığın, bu göreve başlayacağı 3.4.1989 günü öğle namazını takiben, kasabada bulunan iki caminin cemaatini belediye binasına davet ederek toplanan 40-50 kişi huzurunda, birisi 12 yaşlarında çocuk olan üç kişiye Kur’an okuttuğu ve konuşma yaptığı sabittir.

Olay yeri, halkın davet biçimi, sanığın yeni ihraz ettiği sıfat ve görevi gibi olgular birlikte değerlendirildiğinde eylemin; “mücerret ve dini amaçlı Kur’an okutmaktan ibaret olmayıp”, toplumun dini hislerini ve dince mukaddes sayılan şeylerini; başladığı kamu görevinde ön planda tutacağı görüntüsünü ve mesajını eylemli olarak vermek suretiyle propaganda ve telkinde bulunduğu, böylece kasaba halkı indinde kendisine farklı bir görüntü vererek manen üstün kabul görmeyi amaçladığı ve bu yönüyle kendine dinsel açıdan hakim bir konum oluşturarak ŞAHSİ NÜFUZ ve manevi çıkar (MENFAAT) sağladığı anlaşılmalı müsnet suç tüm yasal unsurları ile oluşmuştur...”

YARGITAY Ceza Genel Kurulu, Esas : 1991/9-79, Karar : 1991/148, Tarih : 15.05.1991

“...Laikliğe aykırı olarak Devletin temel nizamlarını dini esas ve inançlara uydurmak amacı ile kurulmuş cemiyete üye olmak suçundan sanık Sıtkı'nın, TCY.nın 163/2-5, 59. maddesi uyarınca **5 yıl 6 ay 20 gün ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına** ilişkin, (Konya Devlet Güvenlik Mahkemesi)nce 26.9.1990 gün ve 9-19 sayı ile verilen hüküm,...

Bazı kanunlar ile TCK.nun 140, 141, 142, 163. maddeleri de yürürlükten kaldırılmıştır. ... hükmün (BOZULMASINA); bozma, yeniden yargılama yapılmasını gerektirmediğinden, CYUY.nın 322. maddesinin verdiği yetkiye dayanılarak sanığın beraatine, ...” karar verilmiştir.

31- İZİNSİZ KURAN KURSU VE DİNİ EĞİTİM YERİ FAALİYETİ SUÇU HAKKINDA YASA MADDELERİ:

TÜRK CEZA KANUNU YENİ Kanuna Aykırı Eğitim Kurumu

Madde 263 - (Değişik madde: 29/06/2005 - 5377 S.K./29. md.)(*)

(1) Kanuna aykırı olarak **eğitim kurumu açan veya işleten kişi, üç aydan bir yıla kadar hapis** veya adli para cezası ile cezalandırılır.

Tarihçe:

1 - 29/06/2005 kabul tarihli, 08/07/2005 tarih ve 25869 sayılı R.G.de yayımlanan 5377 sayılı Kanunun 29. maddesi ile **değiştirilen madde:**

Madde 263 - (1) Kanuna aykırı olarak eğitim kurumu açanlara, bunları çalıştıranlara ve bu kurumlarda kanuna aykırı olarak açıldığını bildiği halde öğretmenlik yapanlara, **altı aydan üç yıla kadar hapis cezası verilir.**

(2) Yukarıdaki fıkrada gösterilen yerlerin kapatılmasına da karar verilir.

TÜRK CEZA KANUNU —(ESKİ) 01/06/2005 TARİHİ İTİBARIYLA MÜLGA —

KANUNLARA MUHALEFET

Madde 261 - (Değişik madde: 28/09/1971 - 1490/5 md.)(*)

Kanun ve nizamlara aykırı olarak **mektep veya dersane** açanlar, açılan mektep veya dersane **kapatılmakla beraber altı aydan iki seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.**

Ruhsatsız öğretmenlik edenlerle bunları istihdam eyliyenlere de aynı ceza verilir.

Mükerrerler hakkında verilecek ceza bir sene haptisten aşağı olmaz.

Tarihçe:

1 - 29/06/1938 tarih ve 3531 sayılı kanunun 1. maddesi ile **değiştirilen madde:**

Madde 261 - Maarifi Umumiye Kanun ve Nizamları hilafına olarak mektep açanlar, açılan mektep kapatılmakla beraber elli liradan yüz liraya ve ruhsatsız muallimlik edenlerle bunları istihdam eyliyenler otuz liradan elli liraya kadar ağır cezayı nakdi ile cezalandırılır.

Tedrisi menolunan bir kitabı okutturan mektep müdür ve muallimleri bir aydan üç aya kadar hapsolünür.

2 - 28/09/1971 tarih ve 1490 sayılı kanunun 5. maddesi ile **değiştirilen madde:**

Madde 261 - Kanun ve nizamlara aykırı olarak mekteb veya dersane açanlar açılan mekteb veya dersane kapatılmakla beraber elli liradan beş yüz liraya ve ruhsatsız öğretmenlik edenlerle bunları istihdam eyleyenler 30 liradan 100 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.

Mükerrirler hakkında para cezası ile beraber bir aydan üç aya kadar hapis cezası hükmolunur.

Kanuna aykırı eğitim kurumu (Kuran Kursu-Dini eğitim yapılan eğitim yeri) hakkında yeni TCK’nın 263.maddesine göre günümüzde 3 aydan bir yıla kadar hapis cezası ile para cezası verilebilmektedir. Bu yasa değiştirilmeden önce 29/06/2005 tarihine kadar 6 aydan 3 yıla kadar hapis cezası verilebilmekteydi. Eski ceza kanununun 261.maddesine göre 6 aydan 2 yıla kadar ceza verilmekteydi. 1938 ila 1971 yılları arasında ise daha çok para cezası verilmekteydi. Bazı hallerde bir aydan 3 aya kadar hapis cezası verilebilmekteydi.

İZİNSİZ KURAN KURSU VE DİNİ EĞİTİM YERİ OLUŞTURMA FAALİYETİNİN SUÇ KABUL EDİLMESİ HAKKINDA MAHKEME KARAR ÖRNEKLERİ:

YARGITAY 2. Ceza Dairesi, Esas : 2004/13824, Karar : 2005/4658, Tarih : 23.03.2005

(765 sayılı TCK. m. 261)

“...Emirlere riayetsizlik suçundan sanıklar Ali Osman Özer ve Mustafa Özer’in yapılan yargılamaları sonucunda; MAHKUMİYETLERİNE dair (TORUL) Sulh Ceza Mahkemesinden verilen 13.5.2003 günlü hükmü...

İzinsiz Kuran kursu açmak olarak gösterilen sanıkların eyleminin TCK.nun 261. maddesi çerçevesinde değerlendirilmesi...” gerektiği belirtilmiştir.

YARGITAY 2. Ceza Dairesi, Esas : 2002/21146, Karar : 2002/19199, Tarih : 08.11.2002

(765 sayılı TCK. m. 261, 526) (1412 sayılı CMUK. m. 343)

“...Yetkili mercilerce verilen emirlere muhalefet suçundan sanık Ali ve arkadaşlarının TCK.nun 526/1, 72, 647 s. Yasanın 4. maddeleri uyarınca ayrı ayrı 381.682.144.-TL ağır para cezası ile cezalandırılmalarına dair, (Karaman Sulh Ceza Mahkemesinin 29.3.2002 gün,

2002/168-206 s. ceza kararnamesine itirazın reddine ilişkin, Karan Asliye Ceza Mahkemesinin 14.6.2002 gün, 2002/186-186 D.iş s. Kararı...

dernek yöneticisi olan sanıkların demek tüzel kişiliğini vasıta ederek izinsiz Kur'an kursu açıp ders vermek biçiminde belirlenen eylemlerinin TCK.nun 261. maddesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği...

YARGITAY 4. Ceza Dairesi, Esas : 2000/3652, Karar : 2000/5196, Tarih : 14.06.2000

(765 sayılı TCK. m. 261/1)

"... İzensiz Kur'an kursu açma suçundan sanık Mustafa hakkında TCK.nun 261/1, 71, 647 s. Kanununun 6. maddeleri uyarınca sanığın 12 ay hapis cezasıyla hükümlülüğüne, cezasının ertelenmesine ait (Çayeli Asliye Ceza Mahkemesi)nden verilen 1998/71 Esas, 1999/9 Karar s. ve 11/12/1999 günlü hükmü..."

kursun ilk kapatılmasından sonra kursun burada kalan 7 öğrencinin barınması için kullanıldığı ve bu hususun 05/06/1998 gününde tutulan 2 tutanakla da saptandığı ve savunmanın aksine sanığın dershane açtığı, eğitim yaptığı hakkında da bir kayıt bulunmadığı, öğrencilerin bu konuda bilgilerine de başvurulmadığı gibi öğrenimin kim tarafından yaptırıldığı tanıklardan da sorulmadan ve savunma tartışılıp reddedilmeden yazılı biçimde hüküm kurulması..." karar verilmiştir.

32- KURBAN DERİSİ TOPLAMA/KABUL ETME-FİTRE VE ZEKAT ZARFI İLE ZEKAT VE FİTRE TOPLAMA SUÇU HAKKINDA YASAL MEVZUAT:

A- YARDIM TOPLAMA ESAS VE USULLERİ HAKKINDA YÖNETMELİK

İçişleri Bakanlığından Yayınlandığı Resmi Gazete Tarihi: 27/12/1999

Yetki

Madde 15 – "Kurban derileri ve bağırsak toplama ile fitre ve zekat zarfı dağıtmak suretiyle yardım toplama yetkisi Türk Hava Kurumuna aittir..."

Gelirlerin Paylaştırılmasına Ait Esaslar

Madde 22 - Takvim yılı sonunda deri, bağırsak, fitre ve zekat gelirlerinden 20 nci maddede sayılan giderler düşüldükten sonra kalan gelirlerin %50’si gelirin toplandığı yerdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının mahallindeki hesaplarına kaydolunur, %40’ı Türk Hava Kurumu, %4’ü Türkiye Kızılay Derneği, %3’ü Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, %3’ü Türkiye Diyanet Vakfının merkezindeki hesaplarına ödenmek üzere Türk Hava Kurumu Genel Merkezine gönderilir.

B- SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK KANUNU

Kanun Numarası: 3294 Kabul Tarihi: 29/5/1986 Resmi Gazete Tarihi: 14/06/1986 ,

Madde 8 - Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının gelirleri;...

c) Her nevi fitre, zekat, kurban derileri ve bağırsak yardımlarından, (bu bende göre elde edilecek nakdi ve aynı gelirin toplanması ve Türk Hava Kurumu, Türkiye Kızılay Derneği, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Diyanet Vakfı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları arasında paylaştırılması usul ve esasları bir yönetmelik ile düzenlenir.)

C- YARDIM TOPLAMA KANUNU

Madde 21 , 22 ve 23.maddeler- (Mülga madde: 29/05/1986 - 3294/10 md.) (*)

29/05/1986 tarih ve 3294 sayılı kanununun 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılmaya kadar

Madde 21 - Kurban derisi, bağırsak, fitre ve zekat zarfı dağıtmak suretiyle yardım toplama yetkisi Türk Hava Kurumuna aittir

Madde 22 - Türk Hava Kurumunca toplanan kurban derisi, bağırsak ile fitre ve zekat zarflarından sağlanan gelirden zorunlu giderler düşüldükten sonra kalan toplam paranın yüzde ellibeş’i Türk Hava Kurumuna, yüzde yirmisi Türkiye Kızılay Derneğine, yüzde yirmisi Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna ve yüzde beşi Diyanet Vakfına dağıtılır.” Denilmektedir.

YARDIM TOPLAMA KANUNU

Kanun Numarası: 2860, Kabul Tarihi: 23/6/1983, Resmi Gazete Tarihi: 25/06/1983

Madde 29 - (Değişik madde: 23/01/2008 - 5728 S.K./407. md.)(*)

Bu Kanun hükümlerine aykırı olarak **izinsiz yardım toplayanlara yediyüz Türk Lirası idari para cezası verilir**. İzin verilen yer dışında yardım toplayanlara beşyüz Türk Lirası idari para cezası verilir.

Bu Kanunun diğer hükümlerine aykırı davranışta bulunanlara, fiilleri suç oluşturmadığı takdirde, ikiyüz Türk Lirası idari para cezası verilir.

Bu maddede yazılı olan idari yaptırımlara karar vermeye mahalli mülki amir yetkilidir.

Yukarıdaki fıkralara aykırı davranış sonucu izinsiz toplanan **mal ve paralara elkonularak** mülkiyetinin kamuya geçirilmesine karar verilir.

1 - 29/05/1986 tarih ve 3294 sayılı kanunun 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılan fıkra:

Türk Hava Kurumu dışında kişi ve kuruluşların kurban derisi bağırsak toplaması, fitre ve zekat zarfı dağıtarak para toplaması halinde sorumlular, üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve ikibinbeşyüz liradan onbin liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilmeler. Ayrıca toplanan kurban derisi, bağırsak ile fitre ve zekat paralarına el konularak, Türk Hava Kurumuna devredilir. Elden çıkarılmış olması halinde ise, değerinin iki katının alınmasına hükmedilir.

06/05/2003 tarih ve 25100 sayılı R.G.de yayımlanan 4854 sayılı Kanunun 1. maddesi ile

(*) Fıkroda yer alan “üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve ikibinbeşyüz liradan onbin liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilirler” ibaresi, “altıyüzonmilyon lira idari para cezasıyla cezalandırılırlar” şeklinde ve “iki aydan dört aya kadar hafif hapis ve ikibin liradan yedibinbeşyüz liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilirler. Ayrıca, her iki halde de, izinsiz toplanan mal ve paranın müsaderesine hükmolunur” ibaresi de “dörtüyüzotuzbeşmilyon lira idari para cezasıyla cezalandırılırlar” şeklinde değiştirilmiş ve metne işlenmiştir.

Yardım toplama kanununa göre 29/05/1986 tarih ve 3294 sayılı kanunun 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılmasına kadar, “Türk

Hava Kurumu dışında kişi ve kuruluşların kurban derisi bağırsak toplaması, fitre ve zekat zarfı dağıtarak para toplaması halinde sorumlular, üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve ikibinbeşyüz liradan onbin liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilirler” Hükümü geçerliydi. 06/05/2003 tarih ve 25100 sayılı R.G.de yayımlanan 4854 sayılı Kanununun 1. maddesi ile “üç aydan altı aya kadar hafif hapis ve ikibinbeşyüz liradan onbin liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilirler” ibaresi, “altıyüzonmilyon lira idari para cezasıyla cezalandırılırlar” şeklinde ve “iki aydan dört aya kadar hafif hapis ve ikibin liradan yedibinbeşyüz liraya kadar hafif para cezasına mahkum edilirler, şeklinde değiştirilmiş ve en sonda 23/01/2008 tarih ve 5728 S.K./407. maddesi ile suç, tamamen para cezasına çevrilmiştir.

D- KURBAN DERİSİ TOPLAMA/KABUL ETME- SUÇU HAKKINDA MAHKEME KARAR ÖRNEKLERİ:

YARGITAY 7. Ceza Dairesi, Esas : 1994/8362, Karar : 1994/12869, Tarih : 06.12.1994

(2860 sayılı YTK. m. 29/2) (3294 sayılı SYK. m. 8/c) (Yardım Toplama Yön. m. 12)

“... 2860 s. Yasaya muhalefetten sanık, Ali hakkında yapılan duruşma sonunda, hükümlülüğüne dair, (Urla Sulh Ceza Mahkemesi) ’nden verilen 30.12.1993 günlü hükmü...

U..... İmam Hatip Lisesi Yaptırma ve Yaşatma ve Öğrencileri Koruma Derneği ikinci başkanı olan sanık hakkında, izinsiz kurban derilerini toplayarak 2860 s. Yasanın 29. maddesine muhalefetten dava açılmış, savunmasında (kendisinin gezerek deri toplamadığını, vatandaşların kurban derilerini bizzat getirerek Derneğe hibe ettiklerini) bildirmiştir.

Yurttaşların kendiliğinden kurban derilerini sanığın yönetici olduğu derneğe getirmeleri ve derneğin veya sorumlusunun bunları kabul etmesi de toplama niteliğindedir.

İzah edilen ve tespit edilen bu durumlar karşısında, muhalefet edilen yönetmeliğinin kanuna dayalı olarak çıkarıldığı ve kanuna aykırı davranışın da müsnet suçu oluşturduğu sonucuna varılmıştır...”

YARGITAY 2. Ceza Dairesi, Esas : 1992/7310, Karar : 1992/9180, Tarih : 05.10.1992

(2860 sayılı YTK. m. 6, 21, 22, 23, 29)

“... 2860 s. Yasaya muhalefetten sanık Muammer, Yunus, Ramazan, Rasim ve Mehmet haklarında yapılan duruşma sonunda; bütün sanıkların da müsnet suçtan beraatlerine dair, (Şarkışla Sulh Ceza Mahkemesi)nden verilen 21.11.1991 günlü hükmü

C..... İlköğretim Okulu ve Öğrencilerini Koruma Derneği Başkanı ve Üyeleri olan sanıkların okul ihtiyaçlarının karşılanmasından bahisle 26.5.1990 gününde aldıkları karar üzerine toplam 50 adet kurban derisi toplayıp paraya çevirmek suretiyle 1.960.000 TL. gelir elde ettikleri, dosyadaki belgeler ve sanıkların anlatımlarından anlaşılmaktadır....

Kurban derisi toplama yetkisinin yalnızca vakfa (il ve ilçelerde kurulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına) ilişkin olduğu, sair özel ve tüzel kişilerin bu yardımı toplamaları ve bundan yararlanmalarının mümkün olmadığı, 2860 s. Yasanın 6. maddesi uyarınca alınan yardım toplama izninin de, bu tür yardım toplama imkanı vermeyeceği gözetilerek sanıkların eylemlerinin değerlendirilmesi ve hukuki durumlarının takdir ve tayini gerekirken yasa ve yönetmelik hükümlerine ve dosya münderecatına uymayan yazılı gerekçe ile beraat kararı verilmesi kanuna aykırıdır.

YARGITAY 7. Ceza Dairesi , Esas : 1995/8762, Karar : 1995/9576, Tarih : 24.11.1995

“...2860 s. Yasaya muhalefetten sanıklar, Osman ve arkadaşları haklarında yapılan duruşma sonunda; sanıklardan Osman’ın beraatine, sair sanıkların hükümlülüklerine dair, (Bayındır Sulh Ceza Mahkemesi)’nden verilen 16.3.1995 günlü hükmü... **kurban derisinin THK. dışında herhangi bir kurum ve kişiye yardım olarak verilemeyeceği ...**”

YARGITAY 7. Ceza Dairesi, Esas : 2004/31405, Karar : 2006/11728 ,Tarih : 14.06.2006

2860 s. yasaya muhalefetten sanık; Yurtaslan Tokmak hakkında evrak üzerinde yapılan inceleme sonunda;

Müsadereye dair ŞARKİKARAAĞAÇ Sulh Ceza Mahkemesinden verilen 20.1.2004 günlü kararı... **kurban derisi satış bedelinin THK. lehine irat kaydına,..**”

MAZLUMDER’in 14 Mart 2000 tarihli basın açıklamasında: Kurban derisinin THK tarafından alınmasını, deri gaspı ve dini özgürlüğe müdahale olarak tanımlamıştı. Açıklamada: “... Yönetmelik” değiştirilerek yetki tekrar THK’ya verildi. Önceki yönetimin yolsuzlukları nedeniyle görevden alınmasından sonra kurumun başı-

na atanan Tümgeneral İbrahim Büyükyumukoğlu, konuyla ilgili o tarihlerde düzenlediği bir toplantısında, “Yüce devletimizin direktiflerinin aksine, **THK dışında toplanacak fitre, zekat, kurban derisi bağışları yasal değildir ve ülkemizin bölünmez bütünlüğünü yıpratmaya çalışan gruplara gidebilecektir**” şeklinde konuşarak dini bir vecibenin üzerine gölge düşürmeye çalışmıştı.

Dün bir gazetede konuyla ilgili görüşleri yer alan Büyükyumukoğlu, “**Kurban derisi verilmaz. Vatandaş, kurban derisini getirip THK’ye vermez. Kurban derisi alınır...**”

Her birey, kurbanın derisi üzerinde en az eti kadar söz sahibidir ve istemediği bir bağışı yapmak durumunda değildir. Buna rağmen derisini gaspetmek isteyen olursa, karşı koymalı ve durumu bir tutanakla kayda geçirmelidir. Din özgürlüğüne yönelik her türlü baskıyı meşru görenlerin, müslümanların kurban derileri ile rant elde etmelerinin önüne mutlak surette geçilmelidir...” denilmiştir.

YARGITAY 7. Ceza Dairesi, Esas : 1994/8362, Karar : 1994/12869, Tarih : 06.12.1994

“...Kurban derisi, bağırsak, fitre ve zekat zarfı dağıtmak suretiyle yardım toplama tekelini THK. na veren ve toplanan gelirin paylaşılması ile usul ve esaslarını düzenleyen 2860 s. Yardım Toplama Yasasının 21,22,23. maddeleri ile bunlara muhalefetin müeyyidesi olan aynı Yasanın 29/2. madde fıkrası, sonradan yürürlüğe giren 3294 s. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Yasasının 10. maddesi ile yürürlükten kaldırılmış ise de,

14.6.1986’da yürürlüğe giren 3294 s. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Yasası amacına ulaşabilmek için, 7. maddesi ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarını oluşturmuş ve 8/c madde bendi ile de gelir kaynaklarına kurban derisi, bağırsak, fitre ve zekat zarfını katarak 2860 s. Yasanın kaldırılan 21-23. maddelerindeki hükümleri buraya aktarmıştır.

Söz konusu 3294 s. Kanununun, Vakfın gelirleri başlığında 8/c madde bendinde aynen: “Her nevi fitre, zekat, kurban derileri ve bağırsak yardımlarından (Bu bende göre elde edilecek nakdi ve aynı gelirin toplanması ve Türk Hava Kurumu, Türkiye Kızılay Demegi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Diyanet Vakfı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları arasında paylaştırılması usul ve esasları bir yönetmelik ile düzenlenir) hükmü getirilmiştir.

İşte bu hükme dayanılarak Yardım Toplama Yasasının Uygula-

ma Esasları Hakkında Yönetmeliğin 12. maddesinde gerekli düzenleme yapılarak, yardım toplama yetkisi il ve ilçelerde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına verilmiş, nihayet bundan sonra ve son kez 2 Mayıs 1992 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan “Yardım Toplama Yasasının Uygulama Esasları Hakkında Yönetmeliğin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddeler Eklenmesine Dair Yönetmeliğin 12. maddesi ile **kurban derisi ve bağırsak toplama ile fitre ve zekat zarfı dağıtmak suretiyle yardım toplama yetkisi yeniden Türk Hava Kurumu’na verilmiştir...**”

Yukarıdaki Yargıtay kararında her ne kadar Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu “Vakfın gelirleri” başlıklı 8/c maddesine göre THK’nın kurban toplama yetkisini kaldıran 2860 s. Yasanın kaldırılan 21-23. maddelerindeki hükümleri buraya aktarıldığı hususu belirtiliyor ise de bu husus gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

Türkiye’de tüm yönetmelikler yasalara dayanmalıdır. Yasadan alınmayan bir yetkiyle yönetmelik çıkarılamaz. 8/c maddesinde:

“Her nevi fitre, zekat, kurban derileri ve bağırsak yardımlar, (bu bende göre elde edilecek nakdi ve aynı gelirin toplanması ve Türk Hava Kurumu, Türkiye Kızılay Derneği, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Diyanet Vakfı ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları arasında paylaşılması usul ve esasları bir yönetmelik ile düzenlenir.) denilmektedir.

Bu yasal düzenlemede, elde edilecek gelirlerin paylaşılması hususundan bahsedilmekte ancak, kurban / fitre / zekat gelirlerinin tekrar THK’na verileceği açık veya örtülü olarak geçmemektedir. Yönetmeliklerdeki düzenlemede THK’nın tekeline kaldıran 2860 sayılı kanunun 21.maddesine aykırıdır. Zorlama ve kanuna dayanmayan yorum ve kanunsuz yönetmeliklere göre Kurban fitre/ zekat gelirlerinin toplanması hakkındaki tekel açıkça kanuna da aykırıdır.

Ayrıca İslam dininin kaynaklarına göre zekat/ fitirin kimlere verileceği yönünde genel bir tespit söz konusudur. Dini bir vecibe olan kurban kesme ibadetinde, kurban derisinin fakir ve ilgililere dağıtılması kanısı hakim iken , bunlar dışında toplanan gelirlerin % 40’ının Türk Hava Kurumuna verilmesinin (geri kalanının başka tüzel kişiliklere verilmesi) yönetmelik yoluyla zorunlu kılınması ve uymayanların cezalandırılması dini yaşama açık bir müdahaledir.

33- EVLENMEDEN ÖNCE, DİNSEL TÖREN YAPILMASININ CEZALANDIRILMASI:

TÜRK CEZA KANUNU YENİ

“..dinsel tören”

Madde 230 - (5) Aralarında evlenme olmaksızın, evlenmenin dinsel törenini yaptıranlar hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilir. Ancak, medeni nikah yapıldığında kamu davası ve hükmedilen ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.

(6) Evlenme akdinin kanuna göre yapılmış olduğunu gösteren belgeyi görmeden bir evlenme için dinsel tören yapan kimse hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilir.

YARGITAY CD 04 <> E: 2000/3127 <> K: 2000/4891 <> TARİH: 06.06.2000

* EVLENME AKDİ OLMADAN DİNİ TÖREN YAPMAK

“Sanık Nusrettin’in, Mensure ile aralarında resmi akit olmaksızın evlenmelerinin dini törenini yaptırdıklarını kabul etmesi, imam olan sanık Mehmet’in de evlenme akdinin yapıldığını gösteren belgeyi görmeden dini nikahı kıydığını bildirmesi, tanıkların ise aynı yönde anlatımda bulunmaları karşısında, sanık Nurettin’in TCK. m. 237/4, diğer sanığın ise ön ödeme kapsamı içinde bulunan TCK. m. 237/3 uyarınca cezalandırılmaları gerektiği gözetilmeden hüküm kurulması hatalıdır....(765 s. TCK. m. 237)”

Bir dini ibadeti yapmaktan dolayı kimse cezalandırılmamalıdır. Kadınların korunması amacıyla bu tür bir yaptırımın getirildiği belirtilse de, yapılması gereken, dini ibadeti engellemek değil, farklı tedbirlerle kadınları korumak olmalıdır. Bu madde dini ibadete açık müdahaledir.

34- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE İLGİLİ MEVZUATTA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

A-DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ KURULUŞ VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN

Kaldırılan hükümler:

Madde 41 - 3 Mart 1340 tarih (1924) ve 429 sayılı Kanunun Diyanet İşleri Başkanlığını ilgilendiren hükümleriyle 22/06/1935

tarikh ve 2800 Sayılı 15/01/1937 tarih ve 3092 sayılı, 05/07/1939 tarih ve 3665 sayılı, 30/12/1940 tarih ve 3960 sayılı, 01/12/1941 tarih ve 4135 sayılı, 02/08/1944 tarih ve 4631 sayılı, 11/06/1947 tarih ve 5064 sayılı, 11/06/1947 tarih ve 5070 sayılı, 23/03/1950 tarih ve 5633 sayılı, 23/03/1950 tarih ve 5634 sayılı, 07/02/1951 tarih ve 5806 sayılı, 11/02/1955 tarih ve 6465 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır.

Kanun Numarası: 633, Kabul Tarihi: 22/06/1965, Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi: 02/07/1965

Görev:

Madde 1 - İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Siyasetle ilgilenme:

Madde 25 - Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluşunun her derecesinde görev alan **personel, Memurin Kanununun hizmetliler için yasak ettiği siyasi faaliyetten başka, dini görevi içinde veya bu görevin dışında, her ne suretle olursa olsun, siyasi partilerden herhangi birini veya onların tutum ve davranışını övemez ve yemez.** Bu gibi hareketleri tahkikatla sabit olanların, ilgili ve yetkili mercilerce işine son verilir.

Madde 30 - **Mazbut vakıflar arasına alınmış ve alınacak cami ve mescitlerin aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri için her yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesine konulacak ödenekler bir taraftan Hazinece irat ve diğer taraftan bu hizmetlere harcanmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin ilgili tertiplerine Maliye Bakanlığınca ödenek kaydedilir.**

Camilerin İbadete Açılması ve Yönetimi:*

Madde 35 - (Değişik madde: 31/07/1998 - 4379/1 md.)

Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığının izni ile ibadete açılır ve Başbakanlıkça yönetilir. Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yapıldığı halde izinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetimi 3 ay içinde Diyanet İşleri

Başkanlığına devredilir. Diyanet İşleri Başkanlığınca buralara imkanlar nispetinde kadro tespit edilir. Kadro tatis edilinceye kadar buralarda görev yapanların mesleki ehliyetleri ile ilgili esas ve usûller yönetmelikle düzenlenir.

B- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULUNUN ÇALIŞMA USUL VE ESASLARI HAKKINDA YÖNETMELİK

Kurulun Görevleri

Madde 4 - Din İşleri Yüksek Kurulu, Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organıdır. Görevleri c)...; **vaaz ve hutbe örnekleri hazırlamak, ...”**

Diyanet işleri Başkanlığı ve ilgili mevzuat din özgürlüğü yönünden incelendiğinde;

Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun’a göre;

- Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş gayesi, **İslam Din’inin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olduğundan İslam Din’inin dışındaki dinler dışlanmış ve ayrımcılığa maruz kalmıştır.(1.madde)**

-Diyanet İşleri Başkanlığı, doğrudan devlete/ başbakanlığa bağlıdır. Bağımsız veya özerk değildir. (1. madde)

—Diyanet İşleri Başkanlığı **personeli partilerden herhangi birini veya onların tutum ve davranışını haklı da olsa, övemez ve yemez.**Bu fiil dini görevin dışında bile olsa, yapanların işine son verilmesi çok ağır bir yaptırım, ifade özgürlüğüne müdahaledir.**(25.madde)**

-Mazbut vakıflar arasına alınmış ve alınacak cami ve mescitlerin aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri için her yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı’na sağlanan ödenekten karşılanmaktadır. Ancak cami ve mescit dışında, cemevi ile diğer gayrimüslimlere ait ibadethaneler örn: Bina bodrum katındaki Protestan kilisesi bu destekten faydalanamamaktadır.Bu durum ayrımcı bir uygulamadır. (30.madde) Mazbut vakıflar arasına alınmayan cami ve mescitlerin giderleri cami cemaati tarafından karşılanmaktadır.

—28 Şubat sürecinden sonra 31/07/1998 tarih ve 4379 /1 sayılı kanunla;

Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığının izni ile ancak ibadete açılacağı, devlet/ başbakanlıkça yönetilecekleri,

Vatandaşlar veya dernekler gibi tüzel kişilerce tüm masrafı karşılanmış cami ve mescitlerin yönetimi 3 ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilir, hükmü gereği bu haliyle devletleştirilmiştir. (35.madde)

-Türkiye'de camilerde okutulan “**vaaz ve hutbe örnekleri**” Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından (devlete bağlı bir kuruluştan) hazırlanır. (Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmeliğinin 4.maddesi)

Tek merkezden yürütülen bu çalışma dini alana müdahaledir.

C- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR`AN KURSLARI İLE ÖĞRENCİ YURT VE PANSİYONLARI YÖNETMELİĞİ

Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığından, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 03/03/2000

Madde 7 - **Bir yerde kurs açılabilmesi için;**

“... Başkanlıkça kursun açılması uygun görüldükten ve mahalline gerekli tebligat yapıldıktan sonra kurs açılmış olur.... Diyanet İşleri Başkanlığı dışında vakıf ve dernekler dahil hiçbir gerçek veya tüzel kişi tarafından kurs açılmaz.”

Kayıt şartları

Madde 8 - Kursu kayıt olacaklarda aşağıdaki şartlar aranır:..

b) İlköğretimi bitirmiş olmak...”

Kayıt için gerekli belgeler

Madde 9 - Kursu kayıt olacaklardan;...

b) İlköğretimi bitirdiğini gösteren belgenin aslı veya onaylanmış örneği, yaz Kur'an kursları için ise ilköğretimin 5 inci sınıfını geçtiğini gösteren karnenin okul yönetimince onaylanmış örneği,

Eğitim-öğretimin başlaması ve sona ermesi

Madde 16 - **Kursta eğitim-öğretim, ekim ayının ilk haftasında başlar, mayıs ayının son haftasında sona erer.**

Kurslarda bulundurulmayacak yayınlar ve yasak faaliyetler

Madde 26 - Kursta, Başkanlık ve diğer resmi kurum ve kuruluşların yayınları ile Başkanlıkça uygun görülmüş olan yayınların dışında basılı, sesli ve görüntülü yayınlar ve Diyanet İşleri **Başkanlığı mührünü taşımayan Kur’an-ı Kerimler bulundurulamaz ve öğrencilere tavsiye edilemez. Kursta siyasi nitelikte etkinliklere izin verilmez.**

Akşam Kursları

Madde 32/A - (Mülga madde: 23/12/2003 - 25325 S. R.G. Yön./5. md.)(*)

Tarihçe:

1 - 23/12/2003 tarih ve 25325 sayılı R.G.de yayımlanan Yönetmeliğin 5. maddesi ile yürürlükten kaldırılan madde metni:

Madde 32/A - (Ek madde: 24/11/2003 - 25299 S. R.G. Yön./5. md.)

İlköğretimi bitirmiş veya ilköğretim çağını geçmiş olup, **gündüz çalışmak zorunda olan ve kursa devam edemeyen vatandaşlarımızdan Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okumayı öğrenmek isteyenler için en az 10 kişinin müracaatı üzerine müftülüğün teklifi ve mülki amirin onayı ile kurs binalarında veya müftülüklerce uygun görülecek yerlerde akşam kursları açılabilir...”**

Camilerde Kur’an-ı Kerim Eğitimi

Madde 33 - Kurs bulunmayan veya bulunup da ihtiyaca cevap vermeyen yerlerde il veya ilçe müftüsünün teklifi, il veya ilçe **milli eğitim müdürlüğünün uygun görüşü ve mülki amirin onayı ile camilerde Kur’an-ı Kerim eğitimi verilebilir. Eğitimlerde, müftülüklerce görevlendirilen imam-hatip, müezzin-kayyımlar, arzu eden vatandaşlara Kur’an-ı Kerim’i ve gerekli dini bilgileri öğretirler.**

Bu eğitimlere ilköğretim çağını geçenler katılabilir. ... **derslerde, Bakanlıkça kurslar için kabul edilen müfredat programlarından ve ders kitaplarından yararlanır.”**

Yurt veya pansiyonun kapatılması

Madde 45 - Yapılan denetleme sonucunda;

- a) Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı hareket edildiği,
- b) Devletin, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü bozma doğrultusunda faaliyet gösterildiği,
- c) Bölgecilik ve ırkçılık propagandası yapıldığı,..”

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur`An Kursları İle Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği'ne göre ;

-Kuran kursu açma tekeli **Diyanet İşleri Başkanlığı'na aittir. Hiçbir dini cemaat, inanç grubu, vakıf veya dernekler dahil, hiç kimse kurs açamaz** (Madde 7).

-Kuran kursuna kayıt olabilmek, kısmi bir dini eğitimi alabilmek için devlet yaş sınırı getirmiştir. **Kayıt şartı, “İlköğretimi bitirmiş olmak” gerektiğinden 14 -15 yaşından önce kursa katılım sağlanamamaktadır**(8.madde). Yaz Kuran kurslarında “ilköğretimin 5 inci sınıfını geçtiğini gösteren karnenin” sunulması gerekir(9.madde). Buradaki yaşın 12 olması gerekmektedir. Özellikle hafızlık kurslarına daha erken yaşlarda başlanması gerektiği düşünüldüğünde, getirilen bu yaş sınırları hafızlık çalışmalarına ve din alanına yasa yoluyla müdahaledir.

-Kursta **Eğitim-öğretim -öğretimin, ekim ayının ilk haftasında başlaması, mayıs ayının son haftasında** sona ermesi de, bu tarihler dışında eğitim almak isteyenleri engelleyici niteliktedir (16.madde).

- Kursta, bağımsız kişilere ait yayınlar bulundurulamaz. Başkanlık ve diğer resmi kurum ve kuruluşların yayınları ile Başkanlıkça uygun görülmüş olan yayınların dışında basılı, sesli ve görüntülü yayınlar ve Diyanet İşleri Başkanlığı mührünü taşımayan Kur'an-ı Kerimler bulundurulamaz ve öğrencilere tavsiye edilemez. Kursta siyasi nitelikte etkinliklere izin verilmez (26.madde). Hükümleri de eğitimde çizilen çerçeveyi göstermektedir.

-**Akşam Kurslarının kapatılmış olması yurttaşların dini öğrenmelerini engelleyici niteliktedir. 2003 yılında kaldırılan Akşam Kurslarıyla ilgili yasal düzenlemede; “İlköğretimi bitirmiş veya ilköğretim çağını geçmiş olup, gündüz çalışmak zorunda olan ve kursa devam edemeyen vatandaşlarımızdan Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenmek isteyenler için en az 10 kişinin müracaatı üzerine müftülüğün teklifi ve mülki amirin onayı ile kurs binalarında veya müftülüklerce uygun görülecek yerlerde akşam kursları açılabilir...”** denilmektedir.(32./A - (Mülga madde:

23/12/2003 - 25325 S. R.G. Yön./5. md.)(*))

-Camilerde Kur’an-ı Kerim Eğitiminin mülki amirin onayına bağlı olması dini alana müdahaledir. Kurs olmayan veya ihtiyaca cevap veremeyen yerlerdeki camilerde Kur’an-ı Kerim eğitiminde kaymakam veya valinin onayı şarttır. Onay alınamazsa dini eğitimde yapılamamaktadır.(33.madde) Bu eğitimlere ilköğretim çağını bitirenlerin ancak katılabilmesi, ilköğretim çağı ve öncesindeki çocukların dini eğitimi alamamalarına sebep olmaktadır.

-Yurt veya pansiyonun kapatılmasında “Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı hareket edildiği, devletin, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü bozma doğrultusunda faaliyet gösterildiği, bölgecilik ve ırkçılık propagandası yapıldığı yönündeki duyurular etkili olabilmektedir(45. madde).

35- TÜRKİYE’DE CAMİLERİN CEMAATLERİN, DİNDARLARIN DEĞİL, DEVLETE AİT OLUŞU:

“Diyanet İşleri Başkanlığı,... Raporuna göre Türkiye’de il ve ilçe merkezlerinde 23 bin 239, beldelerde 8 bin 304, köylerde ise 47 bin 553 olmak üzere **toplam 79 bin 96 cami bulunuyor.**

Raporda camilerin mülkiyetlerine göre dağılımına da yer verildi. Buna göre en fazla köy tüzel kişilikleri tarafından cami yaptırıldığı tespit edildi.

Diyanet raporunda mülkiyetine göre cami dağılımı şöyle açıklandı:

- Vakıflar Genel Müdürlüğü 5 bin 553,
- Türkiye Diyanet Vakfı 2 bin 943,
- Diğer vakıflar 751,
- Hazine 3 bin 129,
- Dernekler 7 bin 269,
- Kamu iktisadi teşekkülleri 863, şahıslar 3 bin 652, belediyeler 5 bin 705,
- Köy tüzel kişilikleri 49 bin 183,
- Türk Silahlı Kuvvetleri 22 (2’si köy, 20’si il ve ilçe merkezi), hastaneler 46.” ...

Camileri kadro durumuna göre de mercek altına alan Diyanet raporunda,

Kadrolu cami sayısı 67 bin 218,

Kadrosuz cami sayısı 11 bin 878 olarak açıklandı.

Raporda illere göre de cami sayısı açıklandı. Cami sıralamasında 2 bin 944 camiyle İstanbul birinci sırada yer aldı. Sıralamanın en son sırasında ise 96 camiyle Tunceli yer aldı. Türkiye’de illere göre cami dağılımı şöyle:

“İstanbul 2 bin 944, Konya 2 bin 893, Ankara 2 bin 694, Samsun 2 bin 577, Kastamonu 2 bin 489, Antalya bin 981, Ordu bin 907, Trabzon bin 835, İzmir bin 702, Manisa bin 612, Diyarbakır bin 601, Balıkesir bin 595, Bursa bin 567, Zonguldak bin 404, Erzurum bin 481, Şanlıurfa bin 396, Giresun bin 318, Sivas bin 273, Çorum bin 267, Kahramanmaraş bin 212, Kayseri bin 204, Van bin 190, Bolu bin 186, Sakarya bin 168, Kütahya bin 161, Denizli bin 165, Afyon bin 63, Aydın bin 99, Kocaeli bin 56, Tokat bin 113, Sinop bin 40, Rize bin 28, Muğla bin 20, Kırklareli 277, Ardahan 262, Iğdır 200, Kilis 181, Yalova 133, Tunceli 96.

Rapora göre yurt dışında da bin 805 cami bulunuyor.”¹²⁴

36 HAC VE UMRE SEYAHATLERİYLE İLGİLİ İŞLERİN DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞINCA YÜRÜTÜLMESİNE DAİR YÖNETMELİK

Amaç

Madde 1 - (Değişik madde: 30/10/2005 - 25981 S. R.G. Yön./1. md.) (*)

Bu Yönetmeliğin amacı, **hac farızasını yerine getirmek veya umre yapmak üzere Suudi Arabistan’a gidecek vatandaşların bu ziyaretlerini**, Devletimizin onuruna yaraşır biçimde, her türlü çıkarıdan uzak, sağlık ve güvenlik şartları içinde yapmalarını sağlamak, bu ibadetlerin usulüne uygun bir şekilde ifa edilmesinde vatandaşlara yardımcı olmak, bu işlerle ilgili Hac ve Umre Komisyonu ile İhale Komisyonunun kuruluş, görev, yetki ve çalışma esaslarını, denetim, ihale, muhasebe ve harcama usullerini belirlemek ve bu konulardaki diğer **hususları düzenlemektir.**”

“Karayoluyla haccın yasaklanması ve hac ibadetinin Diyanet İşleri Başkanlığı gözetiminde yapılması, hac sırasında uyulması istenen ve bu ibadetin ifasıyla ilgisi bulunmayan bazı kısıtlamaların mevcut olması, Türkiyeli hacıların başta Araplar olmak üzere diğer

¹²⁴ 26.10.2008 - <http://www.iha.com.tr/haber/Guncel/39451-H-11/>

Müslüman halkların hacılarıyla iletişim kurmalarının güçleştirilmesi gibi kısıtlamalar da hac ibadeti kapsamındaki ihlallerden-
dir.”¹²⁵

37- EĞİTİMDE ANNE BABANIN ÇOCUĞUNA TERCİH ETTİĞİ DİNİ EĞİTİM KONUSUNDA T.C.’NİN İHTİRAZİ KAYDI:

İNSAN HAKLARI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞMEYE EK PROTOKOL(*)

Türkiye’nin Onay Kanunu Tarihi: 10.03.1954, Onay Kanunu No: 6366

İhtirazi Kaydı: İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesine Ek Protokolün ikinci maddesi 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun hükümlerini ihlal etmez.

Madde 2 - Eğitim hakkı

Kimse tahsil etmek hakkından mahrum edilemez. Devlet, eğitim ve öğretim sahasında deruhde edeceği vazifelerin ifasında, ebeveynin bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi akidelerine göre temin etmek hakkına riayet edecektir.” denilmektedir.

38- TÜRKİYE’DE BAŞÖRTÜSÜ YASAĞI SORUNU:

Türkiye’de başörtüsü yasağı; din ve vicdan özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü, eğitim hakkını, çalışma hakkını ihlal etmekte olup kadına karşı ayrımcılık oluşturmaktadır.

Bu yasak doğrudan milyonlarca mağdur ile bunların aile ve çevrelerini de etkileyen, kanayan bir yara olarak halen mağduriyetler oluşturmaktadır.

Yasak; eğitim, çalışma hayatı başta olmak üzere her alanda geciktirilmeden kaldırılmalıdır.

A- BAŞÖRTÜSÜ HAKKINDA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BEYANLARI:

“KUDRET ÇOBANLI, Boğaziçi Üniversitesi: Boğaziçi Üniversitesi’nde diğer üniversitelere nispeten başörtüsü takan kadınlar için çok daha rahat bir ortam var ve belki de bu özgürlük ortamı

¹²⁵ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

sağlandığı için kimsenin kimseyi rahatsız ettiği veya kimsenin kimseden korktuğu yok. Yasak, insanları cemaatlerin kucağına itiyor çünkü başını açmak istemediği için yurtdışında eğitim almayı tercih edip bunu cemaatlerin sağladığı olanaklarla gerçekleştiren kadınlar tanıyorum. Dolayısıyla her ne kadar başörtüsünün kendisinin cinsiyetçi bir uygulama olduğunu düşünsem de yasağın da cinsiyetçi ve mağdur edici olduğunu inanıyor ve kalkması gerektiğini düşünüyorum....

ZEYNEP KARATAŞ, Yıldız Teknik Üniversitesi: Üniversitede diğer kısıtlamaların yanında biz başı örtülü olanlara uygulanan ayrımcılık çok daha keskin. Kapıdan girerken kimse bizim gibi geri çevrilmiyor. Elbette üniversitelerde her türlü kısıtlamanın, ifade özgürlüğünün önü açılsın. Okulda Alevi'sinden milliyetçisine çok çeşitli kesimden arkadaşlarım var. Başörtüsüyle ilgili şu ana kadar aramızda hiçbir çatışma yaşanmadı. Başörtüsü serbest olursa çok seviniriz. Okulda belki tepki görürüz, ama aramızda büyük bir çatışmaya neden olacağını sanmıyorum.

ELİF YILDIZ, Anadolu Üniversitesi: Eğer başörtüsü serbest olacaksa, içki içmek veya eylem yapmak da serbest olmalı. Yerleşkede bulunan gözetleme kulesi aleyhine belgesel çeken arkadaşlarımıza soruşturma açıldı. Temel anlamda bir özgürlükten bahsetmek zor. Üniversiteler sosyalleşmenin de mekanları. Ancak, örneğin bale kursuna gitmeyen, yerleşkede yüzme havuzuna giremeyen bir zihniyetten bahsediyoruz. Toplumda muhafazakarlığın artması ve üniversitelere de yansması tedirgin edici. Türban serbestisine karşıyım."¹²⁶

"BAŞIMI ARTIK ÖRTMÜYÖRÜM AMA BAŞÖRTÜSÜ HÂLÂ HEPİMİZİN SORUNU"

"Dindar bir çevrede yaşadığım için başörtüsü takmaya başladım. Doğal olarak gelişti, örtme kararı alışımı bile hatırlamıyorum. Üniversitede çok başka türlü hayatların yaşanabileceğini gördüm. Artık dindar yaşamak istemediğime ve başörtülü olduğum için karşılaştığım haksızlıklarla daha fazla muhatap olmamaya karar verdim. Başörtüsünü çıkardım....İsmimi açıklarsam gerçekle ilgisiz yorumlara maruz kalırım... Başörtüsü takmayı bırakmaktan hiç pişman olmadım ama bu algı beni hep üzdü. Yasağı kesinlikle desteklemiyorum...

¹²⁶ B1A-12 Şubat 2008

Yasak saçma olduğu için yapılan düzenleme de saçma. Yaşanan belirsizlik de çok acı. En sıkıntılı dönemler ne olacağını bilinmediği dönemler oluyor, ‘Nasıl gireceğiz, alacaklar mı, almayacaklar mı’ gibi düşünceler asıl okula gitme sebebinizi gölgeleyen ve insanın ruhunu çürüten sorular. Şimdi yine böyle bir dönem başladı....

Bireysel tepkilerle karşılaştığım oluyordu ama dışarıyla kıyaslanınca bu Boğaziçi’nde çok daha azdı. Ama bir keresinde bizzat rektör Sabih Tansal, öğrenci kulüplerinden birinin odasında başörtülü olduğum için herkesin içinde azarlamıştı. Bu meselede sürekli unutulmuş şey karşınızdakinin de insan olduğu. Başörtülü kadını bir masa olarak algıladığın an konuşacak çok bir şey kalmıyor. Seni zor bir sınavı kazanıp okula gelmiş biri gibi değil de ‘falanca’nın ülkeyi şöyle şöyle bir hale getirme amaçlarında kullandığı bir kukla olarak düşünüyorlar. Kolay ve ucuz bir yol...Başka üniversitelerdeki gibi sokak ortasında başımızı açmak zorunda kalmıyorduk; aynası, masası, ışığı olan kabinler koymuşlardı. Bunun iyi bir şey olup olmadığına hala karar veremiyorum. Hiç unutmam bir keresinde başörtü kabininde çok yoğun bir trafik vardı ve turnikelerden geçen bazı başka kadın öğrenciler dönüp bunlar orada ne yapıyorlar, telefon mu ediyorlar demişti. Herkesin önünde kabine girip çıkmak, kişi için çok rencide edici bir durum oluyor... Hayatta en nefret ettiğim söz ‘Ne kadar farklı bir başörtülüsün’. Bu laf hemen hemen her başörtülü arkadaşına da söylendi. Bunu söyleyenlerin genellikle ilişki kurdukları tek başörtülü zaten bizdik...

İyimser olmayı tercih ediyorum. Bazılarının başörtülülere ya da genel olarak dindar insanlara öfkesi artsa da gerçekten demokratik bir ülkede yaşamayı isteyen kişiler, haksızlıkları da görecek. Başörtülü kadınlar şimdiye dek hem başörtüsünü yasaklamak isteyen çevrelerle, hem de kendi çevrelerinde başlarını açtıklarında mücadele ettiler. Onlarca trajik hikaye anlatabilirim....Yıllarca başörtülülerin aileleri, çevreleri tarafından beyinleri yıkandığı için başlarını örttükleri gibi bir argümanla bu kadınlara aptal muamelesi yapıldı. Şimdi de geri kalanlar sanki aptalmış, başörtülü insanlar üniversiteye alınırsa diğerleri de onlardan etkilenip ya da korkup hemen örtüverirlermiş gibi her iki yakayı da küçültücü şeyler söyleniyor.”¹²⁷

¹²⁷ B1A-03 Mart 2008

B- YÜKSEK YARGI KARAR ÖRNEKLERİ;

DANIŞTAY Sekizinci Daire, Esas : 2000/612, Karar : 2001/6307, Tarih : 27.12.2001

“...Dini inanç gereği saç ve boynun türbanla kapatılması Anayasanın laiklik ilkesine aykırı olduğu ve türbanla öğretime devam edilemeyeceği tartışmasız bulunduğu..”

DANIŞTAY Sekizinci Daire, Esas : 2004/867, Karar : 2005/3796, Tarih : 27.09.2005

“2003 Aralık Dönemi Lisansüstü Eğitimi Giriş (LES) Sınavına başörtüsü ile giren davacının, bu sebeple sınavının geçersiz sayılmasına ait işlem ile dayanağı kılavuz hükmünde, kanun ve Anayasa Mahkemesi kararlarına aykırılık bulunmadığı...”

DANIŞTAY İdari Dava Daireleri Kurulu, Esas : 2000/646, Karar : 2000/1119, Tarih : 09.11.2000

“... Üniversitesi Tıp Fakültesinde Yardımcı Doçent olan davacının 11 Ekim 1998 tarihinde ... şehir merkezinde yapılan türban yasağı ile ilgili eylemlere katılması sebebiyle Yükseköğretim Kurumları, Yönetici Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliğinin II/a ve 12. maddeleri gereğince üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezası ile cezalandırılmasına ait Yükseköğretim Kurulu Yüksek Disiplin Kurulunun 16.12.1998 günlü, 98/73 s. Kararının... iptal isteminin reddine...”

DANIŞTAY Birinci Daire, Esas : 1999/98, Karar : 1999/116, Tarih : 12.07.1999

“...Bazı kadın gazetecilerin, sarı basın kartında kullanılmak üzere beyannamelerine ekledikleri başörtülü (türbanlı) fotoğraflar konusunda, yönetmelik hükümlerinde bir nitelendirme bulunmadığı... “türbanlı fotoğrafların basın kartlarında kullanılmayacağı”... sarı basın kartlarında, basın-yayın mensubu kadınların başörtülü (türbanlı) fotoğraflarının kullanılmayacağı ve idarece bu doğrultuda işlem ve düzenleme yapılması gerektiği ...”

DANIŞTAY Sekizinci Daire, Esas : 1998/5912, Karar : 2000/4951, Tarih : 27.06.2000

“Tıp Fakültesinde santral memuru olarak görev yapan davacının, kılık-kıyafet kurallarına uymayarak göreve başörtülü gelmesi sebebiyle kamu görevinden çıkarma disiplin cezası ile cezalandırılmasında mevzuata aykırılık bulunmamaktadır.

C- İSTATİSTİKİ VERİLERE GÖRE TÜRKİYE’DE KADINLARIN GENEL KONUMU VE BAŞÖRTÜSÜ YASAĞININ CİNSİYET ENDEKSİNE ETKİLERİ:

“ ... b. Başörtüsü Yasağının Kadınların Eğitim Oranı Üzerindeki Etkileri

Türkiye’de 1.946.442 tanesi yüksek öğretim olmak üzere toplam 19.437.566 öğrenci bulunmaktadır. Başörtüsü yasağı ilahiyat fakültelerinde dahi devam etmektedir. Okul sınırları içinde başlarını örtmelerine izin verilmediği için eğitimden uzaklaşmak zorunda bırakılan kadınlar, ülkedeki eğitim düzeyine olumsuz bir oran olarak yansımaktadır. 1998 yılında yasak başladığında üniversitelerde eğitim görmekte olup, daha sonra bu nedenle okulu bırakan kişi sayısı bilinmemektedir. Nitekim okullar eski yıllıkları toplayıp, başörtülü öğrencilerinin fotoğraflarını çıkartmıştır.¹²⁸ Aynı şekilde 2002 yılından itibaren başörtülü genç kızlar ÖSS sınavlarına alınmadıklarından üniversite sınavını kazanabilecek kaç kişinin yüksek öğretimden yoksun kaldığını bilmek mümkün de değildir...

Kamu kurumlarının her aşamasında görevin niteliğine bakılmaksızın başın açık olma şartı aranmaktadır. 2.438.239 sayıda devlet memurundan 811.668 tanesi kadındır.¹²⁹

... 2000 yılı sonrası memuriyete giriş sınavlarından itibaren yasak getirilmiştir. Üstelik bazı kadınların mesleklerde görev yerleri dışında da başlarının açık olması beklenmektedir. Örneğin Danıştay, iş dışında bile memurun başını örtmesinin ceza nedeni olduğuna karar vermiştir.¹³⁰ **1998-2002 dönemi arasında beş bine yakın memur memuriyetten çıkartılmış, on bine yakını istifa etmek zorunda bırakılmıştır.**

¹²⁸ ‘Eski başörtülü öğrencilerin başörtülü fotoğrafı yıllıktan çıkarıldı’, ZAMAN, 05.12.2005

¹²⁹ <http://www.ucansupurge.org/images/stories/ssgss-rapor.pdf>, s.51

¹³⁰ Başörtülü bir anaokulu öğretmeni olan ancak okulda başını açarak eğitim veren Aytaç Kılınç, 2000 yılında yapılan yöneticilik sınavında 85 puan alarak Ankara üçüncüsü olduğu ve yaşadığı ilçede gidebileceği tek okula müdür olarak atandığında, askeri bir garnizon bölgesindeki okula girememiştir. Zira Garnizona girmek için yanında başka kimlik bulunmadığından, Milli Eğitim Bakanlığının kendisine verdiği başörtülü fotoğrafı bulunan eski kimlik kartını göstermiştir. Aytaç Kılınç okula alınmadığı gibi, yapılan şikayet üzerine görevinden alınmıştır (Gölbaşı İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 20.01.2001). İdare mahkemesi bu işlemi hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Ancak Danıştay öğretmenin bazen okul gidip gelirken örtülü olduğunu tespit edildiğini, bu durumun öğrenciler üzerinde kötü örnek oluşturduğunu ifade ederek işlemi iptal etmiştir (Bkz. Danıştay 2. Daire, E: 2004/4051, K: 3366/2005, 26.10.2005).

Halbuki ne mevzuat ne de daha önceki dönemde senelerce çalışan olumlu siciller alan kadınlar değişmemiştir. Sadece başörtülü kadınlara olan bakış açısı değişmiştir. Bir daha alınmamak üzere memuriyetten çıkartılan, artık hademe olarak dahi çalışmayan memurlar arasında, on sekiz sene öğretmenlik yapan ve kanser tedavisi nedeniyle aldığı Sağlık Kurulu Raporunun bitmesi beklenmeden, savunması alınmadan devlet memurluğundan çıkarma cezası almış öğretmenler de bulunmaktadır¹³¹.

Türkiye’de hukuki mevzuat, çalışma hakkını düzenlemekte ve ayrımcılığı yasaklamaktadır.¹³² Halkın büyük çoğunluğu eğitim ve kamu yaşamında başörtüsünün yasaklanmasına karşıdır.¹³³ **Yapılan araştırmalar halkın % 67.9’unun isterlerse başörtülü kadınla-**

¹³¹ BENLİ Fatma, Başörtüsü ile İlgili Hukuka Aykırılıkta Sınır Yok, İstanbul 2005, s. 325

¹³² Anayasa “Her Türk kamu hizmetine girme hakkına sahiptir. Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiç bir ayırım gözetilemez.” demektedir. Anayasa 70. Madde Devlet Memurları Kanunu’nun 48. maddesinde “devlet memurluğuna atama da genel ve özel şartlar” düzenlenmektedir. Kıyafet biçimine ilişkin bir ifade mevcut değildir İş Yasası “Dinî inanış fikri durumu nedeniyle kimseye ayrımcılık yapılamayacağı” düzenlenmektedir (Md 5) 25.10.1982 tarih, 17849 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık Kıyafetine Dair Yönetmelik” Yönetmeliğin 5. maddesine göre kadınlar için öngörülen kılık ve kıyafet; “Elbiseler temiz, düzgün, ütülü, sade; ayakkabılar ve/veya çizmelemler sade ve normal topuklu, boyalı; görev mahallinde baş daima açık, saçlar düzgün taranmış veya toplanmış; tırnaklar normal kesilmiş olur. Ancak bazı hizmetler için özel iş kıyafeti varsa görev sırasında kurum amirinin izni ile bu kıyafet kullanılır. Pantolon, kolsuz ve çok açık yakalı gömlek, bluz veya elbise giyilmez. Etek boyu dizden yukarı ve yırtmaçlı olamaz. Terlik tipi (sandalet) ayakkabı giyilmez.” şeklinde belirlenmiştir. Devlet Memurları Kanunu’nun125A/g bendine göre “Belirlenen Kılık kıyafet hükümlerine uymamak” disiplin suçunun karşılığı uyarma disiplin cezasıdır.

¹³³ TESEV araştırmasına göre “Devlet memuru kadınların isterse başlarını örtmelerine izin verilmelidir” değerlendirmesine katılanlar 67.9’dur. “Üniversite öğrencisi kızların isterlerse başlarını örtmelerine izin verilmelidir” değerlendirmesine katılanlar da 71.1’dir. Yapılan pek çok ankette genel olarak Türk halkının yaklaşık %70’den fazlasının hem üniversitelerde hem de kamu kurumlarında memur olarak çalışmaya ilişkin yasağa karşı olduğunu göstermektedir. Bkz. BENLİ Fatma, “Başörtüsü yasağının anketler ve insan hakları kuruluşlarının raporları ışığında değerlendirilmesi” Köprü Dergisi, S. 84, 2003. s.28. Başörtülü kadınların ayrımcılığa uğramaması için %100ün onay vermesi ve alışverişe, hastaneye gitmek ve eğitim görme için kıyafetinin herkes tarafından onaylatılmasını şart koşturmak insan hakları söylemi ile çelişmektedir. Yapılan başka bir araştırma % 10’un başörtülü kadının hastanede tedavide, % 5’in alışveriş yaparken türban/başörtüsü takılmaması gerektiğini düşündüğünü ortaya koymuştur. Bkz. Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı(TÜSES): ‘Türkiye’de Siyasi Parti Yandaş ve Seçmenlerinin Etnik/Dinsel Kimlikleri ve Siyasal Yönelimleri Araştırma Dizisi.

rın memur olması gerektiğini ¹³⁴ düşündüğünü göstermektedir. Buna karşın tüm alanlarda kesin bir yasak mevcuttur. Bu kural meslekleri gereği ameliyathane bonesi takmak zorunda olan başörtülü ameliyathane hemşireleri için dahi geçerlidir. ¹³⁵

Kamu görevlisi olmayan ancak meslek odalarına kayıtlı olarak çalışan doktorlar, eczacılar, diş hekimleri gibi serbest meslek mensupları ile avukatlar ve noterler de, bağlı oldukları birliklerin ve odaların oluşturduğu meslek kuralları nedeniyle başörtülü olarak çalışmamaktadır. Örneğin başörtülü avukatlar duruşmalara girememektedir. Baro seçimlerinde kullanılan broşürlerde yer alan başörtülü fotoğrafları için cezalandırılan avukatların¹³⁶ akabinde oy kullanmaları cezalandırma gerekçesi olmuştur.¹³⁷ İstanbul Barosu, staj eğitim merkezi binasına başörtülü kadınların alınmamasına ve hatta stajyer avukatların peruk kullanmaması gerektiğine ilişkin karar almıştır.¹³⁸

Mahkemeler bu işlemleri hukuka uygun bulmaktadır. Danıştay stajyer bir avukatın özel hayatında dahi başörtülü olmaması gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁹ İstanbul Barosu da başörtülü avukatların adliyelere girmeleri halinde haklarında disiplin soruşturması açılaca-

¹³⁴ TESEV, [http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Final%20Rapordin toplum.pdf](http://www.tesev.org.tr/etkinlik/Final%20Rapordin%20toplum.pdf), 2006

¹³⁵ Kadriye İlhan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nden hakkında soruşturma başladığında 18 yıldır görev yapan bir ameliyathane hemşiresidir. Görev yeri değiştirilmiş ve ideolojik ve siyasal amaçlarla kurumların huzur sükun ve çalışma düzenini bozduğu iddiasıyla devlet memurluğundan çıkartılmıştır. 18 yıldır bozmadığı bir düzeni birden bire nasıl bozar hale geldiği ve asık kadrosu bulunan ameliyathanede zaten ameliyathane bonesi kullanmak mecburiyetinde olduğu nazarı dikkat alınmamıştır. Halbuki Almanya’da Köln İş Mahkemesi, bir hemşirenin başörtüsüyle çalışabileceğine hükmetmiştir. Mahkeme, başörtüsünün İslam’a ait işaret olmasına karşın, kiliseye ait bir hastanede çalışmaya engel oluşturmayacağını vurgulamıştır. (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=704403>)

¹³⁶ İstanbul Barosu Başkanlığı, T. 11.11.002, S. 27270 ve T. 25.12.2002, S. 31315

¹³⁷ Baroda türbana disiplin cezası, HÜRRİYET, 26.03.2006

¹³⁸ İstanbul Barosu Staj Eğitim Merkezi Yürütme Kurulu, T. 04.02.2008, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=675534>, 10.04.2998

¹³⁹ Danıştay 8. Dairesi stajyer avukatın başını örtemeyeceğine ilişkin verdiği bir kararda adliye dışında baroya gidip gelirken başın örtülü olmasının “Atatürk ilke ve inkılâplarına aykır”, “laik cumhuriyet ilkeleri ile bağdaşmaz” olduğunu ifade etmiştir. Kararda, bir avukatın özel yaşamında dahi başını örtmesinin avukatlık mesleğine yaraşmayacak tutum ve davranış olarak kabul edilebileceğine ilişkindir. (Danıştay 8. Dairesi, T: 02.03.1994, E:1993/843, K:1994/686)

ğına ilişkin yönetim kurulu kararı almıştır.¹⁴⁰ Bu durum başörtülü avukatların çalışma haklarını kullanmalarını fiilen imkansız kılmaktadır.

...Hatta yapılan araştırmalar çok sayıda özel işletmenin, çalışan kadın personellerine başlarını açmak ile istifa etmek arasında tercihte bulunmalarını istediklerini göstermektedir.¹⁴¹

Başörtülü kadınlar da, çoğu kez bilgisel, eğitimsel ve mesleki donanımlarının dışındaki ve altındaki işlerde, aynı pozisyondaki diğer çalışanların aldıklarından çok daha düşük ücret karşılığı çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Başörtülü kadınlara sadece tarım işçisi, temizlikçi gibi vasıfsız işçi olmak yakıştırılmakta, hatta bazen statüsü düşük işlerde dahi tercih edilmemektedir. İsveç'te bir öğretmenin sadece başı örtülü olduğu için işe alınmaması ayrımcılık olarak değerlendirilir ve tazminata hükmedilirken¹⁴² Türkiye'de ise başörtülü kadınların işe alınmaması için politikalar gerçekleştirilmektedir. Başörtülü bir kadının avukat, doktor, ya da öğretmen olması "siyasi simge" olarak örtünmekle suçlanması için yeterlidir.

...Siyasi partiler de başörtülü bir kadını herhangi siyasi bir kademede buldurmaya cesaret edememektedir. Halbuki örtülü ol-

¹⁴⁰ Baro, Ekim 2008'de yapılacak başkanlık seçimi öncesinde yönetim kurulu kararıyla başörtülü avukat avına çıktı. İstanbul'daki bütün adliyelere asılan 'İstanbul Barosu' antetli ilanda, avukatlık hizmetinin sadece duruşma salonlarıyla sınırlı olmadığını ileri süren baro yönetimi, "kamu alanı olduğu tartışmasız olan adliye binaları içerisinde her türlü avukatlık hizmetinin görülmesi sırasında gerek türban takılması gerek uygun olmayan kıyafetler giyilmesi, meslek ilkeleri ve kuralları açısından disiplin suçu oluşturmaktadır." demektedir. İlanda, 'baro odaları, icra müdürlükleri, mahkeme kalemleri ile cumhuriyet savcılıkları nezdinde görevin kamusal alan niteliği sebebiyle keşif ve haciz mahallerinde' türban takılmaması ve uygun bulunmayan kıyafetler giyilmemesi konusunda adliyedeki bütün insanlar uyarılarak, ilanda belirtilen hususlara aykırı davranan avukatlar hakkında tutanak düzenlenmek suretiyle baroya şikâyet edilmesini istenmektedir. ("Baro'dan başörtülü avukatlara 'cadı avı'" <http://www.haberaktuel.com/İstanbul-Barosu,-basortulu-avukatlarin-pesine-dustu-haberi-138241.html>)

¹⁴¹ Bu alandaki ihlallerin sayısı konusunda sağlıklı bir bilgi alma imkânı bulunmamaktadır. Bunun nedenleri arasında, ihlallerin çoğunun insan hakları örgütlerine ve basına yansımamasının yanında, ihlallerin mağdurlar tarafından gizlenmesi de yer almaktadır. Birçok vakif ve okul, ihlallerden haberdar olarak kendilerine ulaşanlara bilgi vermekten kaçınmakta, hatta gazeteciye haber yapmaması; insan hakları örgütü ise ihlâl raporunda bahsetmemesi için, adeta yalvarmaktadır. Bkz. Türkiye'de Din Özgürlüğü Raporu: "Dinlerarası İlişkiler: Seküler ve Demokratik Bir Sistemde Barış İçinde Birarada Varoluş Arayışı", Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara 2005, s. 22-23.

¹⁴² <http://www.do.se/t/Page1145.aspx>, <http://www.do.se/t/news1032.aspx>.

mak seçilme hakkının kullanımına engel değildir. Belçika’da genel meclis üyesi seçilen başörtülü kadın bulunmaktadır.¹⁴³ Danimarka meclis kürsüsünde başörtülü olunabileceği ifade edilmiştir.¹⁴⁴ İspanya’da örtülü bir milletvekili seçilmiştir.¹⁴⁵ Türkiye’de ise 2008 yılında bile, bir milletvekilinin, başörtülü bir kadının da milletvekili olabileceğini ifade etmesi beş yıl siyasetten yasaklanması istemiyle Anayasa Mahkemesinde yargılanması için yeterli olabilmektedir.¹⁴⁶

Kadınların başlarını açmadıkça temel haklarını kullanmasına izin verilmemesi, özellikle belli mekanlara alınmaması açık bir şiddettir. CEDAW’a göre, kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, “bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde kadınları etkileyen” şiddettir.¹⁴⁷ Ayrıca “mevcut imkanlardan yararlanmada eşitliğin sağlanamaması” halleri, kadına yönelik şiddettir. İnanca dayalı giyim farklılıklarını da bir şiddet türü olarak kabul etmek gerekmektedir.

Nitekim yasak sürecinde pek çok kadın, resmi görevliler tarafından “ikna” edilerek, dayatılarak, zorlanarak, tehdit edilerek ya da bazen fiziksel güç kullanılarak başını açmaya zorlanmış, çekiştirilmiş, kolluk kuvvetlerince tutularak kurum dışına çıkarılmaya çalışılmış, resmi kişilerce hakarete uğramış, hakkında resmi soruşturma başlatılmış ya da başlatılmakla tehdit edilmiştir. Yaygın olarak gerçekleşen uygulama, üniversite bahçesinden

¹⁴³ “Seçmenlerim bana bu halimle oy verdi”, VAKİT, 03.12.2006

¹⁴⁴ Salima Abdeslam, 06.11.2006

¹⁴⁵ (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=675293>)

¹⁴⁶ Egemen Bağış’ın bir gazetecinin türban üzerine sorduğu soruyu “MHP Milletvekilleri Meclis kapısına kadar başörtüsü ile gelip, kapıda başını açıp giriyorlardı. Böyle çifte bir hayat yaşamının kime ne faydası olabilir. Ben bunu insanlık adına çok daha utanç verici buluyorum. Kapıya kadar gelecek bir milletvekili ve kapının ağzında açacak ve çıkınca bağlayacak. Bu daha saçma. Ama insanları bunu yapmak durumunda bıraktık Türkiye’de”, dediği, gazetecinin, ‘Bu durumda siz Meclis çatısı altında başörtülü vekiller de bulunabilirler mi diyorsunuz?’ şeklindeki sorusunu ise “Mecliste görev yapan kimlerdir? Milletvekilleri, kimin vekili, milletin vekili. O zaman millet neyse, vekil de o olmalıdır. Farklı olmamalı. Bu benim düşüncem. Partimin düşüncesini soruyorsanız, henüz bu konuyu konuşmadık” diye yanıtlamıştır. (AKP Kapatma İddianamesi, Egemen Bağış s. 98)

¹⁴⁷ Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi, 19 sayılı Genel Tavsiye, Kadınlara yönelik şiddet (Onbirinci Oturum, 1992), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1at 84 (1994), prg. 6

geri çevrilmektir. Yüksek Öğretim Kurulu başörtülü ziyaretçilerin üniversite lojmanlarına alınmamasına yönelik genelgeler yayımlanmıştır.¹⁴⁸ Bunun dışında peruğu beğenilmediği için sınavdan çıkartılma¹⁴⁹ ya da sürücü belgesi almak üzere girdiği sınavdan “başınız açmakla namusunuzu mu kaybedersiniz” ifadeleriyle polis eşliğinde çıkartılma da¹⁵⁰ farklı uygulama biçimleridir.

Başını örten tüm kadınlar istisnaların dışında, hangi konumda olurlarsa olsunlar bir dönem “beyaz”ların okul ve kiliselerine alınmayan ve lokanta ve otobüs bekleme yerleri ayrılmış olan “siyah”lar gibi yüksek öğretim kurumlarındaki kapalı ya da açık hiçbir mekana alınmamışlardır. Bu durum da psikolojik travma oluşturmuştur.¹⁵¹

Bedenine eziyet edilen birey fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. Bu şiddet onun bedensel bütünlüğüne bir tehdit oluşturmaktadır. Duygusal olarak eziyet gören bir insana uygulanan şiddet ise onun duygusal bütünlüğüne bir tehdit teşkil etmektedir. Psikiyatristlerin deyimiyle başörtüsü yasağı da, başörtüsü ile birlikte var olmak şeklindeki varoluşsal kimliğe sahip insanların kimliğine bir saldırdır. Başörtülü kadınların geleceğe yönelik girişimlerinin kesintiye uğramasından duydukları öfke ve iç çatışma, başörtüsünü çıkarmadıklarında yaşanan yoğun engellenme duyguları, çıkardıklarında hissettikleri içsel çatışmalar, kimliklerine karşı hissettikleri suçluluk duyguları, örseleyici deneyimlerdir.¹⁵²

Zira baş örtme davranışı bilinçli bir davranıştır ve bu davranışın temelini kişinin tercihi belirlemektedir. Bu nedenle yasağın psikolojik etkileri çok ağır olmaktadır. **Eğer daha modern ve çağdaş gö-**

¹⁴⁸ YÖK Genelgesi, S:B.30.O.Hkm.06.01.001-3699/20644, T.15.09. 2000

¹⁴⁹ “Laikçi Zorba Terör Estirdi”, VAKİT, 02.06.2008

¹⁵⁰ “İşgüzar Okul Müdürü Örtülü Hanımı Ehliyet Sınavına Sokmadı”, VAKİT, 20.02.2007

¹⁵¹ Örneğin Serkan Aydın okul birincisi olmuş, mezuniyet töreninde heyecanlandığında Sivas’tan gelen anne babasını kürsüye çağırmış, ancak annesi örtülü olduğu için alınmamıştır. (“Oğlunu Tebriğe Başörtüsü Engeli, Yeni Şafak, 07.06.2008, <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=08.06.2008&c=1&i=121925> Engelli çocuğunu desteklemek amacıyla ÖSS sınavına getirmiş, ancak çocuğunu sınıfına getirmesine izin verilememiştir. “Safiye’nin annesinden rejimi korumak”, 18.06.2008, ZAMAN, <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=703683> Kadınların çocuklarının en mutlu ve desteğe ihtiyaç duydukları ve onlarla gururlanmaları gereken günde çocuklarının göz önünde yaşadıkları engellemelerin örneklerini çoğaltmak mümkündür.

¹⁵² ULUSOY, Mustafa: Varoşsal Kimliğe Uygulanan Şiddet Olarak Örtü Yasağı.

rünmek adına dayatılan “başı açık” olma şartı, basit bir kıyafet probleminden ibaret olsaydı ve örneğin eğitim görme şartı okulda sürekli olarak “baştan sona yeşil renkli kıyafetle gitmek olsaydı” , eğitime devam etmek ve çalışma hakkını kullanmak isteyen kadınların bireysel tercihlere aykırı da olsa kendilerinden talep edilen bu şarta uymaları daha katlanılabilir olacaktı. Ancak başörtüsünün dini saiklerle takılması, yasağın muhatabı olan kadınları çok zor bir ikilem arasında bırakmaktadır. Başörtüsü yasağı kadını, devlet otoritesi, okul ya da işveren karşısında boyun eğmek, başörtülü olmak ya da haklarını kullanmak arasında seçim yapmak zorunda bırakmaktadır.

Bu noktada bir kadının kendi kıyafetini seçme hakkını ortadan kaldırmak, özgürlüğüne dışarıdan müdahaledir. **Zorla başı örttürülme gibi zorla başı açtırılan ya da haklarını kullanması başını açma şartına bağlanan kadınların karşılaştığı müdahale de psikolojik şiddettir.**

“Türkiye’nin Örtülü Gerçeği” araştırması, yasak nedeniyle başını açmak zorunda kalan deneklerin, bu olaydan derin biçimde etkilediği tespit etmiştir. Yapılan araştırmada başörtüsünü çıkararak deneklerin %70.8’i kişiliğinin zedelendiğini/parçalandığını, %63.2’si ise kendini hakarete uğramış hissettiklerini belirtmişlerdir.¹⁵³ Bu nedenle pek çok kadın başını açmak yerine eğitim ve istihdam hayatının dışında kalmıştır. Ancak bu durum potansiyellerini kullanmalarına izin verilmeyen başörtülü kadınların tüm hayatları boyunca eksiklik duygusuna neden olmaktadır.

b. Başörtüsü Yasağının Sağlık ve Sosyal Güvenlik Haklarının Kullanımındaki Olumsuz Etkileri

Eğitim görememek ve yüksek maaşlarla istihdam edilmemek başörtülü kadınların sağlık ve sosyal güvenlik hakları açısından eş veya babalarına bağlı olmaları ile sonuçlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda kadınların daha erken yaşta evlilikleri ile sonuçlanmaktadır. Üniversiteye gidemeyeceği için liseye dahi gitmekten

¹⁵³ “Türkiye’nin Örtülü Gerçeği”, Başörtüsü Yasağı Alan Araştırması, Hazar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği, İstanbul 2007 (<http://www.hazargrubu.org/panel/BasortuluGercek1-2007.pdf>) HAZAR/Türkiye’nin Örtülü Gerçeği, <http://www.hazargrubu.org/panel/BasortuluGercek1-2007.pdf> ANAR Araştırma Şirketinin Hazar Eğitim ve Kültür Dayanışma Derneği için “Başörtüsü Yasağının Yol Açtığı Sorunların Boyutlarını Araştırma Projesi” 9 şehirde 1112 başını kullanan denek üzerinde gerçekleştirilmiştir.

vazgeçmek zorunda kalan genç kızların erken yaşta evlilikleri ise, erken yaşta doğum ve “meslek ve iş seçme hakları da dahil, karı ve koca olarak aynı kişisel haklara sahip olma” haklarını zedelemektedir. Ailenin geliri ve eğitim düzeyi ne kadar düşük olursa, kızın küçük yaşta evliliğe zorlanması olasılığı da o kadar yüksek olmaktadır. Erken hamilelik ise, anne ve çocuğun sağlığında olumsuz etkilere neden olmaktadır. Kızlara eğitim olanağının sağlanması, erken evliliği sona erdirmenin en etkili yollarından biridir.¹⁵⁴

1-Gündelik Hayatta Başörtüsü Yasağı

...Üniversiteye giriş sınav kılavuzlarına “başı açık” girme şartının eklendiği 2002 yılından sonra başını örten öğrenciler üniversite eğitimine daha baştan başlayamamaktadırlar. Başörtülü kadınlar üniversitelere ait açık ya da kapalı hiç bir mekâna (kütüphaneye,¹⁵⁵ sosyal tesislere¹⁵⁶) bile alınmamaktadır. Gazeteciler,¹⁵⁷ öğrenci anneleri¹⁵⁸, araştırmacılar dahi içeri girememektedir.

Yasak; genç, yaşlı, Türk, yabancı, öğrenci, ziyaretçi ayrımı yapmamaktadır. Samira Moosa, Umman Sultanlığı’ndan Sultan Qabos Üniversitesi Toplum Bilim Koleji başkan yardımcısıdır. 16.10.2003 tarihinde İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinde 1. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansında panel yönetmek üzere davet edilmiştir. Ancak başörtülü kadınların herhangi bir nedenle üniversitelerin açık ve kapalı alanlarına girişi yasak olduğu için okula girememiştir. Bu durum “İletişim skandalı” olarak basına yansımıştır. Bunun üzerine üniversite yetkilileri “Kendisini biz erkek sanıyorduk”¹⁵⁹ şeklinde savunma yapmışlardır. Aynı düşüncelere sahip bir erkek, bilgisinden ötürü yurt dışından çağrılarak panel yönetmek suretiyle onurlandırılırken, başı örtülü bir kadının okul kampüsüne dahi alınmaması yasağın özellikle kadınları etkilediğini göstermektedir.

Özellikle yüksek öğretim kurumları ve kamu hayatında gerçekleşen başörtüsü yasağı, sadece kadınları etkilemektedir. Başörtülü

¹⁵⁴ ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, Aile İçi Şiddet Raporu, Haziran 2004, s.10.

¹⁵⁵ “Başörtülü Vatandaşa Kütüphane de Kapalı”, VAKİT, 12.04.2002.

¹⁵⁶ İstanbul Üniversitesi Arnavutköy Sosyal Tesisleri

¹⁵⁷ “Başörtülü Gazeteciler Kadir Has Üniversitesi’ne Alınmadı”, ZAMAN, 03.03.2005

¹⁵⁸ “Başörtülü Şehit Annesini Üniversiteye Sokmadılar”, YENİ ŞAFAK, 14.06.2005

¹⁵⁹ “Bir İletişim Skandalı” MİLLİYET, 16.10.2003

bir kadın dini bir hükmü gerçekleştirdiği için toplumsal hayatın dışında bırakılırken onunla aynı düşünceye sahip bir erkek çok rahatlıkla eğitim ve çalışma hayatına devam etmektedir. **Bu durumda yasak sadece kadınlara yönelik olan ciddi bir ayırım ve dışlama oluşturmaktadır.**

Başörtüsünün yasaklanması, “kamusal alan” gibi hukuki olmayan ve her yer için kullanılabilen muğlak bir kavramla açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle artık sanık sıfatıyla mahkemeye giden başörtülü kadınlar bile yargıçların başlarını açmaları gerektiği uyarısı ile karşılaşabilmektedir.¹⁶⁰ Nitekim Malatya’da Halk Eğitim Merkezi’nde düzenlenen “Öğretmenler Günü” kutlamasında salonda bulunan başörtülü ve türbanlıların dışarı çıkması için anons yapılmıştır.¹⁶¹

Başörtülü kadınlar hakkında gerçekleştirilen yorumlar, gündelik yaşamda münferit örnekler olarak yansımaktadır. **Medine Bircan, ölüm döşeğinde iken tedavisine devam edilmesi için sağlık kartesinde başı örtülü fotoğrafının değiştirilmesi istenmiş 71 yaşındaki bir hastadır.**¹⁶² Aynı şekilde il dışından sevkle gelen hasta tedavi edilmemiştir.¹⁶³ Neşe Gündoğar 17.02.2007 tarihinde Motorlu Taşıt Sürücü Adayları Sınavından çıkartılmış bir ev kadınıdır.¹⁶⁴ Tevhide Kütük, okul dışında ödül almak için çıktığı kürsüden indirilmiş bir öğrencidir.¹⁶⁵ Abdullah Yadigar, Türkiye’de ikincisi olarak sınavı kazandığı halde, eşi başörtülü olduğu için yurt dışına gönderilmemiş bir öğretmendir.¹⁶⁶ Emine Erdoğan GATA Askeri Hastanesine 23.11.2007 tarihinde alınmamış bir başbakan eşidir.¹⁶⁷ Şeyma Türkan, peruklu olduğu için kazandı-

¹⁶⁰ “Kamusal Alan Mahkemelere Sıçradı”, NETHABER, 07.11.2003, “Başını Aç Öyle Gel”, YENİ ŞAFAK, 07.11.2003.

¹⁶¹ ‘Türbanlı izleyiciler dışarı çıksın’ anonsu, MİLLİYET, 25.11.2006 <http://www.milliyet.com.tr/2006/11/25/guncel/gun03.html>

¹⁶² “71 yaşındaki hastaya başını aç işkencesi”, YENİŞAFAK, 21.06.2002

¹⁶³ “Örtülüye Tedavi yasak”, YENİ ŞAFAK, 22.06.2004

¹⁶⁴ “İşgüzar Okul Müdürü Örtülü Hanımı Ehliyet Sınavına Sokmadı”, VAKİT, 20.02.2007

¹⁶⁵ Başörtülü Öğrenci, Kürsüden İndirildi, YENİŞAFAK, 24.11.2007, <http://www.haberler.com/basortulu-ogrenci-kursuden-indirildi-haberi/>

¹⁶⁶ “Danıştay: Eşi türbanlı öğretmen yurt dışında çalışamaz” CNN TURK, 23.02.2006

¹⁶⁷ “Emine Hanım GATA’da Uygur’u Ziyaret Edemedi”, HÜRRİYET, 23.11.2007

ğı okula kaydı yapılmayan bir üniversite öğrencisidir. ¹⁶⁸ Emine Ergin, Kadıköy Belediye binasına vergi ödemeye gittiğinde, çarşafı olduğu için alınmayan bir ev kadınıdır. ¹⁶⁹ Perihan Dinç, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi oritoryumunda Türk Oftomoloji Derneği tarafından düzenlenen 'Diabet ve Göz' konulu sempozyuma davetli olarak katılan ve dekan talimatıyla güvenlik görevlileri tarafından salondan çıkartılan bir doktordur. ¹⁷⁰

Örnekleri arttırmak mümkündür. En son okul birincisi mezuniyet töreninde il dışından gelen annesini çağırması ancak anne örtülü olduğu için kürsüye çıkartılmamıştır. ¹⁷¹ ÖSS sınavında ise başörtülü anneler kaldırımında bekletilmişlerdir. ¹⁷² Uygulama artık masa tenisi turnuvalarına katılan genç kızların engellenerek, lisanslarının iptal edilmesine kadar gidebilmektedir. ¹⁷³

Başörtülü kadınlara karşı gerçekleşen uygulama artık "hate speech" (nefret suçu) oluşturma noktasına gelmiştir. Özel kuruluşlar dahi başörtülü kadınlara hizmet vermemeye başlamışlardır. Özel bir fabrika okul gezisinde engelli çocuğuna nezaret eden başörtülü anneyi fabrikaya almamıştır. ¹⁷⁴ Daha önce ise çocuğunu kayıtlı

¹⁶⁸ "Peruklu olduğu gerekçesiyle üniversiteye alınmadı" YENİ ASYA, 06.09.2006 üstelik konuyla ilgili açılan davada Gaziantep 2. İdare Mahkemesi idarenin bu keyfi uygulamasını "Anayasa'nın laiklik ilkesi ve Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı karşısında Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda çağdaş eğitimi amaç edinmiş üniversitelerde uygulanmaya konmuş olan kılık kıyafet kurallarına uyma" zorunluluğu nedeniyle hukuka uygun bulmuştur. (07.12.2007 T, 2006/2756E., 2007/1171 K)

¹⁶⁹ Kadıköy Belediye Başkanlığı, T. 8.08.2006, S.705834

¹⁷⁰ "Başörtülü doktora dekan densizliği", YENİŞAFAK, 03.05.2008,

<http://yenisafak.com.tr/gundem/?t=04.05.2008&c=1&i=114893>

¹⁷¹ "Oğlunu Tebriğe Başörtüsü Engeli", <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=08.06.2008&c=1&i=121925> Genel uygulamada anneler, mezuniyet törenlerine ve hatta sınavda destek için geldikleri okulları bahçelerine alınmamaktadır. Bkz. "Başörtülü Anneye Büyük Ayıp", <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=699391>.

¹⁷² "ÖSS'ye Girecek Çocuklarını Yalnız Bırakmak İstemeyen Başörtülü Annelere Başörtüsü Şoku", <http://forum.shiftdelate.net/index.php/topic,39683.0.html>, 15.06.2008.

¹⁷³ http://www.aktifhaber.com/news_detail.php?id=164134, 09.04.2008. Buna karşın Danimarka'da başörtülü bir futbolcu milli takım seçilebilmektedir.

¹⁷⁴ Öğretmenlerinin ricasıyla otistik oğluyla birlikte okul gezisine katılan Hatice Ünsal, "İçeri alınmayınca kendimi cüzzamlı gibi hissettim." diyor. Bkz. "İlaç Fabrikası, Okul Gezisinde Başörtülü Veliyi İçeri Almadı", <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=660496>. Türkiye'de bu durumun hukuki bir karşılığı yokken, İsveç'te burkalı kadını arabaya almayan şoför işten el çektilmektedir.

olduğu yüzme kursuna getiren annenin içeri girişine izin verilme-
miştir.¹⁷⁵ Ahmet Aydın otelde rezervasyon yaptırmış, ancak ücreti
verildiği halde eşi örtülü olduğu için otele alınmamıştır. Otel yetki-
lileri de bu uygulamayı teyit etmekten ve örtülü kadınlara hizmet
vermediklerini söylemekten çekinmemişlerdir. ¹⁷⁶ Yasağın devam
etmesi üzerine yapılan yorumlar ve yargı organlarının tutumu, idar-
recilerin keyfi davranışlarına neden olmaktadır.

Nitekim Yükseköğretim Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Erdoğan
Teziç’in;

“Bir yargıç kürsüde başı açık olup, pazara türbanlı gidemez. Bu
benim inanç alanım, özgür alanım diyemez. Bir öğretmen de okul-
da başı açık, pazara çıkınca türbanlı olamaz...” “Yolda yürüyorsu-
nuz. Tesettürlü bir kadınsınız. Polis sizi tanımakta güçlük çekiyor-
um dediği zaman açmak zorundasınız” Kamusal alan budur evde
olsanız aynı şekildedir, polis teşekkür edip gittiğinde orası tekrar
sizin özel alanınız olur.” şeklindeki yorumu, yolda yürüyen başört-
ülü kadınların da aynı muamelenin muhatabı olabileceğini göster-
mektedir.¹⁷⁷

2. Yasaktan Etkilenen Kadın Oranları ve İstatistiki Veri Elde Edilmesindeki Zorluklar

Türkiye’de değişik statüler için başı açık olma şartının kaç kadı-
nı, nasıl etkilediğine ilişkin resmi bir araştırma mevcut değildir. Ni-
tekim bu konuda Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komit-
tesi(CEDAW) 32. oturumunda “okullarda ve üniversitelerde türban
yasağının kızlar ve kadınlar üzerindeki etkisinden endişe duydu-
ğunu ifade etmiş, devletten başörtüsü takan kadınlar için bu yasa-
ğın yol açtığı problemlerin boyutlarını gözlemlemesini ve değerlen-
dirmesini ve yasak nedeniyle okullarından ve üniversitelerinden

¹⁷⁵ 3 çocuk annesi Mihriban Çelik (29), Başkent’te öğrencilerin yanı sıra halkın da fay-
dalanabildiği Ankara Üniversitesi’ne bağlı Olimpik Yüzme Havuzu’na yüzme öğ-
renmelerini için kaydettirdiği kursa 2 çocuğunu bırakmak için girerken başörtülü ol-
duğu gerekçesiyle kapıdan geri çevrildi. Kayıt sırasında herhangi bir uyarının yapılmadığı
ve kursun 3. gününde gelen bu yasak uyarısı karşısında yasal gerekçeleri so-
ran Çelik’e, sadece ‘Rektörlüğün emri’ cevabı verildi. (40 yaş ve anne bağı şartı)

¹⁷⁶ “Eşi Başörtülü Diye Otele Alınmadı, Geceyi Ailesiyle Karakolda Geçirdi”, ZAMAN,
03.06.2008, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=697155>

¹⁷⁷ BATUR, Nur: “Erdoğan Teziç: ‘Kürsüde Tak, Pazarda Aç, Kabul Edilemez”, HÜRRİ-
YET, 10.02.2006

atılan kız çocuklarının ve kadınların sayısı ile ilgili verileri de toplamamasını istemiştir.¹⁷⁸ Türkiye, uluslararası yükümlülüğüne rağmen herhangi bir çalışma yapmamıştır. Sivil toplum kuruluşları da yazılı olarak bu konuda istatistiki çalışmanın yapılmasını talep etmişlerdir.¹⁷⁹ Ancak bu talep yerine getirilmemiş, neden istatistiki bilgiye yer verilmediği de açıklanmamıştır. Genel olarak devlet politikası, pek çok kadını etkileyen bu konuda sorun yokmuşçasına davranmaktadır. Ancak sorunu görmezden gelmek sorunun olumsuz etkilerini ortadan kaldırmamaktadır.

Türkiye'deki kadınların azımsanamayacak bir çoğunluğu başını örtmektedir. TESEV raporuna göre **Türkiye'deki kadınların %62'si,¹⁸⁰ başka bir araştırmaya göre %69.4'ü başını örtmektedir.¹⁸¹ Aynı gazetenin 2003 yılında yaptığı araştırma raporu, 17 yaşından büyük 22 milyon kadının yaklaşık üçte ikisi olan 14 milyonu, evinden dışarıya çıktığında başını bir giysiyle kapadığına ilişkindir.¹⁸²**

Başörtüsünün Türkiye'de yaygın olarak kullanılan kadın kıyafet biçimi olduğu göz önüne alındığında, özellikle kentlerde yaşayan başörtülü kadınların azımsanamayacak bir bölümü ayrımcı muameleden olumsuz etkilendiğini ifade edilmektedir.

Nitekim başörtülü kadınlarla gerçekleştirilen "Türkiye'nin Ör-

¹⁷⁸ Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Kaldırılması Komitesi(CEDAW) 32. Oturum 10-28 Ocak 2005 Parag. 34. CEDAW/C/2005/I/CRP.3/Add.8/rev.1 ADVANCE UNEDITED VERSION

¹⁷⁹ 30.04.2007 tarihli üst yazı ekinde AKDER "CEDAW Komitesine Sunulacak 6. Türkiye Ülke Rapor Taslağına İlişkin Öneriler" konulu rapor, Tüm kadın sorunlarına ilişkin olan AKDER raporundaki tavsiyeler genel olarak dikkate alınmış, sadece örtülü kadınlara karşı gerçekleştirilen ayrımcılığın en azından vakıa olarak tespitine yönelik önerileri ise göz ardı edilmiştir.

¹⁸⁰ ÇARKOĞLU/TOPRAK, "TESEV Değişen Türkiye'de Din Toplum ve Siyaset" 2006: 58, http://www.tesev.org.tr/etkinlik/final%20rapordin_toplum.pdf, hata oranının %2 olduğu iddia edilen çalışma için Türkiye geneli kent ve kır nüfusu temsil edilen 18 yaş ve üzeri toplam 1492 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. 23 ilde Frekans araştırma şirketi yapılmış, adresler Türkiye istatistik kurumundan alınmıştır.

¹⁸¹ "Türkiye'nin üç sorunu, "değerlendirmeler", MİLLİYET / KONDA Araştırma Merkezi, Aynı gazetenin 03.12.2007 tarihinde yaptığı başka bir araştırma ise başörtülü kadınların yüzdesinin %69.4'e çıktığı yönündedir. (MİLLİYET, "Gündelik yaşamda din, laiklik ve türban - 1", <http://www.milliyet.com.tr/2007/12/03/guncel/agun.html>)

¹⁸² Gazetenin 03.12.2007 tarihli anketindeki iddia ise başörtülü kadınların %69.4'e çıktığı yönündedir. "Gündelik yaşamda din, laiklik ve türban - 1", MİLLİYET, <http://www.milliyet.com.tr/2007/12/03/guncel/agun.html>.

tülü Gerçeği” isimli alan araştırması %93.9’u yasak olmasaydı şu an daha farklı bir yaşamlarının olacağını ifade etmektedir.¹⁸³

Yasağın, hitap ettiği kitlenin çok fazla olması ve uzun süredir devam etmesi, yüksek öğretimden dışlanan veya hiç eğitim alamayan genç kadınların doğru olarak tespitine imkan vermemektedir. Bu konuda var olan tek somut bilgi bu kadınlar başlarını açmadıkça eğitim, istihdam ve siyasal yaşama katılmalarının mümkün olmadığıdır.

Türkiye’de yüksek öğretim kurumlarında 812.302 sayıda kız öğrenci bulunmaktadır.¹⁸⁴ 1998 yılında yasak başladığında binlerce başörtülü öğrenci eğitim görmekteydi. Bu öğrenciler fakülteye başörtülü olarak başlamış ve okuldan kimlik almışlardır. Yüksek öğretim kurumlarında başörtüsü yasakladığında ise kapıdan okula girişlerine izin verilmemiştir. Öğrenciler devamsızlıktan kalmış görülmektedirler. Kaç tanesinin başını açmak suretiyle eğitimine devam ettiği, kaçının okulu bıraktığı bilinmemektedir. **Nitekim sadece bir yıl içinde 1998 yılında tek bir insan hakları derneğine (MAZLUMDER) yapılan müracaatlar 26 669’dur.¹⁸⁵**

Aynı şekilde 29.06.2000- 15.03.2005 dönemini kapsayan öğrenci affından¹⁸⁶ 677.000 kişi yararlanmıştır. Bunlardan 270.000’inin başörtüsü mağduru olduğu iddia edilmektedir. Bir siyasi parti başkanının beyanatına göre başörtüsü nedeniyle okuldan atılan kadın sayısı **80.000’dir.**¹⁸⁷ Yüksek Öğretim Kurulu’ndan yapılan açıklamalar ise öğrencilerin devamsızlıktan kaldığı yönündedir. Devamsızlıktan kalan kadın öğrencilerin yüzde 90’ının, başörtüsü kullanan ve yasak nedeniyle okula gidemediği için okullarıyla ilişkileri kesilen kişiler olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁸

¹⁸³ Başörtüsü yasağının hayatını değiştirdiğini düşünen deneklerin %67.6’sı yasak olmasaydı daha iyi bir eğitime, %63.8’i daha farklı bir sosyal hayata, %45.1’i ekonomik olarak daha rahat koşullara sahip olacağını düşünürken, %44.6’sı ise kendisine daha fazla güveneceğini belirtmektedir. Bkz. Türkiye’nin Örtülü Gerçeği, Hazar, İstanbul 2007.

¹⁸⁴ <http://www.ksgm.gov.tr/tcg/17.pdf>

¹⁸⁵ Görevden alınan, atılan, sürgün edilen kadın memur 1 052, soruşturma geçiren kadın memur 7 126, okula alınmayan ve yok yazılan kız öğrenci 8 238, çeşitli cezalar alan öğrenci sayısı 1 573 olduğu yönündedir. Bu bilgiler sadece MAZLUMDER İstanbul Şubesine ve 2000 yılı içinde yapılan şahsi başvurularla ilgili olup rakamlar derneğe yapılan müracaat sayısını ifade etmektedir. MAZLUMDER, Türkiye İnsan Hakları İhlalleri Raporu, 1998.

¹⁸⁶ Yüksek Öğretim Kanununa Geçici Maddeler Eklennesine Dair Kanun, Kabul T:15.03.2005, No:5316.

¹⁸⁷ AĞAR, M.: “Başörtüleri Kazansak Fena mı Olur”, DYP Başkanı, ZAMAN, 01.10.2004.

¹⁸⁸ BULAÇ, A.: “AİHM ve Başörtüsü”, Ümran Dergisi, Mayıs 2005, s. 33.

2002 yılında yüksek öğretim kurumlarına giriş sınavında başörtüsü yasağı getirilmiştir. Bu tarihten sonra yasak olmasaydı sınava girip kazanabilecek ve yüksek öğrenim görebilecek kaç kişi olduğunu tespit etme imkanı yoktur. Bu nedenle istatistik veri temin edilememektedir.

Aynı durum başörtüsü yasağı nedeniyle memur olarak ve bazı özel mesleklerde çalışamayan başörtülü kadınlar için de geçerlidir. Yasak olmasaydı kaç kadının çalışabileceği hakkında bir veri mevcut değildir. Kamu kurumlarında çalışmak başın açık olmasına bağlıdır. Ancak bu konuda sadece bir yönetmelik bulunmaktadır. Kıyafeleri görevin yapılmasına engel olmadığından müsamaha gösterilmekte iken, yasağın kesin olarak uygulanmaya başladığı 1998 yılında başörtülü çalışmakta olan memurlar hakkında soruşturma açılmış, bazıları hakkında “emirlere itaatsizlik” ettikleri gerekçesiyle ceza davaları açılmıştır. Bu suretle çalışmakta olan tüm başörtülü memurların başlarını açması ya da istifa etmesi sağlanmıştır. Kalanlar hakkında devlet memurluğundan çıkarma cezası verilmiştir. Maaşlarını kaybetmişler, sağlık ve sosyal güvencelerinden ve emeklilik haklarından mahrum bırakılmışlardır. Fiili olarak başörtülü memurlar hakkında soruşturmalar açıldığı 23.04.1999 tarihinden 14.02.2005 tarihine kadar geçen süre içinde **toplam 20 bin 543 memura disiplin cezası verilmiştir.**¹⁸⁹ **Bunlardan kaç tanesinin kılık kıyafet nedeniyle olduğu bilinmemektedir.** Ancak af yasasından sonrada yasak devam ettiğinden, başörtülü kadınların çalışmaları mümkün olmamıştır.

2000 yılı itibarıyla devlet memuriyetine girerken gerçekleştirilen Kamu Personeli Seçme Sınavı(KPSS) için “başın açık” olma şartı kesin olarak aranmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra başörtülü kadınlar kamu kurumlarında çalışmak için yapılan sınavlara giremedikleri için yeteneklerini gösterememektedirler. Bu nedenle başörtüsü yasağı olmasaydı çalışabilecek kadın sayısı bilinmemektedir.

¹⁸⁹ 9 bin 361 uyarı, 5 bin 682 kınama, 3 bin 123 aylıktan kesme, bin 551 kademe ilerlemesinin durdurulması, 639 memurluktan çıkarma olup 187 memurda farklı suçlardan ceza almıştır. Ayrıca stajyer memurken ilişkisi kesilenlerden herhangi bir kaydı bulunmamakta olan, yasak başladığında memuriyetle ilişkisi kesilen memur sayısının yüzü geçtiği ifade edilmektedir. Verilen disiplin cezaları 5525 sayılı Af Yasası ile silinmiştir. <http://www.milliyet.com.tr/2005/03/01/son/sonsiy06.html>, 01.03.2005. 20 bin memura sicil affı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Bazı Disiplin Cezalarının Affı Hakkında Kanun Kabul T: 22.06.2006, No:5525, RG T: 04.07.2006, S:26218.

Aynı durum avukatlar gibi özel mesleklerde çalışan meslek mensupları için de geçerlidir. Örneğin 23.164 avukat, 2.264 stajyer avukatın kayıtlı bulunduğu İstanbul Barosu, zaten duruşmalara giremeyen başörtülü avukatların artık adliyelere girdiklerinde diğer avukatlar tarafından ihbar edilmesine ilişkin yönetim kurulu kararı almıştır.¹⁹⁰ Fiili anlamda gerçekleştirilen yasak nedeniyle hukuk eğitimi almış kaç kadının avukatlık yapmaktan vazgeçtiğini bilmek mümkün değildir. Bu durum pek çok özel meslek mensubu için de geçerlidir.

“Türkiye’nin Örtülü Gerçeği” araştırmasında, başörtüsü yasağının başörtülü kadınları iş yaşamlarında da olumsuz etkilediği tespiti yapılmıştır. **Deneklerin %20.8’i başörtülü olarak iş bulamazken, %17.8’i başını örttüğü için arka planda çalışmaya zorlandığını, %17.1’i ise mesleği dışında başka bir iş yapmak zorunda kaldığını belirtmiştir.**¹⁹¹

Yasağın çok uzun zamandan beri devam etmesi, üniversiteye gidemeyeceğini bilen genç kızların liseye dahi gitmemesine, vasıf sahibi kadınların ise bir yerde başını açıp başka bir yerde kapatmak ya da çalıştığı yerde çok cüzi ücretler almaktansa hiç çalışmamayı yeğlemelerine neden olmaktadır. Karşılaşılan maddi ve manevi zorluklar başörtülü kadınları istihdam dışında bırakmaktadır. Dolayısıyla sayı tespit edilememektedir.

Ayrıca yasak devletin bir kurumu olan üniversiteler ve diğer idari kurumlar tarafından uygulanmaktadır. Şikayetler ise yine yasağı uygulayan devletin kurumlarına yapılmaktadır. Bu nedenle yasaktan olumsuz etkilenenlerin, şikayeti değerlendirecek makamların tarafsızlığı konusunda ciddi şüpheleri bulunmaktadır. Hakimlerin eşleri başörtülü olduğu için soruşturma geçirdiği,¹⁹² kararları nedeniyle sürüldüğü¹⁹³, öğrencileri okula almayan öğretim görevlileri hakkında ceza davası açan Cumhuriyet Savcılarının so-

¹⁹⁰ İstanbul Barosu, Adliye Binalarına Astığı İlanlarla Kıyafet Avına Çıktı, <http://www.haberaktuel.com/Istanbul-Barosu,-basortulu-avukatlarin-pesine-dustu-haberi-138241.html>

¹⁹¹ Türkiye’nin Örtülü Gerçeği, Hazar, İstanbul 2007.

¹⁹² Adalet Başmüfettişliği, T: 03.10.2000 tarih, 152 Sayılı ve T: 03.10.2000 tarih, 149 sayılı iki farklı hakime gönderdiği savunma istem yazıları.

¹⁹³ “Adalette Türban Sürprizi”, RADİKAL, 12.12.1998. “Türban Vizesi Veren Hakimlerin İşlerine Son”, NTV HABER MERKEZİ, 09.06.2000, “Hakime Örtü Sürgünü”, AKİT, 20.11.1999.

ruşturmaya maruz kaldığı¹⁹⁴ bir ortamda açılan yüzlerce dava da reddedildiğinden ayrımcılığın muhatabı olan kadınlar, yargı yoluna başvurma konusunda bir yılğınlık ve güvensizlik yaşamaktadırlar.

Başörtüsü nedeniyle yapılan ayrımcı uygulamaların iptali için açılan ve reddedilen yüzlerce dava, başörtülü bir kadının uğradığı ayrımcılık nedeniyle açtığı davada kazanma şansı olmadığını göstermektedir. Mahkemeler peruk kullanan yani gerçek saçı görünmeyen öğrencinin sınavla kazandığı eğitim hakkından yoksun bırakılmasını dahi doğru bulmaktadır.¹⁹⁵ Üst yargı makamlarının başörtüsü konusundaki kesin tavrı, başörtüsü kullandığı için farklı muamele ile karşılaşan kadınların mahkemeye başvurmaması ile sonuçlanmaktadır. **Yapılan alan araştırmasında “yaşadığınız mağduriyetlerden sonra yargıya başvurduğunuz mu” sorusuna başörtülü kadınların %76.2’si “hayır” demiştir. “Yargıya neden başvurmadığı” sorusuna ise %62.8 “yargıya güvenmediğim için”, %14.9’u “sonuç alacağıma inanmadığım için” cevabını vermiştir.**¹⁹⁶ Bu durumda istatistiki verilerin belirlenmesinde ayrı bir güçlüğü işaret etmektedir.

Başörtüsü yasağı nedeniyle haklarının ihlal edildiğini ifade edenlerin, bu haklarını geri talep edebilecekleri bir kurum bulunmamaktadır. Yasağın senelerdir devam etmesi de, resmi makamlara duyulan güveni azaltmıştır. Bundan dolayı, yasağın sonucu oluşan ihlalin gerçek boyutlarını ortaya koyabilecek kayıtların oluşması da mümkün olamamaktadır.

1-Başörtüsü Yasağının Kadınlar Lehine Olduğu İddiası

Başörtüsü yasağının devam etmesi gerektiğini iddia edenler, “Başörtüsü özgürlük değildir. O kadını toplumda ikinci plana iter, onun kamusal yaşama katılmasını engeller, özgürlüğünü elinden alacak bir dünya görüşüne sokar. Dolayısıyla başörtüsü yasağı kadının lehinedir” iddiasındadır.

¹⁹⁴ T.C. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, Konu: 2.89.7.225.1998 sayılı Yozgat Eski Cumhuriyet Baş Savcısı Halen Müstafi Reşat Petek, Açıklama: Savcı hakkında Genel Kurmay Başkanlığı’nın, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığının ve Türkiye Barolar Birliği Başkanlığının şikayet yazıları üzerine açılan soruşturma, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna gönderilmesi talepli Bakanlık Düşünce Örneği ve Ceza İşleri Genel Müdürlüğünün savunma istem yazısı.

¹⁹⁵ Gaziantep İdare Mahkemesi, E. 2006/2756 ve K. 2007/1171, 07.12.2007

¹⁹⁶ Türkiye’nin Örtülü Gerçeği, Hazar, İstanbul 2007.

Klasik oryantalizm anlayışının sonucu olarak; Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerde yaşayan örtülü kadınlarla ilgili “Tesettür/başörtüsünün kadınların ezilmelerinin bir sembolü” olduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁷ Örtünme konusundaki bu bakış açısı, “örtünün baskıcı olduğu, kadınlara zorla taktırıldığı, aile ve kültürleri tarafından başlarını örtme noktasında beyinlerinin yıkanmış olduğu ve adetlerini sorgulamak için gerekli zihinsel güç ve vasıtayı bulmadıkları varsayımdır.”¹⁹⁸

...Türkiye de ana tartışma konusu üniversite öğrencilerinin ve kamu çalışanlarının karşılaştığı yasaktır. Eğitim görmeyen kendini ifade edemeyen insanların kıyafetlerini belirleme noktasında ailelerinin baskı kurma ihtimali iddia edilse bile memur ve öğrenciler için bu durum fiilen vaki olmayacaktır. Üniversite eğitimi alma aşamasına gelmiş, yüz binlerce adaydan daha fazla puan alabilecek ya da memur olma için öngörülen şartlara sahip olan kadınların “beyinlerinin yıkandığı” “kültürel kodlara karşı çıkmadıkları, aciz olduklarını” iddia etmek, en başta bu kadınlara hakaret niteliğindedir.

Nitekim TESEV araştırmasında “Çevreniz başını açacak olsa siz ne yaparsınız” sorusuna karşı “Yine de açmazdım” diyenlerin oranı %87.7, “ben de açardım” diyenlerinki %3.6’dır.¹⁹⁹ Bu durum kadınlar üzerinde varsayımsal çevre etkisinin kalkması halinde de, örtülü olmaya devam edeceklerini göstermektedir.

2- Kıyafet Serbestisinin Başlı Açık Kadınlar Üzerinde Olumsuz Etki Oluşturacağı ve Türkiye’nin Rejiminin Değişmesine Neden Olacağı İddiası

“İleride kadınların hepsinin başını örttüreceği bir rejim olmaması, başlı açık kadınların haklarının ihlal edilmemesi için devletin başörtüsünü yasaklaması meşrudur” ifadeleri, “**korku kültürü**” **oluşturmaya yöneliktir.** Sürekli olarak geleceğe yönelik tehdit iddiaları gündeme getirilerek, mevcut haklar kısıtlanmaktadır. **Somut bir dayanağı olmadan varsayımlar üstüne gelecekle ilgili yapılan afaki yorumlar, bu gün somut olarak başörtülü kadınların hakların ihlal edildiği gerçeğini değiştirmemektedir.**

Üniversitelerde başörtüsü serbest iken kıyafet orjinli tek bir

¹⁹⁷ BULLOCK, s.110.

¹⁹⁸ BULLOCK, s.152.

¹⁹⁹ TESEV: Değişen Türkiye’de Din Toplum ve Siyaset, 2006, s.64

olumsuz örneğin yaşanmaması, yasak başladıktan sonra ise konunun hiç gündemden düşmemesi, sürekli olarak bir sorun kaynağı olması, tüm anketlerde yasağın kalkması gerektiğini ifade eden kişilerin oranının % 70'lerin üstünde olması²⁰⁰ örtülü öğrencilerinin varlığının örtülü olmayan öğrenciler üzerinde olumsuz etki oluşturduğu iddiasını geçersiz bırakmaktadır. Üniversite öğrencilerinin ya da memurların birbirlerinin kıyafetlerinden olumsuz etkileneceğini ifade etmek ise abesle iştigaldir.

Kaldı ki gelecekte bazı kadınların baskıya maruz bırakılmasından duyulan kaygı meşru bir kaygı olarak kabul edilse de ancak bu kaygı, gelecekteki bazı kadınları kurtarma adına bugünkü başka bazı kadınların baskıya maruz bırakılmasını meşrulaştırmaz. Baş açık kadın ile baş örtülü kadın aynı insanlık değerine sahiptir ve dolayısıyla birinin özgürlüğü daha değerli olarak görülemez. **Gelecekte başların zorla örtülmesinden korkularak bugün başın zorla açtırılmasını savunmak kendi içinde çelişki oluşturmaktadır.**

Bu yaklaşımın insan hakları açısından diğer bir hatası, temel bir bireysel hakkın kullanımına ilişkin kararın devlet tarafından alınabileceğini öngörmesidir. Bu konuda hem Türkiye, hem de İran dev-

²⁰⁰ BENLİ, Başörtüsü Yasağının Değerlendirilmesi, 2003 (www.ak-der.org.tr). Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) nın 1999 tarihli "Türkiye'de din, toplum ve siyaset" isimli bir anket çalışmasında, başörtülü öğrencilerin okula alınmamasının doğru olmadığına ilişkin soruya katılanların oranı % 76 olup, karşı fikirde olanlar %16'dır. 2003 yılında Liberal Düşünce Topluluğu (LTD) tarafından yapılan "Türkiye'de İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü"ne ilişkin çalışmada ankete katılanların % 70'i üniversite öğrencilerin başörtüsü takmalarının serbest olması gerektiği ifade etmiştir. AKART Akademik Araştırmalar Merkezi'nin 2002 tarihli siyasi eğilimler, Avrupa Birliği, işsizlik, ekonomik kriz, internet, dış göç, gündem konulu, "Türkiye Araştırması"nda araştırmaya katılanların "%66,7'si başörtüsünün ayırım yapılmaksızın her yerde serbest olması, %15'i sadece dini eğitim verilen okullarda serbest diğerlerinde yasak olması, %12,7'si ayırım olmaksızın okullarda ve işyerlerinde yasak olması, %4,8'i ise kamu kurumlarında yasak, okullarda serbest olması gerektiğini" söylemişlerdir. Buna göre, toplumun %86,5'i başörtüsü konusunda çeşitli derecelerde olumlu, %12,7'si ise bütünüyle olumsuz görüşe sahiptir. Milliyet Gazetesinin 2003 yılında gerçekleştirdiği "Türban Dosyası"na göre, Halkın dörtte üçü, üniversitelerde türban/başörtüsü yasağı uygulanmasının karşısındadır. "Üniversitelerde türban yasağı olmamalıdır" diyenlerin oranı %75,5'dir. Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı'nın (TÜSES), 'Türkiye'de Siyasi Parti Yandaşı Ve Seçmenlerinin Etnik /Dinsel Kimlikleri Ve Siyasal Yönelişleri Araştırma Dizisi'nde "%71'i öğrencilerin üniversitede, %80'i Meclis ziyaretinde, %81'i sanık olarak yargılanmasında, yüzde 90'ı Devlet Dairesine giderken, % 90'ı hastanede tedavide, % 95'i alışveriş yaparken türban/başörtüsü takılmasına olumlu bakmaktadır." Sorun başörtülü kadınların alışverişe dahi gitmemesi gerektiğini düşünen %5'lik kesimin ana akım medya, üst düzey yargı, bürokrasi ve orduda olmasıdır.

letleri hemfikirdir; yani “kamusal alan” da kadının nasıl giyinmesi gerektiğine ilişkin kararı devlet otoritesinin vereceğini ikisi de kabul etmektedir. Uzlaşmadıkları tek konu, onun nasıl giydirileceğidir. Birisi zorla başını açtırırken, diğer zorla örttürmektedir. Aslında bu yaklaşım, sadece başörtüsü konusunda değil, etnik, kültürel ve siyasal nitelikli pek çok konuda, bireysel ve toplumsal var oluşu belirlemede devletin kendisini bireyler-üstü bir karar verici olarak görmesi sorununun bir parçasıdır. Bu yönüyle de, bireye yaklaşım söz konusu olduğunda, birbirine zıt görünen yasakçı uygulamaların dayandığı zihniyetin tamamen aynı olduğu görülmektedir.²⁰¹ **Tek fark Türkiye’nin laik, demokratik, insan haklarına saygılı bir hukuk devleti olduğu iddiasıdır.**

3-Devletin Kuralları Olduğu, Herkesin Bu Kurallara Uyması Gerektiği, Düzenin Sağlanması İçin Başörtüsünün Yasaklanması Gerektiği İddiası

Devletlerin ya da bireylerin saçların açık ya da örtülü olmasına ilişkin kural koyma hakkı bulunmamaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin kullanımında sınırlama getiren kurallar konacaksa, bunun Anayasa da öngörülen şartlara uygun olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunun için açık bir yasa hükmünün varlığı ve Anayasa da öngörülen somut bir sebebin sınırlamayı zorunlu kılması gerekmektedir. Kamu düzeni, genel ahlak, kamu sağlığı milli güvenlik sebeplerinden hiç birisi kadınların kıyafetlerine müdahale edilmesini ya da halk evine öğretmenler günü kutlamasına giden kadınlara “türbanlı bayanlar lütfen dışarı” anonsu yapılmasını gerektirmektedir. Zira bizzat Anayasa ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler gereği yapılan kısıtlamanın hakkın özüne dokunmaması ve demokratik toplum düzeninin gerekleri ile çelişmesi gerekmektedir. Başörtülü kadınlara karşı gerçekleştirilen uygulamanın ise hakların özüne dokunduğu aşıkardır.

3. Siyasi Simge İddiaları, Türban - Başörtüsü Ayrımının Gerçekçiliği

Milyonlarca kadının tümünün başlarını “siyasî gerekçelerle” örttüklerini savunmak mümkün olmadığı gibi, tüm başörtülü kadınları kapsayıcı bir değerlendirme yapılamayacağı da açıktır.

²⁰¹ ÖZİPEK, Örtülemeyen Sorun Başörtüsü, agm.

“Türkiye’nin Örtülü Gerçeği” araştırmasına katılan 1112 kişinin %97,7’si başını dinin emri olduğu için örttüğünü beyan etmektedir. Bu araştırmalar “türbanın siyasal simge olarak kullanıldığı” ve “yasaklanmasının gerekli olduğu” argümanlarını dayanaksız kılmaktadır.

Zaten, insan hakları çerçevesinde bakıldığında, bireylerin başkalarını zorlamadıkları sürece -siyasî olanı da dâhil- herhangi bir nedenle başlarını örtbileceklerini, bunun sadece ve sadece onların bireysel bir tercihi olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve yasaların buna saygı göstermek zorunda olduğunu ifade etmek gerekmektedir...

“Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset” konulu çalışmada “niye örtüyorlar” sorusuna verilen cevaplar;

- örtünmek İslamın emri olduğu için örtüyorum diyenler % 71.5

- bu benim siyasi bir hareketin parçası olmam anlamına geldiği için % 0.4...”

Nitekim başörtüsünün bir sembol olduğunu ifade etmek, başörtüsü kullanmamanın da yaşam tarzını gösteren bir sembol olduğu ve başörtülü olmayan kadınların da hayat boyu eylem içinde olduğunu söylemek anlamına gelmektedir. Bu noktada türban siyasi simgedir iddiasının yasaklama ya da farklı muamele gerekeşi oluşturmalarına imkan yoktur.

4-Laiklik İlkesinin Başörtüsünün Yasaklanmasını Gerektirdiği İddiası

5-Kamusal Alandan Başörtülülerin Çıkartılabileceği İddiası

6-Yargı Kararlarının Yasaklamayı Meşru Hale Getirdiği İddiası ...” bulunmaktadır.

(Rapor- İstatistiki Verilere Göre Türkiye’de Kadınların Genel Konumu Ve Başörtüsü Yasağının Cinsiyet Endeksine Etkileri- özeti)

D- AİHM’İN LEYLA ŞAHİN TÜRKİYE KARARI :

“...AİHM önce 02/07/2002 tarihinde, biri başını örttüğü için okula alınmayan, diğeri disiplin cezası alan iki kız öğrenci ile ilgili olarak müdahalenin gerçekleştiğine ilişkin “kabul edilebilirlik” kararı vermiştir. (02/07/2002 tarihli 44774/98 Leyla Şahin/Türkiye kararı. ve Tekin/Türkiye) Bu kararlar ile Mahkeme, başörtüsü nedeniyle öğrencinin eğitiminin kısıtlanmasını Sözleşmenin ihlali olarak değerlendirmiştir. İnsan Hakları Avrupa Komisyonu, daha ön-

ce başörtülü fotoğrafıyla diploma almayan öğrencilere ilişkin olarak, “Kabul Edilmezlik” kararı vermekteydi. (Karaduman/Türkiye Osman Doğru, İnsan Hakları Kararlar Derlemesi, C. 3, İstanbul 2000, İstanbul Barosu Yayınları, s. 349, Karaduman Şenay- Türkiye 16278/90, 03/05/1993 ve Akbulut/Türkiye) Fakat Mahkeme duruşmanın gerçekleştirilmesinden bir buçuk sene sonra tesis ettiği kararında farklı bir sonuca varmıştır. 29 Haziran 2004 tarihinde, Leyla Şahin hakkında müdahalenin gerçekleştiğini fakat müdahalenin ‘demokratik bir toplumda kabul edilebilir’ olduğuna dair karar tesis etmiştir.

Eğitim hakkı ve özel yaşama saygı hakkının hiç irdelenmediği karar oybirliği ile tesis edilmiştir. Mahkeme, Türk Anayasa Mahkemesi kararlarına atıfta bulunmuştur. Laiklik ve eşitlik ilkeleri gereği başkalarının haklarını koruyabilmek amacıyla bu sonuca ulaştığını ifade ederken, çoğulculuk ilkesi ve kadın haklarına dayanmıştır.

Karara itiraz edilmiştir 5 hakimlik bir panel, itirazın Büyük Dairede görülmesine karar vermiştir. Büyük Daire 10 Kasım 2005 tarihinde ise, Türkiye’deki üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı nedeniyle eğitim göremeyen Leyla Şahin’in karşılaştığı müdahalenin demokratik bir toplumda kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir.

Büyük Daireye göre, üniversitede başörtüsü giyinme hakkının engellenmesi, dini inançlarını toplumda gösterme hakkına devletin bir müdahalesidir.²⁰² Mahkeme buna karşın, başörtüsü yasağının Türkiye’de laiklik ve eşitlik ilkeleri nedeniyle uygulandığını ve kamu düzeni ile üçüncü kişilerin haklarının bu müdahaleyi kabul edilebilir hale getirdiğini ifade etmiştir. Büyük Daire, laikliğin bireyi aşırı eğilimli gruplardan korumayı amaçladığını vurgulamıştır. Türkiye gibi toplumlarda ki aşırıların varlığı ve çoğunluğu müslüman olan bir ülkede islami bir kuralın yerine getirilmesinin yerine, getirmeyen kişiler üzerindeki etkisinin dikkate alınması gerekliliğinden söz etmiştir.

²⁰² Leyla Şahin/Türkiye, 29/06/2004 tarih, 44774/98, Hakim Rozakis ve Hakim Vajic’in müşterek kanaati

KARARIN MAHKEMENİN KENDİ KURULUŞ İLKELERİ VE İÇTİHATLARI DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ ²⁰³

AİHM, İdarenin Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirirken başörtüsü gibi hassas bir konuda takdir yetkisinin olduğunu ifade etmektedir. Kurumların takdir hakkına saygı duyulduğu, orantılılık ve hakkaniyet ilkelerini uygulayarak üniversite yetkililerinin kurallarını değiştirmeye kalkamayacağını belirtmektedir. Yargılama yetkisinin, ikincil nitelikte olduğunu ve tek düze çözümler dayatamayacağını söylemektedir.²⁰⁴ Ret yönündeki kararını da bu kabullere dayandırmıştır.

Bu noktada karar, AİHM'in Sözleşmedeki hakların ihlaline karşı bireysel mağduriyetleri ortadan kaldırma amacı ile çelişmektedir. Zira AİHM, evrensel anlamda insan hakları ihlallerini önlemek ve yüksek bir demokrasi standardı oluşturmak²⁰⁵ hedefiyle kurulan bir yargı organıdır.

Mahkeme "başörtüsü yasağı Türkiye'nin iç hukukuna uygun olduğu için Türkiye'ye has bir uygulama olarak yasaklanabilir" tarzında bir karar vererek, Leyla Şahin kararı ile Sözleşmede güvence altına alınan hakların ancak belli ülkelerde yaşayan insanlar için geçerli olduğunu, Türkiye gibi ülkelerinin kendine has özel! koşullarını gerekçe göstererek, hakları kısıtlayabileceğini ima etmiştir. Bu noktada AİHM, kendi varlık nedenini hiçe saymıştır. Zira her ülkenin kendi özel koşullarını ve takdir haklarının varlığını gerekçe göstererek İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (IHAS)'nde güvence altına alınan hakları kısıtlayabilmesi durumunda uluslararası bir yargı makamına gerek yoktur.

AİHM'in, yetkililerin takdir yetkisi olduğu gerekçesi ile denetimden kaçınması, görevini yerine getirmekten de kaçınması anlamına gelmektedir. Mahkeme, Avrupa'da bu konuda bir konsensüsün oluşmamasını gerekçe göstererek bütün üye ülkelere örnek gösterilebilecek bir hüküm vermekten özellikle kaçınmaktadır. Halbuki başörtüsüne karşı farklı uygulamaların gerçekleştiği Fransa'da dahi, sadece devlete ait ilk ve ortaöğretim kurumlarında benzeri bir yasak vardır. Avrupa'da başörtüsü takan öğrencilerin eği-

²⁰³ Kararla ilgili ayrıntılı bir hukuki değerlendirme için Fatma Benli, "Üniversite öğrencilerine uygulanan başörtüsü yasağı ile ilgili AİHM'İN Leyla Şahin kararının hukuki değerlendirilmesi", http://www.ak-der.org.tr/raporlar/stk_raporlari/1227_turkiyekarari.html

²⁰⁴ "Tulkens Muhalefet şerhi (Leyla Şahin v. Türkiye) Paragraf 2"

²⁰⁵ Vahap Çoşkun, Zaman Gazetesi, 06/07/2004

tim görebileceği özel ilkokul ve liseler bulunmaktadır. Üniversite-lerde ise başörtüsü ile ilgili herhangi bir yasak mevcut değildir. Zira farklı görüşlere hayat hakkı tanımayan sistemlerin kendisini demokratik olarak adlandırmasına imkan yoktur.

Kaldı ki yapılan anketlerde yer alan ve Türk halkının yaklaşık %80’nin yasağa karşı olduğunu gösterir sonuçlar, ulusal yetkililerin “yerel ihtiyaç ve şartların değerlendirilmesinde” hataya düştüğünü ve Türkiye şartlarının başörtüsü yasağını haklı hale getirmediğini ortaya koymaktadır.²⁰⁶

KARAR GEREKÇELERİNDEKİ İFADELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Leyla Şahin, bireysel olarak uğradığı hak ihlaline karşı başvuruda bulunmuştur. Mahkeme ise Leyla Şahin ile ilgili somut olarak gerçekleşmeyen sebeplere dayanarak talebini red etmiştir. Kararda Leyla Şahin özeli ve Türkiye’de başörtülü bayanlara ilişkin doğru olmayan tespitler yapıldığı gözlemlenmektedir.

Örneğin Büyük Daire kararın giriş kısmında şikayetleri özetlerken, Leyla Şahin’in diğer hususların yanı sıra “başörtülü olarak okula alınmaması nedeniyle inananlar ve inanmayanlar arasında ayrımcılık yapıldığını” ileri sürdüğünü beyan etmektedir. Leyla Şahin’e atfedilen ve doğru olmayan bu söz, tek başına kararın yazılmasındaki yönlendirmeyi göstermektedir. Leyla Şahin yada avukatlarının böyle bir iddiası olmadığı gibi, başını örten hiç bir bayan, bu tarz bir ayırım yapma hakkını kendisinde görmemektedir. Nitekim kararı İngilizce aslından okuyanlar, uluslararası bir mahkemenin değil, Türk mahkemesinin kararını inceliyor izlenimine kapılmaktadırlar.

AİHM, Leyla Şahin ve Türkiye’de başını örten bayanlar hakkında kendisine bildirilen başı açık öğrencileri olumsuz etkiledikleri, onların haklarını ihlal ettikleri tarzındaki gerçek dışı söylemlere kayıtsız şartsız inanmayı seçmiştir. Kararında da Leyla Şahin hakkında ki yapay, subjektif ve her tarafa çekilebilen argümanları, yasağın haklılığının gerekçesi olarak sunmuştur. Bunun için Türk Anayasa Mahkemesi kararında yer alan genel ve Leyla Şahin’in özeli ile ilgili olmayan hususlara dayanmıştır. İddiaların doğruluk derecesi ise araştırılmamıştır. Bu nedenlerle AİHM kararındaki genelleştirilmiş

²⁰⁶ Leyla Şahin/Türkiye, 29/06/2004 tarih, 44774/98

soyut ifadelerle, mahkemenin incelediği olayın özellikleri uyuşmamaktadır.²⁰⁷

Mahkeme Türk yargı kararlarında yer alan; Türkiye’de baş örtülü kadınların, aynı mekanlarda bulunan başı açık kadınlara “dayatma” da bulunduğu iddiasını kabul etmiştir. Bu nedenle diğerlerinin haklarının korunduğu gerekçesi ile başörtüsü yasağını haklı bulmuştur. Bu iddianın Türkiye açısından hiçbir geçerliliğinin bulunmadığını, asıl ayrımcılığın aynı sınavı kazandığı arkadaşı derse girerken kendisi kapıda bırakılan başı örtülü bayanlara karşı gerçekleştirildiğini göz ardı etmiştir.

AIHM, “zorunlu bir dini sorumluluk olarak algılanan dini sembolün (başörtüsünün) giyilmesini, giymemeyi seçen diğerleri üzerindeki (varsayılan, soyut) etkisinin düşünülmesi gerekliliğini^[3] esas almıştır. Fakat hakkı olduğu bir hizmetten yoksun bırakılmasının Leyla Şahin’in üzerinde oluşturacağı somut etkiyi nazarı dikkate almamıştır. Muhalefet şerhini yazan Hakim Tulkens’in de beyan ettiği üzere; Sözleşme ile garanti edilen bir hakkın engellenmesi, yalnız endişeler ve korkular değil meşruluğu şüphenin ötesinde olan tartışılmaz gerçekler ve nedenlerle gerekçelendirilmelidir. Mahkeme daha önceki kararlarında bir temel hakkın engellenmesi söz konusu olduğunda, sade doğrulamaların dahi yeterli olmayacağını; somut örneklerle desteklenmesi gerektiğini kendi beyan etmektedir.²⁰⁸ Leyla Şahin açısından ise bu konuda somut bir delile gerek duymamıştır.

Mahkeme öğrencilerin üniversitelerde dini ibadetlerini yerine getirebildiklerini iddia etmiştir. Leyla Şahin’in sadece dini inancı gereği başını örttüğü için okula alınmadığını, hatta bu nedenle Yükseköğretim Kurulunun şapka, bere ve peruk takılmasını yasakladığını göz ardı etmiştir.²⁰⁹

Mahkeme yapılan itirazları değerlendirirken “Eşitlik, çoğulculuk, kadın hakları yada laiklik” gibi kavramları Leyla Şahin aleyhi-

²⁰⁷ Mustafa Erdoğan; 01. 07. 2004, www. liberal-dt. org. tr.

²⁰⁸ BENLİ Fatma, “Başörtüsü yasağının anketler ve insan hakları kuruluşlarının raporları ışığında değerlendirilmesi” Köprü Dergisi, S. 84, 2003. s.28. www.ak-der.org.tr Türkiye’de başı örtülü kadınlara karşı gerçekleştirilen uygulama ile ilgili Türk halkının ve değişik insan hakları kuruluşlarının bakış açısını göstermek üzere, değişik kurumlar tarafından yapılan sekiz adet anket ile üçü uluslararası olmak üzere altı farklı insan hakkı kuruluşunun, hak ihlallerine ilişkin raporlarının derlenmesi.

²⁰⁹ Leyla Şahin v. Türkiye, paragraf 115.

ne kullanmıştır. Gerçekte ayrımcılığa uğramama, eşitlik, kadın hakları, laiklik gibi kavramlar, kıyafet nedeni ile ayrımcılık yapılmamasını gerektirmektedir. Kararda, başını örtmeyen bayanların ihlal edilmesi muhtemel haklarının korunması gerektiği ima edilmiştir. Leyla Şahin’in haklarının fiilen ihlal edildiği önemsenmemiştir.

Mahkeme ilkesi gereği Türkiye’de başörtüsü yasağının uygulandığını, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde diğerlerinin haklarının korunması gerektiğini ifade etmektedir. Laiklik ilkesi gereği, kimseye başını açma yada örtme noktasında zorlama yapılmaması gerekmektedir. Mahkeme ise, bütün dini inançlara aynı mesafede olması gereken bir devletin, Leyla Şahin’in dini ibadetini yerine getirmesine yada getirmemesi ile ilgilenmemesi gerektiğini, önemsememiştir. Sonuçta Leyla Şahin laik bir eğitim sisteminde beş sene başörtülü olarak eğitim görmüştür. Zira Türkiye’de laikliğin devletin temel ilkelerinden olması, üniversite öğrencilerinin başlarını örtmelerini yasaklamayı gerektirmemektedir. Zira laiklik, devletin tüm inançlara eşit mesafede bulunması ile sağlanabilir, çoğunluğun dini görevlerini yerine getirmesini engellemekle sağlanmaz.

Mahkeme laik okula kaydolmayı seçen öğrencilerin o okulun kurallarına da uyması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat Leyla Şahin okula kayıt olduğu tarihte öğrenci kıyafetlerine müdahale edilmesini gerektiren kurallar olmadığı gerçeğini önemsememiştir. Başörtüsü yasağının Leyla Şahin’in eğitim hakkının özüne zarar vermediğini iddia etmiştir. Fakat Türkiye de eğitim birliği olduğunu, başörtülü öğrencilerin alternatiflerinin bulunmadığını, ülke içinde herhangi bir yerde eğitim göremeyeceklerini ve Leyla Şahin’in yurtdışında birçok ülkede mezun olmasının dahi diplomasının Türkiye’de tanınmaması nedeniyle pratikte bir etkisinin olmadığı göz ardı etmiştir.

Mahkeme, Rektörlerin düzenleme yetkisinin varlığından bahsetmiş, yargı kararlarını ve genelgesi yasağın hukukiliği için yeterli görmüştür. Ancak serbesti öngören yasa maddesini yada Anayasa Mahkemesinin kanun koyucu yerine geçemeyeceğine ilişkin Anayasa maddesini ise dikkate almamıştır.

AİHM; başörtüsü yasağının meşru bir temeli olduğu görüşünü kabul etmiş, fakat üniversitelerde başörtü serbestisine halkın rızası olduğunu, yapılan tüm araştırmaların halkın çok büyük bir çoğunluğunun üniversite öğrencilerine uygulanan başörtüsü yasağına karşı olduğunu göstermesini önemsememiştir. Mahkeme, başörtüsünün siyasi olarak değerlendirildiğini beyan etmiştir. Sadece Tür-

kiye’de değil, Dünyanın pek çok ülkesinde başını örten milyonlarca kadın bulunmaktadır. Bu kadınların hepsinin başörtüsünün siyasi simge olarak değerlendirilmesini ve ülke koşulları gerekçe gösterilerek en temel haklarından yoksun bırakılmalarının söz konusu olamayacağını önemsenmemiştir.

LEYLA ŞAHİN KARARININ SONUÇLARI

Büyük Daire’nin, Avrupa ve ABD hukuk çevrelerince eleştirilen 4. Dairenin kararını yinelemesi, öncelikle kendi adalet anlayışını tartışılır hale getirmiştir. Zira karar gerekçelerindeki ifadeler, Türkiye’deki somut gerçeklerle çelişmektedir. Karar, adalet duygusunu zedelemekte ve AIHM’e duyulan güveni sarsmaktadır. Zira AIHM Leyla Şahin kararında insan hakları gibi temel bir konuda dahi ülkelere göre farklı standartlar uygulayabileceğini, korkular, şüpheler ve önyargılarla hareket edilebileceğini, ileride ihlal edilmesi muhtemel haklar gerekçe gösterilerek somut hakların ihlaline göz yumulabileceğini ortaya koymuştur.

Mahkemenin siyasi yapısının varlığı ve ülkelerin tavsiye ettiği hâkimlerin mahkemede görev yapması, ülke aleyhine yapılan her müracaatta o ülke hâkiminin yer almasının mahkemenin tarafsızlığını zedelediği zaten beyan edilmektedir. Fakat gerekçe ne olursa olsun Leyla Şahin kararı, hiçbir şekilde hukuken açıklanamayacak olan ve Sözleşme’nin amacına ve Mahkeme’nin varoluş sebebine aykırı bir karardır. Bu karar, mahkemenin kendi kendini inkâr ve meşruiyet temellerini sabote etmesidir. Mahkeme, başörtüsü ile ilgili kararını tamamen Türk hukukuna ve mahkemelerin yorumlarına dayandırmıştır. Olayın Sözleşme’ye uygunluğunu ise denetlemekten kaçmıştır.

Halbuki insan hakları yaşanması gereken bir olgudur ve önemli olan yasal metinlerde yer alması değil, uygulanmasıdır. Demokratik sistemlerde halkın soyut haklardan ziyade, somut ve uygulanabilir haklara sahip olması gerekir. Bireylerin hakları varsa, bunları kullanabilmelidir. Soyut değerlendirmeler, kişisel yorumlar somut bir hak ihlalinin gerekçesi olmamalıdır.

Başın örtülmesi, dini bir gerekliliktir. Başkalarının başörtüsünü simge olarak algılamaları, kadınların başlarını dinlerini göstermek için değil, (Türkiye şartlarında bunun gerekmediği herkesin malumdur), Allah’ın böyle emrettiğine inandıkları için örttükleri gerçeğini, değiştirmemektedir.

Yasak başlamadan önce son sınıfa kadar aynı şekilde eğitim görmüş bir öğrencinin okulun kütüphanesine dahi alınmaz hale gelmesi, kıyafeti nedeniyle bir hastanın tedavi edilmemesi, sanığa başını örttüğü için savunma hakkı tanınmaması, on beş sene çalışmış bir memurun bir daha alınmamak üzere devlet memurluğundan çıkarılması, bir kadının başını örttüğünde fiilen diğer haklarından vazgeçmiş kabul edilmesi; AİHM’in Leyla Şahin kararında yaptığı gibi, “diğerlerinin hak ve özgürlüklerin korunması, sivil asayişsizlikten sakınma, kamu düzeni talepleri, çoğulculuk ve talepler arasında adil bir denge” söylemleriyle açıklanamaz ve söz konusu müdahalenin meşru bir sebebi olduğu kabul edilemez...

Sonuçta Türkiye’de halkın başörtüsü sorunu yoktur. Başörtüsü yasağı sorunu vardır, yasak başladığında sorunlar başlamıştır. “Konu kapanmıştır” demek, sadece toplumsal bir gerçeği göz ardı etmektir.

Son noktanın konması ve olayın kapanması, ancak bu keyfi yasağının bitmesi halinde söz konusu olacaktır”²¹⁰

E- BAŞÖRTÜSÜ HAKKINDA DÜZENLEME SÜREÇLERİNDE YAŞANAN BAZI OLAYLAR:

- 1967 - Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde derslere başörtüsüyle girmek isteyen Hatice Babacan okuldan atıldı.
- 1982 - YÖK, yayınladığı kıyafet genelgesi ile başörtüsünü yasakladı.
- 1984 - YÖK, kıyafet genelgesindeki başörtüsü yasağını kaldırdı.
- 1987 - Başörtüsü üniversitelerde disiplin suçu gerekçesi ile yeniden yasaklandı. 45. Hükümet (1. Özal Hükümeti) ’nin başörtüsünü serbest bırakmak için YÖK yasasındaki yaptığı değişiklik veto edildi.
- 1988 - 46. Hükümet (2. Özal Hükümeti) ikinci yasa değişikliğini çıkardı.
- 1989 - Özal hükümetinin çıkardığı yasa zamanın cumhurbaşkanı Kenan Evren’in başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.
- 1990 - Başörtüsüne izin veren üçüncü kanun çıktı. SHP Anayasa Mahkemesine götürdü, reddedildi.

²¹⁰ Rapor- Akder- Türkiye’de Başörtüsü Yasağı Sorunu Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Bakış Açısı- özeti- Av. Fatma BENLİ

- 1997 - 15 Eylül'de YÖK başkanlığının bir genelgesi ile başörtülü öğrencilerin okullara alınması yasaklandı.
- 1998 - Hayrünnisa Gül, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazandı, kaydını yaptıramadı. Gül'ün 28 yıllık bekleyişi
- 2002 - Hayrünnisa Gül, okula kayıt yaptıramaması nedeniyle AİHM'de dava açtı, eşi Abdullah Gül Dışişleri Bakanı olunca davayı geri çekti."²¹¹

F-TÜRKİYE'DE BAŞÖRTÜSÜ YASAĞI HAKKINDAKİ YASAL DÜZENLEME GİRİŞİMLERİ:

"7 Mart 1989 yılında Kenan Evren'in Anayasa Mahkemesi'ne başvurusu sonucu YÖK Kanunu'nun "Yükseköğretim kurumlarında, dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir" şeklindeki 2. maddesi Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edildi."²¹²

"Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığını yaptığı 59 ve 60. hükümet dönemlerinde, bu konuda açıklamalar oldu. Erdoğan, daha önce pek çok kez dile getirdiği siyasi simge yasağı olsa da kalkması isteğini, 2008'in Ocak ayında İspanya'ya yaptığı ziyarette belirtti. Bunun üzerine Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi kurmayları bir araya gelerek, iki haftadan kısa bir sürede, Anayasa değişikliği tasarısı hazırladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Şubat ayının başında görüşülen bu değişiklik kabul edildi ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün önüne geldi.

6 Şubat 2008 tarihinde olası sorunun resmi çözümü için TBMM ilk resmi tartışması ve oylaması yapılmıştır. Ve sonuç olarak 411 kabile karşın 103 retle yasa meclisten geçmiştir. CHP ve DSP'nin yasanın iptaline ilişkin yaptığı başvuru ile Anayasa Mahkemesi 6 Mart 2008'de davayı kabul etti ve 5 Haziran 2008'de bu yasa 2 ret oyuna karşı, 9 oyla iptal edildi.

Anayasa'nın 10. maddesinin son fıkrasına "... ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ibaresini, 42. maddesine de

²¹¹ Türban yasağının geçmişi- Hürriyet Gazetesi -TBMM'den türbana onay BBC Turkish.com

²¹² Erdoğan siyasi simge olarak türbanı savundu (Türkçe dilinde). NTVMSNBC 26 Ocak 2008

“Kanunda açıkça yazılı olmayan herhangi bir sebeple kimse yüksek öğrenim hakkını kullanmaktan mahrum edilemez. Bu hakkın kullanımının sınırları kanunla belirlenir” fıkrasını ekleyen değişikliğin Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanması üzerine, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol Parti milletvekilleri Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi’ne, anayasa değişikliğinin “iptali veya yok hükmünde kabul edilmesi ve yürürlüğünün durdurulması” için başvurdu.

Davayı kabul eden Anayasa Mahkemesi, 5 Haziran 2008 tarihinde, yapılan anayasa değişikliği için iptal ve yürürlüğünün durdurulması kararını verdi. Anayasa Mahkemesi “9 Şubat 2008 günlü 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına dair Kanun’un 1. ve 2. maddeleri, Anayasa’nın 2, 4. ve 148. maddeleri gözetilerek iptal edilmiştir. Ayrıca yürürlüğü de durdurulmuştur.” açıklamasını yaparak, kararında Anayasa’nın değiştirilemez maddelerine ve Anayasa Mahkemesi’nin görev ve yetkilerine atıfta bulundu.

5 Haziran 2008’de, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 9 Şubat 2008 günlü 5735 sayılı anayasa değişikliğini iptal ve yürürlüğünün durdurulması kararını açıkladı. Anayasa Mahkemesi, açıklamasında, kararını Anayasa’nın 2, 4. ve 148. maddelerini gözeterek verdiğini belirtti ve Anayasa’nın değiştirilemez maddelerine ve Anayasa Mahkemesi’nin görev ve yetkilerine atıfta bulundu.”²¹³

Sonuç olarak Türkiye’de başörtüsü yasağı;

- Din ve vicdan özgürlüğünü
- İfade özgürlüğünü
- Eğitim hakkını,
- Çalışma hakkı nı ihlal etmekte ve
- Kadına karşı ayrımcılık oluşturmaktadır.

Bu yasak doğrudan milyonlarca mağdur ile bunların aile ve çevrelerini de etkileyen kanayan bir yara olarak halen mağduriyetler oluşturmaktadır.

Yasak eğitim, çalışma hayatı başta olmak üzere her alanda geciktirilmeden kaldırılmalıdır.

²¹³ Türban düzenlemesi reddedildi (Türkçe dilinde). NTVMSNBC 5 Haziran 2008

39- TÜRKİYE DE PARTİ KAPATMA:

Türkiye’de aşağıda örnekleri bulunan partilerin yanı sıra bir çok parti kapatılmıştır. Örneklerini sunduğumuz partilerin ortak özelliği dindar insanların Türkiye’de yaşadığı sorunlara, çözüm bulma çalışmalarıdır. Bu hususta sadece parti tüzüklerinde bulunan “efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkar” gibi sade bir beyan nedeniyle kapatılan TCF’den günümüze düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik beyanlar, din ve vicdan özgürlüğünün yerine getirmek, korumak yönünde gerekli yasama faaliyetini yapan partiler milyonlarca seçmenlerinin iradelerine rağmen kapatılmış / cezalandırılmıştır. Mallarına el konulmuş, halkın seçtiği milletvekillerinin ve killiklerine son verilmiş, yöneticilerine yıllar süren siyasi yasaklar getirilmiştir. Tüm bunlar din ve vidan özgürlüğü, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün milyonlarca insanımız açısından ihlalidir.

Parti kapatma 1:

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI (TCF)’NİN KAPATILMASI:

17 Kasım 1924 yılında, Halk Fırkası (CHP)ndan istifa eden milletvekilleri tarafından kurulan **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** muhalefet partisi olarak kurulmuştur. TCF parti programında yer alan “efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkar” ilkesi irtica kışkırtıcılığı olarak yorumlanmış, 3 Haziran 1925’te de Bakanlar Kurulunun Takrir-i Sükun Kanununa dayanarak aldığı karar sonucunda TCF’nin her türlü siyasi faaliyetine son verilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir TCF’lilerin isyanla uzaktan veya yakından ilgisini gösteren hiçbir ilişkinin tespit edilemediğini, ancak parti programındaki “**Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkardır**” maddesinin CHP’liler tarafından irtica kışkırtıcılığı olarak yorumlanmasının partinin kapatılmasında etkili olduğuna dikkat çekmektedir.”²¹⁴

Parti kapatma 2:

MİLLİ NİZAM PARTİSİNİN KAPATILMASI DAVASI

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 20.5.1971 tarihli , 7/1 sayılı Millî Nizam Partisinin kapatılması davasının gerekçeli kararında:

²¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, s. 205.

“...1- Milli Nizam Partisi Birinci Büyük Kongresine verilen genel idare heyeti faaliyetleri raporu:

«Cenabı hakkın lütfiyle bugün Milli Nizam Partimizin Birinci Büyük Kongresini yapmak üzere bir araya toplanmış bulunuyoruz.» diye başlayan bu rapor parti tüzüğü...

Üç kitabın içindekiler :

«İslam ve İlim» küçük boy 32 sayfalık bir kitapçuktur.

«Basında Prof. Dr. Necmettin Erbakan» küçük boy 48 sayfalık bir kitapçuktur.

Prof. Dr. Necmettin Erbakan - Mecliste Ortak Pazar» küçük boy 120 sayfalık bir kitaptır.

3- Milli Nizam Partisinin üç kitapta yazılı olanlarla beliren görüşü ve tutumu:

648 sayılı Kanun 111 nci maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı belgeler niteliğini taşıdığı yukarıda (Bölüm VI/1) ortaya konulan «İslam ve İlim», «Basında Prof. Dr. Necmettin Erbakan» ve «Mecliste Ortak Pazar» adlı üç kitapçıktan aktarılmış örnekler Milli Nizam Partisinin kuruluşu ereğinin, çalışma ve yayılma düzeninin ve faaliyetleri yönünün saptanması bakımından değerlendirildiğinde görülecek olan şudur:

Din bir vicdan, inanç ve kanaat konusu, Tanrı ile insan arasında manevi bir ilişki olmaktan çıkarılarak Anayasa ile çizilmiş sınırlarından taşırılmakta; siyaset idare, iktisat, öğretim, bilim, teknoloji alanlarında, toplumsal ve özel ilişkilerde sözün kısıtı bütün dünya işlerinde uyulacak tek kaynak, dayanak ve düzen olarak gösterilmek istenmektedir. Parti, halkla olan temaslarında, karşısındakileri yalnızca bir dinin müntesipleri gibi görme ve ele alma ve din fikrini hayatın tek hakimi kılma eğiliminde ve telkinlerinde başarı kazanabilmek, kendisini olabildiğince çok yandaş, başka deyimle, oy toplayabilmek için de dini ve din duygularını sömürme ve kötüye kullanma yolundadır. Hitaplar hep «Müslüman kardeşlerimiz» «Siz Müslümanlar» veya bunlara benzer biçimdedir. Hangi konuda konuşurlarsa konuşulsun mutlaka söz din alanına aktarılmaktadır. «Cennetmekan», «Aleyhisselatı vessalam», «Allahın lütf’ü keremi ile» gibi deyimlerin veya Kur’an ayetlerinin kullanılabilmesi için vesileler oluşturulmaktadır. Özellikle aşağıdaki örnekler, Milli Nizam Partisinin güttüğü amaçları ve bu amaçların yukarıda açıklan-

nan niteliğini ortaya koyma bakımından tartışmayı ve yorumu gerektirmeyecek açıklık ve kesinliktedir.

«Müslümanlık dışında başka bir hakikat kaynağı yoktur.» «İnsanların ilimleri birdenbire Asr-ı Saadet'le artmaya başlamıştır.»

«Maddi ve müspet ilimler de peygamberler vasıtasıyla gelmiştir.»

«Kur'an-ı Kerim'de, adeta önümüzdeki devrin feza devri olacağını söyleyen, fezaya ilişkin birçok ayetler vardır.»

«İlimlerin temelleri Kur'an-ı Kerim'dedir.»

«Doğudaki ilim adamı ilim sarayının içine iman anahtarıyla giriyor. Kur'an-ı Kerim'den aldığı ilhamlarla öğreniyor, öğretiyor.»

«Biz ve Batılılar için tek yol İslamlaşmaktır.»

«Risale-i Nur okudu diye adamı tevkif et. Olur mu böyle şey?»

«Ne diye Cuma günleri tatil yapmıyoruz da Pazar tercih ediyor? Pazar günü Hristiyanlar kiliseye giderler. Cuma günü tatil yapılırsa da Müslümanlar rahatça camie gitseler olmaz mı? Ne mecburiyeti var bu milletin bu zulmü çekmeğe?»

«Türk Ceza Kanununun 163 ncü maddesi kaldırılarak; din hürriyeti Müslümanlara mutlak verilmelidir.» (Türk Ceza Kanununun değişik 163 üncü maddesi, laikliğe aykırı olarak Devletin içtimai iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil tanzim veya sevk ve idare etmeyi, böyle cemiyetlere girmeyi, girmek için başkalarına yol göstermeyi, dağılmaları emredilmiş olan yukarıda yazılı cemiyetleri sahte nam altında veya muvaza şeklinde olsa dahi yeniden tesis, teşkil tanzim veya sevk ve idare etmeyi; laikliğe aykırı olarak Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanılan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapmayı, telkinde bulunmayı, bu eylemleri yayın vasıtasıyla işlemeyi suç saymakta ve ceza tehdidi altına koymaktadır.)

«Bütün Batılı ülkelerde din siyasete hakimdir. Hatta İsrailde din Devletin üstündedir. Dinle Devletin ayrı şeyler olduğu lakırdısı uydurmazdır. Dinle Devlet aynıdır. Beraber yürür. Ayrılımlarına imkan yoktur.»

«Hilafetin gelmesinin birçok büyük faydaları olabilir. Siyasi fay-

daları da. Millet isterse her şey olur. Atatürk’ün Halifeye yazdığı mektup onun Halifeye nasıl hürmet beslediğini ortaya koymaktadır.»

«Din dersleri ihtiyari olmamalıdır. »

«Sözü geçen kitaplarda beliren görüşe göre Ortak Pazar sorunu dahi bir Katoliklik, Protestanlık, Yahudilik ve Müslümanlık sorunudur; kaynağını Tevrat’tan almaktadır. »

Yukarıya alınan örneklerin ve bu arada özellikle Türk Ceza Kanununun (Laikliğe aykırı olarak Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla demek kurulmasını veya bu yolda propagandada ve telkinde bulunmasını) yasaklayan 163 üncü maddesinin kaldırılmasını, din derslerinin mecburi olmasını istemenin, hilafetin gelmesinde büyük faydalar görmenin ve millet isterse bunun olabileceğini belirtmenin, dinle Devletin aynı olduğunu, beraber yürüdüğünü ileri sürmenin; her alanda İslamlaşma zorunluğundan söz etmenin ve Cuma tatili üzerinde direyerek durmanın ve bütün bu görüşlerin Milli Nizam Partisince benimsenip 648 sayılı Yasanın 111 inci maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı belgeler yoluyla açıklanmasının anlamı kesinlik ve açıklıkla ortadadır. Parti, kuruluş ereği, çalışma düzeni, faaliyet ve bu arada propaganda ve telkin yönü bakımlarından Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na aykırı bir tutum ve durumun içindedir. Bu aykırılık başlıca, bir yandan Anayasa’nın başlangıç kısmındaki «Milletimizi dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliği» ilkesi ile; vicdan ve din hürriyetine ilişkin 19 uncu maddesi ile ve özellikle bu maddenin din eğitim ve öğrenimini kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteklerine bağlı tutan dördüncü ve Devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını, yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar etmeyi veya kötüye kullanmayı yasaklayan beşinci fıkraları hükümleriyle; siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetlerinin demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine uyması zorunluğunu getiren 57 nci maddenin birinci fıkrası kuralı ile; öte yandan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun dördüncü kısmında yer alan hükümlerden siyasi partilerin Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini değiştirmek amacını gütmelerini yasaklayan 92 nci, Halifeliğin yeniden, kurulması amacını gütmelerini yasaklayan 93 üncü, Devletin sosyal; iktisadi veya hukuki temel

düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi yahut şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din, duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edici ve kötüye kullanıcı faaliyetlerde bulunmalarını yasaklayan 94 üncü maddeleriyle doğrudan doğruya çelişkiye ve çatışmaya düşmek biçiminde kendisini göstermektedir.

4. Milli Nizam Partisinin, Büyük Kongrede okunmuş «Beyanname» «aht» ve «Marş»la beliren görüşü ve tutumu :

...Beyanname «Allah'ın hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü menetme yolunda bulunmak üzere seçtiği aziz ve mümtaz milletimiz» diye başlamakta; millete geçmişi olarak yalnızca bin yıllık bir tarih, Hakkı tutma» çağı tanınmakta, başka bir deyimle **Türklerin tarihi müslüman oldukları dönemden başlatılmakta; yüz elli yıldan yani yenileşme çabaları başladığından beri de milletin bünyesine mikroplar aşılandığı belirtilmekte ve sonra «Milli Nizam Ahdı» na geçilmektedir. «Milli Nizam Ahdı» ise özet olarak «manevi İstiklal Harbini kazanıncaya dek mücadeleye devam etmek», «Hakkın hakimiyetini kurmağa tüm gayretle çalışmak» üzerinedir.**

«Milli Nizam marşı» nı, Milli Nizam Partisi Bursa Gençlik Kolunca yayınlanan metne göre son dördlüğü **«Herkes duyacak bilecek/ Saklanmaz gayri bu gerçek/ Yaprak yaprak çiçek çiçek/ Tek yol İslam İslam yazacağız»** biçimindedir. Savunmalarda **partinin marşı olmadığı; kongrede marş okunmadığı ileri sürülmüş, yalnız parti temsilcisi vekillerinden biri (Avukat Hüsamettin Akmumcu) toplantı kapandıktan sonra dağılırken bir takım gençlerin «Milli Nizam yazacağız» diye marş söylediklerinin kulağına uzaktan çalındığından söz etmiştir.** Kongre Başkanı Gündüz Sevilgen, 2. Başkan Abdullah Tomba, Oğuzhan Asiltürk, B. Aksakal ve Z. Öğün tarafından imzalanmış ve el yazısıyla düzenlenmiş Birinci Büyük Kongre Tutanağının 8 inci maddesinde **«Ayakta Kongre heyetince Milli Nizam marşı okundu»** diye saptandığına ve 18 maddelik tutanakta marşın okunması 8 inci maddede yer aldığına göre savunma dayanaksız kalmaktadır.

(VI/3) işaretli bölümde söylenenler yukarıda özetlenen üç belge ve partinin bu belgelerle ortaya çıkan görüşü ve tutumu üzerinde de geçerli bulunduğundan bunların burada tekrarlanmasına gerek görülmemiştir.

....partinin temelli olarak kapatılmasına karar verilmesi gereklidir.

VII. SONUÇ

a) Milli Nizam Partisi İzmir Gençlik Kolu Teşkilatınca 1970 yılında iki baskıda onbeşbin adet bastırılan, Prof. Dr. Necmettin Erbakan’ın yazdığı «İslam ve İlim» adlı; aynı teşkilatça yine 1970 yılında iki baskıda onbin adet bastırılan «Basında Profesör Doktor Necmettin Erbakan» adlı ve yine aynı teşkilatça 1971 yılında yirmi bin adet bastırılan (Faaliyet raporuna göre elli bin) «Profesör Doktor Necmettin Erbakan Mecliste Ortak Pazar» adlı kitaplar Parti Genel İdare Heyetince Birinci Büyük Kongreye sunulan faaliyet raporunun «İdare Heyeti Faaliyetleri» başlıklı C. bölümünün e, f, g kesimlerinde çeşitli parti çalışmaları olarak gösterilmiş ve sözü geçen rapor, Milli Nizam Partisi Birinci Büyük Kongresi tutanağının 10., 13., 15 nci maddelerinin incelenmesinden anlaşıldığı üzere partinin en yetkili organı olan Büyük Kongrece oybirliğiyle tasvip edilmek suretiyle 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 111 nci maddesinin 2 sayılı bendinde yazılı işlemler ve belgeler niteliğini almış bulunduğu;

b) Başkaca, sözü geçen kongre tutanağının 7 nci maddesiyle kongrede okunduğu saptanan «Milli Nizam Partisi Birinci Büyük Kongresinin aziz milletimize beyannamesi», «Milli Nizam ahdı» başlıklı belgeler ve aynı tutanağın 8 nci maddesinde «Ayakta Kongre heyetince okunduğu» saptanan «Milli Nizam marşı»nın da aynı 111 nci maddenin 2 sayılı bendinde yazılı işlem ve belgelerden sayılması gerektiği;

c) Yukarıda açıklanan belgelerde belli olan parti amaç ve faaliyetlerinin Anayasa’nın Başlangıç Kısmı, 2., 19. ve 57 inci maddeleri ilkelerine ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 92., 93. ve 94 ncü maddelerine aykırı olduğu;

Sonucuna varılmakla Milli Nizam Partisinin Anayasa’ya aykırı duruma düştüğüne ve bu nedenle de temelli kapatılmasına ... oybirliğiyle 20/5/1971 gününde karar verildi.

Parti kapatma 3:

MİLLİ SELAMET PARTİSİNİN (MSP) KAPATILMASI DAVASI:

11 Ekim 1972’de kurulan, Milli Selamet Partisinin (MSP) Genel Başkanı Süleyman Arif Emre’dir. Milli Nizam Partisinin kapatılması sonrası, aynı ekip tarafından kurulmuştur. MSP’nin kuruluş ça-

lışmaları içinde yer alan Erbakan, bu partiye resmen 1973'ün mayıs ayında katıldı, 20 Ekim 1973'te partinin genel başkanı oldu.

MSP, 12 Eylül 1980'e kadar, Türkiye'nin siyasal yaşamında etkin bir rol oynadı. **12 Eylül yönetimi tarafından diğer partilerle birlik-te kapatıldı.**

“Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun

Kanun No: 2533 Kabul Tarihi: 16.10.1981 ,Resmi Gazete: 16.10.1981 - 17486 Mükerrer

MADDE 1. - 12 Eylül 1980 tarihine kadar kurulmuş olan ve faaliyetleri Milli Güvenlik Konseyinin 7 Numaralı Bildirisi ile yasaklanmış bulunan bütün Siyasi Partiler; tüm merkez, il, ilçe ve diğer şube teşkilatları, kadın ve gençlik kolları, temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte feshedilmişlerdir.” denilmektedir.

Parti kapatma 4:

FAZİLET PARTİSİNİN KAPATILMASI DAVASI:

18 Nisan 1999 tarihli Milletvekili Genel Seçiminde Fazilet Partisi 3.parti olarak % 15,41 ile **4.805.384 seçmenin oyunu almıştır.**

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 22.6.2001 tarihli ve Esas Sayısı : 1999/ 2(Siyasî Parti Kapatma), Karar Sayısı : 2001/2, olan gerekçeli kararında:

“aa) Recai KUTAN Yönünden , Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai KUTAN'ın,

-10 Ekim 1998 günlü Kayseri Mitingi'nde, “Bazı kimseler çıkmışlar, hatta bunların içinde rektör ünvanı olanlar, profesör ünvanı olanlar da var. Diyorlar ki bu rektörler, bu profesörler -efendim, biz başörtülü kızların üniversiteye girmemesini, cumhuriyeti korumak için istiyoruz.- diyorlar. Buna olsa olsa kargalar güler, bu iddiaya sevgili kardeşlerim bu ne biçim Cumhuriyet anlayışı ki milletin inancına, milletin kültürüne, örfüne, adetine düşmanca bir tavır içerisindedir. Sizin bu Cumhuriyet anlayışınıza olsa olsa muz cumhuriyeti derler” yolunda konuşma yaptığı; 11.4.1999 günlü Kırıkka-le Mitinginde de, “Bunlar başörtüsüne el uzattılar. Bunlar kimlerin başını örtmesine izin veriyor? Bir kardeşimiz tarlada ot yoluyorsa ya da zengin birinin evinde hizmetkârlık yapıyorsa sorun yok örte-

bilir. Ama bir hanım evladımız -Ben bu ülkenin en iyi doktoru olacağım- derse, başını örtmesine -razı olmayız, izin vermeyiz- diyorlar. Bu zulümlerin hepsi Allah’ın izniyle Fazilet Partisi iktidarında ortadan kaldırılacaktır, söz veriyorum” dediği; 12.10.1998 günlü Milliyet Gazetesi’nde, “Elbette başörtülü bir hanımefendi kardeşimiz Partlametoya girmeli. Bileğinin hakkıyla olabiliyorsa bakan da olmalı; Millet karar verirse bizden aday olmaması için bir sebep yok” biçimindeki görüşüne yer verildiği, 4 Nisan 1999 günlü Milli Gazete’de ise ikisi de anayasal kuruluş olan YÖK ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın başörtüsü konusunda farklı düşüncede olduklarına değinerek “Bu kızlarımız ne yapacak? YÖK’ün dediğini mi, Diyanet’in dediğini mi dinleyecek. Bu şaşkınlıktır” dediği; 27 Nisan 1999 günlü Sabah Gazetesi’nde de “Bu hayat tarzını Merve Hanım benimsemiş durumda, bu şekilde vatandaşın önüne çıkmış, başörtülü fotoğrafı ile Yüksek Seçim Kuruluna başvurmuş ve uygun görülmüş Parti olarak telkinde bulunmayız Merve Hanıma müdahale etmeyiz. Merve Hanım Parlamento’ya girer, yeminini eder, Parlamenter olarak görev yapar” biçiminde açıklamada bulunduğu;

-31.5.1999’da çözümünü yapılan görüntülü bir kasette de “Rektör kıslana geri dön, öğretim üyesi misin, cunta bekçisi mi” dediği ve rektör için de “onbaşı rektör” sıfatının kullanıldığı, belirtilerek başörtüsünün serbest bırakılmasını savunduğu, ileri sürülmüştür.

Davalı Parti’nin savunmalarında, Recai KUTAN’ın söz konusu konuşmalarında laiklik karşıtı herhangi bir beyanda bulunmadığı; kimi uygulamaları bu bağlamda üniversite idarelerinin hukuka aykırı olduğunu düşündüğü uygulamalarını eleştirdiği; bunun demokrasilerde normal karşılanması gerektiği; kaldı ki kendisi Siyasi Partiler Kanunu’nun 103. maddesinin ikinci fıkrası anlamında Parti organı olmadığından konuşmasının Parti organlarının işlediği bir fiil olarak değerlendirilemeyeceği gibi Parti’nin, yasak eylemlere onay verdiğinin kanıtı olarak da görülemeyeceği belirtilmiştir.

bb- Merve KAVAKÇI Yönünden , Merve KAVAKÇI’nın,

Hiç bir zaman ve hiç bir yerde türbanını çıkarmayacağını söylediği halde Fazilet Partisi yöneticileri tarafından seçilebilecek bir yerden önce milletvekili adayı gösterildiği, milletvekili seçildikten sonra başörtüsü ile yemin etmek için TBMM’ne Nazlı ILICAK’ın refakatinde geldiği sıradaki tezahürat ile yemin töreninin sonuna doğru salonda bulunmadığı halde ismi okununca Fazilet Partisi milletvekillerinin tümünün katıldığı tezahüratın, 3.5.1999’da TBMM’nde yaptığı başörtüsü eyleminin Fazilet Partisi yöneticileri tara-

findan plânlandığını ve teşvik edildiğini açık biçimde ortaya çıkardığı, ayrıca milletvekili seçilmeden önce 1996'da Kuzey Amerika İslam Birliği'nin kongresi ile 26 Aralık 1997'de ABD merkezli Filistin İslami Örgütü'nün Chicago kentindeki kongresinde yaptığı konuşmalarının da parti tarafından özenle seçilmiş olduğunu gösterdiği,

- 3.5.1999'da TBMM'nde yaptığı ve başörtüsü eylemini Amerika'da zencilerin insan hakları için yaptığı mücadeleye benzettiği, basın toplantısına Fazilet Partisi Grup Başkanvekili Abdullatif ŞENER'le birlikte bu Parti'nin pek çok milletvekilinin de katılmasının, söz konusu eylemin Fazilet Partisi yöneticileri tarafından plânlandığını ve teşvik edildiğini açıkça gösterdiği belirtilerek bu durumun Fazilet Partisi'nin laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiğini kanıtladığı, ileri sürülmüştür.

Davalı Parti'nin savunmalarında, Merve KAVAKÇI'nın mevzuata uygun olarak milletvekili seçildiği, bunun Parti'ye bağlanabilecek bir yasak fiil veya suç olmadığı böyle olsaydı bile 2820 sayılı Yasa'nın 103. maddesi anlamında parti organlarının bir eylemi sayılmayacağı, laiklik karşıtlığıyla da ilgisinin bulunmadığı, bunun münferit bir olay olduğu, eylemler dizisi kabul edilmeyeceği, bu nedenle de odak olmaya esas alınmayacağı belirtilmiştir.

cc- Nazlı ILICAK yönünden , Milletvekili Nazlı ILICAK'ın,

- 10 Ekim 1998'de Kayseri Mitinginde "Fazilet Partisi iktidar olunca bu zulüm çözülecek. Bu başörtüsü zulmü çözülecek, bakan nasıl çözülecek. Çünkü Fazilet Partisi başörtülü hanımefendileri parlamentoya sokacak. Çünkü başörtülü bakan olacak bu memlekette... Nerede bir zulüm varsa o zulmü çekenlerin bir siyasi talebi olur" dediği,

-Türban eylemini gerçekleştirmek için TBMM'ne gelen Merve KAVAKÇI'ya refakat ettiği,

-2.5.1999'da İnterstar televizyonu, 3.5.1999'da da Show TV'deki canlı yayınlardaki açıklamalarından, başörtüsü konusunun TBMM'ne taşınmasının sağlanması için Merve KAVAKÇI'nın özel olarak seçildiğinin ve Meclis'te yapacağı eylemi tüm Fazilet Partisi milletvekilleri ve parti yöneticilerinin önceden bildiğinin anlaşıldığı, bu durumun Parti'nin laiklik karşıtı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin kanıtı olduğu, ileri sürülmüştür.

Davalı Parti'nin savunmalarında, milletvekili Merve KAVAKÇI'nın and içme günü TBMM'ne gelmesi Anayasa'nın 81. maddesinin açık bir buyruğu olduğundan anayasal görevini yerine getir-

mek için alkışlanmasında, desteklenmesinde bir aykırılık bulunmadığı gibi bunun belirtilen görevi teşvik anlamına da geldiği belirtilmiştir.

dd- Bekir SOBACI yönünden Milletvekili Bekir SOBACI’nın,

-13.4.1999’da Erbaa’da bir açık hava toplantısında yaptığı konuşmada, “Solcu milletvekillerimizin Meclis’te pankart açan militanları koruduğu bir ülkede, İstanbul’da, Çapa’da, Cerrahpaşa’da doktor olmasına üç ay kalmış kız çocuklarını okuldan attılar. Onlar iki otobüsle Ankara’ya geldiler. Kızılcahamam’da yolları kesildi. Ankara’ya sokulmadılar. Gittik yirmi milletvekili o kızlarımızı aldık, Kızılay’da basın toplantısı yaptırıldı. Meclis’e getirdik. Partileri ziyaret ettirdik. Ama biz kızlarımıza destek olurken, partileri izin vermediği için, milliyetçiliği kimseye bırakmayan milletvekilleri Kızılcahamam’a gelemediler. İşte biz bunları Ankara’da yaşadık. Burada milliyetçi-sağcı, orada kirli tezgahın destekçileri. Yok öyle şey, burası ERBAA” dediği, bu faaliyetlerin laiklik ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Davalı Parti’nin savunmalarında, adı geçen milletvekilinin, bir grup milletvekili ile birlikte başörtüsü yasağını protesto eden üniversite öğrencilerinin Meclis Parti gruplarını ziyaret etmelerini sağladıklarını bu nedenle basın toplantısı düzenlediklerini söylediği; meşru yoldan hak arayan bir kısım yurttaşa yardımcı olmaya çalıştığı ve onlara haklarını ararken meşru çerçevede kalmalarını tavsiye ettiği; bu konuda başka partilerden destek görmediklerini açıkladığı; bu durumun siyasi parti yasaklarına aykırı olmadığı belirtilmiştir....

Delillerin Değerlendirilmesi

... Parti’nin Genel Başkanı, Milletvekilleri ve kimi Belediye Başkanları laikliğin yanlış tanımlandığı iddiasıyla resmi daire ve üniversitelerde uygulanan türban ve başörtüsü yasağını hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyen, zulüm ve zorbalık olarak nitelerek kamu düzenini bozacak biçimde halkı devlet görevlilerine karşı kin ve düşmanlığa tahrik etmişlerdir. Ancak daha ileri bir aşama olarak türban veya başörtüsü konusunu Merve KAVAKÇI ve onu seçimlerden önce ve sonra açıkça destekleyen Nazlı ILICAK aracılığıyla ulusal iradenin gerçekleştiği TBMM’ne taşıyarak tüm milletvekillerinin ayakta alkışladığı bir görüntü içinde eyleme dönüştürmüşlerdir. Böylece, davalı Parti tarafından güçlü bir siyasal

sembol olarak kullanılan başörtüsü veya türbanın, eylemli bir durum yaratılarak TBMM'ne taşınması girişimiyle geçmişinde teokratik bir devlet deneyimi geçirmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde özel bir yeri ve önemi bulunan laiklik ilkesi ağır biçimde ihlâl edilmiştir. Demokrasinin, hak ve özgürlüklerin temelini oluşturan laiklik ilkesine karşı gerçekleştirilen bu eyleme, Genel Başkanı ve tüm milletvekilleriyle katılması, Fazilet Partisi'nin bu tür eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin en büyük kanıtıdır. Bu aynı zamanda onun laiklik temelini dayanan, çerçevesini temel hak ve özgürlüklerin çizdiği çağdaş demokratik bir toplum modeli benimsemişliğinin de göstergesidir. Önemli bir oy potansiyeline sahip olması nedeniyle Parti'nin öngördüğü modeli uygulamaya koyma olanağı gözetildiğinde, bu durumun laik demokratik düzen için ne denli önemli bir tehlike oluşturduğu açıktır. ...

18 Nisan 1999 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinden sonra TBMM'ndeki yemin töreninde, Merve KAVAKÇI'nın ve onu seçim öncesinde, yemin töreni sırasında ve seçim sonrasındaki davranışları ve yaptığı açıklamalarla özel olarak destekleyen Nazlı ILIÇAK'ın sergiledikleri eylemlerin ve yaptıkları konuşmaların; Bekir SOBACI'nın türban ve başörtü yasağına direnen bu nedenle de İstanbul Çapa ve Cerrahpaşa Tıp Fakültelerinden çıkarılan öğrencileri Ankara girişinden alarak basın toplantısı yaptırması, Meclis'e getirerek partileri ziyaretlerini sağlaması gibi yasalara aykırı eylemleri desteklemesi ve teşvik etmesinin; Ramazan YENİDEDE'nin resmi daireler ve okullarda konuya ilişkin yasa ve yönetmelikler gereği uygulanan türban veya başörtüsü yasağını zulüm ve zorbalık olarak göstererek halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmesinin; Mehmet SILAY'ın 1998 yılında yayınlanan "Parlamentodan Haber" adlı kitabında, dünya tarihinde milletlerin dini duyguları ve inançlarıyla savaşımların daima kaybettiklerini İran'da bunu deneyenlerin ya ülkeyi terk ettikleri ya apoletlerinin söküldüğünü Cezayir'de Fransız çıkarlarına hizmet uğruna halka dayatanların ve zorbalıların bu gün hiçbirisinin hayatta olmadığını belirterek halkı kamu görevlilerine karşı eyleme yöneltmesinin ve Fazilet Partisi'nin Genel Başkanı ile Milletvekillerinin ve kimi Partililerin davranışları ve çeşitli yer ve toplantılarda yaptıkları konuşmalarla mevzuata ve yargı kararlarına aykırı olduğu halde resmi daire ve okullarda türban veya başörtüsü takılmasını desteklemelerinin Anayasa'nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen laik Cumhuriyet ilkesine aykırılık oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Fazilet Partisi'nin bir tepki

göstermediği gibi benimsediği bu faaliyetlerin, Anayasa’nın 69. maddesi, Siyasi Partiler Yasası’nın 101. ve 103. maddeleri uyarınca **odak olmaya** esas alınacağı kuşkusuzdur.

Açıklanan nedenlerle, davalı Fazilet Partisi’nin Anayasa’nın 68. ve 69. maddeleriyle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası’nın 101. ve 103. maddeleri uyarınca kapatılması gerekir.

SONUÇ :

B- 1- Laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle Anayasa’nın 68. ve 69., 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun değişik 101. maddesinin (b) bendi ve 103. maddesi gereğince FAZİLET PARTİSİ’NİN TEMELLİ KAPATILMASINA, Haşim KILIÇ, Samia AKBULUT, Sacit ADALI’nın karşıoyları ve OYÇOKLUĞUYLA,

2- Beyan ve eylemleriyle Parti’nin kapatılmasına neden olan İstanbul Milletvekili Nazlı ILICAK ve Tokat Milletvekili Bekir SOBACI’nın milletvekilliklerinin, Anayasa’nın 84. maddesinin son fıkrası uyarınca gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte sona ermesine, OYBİRLİĞİYLE,

3- Beyan ve eylemleriyle Parti’nin kapatılmasına neden olan üyeleri Merve KAVAKÇI, Nazlı ILICAK, Bekir SOBACI, Ramazan YENİDEDE ve Mehmet SILAY’ın, Anayasa’nın 69. maddesinin sekizinci fıkrası gereğince gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamayacaklarına, OYBİRLİĞİYLE,

4- Davalı Parti’nin tüm mallarının, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 107. maddesi gereğince Hazine’ye geçmesine, OYBİRLİĞİYLE, ...22.6.2001 gününde karar verildi.” denilmektedir.

Parti kapatma 5:

REFAH PARTİSİNİN KAPATILMA İSTEMLİ DAVA:

24 Aralık 1995 tarihli Milletvekili Genel Seçiminde Refah Partisi 1. Parti % 21,38 ile **6.012.450 seçmenin oyunu almıştır.**

20 Ekim 1991 tarihli Milletvekili Genel Seçiminde Refah Partisi 4. Parti % 16,88 ile **4.121.355 seçmenin oyunu almıştır.**

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 16.1.1998 tarihli ve Esas Sayısı : 1997/1 (Siyasi Parti Kapatma), Karar Sayısı : 1998/1, olan gerekçeli kararında:

“... Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan’ın; Yükseköğretim Kurumları öğrencilerinin başörtüsü kullanmalarını destekleyen, çok hukuklu sistemi savunan beyanları ile kimi tarikat liderlerine Başbakanlık Konutunda iftar yemeği vermesine ilişkin davranışları; Genel Başkan Yardımcısı Şevket Kazan’ın Sincan Belediye Başkanı’nu tutuklu olduğu sırada ziyareti ve Genel Başkan Yardımcısı Ahmet Tekdal’ın 1993 yılında Hac’ta yaptığı ve 24.11.1996 günü Kanal-D televizyonunda görüntülü olarak verilen konuşması; 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 78., 84. ve 87. maddeleri ile Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında öngörülen ve Cumhuriyetin temel niteliklerinden olan “lâiklik ilkesi”ne aykırılık oluşturduğundan Refah Partisi’nin Siyasi Partiler Kanunu’nun 101. maddesinin (b) bendiyle, Anayasa’nın 69. maddesi uyarınca kapatılmasına karar verilmesi gerekir.

Siyasi Partiler Kanunu’nun 101. maddesinin (b) bendinde sayılan parti yetkililerinin, dördüncü kısımda belirtilen yasaklara aykırı söz ve eylemlerinin, aynı zamanda Anayasa’nın 69. maddesinin altıncı fıkrasında ve Siyasi Partiler Kanunu’nun 103. maddesinde yer alan “odak” ya da “mihrak” olmaya esas alınacağı kuşkusuzdur.

Rize Milletvekili Şevki Yılmaz, Ankara Milletvekili Hasan Hüseyin Ceylan ve Şanlıurfa Milletvekili İbrahim Halil Çelik ile Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe’nin, kamuoyunu yoğun biçimde meşgul eden ve süreklilik, yoğunluk ve kararlılık gösteren lâiklik karşıtı söz ve eylemleri, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun dördüncü kısmında yer alan 78, 84 ve 87. maddeleriyle Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen Lâik Cumhuriyet ilkesine aykırılık oluşturduğu halde, Refah Partisi’nin hareketsiz kalarak bunlara karşı kapatma davasından önce herhangi bir işlem yapmamış olması, bu eylemlerin davalı Parti tarafından benimsendiğinin ve desteklendiğinin açık bir göstergesidir...

SONUÇ

1- Lâik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle Anayasa’nın 68. ve 69. maddeleri ile 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası’nın 101. maddesinin (b) bendi ve 103. maddesinin birinci fıkrası gereğince **REFAH PARTİSİ’NİN KAPATILMASINA**, Haşim KILIÇ ile Sacit ADALI’nın karşılıqları ve OYÇOKLUĞUYLA,

2- Beyan ve eylemleri ile Parti’nin kapatılmasına neden olan, Konya Milletvekili Necmettin ERBAKAN, Kocaeli Milletvekili Şevket KAZAN, Ankara Milletvekili Ahmet TEKDAL, Rize Milletvekili Şevki YILMAZ, Ankara Milletvekili Hasan Hüseyin CEYLAN ve Şanlıurfa Milletvekili İ. Halil ÇELİK’in milletvekilliklerinin Anayasa’nın 84. maddesinin son fıkrası hükmü gereğince, gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte sona ermesine, OYBİRLİĞİYLE,

3- Beyan ve eylemleri ile Parti’nin kapatılmasına neden olan üyeleri Necmettin ERBAKAN, Şevket KAZAN, Ahmet TEKDAL, Şevki YILMAZ, Hasan Hüseyin CEYLAN, İ. Halil ÇELİK ile Şükür KARATEPE’nin Anayasa’nın 69. maddesinin sekizinci fıkrası gereğince gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasından başlayarak beş yıl süre ile bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamayacaklarına, OYBİRLİĞİYLE,

4- Davalı Parti’nin tüm mallarının 2820 sayılı Yasa’nın 107. maddesi gereğince Hazine’ye geçmesine, OYBİRLİĞİYLE,

5- Birtrilyonikiyüzotuzaltımilyar lira devlet yardımının Parti’ye ödenmemesine ilişkin 12.1.1998 günlü, E.1997/1 (Siyasi Parti-Kapatma) sayılı tedbirin, gerekçeli kararın Resmi Gazete’de yayımlanmasına kadar devamına, OYBİRLİĞİYLE, ...16.1.1998 gününde karar verildi. ” denilmektedir.

MAZLUMDER Genel Başkanı Yılmaz Ensaroğlu’nun, AİHM’nin Refah partisi ile ilgili kararı üzerine yaptığı 01 Ağustos 2001 Tarihli açıklama:

AİHM’in RP ile ilgili kararına teknik açıdan bakıldığında ise şu sorunlar görülmektedir :

Anayasa Mahkemesi’nin kararı, AİHM kararı olarak aynen tekrarlanmıştır. İlginçtir, AİHM’deki 4 yargıcın görüşü, Anayasa Mahkemesi’nin çoğunluk görüşüyle; karşı oy kullanan üç yargıcın görüşleri de yine Anayasa Mahkemesi’ndeki karşı oylarla neredeyse aynen örtüşmektedir. Türk yargıcı dışarıda tutarsak, bu oylamanın asıl sonucu 3-3’tür. Dolayısıyla sorun çözülmüş değildir.

Bu kararda esasen RP, demokrasi karşıtı bir parti olarak görülüp mahkum edilmiş; ancak AİHM’nin “şiddete başvurmadıkları, şiddeti açıkça teşvik etmedikleri sürece demokratik düzenlerde siyasi partiler kapatılamaz” şeklindeki yerleşik içtihadlarına karşın sürekli parti kapatan devletin tutumunun demokrasiyle bağdaşıp bağdaşmadığı konusunda hiçbir şey söylenmemiştir. Kaldı ki

AİHM'nin içtihadı, siyasi partilerin, şiddeti içermedikçe, yerleşik devlet düzeninin değiştirilmesini de isteyebilecekleri ve bu halde dahi demokratik düzenlerde siyasi partilerin kapatılmayacağı yolundadır. Çünkü siyasi partiler, demokrasilerin vazgeçilmez temel unsurlarıdır; hem örgütlenme özgürlüğünün, hem de düşünce özgürlüğünün en önemli araçlarıdır. RP yöneticilerinin şiddeti meşru gördüklerine ilişkin herhangi bir kanıt yoksa da, şiddete başvurmak konusunda net olmadıkları düşüncesi, bu karara dayanak oluşturabilmiştir. Hukukun evrensel kuralı "şüpheden sanığın yararlanacağı" yolunda olmasına rağmen bu davada RP, somut kanıt olmaksızın, sadece şüpheye dayanılarak mahkum edilmiştir. Hatta AİHM, bu kararında, RP'nin iktidara gelmekle, projelerini gerçekleştirmek ve kamu düzenini değiştirmek için bir fırsat yakaladığını, dolayısıyla şiddeti teşvik etmesine artık gerek olmadığını düşünmüştür. Dolayısıyla bu kararda, teknik inceleme neredeyse hiç yapılmamıştır. Zaten karşı oy yazıları, kararın kendisinden daha ayrıntılıdır. Sonuç olarak AİHM, sorunu çözmemiş; aksine taraf tutarak sorundan kaçmıştır. Anayasa Mahkemesinin, kararına dayanak oluşturduğu RP'nin iktidara gelmesi halinde dinsel ayrımcılık yapacağı, şeriatı uygulayacağı ve şiddet kullanacağı varsayımlarını, AİHM de aynen doğru kabul ederek, Anayasa Mahkemesinin kararını tekrarlamaktan başka hiçbir inceleme yapmamıştır.

Bir siyasi partinin başörtüsü takmayı savunması, başlıbaşına demokrasi karşıtı bir suç olarak kabul edilmiştir. Başörtüsü gibi, mesai saatlerinin Ramazan aylarında ya da Cuma günlerinde değiştirilmesini önermek, demokrasi için büyük bir tehlike olarak görülmüş ve RP'nin şeriat devleti kurma konusundaki gizli amaçlarını ortaya koyan kanıtlar olarak değerlendirilmiştir. Oysa AİHM'in içtihatlarına göre Cumartesi ve Pazar günleri çalışılmaması da, Yahudilerin ve Hıristiyanların dini inançlarından kaynaklanmaktadır ve aksi düşünceler bir demokrasi sorunu olarak mahkeme tarafından da algılanmamaktadır.

Bu davada somut delillerden çok, niyetler, "gizli" amaçlar yargılanmıştır. Yol gösterici bir içtihat, referans olacak bir karar çıkmamıştır. Bu karar, demokrasi vurgusu fazlasıyla çok, ama ne yazık ki kendisi de antidemokratik bir karardır. Ancak karardaki yanlışlarda, başvuruçuların da payının olduğu anlaşılmaktadır.

Bu karar, Türkiye'de birilerinin tüm topluma dayattığı "bize özgü" demokrasi; "bize özgü" laiklik; "bize özgü" insan hakları politika ve uygulamalarının devamı için verilmiş bir vizedir.

Bu karar, Türkiye’ye, kişileri düşünce ve inançlarından ötürü yargılayıp cezalandırabilirsin demektir.

Oysa partilerin hukukuna ilişkin Venedik Komisyonu raporlarında “Anayasal düzeni yıkmak için şiddeti savunan ya da şiddeti politik araç olarak benimseyen partilerin, istisnai olarak kapatılabileceği” belirtiliyor. Nitekim AIHM, Sosyalist Parti ile ilgili kararında, “Bir partinin Sözleşme’den doğan hakları, basit bir şekilde milli otoritenin ‘Anayasayı hedef alıyorlar iddiası ile kaldırılamaz.” demektedir.

AIHM’nin daha önceki kararlarında ‘parti kapatmayı ve yöneticilerine siyasi yasak getirmeyi radikal ve şiddetli bir tedbir olarak nitelendirerek verilen kapatma kararıyla Türk Anayasa Mahkemesi’nin örgütlenme ve ifade özgürlüğüyle ilgili yaklaşımının da kabul edilemez bulunduğunu’ kaydetmişti. Ayrıca, ifade özgürlüğünün sadece zararsız ve sıradan değil özellikle saldırgan, sarsıcı ve rahatsız edici düşünceler için de geçerli olduğunun altını çizmiş, bu anlamda resmi görüşlere karşı gelen kişilerin de politik arenada yer alabilmesi gerektiğine dikkat çekmişti...”denilerek, Refah Partisi’nin kapatılmasının insan haklarına aykırı olduğu belirtilmiştir.

Parti kapatma 6:

(Parti kapatılmadı ancak laikliğe aykırı odak olduğu belirtildi)

ADALET VE KALKINMA PARTİSİNİN KAPATILMASI İSTEMLİ DAVA:

22 Temmuz 2007 tarihli Milletvekili Genel Seçiminde 1.parti olarak Adalet ve Kalkınma Partisi % 46,58 ile **16.327.291 seçmenin oyunu almıştır.**

3 Kasım 2002 tarihli Milletvekili Genel Seçiminde 1.parti olarak Adalet ve Kalkınma Partisi % 34,43 ile **10.848.704 seçmenin oyunu almıştır.**

Anayasa Mahkemesi Başkanlığının 30 Temmuz 2008 tarihli ve Esas Sayısı :2008/1 (Siyasî Parti Kapatma), Karar Sayısı : 2008/2, olan gerekçeli kararında:

“...Dinin sosyal bir kurum olması nedeniyle toplumda dinsel özgürlük taleplerinin ya da gereksinimlerin ortaya çıkması, siyasi partilerin bu sorunlara ilişkin politika belirlemesini gerektirebilir. Ancak, Anayasanın 24. maddesindeki açık hüküm gereği, siyasi

partilerin bu taleplere yönelik politika üretirken, dini ve dince kut-sal sayılan değerleri ve dinsel duyguları siyasal mücadele aracı ha-line getirerek toplumda dinsel talep ekseninde ayrışmalara yol aç-ması laiklik ilkesiyle bağdaşmaz....

Anayasa tarafından demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak tanımlanan partiler bakımından dinin siyasete alet edilmesinin siyasi partilerin demokratik işleviyle de uyumlu oldu-ğu kabul edilemez.

Davalı partinin Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen “demokratik ve laik cumhuriyet” ilkesine aykırı bazı eylemleri belirlenmiştir.

**Üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı,
Kuran Kurslarına yönelik yaş kısıtlaması ve**

İmam Hatip Liselerine uygulanan katsayı sınırlamasının kal-dırılmasına yönelik toplumsal taleplerin bulunduğu görülmekte-dir.... Bu sorunlar toplumda ayrışma ve gerginliklere yol açacak dü-zeyde siyasetin temel sorunu haline dönüştürülmüş, toplumun dinsel konulardaki duyarlılıkları yalın siyasal çıkar amacıyla araç-sallaştırılmış, toplumun temel ekonomik, sosyal ve kültürel sorun-larının siyasetin gündeminde yer alması güçleşmiştir....Dinin ve dinsel duyguların istismarı nedeniyle laikliğe aykırı görülen dava-lı parti eylemlerinin toplumu devlete ve siyasete yabancılaştırması yoluyla demokratik işleyişi engelleyebileceği ve **anayasal düzenin meşruiyetinin sorgulanmasına yol açabileceği** inkâr edilemez.

Organ sıfatıyla davalı Parti Genel Başkanı Recep Tayyip ERDO-ĞAN ile üyelerden 22. Yasama dönemi Meclis başkanı Bülent ARINÇ, Milli Eğitim Bakanı Hüseyin ÇELİK, Milletvekilleri İrfan GÜNDÜZ, Abdullah ÇALIŞKAN, Resul TOSUN, Selami UZUN, Hasan KARA ve üye Hasan Cüneyt ZAPSU'nun; yerel yöneticiler-den Dinar İlçesi Belediye Başkanı Mustafa TARLACI ve Isparta Be-lediye Başkanı Hasan BALAMAN'ın eylemleri, Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin kararlılıkla ve parti üyeleri tarafından yoğun bir biçimde işlendiğini göstermekte-dir. Anayasa Mahkemesinin E. 2008/16, K. 2008/116 sayılı kararıyla iptal edilen 5735 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında **Kanun'un teklif edilmesi ve yasalaşmasının sağlanmasıyla davalı partinin bu ey-lemleri benimsediği anlaşıldığından odaklaşmanın kabulü gere-kir.**

Haşim KILIÇ davalı partinin demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemlerin odağı haline geldiği görüşüne katılmamıştır.

Demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemlerin yaptırımı

Davalı siyasi parti, gerekli bildirim ve belgeleri 14.08.2001 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na vererek 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası’nın 8. maddesine göre tüzel kişilik kazanmıştır. Tüzel kişilik kazanmasından bir yıl sonra 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde %34,28 oranında ve 22 Temmuz 2007 seçimlerinde ise %46,57 oy alarak Meclis çoğunluğunu elde etmiş ve tek başına iktidar olmuştur. 3 Kasım 2002 tarihinden beri programını ve amacını gerçekleştirebilecek parlamento çoğunluğuna, devletin ulusal ve uluslararası politikasını belirleme gücüne ve iktidar olanaklarına sahiptir....

Yukarıda saptanan ayırık haller dışında; davalı partinin iktidarı döneminde 1963 Ankara Antlaşması’yla birlikte Türkiye’nin temel dış politikası haline gelen Avrupa Birliği’ne giriş çabası sürdürülmüş, adaylık statüsünün elde edildiği 1999 yılından başlatılan hukuksal ve siyasal reformlara hız verilmiş, gerek Anayasa’da gerekse yasalarda esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede Anayasanın 10., 30., 38., 90. ve 101. maddelerinde yapılan değişikliklerle savaş zamanlarında dahi ölüm cezalarını olanaklı kılan kurallar Anayasadan çıkarılmış, uluslararası insan hakları sözleşmelerine yasaların uygulanmasında öncelik tanınarak ulusal uygulamaların uluslararası insan hakları standartlarına uygunluğu sağlanmış, basımevi ve basın araçlarının hiçbir şekilde suç aleti olduğu gerekçeyle zapt ve müsadere edilemeyeceği ve işletilmekten alıkonamayacağı esası benimsenmiş, kadın-erkek eşitliğinde ileri bir aşama olan pozitif ayrımcılık temel bir anayasal ilke olarak kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı’nın doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının yargılamanın yenilenmesi nedeni sayılması, Uluslararası Ceza Divanının yargılama yetkisinin kabul edilmesi, 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmeleri başta olmak üzere birçok uluslararası temel hak ve özgürlük belgesinin iç hukuka aktarılması, gayrimüslim azınlıkların statülerinde iyileştirme sağlayan yasaların kabul edilmesi, daha az temel hak sınırlaması içeren dernekler yasasının kabul edilmesi gibi, ülkenin daha de-

mokratik ve özgürlükçü bir yapıya kavuşturulması çabaları, özellikle ataerkil ve geleneksel toplumsal yapıyı modern bir dönüşüme açma fırsatı sunan kadın-erkek eşitliğinin Anayasaya aktarılması, Avrupa Birliğiyle müzakerelerin başlatılması, uluslararası sorunların barışçı yolla çözümüne aktif katkısı dikkate alındığında, davalı partinin sahip olduğu iktidar gücünü ülkenin çağdaş batı demokrasiler standardına kavuşması yönünde kullandığı açıktır....

Üniversitelerde başörtüsünün serbest bırakılması amacını taşıyan ve TBMM’de temsil edilen kimi partilere mensup milletvekillerin teklif ve Genel Kurulda oylanması sırasındaki desteğiyle kabul edilen 5735 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun’un laiklik ilkesine aykırılık nedeniyle iptal edilmesinin ardından davalı parti seçmen kitlesini eyleme ve şiddet hareketlerine teşvik etme gibi, üstlendiği iktidar gücünü bu yönde kullandığına ilişkin delile de rastlanılamamıştır.

Bu açıklamalar ışığında davalı partinin demokrasiyi ve laik devlet düzenini ortadan kaldırma veya anayasal düzenin temel esaslarını şiddet kullanarak ve hoşgörüsüzlükle tahrip etme amacı, bu amacı somutlaştıran eylemleri ve elindeki iktidar olanaklarını şiddet doğrultusunda kullandığına ilişkin veriler saptanamamış, bu eylemler kapatmayı gerektirecek ağırlıkta görülmemiştir.

VII- SONUÇ

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nın, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin temelli kapatılmasına karar verilmesi istemini içeren 14.3.2008 günlü, SP. Hz. 2008/01 sayılı İddianamesi ve ekleri, konuya ilişkin rapor, ilgili Anayasa ve yasa kuralları okundu, gereği görüldüğü düşünülür:

A- Adalet ve Kalkınma Partisi’nin kapatılma davasında yapılan oylamada, Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasındaki demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi nedeniyle Osman Alifeyyaz PAKSÜT, Fulya KANTARCIOĞLU, Mehmet ERTEN, A. Necmi ÖZLER, Şevket APALAK ve Zehra Ayla PERKTAŞ’ın “Parti’nin kapatılması”; Sacit ADALI, Ahmet AKYALÇIN, Serdar ÖZGÜLDÜR ve Serruh KALELİ’nin “Parti’nin kapatılması yerine Devlet yardımından yarı oranında yoksun bırakılması”; Haşim KILIÇ’ın ise “davanın reddi” gerektiği yolundaki oyu sonucunda, Anayasa’nın 149. maddesinin birinci fıkrasında siyasi partilerin kapatılması için öngörülen nitelikli çoğunluğun

sağlanamaması nedeniyle, 2949 sayılı Yasanın 33. maddesinin göndermesiyle 5271 sayılı Yasanın 229. maddesinin üçüncü fıkrası gereğince, en aleyhe olan oyların kendisine daha yakın olan oylara katılmasıyla, Anayasanın 69. maddesinin yedinci fıkrası ve 22.4.1983 günlü, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 101. maddesinin ikinci fıkrası uyarınca, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2008 yılında aldığı (son yıllık) DEVLET YARDIMI MİKTARININ YARISINDAN YOKSUN BIRAKILMASINA,

B- Gereğinin yerine getirilmesi için karar örneğinin Başbakanlığa ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderilmesine, 30.7.2008 gününde karar verildi.” denilmektedir.

KARŞIOY GEREKÇESİ Başkan Haşim KILIÇ:

“Özgürlük yalnızca ve daima farklı düşünenlerindir.” Rosa Luxemburg

Siyasal hayatın vazgeçilmezi olarak nitelenen **siyasi partiler, kapatma yaptırımı ile karşılaşmamak için kendini “olduğu gibi” ortaya koyamamış**, Anayasa’nın ya da Anayasa Mahkemesi’nin “nasıl olması gerektiği” yolundaki ölçülerine uymaya çalışmıştır. **Partilerin olması gereken özgürlük alanları ile Anayasa dışı olma alanı arasında kurulamayan denge Türkiye’de dünyada rastlanmayan sayıda partinin kapatılmasına neden olmuştur.** Bu düşünce ile siyasi partilere sınırsız bir özgürlük alanının gerektiği kastedilmemiştir. Bir türlü yakalayamadığımız uluslararası çağdaş ölçüler yerine **bize özgü demokrasi, laiklik ve hukuk devleti anlayışı ve bu değerlerin dar bir alanda yorumlanması** belirtilen sonucu doğurmuştur.

Türk siyasi hayatında kapatılan partilerin genel olarak “bölünmez bütünlük” ile “laiklik” ilkesine aykırı eylemleri nedeniyle gerçekleştiği görülmektedir.

Dava konusu siyasi partinin “laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline geldiği” iddiası ile kapatılması istemi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bu gerekçeye dayalı görüşlerine önem kazandırmaktadır.

Bu noktada Anayasamızın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında korunan hukuksal değerlerin anlam ve kapsamının açıklanma zorunluluğu vardır. Anayasa’nın 68/4 maddesine göre; siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri Devletin bağımsızlığına, bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilke-

lerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelelerine aykırı olamayacağı gibi sınıf ve zümre diktatörlüğünü amaçlayamaz ve suç teşvik edemez.

Görüldüğü gibi, belirtilen ilke ve yasakların oldukça kapsamlı olması, sınırlarının çizilmemesi, her türlü anlayış ve yoruma açık olması, siyasi partileri sıkıntıya sokacak niteliktedir. 68/4 kapsamındaki korunan hukuksal değerlerin 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda açılımı yoktur. Anayasa hükmünün yasalarla hayata geçirilmesi onların açık, bilinebilir ve öngörülebilir olmasını sağlar. Anayasal hükümlerin genel olarak doğrudan uygulanma nitelikleri yoktur. Bu özellikleri nedeniyle Anayasa'da belirlenen hak ve özgürlüklerin kullanım ve sınırlarına ilişkin (siyasi partiler de olsa) Anayasa'nın 13. maddesine uygun belirli, **genel ve soyut bir yasal düzenlemenin zorunluluğu açıktır. Belirlilik ilkesi** bu yasal sınırlamanın yargısal ya da idari bir tasarrufa ihtiyaç bırakmayacak açıklıkta olmasını zorunlu kılar.

Anayasanın 68/4 maddesindeki korunan hukuksal değerlerin açılımı yasayla yapılmadığına göre, Anayasa Mahkemesi'nin bu boşluğu doldurma görevini yine Anayasa'ya uygun olarak çözümlemesi gerekir.

Anayasa'nın 90. maddesi gereğince, Anayasa Mahkemesi 68/4 kapsamında yaptığı değerlendirmelerinde usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmalarla çatışmaya meydan vermemelidir. Bu gereklilik nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlarında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin siyasi parti kapatma davalarında kullandığı standart ölçüleri gözardı etmesi düşünülemez. Aksi halde Anayasa Mahkemesi'nin bu davalarda oluşturduğu değişken ve subjektif değerlendirmeleri siyasi hayatı belirsizliğe itecektir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin, laiklik karşıtı eylemlerin odağı olması nedeniyle kapatılan Refah Partisi davasındaki değerlendirmeleri önemlidir. Mahkeme, Refah Partisi'nin kapatılması kararını sözleşmeye aykırı bulmadığını şu şekilde özetlemektedir. "Bu davada sözkonusu müdahalenin zorlayıcı bir sosyal gereksinim sonucunda olup olmadığı sorununun incelenmesiyle bağlantılı olarak üstte sayılan noktaların toplu olarak değerlendirilmesinde Mahkeme, Refah üye ve liderlerinin Anayasa Mahkemesi kararında da belirtilen eylem ve konuşmalarının tüm partiye isnat edilebilir olduğu, bu eylem ve konuşmaların Refah'ın çok hukuklu sistem çerçevesi içinde şeriate dayalı bir rejim oluşturmaya yönelik uzun

dönemli bir politikanın varlığını ortaya çıkardığı ve Refah’ın politikasını uygularken ve öngördüğü sistemi yerleştirirken kuvvete başvurma olasılığını dışlamadığı sonucuna varmıştır. Bu planların demokratik toplum kavramıyla bağdaşmaması ve Refah’ın bunları uygulamaya geçirmek için yakaladığı fırsatların demokrasiye yönelik tehdidi daha somut ve daha yakın kılması karşısında, Anayasa Mahkemesi tarafından başvurulara uygulanan cezanın sözleşmecî Devletlere tanınan yorum hakkının sınırları içinde “zorlayıcı bir toplumsal gereksinimi makul bir biçimde karşılayan nitelikte olduğu düşünülmektedir.”

Buna göre, Refah Partisi’nin, çok hukuklu bir sistem istemekle “demokrasinin temel ilkeleriyle bağdaşır olmayan” şeriat düzenini hedeflediği, bu düzenin gerçekleşmesi için demokrasi dışı (cihat çağrısı şiddet olarak değerlendirilmiştir.) yollara başvurusu olasılığının yüksek olması ve bu olasılığın dışlandığı yönünde adımlar atılmaması gerekçesiyle kapatılması sözleşmeyi ihlal olarak görülmemiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, demokrasiyle bağdaşır olmayan bir düzeni kurmak amacıyla **şiddeti araç olarak kullanmak durumundaki partilerin kapatılabileceğine onay vermektedir.**

Bu kriterler gözetilerek davalı partinin laiklik karşıtı fiillerin odağı haline gelip gelmediği değerlendirilmiştir...

Bireylerin dini inanç ve kanaat özgürlüğünün yanında, inanç ve kanaatlerini dışa yansıtma ve yaşamlarını dini inanç ve kanaatlerine göre sürdürme hakkı da Anayasa’nın tanıdığı bir temel insan hakkıdır. Dolayısıyla Cumhuriyetin değişmez niteliğinden biri olan insan haklarına saygılı/dayalı devlet ilkesi, devlet erki kullanan tüm kurumları bireylerin dini inanç, kanaat ve dinsel pratik özgürlüğüne saygılı olmaya, kişinin bu özgürlüğünün önündeki engelleri ortadan kaldırmaya zorunlu kılmaktadır.

Laiklik ilkesinin bu Anayasal tercihi zayıflatıcı biçimde yorumlanmasının, farklı uygulamaları da olsa çağdaş dünyanın laiklik anlayışıyla bağdaşmadığı düşünülmektedir.

Davalı Parti’nin “ODAK” olduğu konusunda varılan sonuca, sözkonusu siyasi parti genel başkanı ve üyelerinin genel olarak üniversitelerde uygulanan başörtüsü yasağı, imamhatip lisesi mezunlarına üniversiteye girişte uygulanan katsayı ve kuran kursları üzerine gerçekleştirdikleri söz ve eylemleri esas alınarak varılmıştır. Belirtilen konulara ilişkin söz ve eylemler Anayasa’nın 68/4

maddesinde belirtilen “laik Cumhuriyet” ilkesine aykırılık olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle Anayasa da yer alan “laiklik” ilkesinin irdelenmesi gerekli görülmüştür.

Anayasa’nın 24. maddesinde din derslerinin zorunluluğu öngörülmüş, 136. maddesinde Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile devletin bireylere dini inançları konusunda hizmet vermesi kabul edilmiş, yasal düzenlemelerle de imam hatip okulları ile kuran kursları devletin eğitim ve öğretim kurumlarının parçası haline getirilerek devletin dinle olan ilişkisi düzenlenmiştir.

Gereğesi ne olursa olsun laiklikle ilgisi bulunmayan bu düzenlemelerin Türkiye gerçeğinden doğduğu kabul edilmelidir. Ancak bu gerçeklere laiklik boyutundan bakıldığında devletin dinle ilgisi kesmediği açıktır. Belirtilen düzenlemeler, Türk halkına verilen dinsel içerikli eğitim, öğretim, kurs ve uygulamalarla hayata geçirilmiş, bireyler buradan aldıkları dini kültürle dini yaşamalarına yön vermişlerdir. Verilen bu kültürle davalı partinin aldığı cezanın dayanağı olan başörtüsü, imam hatip liseleri ve kuran kurslarına ilişkin söylemleri arasında ciddi bir bağlantı vardır. **Yasal zeminde dinsel öğretilere kavuşan bireyler verilen bu bilgileri hayata geçirme aşamasında sorunlarla karşılaşmışlar, bu sorunların toplu biçimde sözcülüğünü yapan siyasi partiler ise kapatılma yaptırımını ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu çelişki yaşanmaya devam etmektedir.**

Anayasamızda bize özgü olan bu laik yapının siyasi partilerin kapatılma davalarında gözardı edilmesi mümkün değildir. Zira böyle bir yapıda dinsel alanlarla-siyasal alanın kesişmesi kaçınılmazdır.

Devletle bağlantılı bu dinsel düzenlemeler olmasaydı bile, Anayasa’nın 24. maddesinde öngörülen din ve vic-dan özgürlüğü, buna bağlı olarak ifade özgürlüğü ve eğitim ve öğretim hakkı, dinsel kaynaklı bireysel taleplerin ve buna bağlı olarak toplumsal taleplere çözüm öneren siyasi partilerin vazgeçilmez güvenceleri olduğu kuşkusuzdur. Hemen belirtmek gerekir ki laikliğin temel unsurlarını yok etmeye yönelik taleplerin bu güvence kapsamında olduğu düşünülemez.

Bir siyasi parti, dinsel bir inancı benimseyemez ya da onun propagandasını yapamaz. Devletin düzeninin din kuralları ile yönetilmesine ilişkin taleplerle ilgilenemez. Ancak, bu inanç ya da dinsel öğretinin dış dünyaya yansımaları ile bağlılarının ihtiyacı olan özgürlük alanı ile ilgilenmesi de engellenemez. İlgi duyul-

lan din değil özgürlüktür. Siyasi partilerin yaptığı da bu özgürlüğün sözcülüğüdür.

Bu nedenle, Anayasa Mahkemesi siyasi parti kapatma davalarında demokrasinin, laikliğin ve hukuk devletinin temel öğelerinin partilerce reddedilip edilmediği, partilerin demokratik ve laik hukuk devletine düşmanca tavrının olup olmadığı, insan onurunu aşağılayan amacının varlığı ya da farklı düşünenlere hoşgörüsüzlük konularında inceleme yapmak zorundadır. **Meşruiyet zemini olmayan bu amaçlara ulaşmak için zor ve şiddet kullanma yönteminin benimsenmesi ya da buna çağrı yapılması bir partinin kapatılması için yeterli gerekçe oluşturacaktır.** Başka bir anlatımla siyasi partilerin amacı ile bu amaca ulaşmak için kullandıkları aracın demokratik bir düzende kabul edilebilir bir niteliğe sahip olduğu sonucuna varılırsa kapatılma sözkonusu olamayacaktır.

.... Değerlendirilmeye parti genel başkanı ve diğer mensuplarının 30 söylem ve eylemi esas alınmıştır. Bu söylemlere ilişkin yapılan değerlendirmelere de katılma olanağı bulunulamamıştır.

Bu söylemlerin laikliği ortadan kaldırma amacı taşıdığını söylemek oldukça zordur. Zira siyasi partilerin tek sermayesi toplumsal sorunlar ve taleplerdir. Bir boyutuyla öğrenim diğer boyutuyla din ve vicdan özgürlüklerini ilgilendiren bu konuların siyasi bir parti tarafından dile getirilmesi hem Anayasamızın hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin güvence altına aldığı **ifade özgürlüğü kapsamındadır.**

Din ve vicdan özgürlüğünü ilgilendiren bir sorunun Türkiye’de nasıl çözüleceği ya da ifade edileceği oldukça sorunludur. Zira sözkonusu partinin kapatılması isteminin önemli bir bölümünü içeren **üniversitelerdeki başörtü sorunu tüm partiler tarafından dile getirilerek çözüm önerilirken bu söylem ve önerilerin bazı partiler için kapatılma sebebi sayılması bazıları için ise hiç sorun yaratmaması dikkat çekicidir.** Anayasa’nın 10. ve 42. maddelerinde yapılan değişiklikte bu kapsamdadır.

Anayasa’nın 68/4. maddesi kapsamında görülerek Parti’nin kapatılması için **ileri sürülen eylemlerin laikliği ortadan kaldırmak suretiyle şeriat düzenini getirme amacı ile nitelendirilmesi ağır, ölçsüz ve demokratik sabırla çelişen yaklaşımlardır.** Başka bir anlatımla, demokratik düzen reddedilmeden laikliğin somut düzenleniş ve uygulanış biçimine aykırı söylemler şiddet içermedikçe ifade özgürlüğünün güvencesi altındadır.

Davalı siyasi partinin iktidar olduğu süreç içindeki tüm çalışmaları ve etkinlikleri birlikte değerlendirildiğinde, demokratik düzeni reddeden bir amacına ulaşamadığı gibi eylemlerinin şiddet ya da şiddete çağırıcı içermemesi nedeniyle laikliğe aykırı fiillerin odağı olduğundan sözedilemez.

Bu nedenle, ne kapatılma ne de Devlet yardımından mahrum bırakılma düşüncelerine katılmadım.” Demmiştir.

DAVALI PARTİ SAVUNMASINDA ÖZETLE;

Haklarında düzenlenen iddianamenin baştan aşağı belli bir siyasi/ideolojik yaklaşımı yansıttığı, bu haliyle adeta bir muhalif siyasi parti bildirisi niteliğinde olduğu, dolayısıyla bu davanın siyasi bir dava olduğu, iddia makamının önyargılı ve ideolojik tutumunu esas hakkındaki görüşünde devam ettirdiği, baştan sona “emperyalizm”, “ihamet”, “irtica”, “mürteci”, “din tacirleri”, “tertipçi”, “sömürgeci”, “mandacı”, “işbirlikçi”, “gerici”, “iç ve dış odaklar” ve “siyasi hegemonya projesi” gibi hukuken tanımlanması imkansız ve fakat belli bir siyasi/ideolojik tavrı yansıtan kavramlarla kanatini oluşturduğu, tarihsel olayları 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuş olan Adalet ve Kalkınma Partisine karşı açtığı davanın konusu haline getirdiği ve indirgemeci yaklaşımla “irtica tehlikesinin mevcudiyeti ve yakınlığı”na kanıt olarak gösterdiği, bunun hukuk etiği ile bağdaşmadığı, karmaşık toplumsal olayları kategorik genellemelerle açıklamaya çalışan bir pozitivist yaklaşımla, hukuk alanında telafisi imkansız sonuçlara yol açmaktan çekinmediği,

İddianamenin “toplama” delillerle şişirilerek özensiz ve düzensiz bir şekilde kaleme alınan siyasi mülahazaları yansıtan bir metin niteliğinde olduğu, kanıtların arasında “Birliğimizi kapatma hükmü taşıyan taslak her şeye rağmen kanunlaştığı takdirde yasal haklarımız kullanılacak, Anayasanın 90/son maddesi uyarınca tüzel kişiliğimiz devam edecektir” ifadesine yer verilen ve partilerine ve hükümet politikalarına karşı tavırlarıyla bilinen YARSAV’a ait olduğu anlaşılan yazıların arkasına yapıştırılan gazete kupürlerinin çıkmasından, aynı şekilde Ak Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ile ilgili gazete kupürlerinin üzerinde el yazısıyla “RTE röportajı” şeklinde bir ifadenin bulunmasından anlaşılabilirliği,

Başsavcılığın esas hakkındaki görüşlerinde tasavvur ettiği toplum modelinin dehşet uyandırıcı olduğu, bu modelin farklılıkları düşman olarak gören, çoğulculuğa, çok partili yaşama, siyasi parti-

lere, sivil toplum kuruluşlarına, aydınlara, din adamlarına ve üyesi bulunduğumuz uluslararası kuruluşlara kuşkucu ve komplocu olarak yaklaşan bir model olduğu, demokrasiyle laikliği bir araya getiren “demokratik laiklik” kavramından bile rahatsızlık duyan bir anlayışın, ne demokrasiyi ne de laikliği korumasının mümkün olmadığı,

Davanın temelinin, Adalet ve Kalkınma Partisinin demokrasi ve laiklik anlayışı ile Başsavcının anlayışının bağdaşmamasının yattığı, Partinin laiklik anlayışının başkalarının temel hak ve özgürlüklerine tehdit oluşturmadığı, farklı din ve inançları sosyolojik bir gerçeklik olarak kabul ederek bunların bir arada barış içinde yaşamalarını hedeflediği, bu nedenle de bireyi değil devleti muhatap aldığı, Anayasanın 2. ve 24. maddeleriyle bunların gerekçelerinin de aynı doğrultuda olduğu, laikliğin devlet ve din işlerinin bir birinden ayrılmasını ve devletin tüm inançlar karşısında tarafsız olmasını gerektirdiği, ancak bir inanca dönüşmeye başladığı yerde, devletin bireysel inançlar karşısına yeni bir inanç sistemi çıkarmasının kaçınılmazlaşacağı, bunun ise devletin meşruiyetini zedeleyeceği, iddianamede laiklik ilkesinin değil, laiklik adıyla totaliter bir ideoloji, bir felsefi kanaat ve en tehlikesi diğer dinî inançlarla rekabet halinde olan bir inanç sisteminin tanımlandığı ve savunulduğu,

Yaşam biçiminin, asgari ölçekte bireysel yaşamların ve özgürlüklerin insana tanıdığı çerçevede yapılan tercihlerle oluştuğu, bireylerin değerlerini ve dünya görüşlerini ifade ettiği, yaşam biçiminin özgürce belirlenmesinin bireysel özgürlük olduğu, siyasal düzen kuralı olan laikliği yaşam biçimi olarak kabul etmenin, bu özgürlükleri ortadan kaldıracığı ve hangi yaşam biçiminin laik olup olmadığını da bilinmediği, bunu kabul etmenin, totaliter sistemlerde olduğu gibi karar vericilerin yaşam biçimlerinin tüm topluma dayatmasına olanak sağlayacağı, laikliğin bir yaşam biçimi olmayıp, tersine farklı yaşam biçimlerini bir arada ve barış içinde yaşatan ilkenin adı olduğu, Anayasanın 5., 17. ve 20. maddelerinin bunu öngördüğü,

Laikliğin felsefi bir inanç olmadığı, bilime dayanan çağdışı pozitivist bir ideolojiyi yansıttığı ve bilimsel olmadığı,

Başsavcılığın din anlayışının sosyolojik gerçeklikle bağdaşmadığı, dinin yalnızca bireylerin vicdanında yer alan bir olgu olarak değerlendirilmesinin gerçekliğe aykırı olduğu ve kendisiyle çeliştiği, laikliğin insanı kul olmaktan çıkarıp birey yapan bir ideoloji olarak sunulmasının, teolojik anlamda insan ile tanrı arasındaki ilişkinin

koparılması, dolayısıyla dinin esasen vicdanda da yer edinmemesi gerektiği sonucunu doğurduğu, iddianamede yer alan dini inanç ve duyguların sadece vicdanlarda kalması, dinin sosyal ve kültürel bir bağ oluşturamayacak şekilde yaşanması ve toplumsal alandan dışlanması gerektiği şeklindeki katı ideolojik yaklaşımın hiçbir Batılı demokratik laik sistemde karşılığının olmadığı,

Tüm toplumlarda dinin, bireylerin kimliklerini belirleyen temel kaynaklardan birini teşkil etmesi nedeniyle, din ve vicdan özgürlüğünü güvenceye alan laikliğin, bu özgürlüğün toplumsal yansımalarını reddetmeyeceği, dolayısıyla iddianamede “devletin ve hukukun” dine dayandırılmaması ile bireylerin din ve vicdan özgürlüğünün toplumsal alanda yansımalarının birbirine karıştırılmasının temel hatalardan birisi olduğu,

Devletin sosyal, hukuki, siyasi ve ekonomik temel düzenlerini Avrupa hukukuna uyarlayarak modernleştirmiş ve laikliğin ikinci ayağı olan din ve vicdan özgürlüğünün alanını genişletmiş bir partinin, laikliği ihlal ettiğini ileri sürmenin ancak bir algılama hatasından kaynaklanmış olabileceği, partinin Başsavcının pozitivist ve militan laiklik anlayışı yerine özgürlüğü esas alan bir laiklik anlayışını benimsemesi nedeniyle irtica suçlamasıyla karşılaşmasının kabul edilemez olduğu, partinin, laikliği resmi bir yaşam biçiminden çok, farklı yaşam biçimlerinin bir arada yaşamasına olanak sağlayan siyasal ilke olarak kabul ettiği, bu özgürlükçü tutumun batı demokrasilerinde de kabul edildiği, aksi taktirde belirli bir yaşam tarzına sahip azınlığın diktasının savunulmuş olacağı, partilerinin hiçbir zaman referandum veya benzeri yöntemlerle laikliğin meşruiyetini ve uygulanabilirliğini sorgulama çabası içine girmediği,

Topluma karşı “neden yeni taleplerde bulunuyorsunuz?” demenin vatandaşa tebaa muamelesi yapmak anlamına gelen çağdığı bir yaklaşım olduğu, vatandaşların mevcut hak ve özgürlüklerin yetmediği durumda, siyasal, kültürel ve bireysel yeni haklar talep edebileceği, sivil toplumun ve siyasi partilerin işlevinin de bunları toplulaştırmak, demokratik yollardan gündeme getirmek olduğu, uzun süre toplumun gündeminde olan bir olgunun zorunlu olarak siyasetinde ve toplum temsilcilerin gündeminde de olacağı, nitekim Türkiye siyasal yaşamının demokratik ve laiklik açısından kuşku duyulmayan önemli kişilerin de aynı zorunu kendilerinden farklı şekilde gündeme getirdikleri ve çözülmesi gereğini beyan ettikleri, taleplerin başka partiler tarafından dile getirilmesi gerçeği karşısında yalnızca kendilerine karşı dava açılmış olmasının “konuşana gö-

re muamele” anlamına geldiği,

Hukuku yapanların ve uygulayanların her özgürlük talebini rejimi yıkma teşebbüsü ve laikliğe karşı tavır olarak algılamasının, şu an sahip olunanın hak edilmediğini gösterdiğini, çünkü şu an sahip olunanın dünün talepleri olduğunu özgürlük mücadelesinin gösterdiği, bu çerçevede yeni anayasa gerekliliğinin uzun yıllardan beri devam ettiği ve çeşitli taslaklar veya önerilerin kamuoyuna sunulmuş olduğu, kendilerinin bunlardan farklı olmayan bir taslağı sunmaları nedeniyle suçlanmalarının haksız olduğu,

Türkiye’nin çağdaşlaşma projesine iktidara geldikleri günden beri büyük bir ivmeyle devam ettikleri, toplumun çok önemli ölçüde değişim ve dönüşüm geçirerek hızla çağdaş ülkeler standardına ulaştığı, ancak bu tarihsel süreçte yoğun suçlamaların yaşandığı, eldeki davanın da bu suçlama geleneğinin bir ürünü olduğu, ülkede yaşanan gelişmelerle birlikte sorunların da bulunduğu, ancak demokratik toplumun geniş bir aile olduğu, her sorunun mahkemede çözülmesi yerine demokratik bir sabırla, hoşgörülle, saygı ve alçak gönüllülükle çözümlenmesi kalıcı olacağı, toplumun sorun çözme yeteneğinin geliştirilmesinin olaylar karşısında hisle, hamasetle veya husumetle değil, akılla, sağduyuyla çözümlenmesi gerektiği, bunun adının “demokratik yöntemlerle sorun çözmek” olduğu, aksine hukuk kurumlarının aşınıp güven kaybına uğrayacağı,

Partiye isnat edilen eylemlere ilişkin ikna edici hiçbir delil sunulmadığı, davadaki delillerin önemli bir kısmının dava açılmasına karar verildikten sonra üretildiği, dolayısıyla davanın “google davası” olduğu, gazete kupürlerinin delil niteliğinin bulunmadığı, ses ve görüntü kayıtlarının bile tek başına delil olarak kullanılmadığı bir hukuk sisteminde, internet gibi yalan ve yanlış haberlerin çok yoğun bir şekilde yer alabildiği sanal bir ortamdan delil üretmeye çalışmanın bir hukuk garabeti olduğu,

Beyan ve haberlerin delil niteliği bulunmadığı, ses ve görüntü kayıtlarının sunulmadığı, yurt içinde ve dışında yayınlanmış gazetelerdeki haberlerin tahrif edilerek sunulduğu, ek delillerle doğrulanmayan haberlerin, tekzip edilen ve aslı olmayan konuşmaların delil olarak kullanıldığı, sayısız haber kaynağının varlığı nedeniyle tekzip edilmeyen ifadelerin doğruluğunun karine olarak kabul edildiği, kimi haberlerin bir birleriyle çatıştığı görülmeden aleyhe olan haberin kullanıldığı,

Yasama sorumsuzluğu kapsamında bulunan sözlerin delil olarak kullanılmayacağı, partinin kurulmasından önceki söz ve ey-

lemelerin isnat edilmesinin hukuk güvenliğine aykırı olduğu, parti üyesi olmayan kişilerin eylemleri ile, partinin benimsemediği ve olumsuz tavır gösterdiği eylemlerin de partiye isnat edilemeyeceği,

İddianamede lehte olan delillere yer verilmemiş olmasının Ceza Muhakemesi Yasasına aykırı olduğu, delil üretme gayretiyle masumiyet karinesi ihlal edilerek Anayasanın 38. maddesine aykırı davranıldığı,

Partinin anayasaya aykırı eylemlerin odağı haline gelmediği, çünkü Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı fiillerin ceza hukuku anlamındaki fiiller olduğu, bu nitelikte olmasa da laikliğe aykırı eylemin mevcut olmadığı, iddianamede belirtilen parti organ ve üyelerinin eylem ve söylemlerinin ise siyasi propaganda ve eleştiri hakkı çerçevesinde kalan eylemler olduğu, eylemlerin yoğunluğunun partinin sahip olduğu üye sayısı ile ilgili olduğu, dolayısıyla iddianamede belirtilen söz ve faaliyetler hukuka aykırı nitelik taşımadığı gibi, partinin bütünsel yapısı ve üye sayısı dikkate alındığında bunların bir “yoğunluk” oluşturmasının da söz konusu olmadığı, dolayısıyla bir benimseme tartışmasının yapılamayacağı,

Bu davada partinin yetkili organlarınca alınmış laikliğe aykırı herhangi bir karar olmadığı, sadece AK Parti Genel Başkanının laikliğe aykırı olmayan “eylemleri”nin, daha doğrusu “ifadeleri”in kaldığı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ışığında değerlendirildiğinde, bu davanın ifade ve örgütlenme özgürlüğü ile serbest seçim hakkının ihlali olduğu, eylemlerinin laikliğe aykırı olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığı, demokrasiye uzak ya da yakın bir risk oluşturduğuna dair hiçbir delilin bulunmadığı, aksine partinin tasavvur ettiği ve savunduğu modelin demokratik toplum modeli olduğu, partinin şiddet ile ilişkilendirilemeyeceği, iddia makamının AİHM kararını çarpıttığı, başta parti genel başkanı olmak üzere, tüm organ ve üyeleriyle kurulduğundan beri herkesi kucaklamaya çalışan, farklılıklara saygıyı ve bir arada yaşama hedefini siyasi önceliği haline getiren bir siyasi partinin “hoşgörüsüzlük”le itham edilmesinin akla, mantığa ve insaf ölçülerine aykırı olduğu, bu ithamın esasen İddia makamı için geçerli olduğu, Türkiye’yi kaosa sürüklemek isteyen odakların tezgâhladığı iğrenç Danıştay saldırısıyla, parti arasında bir ilişki kurmaya yönelik ifadelerinin hafif tabirle, iftira olduğu ve Başsavcılığın bu iftiraya iştirak ettiği, aynı mantıkla, iddianamenin ardından partilerine yönelik

saldırıları nedeniyle başsavcılığın da suçlanabileceği, bu düşüncenin zorlama olduğu,

Başsavcının kendi görev ve uzmanlık alanları dışındaki konuları yorumlama çabasını hukuksal gerçeklik ve bilimin gereği olarak sunduğu, tarihi, dini, tıbbi bilgiler ile tamamen siyaset ve uluslararası siyaset konuları hakkında hüküm kurarak bunları iddianameye aktardığı,

Hiçbir partinin devamı olmadıklarının icraatları ve söylemlerinden anlaşılabilmesi, dış politikaları ile laiklik arasında bir ilişki kurulamayacağı, uygulamaların devletin dış politikasının bir devamı niteliğinde olduğu,

Yasama faaliyetleri nedeniyle partinin sorumlu tutulamayacağı, çünkü bunun parti işlemi olmaktan çok yargısal yoldan denetlenebilir anayasal organ eylemleri olduğu,

Sonuç olarak haklarında açılan bu davada başsavcılığın özgürlük lehine yorum yapmak bir yana, adeta “niyet okuyuculuğu” yaparak olmayan şeyleri varmış, olmayacak şeyleri de olacakmış gibi gösterme çabası içine girdiği,

Bu davada partiye yaptırım uygulanmasını gerektirecek haklı hiçbir sebebin bulunmadığı, AK Partinin hukuka aykırı eylemlerin değil, millete hizmetin, insan haklarının, demokrasinin, barış ve kardeşliğin, hoşgörünün ve Türkiye sevdasının odağı olduğu, AK Partinin altı yıllık iktidarı dönemindeki icraatlarının, onun demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin teminatı olduğunu açıkça ortaya koyduğu,

Cevap layihalarında ve eklerinde ortaya konan ve Anayasa Mahkemesi’nce re’sen gözetilecek nedenlerle AK Partinin kapatılması hakkındaki davanın reddine karar verilmesi gerektiği görüşü dile getirilmiştir.”

Sonuç olarak, temel hak ve özgürlüklerle ilgili talepleri, soyut ve ideolojik laikliğe aykırı eylemler olarak tanımlayıp, parti kapatma davası açılması, para cezası verilmesi din ve vicdan özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ile ifade özgürlüğüne de aykırılık teşkil etmektedir.

TÜRKİYE'DE SÜNNİ MÜSLÜMANLARA YÖNELİK DİNİ AYRIMCILIK HAKKINDA BEYANLAR:

1-HÜSNÜ AKTAŞ - VAHDET VAKFI – VAHDET EĞİTİM YARDIMLAŞMA VE DOSTLUK VAKFI-

(06 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Vahdet Vakfı 1989’da kuruldu. Misak adlı bir dergi çıkarıyorlar. Talebelere burs veriyorlar.

Gelirleri daha çok zekat ve şahsi yardımlardır. Asıl amacı tutuklu ve hükümlü ailelerine maddi ve manevi yardım yapmak. Vakfın adli yardım fonundan tutuklu ve hükümlü yakınlarına hukuki yardımlar yapıyor, avukatlar tutuluyor. 11 ayrı yerde şubeleri var. Hapishanelere 40 milyarın üzerinde kitap yardımı yapıldı. Sistemden dolayı, açık öğretimde okumak zorunda bırakılan öğrencilere eğitim katkısı yapıyor. Vakıf için eğitim 1. amaçtır.

Osmanlı devleti herhangi bir kavmin dinin devletinden ziyade bir millet devletiydi. Cumhuriyetle laiklikle birlikte bigensiz bir sistem ortaya çıktı. Devlet dini kendi çıkarları doğrultusunda kontrol edip kullanmaya başladı. Onların İslam’ı Hz. Muhammed’in getirdiği İslam değil. Bu Türkiye’ye has Türkiye İslam’ı... Modern dünya bütün dinleri kabul etmiyor. Hepsine karşılar. Yeni bir din ortaya getirdiler; insanlık dini.

Osmanlı’da herkesin hakkı korunurdu. Ruhban okulunun kapatılmasından bahis bile açılmazdı. Her kesimin hakkı korunurdu. Türkiye cumhuriyetinde tam tersi olmaya başlandı.

İttihat ve Terakki partisi Ermenileri öldürdü, Suriye’de de Arapları öldürdü. Bu zihniyet varlık vergisi adı altında zengin Yahudi ve Hıristiyanların mallarına el koydu. Kimisi doğuya, Aşkale’de maden ocaklarına çalıştırılmak üzere gönderildi. İstanbul’da 2. Mahmut zamanında yapılan nüfus sayımında Gayri-Müslümanların nüfusu Müslümanlara eşitken bugün sayıları yok denecek kadar az. Bu nüfusa ne oldu?

Asıl problem anayasadaki maddelerde. Bu maddeler değişmedikçe Türkiye’de bu ayrımcılık sorunu bitmez... 1989’da Kürtler diye bir kavim var dediğim için bana dava açıldı. Türk milleti kavramı büyük bir sorun. Yanlış bir kavram bu da laiklikle Türkiye’ye geldi. Alt kimlik-üst kimlik diye bir şey olmaz herkes eşit kabul edilmeli. Çoğulculuk olmamalı. Anayasa da ayrımcılık var. Bu ay-

rımcılığı ortadan kaldırmak lazım. Bunları değiştirmek lazım. Yoksa polislerin yaptıkları o kadar da önemli değil. Yazılı anayasa başlı başına büyük bir sorun. Her şeyi kuşatıyor. Bu konular çok hassas anayasa böyle oldukça sorunlar devam eder. Türkiye’de laiklik bir din haline getirildi. Müslümanların “bizim laiklikle bir problemimiz yok” demeleri de aynı zamanda büyük problem. Din vicdan özgürlüğü Türkiye’de laiklikle sınırlı, niye sınırlı? Daha 17 yaşındayken bana dava açıldı. Sebebi laikliği eleştirmem. Laiklik en büyük ayrımcılık onunla dine müdahale ediyorsun. Camiler anayasasının 136. maddesine göre yönetiliyor. Yani laiklik camilerin yönetilmesine karar veriyor. Gayri Müslimler Lozan’da elde ettikleri bazı haklarla en azından liderlerini falan seçebiliyorlar. Müslümanların o hakkı da yok. Türkiye’de, Müslümanlara lideri, devlet seçiyor. Kadının mehir hakkı kaldırılmış. Bu dini tahrif etmektedir. Türkiye de yaşayan Müslümanlar kitapta yani Kuran da yazılan, emredilen İslam’ı yaşamıyorlar. İslam’ı tebliğ ettiğim için, başka da hiç suçlama yok, 4,5 yıl hapis yattım. Türkiye’de Allah’ı inkar, Peygamberi inkar serbest ama Anayasadaki maddeleri inkar, kabul etmemek yasak. Sivil anayasa diyorlar ama Türkiye de tam bir militarist Anayasa var. Böyle giderse bizim rüyalara da müdahale etmeye başlayacaklar. Yani istediğimiz rüyayı görmeye de hakkımız olmayacak. Türkiye’ye hiçbir zaman demokrasi gelmedi. Sadece tek partili CHP döneminden çok partili CHP’ye geçildi. Gerçekte çok partili sistem Türkiye’ye hiç gelmedi. Türkiye’de ayrımcılık bizzat hukuktan kaynaklanıyor. En iyi anayasa 1921 anayasasıdır, insan hakları açısından. Onu istesek kabul etmezler. Çünkü o zaman din İslam’dır yazılıyor. Kurumlar Anayasayı ister istemez uyguluyorlar. Türkiye de takiyye yapılıyor deniliyor. Bu şartlarda bu ülkede takiyye yapamazsan olmuyor ki anayasa seni takiyye yapmaya zorluyor. Türkiye’de yapılan kamuoyu araştırmalarında ordu en güvenilir kurum seçiliyor. Tabi ki seçilecek, silahu almış eline bir de seçilmesin. Madem en güvenilir, halk yaptığınız 28 şubatı niye destekleyip benimsemedi. Kamuoyu yoklamalarına güvenilmez. Çünkü nerede yaparsan oraya göre sonuç çıkar. İsmailağa cemaatinde yaparsan halkın % 99’u çarşafı, sakalı tercih eder. Modern putlar çıktı “kamuoyu” bunlardan biri. Sistem içinde kalan bütün gruplar kadrolaşmaya çalışır, zamanı gelince de bu kadrolarını kullanırlar. Türkiye’de derin devlet ittihat terakiden beri vardır. Hiç vazgeçilmemiştir. Anayasada başörtüsünü yasaklayan kanun yok ama Türkiye’de yasak. Türkiye de yazılı hukukun yanında bir de fiili hukuk vardır. Bunu 1930’larda M. Esat Bozkurt dönemin adalet bakanı, açıkça bel-

li etmiştir. Anayasa insanın kendi kendine vurduğu prangadır. Türk milleti üst kimlik gibi şeyler de prangalardır. Bazı şeyler propaganda malzemesidir. Bunu da elinde silah olan kullanır. Bize gelen şikayetlerin hemen hepsi ayrımcılıktan. Hapis cezası diye bir şey veriyorlar bu yanlış. Adamı içeri alıyorsun, besliyorsun. Ailesi dışarıda perişan oluyor. Modernizmin dünyada akıttığı kan kilisenin yeryüzünde akıttığından fazladır. Zamanında Hitler'e, Saddam'a, Arafat'a Nobeller, ödüller verildi. Çünkü onlar lazımdır onlar için. Türkiye de serfler ve senyörler vardır. Senyörler askerlerdir geriye kalanlar serflerdir. Genel Kurmay Başkanı bugün istemezse AKP kapatılmaz, kim kapatacak. Türkiye'de asker 27 Mayıs'ta kendi siyasi rejimini kurdu. Türkiye'de MGK ne derse o olur. Türkiye Meclisini polisler değil askerler korur. Niye, çünkü darbe yaptıklarında kolay yapsınlar diye. Yoksa herhangi bir kanuni gerekçesi yok. Türkiye'de bugün Malatya cinayeti, rahip ölümleri ve benzeri olaylar oluyor. Osmanlıda bunlar yoktu niye? Malatya olayı bir vahşettir. Hiçbir Müslüman'ın yapabileceği bir şey değildir. Tarihte böyle bir şeyi Müslümanlar yapmamıştır. Ergenekon kendisi propaganda yaptı, İncil'in içinde para verip halkı kandırıyorlar diye. Bugün Türkiye'de olan şeyler iktidar kavgasıdır. Hükümetle ilgisi yok. Türkiye'de meclisin yaptıklarını Anayasa, Hükümetinkini Danıştay denetliyor. Son zamanlarda gidişatta bir düzelme var. Çıkarıcıları yaygaranın sebebini İslami geri geliş gösteriyorlar. Atatürk'ün partisi Türkiye'de niye hiç iktidara gelmiyor. Çünkü halkın onlara tepkisi var. Ak Parti'ye oy verenler partiyi sevdiğinden vermiyor, sisteme karşılar diye veriyorlar. Ecevit'i iktidara % 42 oyla getiren şu sözü: "Bu sistem değişmeli." Türk Tarih Kurumu, Kemalizm Türklerin dinidir diye yazıyordu. Deniz Baykal Türkiye'de hiç sorun yok diyor. İnsan senin gibi olursa tabii ki hiçbir sorun olmaz. Osmanlı'da devlet için çalışan devletten maaş alan din adamı yok. Maaşları vatandaşların kurduğu vakıflar tarafından ödenir. Türkiye'de durum tam tersi; imamlar, devlet memuru, Diyaneti, camii, memur yeri yaparsa tabii ki Alevi de cemevini ister. İstemekte de haklı. Diyanet Türkiye'de Türkiye Müslümanlığını yaygınlaştırmaya çalışıyor. İslam'ı bozmaya, tahrif etmeye uğraşıyorlar. Bunun için de din alimi olduklarını iddia edenleri kullandılar. İmam Hatiplere tahrif edilmiş bir kitap olan 'İslam Gerçeği' denilen o kitabı gönderiyorlardı. İşin başında da Doğan Beyazıt vardı. Cumhuriyetin başında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanununa herkes uymak zorunda ama askerler hariç. Ailelere yardım yapıyorduk diye 28 Şubat'ta tutukladılar bizi. Bu parayı nereden getiriyorsunuz, diyorlardı.

Bize gelen paralar bağış, zekat, kişisel yardımlar, her taraftan geliyor. Şimdi sıkıntı yok.”

2-SÜLEYMAN DEMİR-MARDİN İMAM HATİP LİSESİ MEZUNLARI MENSUPLARI DERNEĞİ BAŞKANI (Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“ 1997 – 1998 yıllarında İHH’ dan Mardin’e gelen yardım malzemeleri taşıyan araç Emniyet Müdürlüğü tarafından durduruldu. Araç şoförü ve Mardin’den bazı kişiler Terörle Mücadele Şubesi tarafından alınarak sorgulanıyorlar. Gelen yardımın dağıtımını esnasında yardım alan kişiler rahatsız olmuşlar. Dağıtım esnasında emniyet mensupları gözetim yapıyorlar.

Bir imam olarak görevimi yapmak konusunda rahat değilim. Geçmişte yaşanan olumsuzluklar bizi tedirgin ediyor. Bize sorulan dini soruları rahatlıkla cevaplayamıyoruz.

Soru: Dindar kimliklerinizle yaşamınızı sürdürmenizde zorluklarla, ayrımcı uygulamalarla karşılaşılıyor musunuz?

Geçmişe nazaran daha rahatız ama şehrimizde yaşayan diğer dini azınlıkların durumuna baktığımızda onlara gıpta ediyoruz. Örneğin biz yaşadığımız şehirde topluma faydalı bir konferans vb bir etkinlik/faaliyet yapmaya kalktığımızda emniyet müdürlüğü ve valilikte bir sürü zorlukla karşılaşılıyor. Bizim önümüze bir sürü bürokratik engel çıkarılıyor. Ama aynı tür faaliyetler için Ortodoks-Hıristiyan Süryani hemşerilerimiz buralara gittiklerinde itibarla karşılanıyorlar. Ve işleri kolaylaştırılıyor. Onlar pozitif ayrımcılığa tabii tutuluyorlar. Bu durumda “bende azınlık mı olsaydım acaba” diye düşünüyorum. Bu yüzden ben onlara gıpta ile bakıyorum.

Soru: Bu konuda yasal düzenlemelerde bir sorun görüyor musunuz?

Yasalar genel olmak zorundadır. Yasaların yazılı hallerinde a grubuna şöyle, b grubuna böyle farklı muamele görür diye bir durum yok. Uygulamada inisiyatif kullanan memur ayrımcı davranıyor. Bize karşı işi yokuşa sürüyor. Ben bu konuda yaşanan sorunların daha çok idarenin tutumundan kaynaklandığını düşünüyorum. Bu duruma örnek olarak, son kutlu doğum haftası etkinlikleri için bazı gruplara izin verilmediğini gösterebiliriz. Ama diğerleri istedikleri gibi at koşturabiliyor.

Hutbeler Ankara’dan geliyor. Bu olumsuz bir durum. Yerel so-

runlar karşısında biz etkisiz kalıyoruz. Örneğin; Kızıltepe’de meydana gelen toplumsal bir gerginlikte biz “durun kardeşler, biz kardeşiz, yapmayın, etmeyin” diyeceğimize, Ankara’dan gelen orman yakmakla ilgili hutbeyi okuyoruz. Oysa Mardin’de yakacak orman mı var? Son iki yıldan beri bu konuda yetki il müftülüklerinde. Camilerde bağımsız vaaz verememe, hutbe okuyamama sorunu var.

Biz imam olduğumuz için halktan bize sorular geliyor. Örneğin Doğu ve Güneydoğu’da yaşanan terör sorunu bir vakıa... Bu çerçevede devletin kurduğu korucu sisteminde çalışan köylü vatandaş gelip bize soruyor: “Hocam koruculuk yapmak caiz midir?” diye. Bu soruya doğru cevap verebilecek kaç tane babayiğit imam vardır?

Soru: Sorunların giderilmesinde ve iyileştirme çalışmalarından umutlu musunuz? Yasal düzenlemeler yoluyla mı yoksa idari uygulamalarda ki değişikliklerle mi sorunların giderilmesini düşünüyorsunuz.

Çok ciddi bir umudum yok. Ama umutsuz da yaşanmıyor. Bizce sorunların çözümü, halkının değerlerini anlayan onlara saygı duyan insanların idareye sahip olmasından geçer. Kendi halkını bilen, onları anlayan idarelerle çözülür.

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: Ölen teröristler için “Yol kesen, eşkıyalık yapan kişinin cenaze namazı kılınmaz” şeklinde. İmam önüne getirilen cenazenin nerede, nasıl, neden öldüğünü sormaz ki. Ölen kişinin yakınları zaten acılıdır. Ayrıca buralarda, ölüm raporu, defin izni gibi belgeler de yoktur. Yani reel olarak kimse bu tür belgelerle uğraşmaz. İmam ölen kişinin cenaze namazını kıldırırsa, Din İşleri Yüksek Kurulunun kararına muhalefet etmiş olacak, kıldırmasa halk realitesi ile karşı karşıya gelecek. Öldürülen PKK’lının cenaze namazını kıldırın imamlar hakkında soruşturma açılabilir ve da gözaltına alınabiliyorlar.

3-MUSTAFA AYDIN: MARDİN ENSAR VAKFI YETKİLİSİ, BÖLGENİN KANAAT ÖNDERLERİNDEN

(Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Kimi dönemlerde ya da kimi iktidarlarda yasalar dini hayatı daraltıyor. Kimi dönemlerde ise aynı yasal düzenlemeler kaldığı halde dini hayat daha rahattır. Aynı yasalar farklı dönemlerde farklı uygulamalara konu olabiliyor. Mardin’de bizler azınlık dini gruplarla beraber yaşıyoruz ve azınlık dini gruplar bizden şikâyetçi de-

ğiller. Bu bizim için gurur verici bir durum. Siyasi dayatmalar, kışkırtmalar olmasa biz bu azınlık gruplarını koruyabilirdik. Zaten Müslümanlara da zulmeden zalimler olmasa bu gruplarla hiçbir kültürel ayrılığımız yok. Hiçbir kültürel sorun, sıkıntı yaşamıyoruz. Yakın geçmişte yaşanan bir olay: Annemin köyü olan Göllü’de henüz 2 aylık evli genç bir Hıristiyan kadın, bölgede zalimliği ve zorbalığı ile tanınan sözde Müslüman bir erkek tarafından kaçırıldı; daha da vahimi Müslüman bir imam tarafından Bu Hıristiyan kadınla, zalim olan Müslüman erkeğin dini nikâhları kıyıldı. Buna benzer nikahların 3-4 tanesine şahidim. Bugün bir devletin vatandaşları arasında toplu halde özgürlüklerini kazanmaları ve taleplerini karşılamaları bakımından bir umut belirmiştir. Ancak bu durumun yasal bir güvenceye dayanıp dayanmadığı ayrı bir konudur. Zira halkların kendi dışlarında ortaya çıkabilen en küçük bir siyasi kriz ya da gerginlik, bu umudun kalıcı olmadığını düşündürüyor, tehlikeye sokabilmektedir. Küçük bir müdahale, insanların özgürlüklerini yaşama noktasında kaygılara yol açabiliyor.

Türkiye’de bir memur rahatlıkla Volter’in kitabını çekmecesinde bulundurabilir, fakat aynı şekilde bir İslam ilmihalini çekmecesinde bulundurabilir mi?!

Kara yolları ile yapılan yolculuklarda yolcuların namaz kılabilme noktasında yaşadıkları sıkıntıları dile getirmeleri, anında medya aracılığı ile bir laiklik tartışmasına dönüştürülmekte ve rejim krizi haline getirilmektedir.

Dini eğitim konusunda da, dini hizmetlerin yürütülmesi konusunda da ben kısa ya da orta vadede bir sivilleşme beklemiyorum. 1924’te ki Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan sonra, devletin dışında kalan, ülkenin tarihinden ve geleneğinden gelen eğitim kurumları (medreseler vb.) gayrı meşru ilan edildi. Bu kurumlarda hizmet veren insanlarda bir anda kendilerini gayrı meşru bir işle iştigal ediyor olarak buldular. Bu kurumlar “nasıl olurda ölmeden ayakta kalırız” mücadelesi vermeye çalıştılar. Bu durumda bugüne gelebilen bu kurumlar, bugün bile halk arasında ciddi bir itibar görüyorlar. Halk hala dini konularda fetva soracağı zaman Diyanet’e değil bu kurumların temsilcilerine, bazı zevata başvuruyorlar. Bütün gücüne ve devlet nezdinde ki meşruiyetine rağmen halkın Diyanet’e güvenmemesi, aslında din-devlet ya da din-toplum arasında ki soğukluğun da bir kanıtıdır. İşin aslı medreseler, dergahlar zannedildiği ya da iddia edildiği gibi, devlet yönetiminin, sosyal ve siyasal düzenin filan öğretisinin yapıldığı, bu konuların işlendiği yerler

değildir. Buralarda bireysel ibadetler, ahlak vb konular esas konulardır. Bu bakımdan medreseler sosyal ve siyasal güç filan değildir. Siyasilerin üzerinde bir baskı unsuru olmaları söz konusu değildir. Böyle olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyetin de medreselerin ve dergahların sisteme yönelik potansiyel tehdit olarak algılanmaları doğru değildir. Öyle olduğunda bu kurumlara yönelik baskı politikaları, doğrudan, bu kurumlara hala saygı gösteren topluma da yansımaktadır.

Geçenlerde merkez köylerimizden birinde jandarmaya yapılan isimsiz bir ihbar yüzünden bir baskın düzenlendi. Orada namaz, oruç vs. gibi konuları öğrenmek için hocaya giden bazı köy çocukları, hocaları ile beraber sanki illegal bir örgüt ele geçirilmiş, bir suç örgütü ele geçirilmiş havasında, köylülerin arasında jandarma araçları ile karakola getirilip sorgulandılar. (Konu, görüşmenin yapıldığı tarihte savcılıkta soruşturma aşamasındaydı)

Yapılan görüşmelerde; bazı görüşmeciler, Mardin'in kırsal bölgesinde medrese usulü eğitim çalışması yapan bazı oluşumların, bazı şeyhlerin ve talebelerin, askerler tarafından izlendiğini, haklarında gizli takibatlar yapıldığını, onlar hakkında müftülüklere sorular sorulduğunu ifade ettiler.

4-GENÇ BİRİKİM - Ali Kaçar

(07 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

"28 Şubat direkt Müslümanlara karşı yapıldığı için Müslümanlara çok zarar verdiler.Diğer darbeler direk Müslümanlara karşı değildi.Dolayısıyla etkileri 28 Şubat kadar fazla olmamıştı... Özellikle İslam'a Müslümanlara karşı yapılıyor. Son OKS de birinci olan öğrenci başörtülü olduğu gerekçesiyle kürsüye çıkartılmadı.Özellikle 28 Şubatta ayrımcılık çok fazlaydı. Vakıflar, dergiler, camiler, Kur'an kursları yoğun baskı altındaydı. Bu son konsolosluk meselesi o zaman olsaydı bizlere çok yoğun baskılar olacaktı.Eskiye göre baskılarda azalmalar var, biraz hafiflemiş ama halen var.Kuran kurslarına baskılar devam ediyor.

Sistemde ayrımcılık var ama özelde de bu yapılıyor.Mesela Koç firması sakallıları ve bıyıklıları çalıştırmıyor.

28 Şubat sürecinde bizim yerlere, solcuların tabiriyle 'içeride karakol kurdular; buralara gelen herkesi götürüyorlardı. Müslümanların kılık kıyafetlerine dahi karışıyorlar.

Eğitimde katsayı sorunu var. Öğrenciler kazandıkları yerlere gi-

demiyorlar. Eğitimde bir neslin önünü kestiler.

Güzel yerler kazanmalarına rağmen katsayıdan dolayı çok düşük yerlerde okuyorlar, bazıları da dışarıda okumak zorunda kalıyor. Benim çocuğum Mısır’da okuyor.

Diyanet sistemin resmi ideolojisini tatbikçi çalışan, uğraşan bir kurum. Toplumla devletin istediği dini vermek için uğraşıyorlar. Yani amaçları İslam’ı öğretmek değil. Devletin istediği sekülerleştirilmiş dini halka öğretmeye çalışıyorlar.

Din eğitimini dini iyi bilen resmi ideolojiden bağımsız kişilerle verilmeli. Cemaatleri bıraksan herkes farklı şekillerde öğretmeye çalışacak. Karışıklık olur ama yine de çok daha iyi olur. Diyanetin verdiği din eğitiminden.

28 Şubatta Diyanetin yaptıkları Rusya’nın Müslümanlara yaptığı ile aynıdır...

Ahmet Taner Kışlalı, Uğur Mumcu cinayetini İslamcılar yapmadı. Yapacak eğitimleri de yoktu.

Türkiye’de askerliği yapmak istemeyen çok genç var. Askere gitmemek için vücuduna zarar verenler var, fazladan kilo almaya çalışanlar var, kaçanlar var. Halbuki askerlik yapmak istemeyenlere askerlik zorunlu olmamalı. İnanmadığımız değerler için öldürüyorsunuz, öldürülüyorsunuz.

Türkiye’de bir ara Kürtçe konuşanlara ceza veriliyordu.

1983’te Bingöl’den Malazgirt’e gidiyoruz. İçişler bakanı kendisi asker kökenli o zaman, Bingöl’de görevliler, yanlarında çuvallar halkın başındaki fesleri topluyorlardı. Bazılarına da ceza veriyorlardı.

Doğuda asker gördüğü zaman, millet kaçacak delik arardı. Halen yaşlılarda asker korkusu var.

İlk terbiye ilkokulda verilmeye çalışılır, olmamışsa bu sefer askerde o terbiye verilir. Türkiye’de herkes askerin elinin altından geçiyor. Askere gitmek istemeyenler korkudan vicdanı retçi olamıyorlar. Türkiye’de asker böyle devam ettikçe bu sistem böyle olacak ki öyle de devam edecek görünüyor.

Danıştay, Yargıtay gibi askerleşmiş siviller bu sistemi askerden daha fazla savunuyorlar, böyle devam etmesini istiyorlar.

Halk bir bütün olarak hareket etmeli.

28 Şubattan önce herkes artık darbeler dönemi bitti diyordu, ben inanmıyordum. ABD ile ilişkiler bu seviyede devam ettikçe darbe

tehlikesi hep sürececek sadece bitiyormuş gibi gözükecek. Mesela şimdi de öyle oluyor halbuki sadece birkaç temizlik yapılıyor. Türkiye’de yapılan bütün darbelerin arkasında ABD var. Cinayetlerin arkasında ABD var.

Bu sorunların çözümü tabî ki Müslümanlara göre İslam’dır. İslam iyi incelenirse hem Müslümanlar için hem de diğerleri için bir hukuk var, onlara verilen haklar var. Öyle kimsenin kimseyi öldürme hakkı yoktur. Hz. Alinin dediği gibi ‘ya yaradılıştta ya da dinde kardeşiz.’

Türkiye’de etnik ayrımcılık iyi anlaşılırsa olay çözülür....

Sistem Türk olarak kabul ettiği kesime verdiği hakları diğer bütün hak sahiplerine de vermediği sürece Türkiye’deki bu haksızlık ayrımcılık sorunu çözülemez. Anne baba bile çocuklar için ayrımcılık yapamaz. Onlar için bile büyük problem olur.

Hükümetin yaptığı laiklik tanımını kabul etmiyoruz. Sayısı artınca hemen tepki veriyorlar. Demokrasi, insan hakları diyorlar ama aynı zamanda Cezayir’deki askeri darbeyi destekleyip askeri yardım yapıyorlar.

Türkiye’de halk istese dahi Anayasayı değiştiremiyorsun. Bu despotik bir sistemdir. Halkın görüşü istedikleri dikkate alınmıyor.” demiştir.

5-HİZBUT’TAHRİR- H.E—C.C

(15 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Hizbut-tahrir Türkiye’de hiçbir şiddet olayına karışmamıştır. Sadece bildiri dağıttığımız için bir çok arkadaşımız hapse atıldı.

Hizbut-tahrir siyasi bir partidir.

Halbuki uygulamalarda aslında sıkıntı yok, yapılan baskılar, siyasi konjonktüre göre değişiyor. Siyasi partilere göre de değişiyor. Bugünkü siyasi belirsizlik ortamından yararlanılıp birçok karar onandı haksız olarak.

Avrupa demokrasi diyor ama başörtüsü hakkında kararlarını, tavırlarını görüyoruz. Özgürlük diyorlar ama söz konusu İslam olunca farklı düşünüyorlar.

Hizbut’tahrir sistem tarafından, “hilafeti istiyoruz” söyleminden dolayı demokrasiye karşı bir tehdit olarak algılanıyor.

Halbuki demokrasilerde herkes kendi fikrini serbestçe söyleyebiliyor. Ama söz konusu Müslümanlar olunca bu sefer fikirleri ya-

saklıyorlar. Biz İslami bir devleti savunuyoruz diye Türkiye’de yasaklanıyoruz.

Biz peygambere, Kur’an’a göre yaşamak istiyoruz dediğimizde bizi tehlikeli görüp yasaklıyorlar. Biz bu sistemin özüne karşı bir tehdit olarak algılanıyoruz. Biz bu sistemin İslam’a aykırı olduğunu, İslam’a karşı olduğunu düşünüyoruz.

Sistemin savunucuları, hakimleri Türkiye’de kansız bir devrim yapılacağını, yapılabileceğini kavrayamıyorlar. Diyorlar ki devrim ancak kanlı olur. Bir defa şablonları kafalarında oluşturmuşlar bizi de oraya uydurmaya çalışıyorlar.

2 Eylül de yaptığımız gösteriden sonra basında bizim için bilmem kaç yıl ceza verileceğini falan yazdılar. Amaçları halkı korkutup bizden kaçırarak.

Hizbut’tahrir olarak hiçbir silahlı eyleme karışmıyoruz. Dünyanın hiçbir yerinde, Filistin de dahil. Çünkü biz siyasi bir partiyiz.

Silahlı eylem yapan örgütler, bu silahları bulmak için bir devlette sırtını vermek zorunda. Bu da ABD, İsrail, Avrupa olur. Biz bunu istemiyoruz. Dünyanın bütün devletleri bizden korkuyor. Bush bir ara bu İslami faşistler Endonezya’da koca bir İslami devlet kurmak istiyorlar. Bu yüzden bunları yok etmemiz lazım diyor.

İslam’da şiddetle ilgili bir hadise. Hz. Muhammed’e gelip diyor ki izin ver Ebu Cehil’in kafasını keseyim Hz. Muhammed izin vermiyor ve şöyle diyor: “biz bununla emrolunmadık.”

1960’lardan beri Türkiye’de örgütlenmişiz. O zamanlar Ercüment bey vardı. O zamandan beri tutuklamalar vardı. Ama 1980-2000 arası bir durgunluk vardı. Hizbullah olayı patladıktan sonra Tantan’ın döneminde baskılar artarak başladı. Bizim şiddete dönük eylemimiz yok. Biz sadece fikirlerimizi anlatıyoruz. Maddi eylemimiz yok.

Aksu zamanında 585 kişiye dosya açıldı 80’ e yakın bize operasyon yapılmış A.Aksu diyor.

İnandıkları demokrasiye aykırı bir şekilde tutuklamalar yapıyor bize karşı. Fatih’teki gösteride ümmete bir uyarı yaptı. Güç sahiplerini, maddi imkanları olanları uyarmaya çalıştık. Yoksa amacımız halkı kışkırtmak değil.

Türkiye NATO’da 2. büyük askeri güç, Filistin’de ki olayları isterlerse durdurabilirler. İran da öyle Pakistan da öyle güçleri var, bu zulme karşı dur diyebilirler. Bizim çağrımız bütün İslam ülkelerinde ki güç sahipleriydi, biz onlara bir nida yaptık, harekete geçin dedik.

Ama basın sadece bizim Atatürk'e mücrim dememizi görüyor, onun üzerinde durdu ki bu mücrimlik de kanıtlanmış bir şeydir.

Biz köklü bir inkılâp istiyoruz. Biz diyoruz ki dipçik zoruyla kurulan bütün sistemler çöktü, biz bunu istemiyoruz. İlk önce Ürdün'de siyasi bir parti olarak kurulduk Ürdün'de idam ile yargılanan gençler beraat etti. Irak'ta Suriye'de de bize karşı yapıyorlar. Bazı kardeşlerimizi katlettiler. Türkiye'de eğer idam cezası kalkmamış olsaydı bizi onunla yargılandılar.

Avrupa'da Danimarka'da ki Watson lobisinin güçlü olmasından dolayı bize karşı baskı yapıyorlar biraz tutuklamalar oldu ama sonra serbest bıraktılar. Almanya'da Otto Schily zamanında baskılar fazlaydı, şimdi de durum değişmedi. Ama çok sıkı bir baskı değil.

Hizbut'tahrir'i ilk kurulduğunda Ürdün'de siyasi bir bildirim yapmıştı ama bizi yasakladılar. Sudan'da siyasi bildirim yapıldı onlarda bizi tanımıyorlar resmiyette. Pakistan'da ise kamuoyunun baskısı ile ayakta, Bangladeş'te durum biraz daha iyi.

Türkiye'de adım atıyoruz hemen bir dosya açılıyor, davalar açılıyor. Bizim fikirlerimiz tamamıyla İslami. Bizde şeri hükümlere tam bağlılık var. Bakış açımız tamamıyla İslami. Tutuklularımızın örgüt üyeliğini kabul etmeleri bizim açımızdan gurur duyulacak onurlu bir davranıştır. Bize üye olanlar isteyerek, gönülden üye oluyorlar.

Kafamızda çözülmemiş bir şey yoktur. Aklımız, kalbimiz tamamıyla mutmain olmuş, bizim böyle güzel fikirlerle çıkmamız çok güzel, gurur verici.

Şu anda hapisanelerde yaklaşık 10 arkadaşımız tutuklu. 2005'ten sonra bize karşı yapılan herhangi genel bir operasyon yok.

Bazen üslup değiştirebiliriz. Zamanın gereklerine göre. Bu onları diğerlerinden ayırır, farklı olduklarını gösterir. Ama hakim fikir laiklik olduğu için, başörtüsünü siyasi sembol olarak görüp yasaklıyor. %70'den fazlası başörtüsünü takmayı kabul etmiş bir halkın isteğini, topluma savaş açarak başörtüsünü yasaklıyor.

Türkiye'de ki eğitim sorunu hilafetle çözülür. Şuan ki sorunlar demokratik bir sistem olmasından kaynaklanıyor. Hilafet geldiğinde bu sorun çözülecek.

Şuan ki süreç sistemden kaynaklanıyor. Sistem siyasi partilere tadımlık bir şeyler veriyor, milleti kandırıyor. Müslümanlara devlet güldü mü? tamam, hemen sevinip her şeyi unutuyorlar ve onlara yaklaşıyorlar, halk sevinip uzaklaşmaya başlayınca tadımlık şeyler tekrar veriliyor.

Sistem partiyi korkuttuğu için kapatmadı. Halkın dindar gruplara yönelmesinden korktu.

İslam sadece başörtüsü, eğitim değil İslam her şeyiyle bir yaşam tarzı. Türkiye’deki Müslümanlar sistemin insafına kalmış bir şekilde yaşam devam ediyor, onlar ne istiyorsa oluyor...”

6-MEDARİK YAYINLARI- Mehmet Emin Akın

(30 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Çağrı Vakfında 1994’te ders vermeye başladım 28 Şubatta vakıflar ders verme konusunda çekinceli davranıyordu. Ben sohbetlere devam edelim dedim, zaten izlendiğimiz biliniyor, çekinmeye gerek yoktu.

Sabit duruşu olan insanlar başarılı olur. Lenin kaç kişiyle başlamıştı.

Taner Kışlalı cinayetinden dolayı bizi içeri aldılar, hâlbuki bizim olayla bir ilgimiz yoktu.

Bütün devletlerin liderleri İstanbul’da toplanırken Bahçeli ile Ecevit’lerin masasına bizim kelleimizi koyuyorlardı.

Türkiye’de İslami hareket yok

Sürekli takip ediyoruz. Polisler buraya geliyor. Onlara dedim: istersek büyükelçilikleri havaya uçururuz.

İsrail ve ABD bizim ebedi düşmanımız.

JİTEM buraya adam gönderiyor, alınları kıpkırmızı sanki sürekli namaz kılıyorlarmış gibi.

Benden korkuyorlar, Afganistan’a, Irak’a mücahit gönderdiğimi düşünüyorlar. Benim öyle bir şey yaptığım da yok, göndersem açık açık söylerim.

Hakkımda bin sayfalık rapor yazmışlardı...

Türkiye’de renk ve dil ile ilgili ayrımcılık uygulanıyor. AKP den sonra ayrımcılık biraz azalmış olabilir ama devam ediyor.

Bir ırkın hâkimiyet mücadelesi var. Her şeyi edindirme gayretleri var. Bu Türkiye’de tarihsel bir şey, Ergenekon PKK gibi...

Ermeni tehciri, Yahudilerin mallarına el koyulması, bunlarda bir ayrımcılık olarak görülebilir. Ama asıl ayrımcılık Müslümanlara karşı yapılıyor. Başörtüsü, saç, sakal, giyim gibi. Örneğin, Koç şirketinde sakallı bıyıklı çalışamazsın. Askerlerden Koç şirketine kadar bunları uyguluyor. Askerler askerde rahat namaz kılamıyorlar, kılanlar sıkıntı yaşıyor; izinleri iptal ediyor, çeşitli ayrımcılıklara maruz kalıyorlar...

Pasaport almak istiyorsun başörtüsünün nasıl takılacağına, renge kadar her şeyine karışıyorlar, sıkıntı çıkartıyorlar.

Türkiye’de irki ve dini ayrımcılık vardır ve bu devlet politikasıdır. Onlar 28 şubat için 1000 yıl devam edecek diyorlar. Bizde bizim davamız 3000 yıl devam edecek diyoruz.

Şemdinli, Dağlıca, Ergenekon hepsi bir senaryonun parçalarıdır. Hapishaneye girdik orda devlet adına haraç kesenler var. Ulucanlarda kedi, köpek, haraç; her şey vardı, ortam çok kötüydü.

Kimliğimizle bile ayrımcılık yapıldığını söyleyenler var, kimlik numarası falan. Yanıma geldiler niçin Fetullah Hoca, Erbakan Hocayla ya da onlar gibi çalışmıyorsun dediler. Sen Kürtçe konuşuyor musun dediler; yok dedim ben kürdüm dedim

5 yıl ceza aldım, siyasi savunma yapsaydım 24 yıl alırdım. Başkalarının yaptığı cinayetleri örtbas etmek için bizi topluca basının gözü önünde içeri alıyorlar. Halk korksun diye bizleri kalabalık şeklinde götürüyorlardı hapishaneye.

Dışarı gönderdiğim mektuplarda İslam yazdığım için onları geri getiriyor, göndermiyorlardı. İslam’ı çıkart gönderelim diyorlardı. Mektubun başına Bismillah yazamazdım yoksa göndermezlerdi. Onların bu zeminde hareket etmesini tasvip etmiyorum. Bu topraklar bizimdir, biz aldık. Fethedenler başka, sahip çıkanlar başka...

Çocuklarımı Türkiye’de okutmadım, çocuklarımı S.Arabistan ve Libya okullarında okuttum sağ olsunlar polis izin verdi vermese vermez. Biz bu toprakların sahibiyiz. Hata bizde, biz sisteme uymamalıyız. Hepimiz karar alıp kızlarımızı okula başörtülü göndermeliyiz ve sorun da çözülür...

Başörtüsü - türban bunlar bizim kavramlarımız değil. Senin sorunlarına çözüm olmayacak bir felsefeyle soruna yaklaşıyor. Kendi kavramlarını bize de söyletiyorlar. İslamcılar, sekülerizm, laiklik gibi. Türkiye’de başörtüsü sorunu çok tehlikeli bir konu, bu bizim değil. Bunlar bizim kavramlarımız değil. Bizimkiler hicap... Türkiye’de doğruları söylerseniz alçaltılırsınız, aşağılanırsınız, öldürülürsünüz, yani hayatınız tehlikede olur. Ben cep telefonu kullanmıyorum. Müslümanlar örgütlenmeyi bilmiyor, bilmiyoruz. Aramızda ihtilaflar var. Bunları aşmamız lazım. Ortak noktamız İslam olmalı.

Hakim ideolojinin söylemini kullanırsak nimette umut olamayız. Sabit bir kimliğimiz olmalı, değişken olmamalı, taviz veremeliyiz...”

7-ZEHRA EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI- Osman TEKİN

(20 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Ayrımcılık bugünün konusu değil. Asırlardır var ve maalesef devam ediyor. Asrısaadetten sonra ayrımcılık var ve devam ediyor. Hiç bir zaman biteceğini de zannetmiyorum. Ama zaman içinde belki de azalacaktır. Osmanlı’da 10 kuruş para üzerinde, “Hürriyet, Müsavat, Adalet” yazıyor. Demek ki ayrımcılık o zaman var ki bunlar isteniyor. Bediüzzaman Said Nursi’nin meşhur bir sözü var; bazıları kendini üstün görüyor ve diğerlerine haşarat olarak bakıyor. Bugün Kemalistler Kürtlere aynen öyle bakıyor. Müslüman Türkleri tenzih ederim ama sekülerleşmiş Türkler maalesef Kürtleri öyle görüyor.

Ayrımcılık ne İslami’dir ne de insani. Ayrımcılığa en güzel çözüm İslami çözümdür. Ama İslami prensipler, ilkeller iyi hazmedilmezse bu sefer orda da problem çıkıyor. Düşünün Hz. Osman’ı öldürmeye gidenler arasında Hz Ebubekir’in oğlu Hz Abdullah da var. İnsanlar İslamiyet’i iyi hazmetmeyince bu sefer kendilerinde bir üstünlük hissi uyanıyor, kendilerini üstün görmeye başlıyorlar. Doğu bölgesinde şeyh çocukları var; kapasitesiz, değersiz insanlar ama üstünlük taslıyorlar, kendilerini öyle görüyorlar. İslamiyet’te şu var; kendin için istediğini Müslüman kardeşin içinde istemen lazım. 1980’de bir arkadaş vakfımıza geldi sohbet ettik. Hocaefendi cemaati Emek sorumlusu olduğunu söyledi, 5 saat kadar sohbet ettik, Kürt sorunundan falan konuştuk. Akşam polisler geldi vakfa, adam bizi şikâyet etmiş Kürtçüler diye. Biz şunu diyoruz, Kürt de Türk de, başkaları da Allah’ın birer ayetidir. Kimse inkâr etmemeli. Kürtlere, TV, dil eğitimi hakkı verilmeli bu ülkede herkes rahatça yaşayabilmeli.

Bir ara MAZLUMDER’ in Kürt forumu vardı, bizde gittik İslami cemaatlerden birinin lideriyle, MAZLUMDER’ den bir yönetici gizlice konuşuyorlar adam diyor, “şimdi de bu Kürtler başımıza bela oldu”. Biz diyoruz böyle olmamalı. Nurcu gruplardan birinin lideri şöyle diyor; “Atatürk’ün sevdiğim bir yönü Türkiye de tek dil sistemini getirmesi, dil birliğini sağlaması” şimdi buna ne denir. Üstadın dediği gibi bir şey var; “Hukukta şah ile geda birdir”, herkes hukuk önünde eşittir. Kürt sorunu, başörtüsü sorunu bu mantıkla çözülür. Türkiye’de ki bütün sorunlar sistemdedir, ondan kaynaklanıyor. Ama asıl sorun daha çok uygulamadadır. Devletin kuruluş zihniyetinde de problemler vardır. Sistem, kanunlarda düzeltmelere giderse elbet bu uygulamalara yansır. Hissi olarak bir ra-

hatlama olur. Özellikle, uzun vadede bunun sonuçları daha net ortaya çıkar uygulamada. Hadiste şöyle der; “İnsanlar meliklerinin dini üzerinedir”. Buradan şu anlaşılıyor, eğer üstekiler, yöneticiler düzgün olursa, ayrımcılık yapmazsa bu halka da yansır. Türkiye’de azgın, azınlık bir grup var, bunlar başörtüsünü, farklılıkları kabul etmiyorlar ve sorun çıkarıyorlar. Bizim okulun bazı velileri geliyor işte diyorlar: “ Hocam size saygımız var ama başörtüsünü kıtır kıtır kesmek geliyor içimden”. Kürtler içinde öyle düşünenler var. Türkiye’de kısmi bir düzelme var. Özellikle toplum, halkta çok fazla var, ayrımcılık yok. Şunu söyleyebilirim Kürtlerin en milliyetçisinde bile Türklere karşı bir nefret yok, sisteme var o başka. Ama maalesef bazı Türklerde Kürtlere karşı kin, nefret duyanlar var. Yakın zamanda bir olayla karşılaştım, bir arkadaş kızını isteyen “Kürt” diye vermedi. Bazı Kürtler de kızlarını sadece Kürtlere veriyorlar. Ama amaçları dilimiz, kültürümüz kaybolmasın diyorlar. Kürtler Şeyh Sait olayından sonra sisteme hiç yakın olmadı, uzak durdu. Muhalifti ama 1950’lerde Şeyh çocuklarını meclise soktular, muhalefeti aşındırdılar halen devam ediyor. Üstad şöyle diyor; benim ait olduğum halk İttihad-ı İslam’a vesile olacaktır. Şimdi, Irak’ta, İran’da, Suriye’de, Türkiye’de Kürtler var, sorunlar biterse gerçekten de bu gerçekleşir. Ümitvarız. Günümüz Müslümanları ne dünyevi, ne uhrevi hukuku muhafaza edemiyorlar. Müslümanların İslam için mücadele etme gibi bir dertleri yok. Kürt sorunu çıkınca Müslümanlar sistemle bir oldu. Müslümanların sorunlarını unuttular. Başörtüsü için toplantı düzenlendi. Bizde gittik adam kürsüde PKK’ya beddua ediyor. Bediüzzaman mücadele etmiş, hayatı zindanlarda hapishanelerde geçmiş, şimdiki Müslümanlar hapse girmek için bir sürü şey yapıyorlar.

TV ‘de izledim kadını, caminin karşısına asıyorlar. Müslümanların fikirleri alınıyor, tepki veren yok. Müslümanların gayri İslami şeylere tepki verecek güçleri yok, kalmamış. Bazıları da sınır tanımaz tepki veriyor o da yanlış. Türkiye’de ki Müslümanlar da mücadele edecek gayret yok. Danıştay başörtüsü kararı veriyor, çıt yok. Hâlbuki Müslümanlar, dengeli, ilkeli bir tepki verebilirlerdi, vermeliydiler. Müslümanlarda mücadele azmi kalmamış. AKP, RP’sini Müslümanlar bu yere getirdi, millet başörtüsü için gösteri yapıyor 10 bin kişi toplanamıyor, bu partiler istese toplar, ama yapmıyorlar. Sağlam ilkeli samimi Müslümanlar, pis iftiralarla yaftalanıyor, devre dışı bırakılıyorlar, buda sistemin oyunu.

Nurculukta da bu oldu 1970’lerde bazı problemler vardı top-

landılar, aldıkları karar; muhalif olanlardan Kürt olanlar Kürtçü diye damgalanacak, Türk olanlar Selametçi diye ve bunlar devre dışı bırakılacak. Müslümanlar birbirleriyle uğraşıyorlar, samimi olanlar köşelerine çekiliyorlar. Samimi olmayanlarda dünya sevgisi ağır bastı. Bugün bürokrat olan Müslümanların çoğunun sorunu kadın, kız problemi, 2. 3. evliliğini yapanlar var. Sistemde zaten sorun var ama Müslümanlarda da samimiyet sorunu var. Müslümanların peşinden gideceği liderler yok olanlar da tasfiye ediliyor. Zehra Vakfına 28 şubattan sonra çok baskı yaptılar. Aynı anda 19 şubemize baskın yapıldı. Her şeyimize el koydular. Bilgisayarların hard diskinde kadar hatta bize yakın gördükleri Müslümanların şirketlerinin hard disklerine bile el koydular. 135 kişi idam ile yargılanıyoruz. Halen mahkeme devam ediyor. Anayasayı silah zoruyla değiştirmek suçundan 2000’de İzzettin Yıldırım’ı, Zehra Vakfı başkanı, şehit ettiler. Bize karşı dava 2002’de başlatıldı, vakfımızı kapattı. Bilirkişi çok olumlu bir rapor hazırlamasına rağmen sebepsiz kapattılar. Bizim vakfımızın üzerindeki her şeye el koyup hazineye devrettiler. Çok uğraşmamıza rağmen İzzettin abi için hiçbir dava açılmadı, Avrupa İHM de Türkiye’yi 90 bin Euro cezaya çarptırdı. İzzettin ağabeyin cenazesi bir evde çıktı. Bize açılan dava halen sürüyor, bunun uzun sürmesinin nedeni davayı başımızda bir kılıç gibi bekletip bizi yıldırma. Bu kadar baskı yapılmasına rağmen Müslümanların mücadelesi zayıf. Bizim daha çok çalışmamız lazım. Çokça kaliteli talebe yetiştirmek lazım. Bu yıl Viyana’da başörtüsüyle mezun olan kızlar oldu çok güzel, insanı mutlu ediyor. Ama kızlarımızı İslami ilimlere yöneltirsek daha iyi olur. Türkiye’deki Müslümanlar da çok ciddi bir dünyevileşme var. Kaliteli yetişmiyor Müslümanlar, zaten bu sistemle kolayda yetişilmez. Sistem öyle yapmış ki, ne Nurcular gerçek Nurcu, ne Süleymanlılar gerçek Süleymanlı, ne de laikler gerçek laik, her şey çok farklı olmuş. Yepyeni bir nesile ihtiyaç var. Bu sorunlara, yüzlerce, binlerce çözüm olabilir. Başörtüsü sorunu en güzel şöyle çözülür; Müslümanlar imkânlarını seferber edip bir araya gelecek kızlarını okutacaklar, gerekirse özel eğiterek.

Müslümanlar çok şey söyler ama uygulamaya gelince yapmazlar. Müslümanların İslami eğitime ağırlık vermesi lazım, biz eğitmeye çalışıyoruz ama bize gelenler sistemin yanlış yönlendirmeleri, bilgilendirmeleriyle kaçıyorlar. Bize parasal destek veren birisi şunları söyledi; Atatürk’ten, Kürt sorunundan bilmem neden bahsetmeyin size gelelim. Bunları devlet kandırıyor ve diyor gidin

sorun Kürtlerin haklarını savunuyorlar. Biz eşitliği savunuyoruz. İlkelerimizden taviz vermeyeceğiz. Doğudaki medreseleri tekrardan ihya etmek lazım. Yapmak isteyenlere destek vermek lazım. Bunu Müslüman kardeşlerimize söylüyoruz, yanaşmıyorlar. Müslümanlarda da hileye başvuranlar var. Kız, erkek mal paylaşımında kızı kandırmaya çalışıyorlar, gözlerimizle şahit oluyoruz. Zeki evlatlarımızı İslami ilimlere yönlendirmemiz lazım. Sosyal alanda zeki öğrencilerimizi felsefede, sosyolojide, sosyal bilimlerde yetiştirmek lazım. Bir ara Bedir Külliyesi vardı. Güzel şeyler yapıyorlardı ama kapatıldı. Yönlendirmeleri yanlış yapıyoruz. Kaliteli bireyler yetiştirmek lazım, kaliteli bir kişi binlere bedel. Biz diyoruz insana yatırım yapalım. İmkânlarımız dar, bizi sıkıyorlar, bize yardım eden Türklere hemen menfi şeyler söyleyip bizden soğutmaya çalışıyorlar. Türkiye’de ırki taassup maalesef aşılammış. Bizi toplantılarına almayan İslami gruplar vardı. Ama çalışıyoruz, karşılığını da Allah’tan bekliyoruz.”

8-SERDAR BÜLENT YILMAZ - Diyarbakır Özgür-Der Diyarbakır şube başkanı 27/09/2008 tarihli basın açıklamasında:

Yılmaz; “toplum olarak bir avuç mutlu azınlık tarafından büyük bir esir kampında yaşamaya zorlandıklarını, bu zalimlerin nasıl giyineceğimizden nasıl inanacağımıza ve hangi dili konuşacağımıza varıncaya dek nasıl yaşayacağımızı belirlemeye çalıştıklarını, bu karakteriyle despotik ve ceberut bir sistemle karşı karşıya olduğumuzu belirterek başörtüsü yasağının da bu karakterin bir ürünü olduğunu ifade etti.

Camilerimizi ahıra ve müzeye dönüştüren, Kuran’ı yasaklayan bu sistemin geçmişten günümüze toplumu hizaya getirmek için türlü yollara başvurduğunu, kimi zaman sürgünlerle, işkencelerle, hapislerle kimi zaman da darbelerle bu amacına ulaşmak isteyen sistemin son zamanlarda çetecilikle gündeme geldiğini belirten Yılmaz, ülkenin batısında şaşkınlıkla karşılanan bu çeteleri bu bölgede yaşayan insanlar olarak gayet iyi bildiklerini bizzat onların zulümlerine maruz kaldıklarını anlattı....başörtüsü sorununu da anadil sorununu da doğuran zihniyetle çeteleri doğuran zihniyetin aynı olduğunu anlatan Yılmaz bu sorunların üstesinden ancak mazlumların ortak direnişiyle gelinebileceğini söyledi ...”²¹⁵

²¹⁵ <http://www.ozgurder.org/news.php?no=480>

SÜNNİ MÜSLÜMANLARIN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER:

1-Devletin dine laiklik adına müdahalesi;

Türkiye’de devlet, din ve dindara karşı nötr değil, müdahaleci bir uygulayan konumundadır. Sünni Müslümanlar, devletin en temel ilkelerinden olan “laiklik” ilkesinin uygulamalarından dolayı mağdur edilmektedirler. Anayasa mahkemesi kararına göre; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının ötesinde, devletin laiklik adına dine – dindara müdahale etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kararda, laikliğin, din ve devlet işlerinin ayrılması şeklinde daraltılamayacağı, dine müdahale edilebileceği, din insanların bağımsız olamayacağı, dinin sadece vicdanlarda yaşanması gerektiği ve dünya işlerine kesinlikle karıştırılmayacağı, laikliğin özgürlüklere kıydırılmayacağı ve daha birçok sınırlayıcı hüküm, din özgürlüğüne müdahaledir. Laikliğin devlet kurumlarındaki uygulaması ise; Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla “Sünni” din alanına müdahale için resmi kurum oluşturulması, kişinin dini inancına göre giydiği kıyafetinin ne olmaması gerektiğini belirlemesi (başörtüsü, cübbe vs.), dinde neye inanıp neye inanmaması gerektiğini (fetva vermesi, evrim teorisini eğitimde esas göstermesi), kamusal alanda nasıl var olmaması gerektiği, ne tür hizmetleri alıp alamayacağı, resmi kurumlarda çalışması halinde ibadetlerini yapıp yapamayacağı dahil olmak üzere bir çok alana müdahale edebilmektedir. (Bkz. Türkiye’de Laiklik kısmı) Laiklik ilkesinin Anayasa’da değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez kısımda yer alması tartışılmaz bir kutsiyet oluşturmaktadır. Devlet laiklik adına kendi ideolojik yapısını dayatabilmekte, neredeyse kendi istediği “yeni dini” oluşturarak din özgürlüğünü ihlal etmektedir.

2-Devlet dini alandaki tekeline Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla koruyup kullanmaktadır;

Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlığa bağlı olarak, devletin dini/ dindarları kontrol aracı olarak kurulmuştur. Camiler, din insanları, İslam dininin nasıl anlaşılması gerektiği, fetva vermek, hutbeleri hazırlamak, Kur’an kursları açmak vb. birçok dini görevi olan

bir devlet kurumudur. Tüm personelleri devlet tarafından atanmaktadır. Bu kurumun devlet için hayati önemi; siyasi partilerin bu kurumun kaldırılmasını veya özerk hale getirilmesini dahi isteye-meyeceklerine dair yasa ile korunmasından anlaşılabilir. Diyanet İşleri Başkanlığının varlığı dini alana devlet müdahalesidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı devletin istediği dini getirmeye çalışmakla da eleştirilmektedir. Devletin uygun görmediği dini kısımlar (örneğin cihat ayetleri gibi) gerektiği şekilde öğretilmemekle, kısmen değiştirilerek anlatılabilmektedir.

Ayrıca İslam dinine inanmayan kişilerin ödediği vergilerin bu kurumun çalışma alanına ödenmesi, ayrı bir ihlaldir.

3-Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşunda 1.Mecliste bulunan dindar kişiler, alimler görüşlerinden dolayı 2.Meclisle birlikte tasfiye edilmişlerdi.(Bkz. TBMM'nin kuruluşu 1. Meclis)

4- Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na "dini ve mukaddesat-ı diniyeyi siyasi gayelere esas ve alet ittihaz etmek maksadıyla cemiyet kuranlar" maddesinin eklenmesiyle, meclise karşı düşünce - uygulamalarıyla veya yazdıkları yazılarla muhalefet edip karşı çıkanlar "vatan haini" kabul edilip, rejim muhalifi olarak en ağır şekillerde cezalandırılmıştı. (Bkz. Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri kısmı)

5- 1925 yılında Takrir-i Sükun Kanunda geçen; "İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisi (toplumsal düzen) ve huzur ve sükûnu ve emniyet ve asayişini ihlale bais (bozmaya yönelik) bilumum" "örgütlenmeleri, kışkırtmaları, yüreklendirmeleri ve yayınları" maddeleri çok geniş yorumlanabilecek nitelikteydi. O dönemde Şeyh Said isyanına veya silahlı bir şiddet hareketine katılmayan, mevcut katı devrimlere, tek parti iktidarının hatalı politikalarına tepki gösterenler bu yasa gereği cezalandırılmıştır. Adil bir mahkeme olmayan, adil yargılama yap(a)mayıp çok kısa sürede en ağır cezaları verebilen İstiklal Mahkemelerinde on binlerce dindar, idamla yargılanmıştır. Verilen çeşitli cezalar mağduriyet oluşturmuştu. (Bkz. Takriri Sükun ve İstiklal mahkemeleri ve Türkiye'de tek parti dönemi)

6-"Tek Parti Dönemi"nde, Arapça ezan ve kamet okuyanlar ce-

zalandırılmaktaydı. Müslümanların dini ibadetini hangi dille yapacağına karışan bu devlet uygulaması mağduriyet oluşturmuştu.

7- Devrim yasalarından olan ve 1924 yılında kabul edilen **Tevhidi Tedrisat Kanunuyla, Türkiye’deki tüm okullar Milli Eğitim bakanlığına bağlanmıştır. Tekke, medrese ve zaviyelerdeki dini eğitime son verilmiştir.** (Bkz. Devrim yasaları kısmı)

Medreselerin kapatılması ve günümüze kadar halen yasak olmasından dolayı İslam dini, din okulu olan medreselerde kendi alanında uzman olan hocalar vasıtasıyla öğrenilememektedir. Bu durum dini eğitim alma hakkına müdahaledir.

8- Devrim yasalarından olan ve 1924 yılında kabul edilen **Hilafetin İlgası** Hakkındaki Kanunla, “Halifelik” kaldırılmıştır. Bazı dindarlar için dini lider olarak kabul edilen halifeliğin Türkiye’de yasaklanması, dini lidere sahip olma hakkının yasa yoluyla engellenmesi, ihlal oluşturmaktadır. (Bkz. Devrim yasaları kısmı)

9- Devrim yasalarından olan ve 1925 yılında kabul edilen **Şapka İktisası Hakkında Kanunla, şapka giymeyen kişiler cezalandırılmıştır.** Bazı kişiler bu kanuna uymadığı için rejim muhalifi sayılarak idam edilmiştir. (örn: İskilipli Atıf Hoca) Birçok insan da farklı şekilde cezalandırılmıştır. Şapka takma mecburiyeti, “sarık” takanları mağdur etmiştir. (sarık, bazı kişiler tarafından dini bir motif olarak sayılmaktadır.) Halen dahi TCK’da şapka takmayanlara ceza verileceğine dair madde bulunmaktadır.(Bkz. Devrim yasaları kısmı)

Bir dini kıyafeti giyememe veya dine uygun olmadığı düşünülen kıyafeti giymek zorunda bırakılmak, din özgürlüğüne müdahaledir.

10- Devrim yasalarından olan ve 1925 yılında kabul edilen “**Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine** ve Türbedarlıklar ile Birtakım Unvanların Men Ve İlgasına Dair Kanun” ile Osmanlı döneminden gelen tüm tekkeler, zaviyeler kapatılmıştır. Türkiye’deki mevcut tarikatları yasadışı ilan edip kapattıran bu yasa, dini uygulamalara açık bir müdahale niteliğindedir. Tarikatlarda ki şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik gibi dini unvanlar yasaklanmıştır. Hem Sünni hem de Alevi vatandaşlar bu yasayla mağdur edilmişlerdir. Halen dahi

yeni bir türbe yapılamamakta, tarikatlar, tekkeler ile şeyhlik vd. unvanlar bu kanun gereği cezalandırılmaktadırlar. (Bkz. Devrim yasaları kısmı) Dini ibadet, mekan veya unvanların yasaklanması din özgürlüğünün ihlalidir.

11- Devrim yasalarından olan ve 1928 yılında kabul edilen **Türk Harflerinin Kabul Ve Tatbiki Hakkında Kanunla, Arap harflerine yasak getirilmiş**, resmi ve gayri resmi her türlü yazışmada yeni yazı kullanımı zorunlu kılınmıştı. Eski yazıyla süreli ve süresiz yayınlar ile okullarda eski yazı öğretilmesine yasak getirilmişti. Dini eğitimi Arapça yapan tüm okullar, öğrenci ve öğretmenler için okul kitaplarının Türkçe olmak zorunda bırakılması ciddi sorunlar oluşturmuştu. Geleneksel dini eğitimi yasaklayan bu gelişme ile alim ve okuryazarlar kısa sürede “cahil” konumuna düşürülmüştü. Bu kanun mağduriyetler oluşturmuş, milyonlarca kişi etkilenmiştir.

Halen dahi 1931 tarihli “Arap Harfleri İle Tedrisat Yapmak İçin Gizli Veya Aleni Dershane Açanlara Dair Talimatname” gereği “Arap harfleriyle tedrisat yapmak için gizli veya aleni dershane açanlar ve bu dershanelerde **tedrisatta bulunanlar TCK 222. maddeye göre cezalandırılmaktadırlar.**

12- Devrim yasalarından olan ve 1943 yılında kabul edilen Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırılmasına Dair Kanun ile dindarların kullandığı “**Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Hazretleri gibi lakap ve unvanlar**” kaldırılmıştır. Bu lakap veya unvanlar resmi alanlarda kullanılamamaktadır.

13- Devrim yasalarından olan ve 1934 yılında kabul edilen **Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun** ile hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsun, ruhanilerin **mabet ve ayinler haricinde ruhani kisve taşımaları yasaklanmıştır.** Bu kıyafetlerin giyilememesi dini alana müdahaledir.

14- Yukarıda bildirilen **Devrim Yasaları 1982 Anayasasının 174. maddesi ile halen korunmaktadır.** Maddede “Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz” denildiğinden bu yasaların yanlışlığı veya yapısıyla yüzleşilememektedir.

Bu yasaların halen yürürlükte olması ve kaldırılamaması yasa yoluyla dine müdahaledir.

15- Devletin dini eğitimde (din dersi) tekeli olup, dine müdahalesi bulunmaktadır;

a-Türkiye’de Tevhid-i Tedrisat yasası bulunduğundan hiçbir özel veya tüzel kişi İmam Hatip Lisesi açamaz, özel okul dahi olsa Milli Eğitim Bakanlığı’nın belirlediği müfredatın dışında dini bir konuda ders veremez. Bu durum dini alana müdahaledir.

Türkiye’de özel kişi ve kuruluşların dini eğitim verme yetkisinin bulunmaması, devletin dini eğitiminde tek el sahibi olmasını sağlamaktadır. Din dersini Sünni/Hanefi anlayış temelinde kendi belirlediği dar çerçevede, okullarda vermektedir. Son yıllarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin kapsamını diğer din ve inanışlara dair genişletse de halen içeriğini kendisi belirlemektedir. Bu müdahaleler “dini”, bağımsız ve tarafsız yapılardan öğrenme hakkını engellemektedir.

b-Türkiye’de anne ve babanın çocuklarının almasını istedikleri dini eğitimin verilmesini sağlayacak uygulama yasal olarak engellenmiştir. A.İ.H.S.eğitim hakkıyla ilgili ek protokolüne konulan ihtirazi kayıtle, bu hakkın engellenmesi dini alana müdahaledir.

16- Türkiye’de Müslümanlar kendi dini liderlerini yasal olarak seçememekte, dini cemaatleri yasal olarak tanınmamaktadır.

Müslüman grupların bir kısmı, (bazı dini gruplar resmi açıdan tanınmayı gerekli görmemektedir) dini lider olarak bir kişiyi veya yetkili birimi belirleyip, resmi olarak tanınmasını isteyemezler. Türkiye’de yasal olarak buna imkân bulunmamaktadır. Diyanet İşleri Başkanı başbakana bağlı bir devlet memurudur. Devlet tarafından, dine inananların hiçbir görüşü alınmadan atanmaktadır.

Türkiye’de dini cemaatler yasal olarak tanınmamaktadırlar. Örneğin; yasal olarak gayrimenkul sahibi olamamaktadırlar. Bu durumlar mağduriyet oluşturmaktadır.

17- Müslümanlar inandıkları dinin hukukunu kendilerine uygulayamamaktadır.

Türkiye’de Müslümanların, dini/şer’i hükümlerin kendisine veya gruplarına uygulanmasını isteme hakkı bulunmamaktadır. Örneğin; bir Müslüman kadın, dinen kendisine ait olan “mehir hakkı” nı mahkemede isteyememektedir. Kişiler inandıkları dinin evlenme, boşanma, miras paylaşımı, mal alışverişi ve diğer medeni kanun veya ceza hukukunun kendilerine uygulanmasını isteyebilme-

lidirler. Kişilerin bu taleplerinin, laikliğe aykırı veya irticai olduğu gerekçesiyle engellenmesi dini inanca müdahaledir. Çok hukukluluk imkanı sağlanmalıdır.

18- Türkiye’de din insanların devlet memuru olmak zorunda bırakılması açık bir ihlaldir.

Başta cami imamları olmak üzere din insanları, devletin belirlediği sisteme, ilke ve inkılâplara yürekten bağlı olacağına yemin ederek işe başlayabilmektedir. Maaş, atama, yer değiştirme gibi tüm işlemlerin kendi dini grubunun görüşü alınmadan yapılması dini alana müdahaledir.

Ayrıca o dine inanmayan kişilerin ödediği vergilerin, bu din insanlarına ücret olarak ödenmesi de, ayrı bir ihlaldir.

19- Camilerin çok önemli kısmı, camii cemaati yani halk tarafından yaptırıldığı halde, camilerin sahibi genel olarak devlettir. Camilerin sahibi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ya da köy tüzel kişiliğidir. Bir cemaat veya tarikat, kendi camisini kendi imkânlarıyla yapsa dahi bu cami, onların adına tescil edilememektedir. İş bu yasal engel milyonlarca cemaat mensubu açısından ihlal oluşturmaya devam etmektedir. (Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun kısmı)

20-Camilerde verilecek hutbelerin konusu ve içeriği devlet adına, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenmektedir.

Türkiye’de dini topluluklar ya da camii imamı, camide anlatılacak dini metnin içeriğini kendileri belirleyemezler. Cami imamı kendi inisiyatifıyla hutbe okuyamamaktadır. Bu uygulama dini alana müdahale olup, dini metinlerin içeriği ve yapılacak sunumlar, mensupları tarafından belirlenebilmelidir.

Ayrıca din insanları dışarıda veya camide hutbesinde siyasi partilerin/ hükümetin herhangi bir çalışmasını, bir icraatını hakkında olsa eleştiremez. Bu durum onun meslekten atılmasına neden olabilir.(Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun kısmı)

21- Camilerde Türkçe dili dışında cemaatin anladığı diğer dillerde hutbe verilememektedir.

Arapça, Kürtçe, Lazca, Zazaca konuşulan köylerde, insanlar kendi konuştukları dilde, camilerde dini bilgi alamamaktadırlar. Örneğin Diyarbakır’ın bir dağ köyünde yerel halk Kürtçe konuşmakta, bazen pek azı Türkçe bilmektedir. Bu durumda dahi yerel dillerle hutbe okunamamaktadır. Bu durum dini alana müdahaledir.

22- Türkiye’de zikir yapılması ile tarikatlar yasaklanmıştır.

Tarikat kurulması, tarikatta zikir yapılması, tarikatlardaki şeyh ve halifelerin varlığı kanunen suçtur. Tarikatlara ait tekke veya dergâhların varlığı da suç teşkil etmektedir. Tarikatların yasal olarak kabul edilmemesi, dini alana müdahaledir.

23- Kurban derisi toplama / kabul etme hakkı bir devlet kurumu olan THK’na aittir.

Kurban kesme ibadeti sonrasında, bu hayvanın derisi dini alanda çalışan gruplara verilememektedir. Bu alandaki tekel, yasa yoluyla Türk Hava Kurumudur. Toplanan derilerden milyonlarca TL’lik kazanç sağlanmakta ve bunun % 40’ı THK’na verilmektedir. Dini ibadetle hiçbir ilgisi olmayan bu kuruma, “ne diye kurban derisini vermek zorunda olduğunuzu” soramazsınız. Çünkü yasal açıdan yetkilidir. Bir dernek yetkilisine kendi isteğinizle kurban derisini verdiğinizde, onun kurban derisini kabul etmesi suçtur. Bu uygulamalar, dini ibadete açık müdahalelerdir. (Bkz. Yardım Toplama Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelik kısmı)

24- Fitre ve zekât zarfı ile “zekât ve fitre toplama” hakkı bir devlet kurumu olarak sadece THK’na aittir. Özel ve tüzel kişiler içinde fitre ve zekât kabul edenler cezalandırılmaktadır. Bir derneğin zekât / fitre ismiyle yardım alması yasal açıdan mümkün değildir.

Fitre ve zekât toplama alanındaki tekel, yasa yoluyla yine Türk Hava Kurumudur. Sağlanan kazancın % 40’ı THK’na verilmektedir. Dini bir ibadetle hiçbir ilgisi olmayan bu kuruma zekât, fitre vermek zorunda olmak dini ibadete açık bir müdahaledir. (Bkz. Yardım Toplama Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelik kısmı)

25- Hac Farızasını düzenleme tekeli, devlete bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı’na aittir.

Hacca gitmekle ilgili yapılan organizasyonun faydaları bulunsa

dahi, dini ibadet alanındaki tekel ve müdahale nedeniyle ihlal olmaktadır.

“Karayoluyla haccın yasaklanması ve hac ibadetinin Diyanet İşleri Başkanlığı gözetiminde yapılması, hac sırasında uyulması istenen ve bu ibadetin ifasıyla ilgisi bulunmayan bazı kısıtlamaların mevcut olması, Türkiye’li hacıların başta Araplar olmak üzere diğer Müslüman halkların hacılarıyla iletişim kurmalarının güçleştirilmesi gibi kısıtlamalar da hac ibadeti kapsamındaki ihlâllerdendir.”*

26- Resmi nikâhtan önce dinsel törenle evlenmek kanunen suçtur. Kişi dini inancı gereği önce dinsel nikâh kıysa, bu durum hem evlenenler hem de nikâhı kıyan imam için cezalandırılma gerekçesidir. İlk önce resmi nikâh kıydırma zorunluluğu bir ihlaldir. Kadınların korunmasına dair çıkarılan bu hüküm yerine farklı tedbirlerle kadınlar korunmalı, dini ibadet yasaklanmamalıdır.

27- Müslümanlar cemaat vakfı kuramamaktadır.

Vakıflar yasasına göre Türkiye’deki Müslümanlara ait cemaatler, kendi adlarına vakıf kuramamaktadır. Müslüman cemaatler yasal olarak tanınmadıklarından, cemaat vakıfları tanımı bazı Gayrimüslimlerle ilgilidir. Bu ayrımcı yasak her din / inanç grubu için kaldırılmalıdır.

28- Çalışma hayatında “din dışı kalma zorunluluğu” dini özgürlüklere müdahaledir.

a- Kişi inandığı dini işyerinde tebliğ edememektedir.

b-İşyerinde dini kıyafetlerini/ sembollerini kullanamamaktadır.

c-İbadet edebileceği mescidi yasal olarak isteyememektedir.

d-Mesai saatleri içinde namaz kılmak için uygun bir yasal izin bulunmamaktadır. Çalışanlar kendi inisiyatifleri ile mesai saatlerinde ibadetlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Örneğin; bir müdür, o saatte iş başında olmadığı için pekâlâ memuruna disiplin cezası verebilir

e-Cuma günleri erkekler için “Cuma Namazı” dinen farz olarak değerlendirildiği halde, çalışanlar bu ibadetlerini yerine getireme-

* Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu.

yebilmektedir. O saatler itibariyle izinli sayılmama, dini ibadeti yapma imkânını ortadan kaldıracaktır.

Kişilere inandıkları dinin ibadetlerini yerine getirebilecekleri uygun bir ortam, zaman ve yer tayin edilmelidir. Çalışma alanında uygun tedbirler alınarak, ibadet etme özgürlüğü engellenmemeli, bu ihlallere son verilmelidir. (Bkz. Çalışma hayatında din özgürlüğü kısmı)

29- Kur’an kurslarını dini cemaatler veya özel kişiler açmamaktadır. Ancak devlete ait bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur’an kursu açılabilir. Diyanetin atadığı kişiler ders verebilmektedir.

Dini cemaat ve toplulukların, kendi mensuplarına veya isteyen kişilere Kur’an Kursu açamaması, dersi verecek kişiyi atayamaması dini alana müdahaledir.

Ayrıca izinsiz Kuran kursu veya dini eğitim yeri açanlar halen cezalandırılmaktadırlar.

30- Siyasi Partiler Kanununda din özgürlüğüne müdahale edilmektedir. Siyasi partiler, dini alanda çalışma yapamamakta, dini özgürlüklerin gelişimi yönünde bazı taleplerde bulunmaları yasal olarak engellenmektedir.

Siyasi partilerin Türkiye’deki “bize özgü” laiklik ilkesine bağlı olmak zorunda olması, cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaması veya adlarını kullanamamaları ifade ve örgütlenme özgürlüğünü ihlal etmektedir. Türkiye’de mevzuat gereği bir din / dini grup adına siyasi parti kurulamaması ve dini çalışma yapılamaması, dindarların dini talepleriyle siyasi faaliyet yapmalarının engellenmesi mağduriyet oluşturmaktadır. (Örn: Müslüman Demokrat Partisi veya İslami Hareket Partisi isimleri kullanılamaz)

Siyasi partiler Türkiye’de dini kültür veya mezhep farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremez; uygulanan laiklik ilkesinin niteliğinin değiştirilmesi veya halifeliğin yeniden kurulmasını isteyemezler. Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla siyasi çalışma yapamaz, dini tören ve ayin tertipleyemezler. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılmasını veya devlet dışında (genel idare) olmasını isteyemezler. Siyasi partilerin dini alanda çalışmasının suç olması, sırf “odak olma” şeklindeki soyut kavram nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından kolayca kapatı-

labilmelerine sebep olmaktadır. (Örn: Refah Partisi, Fazilet Partisinin kapatılması) (Bkz. Siyasi Partiler Kanunu kısmı)

31- Müslümanlar 28 Şubat 1997 tarihinde başlatılıp devam ettirilen post modern darbeye doğrudan maruz kalmış bulunmaktadır.

Bu dönemde konsept değişikliğiyle, militarist vesayet rejimi, bir kısım medya ve siviller aracılığıyla hukuk dışı müdahalelerle hükümeti engellemiş, Müslüman dindarlara topyekun müdahalelerde bulunarak milyonlarca insanı on yılı aşkın süredir mağdur etmektedir. (Bkz. 28 Şubat süreci kısmı)

32- Başörtüsü yasağı gereği, kadın öğrenciler eğitim haklarından faydalanamamaktadır.

Müslüman kadınlar başörtüsü yasağı nedeniyle eğitim haklarından faydalanamamaktadırlar. Üniversitelere, lise ve ilköğretim okullarına gidememektedirler. Birçoğu okullarından atılmış, çeşitli disiplin cezalarına çarptırılmış ve okullarını bırakmak zorunda kalmışlardır. Okullarını bırakmayanlar ise inandıkları dinin gereği ile eğitim haklarını kullanma arasında ikilemde kalmaktadırlar. Ayrıca meslek sahibi olmaları engellenmektedir. Yüz binlerce kişi mağdur edilmiş ve her eğitim yılında bu rakama yeni mağdurlar eklenmektedir. (Bkz. Türkiye’de başörtüsü yasağı mağduriyeti kısmı)

33- Başörtüsü yasağı gereği, başörtülü kadınların çalışma hakkı ile sosyal alanda var olma özgürlüğü ihlal edilmektedir.

Müslüman kadınlar başörtüsü yasağı uygulaması nedeniyle Türkiye’de devlet memuru olamamaktadır. Geçmişte memur olmuş binlerce kadının işine son verilmiş ve çalışma hakları ellerinden alınmıştır. Mesleklerini bırakmayanlar ise inandıkları dinin gereği ile çalışma / mülkiyet haklarını kullanma arasında ikilemde kalmaktadırlar. Her yıl bu alana yeni mağdurlar eklenmektedir.

Başörtüsü yasağı gereği, başörtülü kadınlar milletvekili olamamakta, barolara/ eczacılar odası gibi meslek kuruluşlarına dahi üye olamamaktadırlar. Basın mensubu ise sarı basın kartı alamamaktadır. Başörtülüler, askeri lojmanlara / alanlara, üniversite alanlarına girememektedir. Cumhuriyet resepsiyonlarına gidemekte, eşyle bazı illerde protokolde oturamamaktadır. Bazen bu yasak aşırı bir şekilde abartılmakta ve birinci oldukları alanda ma-

dalya alamamaları, bazı ehliyet kursuna alınmama, kütüphaneye girememe şeklinde hayatın birçok alanında engelle karşılaşmaktadırlar.

Ayrıca başörtüsü yasağına karşı çıkan erkek / kadın müdür, hâkim, amir, belediye başkanı, öğretim görevlisi vb. kişiler de, soruşturma geçirmeler, görev yerlerinin değiştirilmesi vd. şekillerde mağdur edilmişlerdir. (Bkz. Türkiye’de başörtüsü yasağı mağduriyeti kısmı)

34- Kişilerin inandıkları “dini yaşam” a hakaret edilmekte, bazı yetkililer bu durumu engelleme çabasına girmemektedir.

İnandığı dinini açık alanda yaşamak isteyen insanlara; “irtica”, “mürteci”, “yobaz”, “örümcek kafalı”, “habis ur”, “çağdışı yaşam”, inandıkları dini kurallara “Kahrolsun Şeriat” şeklinde beyanlarla hakaret edilmiştir. Bazı basın yayın organları, özellikle 28 Şubat döneminde, Müslüm Gündüz, Fadime Şahin, Ali Kalkancı gibi kişileri ön plana çıkararak, bunların şahsında tüm Müslümanlara, aylarca hakaret etmiş ve aşağılamışlardır. Bazı resmi yetkililerin de bu şahıslara destekleyici söz ve beyan ve uygulamaları gerçekleşmiştir. Tüm bu hakaretlere rağmen kolluk kuvvetlerinin hakaretlere müdahale etmemesi, yargı organlarının hakaretlere karşı etkin yargı yolunu kullanmamaları mağduriyet oluşturmuştur.

35- Erkeklerin dış alanlarda dini kıyafet giyememesi, memurlar açısından sakal bırakamama sorunu devam etmektedir.

Türkiye’de dini kıyafeti dış alanda ancak devrim kanunu gereği, Diyanet İşleri Başkanı ve diğer kabul edilen dini azınlık liderleri giyebilmektedir. Dini motif niteliğindeki kılık kıyafetlerden olan sarığın dış alanda takılması, cübbe giyilmesi bazı illerde ve bazı dönemlerde engellenebilmektedir. Bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair devrim yasası gereği haklarında soruşturma açılabilen, basında suçlu olarak karalanabilmektedirler. Memurlar tüm zamanlarda sakal bırakamamaktadır. Kişilerin neyi giyip giymeyeceği, sakal bırakıp bırakamayacağına dair yasal düzenleme ve uygulamalar mağduriyet oluşturmaktadır.

36- Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararları ile bini aşkın subay ve astsubay kendisi veya ailesinin dini yaşaması (Örn: namaz kılması, eşinin başörtülü olması vd.) nedeniyle “disiplinsiz” sayılarak yargı denetimine tabi olmadan direkt işine son verilmiştir. Bu

fiil din ve vicdan özgürlüğü, çalışma hakkı ve adil yargılanma hakkının ihlali niteliğindedir.

Ayrıca bu kişilerin işten çıkarılmalarından sonra, 28 Şubat uygulamalarıyla, başka bir işe girmeleri, örneğin belediyelerde çalışmaları da engellenerek yeni mağduriyetler oluşturulmuştur.

37- Dini hassasiyetleri olan sivil toplum kuruluşlarına baskın ve haksız müdahaleler gerçekleşmiş yüz binlerce üyesi olan STK'lar kapatılmış, mallarına el konulmuştur. Milli Gençlik Vakfı 1878 şubesi, yüzü aşkın öğrenci yurdu ve yüz binleri aşkın üyesine rağmen kapatılmıştır. Aynı şekilde Zehra vakfı 20 ye yakın şubesiyle kapatılmış, milyonlarca liralık malvarlığına el konulmuştur. Ayrıca, Mazlumder yöneticilerinin evleri, genel merkez ve şubeleri savcının talimatıyla kolluk tarafından basılmıştır.

38- Dindar insanlar dinini anlattıkları, yaşadıkları için gözaltına alınmış, yargılanmış ve cezalandırılmıştır.

-Laikliğe aykırı fiiller, eski Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesi gereğince cezalandırılmakta idi. Sırf dini öğrenmeye yönelik eğitim çalışması veya ibadetleri yapmaları nedeniyle binlerce kişi - özellikle Risaleyi Nur okuyan dindar kişiler- gözaltına alınmış, hapis hanece kötü muamelelere tabi tutulmuş, bir kısmı cezalandırılarak mağdur edilmiştir. Halen bu kanun maddesi suç olmaktan çıkarılmış olsa da binlerce insanı mağdur eden kötü izi devam etmektedir.

- Türkiye'de dindar yazar ve aydınlar mevcut sistem ve haksızlıklarına karşı görüşlerinden dolayı cezalandırıldı. Abdurrahman Dilipak, Emine Şenlikoğlu, Hüsnü Aktaş, Mehmet Şevket Eğgi, Mehmet Kutlular, Mehmet Pamak, Yaşar Kaplan ve daha birçok yazar, sırf dini görüşlerini söyledikleri için sivil veya askeri mahkemelerde yargılanmış, yıllarca hapis cezasına çarptırılmışlardır. Bazılarının yıllarca hapiste yatmaları mağduriyeti arttırmıştır. Halen cezaya konu yasa maddelerinden değiştirilenler olduğu gibi, az da olsa kaldırılmayan maddelerde bulunmaktadır.

- Dindar insanlar, sırf "dini cemaat mensubu" oldukları gerekçesiyle suçlanabilmektedir. Bazı dönemlerde yazılı sınavı başarı derecesinde kazandıkları halde, sözlü sınavda -istihbarat bilgilerine göre cemaat mensubu olmasından dolayı- hakları kaybettirilmiştir. Bu durum mağduriyet oluşturmaktadır.

-Dindar olup olmamalarına bakılmadan, dindarlar lehine karar veren yargı mensuplarına müdahale edilmiştir. Başörtüsüyle ilgili lehe karar veren hâkim, başörtülü öğrencileri okula almayan yetkililer hakkında harekete geçen C.Savcılarının yerleri değiştirilmiştir. Bazı askeri yetkililer dini bir cemaatin lideri olan Fethullah Gülen’in tutukluluk halini kaldıran İstanbul DGM’sini, “yargıya da irticai sızma var” şeklindeki beyanla suçlayabilmıştır.

39- Dindarlar haksız şekilde fişlenmiş, özel ve mesleki yaşamlarına müdahale edilerek mağdur edilmişlerdir.

Kanunen suç sayılan bir fiili işlemedikleri halde, sırf dini inancı ve yaşam değerleri açısından fişlenen çok farklı mesleklerden kişiler (bazen de aileleri) bulunmaktadır. Bu kişilerin bazılarının mesleğinde ilerlemesi engellenmiş, işlerine son verilmiş, görev yerleri değiştirilerek, sürgünlere gönderilerek mağdur edilmişlerdir.

Dinci, mürteci, çağdaşı yaftalarıyla; devlet memurları, rektör ve öğretim üyeleri, hâkimler, kaymakamlar, basın mensupları, iş adamları fişlenmiş, maddi ve manevi açıdan mağdur edildiler.

40- Dini hassasiyetlerini gösteren dindarların siyasi partileri kapatılmıştır;

17 Kasım 1924 yılında, Halk Fırkası’ndan (CHP) istifa eden milletvekilleri tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası muhalefet partisi olarak kurulmuştur. TCF parti programında yer alan “efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkar” ilkesi irtica kışkırtıcılığı olarak yorumlanmış, 3 Haziran 1925’te de Bakanlar Kurulu’nun Takrir-i Sükun Kanunu’na dayanarak aldığı karar sonucunda TCF’nin her türlü siyasi faaliyetine son verilmiştir.

Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi kapatılmış ve mallarına el konulmuştur. Bazı yöneticilerine siyasi yasak getirilmiştir. Milyonlarca üye ve oy verenler kişiler de mağdur edilmiştir. En son Adalet ve Kalkınma Partisi kapatılma davasıyla karşı karşıya gelmiştir. Anayasa Mahkemesi partinin kapatılmamasına (çok az bir oy farkıyla) ancak hazine yardımından kısmi olarak kesinti yapılmasına karar vermiştir. Şiddeti teşvik etmediği halde kapatılan bu partiler şahsında onlara oy veren milyonlarca Müslüman mağdur edilmiştir.

41- İmam Hatip Liselerini bitirenler “Katsayı Adaletsizliği”

nedeniyle hâkim, avukat, doktor, mühendis, öğretmen vb. meslekleri seçememekte ve meslek lisesi olmayan diğer liseleri bitirenlerle aynı puanı aldıkları halde, düşük katsayı nedeniyle bu bölümlere girememekte, bu mesleklere sahip olamamaktadırlar. Bu uygulama, 28 Şubat kararları ile MGK tarafından İHL mezunlarının önünü kesmek amacıyla dayatılmış olup yüz binlerce kişi mağdur edilmiş konumdadır. Birçok Müslüman aile, çocuklarını daha çok dini eğitim alması, ancak imamlık dışında diğer mesleklere de sahip olabilmesi amacıyla çocuklarını bu okullara göndermektedir. Dindar insanlar ve diğer meslek liseliler katsayı adaletsizliği nedeniyle mağdur edilmektedir.

42- 8 yıllık kesintisiz eğitimle, İmam Hatip Okulları'nın orta kısmı kapatılmıştır. Ortaokulda çocuğunun dini eğitim almasını isteyen (ki özel alanda din eğitimi alacak okul olmadığı için) anne ve baba 28 Şubat kararlarından sonra bu hakkından da mahrum kalmış, çocuğunu genel ortaokullara göndermek zorunda kalmıştır.(Bkz.-İmam hatip Okulları'nın orta kısmını kapattıran 8 yıllık kesintisiz eğitim kısmı)

43- Kur'an kurslarına katılım yaşını devlet belirlemekte olup kişilerin kursa kaydı için en az 14 yaşında olması istenmektedir. (yaz kursları hariç) 8 yıllık kesintisiz eğitim ve ilköğretimi bitirme mecburiyetiyle bu durum fiilen oluşturulmuştur. 14 yaşından önce Kuran Kursuna gidişin engellenmesi, dini öğrenme hakkını yasa yoluyla ihlal etmektedir.

Ayrıca özellikle Hafız olabilmek için erken yaşlarda Kuran eğitimi başlaması gerektiği ifade edildiğinden, Hafızlığın fiilen sonlandırılması sonucu oluşturulmaktadır. Yaş sınırı yasağı kaldırılmalıdır.

44- Dini hassasiyeti olan kişilere ait ajans, gazete, TV'lerin temsilcileri, akredite olan / olmayan şeklinde ayrımcı muamele-ye tabi tutularak haber alma ve verme hakları ihlal edilmekte, yeşil sermaye gerekçesiyle bazı şirketlerin ürünleri boykota uğramaktadır. Özellikle başta askeri alanlar olmak üzere bu yasak etkili bir şekilde sürmektedir.

Bir dönem, "irticacı kuruluşlardan alışveriş yapmayın boykotu" ile Ülker, İhlas, Kombassan, Yimpaş, Beğendik gibi grupların şirket-

leri (BÇG) tarafından fişlenmiş, ürünlerine boykot çağrısı yapılmış, ürünleri belirli resmi kurumlarda satış yasağına uğramıştır.

45- Hizbut-tahrir isimli Hilafet talebinde bulunan dini grup mensupları ağır bir şekilde cezalandırılmaktadırlar. Türkiye’de 50 yılı aşkın mücadelelerinde hiçbir şiddet hareketine bulaşmadıkları, bu yönde tek bir faaliyetleri olmadığı halde sırf Yargıtay’ın kararlarına göre (Terörle mücadele yasasında “cebir ve şiddetin” yasa da zorunlu unsur olmasından sonra beraat eden kişiler bilahare) “Silahlı örgüt elemanı” olarak 7 yıl 6 aylık hapis cezalarına çarptırılmaktadırlar. Kendilerini siyasi parti olarak görüp şiddeti haram saydıklarını ifade etmektedirler. Amaçları olan İslam Hilafet Devleti kurulsa dahi kendilerinin siyasi parti olarak kalacağını savunmaktadırlar. Bu kişilere onlarca operasyon yapılmış, yüzlercesi yargılanmıştır. Bazıları da halen cezaevindedir.

46- İslami duyarlılığı olan ve camide Kuran dersi alan/veren yüzlerce kişi, özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu illerinde örgüt üyesi oldukları gerekçesiyle gözaltına alınmış, (önce 3 ay, sonra bir ay ve daha sonra 10 günlük gözaltı sürelerinde ağır şartlarda kaldılar) evleri aranmış, kendi beyanlarına ve yaptıkları suç duyurularına göre 1990–2002 yılları arasında birçoğu işkence / kötü muamele görmüş, aylarca tutuklu kaldıktan sonra birçoğu beraat etmiştir. Bu aşamalar mağduriyet oluşturmuştur.

Silahlı eylem veya diğer şiddet hareketlerine bulaşan kişiler elbette ki cezalandırılabilir. Ancak, şiddete bulaşmayı sadece dini ders alan/ veren kişilerin fiilleri, suç olarak kabul edilmemelidir.

47-Müslümanlar, kamu kuruluşlarında ve eğitim kurumlarında inançlarına aykırı söz ve eylemler yapmak zorunda bırakılmakta, inanç nedeniyle bunları reddetme hakkı tanınmamaktadır.

Türkiye’de Müslümanlar, dini inançlarına aykırı olduğunu düşündükleri söz ve fiilleri resmi kurumlarda reddedememektedir.

-İlkokullarda okutulan “öğrenci andı”nın içeriğinde bazı din-darlar açısından uygun görülmeyen milliyetçilik kapsamında bir irka varlığını armağan edeceğine dair beyan,

-Atatürk’e ve onun ilkelerine uyacağına dair söz vermek zorunda olma,

-okul kitaplarının içeriğinde dini inanışa aykırı “evrim teorisi”nin mutlak gerçekmiş gibi anlatımı,

-19 Mayıs törenlerinde Müslüman kız çocuklarının fazla açık kıyafetleri giymek zorunda bırakılmaları ve bunu reddetmeye haklarının olmaması,

-Atatürk anıtının önünde saatlerce törenlerde beklemek zorunda bırakılmaları ihlaldir.

-Vicdani ret nedeniyle öldürmeme, silah kullanmama isteği, yasal olarak karşılanmamakta, hatta bu kişiler cezalandırılmaktadır.

-Müslümanların yukarıda belirtilen söz ve fiilleri yapmaması halinde, disiplin cezasına çarptırılabilmekte, bazılarının da görevine son verilebilmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de Müslümanların din ve vicdan özgürlüğü onlarca şekilde ihlal edilmektedir.

TÜRKİYE’DE ALEVİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER

Türkiye’de Alevilerin din ve vicdan özgürlüğü ihlal edilmektedir. Aleviler başta yaşam hakları olmak üzere temel hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş yurttaşlarımızdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ideolojisi, katı laik –inanç / din ile barışık olmayan- anlayışı ve özellikle devletin Sünni-ulus oluşturma dayatması Aleviler yönünden dini ayrımcılık sorununu oluşturmaktadır. Aleviler devlet dışında bazı Sünnilerin tutum ve davranışlarından da sıkıntılar yaşamaktadır.

Aleviler kendileri olarak var olmak, inandıkları değerlerini yaşamak istemektedir. Aleviler asimile edilmeye çalışılmış, Alevilerin görünür olamaması ve yasal olarak tanınmamaları başta olmak üzere din ve vicdan özgürlükleri ihlal edilmektedir.

Bir insan hakları örgütü olarak amacımız, acıları tazelemek değil, geçmişte yaşananları hatırlatmak ve hep birlikte alınması gereken tedbirleri daha güçlü isteyebilmektir.

ALEVİLİĞİN TANIMI:

Din veya inanç grupları kendilerini ne şekilde tanımlıyorlarsa, o isim veya inanç tanımının kabulü gerekir. Bu bağlamda Mazlumlar, Alevilerin İslam’ın içinde veya dışında olduklarına dair bir beyanda bulunmamaktadır. Aleviler içerisinde, kendilerini İslam’ın içinde veya İslam’ın dışında tanımlayan gruplar bulunmaktadır. Bu ve diğer tanımlara bir diyeceğimiz olamaz. Her grup veya kişi kendisini tanımladığı şekilde kabul edilmelidir. Mahkeme veya devletin Alevileri tanımlamaması gerekir. Dışarıdan bir tanım inanca müdahale oluşturabilir. Homojen bir Alevi kimliği / inancı bulunmamaktadır. Bu beklenmemeli de. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın veya AHİM’in kararlarındaki Alevi tanımları din ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır.

İş bu nedenle “Aleviler” başlığını özel başlık olarak almakta ve Alevilerin iç grup tanımlamalarına değinmemekteyiz.

Hasan - Eylem Zengin v. Türkiye kararı:

“...Zengin ve ailesi Türk toplumunda ve tarihinde derin kökleri olan ve Türkiye’deki en geniş inançlardan birini temsil eden bir İslam kolu (Sünni İslamın 4 okulundan biri olan Hanefi kolundan sonra), Aleviliğe mensupturlar...” denilmektedir. AHİM’in yaptığı bu tanım dine / inanca tanım getirmesi nedeniyle ihlal oluşturmaktadır.

“Devlet, din ve inanç alanını belirleme yönündeki politikasını terk etmelidir. Bu bağlamda, örneğin Aleviliğin bir din mi, yoksa mezhep veya tarikat mı olduğuna ilişkin kararı Alevi vatandaşlara bırakmalı, Alevilik inancı yönünde oluşturulan sivil örgütlerin tüzel kişiliği tanınmalı ve Diyanet İşleri Başkanlığı örneğinde olduğu gibi Alevilerde dışlanmışlık duygusu yaratan kurumsal düzenlemelere son verilmelidir. Devletin bu alandan elini çekmesi ve dini ve din hizmetlerinin finansmanını bütün çeşitliliğiyle topluma bırakması durumunda, Alevi inancına sahip bireyler, kendi ihtiyaçlarına uygun sivil toplum örgütleri ve ibadethaneleriyle, kendi inançlarını daha özgür biçimde yaşayabileceklerdir. Bu alanda tarafsızlığın gerçekleştirilmesi, Alevilerin ...özgürlüğüne de katkıda bulunacaktır.”²¹⁶

ALEVİLERE DİNİ AYRIMCILIK VE MÜDAHALELER:

1- TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU

Kanun Numarası: 430 , Kabul Tarihi: 03/03/1340, (1924)

İş bu kanunla, Türkiye’deki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. Tekke, medrese ve zaviyelerdeki eğitime son verilmiştir. Alevilere ait tekkelerde görülen eğitim, bu yasa ile devletin kontrolüne geçmiştir.

Alevilerin kendi inançlarına göre çocuklarına eğitim içeriğini, derslerini belirleme hakları bu yasa ile engellenmektedir. Aleviler kendi belirleyecekleri inancı / dini öğrenme hakkı kabul edilmelidir.

En önemlisi de tüm eğitimde tekel, devlet olmuştur. Bu şekilde okulun açılmasından, okulda öğretilen dersin içeriğine, okuldaki öğretmen atamaları dahil tüm eğitim hizmetleri devletin kontrol ve

²¹⁶ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

müdahalesine açık hale getirilmiştir. Devletin yapılan eğitimleri bir ölçüde kontrol etmesi olağan sayılabilir ise de, devletin resmi ideolojisini (olmaması gerektiği halde) küçük öğrencilere empoze etmesi, dini eğitimi istediği sınırlarda daraltması ve müdahalesinin olması; din ve vicdan özgürlüğünü, eğitim hakkını ihlal etmektedir.

2-TEKKE VE ZAVİYELERLE TÜRBELERİN SEDDİNE VE TÜRBEDARLIKLAR İLE BİRTAKIM ÜNVANLARIN MEN VE İLGASINA DAİR KANUN- Kanun Numarası: 677 , Kabul Tarihi: 30/11/1925,

Kanunda : “bilümm tekkel ve zaviyeler sahiplerinin diğer şekilde hakkı temellük ve tasarrufları baki kalmak üzere kamilen seddedilmiştir...

Alelümüm tarikatlerle..., dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, ...gibi unvan ve sıfatların istimaliyle bu unvan ve sıfatlara ait hizmet ifa ve kisve iktisası memnurdur.(yasaktır) Türkiye Cumhuriyeti dahilinde salatine ait veya bir tarika veyahut cerri menfaate müstenit olanlarla bilümm sair türbeler mesdut ve türbedarlıklar mülğadır. Seddedilmiş olan tekke veya zaviyeleri veya türbeleri açanlar veyahut bunları yeniden ihdas edenler veya aynı tarikat icrasına mahsus olarak velev muvakkaten olsa bile yer verenler ve yukarıdaki unvanları taşıyanlar veya bunlara mahsus hidematı ifa veya kıyafet iktisa eyleyen kimseler üç aydan eksik olmamak üzere hapis ve elli liradan aşağı olmamak üzere cezayı nakdiile cezalandırılır.

(Ek fıkra: 10/06/1949 - 5438/1 md.) **Şeyhlik, Babalık ve Halifelik gibi mensupları arasında baş mevkiinde bulunanlar altı aydan az olmamak üzere hapis ve 500 liradan aşağı olmamak üzere adli para cezasından başka bir yıldan aşağı olmamak üzere sürgün cezası ile cezalandırılırlar.**” denilmektedir.

Tekke; tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, zikir ve ibadet ettikleri yer, dergâh anlamındadır.

Tekke ve zaviyelerin kaldırılması ve bazı unvanların kullanılmayacağına dair kanun Alevilere ait tekke ve tarikatların kapatılmasına, dede, seyyid ve diğer unvanların kullanılmamasına sebep olmuştur. Din büyükleri adına mekan/türbe yapma imkanı engellenmiştir.

3-ALEVİLERİN ZARAR GÖRDÜĞÜ BAZI TOPLUMSAL OLAYLAR:

A- KAHRAMANMARAŞ OLAYLARI:

“Kahramanmaraş olayları, 19 Aralık-26 Aralık 1978’de Kahramanmaraş’ta meydana gelen, Cumhuriyet tarihinin en önemli katliamlarından biridir. 12 Eylül Darbesine gerekçe olarak kullanılan ya da hazırlanan olaylardan biri olarak kabul edilir. ...

Katliamda sol görüşlü kişiler ve Aleviler hedef alınmıştır. [3] Günlerce süren saldırıları önlemekte yerel güvenlik güçleri yetersiz kalınca Kayseri ve Gaziantep’ten askeri birlikler gönderildi. Bu arada İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı istifa etti ve yerine Hasan Fehmi Güneş getirildi.

Olaylar nedeni ile Diyarbakır, İzmir, Suriye-İran-Irak gibi sınır boylarını çevreleyen iller de dahil olmak üzere birçok ilde sıkıyönetim ilanı gündeme gelmiş ve 26 Aralık 1978 saat 07.00 den itibaren İstanbul, Ankara, Kahramanmaraş, Adana, Elazığ, Bingöl, Erzurum, Erzincan, Antep, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa olmak üzere, toplam 13 ilde Sıkıyönetim ilan edilmiştir. Daha sonra bu illerin sayısı arttırılmıştır.[4]

Sıkıyönetim mahkemelerinde açılan davalar 1991 yılına kadar sürmüş, çoğunlukla sağ ve aşırı sağ görüşlü olarak nitelenen toplam 804 kişi hakkında dava açılmış; sanıklardan 29 kişi idam, 7 kişi müebbet hapis, 321 kişi de 1-24 yıl arasında hapis cezaları ile cezalandırılmıştır. İdam ve müebbet hapis cezaları dışındakilere 1/6 oranında cezai indirim uygulanmış ve cezaları azaltılmıştır. Sıkıyönetim mahkemesinin kararı Yargıtay tarafından bozulmuş, yeniden yapılan yargılama sonucunda idam cezaları uygulanmamıştır.

Ceza alanların cezaları da; 1991 yılında çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu nedeniyle, ertelenerek serbest bırakıldılar. [5] Bu kişilerden bazıları daha sonra milletvekili olarak TBMM çatısı altında yer aldılar. [6] [7]

Olaylardan sonra Maraş’ta yaşanan yoğun göç nedeni ile sol görüşlü ve Alevi yurttaşların büyük çoğunluğu Maraş’ı terk etmiştir.

Olayların gelişimi :

Siyasal nedenlerle körüklenen Alevi-Sünni ayrılığının Kahramanmaraş’ta gerginliği tırmandırdığı bir dönemde, 19 Aralık’ta kentteki Çiçek Sineması’na, Güneş Ne Zaman Doğacak isimli filmin gösteriminde, patlayıcı madde atıldı....

harekete geçen silahlı ve sopalı kalabalık gruplar Kahramanmaraş’ın Alevi mahallelerine saldırdılar. Bunun ertesinde ve toplamda üç gün süren saldırılar sonucunda; Resmi verilere göre

- 105 kişi öldü,
- 176 kişi yaralandı,
- 210 ev,
- 70 işyeri tahrip edildi.

Resmi olmayan beyanlara göre ise ölü sayısı 500’e yakındır. [9] Bütün bu saldırılarda saldırganlar kolluk kuvvetlerinin (polis ve asker) herhangi bir müdahalesi ile karşılaşmadılar.

Dipnotlar

3. TRT Haber Merkezi 27 Aralık tarihli ajans.
4. Belgenet: 26 Aralık 1978’de Kahramanmaraş olayları
5. 29 Kasım 1994 Mesut Yılmaz TBMM grup konuşması
6. TBMM Genel Kurul Tutanağı 1 9. Dönem 4. Yasama Yılı 3. Birleşim
7. BBP kurucularından Ökkeş Şendiller istifa etti
8. Filmin yönetmeni Mehmet Kılıç röportajı
9. Konuyla ilgili olarak bir itfaiye eri sadece kendisinin 250 ceset gömdüğünü beyan etmiştir.”²¹⁷

B- MALATYA OLAYLARI:

“1990 genel nüfus sayımına göre Malatya’nın nüfusu 702.055’dir. Kent nüfusunun yüzde 30’unu Alevi, yüzde 70’ini Sünni topluluğu oluşturmaktadır...Malatya’da;

- Kemal Abbas Altunkaş’ın öldürülmesi olayı (1968) Hekimhan Olayı (1968)
- 2 Şubat Mitingi (1975)
- 15-16 Şubat Olayları (1975)
- Akçadağ Öğretmen Okulu Olayı (1975)
- Hamit Fendoğlu (Hamido) Olayı ve Katliam (1978)
- Alevi ailelerin Özcan Türksever, Sait Hazar, Naci Erguvanlı isimli 14-15 yaşlarında lise öğrencisi olan çocuklarının götürülüp, işkence ve ateşli silahla öldürülmeleri,
- İçme suyuna zehir konulması

²¹⁷ “http://tr.wikipedia.org/wiki/Kahramanmara%C5%9F_Olaylar%C4%B1” adresinden alındı.”

...17 Nisan 1978 akşamı başlayan saldırı, tahrip ve silahlı çatışma; 20 Nisan akşamına kadar sürdü. Ancak üç gün içinde denetim altına alınabildi. Bu süre içinde 8 kişi ölmüş, 20'si ağır olmak üzere 100 kişi yaralanmış, 100 işyeri ve konut tamamen olmak üzere, toplam 960 işyeri ve konut tahrip edilmiştir. Olaylar sırasında onlarca oto da zarar görmüştür.

Bazı işyerlerinde yangının halen devam ettiği 20 Nisan günü şehir merkezindeki enkazı kaldırma çalışmaları başlatıldı. Cadde ve sokaklar ancak iki günde temizlenebildi. Bir yandan enkaz kaldırılıyor, bir yandan da mahkeme kanalıyla hasar tespiti yapılıyordu. Hasarın o dönemin değeriyle 100 Milyon TL olduğu belirlenmiştir. Ancak devlet 60 Milyon TL ödemiştir.

Fendoğlu'nun mensubu olduğu Bulgurlu Aşiretlerinden onbinlerce kişinin şehre girmesiyle büyüyen olaylar sırasında bin kadar işyeri ve ev kundaklanarak, 3 kişi öldürülmüş, 30 kişi yaralanmıştır. (Tercüman, 19. 04. 1978)

Malatya'dan Alevi göçü

Hamit Fendoğlu'nun öldürülmesinin ardından çıkarılan olaylarda 1000'e yakın işyeri tahrip edildi ve yakıldı. Yakılıp yıkılan işyerlerinin yüzde 90'ı demokrat, solcu ve Alevilere aitti. Saldırıdan yaralananların da çoğunluğu bu kesimin insanlarıydı. Artık Malatya'da demokratların, solcuların ve Alevilerin yaşamlarını sürdürme ve iş yapma olanakları zorlaşmıştı. Bu nedenle Malatya'dan göç başladı.

1974-1980 Yıllarında Malatya'da İşlenen Siyasi Cinayetler:

15.02.1974 tarihinden 11.09.1980 tarihine kadar geçen sürede, Malatya ilinde meydana gelen siyasi cinayetler, 102 olarak geçmektedir. Bu kişilerin isim ve öldürülme tarihleri sağ- sol veya belirsiz şeklinde internet sitesinde geçmektedir. Ayrıca bu kişiler dışında yaralananlar oldukça fazladır.

Malatya olayları hakkında yetkililerin beyanları:

Başbakan Bülent Ecevit: "Malatya olayının rastlantı olmadığı, ülkede kutuplaşmayı körüklemek isteyen güçlerin, örgütlerin payının olduğu söylenmektedir. Muhalefet partileri Malatya'daki olaylara tam olarak temas etmemişlerdir, çünkü taraf tutmaktadırlar... Barışa razı olmayanlar vardır..." (24)

Tekin Erer (Son Havadis Gazetesi): “Komünist ve anarşist elbette bomba atacak, elbette yurttta huzursuzluk çıkaracaktır. Onun görevi esasen budur. Böyle olmazsa zaten biz onlara anarşist ve komünist damgasını vurmamız. Komünist ve anarşistlerin yurdu karıştırmak, milleti bölmek, sabotajlar yapmak, cinayetler işlemek görevidir. Onların işi bu.” (25)

Yaşar Okuyan (MHP Genel Başkan Yardımcısı): “Komünist alçaklar tarafından hunharca öldürülen Malatya Belediye Başkanı, değerli dava insanı merhum Fendoğlu’nun gerçek katillerini CHP iktidarı himayesine almaktadır. Ve milliyetçilere iftira savurmaktadır...” (26)

Süleyman Demirel (AP Genel Başkanı): “Hadiselerin altında komünizm, yıkıcılık ve bölücülüğün bulunduğunu henüz hükümet hiç dillerine almıyor. Türkiye’yi rahatsız eden gerçek sebep budur... Bu olayların gerçek sebebini anlamaktan aciz bulunan hükümetin gaflet uykusundan uyanması için daha kaç vatandaşımız can verecektir? Bu hükümet gaflet uykusundadır...” (27)

Alpaslan Türkeş (MHP Genel Başkanı): “Ecevit ve İçişleri Bakanını, bizim hakkımızda ima yolu ile de olsa öne sürdükleri iddialarını ispata davet ediyorum. Bu iddialarını ispat edemedikleri takdirde dünyanın en alçak ve en şerefsiz insanları olacaklardır...” (28)

Görüldüğü gibi, siyasi partilerin lider ve yöneticileri, bu katliamların, olayların neden ve niçinlerini araştırmadan, önleyici çözüm önerileri üretmeden; demagojilerle birbirini suçlamaktadırlar...”²¹⁸

C- ÇORUM OLAYLARI:

“Çorum katliamı, Çorum’da 1980 Mayıs-Temmuz aylarında meydana gelen sağ-sol ayrımı temelinde, mezhep çatışması yüzünden Çorum ilinde ortaya çıkan kanlı olaylar. 57 Alevi ve sol görüşlü yurtttaşın ölümü ve yüzlercesinin yaralanmasıyla sonuçlanan olaylar. [1]

Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) önde gelen isimlerinden Gün Sazak’ın 27 Mayıs 1980’de kimliği belirlenemeyen kişiler tarafından öldürülmesiyle Çorum’da da gerginlik arttı. Alevi ve Sünni mahalleleri arasında barikatlar kuruldu ve sokağa çıkma yasağına karşın, çatışmalar oldu...

²¹⁸ http://www.psakd.org/malatya_katliami.html

Bu suikastı protesto etmek üzere ülkenin farklı yerlerinde eylem yapan MHP taraftarı ülkücülerin gösterileri şiddet olaylarına dönüştü. ... Alevilerin ve solcuların, göstericilere karşılık vermeye başlaması üzerine, olaylar çatışmaya dönüştü ve askeri birlikler bölgeye müdahale etti...

Olaylar sırasında toplam 57 öldürülen insanın yanı sıra, iki yüzü aşkın kişi de ağır yaralandı. Üç yüze yakın bina tahrip edildi. Altı yüz kadar aile göçe zorlandı...

Sünniler ile Aleviler arasında sokak çatışmaları başladı. Alevilerin konutları, işyerleri kundaklanarak yakıldı; ölenler oldu. Olayların genişlemesi üzerine Samsun, Amasya ve Kayseri'den Çorum'a güvenlik güçleri ve askeri birlikler getirildi ve yeniden sokağa çıkma yasağı kondu.

Olayların yatıştırılabildiği 10 Temmuz tarihine gelindiğinde resmi rakamlara göre 26 kişi yaşamını yitirmiş, çok sayıda vatandaş yaralanmış, evler, işyerleri yakılıp yıkıma uğramıştı. Kayıp ihbarlarının sayısı ise 100'ün üzerindeydi. Bu olaylardan sonra, Çorum'dan 600 kadar aile başka yerlere göç etmek zorunda kaldı.

Referanslar ve Dipnotlar

1. 6 Temmuz 1980 Tarihli Hürriyet Gazetesi
2. Sadık Eral, Çaldıran'dan Çorum'a Alevi Katliamları, sayfa 202²¹⁹

D- SİVAS KATLIAMI:

“Sivas Katliamı veya Sivas Madımak Olayı, 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta Pir Sultan Abdal Şenlikleri sırasında Madımak Otelinin kuşatılıp yakılması ve dolayısıyla şehirde bulunan 33 Alevi yazar, ozan ve aydınının yakılarak katledilmesi ve oteli ateşe verenlerden de ikisinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan olaylar zinciridir.

Pir Sultan Abdal Şenlikleri kapsamında etkinliklerin bir bölümünün de Pir Sultan Abdal'ın sazının çalındığı Sivas şehir merkezinde yapılması öngörülmüştü. Bu kapsamda pek çok aydınının yanı sıra Aziz Nesin bu etkinlik nedeniyle dönemin Sivas valisi Ahmet Karabilgin'in özel davetlisi olarak bu kente gelmişti.

²¹⁹ “http://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87orum_Olaylar%C4%B1” adresinden alındı.”

2 Temmuz 1993 günü organize biçimde öğle saatlerinde Paşa ve Meydan camilerinde çıkan gruplar önce etkinliklerin yapıldığı Kültür Merkezi’ne ulaşarak, bir gün önce dikilen anıtı kısmen tahrip etti. Kültür Merkezi içindeki karşıt grupla çıkan taşlı sopalı çatışma, polis tarafından fazla büyümeden, zor kullanılarak önlendi.

Hızını alamayan ve sayısı yaklaşık 10.000’e ulaşan grup, Kültür Merkezi’nden yeniden Hükümet Meydanı’na geldi. Hükümet Konağı’nu taşlamaya ve slogan atmaya başlayan grup ardından Madımak Oteli civarına ulaşarak, slogan atmaya devam etti. Grubun sayısı akşam saatlerinde 20.000’e yaklaştı. Grup önce Madımak Oteli önündeki araçları ateşe verdi ve oteli taşıladı bunun sonucunda taşlanarak camları kırılan Madımak Oteli tutuşturulan perdeler ve alt katta bulunan eşyalarla birlikte yakıldı....

Olaylar sonucunda 33 konuk, 2 otel görevlisi ile 2 saldırgan yaşamını yitirdi... Akşam saatlerinde valilikçe ilan edilen “2 günlük sokağa çıkma yasağı” ile birlikte, güvenlik güçleri şehirde tam bir hakimiyet sağlayabildi.

Yargılama

Olaydan bir gün sonra 35 kişi gözaltına alındı. Daha sonra gözaltına alınanların sayısı 190’a çıktı. Gözaltına alınan 190 kişiden 124’ü hakkında “laik anayasal düzeni değiştirip din devleti kurmaya kalkışma” suçlamasıyla dava açıldı,[1] geri kalanlar serbest bıraktıldı. Kamuoyunda Sivas Davası olarak bilinen davanın ilk duruşması, Ankara 1 No’lu Devlet Güvenlik Mahkemesi’nde 21 Ekim 1993 günü yapıldı. 26 Aralık 1994’te karara bağlanan dava sonucunda, 22 sanık hakkında 15’er yıl, 3 sanık hakkında 10’ar yıl, 54 sanık hakkında 3’er yıl, 6 sanık hakkında 2’şer yıl hapis cezası, 37 sanık hakkında da beraat kararı verildi.

Müdahil avukatlar, Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin kararını “tarafli, hukuka ve adalete aykırı” olarak niteleyerek, ayrıntılı bir savunmayla temyize gittiler. Yargıtay 9. Ceza Dairesi katliamın “Cumhuriyete, laikliğe ve demokrasiye yönelik olduğunu” belirterek Devlet Güvenlik Mahkemesi’nin kararını esastan bozdu. Ankara 1 No’lu Devlet Güvenlik Mahkemesi, Yargıtay’ın bozma kararına uyarak yargılamayı yeniden başlattı.

28 Kasım 1997’de açıklanan kararda, 33 sanık Türk Ceza Yasası’nın 146/1 maddesine göre idama[2] ve 14 sanık 15 yıla kadar değişen hapis cezasına[1] mahkûm edildi. Yargıtay 9. Ceza Dairesi 24

Aralık 1998’de hapis cezalarını onadı, 33 idam cezasını ise usül noksanlıkları nedeniyle bozdu. Şubat 1999 tarihinde usül eksikliklerinin giderilmesi için başlayan yargılama sonucunda 16 Haziran 2000’de 33 sanık Devlet Güvenlik Mahkemesi’nce yeniden idam cezasına çarptırıldı. 2002 yılında idam cezasının yürürlükten kaldırılmasıyla idam cezası hükümlülerinin cezaları müebbet ağır hapis cezasına çevrildi.[1]

Kaynakça

1. a b c d “Sivas’ta 14 yıl sonra Madımak sığağı”, Radikal, 03 Temmuz 2007
2. “Sivas’ta idam kesinleşiyor”, Radikal, 18 Ekim 1998
3. a b c “Madımak!”, Yıldırım Türker, Radikal, 3 Temmuz 2006
4. “Sivas ‘93’e polis korumalı gala”, Abdullah Malkoç, 13 Ocak 2008, Milliyet URL son erişim tarihi: 21 Ocak 2007
5. “Geç de olsa Sivas’la hesaplaşılmalı”, Efnan Atmaca, 17 Ocak 2008, Radikal URL son erişim tarihi: 21 Ocak 2007”²²⁰

“MAZLUMDER Madımak ve Başbağlar katliamlarını ele alan “İki Ateş Arasında Barış ve Kardeşlik” isimli yuvarlak masa toplantısını Ankara Mola Otel’de gerçekleştirdi.... Sivil toplum örgütü temsilcileri, akademisyenler ve yazarların katıldığı toplantıda Madımak ve Başbağlar katliamları kınanarak her iki olayın tüm sorumlularının açığa çıkarılması istendi ve birlikte barış içinde yaşama arzusu dile getirildi.

MAZLUMDER Genel Başkanı Ayhan Bilgen:

“Her acı ve sıkıntı sadece kendi toplum kesiminde karşılık buluyor. Oysa farklı kesimler birlikte kaygı ve beklentilerini ifade edebilmeliler. Herkesin yaşama hakkına saygı gösterilmeli. Bizim kastımız Madımak ve Başbağlar olayları arasında kıyas yapmak değil. Acıları ve öfkeleri kaşımak istemiyoruz. Herkesin ötekinin açısını anlamasını istiyoruz. Barış içinde yaşamının gerekli koşulu budur. Toplumsal çatışmaya karşı barış ve kardeşliği güçlendirelim. Ezberleri bozalım, kamplaşmalara izin vermeyelim.”

İnsan Hakları Derneği (İHD genel başkanı) Yusuf Alataş:

“Bu olayları devlet mi yaptı, yapmadı mı? Soruları hala devam ediyor. Bu olaylarda devletin direk olarak değilse bile, devlet erki-

²²⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Sivas_Katliam%C4%B adresinden alındı.

ni kullanan kamu görevlilerinin ve siyasi iktidarların sorumluluğu olduğunu düşünüyorum. Olaylar sonrası toplum kendine düşen sağlıklı refleksi gösteremedi. Bugün de hala linç kültürü teşvik ediyor. Oysa daha çok barışa, hoşgörüyü ihtiyacımız var şimdi. Birbirimizin acılarını anlamalıyız. Geçmişteki provokasyonların toplumu yönlendirmesine son verelim. Farklı düşüncelere, farklı inançlara saygı gösterelim. Buna hepimizin ihtiyacı var.”

Gazeteci Aydın Çubukçu:

“Her iki olay da aynı suç merkezinde planlanmış ve uygulanmıştır...Artık istedikleri olmuş ve iki mezhep mensupları arasında kan girmiştir. Solcu aydınlar ‘Bu halk adam olmaz’ tarzı geleneksel yaklaşımı benimser hale gelmiş, bir yılgınlık psikolojisi hakim olmuştur. İslami kesime ise derin bir suçluluk psikozu empoze edildi. İslami kesim sürekli kendini savunmak, kendi inançları dolayısıyla kınanmak gibi durumlarla karşılaştılar. Bunları topladığımız zaman kazanan ‘Milli Güvenlik Konsepti’ olmuştur. Şeriatçılık ve bölücülük tehlikesini göstererek topluma biçim verme tezleri güçlenmiştir. Başbağlar’da öldürülen de Madımak’ta yakılan da aynı toplumun halkıdır. Toplum olarak aynı merkezden yönetilen şiddetli bir saldırı altındayız. Bölünme ve parçalanmayı sağlamak için birbirimize düşman ediliyoruz...”²²¹ diye konuştu.

Sivas olaylarında yaşam hakkı ihlalleri gerçekleşmiştir. Kişilerin dünya görüşlerinden dolayı toptancı bir mantıkla yakılarak öldürülmeleri haksız bir fiil olup zulümdür.

Olayları yaptığı gerekçesiyle yargılananların “Adil yargılanma hakkı”na azami gayret sarf edilmeli, olayın gerçek tahrikçileri ve varsa derin yapılar ortaya çıkarılmalıdır.

Sonuç olarak; yukarıda bildirilen olaylar sonucunda yüzlerce yaşam hakkı ihlali gerçekleşmiştir. Olaylarda vücut bütünlüğünün zarar görmesi, binlerce ev ve işyerlerinde mülkiyet hakkı ihlali ile güvenlik hakkı ihlali yaşanmıştır.

4-12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ VE DÖNEMİ:

12 Eylül 1980 Askeri darbesi Türkiye’de; Alevi, Sol, Sünni, Kürt, Türk vb. tüm farklılıklara mensup birey ve görüşlerin ortaklaşa te-

²²¹ <http://www.yeniasya.com.tr/2006/07/06/haber/butun.htm>

mel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği bir dönemdir. Dini gruplara yönelik mağduriyetin net olarak tespiti mümkün olmamakla birlikte tüm mağdurlarla ilgili olarak;

“12 Eylül Askeri Darbesi döneminde:

- 650.000 kişi gözaltına alındı,
- 7.000 kişi için idam istendi, 517 kişiye idam cezası verildi, 49 kişi idam edildi,
- 1.633.000 kişi fişlendi.
- 98.404 kişi örgüt üyesi olmaktan dolayı yargılandı,
- 71.000 kişi TCK'nın 141, 142 ve 163. maddesinden yargılandı.(Memleket dahilinde grupların şiddet kullanması ve laikliğe aykırı propaganda suçları)
- 30.000 kişi sakıncalı olduğu için işten çıkarıldı.
- 14.000 kişi vatandaşlıktan çıkarıldı.
- 30.000 kişi siyasi mülteci olarak yurtdışında yaşamaya başladı.
- 171 kişinin işkenceyle öldüğü belgelerle kanıtlandı. ²²²denilmektedir.

Aleviler bu dönemde, sıkıyönetim bölgelerinde ve ondan sonra da olağan üstü hal rejimlerinde yaşamak zorunda kalmıştır. Fişlenenler, gözaltına alınanlar, işkence görenler, çalışma hakkı engellenenler düşünüldüğünde bir çok Alevinin hakkı ihlal edilmiştir.

5- ZORUNLU DİN DERSİ:

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun

“Laiklik” başlıklı

12. Maddesinde “Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” denilmektedir.

Zorunlu din dersi, bu dersi öğrenmek istemeyen kişiler için din ve vicdan özgürlüğünün ihlalidir. Türkiye’de farklı inanç gruplarına ve özellikle uzun yıllar Alevilere karşı, Sünni/Hanefi kaynaklı “din dersi” uygulaması inanca müdahale olup mağduriyetler oluşturmaktadır.

²²² Radikal gazetesi 12 Eylül 2000

DİN DERSİNİN KALDIRILMASI TALEBİ:

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Danıştay kararlarına rağmen hükümetin zorunlu din derslerini kaldırmak için adım atmamasını eleştiren Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) Genel Başkanı Fevzi Gümüş, “AKP kendi tabanının duyarlılıklarıyla sınırlı bir inanç özgürlüğü anlayışıyla bu sorunu çözecek gibi görünmüyor” dedi. “Açılan davalarla birkaç Alevi genci asimilasyon kuşatmasından kurtuldu. Ancak milyonlarca Alevi genci aynı işkenceyi görmeye devam ediyor.”

AİHM, Ekim 2007’de aldığı kararla zorunlu din derslerinin “eğitim hakkı”nın ihlali olduğunu söylemişti.

Hasan Zengin ve kızı Eylem’in başvurusunda mahkeme, dersin içeriğinin sadece İslam’ın Sünni yorumuna dayandığını vurgulamıştı. Mahkeme ayrıca gayrimüslim çocukların dersten muaf tutulmasının da “inanç özgürlüğünü” sağlamak için yeterli olmadığını söyledi.

Milli Eğitim Bakanı (MEB) Hüseyin Çelik, bu kararın “eski müfredata dair olduğunu” söylemiş, “Yeni müfredatta Aleviliğe de yer veriyoruz” diyerek kararın uygulanamayacağını iddia etmişti.

Zengin ailesinin avukatı, Alevi-Bektaşî Birlikleri Federasyonu Genel Sekreteri Kazım Genç, bir süre önce konuyla ilgili Başbakanlığa başvuruda bulundu. Genç’in başvurusu şikayet hattı “ALO 150” ye kabul edildi ve üzerinden bir ay geçmesine rağmen cevap verilmedi.”²²³

Hasan - Eylem Zengin v. Türkiye kararı:

“...Zengin ve ailesi ...Aleviliğe mensupturlar. Başvuranlar bilhassa, Türkiye’deki din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretiminin Zengin’in dini özgürlüğünü ve 1. Protokolün 2. Maddesi (eğitim hakkı) ve 9. Maddesi (düşünce, vicdan ve din özgürlüğü) maddelerince garanti altına alınan ailesinin kendi dini inanışlarına göre eğitim almasını sağlama özgürlüğünü ihlal ettiğini bildirmiştir. Başvuranlar özellikle dersin içeriğinin objektiflikten uzak olduğunu çünkü diğer dinlerle ilgili ayrıntılı bilgileri içermediğini ve Sünni yorumlu. Sonuç olarak, Mahkeme muaf tutulma prosedürünün doğru metotlarla uygulanmadığını ve öğretilen konunun çocuklarının

²²³ B1A- 23 Temmuz 2008

değerleriyle çatışma yaratacağını yasal olarak düşünme hakkı olan ailelere yeterli koruma sağlamadığına karar vermiştir²²⁴.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANI BARDAKOĞLU: “DİN DERSİ KALDIRILMAMALI”

Geçen günlerde düzenlediği bir basın toplantısında gazetecilerin gündeme ilişkin sorularını yanıtlayan Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu, bu haliyle zorunlu din dersinin hukuka aykırı olduğu yönünde verilen Danıştay kararına ilişkin olarak, özetle şöyle söylemiş:

“Yargının dini bir konuda karar alırken kendi başına hareket etmemesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na danışması gerek; din öğretiminde ve hangi bilginin İslam dininin orta bilgisi olduğunu belirleme konusunda en yetkili kurum Diyanet İşleri Başkanlığı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (AİHM) adeta bir ilahiyat uzmanı gibi, ama bilgisizce bu konularda çok rahat karar vermekle kendini yetkili görmemesi gerek. Uygulamada 3-5 münferit yanlış var diye din kültürü ve ahlak bilgisi dersinin zorunlu olmasına karşı çıkmak 3-5 hasta yanlış tedavi edildi diye bir hastaneyi kapatmaya benzer, doğru tedaviyi yapmak varken hastaneyi kapatmak hiç kimsenin aklına gelmemeli.”²²⁵ Demiştir.

ALEVİLER ZORUNLU DİN DERSİNE KARŞI EYLEMLERİ YAYGINLAŞTIRIYOR

“Alevi örgütleri, zorunlu din derslerinin kaldırılması için geçen hafta başladıkları eylemleri Türkiye çapında yaygınlaştırıyor. Bu hafta sonu İstanbul, İzmir, Adana ve Malatya’da oturma eylemleri düzenlenecek. Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF) ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği’nin (PSAKD) yanı sıra birçok sendika, meslek örgütü ve kuruluş da eylemlere destek veriyor. Örgütler, hükümetin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Danıştay kararlarına rağmen zorunlu din derslerini kaldırmak için adım atmamasını eleştiriyor ve en kısa zamanda bu konuda düzenleme yapılmasını istiyor. PSAKD Genel Başkanı Fevzi Gümüş, derneğin internet

²²⁴ Hasan ve Eylem Zengin v. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı, (başvuru no. 1448/04), <http://www.avrupakonseyi.org.tr> web sitesinde mevcuttur.

²²⁵ B1A- 07 Mart 2008

sitesinde yaptığı çağrıda “Zorunlu din dersleri işkencesine karşı tüm yurttta sokağa çıkalım” dedi. AİHM, Ekim 2007’de aldığı kararla zorunlu din derslerinin “eğitim hakkı”nın ihlali olduğunu söylemişti.”²²⁶

Son dönemlerde Hükümet kanadı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin “din dersi olmadığını” Din Kültürü dersi olduğunu ve Alevilerle ilgili kısımların eklendiğini belirtmekte. Tartışmalar sürerken İnsan hakları açısından şu söylenebilir; küçük çocuklara anne ve babasının görüşü esas olmak üzere, inanmadıkları bir inancın / dinin zorla öğretilmesi din ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır. Bu kitaplarda anlatılanların din eğitimi değil, din kültürü dersi olduğu ve tüm dinlere karşı eşit mesafede durduğu düşünülüyorsa, bir bilgi dersi niteliğini alıp idarece öğretilir. Ancak öğretilen kaynaktaki bilgiler, kişilerin inancına açıkça aykırı, hakaret içeriyor, kötülüyor ise, bu kısımların öğretilmemesini isteme hakkı olmalıdır.

6- ALEVİLERİN KAPATILMAYA ÇALIŞILAN DERNEKLERİ:

“... 1990’lı yıllarda yoğun bir biçimde çeşitli Alevi ulularının adını kendisine ad olarak alan Alevi-Bektaşî derneklerinin kuruluşu gündeme gelmişti. Bu derneklerin tamamına yakını ne yazık ki tüzüklerinde doğrudan Alevilik kavramına yer verememişler, Aleviliği anlatacak, ifade edecek dolaylı yollar seçmişlerdi. Böylece Alevi Öğretisinin kimi temel değerleri veya kurumları derneklerin adlarında ya da tüzüklerinde yer almıştı. Bunların başında ise “cem/cem töreni”, “cemevi” sözleri geliyordu.

İçişleri Bakanlığı bu derneklerin kurulmasıyla birlikte valiliklere tüzüklerinde “Aleviliği çağrıştıracak” kavramlar bulunan dernekler hakkında derhal işlem yapılması talimatı verdi.

İçişleri Bakanlığı 1993 tarihinde Ankara Valiliği’ne gönderdiği genelge ile “tüzüklerinde cemevi yaptırmak, cem düzenlemek gibi hükümler bulunan derneklerin, 2908 sayılı yasanın kurulması yasak olan dernekleri düzenleyen 5.maddesinde yer alan din ve mezhep esasına dayalı olarak dernek kurulamaz kuralı kapsamında olduğu gerekçesiyle” kapatılmaları için haklarında işlem yapılmasını” bildirmişti.(04.02.1993 tarih ve B050HUK000000/160 sayılı genelge)

²²⁶ B1A- 29 Ağustos 2008

Mülki amirlikler İçişleri Bakanlığının bu yasadışı genelgesi doğrultusunda birçok dernek hakkında soruşturma başlatmış, savcılıklara suç duyurusunda bulunmuş, mahkemelere başvurarak bu derneklerin kapatılmalarını talep etmişti.

Sözgelimi:

Anadolu Erenler Kültür Derneği,
 Anadolu ve Trakya Alevileri Eğitim ve Kültür Derneği,
 Sarıgazi Hacı Bektaş Veli Kültür Tanıtma Yaşatma ve Yardımlaşma Derneği,
 Erzincan İli Kemah İlçesi Esimli Köyü Cem Kültürünü Tanıtma ve Yaşatma Derneği,
 Yunus Emre Kültür ve Dayanışma Derneği,
 Tuzla Cemevi ve Sosyal Tesisleri Yaptırma ve Yaşatma Derneği,
 Gönen ilçesi Cem ve Kültür Evi Yaptırma Yaşatma Derneği,
 Zile Yaylakent Köyü Cemevi Yaptırma ve Yaşatma Derneği,
 Emirdağ Cemevi Kültür Sanat ve Folklor Derneği,
 Ankara Cem Kültür Evleri Yaptırma Derneği
 bu türden bir soruşturmaya uğramıştı.

DIYANET “YASAKLAYIN” DİYOR

İçişleri Bakanlığı Alevi-Bektaş Derneklerine ilişkin ne yapılması gerektiği konusunda düşünce belirlerken çeşitli kurumlardan da görüş sormuştu.

“Cem, cem düzenlemek, cemevi yaptırmak” konularında Diyanet İşleri Başkanlığı net bir görüş ortaya koyuyor ve tüzüklerinde bu türden sözcükler bulunan derneklerin faaliyetine izin verilmemesini istiyordu: “Kendilerini Alevi ve Bektaş olarak tarif eden vatandaşlarımız da namaz ibadetlerini cami ve mescitlerde eda etmektedirler. Bu gerçeklere rağmen; cami ve mescidlere alternatif olarak bir takım adlarla dini ibadet mahalleri ihdası, İslam Dini” ne ve tarihi vakiya uygun değildir. Zira İslam tarihinde cami ve mescit vardır, cemevi binası yoktur.” Diyanet “İslamiyet’te cemevi bulunmadığını” söyleyerek görüşünü gerekçelendiriyor ve sonuçta “tüzüklerinde söz konusu ifadeleri bulunduran derneklerin o halleriyle faaliyette bulunamayacaklarını, tüzüklerinden sözü edilen ifadeleri çıkarmak kaydıyla faaliyet gösterebileceklerini aksi halde

haklarında kanun hükümlerinin uygulanması gerektiğini” İçişleri Bakanlığı’na bildiriyordu.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ise “dernekler yasasının uygulanması” doğrultusunda görüş belirtiyor yani bir anlamda İçişleri Bakanlığı’nın var olan uygulamasına onay veriyordu.

ABKB DAVASI VE KONUNUN GÜNDEME OTURMASI

Alevi Bektaşî Kuruluşları Birliği’nin kurulmasıyla birlikte İçişleri Bakanlığı Alevi-Bektaşî kuruluşlarına karşı nasıl bir tavır alınması gerektiği konusunda bir kararsızlık dönemi yaşandı. Çünkü Aleviler ilk kez kendi adları ile bir dernek kurmuşlardı. Dernek tüzüğünde yalnızca “cem, cemevleri” kavramları değil “Alevilik, Bektaşîlik, Alevi Öğretisi, Alevi Felsefesi” kavramları da yer alıyordu.

İçişleri Bakanlığı Diyanet ve MGK’dan aldığı görüşler doğrultusunda ABKB’nin kapatılması ve kurucularının cezalandırılması için harekete geçti.

Bu arada Ankara’da “Ankara Cem Kültürevleri Yaptırma Derneği”, İstanbul’da “Sarıgazi Hacı Bektaşî Veli Kültür Tanıtma Yaşatma ve Yardımlaşma Derneği” hakkında tüzüklerinde “cem, cemevi” kavramları bulunduğu gerekçesiyle kapatma davaları açıldı.

Bu davalarla birlikte oluşan kamuoyu, resmi düzeyde yapılan görüşmeler Alevilerin duyarlılıklarını ortaya koydu. Sözelimi İçişleri Bakanlığı yetkilileri tüzüklerindeki cem, cemevi sözlerinin çıkarılmasını istedikleri bir derneğimizin yöneticilerine “siz tüzüğünüzden bu kavramları çıkarın, resmîyetten çıksın yine dilediğiniz gibi ceminizi yaparsınız” teklifinde bulunmaktan çekinmezken yöneticilerin “siz tüzüğümüzde cem varken, cem yaptığımızı duyduğunuzda görevliler gönderiyorsunuz, bir de cem sözü olmasa kim bilir nasıl davranırsınız” sözü karşısında tekliflerinde ısrar edemediler.

Ankara Cem Kültürevleri Yaptırma Derneği yöneticileri dernek tüzüğünde bulunan cem ve cemevleri sözlerinin çıkarılmasını isteyen Ankara Valiliği’ne karşı Ankara İdare Mahkemesinde karşı dava açtılar.

YARGITAY’IN UMUT VERİCİ KARARI

İçişleri Bakanlığı’nın yasakçı tutumunun bir sonucu olarak “Emirdağ Cemevi Kültür Sanat ve Folklor Derneği” adında ve tü-

züğünde “cem, cemevi” bulunduğu gerekçesiyle Afyon Valiliği'nin 17.11.1998 tarih ve 28415 sayılı yazısı üzerine Emirdağ Asliye Hukuk Mahkemesince 1998/215 Esas, 1998/315 sayıyla kararıyla kapatılmıştı. Bu kapatma kararına karşı dernek yöneticileri belki umutsuzluktan belki de çekindiklerinden sessiz kalmışlar ve derneklerinin kapılarına kilit vurulmuştu.

Bu hukuka aykırı kararın yazılı emir yoluyla bozulması için Afyon Cumhuriyet Savcılığı Adalet Bakanlığı'na başvurdu. Adalet bakanlığının talebi üzerine karar Yargıtay 2.Hukuk dairesi tarafından yeniden ele alındı.

Ve Yargıtay'dan Demokrasi adına umut verici bir karar çıktı.

Yargıtay 2.Hukuk Dairesi 10 Ekim 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Esas : 2000/6544, Karar : 2000/6931 ve 24.5.2000 tarihli kararı ile “Ülkemizin nüfusunun önemli bir bölümünü Alevilerin oluşturduğu, Cem sözünün Alevilerin yaptığı mutad toplantıları ifade ettiği, Cemevi kurmak amacıyla kurulan derneğin kapatılmayacağı” karar altına aldı.

BİR OLUMLU KARAR DA İDARE MAHKEMESİNDEN

Diğer yandan Ankara Cem ve Kültür Evleri Yaptırma Derneği'nin Ankara Valiliği'ne karşı açtığı davada da Ankara İdare Mahkemesi yerinde ve hukuka uygun bir kararla Ankara Valiliği'nin “cem ve cemevleri”ni yasaklayan işlemini iptal etti.

Ankara 2.İdare Mahkemesi 6.11.2001 gün ve E.2001/331, K.2001/1250 sayılı kararında dernek tüzüğünde yer alan “Cem Kültür Evleri yaptırır, Cem törenleri düzenler” ibarelerinde yasaya aykırılık bulunmadığı ve “Cem Kültür Evlerinin toplumda kabul edilen müesseseler olduğu” sonucuna vardı.

ON YILLIK YASAKÇI GÖRÜŞ DEĞİŞİYOR!

Tüm bu gelişmeler üzerine İçişleri Bakanlığı 10 yıldır sürdürdüğü Alevi Bektaşî kuruluşlarına yönelik yasakçı tutumunu değiştirerek geri adım attı.

Ankara Cem Kültür Evleri Yaptırma Derneği'nin başvurusu üzerine İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği “cem ve cemevleri”ne ilişkin konuyu yeniden ele aldı ve yasakçı tutumunu değiştirmek yoluna gitti.

Ankara Cem Kültür Evleri Yaptırma Derneğine verilen cevapta

Bakanlığın yasakçı tutumunun Yargıtay kararı nedeniyle değiştiği belirtilmektedir.

Bakanlığın 26.12.2001 tarih ve B.05.1EGM.0.12.08.05.01/304628 sayılı görüşünde şöyle denilmektedir:

“Tüzüğünde cem ve cemevi gibi sözcükler bulunan dernekler hakkında Yargıtay 2.Hukuk Dairesinin 24.05.2000 tarih ve E.2000/6544, K.2000/6931 sayılı kararı gereğince, faaliyet göstermelerinde bir sakınca bulunmadığı belirtildiğinden, Yargıtay kararı gereğince tüzüğünde cem, cemevi gibi sözcükler bulunan dernekler hakkında işlem yapılmaması gerektiği” sonucuna varılmıştır.”²²⁷

Alevi Bektaşî Kuruluşları Birliği’nin kapatılma davası 26.02.2003 tarihinde reddedilmiştir.

7-ALEVİLERİN TOPLANMA VEYA İBADET MEKÂNLARI OLAN CEMEVLERİ:

Alevilerin ibadet ve kültürel çalışma mekanları olan cem evleri yasal olarak tanınmamaktadır. Genel olarak kültür merkezi olarak inşa edilmekteler. Camilerin faydalandığı elektrik, su gibi ücret ödenmeme durumundan faydalanamamaktadırlar. Camilerde imama maaş ödenmektedir. Cem evlerinde bu imkan bulunmamaktadır.

Birkaç istisna dışında belediyeler ile imar ve diğer mevzuat yönünden sorun yaşanmaktadır.

Cem evlerinin yasal statüsünün tanınması ve ibadethanelere sağlanan kolaylıkların istem halinde karşılanması gerekmektedir.

“Türkiye Cemevi Birliği’nin Çankaya’da cemevi açmak için Çankaya Kaymakamlığı’na yaptığı başvuru Diyanet’e gönderilmiş ve Diyanet’in Aralık 2004’de başvuruya verdiği cevapta şu ifadeler yer almıştır: “Tekke ve zaviyelerle Türbelerin İlgasına Dair Yasa’nın 1. maddesi gereği tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. İslam ibadetine mahsus ve usulüne göre açılmış cami ve mescit dışındaki yerlerin ibadet yeri olarak kabulü mümkün değildir...” Konunun mecliste bir soru önergesi ile gündeme getirilmesine, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan adına, Diyanet’ten Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın, “Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızın sosyal ve kültürel tesisler

²²⁷ Cem, Cemevleri, Dernekler Yasasına Aykırı Değil” ALİ YILDIRIM

olarak cemevi açmalarına hiçbir yasal engel bulunmamaktadır” biçiminde yanıt vermiştir.” (Radikal gazetesi, 01.05.2005.)

Ancak yakın zamanda olumlu bazı gelişmeler de mevcuttur.

Kuşadası’nda cemevine cami tarifesi:

“Adalet ve Kalkınma Partili (AKP) Belediye Başkanı Fuat Akdoğan’ın ilettiği talebi değerlendiren AKP, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve bağımsızlardan oluşan meclisin aldığı karara göre ilçede camilere uygulanan su tarifesi cemevine de uygulanacak.

Meclis, cemevi yönetiminin “Cemevi ibadethane kabul edilerek, diğer ibadethanelere uygulanan su tarifesinin kendilerine de uygulanması” talebini dünkü (3 Eylül 2008) oturumunda oy birliğiyle kabul etti.

Bianet’e konuşan Alevi Bektaşî Federasyonu (ABF) merkez yönetim kurulu üyesi ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) Genel Başkanı Fevzi Gümüş “Kuşadası Belediyesi’nin kararı olumlu, ancak münferit bir vaka olarak kalmamalı... Belediye Meclisinin böyle bir karar alması Alevilerin inanç merkezlerine karşı idari merkezlerin uyguladıkları olumsuz tutumun değişmesinin yolunu açması açısından çok önemli.” Gümüş, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi taleplerini yinelediklerini söyledi.”²²⁸

8- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI VE İLGİLİ MEVZUATTA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

A-DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ KURULUŞ VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN

Kaldırılan hükümler:

Madde 41 - 3 Mart 1340 tarih ve 429 sayılı Kanunun Diyanet İşleri Başkanlığını ilgilendiren hükümleriyle 22/06/1935 tarih ve 2800 Sayılı 15/01/1937 tarih ve 3092 sayılı, 05/07/1939 tarih ve 3665 sayılı, 30/12/1940 tarih ve 3960 sayılı, 01/12/1941 tarih ve 4135 sayılı, 02/08/1944 tarih ve 4631 sayılı, 11/06/1947 tarih ve

²²⁸ B1A -04 Eylül 2008

5064 sayılı, 11/06/1947 tarih ve 5070 sayılı, 23/03/1950 tarih ve 5633 sayılı, 23/03/1950 tarih ve 5634 sayılı, 07/02/1951 tarih ve 5806 sayılı, 11/02/1955 tarih ve 6465 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır.

Kanun Numarası: 633, Kabul Tarihi: 22/06/1965, Yayımladığı Resmi Gazete Tarihi: 02/07/1965

Görev:

Madde 1 - İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Siyasetle ilgilenme:

Madde 25 - Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluşunun her derecesinde görev alan personel, Memurin Kanununun hizmetliler için yasak ettiği siyasi faaliyetten başka, dini görevi içinde veya bu görevin dışında, her ne suretle olursa olsun, siyasi partilerden herhangi birini veya onların tutum ve davranışını övemez ve yemez. Bu gibi hareketleri tahkikatla sabit olanların, ilgili ve yetkili mercilerce işine son verilir.

Madde 30 - Mazbut vakıflar arasına alınmış ve alınacak cami ve mescitlerin aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri için her yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesine konulacak ödenekler bir taraftan Hazinece irat ve diğer taraftan bu hizmetlere harcanmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin ilgili tertiplerine Maliye Bakanlığınca ödenek kaydedilir.

Camilerin İbadete Açılması ve Yönetimi:*

Madde 35 - (Değişik madde: 31/07/1998 - 4379/1 md.)

Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığının izni ile ibadete açılır ve Başbakanlıkça yönetilir. Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yapıldığı halde izinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetimi 3 ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığına devredilir. Diyanet İşleri Başkanlığınca buralara imkanlar nispetinde kadro tespit edilir. Kadro tahsis edilinceye kadar buralarda görev yapanların mesleki ehliyetleri ile ilgili esas ve usüller yönetmelikle düzenlenir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve ilgili mevzuat din özgürlüğü yönünden incelendiğinde;

Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre;

- Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş gayesi, sadece **İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olduğundan İslam dininin dışındaki dinler dışlanmış ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. (1.madde)**

-Diyanet işleri başkanlığı, doğrudan devlete / başbakanlığa bağlıdır. Bağımsız veya özerk değildir. Aleviler'in bazılarının temsil talebi kendiliğinden karşılanmamaktadır. (1.madde)

—Diyanet İşleri Başkanlığı **personeli, partilerden herhangi birini veya onların tutum ve davranışını haklıda olsa, övemez ve yeremez.**Bu fiil dini görevin dışında bile olsa, yapanların işine son verilmesi çok ağır bir yaptırım, ifade özgürlüğüne müdahaledir. (25.madde)

-**Mazbut vakıflar** arasına alınmış ve alınacak **cami ve mescitlerin** aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri her yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığına sağlanan ödenekten karşılandığı halde , cem evleri bu tür desteklerden faydalanmamaktadır.

Bu durum ayrımcı bir uygulamadır. (30.madde) (Mazbut vakıf olmayan genel cami ve mescitlerin giderleri cami cemaati tarafından karşılanmaktadır.)

9-TÜRKİYE'DE CAMİLERİN MASRAFLARINA CAMİYE GİTMİYEN ALEVİLERİNDE KATLANMAK ZORUNDA OLMASI:

"Diyanet İşleri Başkanlığı,... Rapora göre Türkiye'de il ve ilçe merkezlerinde 23 bin 239, beldelerde 8 bin 304, köylerde ise 47 bin 553 olmak üzere **toplam 79 bin 96 cami bulunuyor.**

Raporda camilerin mülkiyetlerine göre dağılımına da yer verildi. Buna göre en fazla köy tüzel kişilikleri tarafından cami yaptırıldığı tespit edildi.

Diyanet raporunda mülkiyetine göre cami dağılımı şöyle açıklandı:

"-Vakıflar Genel Müdürlüğü 5 bin 553,

- Türkiye Diyanet Vakfı 2 bin 943,
- Diğer vakıflar 751,
- Hazine 3 bin 129,
- Dernekler 7 bin 269,
- Kamu iktisadi teşekkülleri 863, şahıslar 3 bin 652, belediyeler 5 bin 705,
- Köy tüzel kişilikleri 49 bin 183,**
- Türk Silahlı Kuvvetleri 22 (2’si köy, 20’si il ve içe merkezi), hastaneler 46.” ...

Camileri kadro durumuna göre de mercek altına alan Diyanet raporunda,

kadrolu cami sayısı 67 bin 218,

kadrosuz cami sayısı 11 bin 878 olarak açıklandı.

Raporda illere göre de cami sayısı açıklandı. Cami sıralamasında 2 bin 944 camiyle İstanbul birinci sırada yer aldı. Sıralamanın en son sırasında ise 96 camiyle Tunceli yer aldı.”²²⁹ denilmektedir.

67 bin 218 Kadrolu caminin olduğu düşünüldüğünde, Alevilerin de ödediği vergilerle cami çalışanlarına ödenen maaşların varlığı, dini alana müdahale ve mülkiyet hakkının ihlalidir.

10- EĞİTİMDE ANNE BABANIN ÇOCUĞUNA TERCİH ETTİĞİ DİNİ EĞİTİM KONUSUNDA TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ’NİN İHTİRAZİ KAYDI:

İNSAN HAKLARI VE ANA HÜRRİYETLERİ KORUMAYA DAİR SÖZLEŞMEYE EK PROTOKOL(*)

Türkiye’nin Onay Kanunu Tarihi: 10.03.1954, Onay Kanunu No: 6366

İhtirazi Kaydı: İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesine Ek Protokolün ikinci maddesi 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun hükümlerini ihlal etmez.

Madde 2 - Eğitim hakkı

Kimse tahsil etmek hakkından mahrum edilemez. Devlet, eğitim

²²⁹ 26.10.2008 - <http://www.iha.com.tr/haber/Guncel/39451-H-11/>

ve öğretim sahasında deruhde edeceği vazifelerin ifasında, ebeveynin bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi akidelerine göre temin etmek hakkına riayet edecektir." denilmektedir.

Bu ihtirazi kayıt Alevilerin ve tüm dindarların çocukları için tercih ettikleri dini eğitimi verememelerine sebep olmaktadır.

TÜRKİYE'DE ALEVİLERE YÖNELİK DİNİ AYRIMCILIK HAKKINDA BEYANLAR:

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Genel Merkezi tarafında yürütülen "Gelin Canlar Bir Olalım" projesi kapsamında gerçekleştirilen "Can Cana Sohbetler" adlı ayrımcılıkla mücadele çalışması olan ve yaklaşık 1000 Alevi yurttaşla görüşülerek hazırlanan "ALEVİ OLMAK" adlı kitapta, "Alevilerin dilinden ayrımcılık hikayeleri" belirtilmiştir. Kitapta;

"... Alevilerin Osmanlı'dan günümüze kadar olan tarihi, fiziksel ve sembolik şiddete maruz kalan mağdur bir topluluğun tarihi olarak da değerlendirilebilir. Bu fiziksel ve sembolik şiddeti, Alevilerin "ötekileştirilmesi"yle sonuçlanan, sistematik veya tekil, çeşitli ayrımcılık pratiklerinde gözlemlemek mümkündür..."(syf 11)

"Alevilere yönelik fiziksel şiddet, esas olarak Osmanlı döneminde yoğun ve yaygın olmakla birlikte, sonrasında da tamamen sona ermemiştir. Osmanlı döneminde Alevilerin yaşadığı bölgelerde köylü isyanlarının merkezi otoriteyi tehdit etmesi ve Alevilerin Şah İsmail liderliğindeki Safevi Devleti'ne bağlılık göstermeleri. bu grubun merkezi otorite ve Sünni ulema tarafından damgalanmasına ve katledilmesine neden olmuştur. (Yavuz Sultan Selim'in Alevilere yönelik kırım politikası ile 16. yüzyılda yaşamış olan Ebûsuud Efendi'nin, Alevilerin öldürülmesinin helâl olduğu biçimindeki fetvaları, bu bağlamda dile getirilebilecek tarihsel olgulardır). Osmanlı döneminde kırım politikalarına maruz kalan Aleviler, Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan Cumhuriyet rejimine büyük destek vermiştir. Yeni rejimin, sekülerizmi ve modern yurttaşlığı Cumhuriyet Anayasa'sının temel-kurucu ilkeleri olarak benimsemesi. Alevilerin Cumhuriyet rejimine gösterdikleri desteğin esasını oluşturmuştur. Ancak, Cumhuriyet dönemindeki din-devlet ilişkileri Sünnilerden çok Alevilere zarar vermiştir. Osmanlı'nın son döneminde merkezi otoriteyle bağı kuran Bektaşî Tekkeleri'nin kapatılması, Alevi-Bektaşîler üzerindeki baskının daha da artmasına neden olmuştur. Tekke ve zaviyelerin kapatılması esas olarak Bektaşîliği (ve

Mevleviliği) kurumsal olarak zaafa uğratmış, tarikat ağının çökmesine neden olmuştur. Oysa Nakşibendi, Nurcu, Kadîri gibi Sünni tarikatlar, siyasal niteliklerinin de yardımıyla, varlıklarını sürdürmüşlerdir...”(syf. 12)

“Diyanet İşleri Başkanlığı; bütün yurttaşların vergilerinden oluşan devasa bütçesine karşılık, hem sadece Sünni-Hanefi inancı temelinde hizmet vermesi, hem de Aleviliğe ilişkin yok sayma veya asimilasyon politikalarının savunucusu ve uygulayıcısı olması ile, Alevilere yönelik sistematik ayrımcılığın kurumsallaşmasını ifade etmektedir. Nitekim, Alevilerin talepleri arasında Diyanete yönelik olanlar en ön sıralarda yer almaktadır. Aleviler arasında, hem Diyanetin lağvedilmesini isteyenler, hem de Diyanette temsil edilme talebini öne çıkaranlar olsa da. tümünün ortak düşüncesi, Diyanetin bugünkü biçimiyle varlığının sistematik bir ayrımcılık kaynağı olduğudur... Diyanete ek olarak, Cumhuriyet döneminde sayıları sürekli artan İmam-Hatip Okulları, İlahiyat Fakülteleri ve Kuran Kurslarıyla Sünniliğin kuralları, pratikleri, ritüelleri kamu otoritesi aracılığıyla yaygınlaştırılmıştır. Kamunun kaynaklarını ve otoritesini kullanan Sünnilik, ‘laik’ devlet içinde sağlam ve güvenli bir yere sahiptir...”(syf. 13)

“Böylece, Sünnilik resmi olarak kurumsallaşırken Alevilik, devlet katında tanınmak, Sünnilikle eşit bir dinsel anlayış olarak görülme bir yana, daima sakıncalı olarak görülmüştür. Bunun önemli bir nedeni de, Alevilerin büyük çoğunluğunun sol-sosyalist gruplara yakın olmasıdır. Bu durum Alevilerin sadece dinsel aidiyet olarak değil siyasal aidiyet olarak da dışlanmasına ve baskı görmesine neden olmuştur. Dahası, bu dışlama ve baskı, 70’lerin sonunda, bir kez daha Alevilere yönelik fiziksel şiddete ve Maraş, Çorum ve Sivas’ta kırımlara dönüşmüştür.

12 Eylül 1980 darbesiyle başlayan askeri rejim döneminde Aleviliğe yönelik asimilasyon çabaları yaygınlaşmıştır...Alevilere yönelik sistematik ayrımcılığın en belirginleştiği alanlardan biri olan zorunlu din dersleri, ilk ve orta öğretim müfredatına bu dönemde eklenmiştir... aslında zorunlu Sünnilik dersleri biçiminde işlenmekte olan zorunlu din dersleri, Aleviler tarafından, devlet imkanları kullanılarak Alevilerin Sünnileştirilmesi çabasının en önemli göstergelerinden biri olarak algılanmaktadır. Bu yüzden, zorunlu din derslerinin kaldırılması talebi, Alevilerin en önde gelen taleplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine, 12 Eylül rejimiyle birlikte Alevileri Sünnileştirme politikaları doğrultusunda Alevi köylerine

camii yaptırma uygulamalarından da söz etmek gerekmektedir. Camiyi ibadethane olarak görmeyen Alevilerin, köylerine zorla camii yaptırılarak, onlara “Sünniler gibi ibadet etmek zorundasınız”, bir başka deyişle “Sünnileşmek zorundasınız” denmiştir.

“İbadethaneler ve inancına göre ibadet edebilme, hala Aleviliğe yönelik sistematik ayrımcılığın en belirgin olduğu alanlardandır. Aleviler, ibadethanelerinin cemevleri olduğu konusunda hemfikirler. Buna rağmen, Alevilere ısrarla “cemevleri ibadethane değildir” denilmektedir. Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Emniyet Genel Müdürlüğü’ne 1999 Ağustos’unda gönderdiği “cemevleri hakkında” konulu yazıda, İslam dininin ibadethanelerinin cami ve mescit olduğu, İslam tarihinde cemevi olmadığı ifade edilmektedir.”(32.Gün programı, 16.10.2003, CNN TÜRK)

Dahası, Aralık 2004’de Sultanbeyli Pir Sultan Abdal Derneği Başkanı Sadegül Çavuş’un cemevlerinin yasal statüsü hakkında bilgi istemesi üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Mehmet Görmez imzasıyla İstanbul Valiliği’ne gönderilen yazıda cemevi adıyla ibadethane açılmasının önünde İnkılap Yasaları engeli bulunduğu şöyle savunulmaktadır: (Radikal gazetesi, 25.01.2005)

“Anayasa’nın ‘İnkılap Kanunlarının Korunması’ başlıklı 174. maddesinin 3. bendinde zikredilen 677 sayılı ‘Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlık ile Bir takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun’ değiştirilmeksizin, kaldırılan tekke ve zaviyelerin ihyası anlamına gelebilecek, cem ayini icra etmek üzere cemevi tesis edilmesi anılan kanuna uygun değildir. Nitekim söz konusu kanunla dervişlik, dedelik, babalık, çelebilik ve halifelik gibi unvan ve sıfatlar da kesinlikle yasaklanmıştır.” Bununla da yetinilmeyen yazının sonunda adeta taleplerini ifade eden Alevi yurttaşlar bölücülükle suçlanmaktadır: “Binlerce yıl bir arada ve hiçbir problemi olmadan yaşamış bu milletin fertlerinin, yapay sorunlarla karşı karşıya getirilmek istenmesi ve aralarında tefrika tohumlarının yeşertilmeye çalışılması faaliyetlerinin, üzerinde uzun uzun düşünülmesi ve gerekli analizlerinin yapılması milli bir zarurettir.” Yine, Türkiye Cemevi Birliği’nin Çankaya’da cemevi açmak için Çankaya Kaymakamlığı’na yaptığı başvuru Diyanet’e gönderilmiş ve Diyanetin Aralık 2004’de başvuruya verdiği cevapta şu ifadeler yer almıştır: “Tekke ve zaviyelerle Türbelerin İlgasına Dair Yasa’nın 1. maddesi gereği tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. İslam ibadetine mahsus ve usulüne göre açılmış cami ve mescit dışındaki yerlerin ibadet yeri olarak kabulü mümkün değildir...” Konunun mecliste

bir soru önergesi ile gündeme getirilmesine, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan adına, Diyanet’ten Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın, “Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızın sosyal ve kültürel tesisler olarak cemevi açmalarına hiçbir yasal engel bulunmamaktadır” biçiminde yanıt vermiştir. (Radikal gazetesi, 01.05.2005)

Dolayısıyla, gerek Diyanet yetkilileri, gerekse hükümet yetkilileri cemevlerini ibadethane olarak değil, sadece sosyal ve kültürel tesis olarak gördüklerini açıkça belirtmektedir. Hatta cemevlerini ibadethane olarak tanımama tutumu, eski Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Necati Tayyar Taş’ın “cemevi, cümbüş evi” ifadesinde olduğu gibi zaman zaman hakaret boyutuna varabilmektedir. (Ortadoğu Gazetesi , 09.12.2002)

Alevilerin ibadet için camiye gitmediği bilinirken ve Alevilerin tüm örgütleri ile temsilcileri, ibadethanelerinin cemevleri olduğunu söylerken, cemevlerinin ibadethane olarak tanınmaması, Alevilere yönelik sistematik ayrımcılığın başlı başına çarpıcı bir örneğidir. Buna ek olarak, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmemesi, ibadethanelerin yararlandığı uygulamalardan (su parasının ödenmemesi gibi) cemevlerinin yararlanamaması sonucunu doğurarak başka bir ayrımcılığa da yol açmaktadır. Nitekim, Danıştay’ın Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin cami ve Kur’an kurslarına bedava su verirken, Protestan Kilisesi’nden su parası istemesi kararını, “dinler arasında ayırım yapıldığı ve eşitliğe aykırı olduğu “ gerekçesiyle bozmasının ardından cemevlerinin durumunun sorulması üzerine, Ankara Büyükşehir Belediyesi Başkanı Melih Gökçek, cemevlerinin kültür evi olarak inşa edildiği ve bu uygulamadan yararlanamayacağı yanıtını vermiştir. Dolayısıyla, tüm bu ifade edilenlerden, cemevlerinin ibadethane olarak tanınmamasının, Alevilere yönelik sistematik ayrımcılık pratikleri içinde en acil çözüm bekleyenlerden birisi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, neresinin ibadethane olduğunu tanımlamanın siyasi otoritenin işi olmadığı laik bir ülkede, Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan, belediye başkanlarına, AKP milletvekilleri ve bakanlarından, kaymakamlara kadar bir çok kişi ve kurumun, Alevilerin ibadet pratikleri ve Alevilik üzerine söz söyleme hakkını kendinde bulmasının, başlı başına bir ayrımcılık ve sembolik şiddet olduğunu da belirtmek gerekiyor...

Yeri gelmişken, Alevi kimliğini yok saymanın çok sık karşılaşılan bir diğer yönteminin de, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın ve bir çok İslamcının sık sık dile getirdiği “Alevilik Hz. Ali’yi sevmekse ben de Aleviyim” retoriği olduğunu belirtelim. Ruşen Çakır’ın

da değindiği üzere, Aleviler, kendilerini Hz. Ali bağlılığına indirgeyen bu tür sözleri inançlarına yönelik bir hakaret olarak algılamaktadırlar....Ayrıca, 1993'de Madımak Otelinin yakılmasıyla başlayan ve 37 kişinin ölümüyle sonuçlanan Sivas Katliamı, Gazi Mahallesi'nde bir Alevi dedesinin, kahvehanede taranarak öldürülmesiyle başlayan ve bir çok gencin ölümüyle ve yaralanmasıyla sonuçlanan ayaklanma, 1990'lar sonrasında dahi Alevilere yönelik fiziksel şiddetin hala zaman zaman hortlayabildiğini göstermiştir.Özellikle dikkat çekilmesi gereken bir nokta da, Avrupa Birliği sürecinde, Alevilerin sorunlarının ve taleplerinin gündeme gelmesinin, özellikle aşırı milliyetçi, ırkçı ve İslamcı basın tarafından, Alevilerin "Batı" tarafından kışkırtılması/kullanılması olarak sunulması ve böylece Alevilere karşı milliyetçi ve aşırı dinci bir tepkinin oluşturulmaya çalışılmasıdır. İlk olarak 2000 yazında Alevi derneklerinin dönemin Avrupa Birliği Türkiye temsilcisi Karen Fogg ile görüşmesinden sonra başlayan bu tür tepkiler, 2004 Ekim'indeki Avrupa Birliği İlerleme Raporu'nda, Alevilerin hak taleplerinin sınırlı da olsa yer almasından sonra daha da artmıştır. Bu tür tepkiler, Alevilere yönelik geleneksel sembolik şiddetin farklı biçimlerle yeniden üretilmesi olarak değerlendirilebileceği gibi, sözü edilen kesimlerin Aleviliğe yönelik sistematik ayrımcılıkların ortadan kaldırılması konusunda ne kadar isteksiz ve duyarsız olduğunu da göstermektedir. Şunu da özellikle belirtelim; Aleviliği, sadece Alevilerin haklarının tanınması bağlamında tartışmak yetersiz olacaktır. Sorun, Türkiye'nin 150 yıllık modernleşme sürecinin demokrasi ve eşitlik temelinde derinleştirilmesiyle ilgilidir..." (syf. 11 ila 17)

"İnanç pratikleri" terimi ile ramazan - oruç, namaz, cenaze gibi dini ritüelleri ifade ediyoruz. Görüşmeler sonucunda tespit edilebilecek en genel sonuç Alevilere yönelik ayrımcılığın, okulda, çalışma hayatında, komşuluk ilişkilerinde, kamuda, sosyal çevrede ortaya çıktığı ve bunların yaşam biçimlerinin, dini kimliklerinin, ritüellerinin, ibadetlerinin, sosyal ilişkilerinin, geleneklerinin sorgulanması, dışlanma, işe alınmama ya da-terfi edememe, fantezilerle desteklenen hakaret, iftira, kalıp-yargılarla suçlanma ve fiziki saldırılar şeklinde gerçekleştiğidir.

... Sünniliğin kolektif ibadet anlayışı; camiye gitmeyen, abdest almayan, namaz kılmayan, oruç tutmayan ve bu tip Sünni İslam yorumuna ait göstergeler aracılığı ile "Müslümanlığını" kamusal ortamda ifa etmeyen Alevileri çeşitli iftira, hakaret ve efsanelerin de yardımıyla ötekileştirmekte, dışlamakta ve saldırılara maruz bırakmaktadır.

Bu durumun Alevileri en fazla etkilediği iki durum Ramazan ayları ve Cuma namazlarıdır. Özellikle okul ve çalışma yaşamında bu iki durumda Alevilerin mağduriyeti tüm şiddetiyle açığa çıkmaktadır. Bunların yanı sıra Alevilerin dini bilgileri özellikle oruç, namaz, İslamın şartları gibi alanlarda sınanmakta ve dini kimlikleri, reddettikleri bir sembolik dünya içerisinde kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Bu durumun failleri kimi zaman mahalledeki apartmandaki bir komşu, kimi zaman cami imamı gibi otorite figürleri, kimi zaman iş arkadaşları, kimi zaman ise patronlar ya da yöneticiler gibi çeşitli kimliklerde kendilerini göstermekte; Alevilerse buna karşılık ya failerin kimliğine ve ilişkinin eşitlik/hiyerarşi düzeyine göre karşılık vermekte ya da kanıksamışlığın yarattığı sessizlikle durumdan kurtulmaya çalışmaktadırlar. Ramazan’da oruç tutmayan ya da Cuma namazına gitmeyen ya da Ali dışındaki İslam halifelerinin halifeliklerini tanımayan Aleviler bu ayrımcılık pratikleriyle iş yerlerinde, okulda, sosyal çevrelerinde, kamusal hizmet alımlarında vb. yerlerde yüz yüze kalmakta ve kimliklerinin bedelini çeşitli biçimlerde ödemektedirler...

Alevi yurttaşların tüm yaşam alanlarında (sokakta, okulda, iş yerinde, komşuluk ilişkilerinde, kamu kuruluşlarında, vb.) bahsi geçen mağduriyetleri yaşadıklarıdır. Aleviler kimliğini saklamak zorunda hissettiği / kaldığı için; namaz kılmak, oruç tutmak, cumaya gitmek zorunda kalmak, cenazesini Sünni ritüellere göre kaldırmak sıkça Alevilerin başlarına gelen durumlardır. Bir çok kez bu pratikleri gerçekleştirmesi için Alevi yurttaşlar üzerinde maddi ve manevi baskılar oluşturulmaktadır...”(syf. 19 ila 20)

İstanbul’dan bir katılımcı ;

K12 – “En sıkıntı şeydir **Ramazan ayı**. 11 ay dostuz, Ramazan ayında dostluk biter. 11 ay dostuzdur. O dostlukta bir sıkıntı yok. Ama Ramazan geldi mi sıkıntı başlar.” (syf. 21)

İstanbul’da ki bir yurttaşın Erzurum’daki anısı:

K – “Valla ben Erzurum’da **Ramazan’da sigara içtim**, beni kovaladılar. Şimdi şöyle ben Ramazan’da Erzurum’da sigara içiyordum yani bizim Alevi lokantaları vardı, onun önünde. Bir baktım grup arkadaşlar geldi, “niye sigara içiyorsun, Kızılbaş mısın?” dediler. Grup kalabalık olduğu için kaçmak zorunda kaldık yani.” (syf. 23)

İzmir’den katılımcı:

K1 – “Bizim öğretmen arkadaşlardan biri Sakarya’nın bilmem ne köyüne tayin oluyor. Dağ köyü, tutucu bir köy. Özellikle MHP’lile-

rin yaşadığı bir köy. İlk gidiyor göreve başlıyor. Cuma günü geliyor. "Hoca," diyorlar: "**Hadi namaza gidiyoruz.**" "Ya," diyor, "benim biraz başım ağrıyor," falan, bir iki atlatıyor üçüncüde bakıyor olacak gibi değil, bir söylenti yayılıyor: "Hoca namaza gelmiyor," diye. "Hadi gidelim," diyor gidiyor adam. Alevi yani öğretmen. 2001 yılında olan bir olay. İşimden mesleğimden olmaktansa bunu yapar sıyrılırım bir sefer gitmekte mahsur yok. Görüntü yapalım. önünde nasıl abdest alıyorlarsa o da elini yüzünü yıkıyor, namaza duruyor. "Başladı hoca okumaya baktım onların eli göbekte ben de elimi göbeğe attım," diyor. "Namazı kıldım," diyor. "Ama kılarken öyle falsolar verdim ki adamlar yatıyor, ben kalkıyorum," diyor...Tabi yıllar sonra söylemiş Alevi olduğunu. Böyle şeyler de var. Bir öğretmenin kendini bir köyde ifade edememesi çok acı bir şey yani." (syf. 43)

İstanbul'dan bir katılımcı;

K4 -" Cenaze oldu şimdi, **cenazeyi camiye gittik** sorduk. "Cenazemiz var camiye getirelim." "Nerelisiniz?" "Biz Malatyalıyız." "Cenaze Alevi midir?" "Alevidir." "Biz Alevi almıyoruz," dedi hoca.. Biz götürdük o köyden cenazemizi gömdük geri geldik, almadılar. Alevisiniz diye bize sordu, memleketi sorunca, almadı. Bugünleri yaşadık." (syf. 52)

İzmir'den bir katılımcı;

K - Ben anlatayım. Şu anda üniversite öğrencisiyim, ortaokuldayken bir tane hocamız vardı. Din kültürü ve ahlak bilgisi hocası. Orta 2'de din kitaplarında 32 tane sure vardı ezberlememiz için. İşte Fatıha, Kevser böyle gidiyor. Her hafta bize 4 tane sure söylerdi ezberleyeceksiniz. Ben de ezberleyemezdim. Yani çalışmama rağmen ezberleyemezdim 4 tane sureyi, giderdik. Kim ezberledi. Ezberleyenler çıkar giderdi. Ezberleyemeyenler zaten genelde Alevi toplumuydu, Alevi arkadaşlarımızdı. Onlar da işte sınıftan bir tanesi hocanın kemerini alır bizi döverdi ya da kendi kemeriyle bizi döverdi ve halen din hocası yani görevinde. Öyle **zorunlu din dersi** aldığımızdan dolayı böyle bir sorun yaşamışız. Halen kişi öğretmen yani aynı okulda devam ediyor." (syf. 55)

İstanbul'dan bir katılımcı ;

K-8 "Burada işte çocuklarım **ilkokuldayken**, kızım, tek tek kaldırıyor öğretmen. İşte şu sureyi okuyun. Namaz nasıl kılınır, bayanlarda nasıl kılınır, erkeklerde. Benim çocuğum bunu yapamıyor. Çünkü biz öğretmedik. Çocuk yapamayınca, öğretmen bayağı bir

bağırıyor işte hakaret ediyor: “Siz işte Müslüman değil misiniz? Senin annen baban nasıl bir anne baba da öğretmez,” diye. Ondan sonra ağlayınca bir de tokat atıyor. Eve geliyor benim çocuğum. İşte geliyor diyor anne böyle böyle oldu. Okula gittim ben. Dedim ki yani: “Sizin çocuğa tokat atmaya ne hakkınız var?”. Döndü bana dedi ki: “Siz Türkiye’de yaşıyorsunuz, Müslüman değil misiniz?” dedi. Ben dedim: “Müslümanlığım sizden sorulmaz yani. Ben bunu öğretmediysem sizin rencide etmeye hakkınız yok,” dedim. (syf. 59)

Hakaret, İftira ve Kalıp Yargılar:

Alevilerin görüşmelerimiz boyunca rahatsızlıklarını en sık dile getirdikleri bir diğer konu Sünni toplumun kendileri hakkındaki önyargıları ve önyargıları dışa vurmada ortaya çıkan şiddet ve ayrımcılık pratikleri olmuştur. Aleviler gündelik yaşamlarının her noktasında çeşitli fantezilerle desteklenen bir çok hakaretlerle ve iftiralarla karşılaşmaktadırlar. Başından bu önyargılarla karşılaşma pratiği geçmemiş Alevi bulmak neredeyse imkansızdır. Örneğin bir çok çeşitlemesi olan ve kamuoyunda yaygın olarak mum söndü adıyla bilinen bu iftira, Alevilerin îbadetleri sırasında mumları söndürerek toplu ilişkiye girdiğini imâ etmektedir. Buna benzer ve oldukça hastalıklı bir ruh durumunu yansıtan sayısız iftira ve karalamaların bir kaçını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- > Alevilerin bir karış kuyruğu vardır;
- > Alevinin kestiği yenmez;
- > Aleviler mum söndü yapar, ana bacı tanımaz;
- > Aleviler yıkanmaz, pistirler;
- > Alevinin altı hayvan üstü insandır;
- > Aleviler aşureyi dedenin abdest suyundan yapar;
- > Aleviler yemeğin içine tükürür;
- > Alevi öldüren doğrudan cennete gider;
- > Aleviler adam yakar;
- > Aleviler insan yer
- > vb.

Bu başlık altında toplanan hikayelere pek çok insanın ikna olma-

yacağını öngörmek yanlış olmayacaktır. Kalıp yargı adını verdiğimiz yukarıdaki yargıları akıl yoluyla anlamının imkansızlığı açıktır. Bu yüzden de diğer başlıklardaki hikayelerde rastlamadığımız kadar çok fiziki saldırı ile karşılık verme hikayesini bu başlık altında bulmak mümkün olacaktır. Ayrıca Alevilerin karşı saldırısına yol açan bu yargıların Alevi dünyasını ne şiddette etkilediği ve incittiği de ifade edilmelidir. (syf. 72)

Çanakkale 'den bir katılımcı:

K – “Benim başımdan geçen olay da şöyle oldu;... Van'a tayin olduk. Van'a gittik üç arkadaş, bekâr arkadaş, ev tuttuk. Ben Aleviyim, iki tane de Sünni arkadaşım var. Biri Niğde Aksaraylı, biri de Gümüşhaneli Laz. Ben yemek işiyle, yemeğe aşçı olarak çalışıyordum, biri bulaşıkçı, biri de dışarıda erzak topluyo. Bir sene beraber güzel güzel arkadaşlıkla geçindik. Bi akşam eve geldim, bi baktım iki arkadaş fıskos ediyolar, gülüyolar, yüzüme bakıyolar, bi şeyler söylemeye çalışıyor, fakat çekiniyorlar. Ya “Süleyman Bey,” diyorlar, “biz size bişey söyleyecez, ama acaba kızacak mısın?” Dedim: “Ya söyleyin de neyse öğrenelim, ondan sonra kızılacak bi şeyse kızarım, kızmayacak bişeyse kızmam.” “Ya,” dediler, “bugün senin Alevi olduğunu öğrendim.” “E doğal,” dedim. “Ne olmuş ki?” “Ya olamazsın.” dedi. “Ya gardaşım, ben neyim eksik veya neyim fazla, insan olarak da beni görmüyo musun bu şekilde.” “Ya olamazsın,” dedi. Dedim: “Alevinin ta kendisiyim,” dedim. Biraz daha geçti, gine bi şeyler, sıkıntıları var. “Ya bişey daha soracaz,” dediler. “E sorun gardeşim,” dedim. “Ona kızacaksın.” Dedim: “kızmam yav, niye kızırıyım?” “E sen **Aleviysen sizde mum sönme var.**” “Orda dur gardeşim,” dedim. “Bu kadarı da fazla. Senin anan var mıdır? Vardır. Bacın var mıdır? Vardır. Önce inneyi kendine, çuvaldızı başkasına. Sen ananla kız kardeşinle böyle bişey düşünebiliyo musun?” “Asla ve asla olmaz.” “Olmayan şeyi nası bana yakıştırıyon ?” dedim ve ondan sonra da arkadaşlar, “biz bunu bilmiyorduk, özür diliyoruz senden, bize bu şekilde anlatılmadı.” Ondan sonra olan dilimde anlatmaya çalıştım ve bu arkadaşlarla gine dost olmaya başladık. (syf. 75-76)

Diyarbakır'dan bir katılımcı:

K - Mesela geçen sene ben aşure götürdüm, benim **komşum aşu-remi almadı.**

A - Nasıl almadı ne dedi?

K - “Sevmiyoruz,” dedi. “O yüzden almıyoruz,” dedi. Meğer ki biz Aleviyiz diye, Alevi olduğumuzu öğrendi diye bizim lokmamızı yemiyor yani. Lokmamızı yemiyor! Nedir? “haramsınız.”

A - Nasıl yani, böyle yüzünüze söylüyorlar mı?

K - Yüzümüze söylemiyorlar ama hareketlerinden onu çıkarıyorsunuz. Yoksa normalde bir lokma gidince, lokma geri döner mi? Onlar niye getirince biz alıyoruz. Yüzümüze de söylendiği zaman, “böyle diyorlar,” diye söylüyorlar. Aslında bu direk kişinin yüzüne söylemektir yani.” (syf. 89)

Milas’tan bir katılımcı eşinin evlenmeden önceki sancısını aktarıyor:

K - Ben üniversitedeyken, eşime ilk çıkma teklif ettiğimde her gün ağlıyordu. “Allah Allah!” diyorum. “Bu niye ağlıyor falan.” “Niye ağlıyorsun falan?” dedim. “Ya!” dedi,

“Sen Alevisin,” dedi. “Ee,” dedim. “Benim ailem işte, Çingene’ye git, Arnavut’a git neye gidersen git, ama **Aleviyle evlenme falan,**” diye söylüyorlarmış.

A-Yıl kaç bu arada?

K - 94, 93’ler yani. 10-12 sene önce yani. Ve biz mesela evlendik, onun dedesi, yani babasının babası ve annesinin babası, ikisinin de bilmemesi gerekiyormuş benim Alevi olduğumu. Biz boşandık hala bilmiyorlardı yani ki onlar öyle bir gözle bakıyorlarmış ki yani mesela benim kaynanam bile hanımla bana soru sordurtuyor: “Güsül abdesti alıyor muymuşum ben?” Yani bunu merak ediyor, öyle şey olmuş ki bunu merak ediyor yani. (syf. 129)

Adana’dan bir katılımcı:

K- “İki gündür bir olay başıma geliyor. **Ev kiralyorduk.** Gidiyorum, soruyorum, diyor ki:

“Sen nerelisin?” Ben, “Sivaslıyım,” diyorum. “Tamam, sabahleyin gel, babam geldi mi, gel konuş.” Geldim, adam bana bakıyor, “Yav, abi kusura bakma akşam gel,” diyor.

Akşam gidiyorum, “Yav, bizim hanım istemiyor.” “Niye?” “Amca, siz Alevisiniz onun için.” (syf.161)

İstanbul’dan bir katılımcı ;

K2 –“ Askerin birisi dedi ki: “Ulan Kızılbaşlar varmış, ana bacı bilmezlermiş şudur budur filan.” Ben zaten söylemiştim: “Arka- daşlar ben Aleviyim.” Alevinin olmadığı yerde şu Adapazarı’nda

askerim. Orda yemek dağılıyor. O arada birisi dedi ki: “Yav, Kızılbaşlar varmış ana bacı bilmezlermiş şuymuş buymuş filan...” dedi. Ben hemen sıçradım masanın üstüne çıktım: “Ben size demedim mi! Ben Aleviyim Kızılbaş’ım.” Çıktım kötü laf söyledim. Dedim: “Kimse ayırt etmesin!” Çavuşum da orda. Onu becerdim yani. Başçavuş da geriden tuttu, 35 copla beni falakaya yatırdı, 35 cop da orda yedim.”(syf. 184)

Havza’dan bir örnek:

K – “1950 yılında Afşar Köyünde dünyaya geldim. İlkokulumu orda bitirdim, ortaokuluma burada devam ettim. Fakat eskiden “Alevi” dedin mi Sünniler arasında bir öcü gibi gözükiyordu. Bu ezikliği bütün vatandaşlarımız yaşadı. Ben 5. sınıf diploması alırken resim çektirmeye, bu “Kızılbaş” diye yanı başımda okuyan talebe yanıma gelip de resim çektirmedi. O kadar **bizi dışladılar.**” (syf. 197)

Ankara’dan katılımcı:

KI - 12 Eylülde beni karakola aldılar. Karakolda: “Nerelisin?” dediler. “Yozgatlıyım”. “Bırakın,” dediler “gitsin.” Tam çıkacağım kapıdan: “Dur dur,” dedi. “Alevi misin, Sünni misin?” dedi. “Aleviyim,” dedim. “Yıkın komünisti,” dedi ve benim turnaklarımı söktüler. 9 ay bana işkence yaptılar. Sırf Alevi olduğum için. (syf. 253)

K2 - Şimdi bir defa Alevi olup da başına iş gelmeyen tarihten bu yana hiçbir millet yok ki. Alevi olup da asılmayan, Alevi olup da yakılmayan, Alevi olup da sürülmeyen, Alevi olup da dövülmeyen çok az insanlar vardır. Ha bunların içinde Sünni olup da aynı işkenceyi gören insanlar da mutlaka vardır. Ama Alevilerin ya kaderidir ya da tarihten bu yana böyle gidiyor. Şimdi bizler 12 Eylül’ü çok net yaşadık. Ben 12 Eylül olduğu zaman askerden daha yeni gelmiştim. 15- 20 gün falan olmuştu. O dönemde benim amcaoğlu yakalanmış o dönemde yanlış hatırlamıyorsam Elazığ’da 580’e yakın işkence yeri vardı o zaman. Oraya gidildiğinde şey yaparlardı. Evvela kaç “k” lısın eğer sadece Kızılbaş’ san biraz işkence görürsün, suçun varsa, bir şey üzerine yıkarlarsa yatar çıkarsın. İki k’lıysan hem Kızılbaş hem komünistsen daha farklı bir muamele görüyorsun. Ama hem Kürt hem Kızılbaş hem komünistsen yandın. Hiçbir şansın yok. Biz bu dönemleri yaşadık. 15 yıl yaşadı benim arkadaşım çok hem amcamın oğlu hem devre arkadaşım okul arkadaşım Elazığ’a defalarca gittik geldik, Malatya’ya gittik geldik. Ankara’ya gittik geldik. İstanbul ‘u da gördük. En yakın dönemde Sivas’ta insanları gözümüzün içine baka baka televizyonlarda göstere göstere yaktı-

lar. Neredeyse sizi azınlık olarak gören bir ülkede yaşıyorsunuz yani burada bir şey görmemeniz mümkün değil ki. Biz baskının içindeyiz yani. (syf. 253)

Havza’dan bir katılımcı:

K – “Ben başıma gelen bir olay anlatacağım ama çok ağırdır. 12 Eylül, ben emekli öğretmen Hamdi Çağlar. 12 Eylül darbesi askeri darbe, ben ona darbe diyorum, gözaltına alındığım zaman ellerim bağlı, gözlerime çuval geçirmiş, aynı Amerikalıların Türk askerine çuval geçirmesi gibi. Gözlerimiz bağlı ellerimiz bağlı sorguya götürüyorlar. Sorguya gittim. Ben bunu 1980 yılından açtım, arkadaşlar: “Alevi demeye korkuyoruz,” dediler. Ben bunu 1980 ihtilalinin içinde açmıştım. Sordular bana. Ben Havza’da olan olaylar sorulacak zannediyordu: “Alevi misin, Sünni misin?” dediler. “Aleviyim,” dedim. “Niye alevi oldun lan, dinini, imanını, kitabını mezhebini, eşikteğini, beşiktekini ne yaptığının çocuğu, orospu çocuğu,” denildi bana. O zaman bir dakika dedim: “Ben orospu çocuğu değilim,” dedim. “Benim annem beni orak tarlasında çıkımın başında doğurmuş, bilir misiniz siz orak tarlasını, çıkımı,” dedim. O zaman: “Vay bilmem ne oğlu, biz miyiz lan orospu çocuğu,” dediler. Şuna bakın, onlar bana orospu çocuğu diyor, ben orospu çocuğu olmadığını ispat ediyorum. Beni annem orak tarlasında, orak biçerken çıkımın başında doğurmuş dedim, ben orospu çocuğu değilim. İşte ben böyle bir ağır darbe geçirdim...”(syf. 254)

Alevi B.K’yı dövmesinden dolayı, öğretmene dini ayrımcılık cezası: 30 ytl

“Büyükçekmece Ali Kul Çok Programlı Lisesinde öğrencisi B.K.yı Alevi olduğu için döven edebiyat öğretmeni Zeki Yılmaz, ramazan ayında B.K.nın sınıfına girmiş, bu esnada yemek yiyen bir öğrencisine, “Oruç tutmuyor musun” diye sormuştu. Öğrenci, “Hasta olduğum için tutmuyorum” deyince Yılmaz, sınıfa dönüp, “İçinizde Alevi var mı?” diye sormuştu. B.K. “Ben Aleviyim” deyince Yılmaz, “Siz Aleviler neden oruç tutmuyorsunuz. Sen benden çekeceksin” demesi üzerine Yılmaz hakkında soruşturmalar başlatıldı, okula müfettişler gönderildi. Zeki Yılmaz, olayın ertesinde, yine ilçedeki Gürpınar İMKB Endüstri Meslek Lisesinde geçici olarak görevlendirildi. Fakat müfettiş raporuna karşın kesin görevlendirme yapılmadı. Yılmaz’a ceza olarak, “Okulda huzurluk yaratmak” gerekçesiyle 30’a bir oranında maaş kesme cezası verildi.

Olayın duyulmasının ardından AKP Mersin Milletvekili Prof. Dr. Zafer Üskül'ün başkanlığındaki TBMM İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun hazırladığı raporda şunlar yazılıydı: "Alevilik ile ilgili konuşmalardan sonra B.K.nin, öğretmen Z.Y.den en az bir kez dayak yediği anlaşıldı. Öğretmen Z.Y.nin, İçinizde Alevi var mı? şeklindeki sorusunun, din ve vicdan özgürlüğü ile kimsenin dini inanç ve kanaatlerini açıklamak zorunda olmadığı şeklindeki açık Anayasa hükümlerine aykırılık teşkil ettiği..." Bu raporun açıklanmasının üzerinden 24 gün, olayın üzerinden ise bir ayı aşkın bir süre geçti.

Soruşturma yok. B.K. Yılmaz tarafından, danışma kurulu raporunda da belirtildiği gibi, dövülmüştü. B.K.yı Başbakan Erdoğan da telefonla aramıştı"²³⁰

1-GARİP DEDE CEM EVİ (Garip Dede Türbesi Koruma Onarma ve Yaşatma Derneği) Garip Dede Derneği Başkanı Kadir bey, Dedeler Baki GÜNGÖR ve Hüseyin bey (Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

Kadir bey;

Zamanın da Alevilerin ilk ve orta öğrenimde ve üniversitede, aralarında bir gruplaşma ve hatta bir fraksiyon oluşturduklarını ve bu şekilde Alevi olduklarını dillendirebildiklerini, Anayasa m. 10 ile çok şükür bazı şeylerin aşıldığını, ama nedense kendilerine "siz İslam'ın içinde misiniz yoksa dışında mı? gibi sorulara maruz kaldıklarını, Allah'a, Kur'an'a ve Resulüne inanan insanlar olarak kendilerinin nasıl böyle bir tanımlamayla karşılaştıklarını anlayamadıklarını ve bundan rahatsız olduklarını,

Siz kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Sorumuza karşılık, Kadir bey;

Allah'a, Kur'an'a ("Ki Kur'an derken farklı bir Kur'an anlaşılmasın lütfen" dedi.) Peygamber'e, Ehl-i beyt'e inandıklarını ve tabi tasavvurlarında yerini almış büyük önderleri ışığında inançlarını sürdürdüklerini, mesela kendilerinde namaz olmadığının söylendiğinin ve fakat bunun yanlış olduğunu zira kendilerinin de halka namazları kıldıklarını, Anadolu coğrafyasında; Süryaniler, Gregoryanlar, Katolik, Ortadoks, Protestanlar vs. olduğunu ve hepsinin ibadetlerini yaptıkları alanların olduğunu, ancak Aleviler cem evi yaptıracağı zaman 'yaptıramazsınız' ile karşılaştıklarını, Alevi-

²³⁰ <http://www.memurlar.net/haber/97689/>

lerin inançlarını sürdürmesi için toplu ibadet yapmanın gerekli olduğunu, Havra, Kilise veya Camiye asla karşı olmadıklarını, ancak buralarda ibadet yapılabilirse Cem evlerinde de ibadet edilebilmesi gerektiğini, dışlanarak, aşağılanarak, artıniyetle yönetilmelerinin kendilerini son derece üzdüğünü,

Maruz kaldığınız ayrımcı uygulamaları biraz anlatır mısınız ? sorumuza cevaben, Kadir bey;

“Cem evi ile ilgili durum/sorun net değil mi?” diye altını çizerek, şu anda yasadışı bir kuruluş olduklarını, Any. M.10 ile kendilerine bu hak tanınmış olmasına rağmen yaptırılmazsınız ile muhatap olduklarını, Devletin hiçbir zaman kendi inançlarını terk ettiremeyeceğini, Avrupa mahkemelerine gidip derman aramanın, çözüm bulmaya çalışmanın kendilerini rahatsız ettiğini, bu sorunu kendi içimizde halletmeyi istediklerini, ifade ettikten sonra, (Bu sırada iki dede ve birkaç misafir toplantımıza teşrif ettiler)

Hüseyin ve Baki dedelere ve onlarla gelen diğer misafirlere toplantının amacı tarafımızdan ifade edildikten sonra, Baki Güngör dede sözü alarak;

Alevilerin TC’de; sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, eğitimsel, hemen hemen bütün alanlarda haksızlığa uğramakta olduklarını, sosyal hukuk devleti denilen bir devlette yaşadıkları halde kafalarında “ama acaba gerçekten sosyal hukuk devleti mi ?” sorularının olduğunu,

Anayasamızın demokratik, sosyal hukuk devleti dediğini, sosyal devletin vatandaşın sosyal ihtiyaçlarını karşılayan devlet olduğunu, hukukun ise hakların teminat altına alınması demek olduğunu, Any. m. 10’un eşitlik dediğini, ama kendilerinin hiç görmediğini, Any. m. 24’ün zorunlu din dersi dediğini; ama bu gün sadece Hanefi, Sünni eğitiminin verilmekte olduğunu ve bunun çok büyük bir haksızlık olduğunu, Any. m. 5’ toplumun maddi ve manevi değerlerinin geliştirilmesi dediğini ve fakat kendilerinin yine bir şey görmediğini, anayasada mevcut olmasına rağmen bu hakların; pratikte kendilerine yansımadığını, ilk olarak mevcut mevzuatın hayata geçirilmesi, icra edilmesi, yani pratiğe yansımaları gerektiğini,

Bireysel, ulusal ve toplumsal üç kimliğe sahip olduğunu, bireysel kimliğinin adı soyadı olduğunu, ulusal kimliğinin TC vatandaşı olduğunu ve bir de toplumsal kimliğinin olduğunu ve bunun ise Alevi olduğunu, bunun (Alevilik) “İslam’ın tasavvufi ve batını yorumunu belirlemiş, ritüelleri Sünni kardeşlerine uymak zorunda

olmayan bir inanç" olduğunu, ilk olarak bu şekilde kabul edilmele-
rinin gerektiğini, bahsi edilen toplumsal kimlikleri ile kabul edil-
mek istediklerini,

Kabul edilmekten kastınız nedir? Sorumuza cevaben,

"Başbakanımızın cem evleri ibadethane değildir" tümcesinin kabul etmeme olduğunu, tersi bir ifadenin yani "Alevilik İslam'ın dahilinde farklı bir yorumdur ve cem evleri de Alevilerin ibadet yeridir" dense idi bunun kabul anlamına geleceğini, sorunun kalma-
yacağını, kimlik sorunlarının çözüleceğini,

Sorunların, örneğin mahallede (Sünni bir mahallede diyelim) bir Alevi aile ile tartışmalardan başlayıp; "bak işte alevi kızılbaş" ile devam ettiğini, yine eğitimde devam ettiğini, Alevi olduğu için dış-
lanan, notları düşürülen, dayak yiyen, kötü uygulamalara maruz bırakılan bir çok öğrenci çocuklarının olduklarını,

Doğumdan itibaren Alevi olmanın sıkıntılarını çektiklerini, Alevi oldukları için işe alınmadıklarını veya işten çıkartılabildiklerini, örneğin; namaz kılmadıklarının veya cuma namazına gitmediklerinin anlaşılması üzerine " hiç ekmek vermemek lazım" diye mırıldanmaların başladığını, esnaf olan Alevilerle ticaretin kesilebildiği veya esnafın alevi ile ticaret yapmayı kesebildiğini,

Ramazan ayında da sıkıntılara maruz kaldıklarını, Alevi olduklarından ötürü kendileriyle ilişkiyi kesen müşterilerinin olduğunu,

"İnsanların en iyisi, insana ve insanlığa hizmet edendir" diyen bir Peygamberin ümmeti olarak İslam'ın ne olduğunu maalesef toplum olarak bilmediğimizi,

Alevilerin devlet kurumlarından ve belediyelerden kimliği nedeniyle çıkarıldıklarına şahit olduklarını, Türkiye'nin kare kare her yerinde bütünsel olarak dışlandıklarını, haklarının ihlal edildiğini, ayrımcılığa maruz kaldıklarının kesinlikle söylenebileceğini,

20-25 milyon Alevinin varlığına ve temsilen milletvekili sayısına oranlandığında çok sayıda milletvekili çıkarmaları gerektiği halde, çok az sayıda alevi milletvekili olduğunu, hatta siyasi partilerin Sünni kardeşlerinin tepkisini çekmemek için alevi aday göstermediğini, bunun en büyük bir tecrit olduğunu, aslında toplumsal bir yaptırımla karşı karşıya olduklarını,

Bu noktada Kadir bey sözü olarak;

Başbakanın bakanlar ile birlikte Alevilerle yediği iftar yemeği sırasında vaat ettiği hakların nerde kaldığını, hiçbir politikacının bu saate kadar cesurca bu soruna değinmediğini, 70 yaşında olduğu-

nu, toplumsal çıkarları düşünen çok az politikacı gördüğünü, genelini bireysel çıkarları peşinde olduğunu, ifade ettikten sonra;

Baki dede;

Alevi köylerine cami yapılmamasını arzu ettiklerini, bunun kendilerine en büyük hakaret olduğunu, devletin sosyal sorumluluğunu yerine getirmesinin Alevi köylerine, cem evlerine, eğitimli dedelere, eğitimli hocalara yer vermesi ile olacağını; dogma olanın değil, bilimsel, akademik temelde yetişmiş, felsefe bilen, sosyoloji, tasavvuf, sosyo-psikoloji bilen nitelikli dedeler, nitelikli hocalar istediklerini,

Camilerde kaliteli hoca, cem evlerinde kaliteli dedeler olursa toplumun halinin güzel olacağını, iyileşeceğini, Diyanet’in elindeki fırsatı değerlendirme gerektiğini ve camilerde Alevilerin sanıldığı gibi olmadığını söyleyerek ön yargıları kırabileceğini, kötü kanaatlerin bu vesile ile yok edilebileceğini,

Yine kendi vergileri ile kurulmuş ve işlemekte olan TRT’de, ramazan ayında muhteşem programlara yer verilirken, muharrem ayında bir şey olmadığını, bunun çok büyük haksızlık olduğunu, vergilerini verdikleri, askerlik yaptıkları, diğer vatandaşlık görevlerini yaptıkları halde hizmet alamadıklarını,

Bu noktada sözü Hüseyin Dede almak istedi, kendisine “ Bu ana kadar otoriteden, devlet ve kurumlarından kaynaklı sorunları dinledik, genel olarak; sizde halktan, diğer cemaatlerden ve diğer özel gerçek ve tüzel kişilerden problemleri anlatır mısınız? diye soruldu. Buna cevaben Hüseyin dede;

Sünni kardeşlerle hiçbir sorunları olmadığını, sorunun baştakilerle, sorunun halk talep etmediği halde cem evinin tam karşısına cami yapan (Malatya yöresine ziyaretimizde şahit olduk) yönetici zihniyetten kaynaklandığını, sorunun Diyanetle olduğunu, zira herkesi eşit biçimde temsil edecek bir Diyanet’in olmadığını, dedelerin aslında maaşlı olması gerektiğini (ki, bunlar hem sürekli kendisini yetiştiren, saatlerce kitap okuyan ve aile geçindiren kişilerdir) sosyal güvencelerinin olması gerektiğini,

Kendilerini azınlık olarak da görmediklerini, AB bunu dillendirse de asli unsur olduklarını,

Atatürk’le birlikte cumhuriyetin kuran kurucu unsur olduklarını, (öyle ki Atatürk Bektaşî velilerle Kayseri Mucur’da toplantı yapmıştır ve desteğimizi almıştır) bundan önce Çanakkale’de, kurtuluş savaşında şehitler verdiklerini,

Aslında mahalle baskısını çoktan beri ve en yoğun kendilerinin gördüğünü, halktan gelen zararın aslında aşırı olan kesimlerden gelen zarar olduğunu, her iki tarafın aşırısının da (Sünni ve Alevilerin) topluma zarar vermekte olduğunu,

Yasal statüde (inanç ve ibadetlerimizle) tanınmanın kendi hakları olduğunu,

Kadir bey;

“Aslında dünyanın en iyi yasalarını da çıkarsanız, yapsanız uygulayanlarda sorun varsa bu sorun hep devam edecektir” diyerek,

1974 yılında basılan bir kitapta örneğin, Ebu Suud Efendi'nin Alevilerin katlini meşru gösterdiğinin vaki olduğunu, Kızılbaş katlini helal gördüğünü, Kızılbaş tarafından öldürülenin şehit olacağını, kılıç çekmese dahi Kızılbaşın katlinin helal olacağı gibi fetvalar verdiğini; yorulmaya gerek olmadığını uygulayıcı zihniyetin değişmedikçe sorunun maalesef devam edeceğini, (ilgili eser: M. Ertuğrul Düzdağ, Ş. İslam, Ebu Suud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı/ Enderun kitap İst. Taksim 1983. Z.B)

Kimliğinizi gizlemek durumunda kalıyor musunuz? Sorumuza cevaben, Baki dede;

Son on beş yıldır Alevi toplumunun tarihsel, felsefi, sosyolojik, tasavvufi ve batını açılımıyla birlikte Alevi gençlerin kendi kimliklerini ifade etmeye başladıklarını, bu durumun üniversitelerde, mahallelerde, olmaya başladığını, özellikle kadınlarının en büyük/önemli savunucular olduklarını, çocukların dini konularda tartışabildiğini,

Asırlardır iktidarların baskısına maruz kalmış bir topluluk olduklarını, belki de bilgi birikimi olan insanlar olarak kendilerini net bir şekilde ifade edebildiklerini, basında, yayında, yaşamın her alanında var olduklarını ve kendilerini ifade edebildiklerini, ama kendilerini ifade etmeye gerek kalmadan Sünni kardeşlerin kendilerini kabul etmesi gerektiğini,

Bu vebalin ulemanın boynunda olduğunu, şu anda bilip de anlatmayanın, bilinçli olup da söylemeyenin bu vebalin altında olduğunu,

Sünniler ile kız alıp-verme meselesinde de sorunlar olduğunu, kendilerini Sünni kız aldıklarında onu baş tacı yaptıklarını ve inancına asla karışmadıklarını ve fakat kendilerinden kız alan Sünnilerin Alevi kızları değiştirmeye zorladıklarına şahit olduklarını beyan etmişlerdir.

2-ALİ AYDIN – ALEVİ- 08.06.2008 tarihinde İzmir’de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları: (Mazgirt/ Tunceli doğumlu, İzmir’de avukatlık yapmaktadır)

“...Kendimi Kürt ve Alevi olarak tanımlıyorum ... Hoşgörü ne yazık ki yok. Özellikle de Kürt ve Alevi kimlikleri insanların ekserisi tarafından hoş görülüyor ve o kimliğinizi fark ettikleri anda bir geri çekilme söz konusu oluyor.

...Bu hoşgörüsüzlük toplumun her kesiminde çok belirgin olarak yaşıyor. Akademya da bile hoşgörüsüzlüğe dayalı ayrımcılıklar yaşanmakta...

SORU: Uğradığınız ayrımcılıklara karşı yasal haklarınıza başvurduğunuz mu? Yada bu tür bir başvuruda adaletle sorununuzun çözüleceğini, ayrımcılığı yapanların cezalandırılacağını düşünüyor musunuz?

Ayrımcılık bir kültür sorunu olduğu için yasayla çözüleceğine inanmıyorum. Zaten yargıda da ciddi ayrımcılık var. Yargı yürütülen politikalardan bağımsız olamıyor.

Bunun yanında son zamanlarda yargı yoluyla daha çok gündeme gelmiş ayrımcılık vakaları var. Ancak bu ayrımcılığı yok etmeye yetmiyor bilakis belki kaba ayrımcılığı azaltıyor. Kaba ayrımcılığın etkisi kırılrsa da incelikli olarak ayrımcılık sürüyor.

SORU: Uğranılan ayrımcılığın sivil bireylerden mi yoksa devlet politikalarından mı daha çok kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Yasalardan kaynaklı bir ayrımcılık olduğunu düşünüyor musunuz? Hangi kurumlarda daha çok ayrımcılık yapıldığını düşünüyorsunuz?

Toplum rahat bırakılsa sıradan insanların birbiriyle bir sorununun olacağını düşünmüyorum. Ne var ki ayrımcılığı toplumsal kaostan beslenen bir takım odaklar besliyor. Türkiye’de cumhuriyet tarihi boyunca kaostan beslenme siyaseti egemendir. Bu odaklar kendi devamı için, her türlü ayrımcılığı körüklemekte ve beslemektedirler.

En temel yasal ayrımcılık cumhuriyetin karakterinin tek ulus ve mezhep üzerinden şekillendirilmesidir. Son dönemde ayrımcılığın önlenmesine yönelik yasalarda iyileştirmeler olmakla birlikte asla yeterli değildir.

Ayrımcılıkların çoğu yasalardan ziyade uygulayıcıların pratiğiyle alakalıdır

Yasaların yorumunda medyanın ciddi manipülasyonu var. Top-

lumsal kamplaşmayı körükleyen medya bunu büyük bir ustalikle tehdit algısına çevirebiliyor.

Yine yasaların çıkışı esnasında sağlıklı tartışma ortamları oluşturulmuyor. Toplumun bütün kesimlerini içine alan tartışmaların sonunda konsensüsle çıkması gereken yasalar bir gecede çıkarılıp dayatılıyor.

Ayrımcılığın en belirgin olduğu kurumlar, en başta askeriye, eğitim kurumları .

Bu kurumlarda atamalar ve işleyiş açısından ciddi bir kadrolaşma ve ayrımcılığın sürmesi konusunda direnç var. Onun dışında kamu kurumlarında hizmet veren görevliler keyfi davranarak kaba veya incelikli olarak çeşitli ayrımcılık türlerini sürdürmektedirler.

SORU: Sizce ayrımcılığın engellenmesi/ azaltılması için neler yapılabilir?

Ayrımcılığın önüne geçebilmek için öncelikle demokratik kurumların geliştirilmesi gerekmektedir.

İnsan hakları çocuk hakları öncelenmeli, "hak" sözcüğüne itibar kazandırılmalı. Çocuk eğitimine öncelik verilmeli, çocuklarda hak kavramına ve insan haklarına duyarlı bir eğitim sistemi karakteri geliştirilmeli.

Medyanın insan hakları ve ayrımcılığa duyarlı yayınlar yapması. Spor programlarındaki detay pozisyonlara ayrılan vakit kadar bu konuda program yapılsa ciddi katkısı olacağını düşünüyorum.

Çıkarılan yasaların takibi ve uygulanabilirliği devamlı denetlenmelidir.

Ekonomik sosyal hakların gerçekleştirilmesi insan onurunu koruyucu yasaların yapıp yaşatılması."

3-BURHAN AKGÜN-ALEVİ- 08.06.2008 tarihinde İzmir'de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları: (İzmir Alevi Bektaşi Derneği Başk.)

"...Alevi Bektaşi derneğinde etnik köken belirleyici değil. Dini olarak da farklı bir din olarak değil, Alevi Bektaşi kültürü içinde dini inanç unsurunu da barındıran felsefi yaşam biçimi olarak tanımıyoruz.

... Kendimizi ifade etmekte zorlanmamız bugün artık daha görünür olmaktadır.Devlet hegemonyasının da etkisiyle aleviler kendi içinde de bir tür baskı hissetmektedirler. Bir kısım Alevilerin devle-

tin yanında yer alması kendi içinde bir ötekileştirme etkisi yaşıyor. Aleviler yüzyıllar boyunca sürekli bir kuşatılmışlık altında yaşamışlardır. 16.yy da Osmanlı-İran savaşlarıyla kırıma uğratılmışlar, onların üzerinden savaş politikaları üretilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin uyguladığı “yabancılaştırma politikası” ne yazık ki cumhuriyetle birlikte de devam edegelmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca devlet Alevileri görünmez kılmaya çalışmıştır.

Yasalarda görünmezdirler. Köy kanunu, yerel yönetimler kanunu fikir ve sanat eserleri kanunu vs... Buralarda Alevilerin adı bile geçmemiş ve ihtiyaçlarına yönelik bir düzenleme yapılmamıştır.

Tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunuyla Alevi ritüelinde derin kopmalar yaşanmıştır. Kuşaktan kuşağa bilgi ve irfan aktarma geleneği kopmuş, Alevilik pratikleri kaybolma sürecine girmiştir.

“Dede” yetiştirme süreci kesintiye uğramıştır. Cumhuriyetin ilk döneminde laiklik ilkesi / önerisi Aleviler lehine yorumlanmasına rağmen 1946’lardan sonra bu süreç tersine dönmüştür. Bilgi, tecrübe, kadro kopukluğu, Sünni baskıdan etkilenmenin sonucudur. Bu da Sünnileşen bir Alevi kimliğini ve bunun yanında bunu reddeden bir akımı doğurmuştur.

SORU: Sizce Türkiye’de etnik/dinsel kimliğini açıklayan kişilere karşı diğer insanlar genel olarak hoşgörülü müdür?

Toplumda insanlar arası bir sorun olmadığını düşünüyorum. Günlük hayatımızda toplumla bir sorunumuz olmuyor. Ancak halkın konjonktürel olarak kısıktırılması sözkonusu olabiliyor. Alevilere yönelik katliamlar bunun en somut göstergesi.

SORU: Siz/(kurumunuz) etnik/dinsel kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz? Ayrımcılığa uğradıysanız somut olarak nasıl bir ayrımcılığa uğradınız ve bunun zamanı, yeri ortamı hakkında bilgi verebilir misiniz? (çocukluğunuzda, yaşadığınız çevrede, iş hayatında, resmi kurumlarda vs.)

Alevi-Bektaşilerin uğradığı en ağır ayrımcılık egemen kültürün Alevilik üstüne baskısı.

Kendilerini ifade edememesi.

Cemevlerinin temel bağlamından koparılması.

Zorunlu din dersleri.

Çocuklarımız okullarda kendilerini ifade edemiyor, baskı ve ayrımcılığa uğruyor.

Okullardaki din dersleri tek bir inancın propagandası olarak sunuluyor.

Devlet kendi istediği bir Aleviliği dayatıyor. Aleviliğin kendi içindeki baskısı da devletin Alevileri biçimlendirmek istemesinden kaynaklanıyor

Bir diğer husus da misyonerlik faaliyetleri; İzmir’de çok fazla karşılaşmıyoruz ama Alevilere yönelik sürekli Sünni misyonerliği yapılıyor. Okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri misyoner gibi çalışıyor

SORU: Şahit olduğunuz veya size anlatılan dinsel ayrımcılık vakıaları var mı?

Lise öğrencisi iken din derslerine girme zorunluluğumuz olmadığı halde sırf Alevi olduğumuzdan kaynaklı olarak öğretmenimiz bizi derse alıyor ve ikna etmeye çalışıyordu.

12 Eylül döneminde Tunceli valisi kendisinden hizmet isteyen köylülere “benden hizmet bekliyorsanız önce köyünüze cami isteyin” demiş ve Sünniliği şart koşmuştu.

Alevi kültürü ve izleri devlet tarafından yok ediliyor.

Trakya bölgesi Alevi kültürünün çok yaygın olduğu bir bölge iken bugün dönüştürülmüştür.

Yerel yönetimler yasası, kuşatıcı olmadığı için bölgelerde cemevi açmak konusunda sorun yaşıyoruz.

SORU: Uğradığınız ayrımcılıklara karşı yasal haklarınıza başvurduunuz mu? Yada bu tür bir başvuruda adaletle sorununuzun çözüleceğini, ayrımcılığı yapanların cezalandırılacağını düşünüyor musunuz?

Yasal olarak bazı kazanımlar olsa da, bunların pratiğe geçmesinde çok ciddi dirençle karşılaşılıyor.

Son dönemde ayrımcılık temelli uygulamalara yönelik açılmış davalarda olumlu sonuçlar alınabiliyor. Lehte karar olsa da uygulama hemen olmuyor. Okullarda din derslerinin zorunluluğunun kaldırılmasına yönelik açılmış dava lehte sonuçlandığı halde uygulama tamamen pratiğe geçmedi.

İzmir’de Uzundere cemevinin suyu uzun zamandır bağlanmıyor mesela.

AB sürecinde olumlu kararlar çıkabiliyor ve Alevilerin bazı hakları –uzun mücadele sonucu da olsa- verilebiliyor.

SORU: Uğranılan ayrımcılığın sivil bireylerden mi yoksa devlet politikalarından mı, daha çok kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Yasalardan kaynaklı bir ayrımcılık olduğunu düşünüyor musunuz? Hangi kurumlarda daha çok ayrımcılık yapıldığını düşünüyorsunuz?

Alevilerin uğradığı ayrımcılık kesinlikle yasalardan kaynaklanıyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı en ayrımcı kurumdur. Özellikle AKP hükümeti döneminde DİB devlet kadrolarının Sünnileştirilmesi için çalışmaktadır.

Pek çok kamu görevlisinin Diyanet üstünden kurumlara dağıldığına dair ciddi gözlemlerimiz var.

Milli Eğitim Bakanlığı da ayrımcılık faili bir kurumdur. Gerek kadrolaşmada gerekse eğitim sistemi açısından Sünni paradigmayı dayatmaktadır.

M.E Bakanının AHİM kararının açıklaması sonrasında verdiği demeç çok manidardır.

Yerel yönetimlerde zaman zaman ciddi sıkıntılar yaşanmasına rağmen devletle kıyaslanamaz. Uzun mücadelelere rağmen hala belediyelerin imar planlarında cemevi yerleri ayrılmıyor.

SORU: Sizce ayrımcılığın engellenmesi / azaltılması için neler yapılabilir?

Siyasetin popülizmden uzaklaşması gerekiyor.

Demokratik açılımların AB’ den doğru gelmesi değil, kendi iç dinamiklerimizle gelmesi gerekiyor.

Devlet geleneğimiz ataerkil – militarist karakterden uzaklaştırıp demokratik uzlaşmacı ve çoğulcu yapıya büründürülmeli. Yerel siyaset de bu minval de gelişip ortak yaşam alanları oluşturmaya hizmet etmeli.

Azınlık çoğunluk meselesi olarak değil de sorun eksenli yaklaşılmalı ve her bireyin eşitliği sağlanmalı. Toplumsal barış için iç dinamiklerimiz harekete geçirilmeli.

DİB derhal kaldırılmalı. Devlet dinden elini çekmeli sadece hakem rolü olmalı. Hakem rolünde de özgürlükçü olmalı. Kadro kriteri ideolojik değil rantabl olmalı.

Devletin sivilleşmesi ve kendini yeniden tanımlaması gerekmektedir.

4-KIZBES AYDIN -ALEVİ- 08.06.2008 tarihinde İzmir’de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları: (ÇEKEV -Çiğli Evka 2 Kadın Kültürevi başkanı)

“Kendimi ...Sünni kızı-Alevi anası” olarak tanımlıyorum.

SORU:Sizce Türkiye’de etnik/dini kimliğini açıklayan kişilere karşı diğer insanlar genel olarak hoşgörülü müdür?

Toplum kesinlikle hoşgörülü değil. TC’ nin tek tip insan profilini arıyor. Birileri o kimlikten farklı ise hemen hoşgörüsüz, dışlayıcı bir tutum takınıyor.

Sünni kesimin Alevi kesimi sürekli aşağılaması, dışlaması din dairesinde görmemesi söz konusu iken Alevi kesimin ise sürekli bir korku ile hareket ettiğini gözlemliyorum.

Benim çocuklarım bulunduğumuz her yerde “Kızılbaş tohumu” denilerek hakaret gördü.

SORU: Siz / (kurumunuz) kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz? Ayrımcılığa uğradıysanız somut olarak nasıl bir ayrımcılığa uğradınız ve bunun zamanı, yeri ortamı hakkında bilgi verebilir misiniz? (çocukluğunuzda, yaşadığınız çevrede, iş hayatında, resmi kurumlarda vs.)

Öncelikle nasıl ayrımcı bir kültür ile yetiştiğimden örnek vermek istiyorum. Çocukluğumda yaramazlık yaptığımızda ailem bizi “seni Kızılbaşların önüne atayım da gör”, susturamadıklarında “bak Kızılbaş geliyor” derlerdi.

Yine tarlalarda oynarken kertenkele kovalar “Müslüman’san kaç, Ermeni’ysen dur” der kaçamayan kertenkeleyi “Ermeni” sayarak öldürürdük.

İstenmeyen davranışları olan kimselere yapılan en ağır hakaret “Ermeni dölü” Kızılbaş gavuru” olurdu. Bu yargılarla büyüyen bir insan olarak Ermeni ve Kızılbaşlarla karşılaştığımda duyduğum en yakıcı duygu kesin bir güvensizlikti. Onlarla tanışma sürecim kendime karşı çok acııcıydı. Evliliğimi bu kırılma noktasında yaptım. Tunceli’li bir Alevi ile yaptığım evlilik ailemde derin kırılmalara neden oldu. Bütün akrabalarım benimle ilişkisini kesti. Babam 10 yıl boyunca bana küstü ve beni kabul etmedi.

“Alevi (Kızılbaş) biriyle evlenen yedi sülalesini cehenneme taşı” algısıyla sülalem beni reddetti....

12 Eylül döneminde Yozgat’ta öğretmenlik yaparken doğum ye-

rime bakılarak “Kürt” damgasıyla muamele gördüm. Alevi eşten kaynaklı hem Kürt hem Alevi kimliği birleşince derin ayrımcılık ve şiddet yaşadım.

Öğretmenlik hayatım boyunca sürgün olarak halkın muhafazakar kimliğinin baskın olduğu yerlere tayinim çıktı ve mahalle baskısı yaşadım.

*Sakarya’nın bir köyünde yaşadığım 3 yıl barakada yaşamamıza neden olan “Kürt’e ev vermem” anlayışı,

“Kızılbaşın elinden su bile içilmez”, “ Kızılbaş bastığı yer kirletir” anlayışı çok yalnızlık yaşamamıza neden oldu.

“Dağa kaldırılma” tehdidi aldım...

12 Eylülde siyasi düşüncemden dolayı alındığımda işkence görürken “ temiz Türk kanına pis Kızılbaş kanı bulaştırmaktan” ayrıca işkence gördüm.

Yine İstanbul’da şahit olduğum bir olay var:

Bir fabrikanın önünden geçerken işçi alınacağı ilanının altında koşul olarak “Kars ve Tuncelililer hariç” ibaresi vardı.

Öğretmenlik hayatımda, müfettiş geldi. Defterimin ilk sayfasında kimlik bilgilerine bakıp defteri kapattığını daha sonra da notumu “orta” verdiğini yaşadım. Hiç teftiş geçirmemiştım ve sadece doğum yerim itibariyle bu notu hak etmişim!

Bulduğumuz semtin Alevi ve Kürtlerin yoğun yaşadığı bir bölge olduğu bilindiğinden semtimizde yaşayanların iş başvurularında çok etkili olduğunu gözlemliyoruz.

SORU: Uğradığınız ayrımcılıklara karşı yasal haklarınıza başvurduunuz mu? Yada bu tür bir başvuruda adaletle sorununuzun çözüleceğini, ayrımcılığı yapanların cezalandırılacağını düşünüyor musunuz?

Sevk almak için gittiğim Milli Eğitim Müdürlüğünde “Alevi misin? Sünni misin?” sorusuyla karşılaştım. Şaka yaptığını düşünerek “Aleviyim” dedim.

-“Sevk vermiyorum” dedi.

Dairede olaya şahit olanlar vardı tutanak tuttum kimse şahit olmak istemedi. Dışardan birilerini alıp tekrar gittim yine vermedi. Bu sefer tutanağımı şahitlendirip bir üst makama, derken valiye kadar gittim. Vali de sevkimi onaylamak için aynı soruyu sordu ve durumu anlatıp bu konuda dava açacağım söylediğimde umursamadı, ama imzaladı.

Bu durumda kimi kime şikayet edeceğim ki? Yargıya da gitsem aynı yıpratıcı muamele ile sürekli karşılaşacağımdan, sürdürmedim.

Ayrımcılığın önlenmesi için yasal yollar yanında en önemli yol; toplumsal önyargıları silecek bir eğitim sistemine ihtiyaç var.

Her ne kadar takibi yapılmasa da bazen suç duyurusu tehdidi ayrımcılık yapanı korkutabiliyor.

...Yasalarda açıkça ayrımcı uygulama olmamakla birlikte uygulayıcıların yasayı yorumlamasının ve pratiklerinin ayrımcılığı doğurduğunu düşünüyorum.

Ayrımcılıkta "toplumsal zihniyet algısı" rolünün daha büyük olduğunu düşünüyorum. Aynı algı, ayrımcılığı yok etmek için değiştirilmeli. Yasaların denetimsizliği devletin ayrımcılığa müsamaha göstermesi şeklinde değerlendirilebilir.

SORU: Sizce ayrımcılığın engellenmesi/ azaltılması için neler yapılabilir?

Kültürlerin birbirini tanmasına fırsat verilmeli,

Düşmanlığı besleyen kanallar tıkanmalı,

Düşünce özgürlüğü ve serbest tartışma ortamları oluşturulmalı,

Demokrasi eğitimi ve demokrasi kültürü yerleştirilmeli,

Anayasa'nın demokratikleştirilmesi,

Sivil toplumun demokrasi kültürünü yaygınlaştırması için insiyatif alması. Sivil toplum kurumlarının, devletten daha fazla güvenli bulunması değerlendirilmeli.

Şiddetsiz toplum kampanyaları düzenlenmeli, özellikle devletin farklılıkları zenginlik sayarak yaklaşması ve bunun sözde kalması ..." gerektiği belirtilmiştir.

5-ALEVİ DEDESİ HASAN BAYKUT – DİYARBAKIR-BİSMİL İLÇESİNE BAĞLI ALEVİ - HACI TÜRKMEN KÖYÜ

"15-20 sene öncesine kadar ayrımcılık yapılıyor idi, ancak bu zamandan beri pek ayrımcılık yoktur.

Dicle nehri , sağlı-sollu Alevi köyü idi, ancak Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran savaşından sonra çoğu asimile oldu.

1071 Malazgirt Savaşı'nı yapan , Uzun Hasan'dan beri biz buradayız.

12 İmamın başı olarak biz Hz.Muhammed’i biliyoruz.

Nikahlı hanımla ilişkisi olan, hırsızlık yapan vs.suçları işleyenleri biz cemevine almayız. Hatta bir köpeği bile taşla incitsek, onun da kalbini almadan, ekme vermeden cemevine almayız.

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli’nin yolundayız. Bizim süreğimiz hakikat yoludur, bu yükseliş mertebelerinde bir üniversite gibidir.

Kimseye eziyet etmemek bizim için çok önemlidir.

Ey Arapça okuyanlar, Allah C.C. Türkçe bilmiyor mu, der, Aşık Mahzuni.

1992 yılında, Sivas Olayları döneminde, 4 adet koyunum hastalanmış idi, kestim ve satmak için kasaba götürdüm, besmelesiz kesilmiştir, diye almadılar. Halbuki biz de besmele ile kesiyoruz. Ama daha sonra yumuşama oldu ve şu anda artık kestiğimiz koyunu satın alıyorlar.

Cemevlerinin resmiyeti yoktur, ama fiilen açıktırlar.

Bu köy 1.600 nüfusludur ve hepsi de Alevidir. Tarımla geçiniriz.

Seyithasan isimli, Bismil’in ilerisinde bir Alevi köyü daha vardır, 60 hanedir ve hepsi de Alevidir.

Sünnilerle, arazi konusundaki bazı istisnalar dışında ihtilaf yoktur. Geçende dindar, Sünni birisi hayali veraset belgesi çıkararak, arazilerimize el koymaya çalışmış idi, ama dava açarak bunu engelledik.

Ehl-i Beytin 250 evladı var ama 12 imam hakikate gitmiştir. Biz ancak peygamber soyundan gelen zatların arkasında namaz kılıyoruz.

Zorunlu din dersi var ama bize müsamaha gösteriliyor, okul yönetimiyle bir sorunumuz yok.

Etnik olarak Türkmen kökenliyiz. Horasan’dan gelmişiz.

Peygamber A.S’ı peygamber yapan ahlakıdır.

Yunus Emre “Bir tek gönül yıktın ise, o kıldığın namaz değil” demiştir.

Bizim kurallarımızda hata yapan olursa, temizlenmesi için , 7 sene Hacı Bektaş Veli’ye gider, kurban keserek aklandıktan sonra, ancak cem’e gelebilir.

Hacı Bektaş Veli’ye büyük günah işleyen bir adam geliyor, bir odun dikiyor; 7 sene sonra, bunları sulaması esnasında gelen ve ik-

ram ettiği meyvelerden yemeyen ve kendisine hakaret eden bir müfsidi öldürmesi ile, diktiği odun yeşermeye başlıyor.

Alevilerin tanınabileceği TV kanalları ; Su, Yol, Cem ve Düzgün TV kanallarıdır.

Bu köyden Mustafa amcanın beyanları:

Benim oğlum askeri liseye, Alevi, Kürt ve D.Bakırlı olduğu için alınmadı. Sonra bu bölgede amir olan bir şahsı tanıdığımız için çok büyük zorluklarla Emniyet Müdürlüğünde işe girebildi." demiştir.

6-CAFER KOLUMAN

Pir Sultan Abdal Derneği Diyarbakır Şube Başkanı

"Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, Sünni ve Türk olma etkili olmuştur. Bu sebeple de en çok Aleviler etkilenmiştir. 1580 den sonra siyasete müdahil olamamışlardır.

Toplumsal dışlanma ve siyasi baskı Alevilere uygulanmıştır.

Çorum, Yozgat, Maraş ve Elazığ'da bu ayrımcılık daha çoktur.

Babam kestiği koyunun postunu satmaya gitmiş, ancak muhatap olduğu esnaf: "Bu postu bana satmazsan, başkasına satamazsın, çünkü Alevisin" demiş.

Zorunlu din dersi müfredattan çıkarılmalıdır. Bu konuda bir Alevinin açtığı davaya -karşı karar veren- Danıştay'ın kararına karşı, AİHM'e gidilmiştir. Lehe çıkan karardan dolayı mevzuatta değişiklik ve düzenleme yapması gerektiği halde, Milli Eğitim Bakanlığı hala bir şey yapmamakta ısrar etmektedir. Bu ise ihlaldir.

Cemevlerinin resmen kabul edilmemesi ayrımcılıktır.

İstanbul'da bir iki okulda Alevi çocuklar, öğretmenlerinden Alevi olmaları sebebiyle dayak yemişler, basında çıkmış idi , bu hak ihlalidir.

Alevilikte sahiplik sistemi vardır. Bir şahıs hatalı bir şey yaparsa, düşkün ilan edilir ve kendisini düzeltmedikçe ve bir süre geçip, sahip çıkan Alevi bu şahsa kefil olmadıkça, yeniden yola, Cem'e kabul edilmez.

Niyazi Akdoğan: (Yönetim Kurulu Üyesi - Sayman)

Bizim verdiğimiz vergilerle, Sünnilere camiler yapılıyor, ama cemevleri için hiçbir şey yapılmıyor. Bir din, kardeşlerin sevgisini esas almazsa, ona din denilemez.

Elazığ’da 1962 yılında, 3 aylık çocuğu sadece Alevi olduğu için yıkayıp namazını kılmadılar.

Gülabi Gündüz: (Denetim Kurulu Üyesi, Emekli Öğretmen)

Benim oğlum zorunlu din dersine girdiğinde; abdest alıp, namaz kılma bahsine gelince, “ben Aleviyim” dediğinde, din dersi hocası, sen ne biçim insansın diyerek çocuğumu aşağılamıştır. Ben bunun üzerine şikayet edecektim, ancak müdür aracı oldu ve şikayeti engelledi. Oğlum yeni okula yazıldığında bu defa hemen müdüre çıkarak, daha önce hoş olmayan olaylar yaşadığımızı, din dersi hocasını uyarmasını, böyle olaylar olmaması için tedbir alması gerektiğini söyledim ve o da yardımcı oldu.

Görgün Sönmez: (Yönetim Kurulu Üyesi -Emekli Öğretmen):

Meclise; milletvekili veya bakanın yanına giderseniz, D.Bakır veya Urfalı ise işi yapılır, ama Tuncelili olunca o iş yapılmaz, bunun çok örneklerine tanık olduk.

2005 yılında 16 sivil memur, Milli Savunma Bakanlığına alınacak idi. Bizden bir Alevi de sınavı kazandı, 15 kişi atandığı halde, bizim Alevi atanmadı. Ben, tanıdık bir albayı aracı yaptım, bana geri döndüğünde, keşke beni katmasaydın, dedi. Sonra sözlü olarak Alevi olduğu için atama yapılmadığını bildirdi. Atanmama sebebi yazılı olarak sorulduğunda “güvenlik soruşturması menfi” olduğu için atamanın yapılmadığı söylendi. Daha sonra idare mahkemesinde dava açarak , atamayı sağladık. Bu bir ayrımcılıktır.

Aynı olayı benim kızım da işe alınırken yaşadı.10 yıl önce dayısı bir olaydan dolayı sadece gözaltına alınmış diye, önce işe alınmadı, daha sonra bazı şahısları devreye koyarak atamayı temin ettirdik.

Askerlikte de benzer ayrımcılıklar yaşıyoruz. Bizim Alevi çocuklarımıza silah verip nöbet tutturmazlar, daha çok geri hizmetlerde istihdam ederler.

Din önümüzde büyük bir engeldir. Birisi Allah’a küfür olan bir şey söylese, müftü “katli vaciptir” der, biz o yönden şanslıyız Alevi olduğumuz için kurtarıyoruz.

Alevilikte fetva yoktur, fetva ile yanlış işler bizde yaptırılmaz, kimse dinlemez.

Alevi ve doğulu ise, öncelik isteyen bir işe getirilmez. Kurmay albay bir asker sırf bu sebeple kurmaylıktan atıldı.

Gazel Koluman: (Cafer Koluman’ın eşi)

“Eşimle evlenirken, Sünni olan ailem evlenmemize engel olmasın diye eşimin Alevi olduğunu gizledik. Evlendikten sonra öğrendiler, şimdi de, Alevinin yemeği yenmez diye, bizim evimizde yemek bile yemiyorlar. Bizi bu konuda bile ayırıyorlar. Bu da bir ayrımcılıktır.”

7-ANTAKYA EHLİ BEYT VAKFI- ALİ YARAL

22 Mayıs 2008, Antakya Ehli Beyt Vakfı Başkanı Ali Yaral'ın Mazlumder yetkilileri ile görüşme beyanları;

“... Ehli Beyt Vakfı'nı 3 Ekim 1998'de kurduk. Örgütün kurucusu olmama rağmen, devlet beni kurucu üyeler arasından çıkardı. Bunun için herhangi bir resmi gerekçe ise gösterilmedi. Benim kurucu üyeler arasından çıkmamam durumunda; vakfın kuruluşuna izin verilmeyeceği ifade edildi ve ben de vakfın kurulması için, kurucular arasından çıkarılmayı kabul ettim.

Caferi Alevileri olarak, bizler kendimizi ayrımcılık konusunda en mağdur kesim olarak düşünüyoruz. Hem mezhebimizin (Alevi), hem ırkımızın (Arap) farklı oluşu hem de Suriye sınırında bulunmamız dolayısıyla, Türkiye-Suriye ilişkilerinde sorun haline gelmemiz, bu ayrımcılığın artmasına yol açıyor.

Ben İmam-Hatip Lisesi mezunuyum. İmam- Hatip'te okurken sınıfta bulunan tek Alevi olarak çok ciddi baskılara maruz kalıyor ve dışlanıyordum. Hocalarımız tarafından sürekli olarak, Alevilerin kâfir, batıl vb olduğu söyleniyordu. Hatta İmam-Hatip'te okuyan öğrencilere rutin olarak talim amaçlı yaptırılan cuma namazı imamlığı sırası bana ve okuldaki diğer Alevi arkadaşşıma gelince, yaptırılmıyordu. Okuldaki arkadaşlar tarafından sık sık baskı yapılıyordu ve tehdit ediliyorduk. Bu sıkıntıların hepsini biz okul yıllarımızda yaşadık.

Vakıf faaliyetlerimiz açısından da benzer sıkıntıları ve baskıları yaşamaya devam ediyoruz. Vakıflar Genel Müdürü Ekrem Balkıran sürekli olarak üzerimizde baskı kuruyor. Mesela, ramazan ayı dolayısıyla yapmak istediğimiz rutin herhangi bir beyanat bile engellenme ile karşılaşabiliyor. Devlet Ermenilere ve Rumlara gösterdiği saygının bir kısmını bile bize gösterseydi sorunlarımız çözülebilirdi. Oysa Alevi toplumu sürekli dinsizlikle Sünnilik arasında muhayyel bırakıldı. Kendileri gibi olma imkânı tanınmadı.

Alevi sorununun çözümüne ilişkin devlet ve din adamlarının adil davranması gerekiyor. Diyanet İşleri Başkanlığı olmalı, fakat

Sünni Hanefiliğin tekelinde bulunmamalı. Bence bir nüfus sayımı yapılmalı ve Müslim, gayrimüslim insanların sayısı tespit edilerek, sayılarına uygun bir temsil hakkının Diyanet içinde kendilerine sağlanması gereklidir. Ayrıca Alevilik, bir din ve inanç mezhebi olarak kabul edilmelidir. Alevilerin camilerine Alevi imam atanmak istenmiyor. Bu sorunun da çözülmesi ve Alevi camilerine Alevi imamların atanması gerekiyor. Alevilerin Ehli Beyt eğitimini üniversitelerde de alabilme imkânının sağlanması bir zarurettir. Devlet, Türk milliyetçiliği ve Sünnicilik anlayışının önüne geçmek zorundadır. Zamanında Arapça kullanmamız bile yasaklanmıştı. Bu tür uygulamaların bitmesi gerekiyor...”

ALEVİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER

1-Devletin Alevileri tanımaması:

Aleviler resmi makamlar nezdinde tanınmamaktadırlar. Anayasa, azınlık hukuku veya yerel mevzuat açısından kurumsal bir tanıma söz konusu değildir. Kendine mahsus bir inanç olduğu kabul edilmemektedir. İslam'ın içinde kendilerine lütfedilen kısmında oldukları yetkililerce (Diyanet İşleri Başkanı) belirtilmektedir. Bu tanım bazı Alevi grupları için kabul edilen bir husus olsa da bazı Alevi grupları için ise geçerli değildir. Bu farklılıklar vurgulanmadan toptancı yaklaşımla yapılan tanım, inanç özgürlüğünün ihlalidir.

İnsan hakları savunucuları olarak, devletin Alevi grupları tanımlamaması gerektiğini belirtiriz. Devletin, her bir Alevi grubu kendisini nasıl tanımlar ise, (İslam içi veya dışı) onları o şekilde tanıyıp, kabul etmesi gerektiğini belirtiriz.

2-Alevilerin inancına, devlet müdahalesi:

Türkiye'de Aleviler, devletin en temel ilkesi konumundaki "Türkiye'ye özgü" laiklik ilkesinin uygulanmasından dolayı mağdur edilmektedirler. Devlet, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiği iddiasında olmakla birlikte, Anayasa Mahkemesi kararında belirttiği gibi aslında net bir ayrılığı değil, dini alanı düzenleme, din insanını kendisinin yetiştirmesi, zorunlu din dersi verme vs. şeklinde dini alana müdahale edip yönlendirme amacındadır. (Bkz. Türkiye'de Laiklik kısmı)

Devlet, Alevi vatandaşlarına, İslam-Sünni/Hanefi inancını zorunlu olarak öğrenmesini, Alevi köylerinde kendi yaptırdığı camiyeye gitmesini önerebilmektedir. Bu şekilde Alevilerin homojen olmayan tüm inançlarını bir alanda, İslam'daki yerine göre kendisi tanımlamakta, ibadethanesinin cami olması gerektiği, Cem evinin ibadethane sayılamayacağına karar verebilmektedir.

Devletin resmi televizyonu olan TRT'de Sünniler yönünde pozitif ayrımcılık yapıldığı halde, Aleviler açısından etkili çalışmaların yapılmamış olması ayrımcılık oluşturmaktadır.

İnanca yapılan bu müdahaleler din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmektedir.

3- Yaşam hakkı, vücut bütünlüğü, mülkiyet, güvenlik ve yerinden edilmeler:

Kim tarafından ve ne şekilde kısıktılarak olayların başlatılmasından bağımsız olarak Aleviler; Dersim Katliamında, Kahramanmaraş Olaylarında, Malatya Olaylarında, Çorum Olaylarında, Sivas Katliamında yaşam hakkı, vücut bütünlüğüne zarar, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ihlali ile yerinden edilme mağduriyetleri yaşamışlardır.

Bu olaylarda birçok Alevi öldürülmüş, bazıları da yaralanmıştır. Ev ve işyerleri tahrip edilmiştir. Bazı aleviler can güvenliklerinin kalmaması ve yaşanan baskılar sonucunda göç etmek zorunda kalmışlardır.

4-12 Eylül Askeri Darbesi ve dönemi:

12 Eylül 1980 Askeri darbesi döneminde tüm etnik ve dini gruplar zarar görmüş olup, bunlar içinde “Alevi” olmak yer yer ekstrasından mağdur edilme sonucunu doğurmuştur.

Aleviler bu dönemde, sıkıyönetim bölgelerinde ve ondan sonra da olağan üstü hal rejimlerinde yaşamak zorunda kalmıştır. Fişlenenler, gözaltına alınanlar, işkence görenler, çalışma hakkı engellenenler düşünüldüğünde, bunlar içinde birçok Alevinin hakları ihlal edilmiştir.

5- Zorunlu din dersi:

Milli Eğitim Temel Kanununda; “Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” Hükmü gereği uzun yıllar Sünni/Hanefi inancını öğrenmek zorunda kalmışlardır. Zorunlu din dersi, bu dersti öğrenmek istemeyen kişiler için din ve vicdan özgürlüğünün ihlalidir.

Öğrencinin bu derslerde Alevi olduğunun anlaşılması durumunda, bu kişiler yer yer dışlanmış, hakarete uğramış, hatta bazılarının notları düşürülmüştür. Bu ayrımcı uygulamalar, ihlal oluşturmuştur.

Türkiye’de farklı inanç guruplarına ve özellikle uzun yıllar Ale-

vilere karşı, Sünni/Hanefi kaynaklı “Din dersi” uygulaması inanca müdahale olup mağduriyetler oluşturmuştur.

Hükümet bu dersin Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi olduğu, içinde Aleviliğin de öğretildiğini ve dersin, din dersi olmadığını ifade etmektedir. Ancak AHİM kararlarında bu ders, din dersi olarak tanımlanmıştır. **Mevcut ders kitaplarının, din dersi sayılması halinde zorunlu olan bu ders kaldırılmalı, dileyenlere seçmeli ders olarak okutulabilmelidir.**

6- Alevilerin kapatılmaya çalışılan dernekleri:

Alevilerin, Alevilik bilinci üzerine ilk örgütlenmeleri, dernek kurmaları döneminde din ve vicdan özgürlüğü ile örgütlenme hakları ihlal edilmiştir. Açtıkları derneklere mülki amirler tarafından kapatma davaları açılmıştı. Uzun yıllar süren hukuk mücadelelerinden sonra Yargıtay’ın kararı sonucu mahkemelerce kapatma davaları reddedilmiştir. Bu şekilde Alevi kimliğine sahip olan, Cem evlerini yapma ve yaşatma konulu dernekler ile Federasyon kapanmaktan kurtarılmıştır. Yaşanan bu süreç, din ve vicdan özgürlüğüne müdahale niteliğindedir.

7-Alevilerin toplanma, ibadet mekânları olan cem evleri:

Alevilerin toplanma veya ibadet mekanları olan Cem evleri yasal olarak tanınmamaktadır. Cem evleri genel olarak kültür merkezi olarak inşa edilmektedir. Birkaç istisna dışında belediyelerle, imar ve diğer mevzuat yönünden sorunlar yaşanmaktadır.

Cem evlerinin yasal statüsünün tanınması ve ibadethanelere sağlanan kolaylıkların, istem halinde karşılanması gerekmektedir.

8-Cem evleri, ibadethanelerin faydalandığı desteklerden faydalanamamaktadır.

Bazı vakıf camilerin faydalandığı elektrik, su, v.s. diğer desteklerden cem evleri faydalanamamaktadır. Camilerde imama maaş ödenmektedir. Cem evlerinde ki dedelere ve personellere, talepleri olması halinde dahi maaş ve diğer destekler sağlanmamaktadır. Bu durum ayrımcı bir uygulamadır.

9-Türkiye’de bazı camilerin ve personellerinin masraflarına, camiye gitmeyen Alevilerin de katlanmak zorunda olması ihlal doğurmaktadır.

67 bin 218 kadrolu caminin olduğu düşünülüğünde, Alevilerin de katkı sunduğu / vergi ödediği toplumda, cami çalışanlarına ödenen maaşların varlığı, mülkiyet hakkının ihlalidir.

Bu tür durumlarda, tüm grupların muvafakatlerinin olması halinde (ki bu pek mümkün görülmemektedir) tüm inanç gruplarının masraflarını devlet karşılayabilir. Ya da her din/inanç grubunun kendi mensuplarından -kabul etmeleri halinde- kesilecek vergi /bağışlardan oluşturulacak fonlardan, o gruba ait ibadethanelerin masrafları karşılanabilir.

10- Anne ve babanın çocuğu için tercih ettiği dini eğitimi verdirememesi:

Anne ve baba çocuğu için tercih ettiği dini eğitimi Türkiye’de verdirememektedir. İHAS’ın Ek 12 nolu protokolünün onaylanmamış olması, Alevileri de mağdur etmektedir. Aleviler ve tüm dindarlar, çocukları için tercih ettikleri dini eğitimi aldırılmamaktadır.

11- Alevi Okulu, ilahiyat fakültesi açamama sorunu:

Türkiye’de Aleviler, özel kişi veya kuruluşları aracılığıyla Alevilik inancı hakkında din okulu açamamaktadır. Aynı şekilde üniversitelerde bulunan ilahiyat fakülteleri de İslam dininin Sünni anlayışıyla ilgili olduğundan, Alevilerin kendi ilahiyat fakültelerine sahip olamama sorunu bulunmaktadır.

12- Türkiye’de Aleviler kendi dini liderlerini seçememektedirler.

Alevilerin Türkiye’de devlet tarafından da tanınan bir dini lider seçme hakkı bulunmamaktadır.

13- Türkiye’de din insanların devlet memuru olmak zorunda bırakılması açık bir ihlaldir.

Alevilerin din insanları, Sünniler gibi Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olursa; devletin belirlediği sisteme, ilke ve inkılâplara yürekten bağlı olacağına yemin ederek işe başlayabilecektir. Maaş, atama, yer değiştirme gibi tüm işlemlerinin kendi dini grubunun görüşü alınmadan yapılacak olması din / inanç alanına müdahale niteliğindedir.

Alevi dedeleri ve Cem evi personellerinden dileyenlerin yasal

haklardan faydalanma talebi halinde, devlet memuru olmak zorunda bırakılmamalıdır.

14- Cem evlerinin ibadethane olarak kabul edilmesinden sonra, Camiler gibi Diyanet İşleri Başkanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğü, köy tüzel kişiliği, yani devlet adına tescil edilmesi durumu söz konusudur. İbadethaneler, mensuplarının uygun gördüğü usule göre kaydedilmelidir.

15- Devlet dini alandaki tekeline, Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla koruyup, kullanmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Başbakanlığa bağlı olarak, devletin dini/ Sünni dindarları hatta Alevileri kontrol aracı olarak kurulmuştur. İslam/Sünni/Hanefi anlayışına tabi bu devlet kurumu, Alevilere resmi anlamda ayrımcılığın kaynaklığını teşkil etmekte olduğundan, bu haliyle kaldırılmalıdır.

16- Alevi köylerine zorla cami yaptırılması:

Bir dönem Alevi köylerinde devlet eliyle camiler yaptırılmıştır. Birçok Alevinin camiye gitmedikleri, ibadethane olarak genelde cem evlerini kullandıkları bilindiği halde, devlet kaynaklarıyla o köylere cami yapılması, din ve vicdan özgürlüğüne aykırıdır.

17- Aleviler, Sünnilerden de ayrımcılığa maruz kalmıştır.

-Alevi bireyler, sırf Alevi olduğu için yer yer dışlanmış,

-Kimliğini dışlanırım korkusuyla gizlemiştir.

-Alevilere ait cenazelerin bazı camilerden dışlanması, bazı din adamlarının cenazelerde dini ritüelleri talebe rağmen uygulamaması,

-Sünni ibadetleri neden yapmadıkları hususunda Alevilerin tacize varan sorgulanmaları,

-Ramazan ayında oruç döneminde bazılarının dışlanması, hakarete uğrayabilmeleri,

-Alevilere hakaret kastıyla "Kızılbaş" denilmesi veya diğer ifadelerle hakarete uğramaları,

-Kalıp önyargılarla kendilerine hakaretlerde bulunulması, "mum söndü", "kirli olma" vs. gerçek dışı beyanlara maruz kalmaları,

-İşe alma, kiracılık ve hatta evlenme taleplerinde taraflardan birinin sırf Alevi olması nedeniyle dışlanması, evlilerse aileleri tarafından mağdur edilmeleri söz konusudur.

-Aleviler; okulda, işyerinde, askerde ayrımcılığa uğradıklarını ifade etmişlerdir.

18- Alevi kimliğini ön plana çıkaran devlet memurları veya çalışanlar işlerinde; yasal olmayan zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bazılarının işlerine son verilmiş ya da bazılarının görevlerinde yükselmesinin engellenmesi sorunu yaşanmıştır.

19- Siyasi Partiler Kanunu’nda din özgürlüğüne müdahale edilmektedir.

Siyasi partilerin, cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamamaları veya adlarını kullanamamaları mağduriyet oluşturmaktadır. Bir din / dini grup adına siyasi parti kurulamaması ve dini çalışma yapılamaması, dindarların dini talepleriyle siyasi faaliyet yapmalarının engellenmesi mağduriyetler oluşturmaktadır.

Siyasi partilerin, Türkiye’de dini kültür veya mezhep farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürememesi ihlal oluşturmaktadır.

Aleviler “Demokrat Aleviler Partisi’ni” kuramaz. Siyasi partiler Alevi adıyla kurulmasa dahi, “Türkiye’de Aleviler var” ve Alevilerin Cem evlerini yasal ibadethaneye çevirmek için özel olarak çalışmaları halinde, Siyasi Partiler Kanunu’nda belirtilen din / mezhep farklılığı oluşturma yasağı gerekçe gösterilerek cezalandırılabilir.

Aleviler adına bir parti, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılmasını veya devlet dışında, genel idare kısmında özerk bir yapıya kavuşturulmasını yasal olarak isteyemezler.

Siyasi partilerin dini alanda çalışmasının suç olması, sırf “odak olma” şeklindeki soyut kavram nedeniyle kolayca kapatılabilmeleri, Aleviler açısından mağduriyet oluşturmaktadır.

20- Aleviler başta Diyanet İşleri Başkanlığı ve Mili Eğitim kurumlarında daha çok mağduriyetler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Aleviler, yasal olarak tanınmama, ibadethanelerinin dışlanması, yasa yoluyla Sünni dini baskı altında kalmalarından dolayı mağdur edildiklerini beyan etmekte. İş bu kurumlar başta olmak üzere,

kamu kurumlarındaki ayrımcı uygulamalara son vermesi gerekmektedir.

Sonuç olarak Aleviler hakkında son dönemde dile getirilen açılımların pazarlık veya yönlendirme usulüyle değil, insani - tabii haklar bağlamında ele alınması gerekmektedir. Alevilerin doğrudan tüm haklarının verilmesi, geçmişte yaşanan acılar yönüyle Alevilerden özür dilenmesi gerekmektedir.

TÜRKİYE’DE CAFERİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER

Caferiler, kendilerini azınlık olarak görmeyen, İslam’ın Şii mezhebi/ ekolüne mensup kişilerdir.

-Diyanet İşleri Başkanlığının İslam/Sünni mezhebi üzerinden varlık göstermesi ve Caferilerin de Şii olmalarından dolayı, Caferiler ayrımcılığa uğramaktadır.

-Birçok Caferi, Diyanet İşleri Başkanlığı dışında ve ona eş bir kurumda yeni bir kurum talep etmektedir.

-Bu yeni kuruma, devletin başkan atamaması gerektiğini, kendi içlerinde başkan seçmeleri, kendi bünyelerindeki hizmeti kendilerinin vermesi gerektiğini ifade etmekte.

- Bazı Caferiler, ödedikleri vergilerin Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla aleyhlerine döndüğünü değerlendirmekte.

-Caferiler, Diyanetten kendi inançlarına yönelik bir çalışma istememekte, örneğin bir ilmihal çalışmasını Diyanetten değil, kendilerine göre bu ilmihali oluşturmaları gerektiğini ifade etmekte.

-Caferiler, zorunlu din dersi ve içeriğinin kendileri için de problem teşkil ettiğini,

-TRT’nin inanç saatlerinde kendilerine yer verilmediğini,

-Hac ilmihalinde kendi görüşlerinin yok sayıldığını, beyan etmekte.

-Caferiler, kendilerinin yaptırdıkları camilerin Diyanet’e bağlanmasını mülkiyet hakkı ihlali ile din ve vicdan özgürlüğünün ihlali olduğunu ifade ile, Arnavutköy’de Diyanet ve camileri hususunda bir problemlerinin devam ettiğini belirtmekte.

-İlahiyat fakültesinde kendilerine bir kürsü açılması taleplerinin olduğu,

-Derneğin kuruluş aşamasından, Tüzüklerinde geçen “mezhep” ibaresi gerekçesiyle kendilerine sıkıntı oluşturulduğu, bu durumun davalık olduğunu, kendilerine ayrımcı uygulamalar yapıldığını belirtmişleridir.

İş bu tüm fiiller din ve vicdan özgürlüğünün ihlali niteliğindedir.

CAFERİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK HAKKINDA BEYAN:

CAFERİ-DER (Caferilik İnancını Tanıtma, Araştırma ve Eğitim Derneği)- Caferi Der onursal başkanı Selahattin Özgündüz'ün danışmanı Kasım bey, MAZLUMDER yetkililerine verdiği beyanında:

“Kendilerini azınlık olarak kabul etmediklerini/görmediklerini, Diyanet haricinde bir sıkıntılarının olmadığını, Uluslararası sempozyum, panel vs. etkinlik veya programlar yapabilme hususunda sıkıntılarının olmadığını, tekraren Diyanet İşleri Başkanlığı ile sıkıntılarının olduğunu, özellikle camiler ile ilgili çıkan yasadan sonra ve camilerin Diyanet’e bağlanması ile beraber sıkıntılarının arttığını, bu bağlamda Arnavutköy’de hala güncel bir sorunlarının olduğunu belirtmiştir. Zorunlu din dersleri ve içeriğinin kendileri için de problem teşkil ettiğini, TRT’de inanç saatlerinin olduğunu, fakat kendilerine yer verilmediğini, vergilerinin Diyanet’ten ‘küfür ve inkar imişler ikrarı’ ile kendilerine döndüğünü, örneğin hac il-mihalinde yok sayıldıklarını;

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın emrinde değil, onunla eş statüde bir oluşum talep ettiklerini, oluşacak kurumun kendi içinden başkanını seçmesi gerektiğini, kendi bünyelerindeki kişilere hizmeti kendilerinin vermesi gerektiği, inançlarını özgürce yaşamak istediklerini, Diyanet’in her şeye / herkese hizmet veririm anlayışının yanlış olduğunu, örneğin kendi inançları ile ilgili Diyanet’ten bir il-mihal çalışması istemediklerini, çünkü kendilerinde mükellef olan kişinin yaşayan alimi izlediğini ve izlemesi gerektiğini belirtmiştir. Diyanet İşleri Başkanı Ali BARDAKOĞLU’nun kendilerine Iğdır’da İlahiyat Fakültesinde bir kürsü açtırma sözü verdiğini ve bu sözün yerine getirilmesini beklediklerini, derneği kurarken bazı sıkıntılar yaşadıklarını, özellikle mezhep terimini kullanmalarının rahatsızlık verdiğini, bununla iki yıl uğraştıklarını ve bu meselenin davalık olduğunu” beyan etmiştir.

CAFERİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER:

1-Devletin Caferileri yasal olarak tanımaması:

Caferiler resmi makamlar nezdinde tanınmamaktadır. Anayasa,

azınlık hukuku veya yerel mevzuat açısından kurumsal bir tanıma söz konusu değildir.

2-Caferilerin inancına, devlet müdahalesi:

Türkiye’de Caferiler, devletin en temel ilkesi konumundaki “Türkiye’ye özgü” laiklik ilkesinin uygulanmasından dolayı mağdur edilmektedir. Devlet, Caferi vatandaşlara İslam-Sünni/Hanefi inancını zorunlu olarak öğretmekte, Caferilerin kendi yaptırdukları camilerine Diyanet İşleri Başkanlığı sahip kılınmakta, sadece Sünni din anlayışına göre TRT yayınlarının yapılması, Hac ibadetinde onlara uygun çalışmanın olmaması, ilmihal ve dini bilgilerde kendilerine yer verilmemesi ihlal oluşturmaktadır. Caferilerin Şii hassasiyetini yok sayarak yapılan muameleler, inanca müdahale niteliğinde olup, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmektedir.

3-Zorunlu Din Dersi:

Milli Eğitim Temel Kanununda “Din kültürü ve ahlak öğretimi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” hükmü gereği uzun yıllar Sünni / Hanefi inancını öğrenmek zorunda kalmışlardır. Zorunlu din dersi, bu dersi öğrenmek istemeyen kişiler için din ve vicdan özgürlüğünün ihlalidir.

Kişiler; bu derslerde Şii olduklarının anlaşılması durumunda, yer yer dışlanmış, hakarete uğramışlardır.

Hükümet bu dersin Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi olduğu, içinde diğer dinlerden de bahsedildiğini, dersin, din dersi olmadığını ifade etmektedir. Ancak AHİM kararlarında bu ders, din dersi olarak tanımlanmıştı. **Mevcut ders kitaplarının, din dersi sayılması halinde zorunlu olan bu ders kaldırılmalı**, dileyenlere seçmeli ders olarak okutulabilmelidir.

4- Caferilerin kapatılmaya çalışılan derneği:

Caferiler Şii mezhebi esaslı dernek kurdukları dönemde, dernek tüzüklerindeki “mezhep” kelimesi nedeniyle, kendilerine dava açılmıştır. Bu dava süreci; din ve vicdan özgürlüğü ile örgütlenme özgürlüğüne müdahaledir.

5-Caferiler camilerini kendileri yaptırdığı halde, camilerin sa-

hibi devlettir. Caferiler, kendi camilerini kendileri adına tescil edememektedir. İş bu yasal engeller, Caferiler açısından ihlal oluşturmaya devam etmektedir.

6-Caferiler Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bu şekilde kabul etmemekteler.

Caferiler genel olarak kendileri için Diyanete eşdeğer olabilecek ve özerk nitelikte, başkanını kendilerinin seçtiği ve atamasını kendilerinin yapabildiği bir yapı istemekteler.

7-Anne ve babanın çocuğu için tercih ettiği dini eğitimi verdirememesi:

Anne ve baba çocuğu için tercih ettiği dini eğitimi Türkiye'de verdirememektedir. İHAS'ın Ek 12 nolu protokolünün onaylanmamış olması, Caferileri de mağdur etmektedir. Caferiler ve diğer dindarlar, çocukları için tercih ettikleri dini eğitimi aldırılmamaktadır.

8-Caferilerin din okulu ve ilahiyat fakültesi açamama sorunu:

Türkiye'de Caferiler, özel kişi veya kuruluşları aracılığıyla Caferi inancı hakkında din okulu açamamaktadır. Aynı şekilde üniversitelerde bulunan ilahiyat fakülteleri de İslam dininin Sünni anlayışıyla ilgili olduğundan, Caferilerin kendi ilahiyat fakültelerine sahip olamama sorunu bulunmaktadır.

9- Türkiye'de Caferiler kendi dini liderlerini seçememektedirler.

Caferiler, Türkiye'de devlet tarafından tanınan bir dini liderini seçme hakkına sahip değildir.

10- Türkiye'de din insanların, devlet memuru olmak zorunda bırakılması açık bir ihlaldir.

Caferilerin din insanları, Sünniler gibi Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olduklarından; devletin belirlediği sisteme, ilke ve inkılablara yürekten bağlı olacağına yemin ederek işe başlayabilecektir. Maaş, atama, yer değiştirmesi gibi tüm işlemlerinin kendi dini grubunun görüşü alınmadan yapılacak olması, dindarlara müdahale niteliğindedir.

Caferilere ait camilere, Caferi mezhebine mensup imam atanması sağlanmalıdır.

11- Siyasi Partiler Kanununda din özgürlüğüne müdahale edilmektedir. Siyasi partilerin cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamama veya adlarını kullanamamaları mağduriyet oluşturmaktadır. Bir din / dini grup adına siyasi parti kurulamaması ve dini çalışma yapamaması, dindarların dini talepleriyle siyasi faaliyet yapmalarının engellenmesi mağduriyet oluşturmaktadır.

Siyasi partiler; Türkiye’de dini kültür veya mezhep farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.

Caferiler “Caferi Adalet Partisi”ni kuramazlar. Caferi ismini kullanmasa dahi, Türkiye’de Caferilerin din / mezhep olarak var olmaları (Din / mezhep farklılığı oluşturma) için çalışamaz. Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılmasını veya devlet dışında genel idare kısmında, özerk bir yapıya kavuşturulmasını yasal olarak isteyeemezler.

Siyasi partilerin dini alanda çalışmasının suç olması, sırf “odak olma” şeklindeki soyut kavram nedeniyle kolayca kapatılabilmeleri, Caferiler açısından mağduriyet oluşturacaktır.

Sonuç olarak Türkiye’de Caferiler, yasal olarak görmezden gelinen, hakları ihlal edilen bir dini grup olup, Caferilerin kendi inançlarına uygun yaşayabilecekleri tüm hakları biran evvel verilmeli, kendilerinden, yapılan haksızlıklar için özür dilenmelidir.

TÜRKİYE'DE GAYRİMÜSLİMLERE; RUM / ERMENİ / SÜRYANİ / TÜRK PROTETAN - HIRİSTİYAN, MUSEVİ, YEZİDİ, BAHAI, YEHOVA ŞAHİTLERİ VE DİĞER GRUPLARA KARŞI YAPILAN İHLAL VE MÜDAHALELER

Türkiye' de gayrimüslim dini azınlıklar Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından günümüze hakları ihlale uğrayan yurttaşlarımızdır. Gayrimüslim dini azınlıkların sadece bir kısmının hakları, yasal olarak kabul görmektedir. Tüm dini azınlıkların kendi kimlikleriyle var olma hakkı engellenebilmektedir. Gayrimüslim'lerin can ve mal güvenliğine müdahaleler, mülk edinme haklarının engellenmesi ihlal alanı olarak sürmektedir. Dini liderlerini seçme, kendi dinlerine uygun eğitimleri görme talepleri başta olmak üzere birçok alanda gayrimüslim dini azınlıklar mağdur edilmektedir.

Bu başlıkta; Rum / Ermeni / Süryani / Türk Protestan- Hıristiyan, Musevi, Yezidi, Bahai, Yehova Şahitlerini genel anlamda gayrimüslimler olarak değineceğiz. Gayrimüslimleri Müslimlere göre tanımlamak bir sorundur. Ancak bu gruplar yerine daha iyi bir kavram bırakamayışımız ve tarihsel bir tanım olmasından bahisle kısaca "Gayrimüslimler" denilecektir.

"Gayrimüslimlere yönelik ihlaller, resmî din anlayışının yanında belirgin bir milliyetçi tutumdan da kaynaklanmaktadır. Özellikle, gayrimüslim vatandaşların, ağırlıklı olarak, kendileriyle tarihsel olarak acı tecrübelerin yaşandığı Ermeni ve Rum etnik kökenlerinden geliyor olmaları ve siyasî otoritenin bu etnisiteleri temsil eden komşu devletlerin Türkiye ile ilgili "niyetlerinden" duyduğu kuşku, gayrimüslim vatandaşların din özgürlüğüne ilişkin taleplerine de kuşkuyla bakılmasına neden olmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan gayrimüslimlerden Rum, Ermeni ve Yahudi olanların insan hakları bakımından tâbi oldukları mevzuatın çerçevesi Lozan Antlaşması'yla çizilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak, Türkiye'de Lozan Antlaşması'nın –ve dolayısıyla sınırlı bir güvencenin- dışında kalan gayrimüslimler de vardır. Bunlar arasında Süryaniler, Yezidiler, Asuriler, Keldaniler ve Nusayriler sayılabilir...

Günümüzde, gayrimüslimlerin haklarının Lozan ile veya Lozan'a rağmen kısıtlanması söz konusudur. Lozan Antlaşması'nın sağladığı haklara karşın günümüzde pek çok Ermeni ve Rum kili-

sesinin tamirinde, azınlık vakıflarının mülk edinmesinde ve faaliyetlerinde insan hakları ihlalleri yaşanmaktadır.

Türkiye’de devletin gayrimüslim vatandaşlara yönelik yaklaşımı ve uygulamaları, bu alandaki insan hakları sorunlarının asıl kaynağı olmaya devam etmektedir. Gayrimüslimlere yönelik ihlallerden bir bölümü, hangi inancı taşırsa taşırsın, devletin kendi tanımladığı din kategorisine uygun olmayan dinî var oluş biçimlerini meşru kabul etmeme şeklindeki alışılmış tutumundan kaynaklanmaktadır. Polisin 12 Eylül 1999’da İzmir Karataş’ta ve İstanbul Zeytinburnu’ndaki iki Protestan Kilisesini basarak “kilisenin meşru olmadığı” gerekçesiyle 40 kişiyi gözaltına aldığına ilişkin haber, bunun bir örneğidir(Bu habere göre, gözaltına alınanlar arasındaki iki Bulgar Papaz, Koreli bir çift ve Kırgızistanlı bir genç kız daha sonra serbest bırakılmışlarsa da, Koreli çift uçağı kaçırmıştır (Bkz. Semra Somersan’ın haberi, “İnanç Özgürlüğü var mı yok mu?”, Radikal İki, 17 Ekim 1999)...”²³¹

TÜRKİYEDE GAYRİMÜSLİM DİNİ AZINLIKLARIN 2007 YILINA GÖRE NÜFUSU:

“...Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte, bu dinî cemaatler yaklaşık;

- 65.000 Ermeni Ortodoks Hıristiyan,
- 23.000 Yahudi ve
- 4.000 Rum Ortodoks Hıristiyan’dan oluşmaktadır. Ayrıca yaklaşık
- 10.000 Bahaî, (tahmini)
- 15.000 Suriyeli Ortodoks (Süryani) Hıristiyan,
- 5000 Yezidi,
- 3300 Yehova Şahidi;
- 3000 Protestan ile
- az ama kesin olarak bilinmeyen sayıda Bulgar, Kildani, Nesturi, Gürcü, Roma Katoligi ve Marunî Hıristiyan bulunmaktadır.
- Hıristiyan kuruluşlar ülkede yaklaşık 1100 Hıristiyan misyoner olduğunu tahmin etmektedir.”²³²

²³¹ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

²³² 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu-ABD

1-GAYRİ MÜSLİMLERE DEVLETİN BAKIŞ VE MÜDAHALESİ:

“Türkiye, bu dönemde gayrimüslimler için Lozan Antlaşmasından kaynaklanan din ve vicdan hürriyetine ilişkin düzenlemelere tâbidir. Ancak, Türkiye, tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, bu düzenlemeleri adeta bağımsızlığından mecburen verdiği birer taviz olarak gördüğünden, fiilen ve fırsat bulduğunda da hukuken bu düzenlemelerin dışına çıkarak, gayrimüslimlerin Lozan Antlaşması’ndan kaynaklanan haklarını ve bunların içinde de, din ve vicdan hürriyetlerini kullanamamalarının engellemiştir.

Türkiye’deki gayrimüslimler, bu haklarını kullanmaları ve baskıyla bu haklardan vazgeçmeye zorlanmalarının dışında, en temel insan haklarının bile ihlâl edildiği kimi süreçlerle karşılaşmışlardır. Dillerini kullanma, mülk edime ve mülklerini istedikleri gibi tasarruf etme, ticaret yapma, mesleklerini icra etme, siyaset yapma, vakıf ve dernek kurma, kurulmuş olanları geliştirme, hatta ikamet etme bakımından hukukî ve hukukî olmayan fiilî hak ihlâlleri İkinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etmiştir. Millileştirme ve laikleştirme çabalarını sürdüren devlet, bu çerçevede gayrimüslimler arasında da faaliyet yürütmüş ve cemaatlerin içyapılarını değiştirerek, kendi uygulamalarını benimsemeyen cemaat önderlerinin yerine, kendi güdümündeki isimleri cemaat önderi yapmaya çalışmıştır. Bu amaçla, daha İstiklal Harbi esnasında TBMM Hükümeti Türkçe konuşan Hıristiyanlar için bir Türk Ortodoks Kilisesi kurmak üzere kanun taslağı hazırlamış, daha sonra bu kilisenin kanunla kurulmasından vazgeçilmişse de, Kilise kurulmuştur. Mamefi, bu Kilise müntesipleri de mübadeleye tâbi olmaktan kurtulamamışlardır. Yüz kişiyi geçmeyecek kadar kişinin istisna edildiği bu tecrübede, Yunanistan’a giden bu kişilere verilen sözler ve onların TBMM hükümetini desteklemeleri yüzünden orada karşılaşacakları muamele düşünüldüğünde, dramatik bir şekilde sonuçlanmıştır. Mübadeleden sonra da Papa Eftim Başkanlığında faaliyetlerine devam eden bu kilise marifetiyle Türkiye’deki Hıristiyanlar ve bilhassa Ortodoks Rumlar ve Rum Ortodoks Patrikhanesi ve ona bağlı kuruluşlar üzerinde baskı uygulanmış, hatta bir süre Rum Ortodoksları ve onların vakıfları Papa Eftim ve arkadaşları tarafından yönetilmiştir.

Bu kadar etkili olmasa da Ermenilere ve genel olarak Hıristiyanlara yönelik bu tür devlet destekli örgütlenme ve bu örgütler

marifetiyle gayrimüslim cemaatleri yönlendirme teşebbüsleri özellikle 1930’lu yıllarda da devam etmiştir.”²³³

2-LOZAN ANTLAŞMASI VE GAYRİMÜSLİM AZINLIKLARIN TANINMASI:

Lozan antlaşması ile Türkiye’de yaşayan gayrimüslim azınlıkların temel hak ve özgürlükleri, “Azınlık hakları” kapsamında güvenceye alınmıştır. 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan antlaşmada tüm gayrimüslimler kapsam dâhilindedir.

Türkiye Devleti, her türlü etnik veya dini grupların azınlık sayılabileceği ve antlaşmada bizzat “Gayrimüslim azınlıklar” denildiği halde; Rum, Ermeni ve Musevileri yasal azınlık statüsünde görmektedir. Bunlar dışında kalan Süryani, Keldani, Bahai, Yezidi ve hatta Türk Protestan Hıristiyanları ve diğer azınlıkları kabul etmemektedir. Bu fiili bir ayrımcılık olup, başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere; eğitim, çalışma ve diğer temel hak ve özgürlükleri ihlal etmektedir.

A-LOZAN, TÜM GAYRİMÜSLİMLERE AZINLIK STATÜSÜ TANIYOR:

“Lozan Antlaşması gayrimüslimlere azınlık statüsü tanıyor. Bu statü Kopenhag belgesinin öngördüğü azınlık haklarının ilerisindedir. Kopenhag belgesi, azınlık statüsünü değil daha çok bireysel ölçekte azınlığa mensup kişilere kültürel haklar tanır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Lozan’da sadece gayrimüslimlerin azınlık olarak kabul edildiğini, bunun dışında Türkiye’de başka azınlık bulunmadığı ve sadece gayrimüslim azınlıklara haklar tanındığını görüş olarak bildirir..Lozan tutanakları incelendiğinde, azınlıklar alt komisyonunun karşılaştığı temel sorun; azınlıkların korunması için konulacak hükümlerin hangi kategoriye giren kimselere uygulanması gerekeceğini kararlaştırmak olmuştur. **Alt komisyon önce bütün etnik azınlıkların, başka bir deyişle Müslüman olmayan azınlıklar gibi Müslüman azınlıkların da örneğin Kürtlerin, Çerkezlerin ve Arapların da koruma tedbirlerinden yararlanmalarında ısrarcı olmuştur.** Ancak Türk heyetinin bu konuda direnmesi ve İsmet İnönü’nün **“Türkiye’de hiçbir Müslüman azınlık yoktur; çünkü Müslüman nüfusun çeşitli unsurları arasında hiçbir ayırım**

²³³ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

gözetilmemektedir” yönündeki tartışma kabul etmez itirazları neticesinde bu hükümlerin sadece **Müslüman olmayan azınlıkları kapsamaması konusunda uzlaşma sağlanmıştır.** Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş anlaşması olmasının ötesinde, bir azınlık hakları belgesi ve bir insan hakları belgesi olarak da çok büyük önem taşıyor. Antlaşmanın maddeleri irdelendiğinde ağırlıkla gayrimüslim azınlıklara haklar tanındığı görülür.

Gayrimüslim azınlıkları;

* 38/3'te belirtilen bütün Türk uyruklarına uygulanan dolaşım ve göç etme özgürlüğünden tam olarak yararlandırılacağı,

* 39/1. maddesinde Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık (medeni) haklarıyla siyasal haklardan yararlanacağı,

* 40'ta hukuk ve uygulama bakımından öteki Türk uyrukları ile aynı işlem ve garantilerden yararlanacağı, hayır kurumu, dinsel, sosyal kurumlar, her türlü okullar, öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek hakkı, burada kendi dillerini serbestçe kullanma ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmada eşit hakka sahip oldukları,

* 41'de önemli oranda buldukları il ve ilçelerdeki ilkokullarında anadillerinde eğitim hakkı,

* 41/2'de maddesinde bütçeden pay alma hakkı,

* 42/1'de aile ve kişisel durumlar konusunda gelenek ve göreneklerine uygun çözüm hakkı,

* 42/2'de din kurumlarına saygı, kuruluşları için gerekli kolaylıkların gösterilmesi,

* 43/1'de inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı davranışta bulunmaya zorlanamayacakları, hafta tatillerinde herhangi bir resmi işlemi yerine getirmeye zorlanamama hakları bulunduğu belirtilmiştir.

Bu maddelerde tanınan haklara bakıldığında Lozan Antlaşması ile Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklara “pozitif ayrımcılık” yapmayı yükümlendiği görülür. Son yıllarda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı anlayışının dışında, azınlık haklarının niteliğine bağlı “pozitif ayrımcılık” ilkesi de azınlık hakları normatif sisteminin kurucu unsurunu oluşturuyor. Pozitif ayrımcılık, genel yurttaş kitlesinin sahip olduğu ve “normatif haklar” adı verilen hakların dışında ve ötesinde, tam ve etkili eşitliğin gerçekleştirilmesi, azınlıkların kendilerine özgü kimliklerini korumaları için uygun koşulların yaratılması anlamını içerir. Lozan Antlaşması madde 41, 42 ve 43'te belir-

tildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti devleti gayrimüslim azınlıklara tanıdığı hakların tam olarak gerçekleşebilmesi ve Türkiye’de yaşayan diğer Türk uyrukları ile tam ve etkili eşitliği sağlayabilmesi için tedbirler almak, kolaylıklar göstermek yükümlülüğünü de üstlenmiştir. Getirilen bu hakların güvencesi ise Lozan Antlaşması’nın 37.maddesidir. Buna göre, Türkiye 38. Maddeden 44. Maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiçbir resmi işlemin, bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir. Bu maddeye göre, Türk Hükümeti Lozan Anlaşması’nı temel yasa olarak kabul etmiş ve buna aykırı hiçbir düzenleme yapmamayı yükümlenmiştir. Lozan Barış Antlaşması 340 sayılı yasayla iç hukukta yürürlüğe konulduğu için, iç hukukun bir parçasıdır. Mayıs 2004’teki Anayasa değişikliğinden sonra durum daha da güçlendirilmiş ve netlik kazanmıştır. Anayasanın 90/5 maddesinde Lozan’ın ilgili yasaların üstünde olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu yeni değişikliğe göre, “usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkacak uyuşmazlıklarda uluslararası anlaşma hükümleri esas alınır”. Görüldüğü gibi bu değişiklik Lozan Antlaşması’nın önemini daha da artırmış bulunuyor. Lozan Antlaşması’nda yukarıda açıkladığımız üzere sadece gayrimüslim cemaatler azınlık olarak kabul edilmiştir. Lozan’la gayrimüslimlere tanınan azınlık hakları madde 44 gereğince uluslar arası güvence altına alınmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, **Lozan’ da azınlık olmanın kriteri (kıstası) gayrimüslim olmak olarak belirlenmiştir. Ancak fiiliyata baktığımızda, Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisi ve diğer organları genellikle azınlıkları sadece, Rum, Ermeni ve Yahudi olarak ifade etmekte ve bu haklardan yalnızca bu üç grubun yararlanmasına olanak tanıyor....”** ²³⁴

²³⁴ (http://www.teori.org_PDF_POWERED_PDF_GENERATED 31 October, 2008,) http://64.233.183.104/search?q=cache:Obdg8y3WUDkJ:www.teori.org/index2.php%3Foption%3Dcom_content%26do_pdf%3D1%26id%3D102+lozan+gayrim%3C%BCslim+az%4C%4B1n%4C%4B1klar&hl=en&ct=clnk&cd=4&gl=uk)

B- LOZAN SULH MUAHEDENAMESİ (LOZAN BARIŞ ANLAŞMASI)

(37-45 maddeler) KESİM III

AZINLIKLARIN KORUNMASI

MADDE 37

Türkiye, 38 nci maddeden 44 ncü maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiç bir kanunun, hiç bir yönetmeliğin (tüzüğün) ve hiç bir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiç bir kanun, hiç bir yönetmelik (tüzük) ve hiç bir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

MADDE 38

Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma [milliyet, nationality], dil, soy ya da din ayırımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye’de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Gayrimüslim (Müslüman-olmayan) azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır.

MADDE 39

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medeni] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye’de oturan herkes, din ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır.

Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiç bir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla [medeni haklarla] siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır.

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişki-

lerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır.

Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

MADDE 40

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel ayinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

MADDE 41

Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilk okullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devlet bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetilirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır.

Bu paralar, ilgili kurumların yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.

MADDE 42

Türk Hükümeti, Müslüman-olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumların [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder.

Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakem atayacaklardır.

Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanması gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.

MADDE 43

Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmağa zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemini yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

MADDE 44

Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerdeki hükümlerin, Türkiye'nin Müslüman-olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantis] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz imparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemeği, İşbu Andlaşma uyarınca kabul ederler.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunma tehlikesini Meclise sunmağa yetkili olacağını ve Meclisin, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği yönergeleri [talimatı] verebileceğini kabul eder.

Türkiye, bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümetiyle imzacı öteki Dev-

letlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisine üye herhangi bir başka Devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti Misakının 14 ncü Maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Milletlerarası Daimi Adalet Divanına götürülmesini kabul eder. Divanın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misakının 13 ncü maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.

MADDE 45

Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye’nin Müslüman-olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan’ca da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.” Denilmektedir.

3-TEHCİR VE MÜBADELE

ZORUNLU GÖÇ - TÜRKİYE-YUNANİSTAN NÜFUS MÜBADELESİ:

“Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi veya Değişimi, 1923 yılında Lozan Antlaşması’na ek protokol uyarınca Türkiye’deki Rumların (Rum denilenlerin arasında, Türkçeden başka dil bilmeyen ve konuşmayan Karamanlı Hıristiyan Türkler de vardır) Yunanistan’a, Yunanistan’daki Müslümanların Türkiye’ye zorunlu göçü sürecine verilen addır. Mübadelede 1.500.000 ila 2.200.000 Rum Yunanistan’a, 350.000 ila 500.000 Türk Türkiye’ye göçmüştür. Türkiye’de sadece İstanbul kenti ile Gökçeada ve Bozcaada’da oturan Rumlar, Yunanistan’da ise sadece Batı Trakya’da oturan Türkler mübadeleden muaf tutulmuşlardır.

Değişimin çok büyük bir bölümü 1923-1924 yıllarında gerçekleşmiş, ancak geriye kalan az sayıda olayda 1930 İnönü-Venizelos sözleşmesine dek zorunlu göç uygulamasına devam edilmiştir.

Lozan Barış Konferansı toplandığında öncelikle sığınmacılar ve esirler konusu ele alındı. İngiltere temsilcisi Lord Curzon’un teklifi ve Milletler Cemiyeti görevlisi Nansen’in raporu doğrultusunda; Yunanistan’da yerleşik Müslümanlarla Türkiye’de yerleşik Ortodoks Rumların zorunlu göçünü öngören Mübadele Sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme uyarınca; İstanbul’daki Ortodoks Rumlar ile Batı Trakya’daki Müslümanlar hariç Yunanistan’da yerleşik bütün Müslümanlar Türkiye’ye, Türkiye’de yerleşik bütün Ortodoks Rumlar Yunanistan’a gönderildi.

Nüfus Mübadelesi Anadolu’daki 2.200.000 Rum’un (ki buna

özellikle Mersin yöresindeki Hıristiyan olan ve Türkçe konuşan halk da dahildir), Yunanistan'a, Yunanistan'daki 500.000 Türk'ün (ki buna özellikle Girit'teki bir kısım Yunanca bazlı ve Türkçe kelimelerin yoğun olduğu bir diyalekt konuşan Müslümanlar dahil) Türkiye'ye gelmesi ile sonuçlanmıştır.

Batı Trakya Türkleri ve İstanbul Rumları nüfus mübadelesinden muaf tutulmuş, Lozan ile Türkiye'ye verilen Bozcaada (Tenedos) ve Gökçeada (İmroz) adalarının yoğunlukla Rum olan halkları da mübadele kapsamı dışında kalmıştır. Bugün Yunanistan'da Batı Trakya Türklerinin nüfusu 150.000 olarak tahmin edilmektedir ve Oniki Ada Türklerinin nüfusu 5.000 olarak tahmin edilmektedir. Türkiye'deki Rum nüfus ise bugün 2.000 kişiye düşmüştür. Günümüzde ise en büyük Rum-Ortodoks nüfusu sırasıyla İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşamaktadırlar." ²³⁵

1923-1924 yıllarında Türkiye-Yunanistan arasında yapılan zorunlu göç / nüfus mübadelesinde; 1.500.000 ila 2.200.000 Rum'un Yunanistan'a, 350.000 ila 500.000 Türk'ün Türkiye'ye göçtüğü anlaşılmaktadır. Yüzlerce yıl atalarının ve sonrada kendilerinin yaşadığı topraklarda kendi iradeleri önemsenmeden, devletlerin aldığı karar sonucu yerinden yurdundan göç etmek zorunda bırakılması; hem Hıristiyan (Rum) , hem de Müslüman (Türk) 1.850.000 - 2.700.000 civarında insanın mağdur edilmesine neden olmuştur.

4-VARLIK VERGİSİ VE ZORLA ÇALIŞTIRMA:

"Varlık Vergisi, 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla konulan olağanüstü servet vergisinin adıdır. Türkiye vatandaşı olan gayrimüslim azınlıkların servetinin önemli bir bölümüne bu vergi ile devletçe el konulmuş, vergiyi ödeyemeyen veya ödemeyen kişiler Aşkale'de kurulan çalışma kampına gönderilmiştir.

Varlık Vergisi kanunu'nun resmi gerekçesi, hükümet tarafından "olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek" olarak dile getirilmiştir. Oysa basına kapalı olarak yapılan CHP grup toplantısında başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun vurguladığı gerekçe farklıdır:

"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza

²³⁵(http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye-Yunanistan_N%C3%BCfus_M%C3%BCbadelesi) adresinden alındı

egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.”²³⁶

“12 Eylül 1942’de İstanbul defterdarlığı görevine atanan Faik Ökte’nin anılarında anlattığına göre, Maliye Bakanlığı savaş dolayısıyla fevkalade kazanç elde ettiği iddia edilen kimselerin cetvelinin yapılarak Müslümanların M, gayrimüslimlerin G, dönmelerin D harfiyle işaretlenmesini talep etti.... İstanbul’da kurulan üç komisyon tahakkuk eden vergi listelerini 18 Aralık 1942’de açıkladı. **Tahakkuk eden vergilerin %87’si gayrimüslim, %7’si Müslim mükelleflere yüklenmişti. Geri kalan % 6 değişik kalemlerde olup, bunların da çoğu gayrimüslim azınlıklar ve ecnebilerdi.**”²³⁷

“Aralık 1942 ve Ocak 1943’te İstanbul’da gayrimüslimlere ait binlerce taşınmaz mülk el değiştirdi. El değiştiren mülkler arasında İstiklal Caddesi’ndeki yapıların büyük bir kısmı bulunuyordu. Satılan mülklerin %67 kadarı Müslüman Türkler, %30 kadarı resmi kurum ve kuruluşlar tarafından alındı.”²³⁸

21 Ocak 1943’ten itibaren İstanbul’da binlerce gayrimüslime ait ev ve işyeri haczedilerek cüzi ücretlerle satıldı.

“27 Ocak ile 3 Temmuz 1943 arasında, **tümü gayrimüslimlerden oluşan toplam 1229 kişi çalışmak üzere Aşkale’ye yollandı.** Sözlü anlatımlara göre bu kişilerin aileleri Aşkale’ye sürülenlerin “sağ dönmeyeceğine” inanıyordu.”²³⁹

“Sürgünlerden 900 kişi 8 Ağustos 1943’te yük vagonlarıyla Eskişehir Sivrihisar’a nakledildi. Varlık Vergisi kanunu ile toplam 314.900.000 TL vergi tahsil edildi. Bu rakamın %70’i İstanbul’da toplandı. Toplam tahsilat, 394 milyon TL olan 1942 devlet bütçesinin %80’ini buluyordu. 1935 sayımında Türkiye nüfusuna oranı %1,98 olan gayrimüslim azınlıklar, vergiden sonra başlayan göç nedeniyle 1945’te %1,56’ya ve 1955’te %1,08’e düştü.”²⁴⁰

“...Rüşdü Saraçoğlu hükümeti, gizliden gizliye bir ön çalışma başlattı. 1942 yılının eylül aylarıydı. Maliye Bakanlığı azınlıklarla ilgili bilgileri defterdarlıklardan istemeye başladı. Bu bilgilere döne-

²³⁶ Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar 1939-1954, Milliyet Y. s. 263; Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politika

²³⁷ Faik Ökte, Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Y. İstanbul 1951

²³⁸ Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politika, a.g.e., s. 204.

²³⁹ Zaven Biberyan, Babam Aşkale’ye Gitmedi, Aras Y. 2000.

²⁴⁰ <http://tr.wikipedia.org/wiki/>

min Milli İstihbarat Teşkilatı olan Milli Emniyet tarafından elde edilen veriler, vergi daireleri, bankalar, CHP il ve ilçe örgütlerinin raporları ve 'güvenilir' işadamlarından alınan istihbaratlar eklendi. Fişleme tamamlanmıştı.

Saraçoğlu projesini hayata geçirmeden önce cepheyi genişletmek istiyordu. Tek parti dönemi. CHP'nin gizli oturumunda milletvekillerine projesini açtı. Söylediği şeydu: "Piyasaya hakim olan yabancılar ortadan kaldırılarak, Türk piyasası Türklere verilecekti."

Seçmenlerinden gelecek tepkiden çekinerek vergiye tavır alabilecek milletvekilleri böylece uygulamanın azınlıklara dönük olacağını öğrenerek ikna edilmiş oluyordu. Ancak bu projeden azınlık cemaatleri de haberdar olmuştu. Gidip Saraçoğlu'nun kapısını çaldılar. "Siz ne kadar vergi toplamak istiyorsunuz? 300 milyon mu? Siz bunu bize bırakın kendi aramızda toplayıp verelim" dediler. Ancak Osmanlı'nın millet sistemini çağrıştırabileceği kaygısıyla Saraçoğlu bu teklifi reddetti. Zira parayı toplasa bile 'piyasa Türkleşmiş' olmayacaktı....

Kanun, Meclis'te oy birliğiyle kabul edildi. Oylamaya sonradan Demokrat Partisi'ni kuracak olan kadrolar katılmamıştı. Kanunda "bu kanun azınlıklara daha yoğun uygulanacaktır" gibi bir madde yoktu.

Ancak uygulama neredeyse bütünüyle azınlıkları içeriyordu. Vergi mükelleflerinden 4.195'i Müslüman (yüzde 7), 54.377'si gayrimüslim (yüzde 87) ve 4.003'ü de (yüzde 6) ecnebi - Müslüman ve gayrimüslim şirketleri ve şahıslardı.

Vergi sadece gayrimüslimleri kapsamıyordu. Özellikle Nazi Almanyaya ve mihver ülkelerinden (Bulgaristan, Romanya, Avusturya vd.) Türkiye'ye sığınan başka ülkelerin vatandaşlarına da gayrimüslimler kadar vergi konmuştu. Dönmeler yani Sabetay Sevi'yi Mesih olarak gören, sonradan Musevilikten Müslümanlığa geçmiş ve Selanikli olarak bilinenlere de Müslümanların iki misli vergi konmuştu.

Varlık Vergisi ile 465 milyon lira toplanması öngörülmüştü. 315 milyon lira toplandı. Bu paranın yüzde 53.5'ini nüfusun yüzde 2'sini oluşturan gayrimüslimler, yüzde 36'sını Müslümanlar ve yüzde 10.5'ini de ülkedeki yerleşik yabancılar ödedi...

Varlık Vergisi sadece 'varlıklı' olanlara uygulanmadı. Amele, hizmetçi, kapıcı, seyyar satıcı olan gayrimüslimlerden 26 bini de bu

vergiyi ödedi. Oysa aynı alanlarda çalışan Müslümanlar vergiden muaf tutulmuştu....”²⁴¹

A- VARLIK VERGİSİ HAKKINDA KANUN

Kanun No : 4305 Kabul Tarihi : 11.11.1942 , Resmi Gazete : 12.11.1942 - 5255 1. Verginin mevzuu

BİRİNCİ MADDE - Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir.

İKİNCİ MADDE - Varlık vergisi aşağıda yazılı zümrelere dahil olan hakiki ve hükmi şahıslardan alınır:

A) 2395 ve 2728 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri mucibince mükellef bulunanlar;

B) Büyük çiftçiler (Büyük çiftçiden maksat, işinin idaresine ve vüsatine halel getirmeksizin bu mükellefiyeti ifa edebilecekleri bu kanunda yazılı komisyonlarca tesbit edilenlerdir);

C) Uhdelerinde bulunan binaların ve hisseli ise hissedarlarının hisselerine düşen bir yıllık gayrisafi iradı yekunu 2 500 liradan ve arsalarının vergide mukayyet kıymetleri 5 000 liradan yukarı bulunan ve bu miktarların tenzilinden sonra mütebaki irat ve kıymetlerle bu vergiyi verebileceği komisyonlarca kararlaştırılanlar;

D) 1939 senesinden beri 2395 veya 2728 sayılı kanunlar mucibince vergiye tabi bir iş ve teşebbüsle uğraştığı halde bu kanunun neşri tarihinde işini terk, devir veya tasfiye etmiş bulunanlar;

E) Meslekleri tacir, komisyoncu, tellal veya simsar olmadığı halde 1939 senesinden beri velev bir defaya mahsus olsa bile ticari muamelelere tavassut ederek komisyon veyahut tavassut mukabili olarak her ne nam ile olursa olsun para veya ayniyat almış olanlar.

ÜÇÜNCÜ MADDE- İkinci maddede yazılı mükellefiyet zümrelerinden iki veya daha ziyadesine dahil olanlar bu zümrelerin her birinde ayrı ayrı mükellef tutulurlar.

Umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseselerden tahsisat, maaş ve ücret alanlarla kadroya müsteniden yevmiye ile istihdam edilenler yalnız bu maaş, tahsisat, ücret ve yevmiyelerinden dolayı ikinci maddenin A fıkrasındaki mükellefiyete tabi değildirler.

²⁴¹ Hürriyet-28.11.1999

DÖRDÜNCÜ MADDE - 1837 sayılı Bina vergisi kanununun 3 ncü ve 1833 sayılı Arazi vergisi kanununun 2 nci maddesinde sayılı bina ve arsa sahipleri, ikinci maddenin (C) fıkrasında yazılı mükellefiyetten muaf tutulur.

BEŞİNCİ MADDE - Vergi, hakiki ve hükmi şahıslar namlarına tarholunur ve eshamlı ve eshamsız şirketlerde hisseye bakılmaksızın şirketlerin menkul ve gayrimenkul varlığının tamamı üzerinden alınır.

2. Verginin miktarı

ALTINCI MADDE- Yedinci maddede yazılı komisyonlar, ikinci maddede yazılı mükelleflerin **mükellefiyet derecelerini her mükellef namına 1941 yılında ve ticaretini terk, devir veya tasfiye etmiş olanlar için terk, devir veya tasfiyeye takaddüm eden son yılda tarhedilmiş veya tahakkuk ettirilmiş vergi miktarlarını; çiftçilerde mükellefin zirai vaziyetini ve gayrimenkul sahiplerinin de irat ve vergi kıymeti miktarlarını gözden geçirmekle beraber bunlarla mukayyet olmaksızın edinecekleri kanaate göre takdir ve tesbit ederler.** Ancak 2395 sayılı kanunun 11 nci maddesi hükmü dairesinde kazanç beyannamelerine bilanço raptetmek mecburiyetinde bulunan anonim, komandit, limitet ve sermayesi üzerinden kazanç dağıtan kooperatif şirketlerin vergileri , **1941 takvim yılına veya ticari yılına ve ticarethanelerini terk, devir ve tasfiye etmiş olanlar da terk, devir ve tasfiyeye tekaddüm eden son seneye ait safi kazancının yüzde ellisinden aşağı ve anonim şirketlerde yüzde yetmişinden yukarı olamaz.**

İkinci maddenin (B fıkrasında yazılı çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının **yüzde beşini geçemez.**

3. Verginin tarhı

YEDİNCİ MADDE- İkinci maddede yazılı servet ve kazanç sahiplerinin mükellefiyet derecelerini tesbit etmek üzere her **vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisiği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçilecek ikişer azadan müteşekkil bir ve icabına göre mütaaddit komisyon kurulur.** Ticaret odası bulunmayan yerlerde; bu odanın seçeceği azalar yerine belediyece, hariçten ticaret ve ziraatten anlıyanlar arasından iki aza seçilir.

En büyük mülkiye ve maliye memurları bu komisyonlarda bizzat bulunmakla mükelleftirler. Ancak birden fazla komisyon kuru-

lan yerlerde tensip edecekleri memurları tevkil edebilirler ve kendilerinde icabına göre istedikleri komisyonlarda bulunabilirler.

Komisyonların büyük çiftçileri tesbit için varacağı toplantılarda ticaret odası yerine ziraat odalarınca kendi azalan arasından ve bulunmayan yerlerde belediyelerce hariçten ve ziraatten anlıyanlar arasından seçilecek iki aza komisyona, iştirak eder.

Komisyon kararları ekseriyetle verilir, reylerde müsavet halinde reisin bulunduğu taraf tercih edilir.

SEKİZİNCİ MADDE- Komisyonlar, şirketlerin mükellefiyetlerini tesbit ettikleri sırada şeriklerini de servetleri derecesini ve fevkalade kazançlarını, araştırarak bunların da mükellefiyetlerini takdir ederler.

DOKUZUNCU MADDE- Komisyonlar, muhtelif zümrelerin mükellefiyet derecelerini tesbit için on beş gün içinde intaç ile mükelliftirler. Bu müddet zarfında işini bitiremeyen komisyonların memur olmıyan azası değiştirilerek yerlerine son mebus intihabında müntahibisani olanlar arasından belediye reislerince seçilecek dörder zat alınmak suretiyle komisyonların azası tamamlanır.

ONUNCU MADDE - Mükelleflerin tesbiti sırasında komisyonlaca unutulmuş olanların isimleri komisyonların dağılmasından itibaren en geç iki ay içinde varidat dairelerince tesbit olunarak 7 nci madde hükmü dairesinde yeniden teşkil edilecek komisyonlara bildirilir. **Komisyonlar azami, on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdurlar.**

4. Verginin tebliğ ve tahsili

ONBİRİNCİ MADDE- Komisyon kararları, şehir ve kasabalarda varidat dairelerinin kapılarına ve köylerde munasip mahallere, listeler yapıştırılmak suretiyle ilan ve tebliğ olunur. . Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrıca haber verilir.

Komisyon kararları nihai ve katı mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz. Ancak bir mükellef namına aynı mükellefiyet mevzuundan dolayı mükerrer vergi tarhedilmiş olduğu takdirde bunlardan en yüksek olanı ipka edilerek diğerleri tarhiyatı yapan komisyonların vazife gördüğü mahallerin en büyük malmemuru tarafından mükelleflerin müracaatı üzerine silinir.

ONİKİNCİ MADDE- Mükellefler vergilerini, talik tarihinden

itibaren on beş gün içinde malsandığına yatırmağa mecburdurlar.

On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden mahallin büyük malmemuru, lüzum gördüğü mükelleflerin menkul ve gayrimenkul mallarıyla alacak, hak ve menfaatlerinin ihtiyaten hazine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmıyan vergilerin, Tahsili emval kanununa tevfikân tahsiline tevessü edilmekle beraber vergi miktarına müddetin dolmasından itibaren **birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.**

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemiyan mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmıyan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar. Ancak üçüncü maddenin son fıkrasında yazılı olanlardan ikinci maddedeki mükellefiyete tabi bulunanlarla kadınların ve elli beş yaşını müteceviz erkeklerin borçları hakkında Tahsili emval kanunu tatbik edilmekle beraber bunlar çalışma mükellefiyetine tabi tutulmıyabilirler. Bu fıkra hükmüne göre **çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı borçlarına mahsup olunur.**

Çalışma mecburiyetinin tatbik tarzı Hükümetçe hazırlanacak bir talimatname ile tayin olunur.

Birinci fıkrada yazılı on beş günlük müddet içinde vergilerini vermıyan mükellefler, aynı müddet zarfında vergileri miktarınca Hazine bono ve tahvilatı veya banka teminat mektubu tevdi ettikleri takdirde bu mükellefler hakkında Tahsili emval kanununun ve çalışma mecburiyetinin tatbiki bir ay müddetle geri bırakılabilir.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE - Kollektif ve komandit şirketlere ait vergilerin icabı halinde ortakların ve komanditlerin şahsi mallarından istifası hususunda da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunmakla beraber ortak ve komanditeler çalışma mecburiyetine de tabi tutulabilirler ve on ikinci maddenin ikinci fıkrası hükmü bunlar hakkında da tatbik olunur.

Bu madde ile on ikinci maddede yazılı karar ve muameleler kati olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE - Varlık vergisiyle mükellef tutulanların ikametgahlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya

kocalarına veya kendileriyle birlikte oturan usul ve furuu ile kardeşlerine ait dükkan, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılmasında da Tahsili emval kanunu hükümleri tatbik olunur. Verginin teminatını teşkil eden bu mallardan mükellefin kendisine veya karı ve kocasına ait olanlar hariç olmak üzere diğer mallar üzerine komisyonlarca verginin takdir ve tesbiti tarihinden itibaren bir sene zarfında ayrıca haciz konmadığı takdirde bu mallar üzerindeki teminat hükmü sona erer.

Mükelleflerin zilyetliği altında veya yukarıda yazılı mahallerde bulunan menkul mallara müteallik satış, temlik ve rehin iddiaları muteber sayılmaz ve bu nevi mallar hakkında dermeyan olunacak istihkak iddiaları dinlenemez.

Bu kanunun neşrinden mukaddem başlamış olan ve bir ilama veya bu hüküm ve kuvvette noterlikçe tanzim edilmiş mukaddem tarihli resmi bir senede müstenit olmıyarak yapılmış bulunan takip neticesinde icra dairelerince konulmuş olan ihtiyati ve icra-i hacizler bu teminat hükmüne hanel vermez. Bu hacizler ancak vergi alacağından tahsilinden sonra bir bakiye kaldığı takdirde bu kısım hakkında infaz olunur.

Gayrimenkullerin satışında bunların varlık vergisi mükellefiyeti ile ilişkisi olmadığı alakalı varidat dairesince tasdik edilmedikçe tapu daireleri tescil yapamaz. Yapılan tesciller hükümsüz sayılır.”

B- Varlık Vergisi Hakkındaki Kanunda özetle;

-Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir. (1.madde)

-Kazancı olan herkesten (gerçek ve tüzel kişilerden, ki uygulamada ayrımcılık olduğu belirtilmektedir) vergi istenebilmektedir. (2 ve 5.madde)

-Resmi devir, satışlar dışında da komisyon “edinecekleri kanaate göre!” vergiyi takdir ve tespit edebilmektedir.Bu beyan keyfi sonuçlara yol açabilecek niteliktedir. Şirketlerde son seneye ait safi kazancın % 50 ila % 75 miktarları, çiftçilerin mükellefiyetleri de varlıklarının yüzde beşini geçemeyeceği belirtilmektedir. (6.madde)

-Komisyonların, her vilayet ve kaza merkezinde mahallin en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük mal memurundan ve ticaret odalarıyla belediyelerce kendi azaları arasından seçileceği, (7.madde)

-Vergi borçlusunu, komisyonun tespit edeceği, (8.madde)

-Komisyonların, tespitleri on beş gün içinde yapmak zorunda olduğu, (9.madde)

-Komisyonların azami on beş gün içinde bu mükelleflerin vergi miktarlarını kararlaştırmağa mecburdur oldukları belirtilmektedir. (10.madde)

-Komisyonlar vergi borçlusuna vergi miktarını bizzat tebliğ etmezler. Tüm borçlular, kendileri gidip borcunu öğrenmelidir. Komisyon kararları, şehir ve kasabalarda vergi dairelerinin kapılarına ve köylerde münasip mahallere, listeler yapıştırılmak suretiyle ilan ve tebliğ edilir. Listelerin asıldığı, gündelik gazete çıkan yerlerde gazetelerle ve gündelik gazete çıkmayan mahallerde belediye tellalları marifetiyle halka ayrıca haber verilir. (11.madde)

-Komisyon kararları nihai ve katı mahiyette olup bunlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz. (11.madde)

-Borçlular vergilerini, on beş gün içinde yatırmak zorundadır.

On beş günlük müddetin geçmesini beklemeden de ihtiyaten hazine karar verebilir.

On beş günlük müddet içinde yatırılmayan vergilere birinci hafta için yüzde bir ve ikinci hafta için yüzde iki zammolunur.

Talik tarihinden itibaren bir ay zarfında borçlarını ödemeyen mükellefler borçlarını tamamen ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre askeri mahiyeti haiz olmayan umumi hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılırlar.

Kadınların ve elli beş yaşını geçen erkeklerin borçları nedeniyle çalışma mükellefiyetine tabi tutulmayabilirler.

Borcunu ödeyemediği için çalıştırılanlara verilecek ücretin yarısı, borçlarına mahsup olunur." (12.madde)

-Bu kararlara karşı itiraz edilemez. Kesindir ve zorla çalıştırma dahil kararlara karşı idari ve adli kaza mercilerinde dava açılmaz. (13.madde)

-Varlık vergisiyle mükellef tutulanların ikametgahlarında, gerek kendilerine ve gerek karı veya kocalarına veya kendileriyle birlikte

oturan usul ve furuu ile kardeşlerine ait dükkan, mağaza, depo, ambar, fabrika ve imalathanelerde veya bunlara benzer yerlerde bulunan bütün menkul mallarla tapuda veya vergide bunlardan herhangi biri namına kayıtlı olan gayrimenkul mallar bu kanun mucibince alınacak vergi ve zamların kanuni teminatı hükmünde olup bu malların satılabilir.

-Bu malların 3. kişi olarak size ait olduğunu kimse iddia edemez. Bu iddia dinlenmez. (14.madde)

17 Eylül 1943 tarih ve 4501 sayılı yasa ile bir kısım mükellefin vergi borçları silindi.

15 Mart 1944 tarih ve 4530 sayılı “Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun” ile o tarihe kadar tarh edilmiş, ancak tahsil edilememiş vergilerin silinmesiyle “Varlık Vergisi” uygulaması ortadan kalktı.

“Varlık Vergisi Hakkındaki Kanun” yasa yoluyla nasıl despotça davranılabilineceğine dair tarihte kötü örnek teşkil etmektedir. Bu yasa ile “mülkiyet hakkı” ve “zorla çalıştırma yasağı” başta olmak üzere birçok temel hak ve özgürlük yoğun bir şekilde ihlal edilmiştir.

C- VARLIK VERGİSİ HAKKINDA TANIK VE MAĞDUR BEYANLARI:

“OHANNES GARAVARYAN: (Varlık vergisi tanığı ve mağduru)

Sene 1941. Ben henüz dört-beş yaşlarındayım. Evimiz Taksim Sakız Ağacı Caddesi’ndeydi. Numarası bile aklımda: 85 numara. Sabahın altısında bizim evin kapısı çalınmış. Babam, bizleri uyandırmadan, pijamalarıyla yavaşça aşağı inmiş, kapıyı açmış. Karşısında iki jandarma ve bir polis görmüş.

“Suren Garavaryan siz misiniz?” , “Evet.” , “Sizi götürmeye geldik. Derhal bizimle geliniz!”

Babam iyice şaşırmış. Yukarıya anneme seslenmiş. Annem aşağı inince iyice korkmuş. Bağırışmaya başlamışlar. Bu bağırışmalardan biz üç kardeş uyandık, apar topar aşağıya indik. Ben jandarmaları, polisi görünce çok korktum. Annem benim ve ağabeyimin ellerinden tuttu, ablamı da sırtına bindirdi. Kapı girişindeki duvarın köşesine çekildi. Babamı pijamalarıyla, gözümüzün önünde alıp gittiler! Donup kalmıştık. Babamı nereye, niçin götürmüşlerdi? Ne annem, ne de bizler biliyorduk. Annem kapıyı kapattı. Yukarıya, odamıza çıktık. Ben başladım ağlamaya. Annem ağladığını bize göster-

mek istemiyordu. “Ağlamayın çocuklar, babanız biraz sonra gelecek” diyordu. Ben çocuk aklımla, “Birazdan gelecekse, neden elbiselelerini giymesine izin vermediler?” diye düşünüyordum.

Mahallemizde, komşu apartmanlarda o yıllarda pek çok Hıristiyan aile vardı. O evlerden de acı çığlıklar işitmeye başladık. Demek ki o evlerden de babaları, erkekleri götürmüşlerdi. Korkumuz daha da arttı. Derdimizi anlatacak, yardım isteyecek kimsemiz yoktu. Birkaç saat sonra bir haber yayıldı. Götürdükleri erkekleri, Sultan Ahmet Meydanı’nda, tel örgüler içinde toplamışlardı. Öğleden sonra annem, babama götürülebilmek için yiyecekler hazırladı, elbiselelerini bir torbaya koydu. Ablamı büyükannemin evine bıraktı. Yiyecek ve giyecekleri bir eline aldı, diğer eliyle benim elimden tuttu. Korku ve merak içinde Sultanahmet Meydanı’na vardık. Caminin ana giriş kapısının önünde, Dikilitaş’ın yanındaki meydanda yüzlerce erkeği tel örgüler içine toplamışlardı. Meraklılar, camiden çıkanlar tel örgü içinde ölüm kalım telaşı içinde olan erkekleri sessizce seyrediyordu. Jandarmalar silah elde bekliyor, kimseyi tel örgülere yaklaştırmıyorlardı.

Kadınlar ve çocuklar kocalarının, babalarının ismini bağıyor, onları uzaktan bile olsa görmek istiyorlardı. Ağlaşanlar, korkuyla titreyenler doldurmuştu etrafı. Herkes bağırdığı için kimin ne dediği anlaşılıyordu. Bu arada ağabeyim yanımızdan ayrıldı. Nasıl olduğunu bilmediğim bir yol bulmuş, babamı tel örgünün kenarına getirmiş. Bize haber verdi. Babamı bulduğumuza çok sevindik. Jandarmalardan birinin yardımıyla getirdiğimiz yiyecek ve giyecekleri babama ulaştırdık. Gözümüz arkada kalarak, merak ve korku içinde eve döndük.

O gece nasıl geçti? Bilmiyorum. Ertesi gün erkenden babamın yanına gittik. Manzara aynıydı.... Üçüncü gün babamı görmeye gittiğimizde tel örgünün içinde kimsecikler yoktu. Babasını, kocasını, oğlunu görmeye gelenler korkuyla etraflarına bakıyor, “Nereye götürdüler acaba? Ne yapacaklar acaba?” diye birbirlerine soruyorlardı. Kimsenin ne olup bittiğinden haberi yoktu. Babasız kalmıştım. Çocukluğumun en kara günleridir o günler. Birçok acımı, korkumu unuttum, ama babamın götürülüşünü, tel örgüler içindeki halini hiç unutmadım. Bunca yıl geçti aradan, hâlâ bazen rüyama girer.

Bir müddet sonra haber geldi. Babamı ve diğer erkekleri, Amele Taburu denen askerlik taburuna almışlar. Demiryollarında, taş ocaklarında zorla çalıştırıyorlarmış. Bu haber evimize mutluluk ge-

tirdi. Ben çok sevindim. Amele Taburu’nun ne demek olduğunu bilmiyordum. Ama babam ölmemişti, bir gün dönecekti. Bir sene kadar sonra babam eve geldi. Sonradan babamların Mareşal Fevzi Çakmak tarafından, olmayan suçlarının affedilip eve geldiklerini öğrenecektim. Babamın döndüğü o günü bugün gibi hatırlıyorum...

Tam sevinçli, mutlu olduğumuz bir zamandı. Babamın ve annemin yüzü birdenbire hiç gülmez oldu. Ne olduğunu tam anlayamadım ama yine babamın başına büyük bir belâ geldiğini hissettim. Babam işten bir daha evimize gelmedi. Evimiz ölü evine döndü. Sonradan öğrendim. Babamın yeni açtığı kunduracı dükkânına ödeyemeyeceği miktarda vergi koymuşlardı. Çevresindeki Türk kunduracılara konulan verginin neredeyse on katıydı. Babam bu ‘Varlık Vergisi’ni her şeyimizi satsa bile ödeyemezdi. Bir cuma günü vergi memurları gelmiş, vergi ödenmediği gerekçesiyle dükkânımızı mühürlemiş, babamı da alıp Aşkale’ye götürmüşlerdi. Sene 1942, aylardan Kasım’dı. Babam Aşkale’de kaç ay, kaç gün kaldı tam bilmiyorum. Hatırası bile bana acı veriyor. Büyükannemin evinde kalırken bana bir şey duyurmamaya çalışıyorlar, Aşkale’den, korku verecek olaylardan konuşmuyorlardı. “Baban askere gitti. Yakında gelecek!” diyorlardı.

Çocuktur, inanır... Ben de askere giden babamı özleyiyor, sokakta gördüğüm bazı adamları babama benzetiyor, babamın bir an önce evimize dönmesini istiyordum. O acı günlerden fazla hatıram yok. İnsan kendine zarar veren bazı olayları hafızasından siliyor. Bir gün babam Aşkale’den döndü. Annem yine hazırlıklar yapmıştı. Komşularımız, akrabalarımız, dostlarımız babamı karşılamaya gelmişlerdi. Babam zayıflamış, çökmüş, hastalanmıştı. Gülmüyordu. O gün Aşkale hakkında fazla konuşulmadı. Annem beni babamın yanından aldı, mutfağa götürdü. Belki de ben yokken konuşmuşlardır. Daha sonraları da babam bana Aşkale’yi hiç anlatmadı.”²⁴²

MİHAİL VASİLİADİS; (Varlık vergisi tanığı ve mağduru)

“1939 yılının Kasım ayında İstanbul-Tarlabaşı’nda bugünkü emniyet müdürlüğünün karşısındaki bir evde doğdum. Tarlabaşı o dönemde çoğunlukla Rum nüfusun yaşadığı bir yerdi. Babam diş doktoruydu. Ben doğmadan 10-15 gün önce beyin kanaması geçir-

²⁴² 08 Eylül 2007, bianet.org

miş ve yatalak kalmıştı. Ta ki 1957’de ölene dek yatalaktı. Tabii arada biraz iyileştiği zamanlar oldu, ama çalışacak duruma hiç gelemedi. Özellikle 1946 yılına kadar tamamen yatalaktı, bunları söylememin özel bir nedeni var: Çalışamayacak durumda olması, yatalak olması, Varlık Vergisi tarhına engel olmadı. Ödeyemeyeceği bir miktarda Varlık Vergisi tarh ettirildi. Vergi ödenemeyince de evimize hacze geldiler. Evimizin bir odası babamın muayenehanesiydi. Bu durumu, bütün evimizi iş yeri olarak kabul etme nedeni yapıp haciz işlemi için eve geldiler. Babamı, yattığı yataktan şilte ile odanın ortasına, zemine indirip karyolayı ve evde ele gelir her şeyi haciz ederek bir odaya koyup mühürlediler. Annem, babamı yatağından indirirken itiraz edecek olduğunda gelen memur ‘Madam, dua et ki yataktan kalkamıyor. Yoksa Aşkale’ye doğru gidecekti, onu kurtardığına dua et’ dedi. Yaşanmış olaylar hakkında çok konuşmak istemiyorum, çünkü bunun sonu yok. Zaten bir dokun, bin ah işit misali, sabaha kadar anlatsam bitmez...”²⁴³

5-“6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI”:

“Türk Milliyetçiliği ve Homojenleştirme Politikası

19. ve 20. yüzyıllarında çokuluslu imparatorlukların dağılmasını, etnik olarak homojen devletlerin kurulması çabası izlemiştir. 1919-1920 Paris Barış ve 1923 Lozan antlaşmalarının sonucunda homojen ulus-devletler değil, içlerindeki etnik gruplardan birinin, kaderini tayin hakkını kendinde gördüğü ve kendini yeni devletin taşıyıcısı olarak tanımlarken diğer etnik gruplara azınlık statüsünü atfettiği devletler oluşmuştur. Ancak, bu yeni devletlerin azınlıkları, genellikle, ulus-devletin homojenleştirilmesi önünde bir engel ve hatta tehdit olarak algılanmışlardır. Devletin yeni meşruiyet zeminini meydana getiren unsur, etnik-kültürel birlik olarak kabul edildiğinden, diğer etnik grupların varlığı, ancak yeni devletin bir zaafı olarak görülebilecektir..

6-7 Eylül Olayları’nın Hikayesi

Türk dış politikasında hâlâ önemli bir yer tutan Kıbrıs sorunu, 1955 yılında Türk kamuoyunun gündeminde baş köşeye oturmuştur. Londra’da Kıbrıs konusunda görüşmeleri sürdüren Dışişleri

²⁴³ <http://www.stgm.org.tr/docs/1200579813Hepyenikbaslamaduygusu.pdf>

yetkilileri temaslarına devam ederken, Atatürk’ün Selanik’teki evinde bir bomba patlaması ile ilgili haber önce 6 Eylül 1955 günü Türkiye radyolarında yayınlanır. Bunun üzerine, “Ata’mızın Evi Bombalandı” manşeti ile ikinci baskı yapan İstanbul Express gazetesinin nüshaları o dönemde kurulmuş olan “Kıbrıs Türktür Cemiyeti” üyeleri tarafından bütün İstanbul’da satılmaya ve halkı galeyana getirmek üzere kullanılmaya başlanır...

“6-7 Eylül”e Tanıklıklar...

“Çok, çok fena. O zaman ben evliydim, 2 yaşındaydı Lula. (Sarıyer) Yenimahalle’de yazlıktaydık. İstanbul’dan haber geldi, Beyoğlu yanıyor. Saat sekiz, sekiz buçuk filan. Taş dolu bir kamyon geldi. Kamyonun içinden 10-15 kişi çıktı, ilk evvela gazinoyu kırdılar, bir şey bırakmadılar. Bir araya toplandık, zangoç vardı, karısı ve oğluydu; papaz vardı kızları ve karısıyla beraber. Başladılar dışarıdan camları kırmaya, taş atmaya. Aman napalım derken artık karanlık da oldu. Arka taraftan bir Türk ailesi oturuyordu, biliyordu o ne olacağını. Hemen papazın kızlarını aldılar, pencereden. Ben Lula’yı şiltenin altına koydum, çocuğu öldürecekler. Taşlar yağmur gibi geliyor. Evin kapısına geldiler. Onu da tekmeyle kırdılar. Babam hiç zaman kaybetmeden oda kapısını açtı. Türkçeyi Türk gibi konuşuyordu babam. ‘Kırıyoruz’ dedi, ‘Kıbrıs için. Helal olsun, vatana helal olsun’ dedi, gelenler. ‘Beni, karımı, kızlarımı, öldürün’ dedi babam. ‘Yok, öldürmeye iznimiz yok’ dediler, ‘kırmaya iznimiz var.’ İsmi sordular, ‘Kemal’ dedi babam. ‘Af edersin, Kemal ağabey’ deyip gittiler. Bakkala gittiler, bakkal da diyor ki ‘Hangi Kemal? Bu Koço’dur, Rumdur.’ Tekrar geri geldiler. Radyo ve buzdolabını pencereden aşağı attılar. Yataklar, elbiseler, gardırobun içinde hiçbir şey kalmadı. Yani biz kaldık. Titriyorduk, ‘kırın’ diyordu babam, ne yapsın, ‘kırın, atın, helal olsun, atın!’ Kırdılar, vurdular, gittiler. Geceyi nasıl geçireceğiz? Papazın kızlarını istediler, ‘Burada yoklar’ dedik. Papazı aldılar, bir motosikletin üstüne bağladılar, yol boyunca çektiler.” Aynı saatlerde, F.S.’nin kocası bir an önce ailesinin yanına gelmek üzere Sirkeci’den yola çıkar. “O akşam kocam işteydi. Saat üçte geldi; Sirkeci’den, Yenimahalle’ye yayan geldi. O da kırıp yırtıp da geliyordu, ne yapsın. Kırmayan, yıkmayan gâvurdur, diye düşünüyorlardı.”²⁴⁴

²⁴⁴ Kaynak: Toplumsal Tarih Dergisi

“6-7 Eylül olaylarını çokuluslu Osmanlı devletinden Türk ulus-devletine geçiş döneminde yaşanan sorunlarla ilişkilendirmek mümkündür. Farklı etnik grupları barındıran Anadolu’nun homojen hale getirilmesi, Kemalist elit tarafından başarılı bir ulus-devletin vazgeçilmez şartı olarak görülmüş ve yeni kurulan devletin Hıristiyan azınlıklara haklarını garanti etmesine rağmen, 1920’li ve 30’lu yıllarda hükümetler zaman zaman aleni bir asimilasyon politikası gütmüştür. Her ne kadar tüm vatandaşların yasal hak ve yükümlülüklerdeki eşitliğinden söz edilse de, günlük hayatta devletin kimlik politikası temelde Türklük üzerinden belirlenmiş, bu yolla millet olma, modernleşme ve Batılılaşma sürecinin ivme kazanacağı ümit edilmiştir.

Hükümetin özellikle ekonomi politikası alanında aldığı önlemler, Türk unsurun taşıyıcı öge olarak düşünüldüğünü gösterir. Nitekim 1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi, Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin ekonomideki liderliğine son vermeyi hedeflemiştir.

Devletin zorunlu göç ve iskân politikaları da bu homojenleştirme çabalarıyla bir arada değerlendirilmeli, dolayısıyla, 1934’teki, ‘Trakya olayları’ olarak bilinen ve Yahudileri zorunlu göçe sevk için yapılan saldırılar ile 1930’larda Kürtlere uygulanan iskân politikaları da bu bağlamda ele alınmalıdır. Aynı dönemde, 1929-1934 arası Anadolu Ermenilerinin Anadolu’nun merkezlerine ve ardından İstanbul’a göç ettirilmesinin amacı ise gayrimüslimleri tümüyle Anadolu’dan uzaklaştırıp İstanbul’da toplamaktır. 1946’ da yazıldığı düşünülen bir CHP azınlık raporu bunu açıkça ifade eder. Rapora göre, 1950’lere kadar Anadolu, Yahudi ve Hıristiyanlardan temizlenmeli ve sonra İstanbul, Yunanistan’la olan bağları ve nüfusun çokluğu nedeniyle Rumlardan arındırılmalıydı. ...6 Eylül akşamı Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir yağma ve yıkım eylemi gerçekleştirilir...

İstanbul’un her yerinde yağmalar aynı yöntemle yapılmaktadır. Dükkânlara saldıranlar önce vitrinleri taşıyarak kırmakta ya da demir parmaklıkları kaynak makineleri ve tel makasları yardımıyla açmakta, ardından içerdeki alet ve makineler dışarı çıkarılarak paramparça edilmektedir. Kiliseler de payını alır: Kiliselerin içindeki kutsal resimler, haçlar, ikonalar ve diğer kutsal eşyalar tahrip edildiği ve yakıldığı gibi, bazen kilisenin tamamı ateşe verilir.

**Mahkeme zabıtlarına göre,
4 BİN 214 EV,
1004 İŞYERİ,
73 KİLİSE, BİR SİNAGOG, İKİ MANASTIR,
26 OKUL İLE**

5 BİN 317 MEKÂN SALDIRIYA UĞRAMIŞTIR. (aralarında fabrika, otel, bar gibi yerlerin bulunduğu) Hasar yaklaşık 150 milyon TL’yi bulmaktadır; bu rakam, o dönemin 54 milyon Amerikan Doları’na eşdeğerdir. DP hükümeti ise zarara uğrayıp tescil ettirenlere toplam 60 milyon TL tazminat öder.

Olaylar üzerine İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilir. Esas olarak, Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve gençlik örgütleri etrafında yoğunlaşan ve o günlerde ilan edilen sıkıyönetim savcıları tarafından yapılan ilk soruşturma ve yargılamalar, daha sonra DP iktidarının bastırması sonucunda 6-7 Eylül olayları ‘komünistlerin tahriki’ olarak yorumlanır, ancak, 1960 darbesinden sonra, bu olaylar Yassıada yargılamalarının gündemine oturur. Yassıada’da 6-7 Eylül olayları bu kez tamamen DP iktidarının hazırladığı bir tertip olarak sunulur ve sorumlu tutulan DP yönetimi, 6-7 Eylül olayları nedeniyle cezalandırılır.

Sonuç olarak, 6-7 Eylül 1955 olayları, Rum, Ermeni ve Yahudilerin büyük göç dalgalarıyla ülkeden ayrılmasına neden olur. Gayrimüslimlerin büyük bir kısmı için, yaşananlar, Türk vatandaşı olarak kabul görmediklerinin kanıtı olmuş, hangi parti iktidarda olursa olsun, gelecekte de ayrımcılıklara maruz kalacakları düşüncesi azınlıkların yurtdışına göç kararını vermelerine yol açmıştır. 1955 yılını izleyen bu gelişme, aynı zamanda İstanbul’da dini anlamda çoğulculuğun da sona erdiğini simgelemektedir.

Aynı gün bir başka ilde, İzmir’de de şiddet olayları yaşanır. Saat 24.00’te İstanbul’da ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilir, sokağa çıkmak yasaklanır...”²⁴⁵

“Emekli Orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu 6-7 Eylül Olayları’nı Özel Harp Dairesi’nin örgütlediğini doğruladı. Kendisiyle görüşen gazeteci Fatih Güllapoğlu’na şunları söyledi: “... 6-7 Eylül de bir Özel Harp işiydi ve muhteşem bir örgütlenmeydi, amaca da ulaştı...”²⁴⁶

²⁴⁵ 06-07-08/09/2005 tarihli Radikal Gazeteleri DİLEK GÜVEN (Arşivi)

²⁴⁶ Tempo dergisi, 9-15 Haziran 1991, s. 24-27

6-7 EYLÜL OLAYLARININ TANIK VE MAĞDUR BEYANLARI: " KETİ BAĞDAT:

Ben 13 yaşındaydım, kapıya gelenler 'burada 13 yaşında bir kız varmış çabuk onu bize verin' diye bağıyorlardı, mamam(annem) çok korktu, ben de tir tir titriyordum, ilk başta bir anlam veremedim neden beni ısrarla istediklerine, sonradan öğrendim ki birçok gayrimüslim kız çocuğuna tecavüz etmişler, özellikle Beyoğlu ve Samatya'da... Kalabalığın arasında insanların içine karışalım bizim başımıza bir şey gelmesin düşüncesiyle Rumlar da yürüyenlere katıldı, biz eve kaçtık. Kapıları sıkı sıkı kapattık, Ermeni komşularımız o sırada tatildeydi, babam eline bir demir alıp bizi yatak odasına kapattı. Derken komşularımız geldi, bizleri korumaya çalıştılar, 'dokunmayın onlara' dediler... Biz o zaman birinci katta oturuyorduk, tuvaletin küçük bir camı vardı, komşular gelenleri oyalarken babam sırayla bizi o küçük camdan bahçeye indirdi, 40 günlük kardeşimle çok zor oldu, daha sonra Türk komşularımızın evine sığındık, kesim olacak diye söylentiler vardı, çok ürkmüştük, komşularımız da tedirgin oldu, orada bekledik... Kiliseler yakıldı, yıkıldı ama Rum, Ermeni mezarlıkları da talan edildi, ölüleri bile mezarlarından çıkardılar, yeni ölenlerin cansız bedenlerini dahi rahat bırakmadılar, dertleri sadece yaşayanlarla değildi, ölülerin dahi huzurunu bozdular."

" SAMATYALI VAHRAM :

O zaman yedi yaşındaydım, dört kardeşin en küçüğü bendim, babam işten yeni gelmişti, evde otururken bir anda bağışmaları duyduk, annem cama fırladı, hemen arka odaya geçmemizi söyledi. Dört kardeş o ufak odada beraberce kenetlendik, annem panik içindeydi... Dışardan insanların 'Rumlara ölüm, tüm Hıristiyanlar da yerin dibine girecek' diye bağışmaları duydum. Çok iyi anlamıyordum onların ne demek istediklerini ama kötü bir şeyler olduğunun anne ve babamın yüz ifadelerinden anladım.... Ben ilk defa yedi yaşında yangından sonra gökyüzünün ne denli kızardığını gördüm. Birçok ev yanıyordu, bir de baktım ki evimizin hemen yakınında olan Altı Mermer Rum Kilisesi alev alev yanıyor. Hepimiz donakaldık, annem galiba sağ çıkamayacağız diye bağıyordu. Babam ise çaresiz gözlerle etrafa bakıyordu. Bizler ise çok ürkmüştük...o sevmedikleri Rumların, Ermenilerin mallarına nasıl da tenezzül ettiklerini gördüm... Pulcu sokakta bulunan ve kısmen yanan Rum Kilisesine girmiş ertesi gün Vahram Bey: "Kilise kısmen

yanmıştı, haçlar, şamdanlar, İnciller yere atılmıştı, kristal avizeler paramparça edilmişti, İncil paramparça edilmiş, sayfaları dört bir yana dağılmıştı....”

“OHANNES GARAVARYAN:

Yaşım 18 olmuştu. ...Ellerinde baltalar, balyozlar, büyük büyük sopa ve demir çubuklar olan gözü dönmüş insanlar, grup grup dükkânlara, mağazalara saldırıyor, kepenkleri, camları, kapıları kırıyor, içindekileri yağmalıyor ya da sokağa atıyordu.

Yoldan yürümek imkânsızdı. Korkumdan bir grubun içine girdim, onlarla birlikte yürümeye başladım. Her grubun başında emir veren bir kişi vardı. Yağmacılar başkanlarının emrine uyuyor, her dükkânı değil, önceden işaretlenmiş belli dükkânları, mağazaları kırıp yığıyor, yağmalıyorlardı. Bazı gruplar ise sadece kepenkleri, camları kırıp döküyor, ama yağma yapmıyordu. Ben gruptan gruba geçerek Tünel’e kadar varabildim.

Tünel çıkışının önündeki meydanda askerler sıra sıra, ellerinde silahlarla bekliyorlardı. Gözlerinin önünde dükkânları kırıp yığan, malları yağmalayanlara hiç karışmıyorlardı. “Ne bekliyorsunuz? Bu yağmacılara, bu çapulculara neden engel olmuyorsunuz?” diye soranlara “Henüz bize durdurun emri gelmedi!” cevabını veriyorlardı. ...Taksim Atatürk Heykeli’nin civarında, sıra sıra elleri silahlı askerler bekliyor, yağmayı, yıkımı sessizce seyrediyorlardı. İnsanlar askerlere “Niye duruyorsunuz? Ne bekliyorsunuz? Yağmacıları, çapulcuları niye durduruyorsunuz?” diye soruyor, bağırıp çağırıyorlardı. Askerlerin verdiği cevap hep aynıydı: “Bize henüz durdurun emri gelmedi.”

Bizim evimiz o yıllarda Kurtuluş Mahallesi, Türkbey Sokağı, 5 numaradaydı. Taksim’den Kurtuluş’a doğru yürümeye başladım. Buralar biraz daha sakindi. Pangaltı’ya varınca, durumun İstiklal Caddesi’ne benzediğini gördüm. Çapulcular burada da görev başındaydı. Nihayet evimize ulaşabildim. Korkudan, heyecandan kan ter içinde kalmıştım. Bizim evin karşısında büyük bir mezarlık vardı. Mezarlığın duvarı sokak boyunca uzanırdı. Askerler ellerinde silahlarla bu duvarın önüne dizilmiş, bekliyorlardı.

Canı yanmış insanlar korku içinde bağırıp çağırıyor, “Ne bekliyorsunuz? Dükkânlar yağmalanıyor, evler, kiliseler yakılıyor, insanlar yaralanıyor. Ne can güvenliğimiz kaldı, ne de mal... Neden durduruyorsunuz?” diye soruyorlardı. Askerlerin cevabı aynı-

di: "Henüz olayları durdurun emri gelmedi. Hıristiyanlar büyük bir korku içinde kendi başlarının çaresine bakıyorlardı..."²⁴⁷

"Birçok Müslüman Türk komşumuz vardı, bize geçmiş olsun demeye geldiler. Ama bazıları da gece köşeye çıktı, 'Var olun çocuklar, var olun' diye destek verdi ve tabii artık onlar bize selam vermiyorlardı. O günden sonra içimize korku girdi. Bu olayları yapanlar bilmediler ki, düşünmediler ki, bu zarar memleketin zararı. Evet, Rum'undu, bilmem neydi, ama burada yaşıyordu, para, devletin parasıydı." (E.P.)

"Ben hep diyorum, Türkiye'nin ekonomisi, 6-7 Eylül'den sonra bozuldu. Çünkü devlet (zararlara karşılık) para ödedi. Ondan sonra Türkiye çöktü. Türkiye'nin ekonomisini tutuyordu onlar. Taksim'de tek dükkân kalmadı. Eskiden parası olmayanlar zengin oldu." (70 yaşındaki ev kadını K.A., Tarihe Bin Canlı Tanık)

"Çıkıyorduk, her yerde yazılı, 'Vatandaş Türkçe konuş'. Rumca konuşamazsın, gâvursun. 56'da, Angelos karısını aldı, İtalya'ya kaçtı. Biz kaldık. Biz gitmek istemiyorduk İstanbul'dan tabii. her sabah, adamın biri geliyordu köşede Lula'yı kolluyordu, bekliyordu. Sokağa çıkamıyorduk. Ondan sonra, 64'te, yavaş yavaş hepsi gittiler, yani Rum kalmamaya başladı İstanbul'da. Artık yaşanmazdı burada." (74 yaşındaki ev kadını F.S., Tarihe Bin Canlı Tanık)²⁴⁸

6-TEVHİDİ TEDRİSAT KANUNU ve GAYRİMÜSLİMLERİN EĞİTİM, OKUL SORUNU:

Kanun Numarası: 430 , Kabul Tarihi: 03/03/1340, (1924)

"Madde 1 - Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2 - Şer'îye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3 - Şer'îye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4 - Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştire-

²⁴⁷ 08 Eylül 2007, bianet.org

²⁴⁸ (Toplumsal Tarih Dergisi Eylül Sayısı) 06-07-08/09/2005 tarihli Radikal Gazeteleri DİLEK GÜVEN (Arşivi)

rilme üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de aynı mektepler kúřat edecektir.

İş bu kanunla, Türkiye’deki tüm okullar Milli Eğitim bakanlığına bağlanmıştır. Gayrimüslimlere ait tüm okulların eğitimi, bu yasa ile devletin kontrolüne geçmiştir. Müslim, Gayrimüslim tüm yurttaşların eğitimi etkilenmiştir.

Gayrimüslimlerin kendi inançlarına göre çocuklarına verilecek olan eğitim derslerinin içeriğini belirleme hakları bu yasa gereği engellenmektedir. Bu hüküm dini öğrenme hakkının ihlalidir.

“Resmi olarak tanınan dinsel azınlıklar Milli Eğitim Bakanlığı’nın denetiminde okul açabilir. Bu okulların müfredatında Rum Ortodoks, Ermeni Ortodoks ve Yahudiler için hazırlanmış dersler yer almaktadır. Bu okullara Müslüman bir müdür yardımcısı atanması zorunludur; iddiaya göre uygulamada bu müdür yardımcısı, sözde müdürleri olan kişilerinden daha fazla yetki sahibidir. Buna ilâveten, mevzuat gayri Müslimlerin bu okullara kayıt olmalarını ve bu okullarda ders görmelerini nispeten zorlaştırmıştır. İddialara göre, Milli Eğitim Bakanlığı öğrencinin kaydına izin verilmeden önce babasının veya (2006 yılından itibaren) annesinin azınlık toplumundan olup olmadığını kontrol ediyor. Dahası, resmen tanınmayan gayri Müslim azınlıkların kendilerine ait okulları bulunmamaktadır.”²⁴⁹

Ayrıca tüm eğitimde, devlet tekelleşmesi ile okulun açılmasından, okulda öğretilecek dersin içeriğine, okuldaki öğretmenlerin seçimi, atamaları dahil, tüm müesseseler devlet kontrol ve müdahalesine açık hale getirilmiştir. Devletin yapılan eğitimleri bir ölçüde kontrol etmesi olağan sayılabilir ise de, devletin resmi ideolojisini (olmaması gerektiği halde) küçük öğrencilere dayatması, dini eğitimi istediği sınırlarda daraltması ve müdahalesinin olması din ve vicdan özgürlüğünü, eğitim hakkını ihlal etmektedir.

7-GAYRİMÜSLİMLERE KARŞI YAPILAN BAZI HAKSIZ UYGULAMALAR:

“-1932’de çıkan bir kanunla, emek - yoğun bazı işlerde sadece Türk olanların çalışması kararı alındı. Bu işler amelelik, kapıcılık, garsonluk, hademelik türünden işlerdi. Kentlere göçü hızlandır-

²⁴⁹ 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu-ABD

cak ve burjuvaziye ucuz işgücü sağlayacak bu karar nedeniyle 35 bin Rum Türkiye'yi terk etti.

-1934'te Trakya'da Turancıların kışkırtmasıyla 15 bin Yahudi'ye dönük Vandalizm uygulandı. Evleri yakıldı, yağmalandı ve kadınlar taciz edildi.

-1938-1940 yıllarında azınlıkları terörize eden "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları düzenlendi. Kimi yazarlara göre o dönemde azınlıklara saldırılar oldu.

-1940'da anti-semit bir kararla 26 Musevi kökenli Anadolu Ajansı çalışanı işten atıldı. Bu dönemde, Nazi Almanya'sının işbirlikçisi Romanya'dan kaçarak Türkiye'ye sığınmak isteyen 778 Yahudi'nin Türkiye'ye girişine izin verilmedi. Bir yıl boyunca Struma gemisinde izin bekleyen bu insanlar gerisingeri açık denize gönderildi. Açık denizde bekleyen bir denizaltı gemiyi torpilledi. Biri dışında hepsi öldü. Dönemin Başbakanı Refik Saydam, "Türkiye başkaları tarafından arzu edilmeyen insanlara mekân olamaz" diyordu.

-1941'de 25 ile 45 yaş arasındaki bütün gayrimüslim erkekler aynı anda askere alındı. 500'er kişiden oluşan "amele taburlarında" çalışmaları istendi. Çoğu birlik bulaşıcı hastalıklarla boğuştu. Azınlıklara "beşinci kol" muamelesi yapıldı. İsrail resmi arşivleri bu kararın Nazi Almanya'sının isteği üzerine alındığını yazdı.

-1942'de Varlık Vergisi uygulandı.

-1955'te İstanbul'da emekli bir generalin itirafıyla "özel harp dairesi" 6/7 Eylül olaylarıyla ilk deneyimini yaşadı. Azınlık vatandaşlarının yaşadığı 4.348 dükkân, 2.000 ev, 73 kilise, 110 restoran, 26 okul, 5 spor kulübü tahrip edildi. Üç kişi öldü, yüzlercesi yaralandı.

-1964'te 12 bin Yunan pasaportlu Rum sınır dışı edildi. Oysa onların Türkiye'de kalması kararı 1930'da Atatürk ve Venizelos tarafından imzalanan bir anlaşmayla garanti altına alınmıştı. Bu insanların da gitmesiyle Türkiye'den ayrılanların sayısı 40 bini buldu. Bu insanların bütün mal varlıklarına, bankalardaki paralarına el kondu. Sadece 20 kilo kişisel eşya ve 22 dolar da para götürmelerine izin verildi.

-Bugün hâlâ 1936 yılından sonra mülk edinen gayrimüslim vakıflarının malları yağmalanıyor. 1936'da verdikleri servet beyannamesi baz alınarak son 63 yılda bu vakıfların edindiği gayrimenkuller ilk sahiplerine iade ediliyor..."²⁵⁰.

²⁵⁰ Hürriyet-28.11.1999

8-KİLİSELER VE GERİYE KALANLAR:

Hıristiyan ve diğer Gayrimüslimler, Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yukarıda bazıları belirtilen uygulama ve ihlallerle karşılaştıklarından, çoğu Türkiye’den taşınmış / taşınmak zorunda kalmıştır. Sahipsiz kalan ibadethaneleri, devlet erkince korunmamıştır. Gerekli tedbirlerin alınmayarak, kendi kaderlerine terk edilen kiliseler, havralar ve diğer ibadethaneler virane olmuş, ibadethane saygınlığına yakışmayacak kullanım biçimlerine maruz bırakılmıştır.

“Gavur Mahallesinin Son Üç Ermeni’si 21 Mayıs 2008

“Fotoğrafçı Müjgan Arpat, ilk kez 5 yıl önce gitti Diyarbakır’ın Hançepek Mahallesi’ne. Eskiden yaşayan Ermeni nüfus nedeniyle **Müslüman komşuların Gavur Mahallesi ismini taktığı yer** burası. Artık ne gavuru kalmış ne de ayin yapılacak bir kilisesi.

SARKİS, BAYZER VE VİKTORİA

Arpat, önce **Gavur Mahallesi’nin ilk sakinlerini, Ermenileri aradı. Bu mahallede 1915’ten önce 2 bin 925 Ermeni yaşıyordu. Şimdi kimse yok.** Bunun üzerine Diyarbakır’da yaşayan Ermeni varsa diye araştırmak için kentteki ayakta kalan tek kilise olan Meryem Ana Kilisesi’ne gitti. Bu kilise de gavur mahallesinde değil zaten, yakınlarında. Bir Süryani kilisesi olan Meryem Ana’nın barınağında yaşayan Sarkis Amca, eşi Bayzer teyze ve kız kardeşi Viktoria: Onlar Diyarbakır’da kalan son üç Ermeni. Yıllarca Ermeni olduklarını nasıl gizlediklerini, birbirlerine nasıl tutunduklarını, nasıl direndiklerini anlattılar Arpat’a. İstanbul’dan gönüllü olarak gelip burada ayinler düzenlemek isteyen Rahip Dikran’ın cemaati çoğalacağına azaldı. **2004’te Diyarbakır’da toplam 22 kişi kendini Ermeni olarak tanımlıyordu. 2006’da bu sayı 7’ye düştü. Sonra aradan bir yıl bile geçmeden 3 kişi kaldılar.**

ÇÖPLÜK OLARAK KULLANILIYORMUŞ ŞİMDİ ANAHTARI FIRINCIDA

Gavur Mahallesi’nde iki Ermeni kilisesinin kalıntıları daha var. Latin Ermeni Katolik Kilisesi ve Ermeni Protestan Kilisesi. Bir tanesi iki yıl öncesine kadar çöplük olarak kullanılıyormuş. Şimdi Kürt aileler yerleşmiş. Belediye kiliseyi temizlemeye çalışmış. Ama yine hırsızlar çalacak, kıracak bir şeyler bulmuşlar. En so-

nunda kilisenin karşısındaki fırıncı sahip çıkmış binaya. Hala kilisenin anahtarını saklıyor: Gezmek isteyen olursa, onu cepten arıyorsunuz, gelip açıp dolaştırıyor.

ORTADOĞU'NUN EN BÜYÜK ERMENİ KİLİSESİYDİ

Gavur Mahallesi'ndeki en büyük kilise Surp Giragos büyük bir alana kurulmuş. Bu kilisenin eski muhteşem günleri, heybeti çok anlatılır yazılı kaynaklarda. 800'lü yıllarda, Ortadoğu'nun en zengin ve büyük Ermeni kilisesi diye tanınırmış. **Şimdi bir virane. 1915'ten 1960'lara kadar askeri mühimmat deposu olarak kullanıldıktan sonra Sümerbank haline gelmiş. Daha sonra Ermeni cemaatine geri verilmiş. Fakat feci şekilde talan edilmiş, kapı tokmaklarından yüksek duvarlardaki yazıtlara kadar her şey çalınmış. 90'lardan sonra ise kilise arazisi yakın köylerden kaçan Kürt göçmenlerin meskeni olmuş. Rahip Dikran para toplayıp kiliseyi restore etmek için çok uğraşmış ama karşısına Vakıflar Yasası gibi pek çok engel çıktığından pes etmiş.**

TÜM HİRİSTİYANLARIN KİLİSESİ

Süryani Papaz Yusuf Akbulut Meryem Ana Kilisesi'nde bir ayın yönetiyor. Diyarbakır'daki Keldaniler, Süryaniler ve Ermeniler, toplu olarak Meryem Ana'da ayinlerini sürdürüyorlar. **Başka bir ibadet yerleri yok...**"²⁵¹

Güneydoğu'daki Süryani kiliseleri talan edilmiş durumda:

"Midyat Süryani Kültür Derneği'nin Midyat, Nusaybin, Dargeçit'in yanı sıra Batman ve Şırnak'ta Süryanilerin taşınmaz kültürel mirasının envanterini çıkarma çalışmaları sırasında **bölgedeki manastır ve kiliselerin talan edildiği belirlendi... bölgedeki 70 manastır ve kilisenin talan edildiğini; bazılarının ahır, samanlık ve hayvan barınağı olarak kullanıldığını ortaya çıkardı.**

Dernek Başkanı Yuhanna Aktaş, "Karşılaştığımız manzara içimizi yaktı. İbadethanelerimizin kazılmayan, yıkılmayan hiçbir yeri kalmamış, adeta talan edilmişler. Bazıları ibadethane demeyecek kadar tahrip edilmiş. Dünyanın ortak mirası olan bir tarih şu an yok olmayla karşı karşıya" dedi.

Acil önlem alınmadığı takdirde ayakta kalan diğer kısımlarda yıkımların yapılacağından endişe duyduklarını belirten Aktaş,

²⁵¹ (<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8962679&tarikh=2008-05-21>)

“İbadethanelerimizin çevresinde define olduğunu düşünen bazı kişiler organize bir şekilde dünya mirası olan bu eserleri tahrip ettiler. Kültür ve Turizm Bakanlığı köylerimizde bulunan ibadethanelerimizi koruma altına almalıdır. Buraların tekrar eski canlılığına kazandırılması için biran önce restore edilmesi gerekiyor. Biz Süryanilerin bu tarihi yapıları onaracak gücümüz yok” diye ekledi.”²⁵²

9- VAKIFLAR KANUNUNU, GAYRİMÜSLİMLERİN EL KONULAN MALLARI:

Türkiye’de Gayrimüslimler özellikle Vakıflar yasasının uygulanması nedeniyle mağdur edilmişlerdir. Bu mağduriyetin kısmen giderilmesini sağlayacak yeni Vakıflar yasasının yürürlüğe girmesi faydalı olmuştur. Ancak geçmişte el konulan vakıf malları tam olarak karşılanamamakta ve yeni vakıf kurma başta olmak üzere sınırlamalar yer almaktadır.

Cemaat vakıflarına hiçbir ayırım gözetmeden tam bir özgürlük sağlanmalıdır.

Geçmişte el konulan vakıf mallarının iadesi, 3. kişilerde bulunan malların kamulaştırılarak iadesi, bu malların yok edilmiş olması halinde zararın tazmini, halen var fakat zarar görmüş taşınmazlarının restore edilerek eski hale getirilmesi gerekmektedir.

A- AZINLIKLARA AİT VAKIFLAR:

“Ayrı bir devlet kurumu olan Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Gayri Müslim dinî grupların faaliyetlerini ve bağlı oldukları kiliseleri, manastırları, sinagogları ve ilgili dinsel mülklerini düzenlemektedir. İçlerinde yaklaşık;

- 61 mülkü olan Rum Ortodoks vakıfları,
- 50 mülkü olan Ermeni Ortodoks vakıfları (yaklaşık) ve
- 20 mülkü olan Yahudi vakıflarına ilaveten

Süryani, Kildani, Bulgar Ortodoks, Gürcü ve Marunî vakıflarının da ulunduğu VGM tarafından tanınan 161 “azınlık vakfı” bulunmaktadır. VGM ayrıca okullar, hastaneler ve yetimhaneler dahil olmak üzere hayır işleri ile ilgilenen İslami vakıfları da düzenlemektedir. VGM, vakıfların kuruluş tüzükleri çerçevesinde faaliyet gösterip göstermediklerini değerlendirir.

1936'da Devlet bütün vakıflardan gelir kaynaklarını açıklamalarını istedi. 1974'te, Kıbrıs konusuyla ilgili siyasi gerilim sırasında, Yüksek Temyiz Mahkemesi azınlık vakıflarının 1936 tarihinde açıkladıkları mal beyanındakinden başka mülk edinmelerini yasaklama kararı almıştır. Bu kararlar, 1936 sonrası edinilen mülklere devlet tarafından el konulma süreci başlamıştır.

Azınlık durumundaki dinî gruplar, özellikle Rum ve Ermeni Ortodoks topluluklarının çok sayıdaki mülküne devlet tarafından el konulmuştur ve devletin ellerindeki mülkleri kamulaştırmasına karşı mücadele vermeye devam etmişlerdir. Birçok durumda Devlet, kullanılmadığı gerekçesiyle mülke el koymuştur. Bu anlamda en az iki temyiz başvurusu yapılmıştır: Fener Rum Erkek Lisesi ve (1964 yılında kapatılan) Büyükkada Rum Yetimhanesi. Bu davaların temyizi çoğunlukla Danıştay'da görülmekte ve orada başarılı olunmaması durumunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde temyiz edilmektedir. Birçok dinî azınlık, vakıfları yöneten kanunlarından dolayı ibadethanelerinin faaliyet göstermesinde sorun yaşamıştır... Yasalar VGM tarafından tanınan 161 dinî azınlık vakfının mülk edinmesine izin verir ve VGM gayri Müslim vakıflar tarafından çeşitli mülklerin yasal sahibi olmak için yapılan 364 başvuruyu kabul etmiştir. Bununla beraber yasa, cemaatlerin eskiden vakıflara ait olan ancak daha sonra devlet tarafından kamulaştırılmış yüzlerce mülkü geri almasına izin vermemektedir..." (Yeni Vakıflar yasasından önceki durum) ..."²⁵³

B- Yüksek yargı kararları:

YARGITAY Hukuk Genel Kurulu, Esas : 2002/16-159, Karar : 2002/355, Tarih : 08.05.2002

"..Davacı Kilise Vakfı 1936 günlü vergi kaydı ve kazandırıcı zaman aşımı zilyetliğine dayanarak dava açmıştır...**Mahkemece davacı K.... T.... Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı'nın nızalı taşınmazı 20 yılı aşkın** bir süreden beri kullandığını ve zilyet olduğunu, davacı Vakıf yararına 3402 s. Yasa'nın 14.maddesinde ön görülen zilyetlikle mülk edinme koşullarının gerçekleştiğinden söz ederek yazılı biçimde hüküm kurulmuşsa da, 2762 s. Vakıflar Kanunu'nun 44.maddesi hükmü gereğince **davacı Vakıf bu Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten sonra Vakfiye veya Vakfiye yerine geçen beyannamesini ilgili idareye vermemiştir. Vakıfların hukuki şahıs-**

²⁵³ 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu-ABD

lar gibi zilyetlikle gayrimenkul edinmeleri olanağı bulunmamaktadır. Bu yönler dikkate alınarak davanın reddine, taşınmazın Hazine adına tesciline karar verilmesi gerekir...) gerekçesiyle bozularak dosya yerine geri çevrilmekle, yeniden yapılan yargılama sonunda, mahkemece önceki kararda direnilmiştir.

Türk Yasayı Medenisi’nin yürürlüğe girdiği 04.10.1926 gününden önce açıklanan amaçları gerçekleştirmek üzere azınlıklar tarafından kurulduğu kabul edilen vakıflara “Cemaat Vakıfları” denilmektedir.

Davacı vakfın cemaat vakfı olduğu dosya içerisindeki bilgi ve belgelerden anlaşılmaktadır... Vakıflar Kanunu’nun 44. maddesinde belli koşulların varlığı halinde vakıf mallarının vakıf kütüğüne kaydedilmesi ve tescilleri yapılarak tapu verilmesi hükme bağlanmıştır. Bu hükmün işlerlik kazanması için beyanname verilmesi öngörülmüştür. Süresinde verilen beyannameler vakfın vakfiye yerine geçen belgesi olarak kabul edilmiş, beyanname gösterilen taşınmazlar ilgili vakıf tüzel kişiliği adına yasa hükmü uyarınca tescil olunmuştur. Yargıtay’ın kararlılık kazanmış içtihatları bu doğrultudadır. Beyanname verilmeyen taşınmazların bu madde uyarınca vakıf adına tescili mümkün değildir.

Hukuk Genel Kurulu’nun 8.5.1974 tarih 2/820-505 s. kararında vakıfnamede açıklık bulunmayan hallerde, vakıfların bağış veya vasiyet yoluyla taşınmaz mal edinemeyecekleri hükme bağlanmıştır...Davacı kilise vakfının da hayri ve dini amaçlı bir vakıf olması sebebiyle zilyetlikle taşınmaz mal edinmesi mümkün değildir. Lozan antlaşmasında cemaat vakıflarının zilyetlikle mal edinebileceklerine ait açık ve kapalı bir hükümde bulunmamaktadır...BOZULMASINA, 08.05.2002 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.” denilmektedir.

YARGITAY 7. Hukuk Dairesi, Esas : 2007/679, Karar : 2007/1173, Tarih : 03.04.2007

“...Davacı Hazine, dava konusu taşınmazın 3402 s. Kadastro Kanunu’nun 18. maddesi hükmü gereğince malik hanesinin Hazine adına doldurulması, bir başka deyişle taşınmazın Hazine adına tescili istemiyle dava açmıştır.

Mahkemece dava konusu taşınmazın zilyedi bulunan “Kandilli Rum Ortodoks Cemaati Metamorfosis Rum Ortodoks Kilisesi ve Kandilli Rum Muhtelit İlk Mektebi Vakfı” yargılama sırasında da-

vaya dahil edilmiştir. Mahkemece dava konusu 955 ada 10 parsel s. taşınmazın davalı “Kandilli Rum Ortodoks Cemaati Metamorfosis Kilisesi ve Kandilli Rum Muhtelit İlk Mektebi Vakfı” adına tesciline karar verilmiş, hüküm davacı Hazine tarafından temyiz edilmiştir.

Dava konusu 955 ada 10 parsel s. taşınmazı kapsadığı belirlenen 1280, 1290 ve 1328 günlü tahrir kayıtlarının Eşhası Hükmiye Cetveline 1936 günlü beyannameye göre vakfın Cemaat Vakıflar Kütüğü'nün 53. sırasında kayıtlı olduğu, kayıt ve belgelerin yöntemine uygun şekilde tapu idaresine devredilmediği, anılan tahrire ait kayıt ve belgelerin dava ve temyize konu taşınmazı kapsadığı, taşınmazın Rumlara ilişkin “Kandilli Rum Ortodoks Cemaati Metamorfosis Rum Ortodoks Kilisesi ve Kandilli Rum Muhtelit İlk Mektebi Vakfına” ilişkin olup, kilisenin de halen faal olduğu mahkemece toplanıp değerlendirilen delillerle belirlenmiştir.

Uyuşmazlık, bu nitelikteki bir taşınmazın kazandırıcı zamanaşımına ulaşan zilyetlikle kazanılıp kazanılmayacağı yönünde toplanmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 42. maddesinin 3. fıkrasında:

“...Türk Hükümeti söz konusu (Müslüman olmayan) azınlıklara ilişkin kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylık ve izinler sağlar ve Türk Hükümeti yeniden din ve hayır kurumları kurulması için bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgeyemeyecektir...” hükmü yer almış bulunmaktadır.

Bu hükmün mülkiyet hakkı doğuracak bir yönü ve olaya uygulama kabiliyeti yoktur. Ankara Mukavelenamesi'nin 8. maddesi dahi uyuşmazlığa bir çözüm getirmemektedir. Ancak, 1341 günlü Bütçe Kanunu'nun 23. maddesinin (V) bendinde “**Mübadeleye tabi olmayan tüzel kişilerden metruk** bir cümle emvari gayrimenkullerin tüm hukuk ve vecaibi ile buldukları illerin özel idarelerine devredileceği” öngörülmüştür. Bu suretle **anılan yasa hükmü ile metruk kiliselerin özel idarelere ilişkin olacağı belirli edilmiştir.** Somut olayda **kilise az yukarda vurgulandığı gibi faal durumdadır....**Bu halde sorun, özel idarenin “Devlet” deyimi içine girip girmediğinde toplanmaktadır...

Varılan bu sonuca göre **Özel İdare “Devlet” deyimi ve anlam içine girmediğinden** somut olayda 3402 s. Kadastro Kanunu'nun

18. maddesi hükmünün uygulama olanağı yoktur. ...Bu halde tapusuz olan dava ve temyize konu 955 ada 10 parsel s. taşınmazın kazandırıcı zaman aşımı ile iktisabını önleyen başkaca bir hüküm bulunmamaktadır...davacı Hazine’nin yerinde görülmeyen temyiz itirazlarının reddi ile hükmün (ONANMASINA),.. karar verildi.” denilmektedir.

Yeni Vakıflar Kanunundan önceki Yargıtay kararlarından aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir;

- Kilise Vakfının; 1936 günlü vergi kaydı ve kazandırıcı zaman aşımı zilyetliğine dayanarak dava açamayacağı,
- Vakıflar kanunundan sonra vakfiye veya vakfiye yerine geçen beyannameyi ilgili idareye vermeleri gerektiği,
- Beyanname vermemişlerse; kendi taşınmazlarını uzun yıllar kullansalar da zamanaşımı zilliyetliğiyle kazanamayacakları,
- Cemaat Vakıfları, ancak 04.10.1926 gününden önce (Medeni Kanunun Kabulü) azınlıklar tarafından kurulmuşsa kabul edileceği,
- Beyanname verilmeyen taşınmazların vakıf adına tescili mümkün olmadığı,
- 1936 günlü beyannameyi veren Cemaat vakıflarının taşınmaz mülkiyetini kazanabileceği,
- Mübadeleye tabi tutulmayan ve “metruk” olmayıp faal olan taşınmazların il özel idaresine devredilemeyeceği ve bunların hazine adına geçirilemeyeceği anlaşılmaktadır.

C- VAKIFLAR YASASI (1) DEĞERLENDİRMESİ:

BASKIN ORAN (Arşivi)²⁵⁴

“...hepsi de Osmanlı döneminde birer padişah fermanıyla kurulan bu vakıfları ve sorunlarını özetleyelim.

Özellikle 1960’ların sonundan itibaren yapılan hukuksal uygulamalar sonucu gayrimüslim vakıflarının artık kördüğüm halini alan sorunları üç başlığa ayrılarak şöyle tanımlanabilir ve tahlil edilebilir:

²⁵⁴ (http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=246716_07/02/2008 -BASKIN ORAN (Arşivi)

a) El konmuş mallar sorunu

1936 Beyannamesi'nde yer almadığı gerekçesiyle 1960'ların sonundan başlayarak el konulan ve devletin mülkiyetine geçirilen taşınmazlar konusunda şimdiye kadar hiçbir çözüm getirilmemiştir. Şimdiki tasarı da getirmiyor. Bu mallar hakkında AİHM'ye başvurma olanağı da yoktur, çünkü Türkiye bu olanağı ancak 1987'de ve geriye dönük olmaksızın tanımıştır. Ayrıca Strasbourg'a başvuru, bu tür haksızlıkların iç hukukta giderilememesinden itibaren en geç altı ay içinde yapmak gerekmektedir. Uygulamada çok büyük güçlükler çıkaran ve sonuç vermeyen cinsten olmakla birlikte, 2001-2004 arasında yapılan AB reformları kâğıt üzerinde kimi olanaklar getirmiştir. Fakat bu reformlarda geri vermenin nasıl yapılacağı kimi yerlerde belirtilmemiş, kimi yerlerdeyse yöntem uygulanabilir olmaktan uzak kalmıştır.

Örneğin; mazbut (yönetimine VGM tarafından el konulmuş) vakıfların VGM'ye geçmiş olan mallarının vakıf adına tescil edileceği hükmü getirilmiştir. Üstelik, "herhangi bir hüküm veya karar aranmaksızın". Fakat bu hem "VGM'nin talebi üzerine" yapılabilecektir, hem de Türkiye'de hiçbir tapu müdürünün mahkeme kararı olmaksızın mülkiyet devri yapmadığı bilinen bir husustur. Aynı durum, hemen aşağıda sözü edilecek "Nam-ı müstear ve nam-ı mevhumlar" adına tescil edilmiş taşınmazlarla ilgili olarak da söz konusudur. Bu taşınmazların da azınlık vakıfları adına tescil edileceği öngörülmüştür ve bu da mahkeme kararı olmadığından yapılmayacaktır.

b) El konulup satılmış taşınmazlar

Bu konuda hiçbir yasa tasarısı çözüm getirmemiştir. Oysa, hukuken, 'iyi niyetli' üçüncü kişilere satılan taşınmazlar geri alınmayacağı için, devletin bunlar için mal sahibi vakıflara tazminat ödemesi en basit hukuk kuralıdır.

c) Vakıf adına kayıtlı olmayanlar

Bu taşınmazlar gayrimüslim vakıflarının kullandıkları, ama tapuda başkası üzerinde gözüken mallardır. Bu taşınmazlar tapuda üç unsurun üzerinde gözükmektedir: 1) Nam-ı müstearlar üzerinde; 2) Nam-ı mevhumlar üzerinde; 3) Bağışlandığı veya vasiyet edildiği halde hâlâ bağışlayan veya vasiyet eden üzerinde. Birincisi ve ikincisi kısaca şudur: 1913 yılına kadar taşınmazlar hukuken

vakıf adına tescil edilemiyordu çünkü bunların tüzelkişiliği yoktu. Bu nedenle, bu tarihe kadar gayrimüslim vakıfları bu taşınmazları mecburen ya cemaatin ileri gelen kişilerinin veya rahiplerinin adına tescil ettirmişler (nam-ı müstear), yahut da kimi azizlerin adına mesela ‘Meryem Veledi Osep’ yani Meryem Oğlu İsa adına yazdırmışlardır (nam-ı mevhum). Hazine dava açınca ve Meryem Veledi Osep mübaşirin bütün bağırımlarına rağmen duruşmaya gelmeyince taşınmaz mal Hazine’ye geçmiştir. Zaten Hazine, özellikle bu durumdaki taşınmazlar için dava açmaya özen göstermiştir.

Bu taşınmazların tapuya tescili üçüncü (2002) ve dördüncü (2003) AB Uyum Yasaları tarafından öngörülmüştür. Fakat bu öngörü gerçekleşmemiştir. Çünkü, yukarıda Mayıs 2004 itibarıyla yüzde 18.66 oranında gerçekleşen tapu tescilleri yalnızca ‘malik’ hanesi açık bırakılmak suretiyle tespit edilen taşınmazlar için söz konusu olmuş, malikleri nam-ı müstear ve nam-ı mevhum olarak gözükenlerin tescil talebi VGM tarafından reddedilmiştir. Şu anda da durum budur. Üstelik, bu ret işleminin iptali için idare mahkemesinde (birinci derece idari yargıda) açılan davalar da reddedilmektedir.

İdare mahkemesinin ret gerekçesi ilginçtir, çünkü mahkeme bu ‘malik’lerin (yani örneğin ‘Meryem Veledi Osep’in) nam-ı müstear ve nam-ı mevhum olduğunu bile bile bunları ‘üçüncü kişiler’ diyerek gerçek şahıs saymaktadır. Sonra da, adli yargıya havale etmektedir: “Her ne surette olursa olsun tasarrufları altında bulunduğu bildirilen taşınmaz malların ilgili vakıf adına tescil olunacağı düzenlenmiş olup, halen tapu kütüğünde üçüncü kişiler adına kayıtlı olan taşınmazların da bu madde kapsamında değerlendirilmesine olanak bulunmamaktadır. Zira bu yasal düzenlemelerle Vakıflar İdaresine tapu kütüğündeki kayıtları değiştirme yetkisi verilmiştir. Bu taşınmazlar halen üçüncü kişiler adına kayıtlı olmakla beraber esasen davacı vakfın tasarrufunda bulduklarından bahisle davacı vakıf adına kaydedilmelerine karar verilmesi gerektiğinin iddia edildiği görülmekte ise de, bu tür iddiaların ancak adli yargıda açılacak tapu iptali davasında dinlenebileceği, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün halen üçüncü şahıslar adına kayıtlı olan bu taşınmazların davacı vakıf adına kaydedilmesine karar verilmesinin mümkün olmadığı açıktır.” Tescil içinden çıkılmaz soruna dönüşmektedir.

Sonuç olarak tabloda (üstte) görüldüğü gibi olumlu yanıt oranı Ekim 2007’de yüzde 15,6 veya en fazla yüzde 21,86 olmuştur. Bu

durum, Üçüncü AB Uyum Paketi dört buçuk yıl önce (Ağustos 2002) çıktığı düşünülüşünde devlet ve adalet adına hüznün vericidir.

Üstelik, VGM'nin bu uygulamasını yargıya götürmek ise başlı başına bir sorun olmaktadır. İdari yargı, "Burada malik değişikliği var" diyerek adli yargıya yollamaktadır. Adli yargıya gidilirse, o da "Burada bir idare (VGM) kararı var" diyerek idari yargıya yollayacaktır. Tabii, bu durumda iç hukuk yolları tüketilemediği için AİHM'ye de gidilememektedir.

Aslında, Türkiye'de Müslüman'ı birinci sınıf, gayrimüslimi ise ikinci sınıf sayan 'Milleti Hâkime' zihniyetinin yanı sıra, bütün bu sorunların temel kaynağı, gayrimüslim vakıflarının vakıfnamelerinin olmayıp, bunların Osmanlı zamanında padişah fermanıyla kurulmuş olmasıdır. Bu durum, yeniden kurulma halinde büyük oranda çözüme kavuşacaktır. Fakat Medeni Kanun md. 101/4 "Belirli bir cemaat mensuplarını desteklemek için vakıf kurulamaz" dediği için bu vakıfların yeniden kurulması da yasaktır.

* * *

1936 beyannamesi

1936 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu, tüm vakıflardan ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi istedi. Rejimin amacı, İslamcılarının ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktı. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmedi ve beyannameler unutuldu. 1972 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), gayrimüslim vakıflarının vakıfnamelerini istemeye başladı. Oysa vakıfnameleri yoktu, çünkü padişah fermanıyla kurulmuşlardı. Bunun üzerine VGM, 1936'da alınan beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirdi, vakıfların 1936 yılından sonra herhangi bir yolla edindikleri taşınmazlara el koymaya başladı. Çünkü bu taşınmazlar 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değillerdi. Bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri de yazmamaktaydı.

* * *

Gayrimüslim vakıflarının mallarının tescili için yaptığı başvurular ve sonuçları:

Başvuran vakıf adedi.	121
Hakkında başvuru yapılan taşınmaz adedi.	2.332
Yetersiz belgeden tescili reddedilen taşınmaz adedi.	403
Zaten vakıf adına kayıtlı olduğu gerekçesiyle ret.	478
Mükerrer başvuru gerekçesiyle ret.	189
‘Üçüncü şahısların elinde olmak’ nedeniyle ret.	898
Tescili kabul edilen taşınmaz sayısı.	364

Şu anda TBMM’de bir Vakıflar Yasası tasarısı var. Bu tasarı daha önce TBMM’de kabul edilmiş fakat Kasım 2006’da Cumhurbaşkanı Sezer tarafından veto edildiği için kadük (sonuçsuz) kalmıştı.

Veto gerekçesinin gayrimüslim vakıflarına ilişkin bölümlerinde, Sezer özetle şunları dile getirmişti (bkz. www2.tbmm.gov.tr/d23/-1/1-0024.pdf): “1982 Anayasası’nın Başlangıç bölümünde ‘hiçbir etkinliğin... Türk ulusal çıkarlarının... Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin... karşısında koruma göremeyeceği’ belirtilmektedir. Yeni yasa bu vakıfların Lozan’da olmayan ‘ekonomik ve siyasi güç’ elde etmesine yol açacaktır.” Cumhurbaşkanı Sezer bu gerekçesinde ayrıca, Lozan’da hak sahibi azınlık olarak yalnızca Yahudi, Ermeni ve Rumları saymış ve dolayısıyla diğerlerini (Süryani, vd.) Lozan’a aykırı biçimde dışarıda bırakmıştır. Böylece, Türkiye’deki birçok insan gibi, Lozan’ın 38-44. maddelerinde sadece bu üç azınlığa hak getirilmediğini, Türkiye’deki tüm ‘gayrimüslimler’e getirildiğini göz ardı etmiş veya bunu bilmediğini göstermiştir. Zaten, Cumhurbaşkanlığı’na bağlı Devlet Denetleme Kurulu da, 06 Şubat 2006 tarihli ‘Yabancı Gerçek ve Tüzel Kişiliklerin Türkiye Cumhuriyeti’nde Gayrimenkul Edinmeleri’ raporunda gayrimüslim vakıflarını ‘yabancı vakıflar’la aynı kategoride sınıflandıracaktır*

‘Mal edinememe’ gerekçesi

İkincisi; maddenin (b) bendindeki ‘mal edinememe gerekçesiyle’ ifadesi çok sorunludur. Burada iade edilmesi söz konusu olan taşınmazlar, vakıfların 1936’dan sonra çeşitli yollarla edindikleri ve Yargıtay’ın 1974 kararı üzerine Hazine, VGM veya vasiyet edenlere/ba-

* Rapor için bkz. www.cankaya.gov.tr

ğışlayanlara geçenlerin sadece bir kısmıdır. Dilek Kurban'ın hazırladığı TESEV raporu, başka gerekçeler ve usullerle vakıfların ellelerinden alınan taşınmazları şöyle sınıflandırmaktadır: 1) Cemaat vakfı adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla alınıp yeniden eski malik adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 2) Bu taşınmazların, eski malikin de gaip olması nedeniyle on yıl kayyum tarafından idare edildikten sonra Hazine veya VGM adına kaydedilmiş olanları; 3) Vakıf adına kayıtlı olup mahkeme kararıyla Hazine veya VGM adına kaydedilmiş olan taşınmazlar; 4) Vakfa vasiyet edilmiş olup, mahkeme kararıyla vasiyetlerinin iptaline karar verilen taşınmazlar; 5) Vakfın elinden alınıp üçüncü kişiler adına tescil edilen taşınmazlar; 6) **Lozan'da hak sahibi olmalarına rağmen yasalar önünde tanınmayan ve 'tüzelkişilikleri olmadığı' ileri sürülerek zaptedilen Katolik ve Süryani cemaatlerine ait mallar. Örneğin, Rum cemaatine ait olan ve Fener Patrikhanesinin tüzelkişiliği olmadığı gerekçesiyle zaptedilen Büyükkada Yetimhanesi. Hukuk dışı uygulamalarla el konulan bütün bu taşınmazların iadesine yönelik herhangi bir düzenleme yasa tasarısında yoktur...**"²⁵⁵

D- VAKIFLAR KANUNU (yeni)

Kanun No: 5737 , Kabul Tarihi: 20/02/2008, Resmi Gazete Tarihi: 27/02/2008

Tanım:

Madde 3 - Bu Kanunun uygulanmasında;

"1936 Beyannamesi: Cemaat vakıflarının 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince verdikleri beyannameyi,

Cemaat vakfı: Vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın 2762 sayılı Vakıflar Kanunu gereğince tüzel kişilik kazanmış, mensupları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Türkiye'deki gayrimüslim cemaatlere ait vakıfları,..."

Yeni vakıfların kuruluşu, mal varlığı, şube ve temsilcilikleri

Madde 5 - Yeni vakıflar; Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulur ve faaliyet gösterirler. ...Yabancılar, Türkiye'de, hukuki ve fiili müteakiliyet esasına göre yeni vakıf kurabilirler.

²⁵⁵ (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=246716> 07/02/2008 -BASKIN ORAN (Arşivi)

Yönetim ve temsil şekli

Madde 6 – “...Cemaat vakıflarının yöneticileri mensuplarınca kendi aralarından seçilir...”

Vakıfların mal edinmesi, akar cinsinden olan malların değiştirilmesi

Madde 12 - **Vakıflar; mal edinebilirler, malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilirler.**

...cemaat... vakıflara, başlangıçta özgülünen mal ve haklar, vakıf yönetiminin başvurusu üzerine, haklı kılan sebepler varsa, Denetim Makamının görüşü alınarak mahkeme kararı ile sonradan iktisap ettikleri mal ve hakları ise bağımsız ekspertiz kuruluşlarınca düzenlenecek rapora dayalı olarak vakıf yetkili organının kararı ile daha yararlı olanları ile değiştirilebilir veya paraya çevrilebilir.

Vakıf yöneticileri, iktisap ettikleri veya değiştirdikleri taşınmaz malları tapuya tescil tarihinden itibaren bir ay içerisinde Genel Müdürlüğe bildirirler.

Kurucularının çoğunluğu yabancı uyruklu olan vakıfların, taşınmaz mal edinmeleri hakkında, 22/12/1934 tarihli ve 2644 sayılı Tapu Kanununun 35 inci maddesi uygulanır.

(TAPU KANUNU Madde 35: **Yabancı uyruklu gerçek kişiler, karşılıklı olmak ve kanuni sınırlamalara uyulmak kaydıyla,...** taşınmazları edinebilirler...”

Hayrat taşınmazların tahsisi

Madde 16 -...Cemaat vakıflarına ait, kısmen veya tamamen hayrat olarak kullanılmayan taşınmazlar, vakıf yönetiminin talebi halinde Meclis kararıyla; aynı cemaate ait başka bir vakfa tahsis edilebilir veya vakfın akarına dönüştürülebilir...

Zilyetlik yoluyla kazanım

Madde 23 - **Vakıfların malları üzerinde zilyetlik yoluyla kazanma hükümleri uygulanmaz.**

Uluslararası faaliyet

Madde 25 - **Vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla, amaç veya faaliyetleri doğrultusunda, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube ve temsilcilik açabilirler,**

üst kuruluşlar kurabilirler ve yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üye olabilirler.

Vakıflar; yurt içi ve yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan aynı ve nakdi bağış ve yardım alabilirler, yurt içi ve yurt dışındaki benzer amaçlı vakıf ve derneklere aynı ve nakdi bağış ve yardımda bulunabilirler....

Vakıfların denetimi

Madde 33 - ...cemaat, ...vakıflarda iç denetim esastır. Vakıf; organları tarafından denetlenebileceği gibi, bağımsız denetim kuruluşlarına da denetim yaptırabilir.

Vakıf yöneticileri, en az yılda bir defa yapılacak iç denetim raporları ile sonuçlarını, rapor tarihini takip eden iki ay içerisinde Genel Müdürlüğe bildirir...

Vakıflar Meclisin oluşumu

Madde 41 - Meclis, Genel Müdürlüğün en üst seviyedeki karar organıdır.

Meclis; Genel Müdür, ... cemaat vakıflarınca seçilecek birer üye olmak üzere toplam onbeş üyeden oluşur. Ayrıca yeni vakıflar üç, mühlak ve cemaat vakıfları ise birer yedek üye seçer....

Geçici Madde 7 - Cemaat vakıflarının;

a) 1936 Beyannamelerinde kayıtlı olup, halen tasarruflarında bulunan nam-ı müstear veya nam-ı mevhumlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar,

b) 1936 Beyannamesinden sonra cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya bağışlandığı halde, mal edinememe gerekçesiyle halen; Hazine veya Genel Müdürlük ya da vasiyet edenler veya bağışlayanlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar, tapu kayıtlarındaki hak ve mükellefiyetleri ile birlikte bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekiz ay içinde müracaat edilmesi halinde, Meclisin olumlu kararından sonra, ilgili tapu sicil müdürlüklerince cemaat vakıfları adına tescilleri yapılır." Denilmektedir.

E- YENİ VAKIFLAR KANUNUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Av. Yuda REYNA - Av. Ester ZONANA

5737 Sayılı Yeni Vakıflar Kanunu Cumhurbaşkanı’nın onaylamasının ardından Resmi Gazetede Yayınlanarak 27.02.2008 tarihinde yürürlüğe girdi. Aynı Kanun 9.11.2006 tarihinde Meclis Genel Kurulunda kabul edilerek dönemin Cumhurbaşkanı’nın onayına sunulmuş ancak Cumhurbaşkanı’nın Kanunun Cemaat Vakıfları ile ilgili 9 maddesini Veto etmesi nedeniyle T.B.M.M.ne iade edilmişti.

Yeni Vakıflar Kanunu, insan hakları bağlamında, Gayrimüslim Cemaatlerin tüm taleplerini karşılamasa da geçmiş dönem uygulamalarına bakıldığında, bu yolda önemli bir adım olduğu inkar edilemez.

5737 sayılı Yeni Vakıflar Kanununun Cemaat Vakıfları ile ilgili bazı önemli hükümlerini şöyle sıralayabiliriz:

I) Vakıflar, mal edinebilirler. Malları üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilirler. Bu hüküm 2002 yılında kabul edilen kanunda da aynen mevcuttur. Bu kanunla Cemaat Vakıfları 2002 yılından beri taşınmaz satın alabilmekte, satabilmekte ve mülkiyetten doğan diğer tasarruflarda bulunabilmekte idi. Aynı hüküm bu kanunda da korunmuştur.

II) Cemaat vakıflarının 1936 yılında verdikleri beyannamelerinde kayıtlı olan ve halen kendi tasarruflarında bulunan birçok taşınmazı mevcuttur. Bunlardan çoğunun tapusu cemaat adına kayıtlı değildir. Cemaat adına kayıtlı olmayan bu taşınmazların bazıları (takma adlarla veya din büyükleri adına) tapuya tescil edilmişlerdir. Yeni Vakıflar Kanunu ile bu taşınmazlar tapuya vakıfları adına kaydedilebileceklerdir.

III) Ayrıca, 1936 Beyannamesinden sonra Cemaat Vakıfları tarafından SATIN ALINMIŞ, Cemaat Vakıflarına VASİYET edilmiş veya BAĞIŞLANMIŞ taşınmazlardan tapu kayıtları iptal edilerek eski maliklerinin, Hazinesinin veya Vakıflar Bölge Müdürlüğü’nün mülkiyetine geçmiş olan taşınmazlar için bir çözüm getirilmiştir. Bunlar 18 ay içinde başvurulması halinde, Vakıflar Meclisi kararı ile Tapuda Cemaat Vakfı adına kaydedilebileceklerdir.

IV) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yöneticisi olmayan ve o semtte oturan cemaati kalmayan vakıfları 2762 sayılı Vakıflar Kanununa dayanarak zaptetmiş ve kendi idaresine almıştır. Bu vakıflara MAZBUT VAKIFLAR demiştir. Yeni Kanun “bu vakıflara tekrar yö-

netici seçimi ve ataması yapılamaz” diyerek bu vakıfların canlandırılması ve bu vakıflara ait taşınmazların iadesi yolunu tamamen kapatmıştır.

Türk Musevi cemaatine ait 21 adet sinagog vakfı bu şekilde Vakıflar Genel Müdürlüğünün idaresine geçmiştir. Bunlardan birkaç tanesi İstanbul’da (Balat’ta Çana, İstipol, Kasturya) , geri kalanı da Anadolu’nun muhtelif şehirlerindedir.(Edirne, Gaziantep, Bergama, Tire, Ödemiş, Aydın, Çorlu , Urfa, v.s.)

Bu maddelerde Cemaat Vakıflarının beklentilerini karşılamayan husus Yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğüne geçmiş olan Mazbut Vakıflara ait taşınmazlar ile Mülkiyeti Belediyelere veya 3. kişilere geçmiş olan taşınmazların iade edilmeyecekleridir.

V) Bu kanunun tepki çeken en önemli maddelerinden biri de mütekabiliyet ilkesidir. Bu kanunla mütekabiliyet (karşılıklılık) ilkesi saklı tutulmuştur. Mütekabiliyet Uluslararası Hukukta yabancılara uygulanan bir ilkedir. Bu hükümle devlet kendi vatandaşına yabancı muamelesi yapmış olmaktadır.

VI) Vakıflara ait HAYRAT taşınmazlar (ibadethane, okul, hastane v.s.) haczedilemez, rehnedilemez.

VII) Cemaat vakıflarının bazılarında (vakıf şerhi) mevcut olup, bu şerhin kaldırılması için talep tarihindeki emlak vergisi ve değerinin %10 nu ödemek yeterli olacaktır.

VIII) Vakıflar, iktisadi işletme ve şirket kurabilirler. Kurulmuş şirketlere ortak olabilirler.

IX) Vakıf senedinde yazılı olduğu takdirde vakıflar uluslararası faaliyette bulunabilirler. Ancak hiçbir Cemaat Vakfının vakıf senedi yoktur. Bu Cemaat Vakıflarına yönelik kısıtlama eski mevzuatta yer almamıştı.

X) Bütün vakıflar her yıl (Haziran sonuna kadar) BEYANNAME vermek zorundadır.

XI) Tüm vakıflarda İÇ DENETİM esası konmuştur. İç denetim en az yılda bir yapılır ve sonuçları 2 ay içinde Genel Müdürlüğe bildirilir.

Bu denetim (Bağımsız denetim kuruluşlarına) da yaptırılabilir

XII) Bir yenilik olarak Yeni Kanunun 77 inci maddesinde (Vakıf kültürünü araştırmak, geliştirmek ve desteklemek amacıyla) gerçek ve tüzel kişiler Vakıflara SPONSORLUK yapabileceklerdir. Vakıf malların onarımı ve restorasyonu için yapılacak olan bu harcama-

lar Gelir ve Kurumlar Vergisinden mahsup edilecektir. Ayrıca Cemaat Vakıfları Reklam alabileceklerdir.

XIII) Vakıflara bağışlanan taşınır ve taşınmaz mallar Veraset ve İntikal vergisinden muaf tutulmuştur.”²⁵⁶

F-VAKIFLAR KANUNU’NA GAYRİMÜSLİM CEMAATLERDEN BEŞ İTİRAZ

“20 Şubat’ta TBMM’de yapılan açık oylamada 72 ret oyuna karşılık 242 oyla kabul edilen ve dün de (26 Şubat) Cumhurbaşkanı Gül tarafından onaylanan yeni Vakıflar Kanunu gayrimüslim cemaatleri ve onların temsilcilerini memnun etmiş değil. Yasanın bizzat kendisinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde dava konusu olmasına kesin gözüyle bakılıyor. Buna karşılık TBMM’deki görüşmelerde yasaya şiddetle muhalefet eden CHP ve MHP milletvekilleri, değişikliğin Avrupa Birliği istedi diye yapıldığını ve “Türkiye’yi bölmek isteyen güçler”in bu vakıfları kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceklerini savunuyorlar. Ancak yasaya bu açıdan muhalefet edenler tek tek yasa maddelerini ele alıp eleştirmekten ziyade yasanın bütünüyle ilgili kaygılarını dile getiriyorlar.

Gayrimüslim cemaatler ise yasaya ilişkin eleştirilerini beş maddede somutlaştırmış durumdadır. Bu beş noktanın değişmemesi halinde yasanın mevcut duruma göre bazı olumlu yönleri olsa da cemaat vakıflarının sorunlarına köklü bir çözüm getirmeyeceğini iddia ediyorlar. Aşağıda TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) Demokratikleşme Programı Yöneticisi Dilek Kurban tarafından hazırlanan rapordan özetleyerek Gayrimüslim cemaatlerin itiraz ettiği beş noktayı dikkatinize sunuyoruz.

1- MÜTEKABİLİYET (KARŞILIKLILIK) İLKESİ

Yasanın ikinci maddesinde “Bu kanunun uygulanmasında milletlerarası mütekabiliyet ilkesi saklıdır” ifadesi yer alıyor. Buna karşı çıkanlar “karşılıklılık kuralı” olarak da ifade edilen mütekabiliyet ilkesinin devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir ilke olduğunu ifade ediyorlar. Buna göre bir devlet kendi sınırları içinde yaşayan başka bir devletin vatandaşlarına tanıdığı hak ve ayrıcalıkları, söz konu-

²⁵⁶ <http://www.salom.com.tr/news/detail/8304-YENI-VAKIFLAR-KANUNU-KABUL-EDILDI.aspx>

su diğer devletin sınırları içinde yaşayan kendi vatandaşlarına tanınan hak ve ayrıcalıklar esasında belirliyor. Örneğin Almanya vatandaşlarının Türkiye’de gayrimenkul satın alabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da Almanya’da gayrimenkul satın alabiliyor olmasına bağlıdır. Oysa gayrimüslim cemaat vakıfları Türkiye’nin kendi vatandaşları tarafından Türkiye’de geçerli olan yasalar çerçevesinde kurulmuş olan tüzel kişiliklerdir. Cemaat vakıflarının hak ve yükümlülüklerini düzenleyen bir yasa söz konusu olduğunda bir devlet kendi vatandaşlarına tanıyacağı hakları, diğer devletlerin tutumu ve politikaları esasında belirleyemez. Örneğin Türkiye’de Ermeni cemaatine ait vakıfların hak ve yükümlülükleri, Yunanistan’da Batı Trakya’da faaliyet gösteren vakıfların durumuna bakarak belirlenemez. Müttekabiliyet ilkesine yasada yer verilmesine karşı çıkanların bir başka iddiası da devletin vatandaşlarının bir bölümüne tanıdığı hak ve özgürlükleri, o vatandaşların dini kökeni nedeniyle müttekabiliyet esasına tabi tutması, bir insan hakkı ihlali ve bir ayrımcılıktır. Anayasanın, Lozan Anlaşması’nın ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin ayrımcılığı yasaklayan hükümleriyle çelişen bu maddenin tasarıda yer alması, devletin gayrimüslim vatandaşları hâlâ eşit vatandaş olarak görmediğini gösteriyor.

2- Madde 5: “YENİ VAKIFLAR; TÜRK MEDENİ KANUNU HÜKÜMLERİNE GÖRE KURULUR VE FAALİYET GÖSTERİR.”

Bu maddeye itiraz eden görüş sahiplerine göre Türk Medeni Kanunu’nun 101. Maddesi’nin 4. fıkrasındaki “**belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz**” ifadesi gayrimüslim cemaatlerin kendi cemaatlerini yaşatmak ve desteklemek için yeni vakıf kurmalarını engellemek için kullanılıyor. Vakıflar Kanunu yürürlüğe girdikten sonra da yeni vakıfların Medeni Kanun’a göre kurulacak olması bu engellemenin sürmesi anlamına geliyor. Bu görüşü savunanlara göre bu kısıtlama AİHM Sözleşmesi’nin 11. maddesi ve Anayasa’nın 33. maddesi altında güvenceye alınan örgütlenme özgürlüğü ile gayrimüslim cemaatlere kendi kurumlarını kurma ve yönetme hakkı tanıyan Lozan Antlaşması’nın 40. maddesiyle bağdaşmıyor. Buna göre bu kanunla birlikte Türk Medeni Kanunu’nun ilgili maddesinin tümüyle kaldırılması gerekiyor.

3- MAZBUT VAKIFLAR SORUNU

Kanunun 7. maddesi’nde “Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce mazbut vakıflar arasına alınan vakıflarla, bu Kanuna göre mazbut vakıflar arasına alınan vakıflara bir daha yönetici seçimi ve ataması yapılamaz” ifadesi yer alıyor. Mazbut vakıf, bulunduğu ilçede yeterli üye sayısı olmadığı için Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devredilmiş vakıf anlamına geliyor. Kanunun bu maddesine karşı çıkanlara göre bu düzenleme ile geçmişte Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) tarafından mazbutaya alınmış olan cemaat vakıflarının el konulan yönetiminin ve mallarının iadesi öngörülmediği gibi, hukuka aykırı ve keyfi bir bürokratik uygulama olan cemaat vakıflarının mazbutaya alınması usulünün devam etmesinin önü açılmıştır. Bir başka deyişle TBMM, Türkiye’nin kendi anayasası ve kanunları ile taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri altındaki yükümlülüklerine tamamen aykırı olan gayri hukuki idari bir uygulamaya yasal ve demokratik meşruiyet sağlamaktadır. Bu ise, demokratik hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmayan bir yasal düzenlemedir.

Bu maddenin mevcut haline karşı çıkanlar şu şekilde değiştirilmesini öneriyorlar:

“Vakfiyesi bulunmayan cemaat vakıflarının yöneticileri kendilerince seçilir.

Vakfiyesi bulunan cemaat vakıfları vakfiyelerindeki şartlara uygun şekilde yönetilir.

Cemaat vakıfları yönetim kurulu seçimlerinin tabi olacağı esas ve usuller, kanunun yürürlüğe gireceği tarihten itibaren altı ay içerisinde çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Seçim esas ve usullerinin belirlenmesinde cemaatlerin teamülleri dikkate alınır. Seçim çevresi, her cemaat vakıf için bulunduğu il sınırlarıdır.

Vakıf yöneticileri, il sınırları içinde ikamet eden, seçilme hakkına sahip tüm cemaat mensupları arasından, vakfın bulunduğu ilçe sınırları içinde ikamet eden, seçme hakkına sahip tüm cemaat mensupları tarafından seçilir. Tüm cemaate hizmet veren hastane, yetimhane, orta öğretim kurumu ve ana kilise ve sinagog yönetim ve denetim kurulları üyeleri ise il sınırları içinde ikamet eden seçme hakkına sahip tüm cemaat mensupları tarafından seçilir. Seçmen sayısı 20’nin altına inmiş veya cemaati kalmamış illerde bulunan vakıf yöneticileri, cemaati olan en yakın ilde ikamet eden, seçilme hakkına sahip cemaat mensupları arasından, aynı ilde ikamet eden

ve seçme hakkına sahip cemaat mensupları tarafından seçilir.

Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce, 2672 sayılı Vakıflar Kanunu'nun 1(d) maddesine dayanılarak mazbut vakıflar arasına alınan cemaat vakıflarının yönetimi, kanunun yürürlüğe gireceği tarihten itibaren bir yıl içerisinde yapılacak yönetim kurulu seçimlerinde belirlenecek vakıf yöneticilerine devredilir.

Mazbut vakıflar arasına alınan vakıflar ile halen yöneticisi olmayan veya yönetim kurulu oluşturulamayan vakıfların yöneticileri, ilgili cemaat mensuplarının başvurusu üzerine seçim yönetmeliğindeki esas ve usullere göre yapılır.

Yapılacak yönetim kurulu seçimleri ile mazbut vakıf olmaktan çıkarılarak yönetimleri cemaatlere iade edilecek olan vakıflar, diğer cemaat vakıflarına tanınan tüm haklardan yararlanırlar."

4- VAKIFLARIN ULUSLARARASI FAALİYETLERİ

Yasanın 25. maddesinde "Vakıflar; vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla, amaç veya faaliyetleri doğrultusunda, uluslararası faaliyet ve işbirliğinde bulunabilirler, yurt dışında şube ve temsilcilik açabilirler, üst kuruluşlar kurabilirler ve yurt dışında kurulmuş kuruluşlara üye olabilirler" ifadesi yer alıyor. Karşıt görüş sahiplerine göre Gayrimüslim vakıfları Osmanlı döneminde padişah fermanı ile kuruldukları için vakıf senetleri yoktur, dolayısıyla bu şartı yerine getiremezler. Böyle bir ifadenin yasaya konmuş olması bu nedenle gayrimüslim vakıflara ayrımcılık yapılması anlamına geliyor. Gayrimüslim vakıf temsilcileri yasa maddesinde yer alan "vakıf senetlerinde yer almak kaydıyla" ibaresinin metinden çıkarılması gerektiğini savunuyorlar.

5- 1936 BEYANNAMESİ TARTIŞMASI

Yasanın Geçici 7. maddesine göre; "a) 1936 Beyannamelerinde kayıtlı olup, halen tasarruflarında bulunan nam-ı müstear veya nam-ı mevhumlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar, b) 1936 Beyannamesinden sonra cemaat vakıfları tarafından satın alınmış veya cemaat vakıflarına vasiyet edildiği veya bağışlandığı halde, mal edinememe gerekçesiyle4 halen; Hazine veya Genel Müdürlük ya da vasiyet edenler veya bağışlayanlar adına tapuda kayıtlı olan taşınmazlar, tapu kayıtlarındaki hak ve mükellefiyetleri ile birlikte bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren onsekiz ay içinde müracaat edilmesi halinde, Meclisin olumlu kararından sonra, ilgi-

li tapu sicil müdürlüklerince cemaat vakıfları adına tescilleri yapılır.”

Bu maddeye karşı çıkanlara göre Geçici 7. madde, bugüne kadar çeşitli nedenlerle cemaat vakıflarının haksız yere ellerinden alınmış olan taşınmazların bazılarının belirli koşullarda iadesini öngörmektedir. Bu açıdan, bu düzenleme ile sınırlı bir ilerleme sağlanmaktadır. Ancak, geçici 7. madde, cemaat vakıflarının hukuk dışı uygulamalarla el konulan bütün taşınmazlarının iadesini veya tazminini öngörmemektedir; bu nedenle, acilen değiştirilmelidir.”²⁵⁷

10- EKÜMENİK:

“1923 tarihli Lozan Antlaşması metni, belirli bir grup adı vermeden genel olarak “gayri Müslim azınlıkları” kapsamasına rağmen, Devlet antlaşmayı yalnızca bu üç gruba özel yasal azınlık statüsü vermiş gibi yorumlamıştır. Ancak, bu tanım dinî liderlik organlarını kapsamamaktadır. Örneğin Ekümenik (Rum Ortodoks) ve Ermeni Patrikhaneleri yasal statülerinin tanınması için çabalarını sürdürmektedirler; zira yasal statülerinin tanınmaması mülk edinme ve aktarma haklarına ve din adamı eğitime haklarına engel teşkil etmektedir...”

Devlet, Rum Ortodoks Patriği’nin Ekümenik statüsünü kabul etmemekte ve onu sadece ülkedeki Rum Ortodoks toplumunun lideri olarak tanımaktadır. Üst düzey devlet yetkilileri sık sık kamuoyu açıklamalarında Patrik’ten bahsedilirken “Ekümenik” kelimesinin kullanılmasının, 1923 Lozan Antlaşmasını ihlal ettiğini vurgulamaktadırlar...”²⁵⁸

11-AZINLIKLARIN MÜLK EDİNMESİNDEKİ İHLALLER:

“Ermeni Ortodoks Kilisesi Patriği Mesrob Mutafyan, 1936 tarihli Beyannamenin yetkililer tarafından yanlış değerlendirildiğini ve bu yüzden vakıfların gayrimenkul edinebilmelerinin olanaksız hale getirildiğini bildirmektedir.”²⁵⁹

“Bu beyannamenin, “azınlık vakıflarının 1936 yılından sonra vakıf edinemeyeceği” şeklinde yorumlanması nedeniyle, azınlık va-

²⁵⁷ 27/02/08 -Ferda Balancar- <http://www.medyakronik.com/haber/264/>

²⁵⁸ 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu-ABD

²⁵⁹ Yavuz Baydar’ın Mülakatı, Milliyet, 22 Mayıs 1999

kıflarına bağışlanan gayrimenkuller mahkeme kararıyla geri alınmaktadır; ve bu uygulama kapsamında bugüne kadar 30'u aşkın gayrimenkulun mahkeme kararıyla Ermeni vatandaşlara ait vakıflardan alınarak hazineye veya varsa eski sahiplerine devredildiği bildirilmektedir.”²⁶⁰

Yukarıda Vakıflar kanunu kısmında anlatılan, mülk edinme problemi yeni Vakıflar yasası dönemine kadar birçok mağduriyetler oluşturmuştur. Ancak bu yasa soruna kısmi bir çözüm getirmektedir.

12- HEYBELİADA RUHBAN OKULUNUN AÇILMAMASI VE RUHBAN OKULLARI YASAĞI SORUNU:

“Heybeliada Ruhban Okulu Teoloji Bölümü, 8 Haziran 1965 tarih ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun bazı maddelerinin 12 Ocak 1971 tarihinde iptali üzerine, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 12 Ağustos 1971 tarih ve Özel Öğretim Kurumları 101787 sayılı “gizli” yazısıyla, 9 Temmuz 1971 gününden itibaren geçerli olmak üzere kapatıldı.

Heybeliada Ruhban Okulu 1844 yılında açıldı. Okul kapatıldığı tarihte yüksek okul olarak değil, 625 sayılı yasanın iptal edilmemiş olan ve Lozan Antlaşmasının 40. ve 41. maddelerine atıf yapan 25. maddesinde belirtilen bir azınlık okulu olarak eğitim vermekteydi. Lozan Antlaşmasının 40. maddesine göre, gayrimüslim azınlıkların dini ayinlerini icra etmeleri ve her türlü okul ve benzeri eğitim ve öğretim kurumları açmaları serbest. Okulun yeniden açılmasına engel olarak, askeri ve dini eğitimin devlet tarafından yapılmasını öngören Anayasanın 24. ve Yüksek Öğretim Kanunu'nun 3. maddesi gösterildi.

Yrd. Doç Dr. Elçin Macar, “Lozan Antlaşmasının 40. maddesinde gayrimüslimlerin her türlü eğitim hakları olduğu açıkça belirtilir. Ayrıca uluslararası antlaşmalar tüm yasal düzenlemelerin üzerinde bir belge olduğundan bunun için ayrı bir yasal düzenlemeye gerek yoktur” diyor. Anayasanın 24. maddesinin ve diğer yasaların düzenlenirken Lozan Antlaşmasına aykırı düzenlendiğini belirten Macar “Bu yasalar düzenlenirken Lozan dikkate alınmadı. Ortaya bu çıkıyor” diyor. Karşılıklılık kendi vatandaşına uygulanmaz

²⁶⁰ Agos, 18 Mayıs 2001

YÖK Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç’in Ruhban Okulu’nun açılmasında “karşılıklılık” ilkesi olduğu görüşünü de eleştiren Yrd. Doç Dr. Elçin Macar, “Karşılıklılık Lozan’dan sonra hem Yunanistan’ın hem de Türkiye’nin uydurduğu bir kavram. Yani Lozan Antlaşmasına göre böyle bir kavram yok” diyor ve ekliyor: “Bir ülke sizin soydaşlarınıza kötü davranıyor ve baskı uyguluyorsa, ki bunlar kendi vatandaşlarıdır, siz de o ülkenin Türkiye’deki soydaşlarına, yani kendi vatandaşlarınıza böyle bir misillemede bulunamazsınız; bu uluslararası hukuka aykırıdır” diyor.

Yrd. Doç Dr. Elçin Macar, gayrimüslimlerin Ruhban yetiştirecek okul açamamalarının Lozan Antlaşmasına göre dinsel ayrımcılık olduğunu söylüyor ve ayrımcılığın yalnızca Rum Ortodoks Kilisesi ile sınırlı olmadığını, kilise açmak isteyen Türk kökenli Protestanların da aynı ayrımcılığa uğradığını ifade ediyor.²⁶¹

“Süryaniler ve Protestanlar için de Ruhban yetiştirme sorunu bulunduğunu belirten Yrd. Doç. Dr. Macar “Ruhban olmadan Hıristiyanlıkta ibadet edemezsiniz. Ruhban eğitimi Hıristiyanlıkta son derece önemli.Mesele İmam Hatiplerle karıştırılıyor ama Ruhban Okulu’nun açılmasının bununla ilgisi yok” diyor ve ekliyor:

“İmam Hatiplerde Ruhban yetiştirilmiyor. Ruhban Okulu’nun açılmasıyla İmam Hatipler meselesinin karıştırılması yanlış. İmam Hatipler din eğitimi ile ilgili bir sorun. Ruhban eğitimi ise din adamı eğitimi. Hıristiyanlık dininde de din adamı olmaksızın kilise de olamaz.”

Gayrimüslimlerin Ruhban yetiştirecek okul açamamalarının Lozan Antlaşmasına göre dinsel ayrımcılık olduğunu söyleyen Yrd. Doç Dr. Elçin Macar, Heybeliada Ruhban Okulu’nun Türkiye ile Yunanistan arasındaki “karşılıklılık” ilkesine göre açılacağı yolundaki haberlere ilişkin ise, “Böyle bir formülün ‘karşılıklılıkla’ ilgisi yok. Karşılıklılık iki ülkenin kendi vatandaşlarına değil, birbirinin vatandaşına uyguladığı bir kavramdır” demektedir.

13- Gayrimüslim din insanlarının eleştiri hakkı yasa yoluyla engellenmektedir.

Türk Ceza Kanunu

“Görev sırasında din hizmetlerini kötüye kullanma”

²⁶¹ B1A- Yrd. Doç. Dr. Elçin Macar - 19 Temmuz 2004

Madde 219 - (1) İmam, hatip, **vaiz, rahip, haham gibi dini reislerden biri** vazifesini ifa sırasında alenen hükümet idaresini ve Devlet kanunlarını ve hükümet icraatını takbih ve tezyif ederse bir aydan bir seneye kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır veya bunlardan birine hükmolunabilir.

(2) Yukarıdaki fıkrada gösterilen kimselerden biri işbu sınıftan bilistifade hükümetin idaresini ve kanun ve nizam ve emirleri ve dairelerden birine ait olan vazife ve salahiyeti takbih ve tezyife veya halkı kanunlara yahut hükümet emirlerini icraya veya memuru memuriyetinin vazifesi icabına karşı **itaatsizliğe tahrik ve teşvik edecek olursa üç aydan iki seneye kadar** hapse ve adli para cezası ve müebbeden veya muvakkaten bilfiil o vazifeyi icradan ve onun menfaat ve aidatını almaktan memnuiyetine hükmolunur...” denilmektedir.

İş bu maddeye göre Gayrimüslim din insanları, yasalardan ve idarenin uygulamalarından kaynaklı ihlalleri eleştirememektedir. Bu hüküm doğrudan düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlamaktadır.

14- GAYRİMÜSLİMLERE YÖNELİK SALDIRILAR ve GENEL DEĞERLENDİRME:

Son yıllarda gayrimüslimlere yönelik baskı, tehdit ve saldırılarda artış görülmektedir. Kabaran/kabartılan nefret, misyonerlik faaliyetleri aleyhine propaganda, dış devletlerin oyunu vd. iddialar sürekli beslenmekte, bazı basın yayın organlarının da buna negatif katkısıyla ve daha önemlisi bazı derin odakların kaos ortamını beslemek bahanesiyle genç yaşta kişileri yönlendirerek şiddet hareketlerini işletmesi, başta yaşam hakkı olmak üzere, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmektedir.

Rahip Francini'ya saldıran zanlı da genç!

“İzmir’de Saint Antoine (Antuan) Kilisesi’nin rahibi Adriano Francini, dün (16 Aralık 2007) İzmir’in Karşıyaka İlçesi’ndeki kilisede bir kişinin saldırısına uğramış ve karnından yaralanmıştı. Rahip Francini, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi’ne kaldırılmıştı. Rahibin hayati tehlikesinin bulunmadığı bildirilirken polis, bir kişinin zanlı olarak suçta kullanılan bıçakla birlikte yakalandığını açıklamıştı.

Ancak son iki yılda Hıristiyanlara yönelik saldırılarda ortaya çıkan ortak benzerliklerden biri zanlı veya sanıkların çok genç olması.

Trabzon’da Rahip Santoro, 5 Şubat 2006 tarihinde kilisede uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüştü. Polisin araştırması sonucunda yakalanan O.A. o sırada 16 yaşındaydı.

19 Ocak 2007 tarihinde Agos gazetesi Yayın Yönetmeni Hrant Dink, İstanbul Şişli’deki bürosunun önünde uğradığı suikast sonucu yaşamını yitirdi. Cinayetden bir gün sonra Samsun Otogarında yakalanan ve tetikçi olduğu iddia edilen O.S. 17 yaşındaydı.

Malatya’da Zirve Yayınevi’nde üç kişinin öldürülmesiyle ilgili yakalanan zanlılardan bir bölümü de çok genç. Sanıklar Emre Günaydın, Hamit Çeker, Cuma Özdemir, Salih Gürler, Abuzer Yıldırım, Kürşat Kocadağ ve Mehmet Gökçe halen Malatya Ağır Ceza Mahkemesi’nde yargılanıyorlar.

Kilisede 65 yaşındaki rahip Adriano Francini’yi yaralamakla suçlanan ve gözaltına alınan R.B.’nin de 19 yaşında olduğu ifade ediliyor. R.B, suç aleti bıçakla yakalandıktan sonra Terörle Mücadele Şubesi’nde sorgulandı.”²⁶²

Ankara’da Kiliseye Silahlı Saldırı Girişimi;

Kurtuluş Kiliseleri Derneği, Ankara’daki kiliseye bir silahlı saldırı girişimi yaşandığını açıkladı. Dernek, dün yaptığı açıklamada yılbaşından bu yana kiliselere yönelik yedi kayıtlı saldırı olduğunu belirtti; hükümetten ve Emniyetten “güvenliklerinin sağlanmasını ve bu tür hoşgörüsüzlüklere zemin hazırlayan koşulları ortadan kaldırmak için adım atmasını” istedi.

Dernekten yapılan açıklamaya göre 5 Nisan (2008) Salı günü saat 17:40 civarında Ankara’daki kiliseye gelen bir kişi kapıyı çaldı ve açılmaması üzerine cematten birine yaklaşıp “Papaz nerede?” diye sordu. Cevap alamaması üzerine kilisenin önünde bekleyen bir arabadan çıkan takım elbiseli ve eldivenli bir kişi silah çekerek cemaat üyesine doğrulttu. Tehditlerle karşılaştıktan sonra polise ulaşan cemaat üyesinin olayı anlatması üzerine Emniyet inceleme başlattı...

18 Nisan 2007’de Malatya Zirve Yayınevi’nde üç kişinin öldürüldüğü olayı hatırlatan dernek “Ülkemizde herkes gibi yaşama hakkına sahip olan Hıristiyanların dükkanları, kiliseleri ve kurumları doğrudan fiziksel saldırılara maruz kalmıştır. Kiliselerde hizmet eden din görevlileri ve Hıristiyanlara ait kurumlarda çalışanlara yönelik tehditler arttıkça artmıştır” dedi.

²⁶² B1A- 17 Aralık 2007

“Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak bu saldırıyı kınıyor ve herkesin bu tip saldırılara karşı direnç göstermesini istiyoruz. Zira zaman içinde ülkemiz tek tip düşünmeyen kimsenin yaşayamayacağı bir yer haline gelecektir.”²⁶³ açıklaması yapılmıştır.

GAYRİMÜSLÜM DİNSEL AZINLIKLARIN DURUMU:

“...Katolik Kilisesi ve diplomatik toplumla bağlantısı olan cemaatler dışında, ülkede faaliyet gösteren kiliseler, genelde yabancı kilise personeli çalıştırmakta idari engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu tür idari engellere ilaveten dinî liderlerin eğitimine getirilen kısıtlamalar ve vize almakta yaşanan zorluklar, Hıristiyan cemaatinde azalmalara yol açmıştır.

Devlet aynı zamanda AİHM kararlarına uyma konusundaki çabalarını arttırmıştır. Avrupa Konseyi İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesini imzalamış bir ülke olarak, ülke mahkemenin yargı yetkisine tabiidir. Zekai Tanyar ve diğerlerinin Türkiye’ye karşı açtığı dava ile birlikte, Altınkaynak ve diğerlerinin Türkiye’ye karşı açtığı dava, Protestan Kiliseler Derneği tarafından yakın geçmişte açılmış olan iki davadır. Tanyar davası kilise ve diğer ibadethanelerinin kaydolmasında yaşanan sorunlar ve kaydolamama sonucu karşılaşılan yasal statü sorunları ile ilgili bir davadır. Altınkaynak davası ise bir mülkün ibadethane olarak imar durumunun belirlenmesi ile ilgili bir şikâyettir.

Ocak 2007’de AİHM, 1996 yılında el konulan iki mülkü ile ilgili Fener Rum Ortodoks Lisesi Vakfı’nın lehine karar vermiştir. Karar, Devletin vakfın mülk haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle mülkün iadesini veya 910.000 Euro tazminat ödemesini hükmetmiştir.

Belediye yasalarına göre, ibadethaneler ancak devlet tarafından bu şekilde tanımlanabilir ve ülkede yasal olarak tanınmayan bir din, ibadethane tanımıyla bir mülke talip olamaz. Özellikle VGM tarafından tanınan bir mülke sahip olmayan gayri Müslim grupların dinî törenleri, çoğu zaman diplomatik mülk veya özel apartman dairelerinde gerçekleşiyor. Polis zaman zaman Hıristiyanların özel apartman dairelerinde dinî törenler gerçekleştirmelerini engelliyor ve izinsiz toplantı düzenledikleri gerekçesiyle savcılık tarafından Hıristiyanlara karşı davalar açılıyor. Ceza Kanunu’nun 219. maddesi, dinî görevleri sırasında imam, rahip, haham veya başka dinî

²⁶³ B1A - 09 Mayıs 2008

liderlere devleti veya devlet kanunlarını “kınamayı veya kötülemeyi” yasaklamaktadır. Bu yasanın ihlali 1 aydan 1 yıla kadar hapis ile; başkalarının da kanunu ihlal etmeye teşvik edildiği durumlarda ise 3 aydan 2 yıla kadar hapis ile cezalandırılabilir.

Yetkililer, Doğu Ortodoks kiliselerinin faaliyetlerini izlemeye devam etmiş, ama genelde dinsel faaliyetlerine müdahalede bulunmamışlardır; ancak, kiliselerin idari faaliyetlerine önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Devlet, Rum Ortodoks Patriği’nin Ekümenik statüsünü kabul etmemekte ve onu sadece ülkedeki Rum Ortodoks toplumunun lideri olarak tanımaktadır. Üst düzey devlet yetkilileri sık sık kamuoyu açıklamalarında Patrik’ten bahsedilirken “Ekümenik” kelimesinin kullanılmasının, 1923 Lozan Antlaşmasını ihlal ettiğini vurgulamaktadırlar. Ancak, özel sohbetlerde devlet yetkilileri Lozan’ın bu konuya değinmediğini kabul etmektedirler. Yargıtay, görevden alınan bir Bulgar Ortodoks papazın davasında Patrikhane lehine karar vermesine rağmen, 26 Haziran 2007 tarihinde bile devletin resmi duruşunu yinelemiştir.

Ekümenik Patriğin, Türk olmayan üst düzey din adamlarının da katılımının serbest bırakılmasını talep etmesine rağmen, devlet sadece ülke vatandaşlarının Sinod (Ruhani Meclis) üyesi olabileceklerini ve patrikhane seçimlerine katılabilecekleri görüşünü uzun zaman sürdürmüştür. Ancak, 2004 yılında Ekümenik Patrik Bartolomeo Türk vatandaşı olmayan 6 metropoliten Sinod’a atamış ve yetkililerden herhangi bir resmi tepki gelmemiştir. Böylece ülkenin 80 yıllık tarihinde ilk defa vatandaş olmayanların bu kurula atanması mümkün olmuştur. Rum Ortodoks cemaati üyeleri yasal kısıtlamaların özellikle İstanbul’daki Ekümenik Patrikliği’nin varlığını tehdit ettiğini ifade etmektedirler, çünkü ülkede kalan 4.000’den az Rum Ortodoks ile topluluk giderek küçülmekte, Türk vatandaşı olan din adamı adayları bulmak ve kurumu ayakta tutmak ve sağlamak gittikçe daha güç olmaktadır. İstanbul’daki Ekümenik Patrikhanesi, Marmara Denizi’nde bulunan Heybeli Ada Ruhban Okulu’nun yeniden açılmasını sağlamak için çabalarını sürdürmüştür. Hükümet bu okulu, bütün özel yüksek öğrenim kurumlarını devletleştirdiği dönem olan 1971’de Patrikhane’nin bu şarta uymamayı tercih etmesi üzerine kapatmıştır; Patrikhane ise bu şarta uymamanın mümkün olmadığını savunmuştur. İddialara göre, Hükümet yetkilileri Rum Ortodoks Kilisesinin Heybeli Ada Ruhban Okulu’nun yeniden açılması ve Ekümenik Patrikhane’yi etkileyen diğer ilgili konular hakkındaki resmi yazışmalarını yanıtız bırakmıştır.

Ülke dışından ama aynı mezhep mensuplarının bazı durumlar-
da önderlik konumuna getirilmelerine izin verilmiş olsa da, genel
olarak patrikler ve hahambaşılar dahil tüm dinî cemaat önderleri
Türk vatandaşı olmalıdır.

Nisan 2005'te Ekümenik Patriklik, VGM'nin Marmara adalarında
Patrikhane'ye ait olan Büyükkada Rum Yetimhanesinin kamulaştır-
masıyla ilgili AİHM'de bir temyiz başvurusunda bulunmuştur.
AİHM, 12 Haziran 2007 tarihinde davanın kabul edildiği kararını
açıklamıştır.

2007'nin Mart ayında Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi
Vakfı, devletin daha öne kamulaştırmış olduğu iki mülkünün iade-
sini ve vakfa 20.000\$ (15.000 Euro) yargılama gideri ödemesini ka-
bul etmesiyle, AİHM'de yürüttüğü davadan feragat etmiştir. Hazi-
ne Mart 2005'te bu mülklerden birini özel bir şirkete satmaya teşeb-
büs etmiş, ancak Maliye Bakanlığı bu satışı engellemiştir. AİHM,
Ermeni Ortodoks cemaati tarafından, vakfın iki başka mülkünün
1999'da kamulaştırması konusunda yapılan temyiz başvurusuyla
ilgili yargılama sürecine devam etmiştir.

Başkalarını kendi dinine davet etmeyi ya da din değiştirmeyi
tam anlamıyla yasaklayan bir yasa bulunmamaktadır; bununla be-
raber birçok savcı ve polis dinsel propaganda ve dinsel eylemciliğe
karşı kuşkuyla yaklaşmaktadır. Polis zaman zaman Hıristiyanların
dinsel içerikli yayın dağıtmasını engellemiştir. Devlet din değiştiren-
lerin sayısını 157 olarak bildirirken, bunların 92'sinin İslam'a,
63'ünün ise İslam'dan başka bir dine geçiş olduğunu kaydetmiştir.
Başka dine davet, toplumsal olarak her zaman hoş karşılanmayan
bir durumdur. Misyonerlik yapan Hıristiyanlar zaman zaman döv-
ülmüş ve hakarete uğramıştır. Başkalarını kendi dinine davet
edenler yabancı oldukları takdirde, sınır dışı edilebilmekte, ancak
genelde ülkeye yeniden girebilmektedirler. Polis memurları, Hıris-
tiyan misyonerlerle görüşen öğrencileri ailelerine ya da üniversite
yetkililerine bildirebilir.

2004 Ekim ayında Hükümete bağlı İnsan Hakları Danışma Ku-
rulu'nun azınlıklar hakkında hazırlamış olduğu raporda, gayri
Müslimlerin Silahlı Kuvvetler, Dışişleri Bakanlığı, Polis Teşkilatı ve
Milli İstihbarat Teşkilatı gibi devlet kurumlarında çalışmalarının
ciddi biçimde engellendiği belirtilmektedir. Profesör Baskın Oran
ve Profesör İbrahim Kaboğlu hakkında raporu hazırlayan kişiler
olarak suç duyurusunda bulunulmuştur. Mayıs 2006'da Ankara
mahkemesinde beraat etmişlerdir. Azınlık dinlerine mensup toplu-

luklar raporun sonuçlarını doğrulamıştır. Gayrimüslim vatandaşların yabancı olarak görüldüğünü, bu yüzden devleti temsil etmek için uygun olmadıklarının düşünüldüğünü söylemişlerdir.

Din Özgürlüğü Suiistimali

18 Nisan 2007’de Malatya’da üç Hıristiyan’a karşı işlenen cinayetten sonra, yaşamını yitiren Türk Uğur Yüksel’e Hıristiyan defin töreni yaptırılmamış, İslami/Alevi geleneğine göre defnedilmiştir. Yaşamını yitiren bir diğer Türk olan Necati Aydın, İzmir’de bulunan bir Protestan kilisenin bahçesine defnedilmiştir. Malatya Valisi, yaşamını yitiren Alman vatandaşının Malatya’da defnedilmesi konusunda başlangıçta tereddütlerini ifade etmiş, Alman maktul’ün eşine hiç bir Hıristiyan’ın Türk topraklarına defnedilmemesi gerektiğini söylemiştir. Ancak, Alman Hükümeti ve Türk Hükümeti yetkilileri arasındaki müzakerelerden sonra, maktul Malatya’da bulunan özel bir Ermeni mezarlığına defnedilmiştir.

Ekim 2006’da bir savcı Hıristiyanlığa geçerek dinlerini değiştiren iki (Müslüman) kişiyi 301. Maddeyi (“Türklüğe hakaret”) ihlal etmek, İslam’a karşı kışkırtmak ve bir İncil yazışma kursu için özel vatandaşlar hakkında veri biriktirmekle suçlayarak, bu şahıslara karşı dava açmıştır. Suçlu buldukları takdirde şahıslar 6 ay ile 3 yıl arası hapis cezasına çarptırılabilirler. Davalıların Silivri’de ilkokul ve lise öğrencilerine yavaşarak onları Hıristiyanlığa geçmeye teşvik ettiklerinin bildirilmesi üzerine, Polis kişilerden birinin evini aramış, sonra bürolarına giderek iki bilgisayar ile birlikte, kitaplar ve yazılara el koymuştur. Üç davacı, Hıristiyanların İslam’ı “ilkel ve yapay bir din” olarak tanımladığının ve Türkleri de “lanetlenmiş insanlar” olarak tarif ettiklerini iddia etmişlerdir. Sanıklar tüm suçlamaları reddetmiştir. Rapor hazırlanması sırasında da bu dava devam etmekteydi.

Müslümanlar, Hıristiyanlar, Bahaîler ve diğer dinî cemaat üyelerinin bir kısmı toplumsal kuşku ve güvensizliğe maruz kalmıştır.

Yahudi ve Hıristiyan mezheplerinin çoğu, dinlerini özgürce yaşamış ve günlük yaşamda din ayrımcılığı ile çok fazla karşılaşmadıklarını açıklamışlardır. Ancak İslamiyet’ten vazgeçip başka bir dini seçen vatandaşlar, sosyal tacizin çeşitli biçimlerine sık sık maruz kalmış veya aile ve komşularından baskı görmüştür.

Gayrimüslimlerin dini propaganda yapması toplumsal olarak kabul edilmemekle birlikte, bazen de tehlikeli olmaktadır.Çeşitli

gazeteler ve televizyonlar, düzenli olarak Hıristiyan karşıtı yayınlarla yer vermiş ve en az bir belediye misyonerlik karşıtı yayınlar dağıtmıştır. Misyonerlik ve Hıristiyanlık karşıtı söylemler hükümet yetkililerince ve Hürriyet ve Milliyet gibi ulusal medya kaynaklarınınca devam etmiş benziyor. Diyanet İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Mehmet Aydın gibi hükümet bakanları misyonerleri “bölücü ve yıkıcı” olarak tanımlamıştır.

Rapor döneminde din motivasyonlu cinayetlerin olduğu bildirilmiştir.

18 Nisan 2007’de Malatya’da bulunan Protestan kilisesi cemaati mensuplarından, biri Alman üç kişi, Hıristiyanlık hakkında yayın yapan bir şirketin bürosunda işkence yapıldıktan sonra öldürüldü.

Ekim 2006’da yerel bir mahkeme, Şubat 2006’da Trabzon’da kilise ayininden sonra dua eden Katolik Rahip Andrea Santoro’ya suikast düzenleyen 16 yaşındaki bir genci suçlu bularak, tahliye ihtimali olmaksızın müebbet hapis cezasına çarptırdı. Saldırganın yaşının 18’den küçük olması nedeniyle, cezası sonradan 18 yıl 10 aya indirildi. Rapor döneminde kişilere yönelik din motivasyonlu birçok saldırılar olmuştur. 28 Mayıs 2007 tarihinde ülkeyi ziyaret eden iki Gürcü rahip, misyoner oldukları düşünüldüğü için Artvin’de dövüldüler. Şubat 2007’de Hrant Dink suikastının 40. gününde yapılan anma törenlerinden sonra iki kişi havaya ateş açmıştı. Zanlılar olaydan kısa bir süre sonra gözaltına alınmış ve iddialara göre ifadelerinde asıl hedeflerinin töreni yöneten Ermeni Patriği Mesrob II olduğunu kaydetmişlerdir.

2006 Aralık ayında Tepebaşı belediyesinde Eskişehir kilisesi papazı bir parkta çok şiddetli bir biçimde dövülmüştür. Kilise, “şehrin imajına zarar vermek istemedikleri” gerekçesiyle olayı bildirmemiş ve suç duyurusunda bulunmamıştır. Eylül 2006’da bir Amerikalı misyoner ile beş evanjelist fiziksel saldırıya maruz kalmış, ancak saldırıdan sadece küçük yaralar alarak kurtulmuşlardır. Yerel polis, Hıristiyanların olay yeri yakınında bulunan bir hastanede tedavi olmaları için yardımcı olmuştur.

2 Temmuz 2006’da Atilla Nuran isimli bir şizofren hastası Samsun’da Fransız Katolik bir rahibi bıçakladı. Polis, sorgulamasından sonra Nuran ceza mahkemesine çıkarıldı ve psikiyatrik değerlendirme yapılmak üzere bir ruh sağlığı hastanesine sevk edildi. Nuran, 1998 yılından beri rahibin kilisesini ziyaret ettiğini ve kilisenin

Müslüman gençleri Hıristiyanlaştırmaya çalıştığını iddia etti. O zamandan bu yana kilisenin avukatı, kiliseyi karalamaya çalıştığı gerekçesiyle Nuran’a karşı açtığı davaları kazanmıştır.

Mart 2006’da bir saldırgan Mersin’de bir Katolik Kilisesine girerek kilise cemaatini bıçakla tehdit etti ve Hıristiyanlık karşıtı sloganlar attı. Polis olay yerine gelip saldırganı gözaltına aldı. Kilisenin suç duyurusunda bulunmamasına rağmen, saldırgan kiliseden bir cep telefonu çalmak suçundan bir mahkeme tarafından suçlu bulundu; halen 6 yıl hapis cezası çekmektedir.

Şubat 2006’da bir grup genç erkek, İzmir’de bir Katolik rahibi dövdü ve ölümle tehdit etti. Saldırganlar Hıristiyanlık karşıtı sloganlar atarak “Türkiye’yi gayri Müslimlerden arındırmak” istediklerini söylediler. Rapor döneminin sonuna kadar yetkililer tarafından şüphelilere karşı dava açmamıştı.

Ocak 2006’da beş saldırgan Adana’da Protestan kilise lideri Kamil Kiroğlu’nu şiddetli biçimde dövdü. Saldırganlardan biri bıçak çekerek Kiroğlu’nu, Hıristiyanlığı reddetmezse, öldürmekle tehdit etti. Hükümet, olayla ilgili soruşturma açmadı ve herhangi birini tutuklamadı; Kiroğlu da suç duyurusunda bulunmadı.

Rapor döneminde ayrıca mülke yönelik, din motivasyonlu birçok saldırı olmuştur. Mayıs 2007’de Tepebaşı belediyesindeki Eskişehir kilisesine üç saldırının yapıldığı bildirilmiştir. 19 Mayıs’ta kiliseye Molotof kokteyl ile saldırılmıştır; ondan önceki (ikinci) olay binayı gözetleyen polisin, görev yerinden şehrin başka bir yerindeki bir olay ile ilgilenmek üzere ayrıldığı sırada gerçekleşmiştir. Kilise, devletten korunma talebinde bulunmasına rağmen taleplerinin ciddiye alınmadığını iddia ediyor. Mayıs 2007’nin ilk günlerinde kundaklama teşebbüsü olmuş, ancak yangın erken fark edilmiş ve bina az derecede hasar almıştır.

21 Nisan 2007’de Ankara’daki Uluslararası Protestan Kilisesine Molotof kokteylleri ile bombalı saldırılar düzenlenmiş, yerel polis ivedilikle saldırının soruşturmasını başlatmıştır. Mart 2007’de, Mardin’in Midyat ilçesinde Süryani Kiliseler Vakfı Başkanlığı bahçesine bir el bombası atılmış, polis soruşturma başlatmıştır. Ancak olaydan sonra gözaltına alınan herhangi bir şüpheli bildirilmemiştir. 28 Ocak 2007 Pazar günü, sabahın erken saatlerinde Samsun’daki Agape Kilisesi Vakfına vandallar tarafından düzenlenen saldırıda kilise camları taşlarla kırılmış ve spreylere boyayla sokak levhaları tahrip edilmiştir. Rahip kilisenin içine bir not bırakıldığını, ancak polisin notu “önemsiz” olduğu gerekçesiyle kendisine göstermeyi

reddettiğini kaydetmiştir. Emniyet müdürü notun resmi soruşturma kapsamına alınmasını reddetmiştir. Saldırıdan dört gün önce Karadeniz bölgesindeki “Kuzeyhaber” isimli İnternet sitesinde, Samsun’da Hıristiyanlığın yaygınlaşmasını durdurma çabalarını öven bir yazı yayımlanmıştır.

Haftalar boyu tekrarlanan taş atma ve taciz olaylarından sonra, 4 Kasım 2006’da İzmir’deki Ödemiş Protestan Kilisesine Molotof kokteyllerle saldırı düzenlenmiştir. Kilise törenlerine vatandaşlar tarafından müdahale olayları olmuştur. Mayıs 2006’da Bergama’da tarihi bir kilisede gerçekleşen Rum Ortodoks Hıristiyan ayini, bir grup milliyetçi ve solcu protestocu tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Nisan 2006 Diyarbakır’daki Süryani merkezine giren bir grup genç erkek, kilise cemaatine tehditler savurmuştur. Polis, olaydan bir kaç gün sonra gerçekleşen Paskalya törenlerine kadar kilisenin bulunduğu bölgeye devriye göndermeyi kabul etmemiştir.

Hıristiyan Amerikan vatandaşlarına karşı yapılan ölüm tehditleri halen bir kaygı konusudur. Örneğin ülkede yaşayan Hıristiyan Amerikalılar dinlerinden ötürü, ülkelerine dönmedikleri takdirde öldürüleceklerine dair, mektup ve telesekreterlerine bırakılan notlar yolu ile tehditler almışlardır.

Malatya cinayetlerinin geniş çapta kınanmasına rağmen, Protestanlara karşı tehditler ve şiddet teşebbüsleri belgelenmeye devam etmektedir. Biri Diyarbakır’da, diğeri Samsun’da olmak üzere iki rahip taciz hedefi olduklarını ve öldürülebilecekleri korkusuyla yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Samsun’da bir kilisenin rahibi son birkaç yılda birçok ölüm tehdidi almıştır. Aynı rahip, raporun kapsadığı dönemde ülkeyi terk etmediği takdirde “Malatya’da beter olur” sözleriyle tehdit edilmiştir. Kilisesine saldırı düzenlendiği 28 Ocak 2007 tarihinde ise elektronik posta yolu ile iki ölüm tehdidi almıştır. Bunlardan biri Türk İntikam Tugayı imzasını taşımaktaydı. Bir elektronik postada ölümle tehdit ediliyor, bir diğeri ise cemaatine sövülüyordu. Daha önce de kiliseye bir düzine taşlama saldırısı düzenlenmişti ve her hafta e-posta tehdidi geliyordu.

Ayrıca belgelenmiş olan dinsel ayrımcılık ve nefret gösterileri mevcuttur. Malatya cinayetleri zanlısı Emre Günaydın Mayıs 2007’deki ifadesinde, asıl amacının maktulleri korkutarak propaganda yapmalarını engellemek olduğunu, ancak onların, “sonunda, herkes İsa’ya tapacaktır” demeleri üzerine çok sinirlendiğini ve

bu nedenle hareketlerini kontrol edemediğini söylediği belirtiliyor. Zanlı, aynı zamanda bir başka Hıristiyan’ı da öldürmeyi planladığını açıkladı. Bir gazetenin yazı işleri müdürü, ifadenin bir nüshasının yerel emniyet görevlileri tarafından kendisine verildiğini kaydederek, hedeflenen mağdurun ismi de dahil olmak üzere ifadeyi yayımladı.”²⁶⁴

---

²⁶⁴ 14 Eylül 2007 tarihinde yayımlanan 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu-ABD

GAYRİMÜSLİMLERE YÖNELİK DİNİ AYRIMCILIK HAKKINDA BEYANLAR

1-AGOS GAZETESİ- Etyen MAHÇUPYAN - YAZAR

(Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“En kolay yollardan birisi geçmişî unutmak. İsimlerin unutulmasıyla olmuyor, isimleri değiştiriyorsunuz, sokak isimlerini bile...

Soru: Tek tiplerirme mi?

100 yıl önce 3000'e yakın kilise vardı. şu anda 30'a yakın kilise var. Kiliseyi gördüğünüzde dahi görüşünüz değişir, farklılaşır. Biri karşınıza çıkıp da garip bir isim söylüyorsa “Sen kimsin? Sen ne biçim Türksün?” denir. Bu somut olarak bir devlet politikası, toplumun da çok çabuk uyduğu bir politika. Toplumunu suçsuzlaştırmak mümkün değil. Ulus devletler kurulduğu zaman kendilerine ait bir grup insan tanımı yapıyorlar. O andan itibaren o insanların daha üst düzey vatandaş olduğu bir cumhuriyet anlayışı ortaya çıkıyor. Türkiye’de bir de laiklik anlayışı var. Bu da işi daha çetrefilli hale getiriyor. O zaman isimlerle ilgili sorunlar dahi oluşabiliyor. İnsanlar tabi Ermeniler ve gayrimüslimler kendilerinin isimlerinin sorulmasından hoşlanmıyorlar, sırf bu nedenle.

Soru: Devlet Kurumları, kamu makamları ve bağlamda memurların bir işlem yaparken Ermeniler’e tavrı nasıl oluyor?

Oradaki memurun tavrı ile çok alakalı bir durum. Genel olarak seni yabancılaştırmayı kabul eden bir atmosferin olması, o adamın işte aktör olması ve onu bu aktörlüğe zorlayan nedenler farklı. Bu sadece psikolojik olay değil, burada rant da var. Sistem ırkçılığa gizli ve yüzeysel müsaade ediyorsa cezasız kalıyor, cezasız kaldıkça rant görüyor.

İki milyon kişinin mal varlığı vakıflar yoluyla sadece 50 bin kişinin üstünde. Sadece devlet değil, bir sürü mafya var. Bir isimden hareketle başlıyorsun ama nerede duracağını belli değil. O isme sahip olan insan -suiistimal edilebilir insan- olarak görülüyor, bir ta-

raftan da; bunlara da göz yumuluyor.

Her yerde gerçek standarttan yararlanamamış oluyor. Bazen de kendin kullanabileceksen bu haktan imtina ediyorsun, tedirginsin ve korkuyorsun, haklı olduğun halde müracaat etmiyorsun. 50 lira fazla verip “ne olur ne olmaz” diyerek vazgeçiyorsun.

Soru: İsmi değiştirmek isteyenler var mı?

Çocuklarına özellikle Türk ismi koyanlar var. Belli bir noktadan sonra isim değiştirmek isteyenler var. Birçok insan iki isim taşıyor. Biri gayrimüslim, işine geldiğinde onu, gelmediğinde diğerini kullanıyor. Kendini korumak için. Bu koruma medya ile de ilgili. Medya yazıyor “Yahudi iş adamı”. Ama “Türk iş adamı” yazmıyor. O insan da Türk ismi alıyor. Fakat birçok insan da onun Yahudi olduğunu biliyor.

Soru: Kamu makamlarının yaptığı eylem ve işlemlerde Agos ile diğer gazeteler arasında farklı muamele yapıldığından söz edebilir misiniz?

Aynı haberin tıpatıp aynısını biz bastığımızda 301 ile ilgili dava açılıyor. O çok açık. Bunun niçin böyle olduğunu sorduğumuzda, savcılık “hakkınızda şikayet var” diyor. Ama hiçbir zaman Hürriyet ve Sabah ile ilgili şikayet olmuyor. “Niçin şikayet etmek ihtiyacı hissediyorlar?” Soru, bu. İnsanlar Agos’u şikayet etmek istiyorlar.

Şu ana kadar gözlemleyebildiğimiz kadarı ile insanların dile getiremediği sorunlar var. Ayrımcılıkta gözle görülür şeyler yok ama biz buradan dışlanırsınız korkusu var.

En önemlisi hakkını aramaktan vazgeçmektir. Kişi bunun sistematik olduğunu düşündüğünde sadece Ermeniler değil ayrımcılığa maruz kalan herkes için geçerli. Devlet bunu defalarca kanıtladı. Devlet dönme listelerini Varlık Dergisi’nde yayınladı. Dedesinin babası dönmüş, adam o zaman öğrendi dönme olduğunu. Devlet böyle davranınca vatandaş da tedirgin ve korkak olacaktır. Devlet bunu takip ediyor.

Soru: 1939’un zihniyeti devam ediyor mu?

Elbette. Komisyonu yeni lağvedildi. Arşivi yok, hiçbir şey bulamıyorsunuz. Tek tek insanların hayatında etkili olmuyor bu. Zaten günlük hayatta devlet ile fazla karşılaşmıyorlar.

Geçmiş görüşmelerimizde araştırdığımız konu üzerinde çok zorlanmışlar. Kendiliğinden de olsa haklarını arama bilinci oluşmuş.

Ermeniler de Mazlumder'i biliyor, Mazlumder de değişti. Hak arama bilinci kendiliğinden oluşmuş değil. İnsan hakları dernekleri var artık. Çok daha cemaatçi yapıdan, 10 yıl içinde evrensel bir yapıya geldi. Herkesi temsil etme şekline büründü.

Soru: Bürokrasi kaldırıldı mı?

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tavrı bile değişti artık. Geçenlerde bir sergi yapmışlar. İyi bakabildikleri vakıf binaları ile bakamadıklarını karşılaştırmışlar. Bu da insanlara cesaret veriyor. Türkiye'de her kesimden gençler diğer kesimden gençlerle müzik vb. aktiviteler yapabiliyorlar. Birbirlerini tanımaya başladılar. Tanıdıkça korkular kalkıyor.

Eğitim:

Bir okulda müdür yardımcısı Müslüman-Türk, okul müdürü Ermeni ise Müslüman-Türk olan diğerinin sicil amiri. Devlet, okul müdürü olan Ermeni'nin yeterince Türk vatandaşı olduğunu kabul etmediği için oraya gerçek Türk vatandaşı atıyor. Zorunlu olarak yazılması gereken kompozisyonlar var. Tarih, vatandaşlık bilgisi vb. derslerde Ermenilerin adı geçtiği zaman kullanılan kavramlar çocuk psikolojisinden anlamayan bir kişi. Anlattığı tarih de yanlış bir kere. Çocuk Türk düşmanı değil iken, Türk düşmanı olabilir. Belki de devletin Ermenileri Türk düşmanı yapmak isteği bu. Çocuklar boşlukta yaşamadığı için düşman olabilir. Şu Ergenekon hikayesinin düzeyi ne ise devlet davranışlarının düzeyi de o. Pek düzeyli değil. Bakanlığının yaptığı işi gösteriyorsunuz, utarıyor, şaşırtıyor adam ama onun bakanlığının yaptığı iş o. İş bir adamın elinde kalıyor. Bürokrasi alışkanlıkların içinden geliyor. Boş bıraktığınız zaman onu yapıyor. 20 yıl boyunca Ermeni = kahpe! Normalde içine girmiş ayrımcılık. Siyasi irade ve müdahale gerektirmiyor.

Ermeni okuluna çocuğunuzu göndermek için Ermeni olduğunuzu ispat etmeniz gerekir. Müslüman - Türk anne baba iyi bir eğitim için Ermeni okuluna gönderemiyor. Eğitim bakanlığının eşit bir okulu olmasına rağmen mümkün olduğu kadar devlet az insanın Ermeni okuluna gitmesini, az kişinin Ermenice öğrenmesini istiyor. Az insanın kendi kültürü içinde yetişmesini istiyor. Ayrımcılık işin kendisi. Ayrımcılık devlet mantığının parçası olarak kurulmuş. Yani ayrımcılık var olanın üzerinde onu bozan bir şey değil. Her alan-

da böyle, normal bu. Oradan gelen bir kültür İttihat Terakki ile, Türkçülükle başlamış. Belki 20-30 sene bütün bu kavramlar Osmanlılık, Türkçülük birbiri içine geçtiği Cumhuriyet ile beraber sistemleşiyor. Sistemleştiğinde konulara giriyor. Çeşitliliği hazmedemeyenler bunu istemiyor. Bütün ulus devletler ayrımcı aslında. Hepsinin içinde bir sürü karışıklıklar var. Herkesin benzeyemeyeceğini anladığınız anda ayrımcılığa başlıyorsunuz. Bunu daha akılcıca yapanlar var, mesela Fransa Fransız olmayı özendiriyor. Karsikalılar kendileri Fransız olmayı istiyor. Türkiye’deki kültür İslami kültürdür. Türklüğü İslam ile bağdaştırabildiğinde daha farklı olabilirdi. Osmanlı’dan geçiş daha yumuşak olabilirdi.

Vatandaş olmanız yeterli olmuyor. 1930’larda eleman arayan kurumların ilanlarında T.C. vatandaşı olmak ve Türk olmak bakanlık ilanında yer alıyor. Açık bir durum bu. Hamdullah Suphi’nin yüz kızartıcı konuşmaları var. “Bunları da mı Türk sayacağız” diyor. Bütün meclis de alkışlıyor. Osmanlı’dan bu açıdan bir gerilemedir. Ne olursa olsun çoğulculuğu taşıyamamış bir yapıyız. Milliyetçilik bir hastalık. Batı hastalanıyor, hemen çözüyor. Başka bir şeye geçiyor. Doğu bu kadar hızlı çözüm üretmiyor.

Batıda toplumların devletten ayrı bir kişiliği var. Bu da siyasete müdahaleci kişilerin öz güveninden çıkıyor. Kendi sorunlarına neşter atabilme geleneğinden geliyor. Bizdeki toplum seyirci. Doğruyu yanlış biliyor ama müdahale edecek birini arıyor. Kamusal alana çıkıp iş yapan bir toplum değil. Risk almak istemiyor. Osmanlı’dan gelen bir anlayış “aman jandarma vb. gelmesin, devlet buraya uğramasın”. Bugün laik kesimin “ne şeriatçiyiz ne darbeciyiz” söyleminin en nötr sembolü. Bayrak bir şey söylemez. bir cemaat olduğunuzda tehlikenin nereden geldiği belli olmaz. Varlık vergisi değişir ve vatandaşlara değişik miktarlar belirlenir. İtiraz hakkınız yok. Batıda da milliyetçilik var ama orada hukuk da var. Burada yargı sistemi devlet baskısının uzantısı. Hukuku olmayan modern devlet değildir. Hukuku olacak, ondan sonra modern devlet sorunlarını tartışacağız. Aslında biz burada mülteciyiz. Potansiyel suçlu gözüyle bakılıyor bize. Devletin koymak istediği kimliğin hiçbir temeli ve kültürü yok.

Aktörleştirdiğiniz zaman bunların müsebbibi devlettir. Ama zihniyetten gittiğimizde bizim de bu uygulamaları pekiştiren davranışlarımız var. Yabancılaşma var. Sokakların, kamusal alanların bize ait olmadığı hissine razıyız. “Devlet köye inmesin” psikolojisi hala devam ediyor. T.C. vatandaşlarında “vatandaş olma korkusu”

var. Vatandaş olma, düşündüğünü söyleme hakkı sağlar. Siz bu hakkı kullanmadığınızda oluşan boşluğu devlet dolduruyor.

Misyonerler geçmişte çok sayıda bu topraklarda vardı. Misyonerlere çok alışık bir toplum bu. Şu anda misyonerlik bir tehdit olarak görülüyor. Müslümanlar da gittikleri yerde misyonerlik yapıyor. Dindarların hemen hemen hepsi bunların tehdit olmadığını söyledi. Laik kesimdeki insanlar bunun büyük bir tehlike olduğunu söylüyor. Ayrımcılık yokken bile ayrımcılık hissediyorlar”

2-SEVAN NİŞANYAN – YAZAR

(15.05.2008 tarihinde İzmir / Şirince’de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

SORU: Türkiye’de, toplumsal durum açısından son yaşanan olaylarla birlikte değerlendirdiğinizde, toplumsal tablo nasıl görünüyor? Sosyal psikoloji anlamında değerlendirmeleriniz nelerdir?

“Birincisi Türkiye’de Cumhuriyet’ in kurucu ideolojisi olağanüstü dar bir vatandaşlık tanımı yapmıştır. Bu tanıma sığmayan herkesi dışlamak, düşman ilan etmek, kuşkulu ilan etmek, onlara bilinçli veya bilinçsiz sürekli olarak hakaret etmek gibi bir tavır içinde olmuştur. Bu ideolojiyi içselleştiren kesimlerde, devlet ideolojisini benimsemiş kesimlerde kamu sektörünün çok önemli bir kısmında, kamu yöneticileri ve bir şekilde yarı aydın dediğimiz kesimde bu bakış açısı çok güçlüdür. Çok inanarak, ‘vatanımız düşmanlarla çevrili her an bir düşman saldırısı altındayız ve bizim gibi olmayan cumhuriyetin üniformasını giymeyen herkes potansiyel düşmandır’ bakış açısına sahiptir. Bu problemin bir yanındır. Diğer yanında geniş halk kitlesinde ise büyük bir cehalet söz konusu. Yani kasıtlı ve saldırgan bir düşmanlıktan sonra bilmemekten ileri gelen, çok dar bir dünyada yaşamaktan ileri gelen, dünyayı yeterince tanımamaktan ileri gelen ‘bizim, biz ve bizimkiler köylüydü, amca, dayı ,bizim mahalleli dışında herkes, ne olacağı belli olmayan bir yaratıktır’ gibi bir korku var insanların içinde. İkincisi; çoğu zaman kendini çok sevimli şekillerde ifade eder. Yani karşısında kendi gibi olmayan biri, ya da Müslüman olmayan biriyle ya da kendi gibi davranmayan biriyle, yaşam tarzı aynı olmayan biriyle karşılaştığında önce bir korku ve merakla yaklaşırlar. Hani çocuklar gelirler ya insana; hakikaten insan mı? ya da canavar mı? kuşkusuyula. Bir iletişim kurmaya çalışırlar, anlamaya çalışırlar. “Nasıl düşünüyor bu yaratık? ‘ gibisinden.. Marslı ile karşılaştıklarında nasıl bir tepki gösterirseniz, ona benzer bir tepki gösterirler. Dost olmak

amacıyla yaklaşırlar, ama en ufak bir kuşku, yanlış, herhangi bir nedenle riskli bir davranış gördüğü anda birden düşman oluverirler. Anlatabiliyor muyum? Bu iki olayı birbirinden ayırt etmek lazım. Yani resmi ideolojinin sistemli olarak beslediği kasıtlı düşmanlık düşüncesi ile halk arasında daha çok derin bir cahillikten kaynaklanan merak karışımı hadiseyi ayırt etmek lazım.

Beyan: Şimdi, daha önce pek tanıklık etmediğimiz cinayetler var. Rahip cinayetleri... Ulus devletin meşru kabul ettiği kalıplar dışındaki etnik - dinsel gruplara yönelik, toplumunda tepkisini ifade eden eylemler...

Birkaç şeyi birbirinden ayıralım. Şöyle söyleyeyim; teker teker, grup grup gidelim. Türkiye’nin yerli gayrimüslimlerine karşı örgütlü ve yaygın düşmanlık ciddi bir şekilde azalmıştır. Yani 1940’larla yada 60’larla bu günü kıyasladığımız zaman iş kötüye gidiyor demek haksızlık olur. 1940’larda her Allah’ın günü ‘Gayrimüslimler üniversitelere alınmasın, atılsın; hepsi birden sınır dışı edilsin’ gibi kampanyalar gayet pervasızca ve açıkça yapılabiliyordu. Bugün böyle bir şey yok. Hrant Dink cinayeti vs. gibi olaylar şöyledir: tabi bir özgürlük ortamı olunca da gayrimüslimler de çizmeyi aşmaya başlıyorlar! Bir yerde daha özgür davranmaya başlıyorlar! 10 sene 20 sene 30 sene önce akıllarına bile getirmeyecekleri bir rahatlıkla davranmaya başlıyorlar, bazı insanlar da buna çok sinir oluyor tabi. Bu anlamda Hrant Dink cinayetinin ben münferit bir vaka olduğunu düşünüyorum. Samimi olarak böyle düşünüyorum. Yani “artık bunlarda çizmeyi aştı gebertin pezevenği” dedi birileri. Ve bu kişi omzunda bolca kalabalığı olan bir kişidir; ve adamcağız kim vurduya gitti. Olay bu. İki; bunlar tamamen bağımsız bir olay. Türkiye’de son yıllarda gitgide artan yeni Hıristiyanlık hareketi var. Yani bu toplumda ciddi bir manevi arayış olduğunu hepimiz görüyoruz. Yani bu, büyük çoğunluk açısından İslamiyet’e dönüş şeklinde tezahür ediyor. Fakat bunun yanında diğer yolları arayanlar da arttı. Hıristiyanlığa dönüş hadisesi de var, bir de ne Hıristiyanlık ne Müslümanlık, yeni tür mistik hareketlere ilgi çok arttı toplumda. Anladığım kadarıyla genel kurmaydan kaynaklanan veya doğrudan doğruya askeriyeden kaynaklanan bir anti misyoner, anti Hıristiyan bir örgütlenme var Türkiye’de. Malatya’daki olay, Trabzon’daki olay, İzmir’deki olay. Onlar örgütlü bir hareket..Yani örgütlü bir hareketin tüm izlerini gösteriyorlar. Ve orda çok açık bir şekilde, yani bildiğimiz... Jandarmaya ne tür genelgeler geldiğini de biliyorum. Jandarmayla diyalogum iyidir. Yani

merkezden 'aman! bu misyoner diye tanımlanan hareketler izlensin, kontrol edilsin' vs. vs. gibi çok kesin bir baskı var. Bu tamamen yasa dışıdır. Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre misyonerlik tamamen serbesttir. Anayasamızca da teminat altına alınmış bir davranış biçimidir. Kaldı ki olay misyonerlik diye de adlandırılmaz diye düşünüyorum. Çünkü ciddi bir talep var toplumda. Böyle bir sürü genç var. İki tane genç kız biliyorum oranın köylüsü bunlar... Üniversitesinden mezun olmuş "Sevan abi biz Hıristiyan olmaya karar verdik bize bir yardımcı olur musun?" diye geldiler bunlar. Gidin başımdan dedim. Kendim bir Hıristiyan olayım da sonra size yardımcı olurum dedim. Ama bizim yerli Hıristiyanlık dediğimiz Ermenilik bambaşka bir hadisedir. Gelenek hadisesidir. Oysaki Katolik Protestan vs. hadiselerinin de ciddi bir yeni Hıristiyanlık hadisesi vardır. Her yerde görüyoruz bunu. Selçuk, İzmir, Mersin, Adana, Samsun, Kahta, Adıyaman gibi yerlerde "yeter artık bu memleket yenilir, çözüm bulalım" diyen genç bir kesim var. Ve bunlara karşı bir milli güvenlik kurumundan veya ona benzer bir yerden kaynaklanan sistemli ve yasa dışı bir baskı var.

Beyan: 115 yaşında ölen bir dedem var. Ben aslen Kürdüm; söylediği bir hikaye vardı. Benim ninem de tecrit döneminde kalanlardan birisi..

S.NİŞANYAN: Tamam. Zaten ninesi Ermeni olmayan kimse çıkmıyor, ama dedesi Ermeni olan hiç yok farkındaysan.

SORU: Cumhuriyetin kuruluşundan buyana etnik ve dinsel ayrımcılığın besleyen bu tabloda bir değişiklik var mı? Toplumsal önyargılar anlamında?

S.NİŞANYAN: Resmi ideoloji büyük bir inatla, akıl almaz bir inatla değişmemekte ısrar ediyor. Yani bütün algı kapılarını kapadı, 'hiç bir şey öğrenmeyeceğiz, hiçbir şeyi unutmayacağız' gibi bir tavır içine girdi. Bu bir güç belirtisi değildir, bu bir zaaf belirtisidir. Bir yenilgi belirtisidir. Büyük bir hızla uçuruma yuvarlanan birisi böyle bir tavır içine girer. Kendine güveni olan daha esnek davranır. Yani koşullara göre 'yenileyelim, değiştirelim, Atatürkçülüğün eskiyen kısımlarını atalım' falan der. Kendine güvensizlik veya yenilgi duygusudur ki; bu adamları böyle saldırgan ve fanatik hale getiriyor. Dolayısıyla iyimser olmak lazım. Eski teranelere çok fazla kulak asmayan, çok fazla takmayan yepyeni bir gençlik kuşağı yetişiyor. Başka kültürel verilerle beslenen, okulda öğrendiklerini, 23 Nisan, 19 Mayıs zevzekliklerini gülünç bulan, bunları ciddiye almayan, içselleştirmeyen çok geniş bir yeni kuşak yetişiyor. Bu yeni

kuşak çok cahil yetişiyor. Çok bilgisiz. Dolayısıyla bir yandan korkuyorum. Çünkü bu kadar bilgisiz ve dinamik kesimin nereye gideceği belli olmaz. Pat diye acayip yerlere sapabilir. Yani bir beladan kurtulurken başka belalara da savrulabiliriz. Dolayısıyla böyle bir tehlike vardır. Fakat ben resmi ideolojinin günlerinin sayılı olduğuna inanıyorum. 1920’lerde, 30’larda kurulmuş olan sistem bugün çok feci surette artık teklemektedir. Ve son çığıklarını atıyor, çok bağırdığı için de çok sesi çıkıyor. Fakat bunlar sağlıklı bağırışlar değil...

SORU: Türkiye de toplumun önemli bir kesimi kendini Müslüman diye tanımlıyor. Bir açıdan da bu sosyolojik olarak anlaşılabilir bir şey değil midir?

S.NİŞANYAN: Dünyanın her yerinde olduğu gibi kâğıt üzerindeki dinle, o dini hayatındaki problemlerin çözümü olarak gören, dini ideoloji ya da dini, ciddiye alma arasında ciddi bir uçurum var. Bir ülkenin toplumunda yüzde 95’i ya da 97’si Hıristiyan ama Hıristiyanlığı ciddiye alan ve bunu topluma ilişkin, kendi hayatına ilişkin, ahlaki davranış normlarına ilişkin her şeyin anahtarı ve çözümü olarak gören kesim ya yüzde 20 ya da yüzde 30’dur. Türkiye’de bundan çok farklı olduğunu tahmin etmiyorum, toplumsal düzen açısından. Bir takım insanlar için din çok önemli çözüm. Bir takım insanlar içinse folklorik bir öge, cenazede düğünde hatırlanacak, dedesinden öğrendiği, hayatının küçük bir ögesi.

Şimdi size karmaşık bir cevap vereceğim; herhangi bir nedenle biri size vurmak istediği zaman anında haklı! Yani gayrimüslim olmanız eline bir koz gibi geçer ve bunu size karşı kullanmaya çalışır. Yani durup dururken ‘bu adam Ermenidir, ezelim’ deyip bu insanlar gelmedi benim üzerime. Yani birtakım insanların nasırına bastık.. Burada bir müze müdürü vardı onun etkisinde kalan bir kaymakam vardı, bunları biz kurcaladık onları rahatsız ettik. Bunun üzerine ‘vay bu adam Ermenidir, burada Ermeni köyü yapmak istiyor’ diye, insanları bizim üzerimize sevk etmeye çalıştılar. Bunların cephaneliğinde bir silahtır senin Gayrimüslim olman. Ve mevcut ideoloji bunlara karşı tamamen destek olduğu için ve insanların vicdanlarında buna karşı cevap mevcut olmadığı için. Müze müdürü kalkıp ‘bu p...

Ermenidir, evimiz için tehlikelidir, zaten vatana millete de zarar-

lıdır!' dediği anda insanlar buna cevap veremiyorlar. Dolayısıyla 'aaa ben aslında Sevan beyi severim ama neyse ben bir müddet bu işin dışında kalayım' duygusuna kapılıyorlar. Çok tehlikeli bir şey. Bir tarafta koskoca devletin ve Atatürk'ün gücü var. Öbür tarafta Allah'ın Ermeni'si var! Yani biliyorlar bu Ermeni aslında kötü bir adam değil. Burada birçok kişiyle iyi ilişkilerim var ama o dönem herkes elini ayağını çekti. Çünkü 'yok kardeşim, senin bu dediğin yanlıştır, Ermeni olsa ne fark eder ki? O da bizim vatandaşımız değil mi?' diyebilecek ve bunu kuvvetli bir şekilde söyleyecek alternatif bir şey yok kafasında. Bir dayanak yok. Bir model yok Vicdani, teorik dayanak yok. Yine böyle noktalarda gelip bizi en azından teselli etmeye çalışan 'aslında biz sizin iyi olduğunuzu biliyoruz' diyenler, yine Müslümanlar oldu. Çünkü Müslümanlığın zayıf da olsa (bunu vurguluyorum) zayıf da olsa; bu yönde bir tavrı var. Cumhuriyetin eğitimiyle yetişmiş kuşaklarla böyle bir düşmanlığa cevap verecek teorik bir zemin yok. 'Demokrasi' ya da 'insan hakları' diye bir kavramın Türkiye'de hiç bir ağırlığı yoktur. Manevi ya da vicdani bir derinliği yoktur. Kimse kalkıp; 'Ey müze müdürü, ey kaymakam, insanların doğuştan gelen belli birtakım hakları vardır, dolayısıyla sen böyle şeyler söyleyemezsin.' diyebilecek bir eğitim formasyonu, böyle bir alternatif yok. Bunlar mühim şeyler. Bu ülkenin kurucu bir ideolojisi var. İlkokul 1. sınıftan itibaren başına adeta takır takır kazılan bir ideoloji var. Hazır ideolojik şablonların dışına çıkmak, bunların dışında alternatif aramak çok zor şeyler. Bırak normal vatandaş; en okumuşu bile böyle maceralara girmez. Temel yargıları sorgulamak çok zahmetli iş. Çok güçlü olmayı gerektiren bir şey. Birine dayanarak ancak sorgulayabilirsin. Bir takım insanlar Allah'a Muhammed'e dayandırarak ancak sorgular. Bu daha pratik ve çok kolay bir kaçış. Bir zamanlar dünya devrimi ve proletaryasını Marks'a ve Engels'e dayanarak sorgulayabiliyorlardı. Birileri bir Kürt fanatizmine bağlanarak bir takım şeyleri sorgulama gücünü kendilerinde bulabiliyorlar. Ama bana öyle geliyor ki en temel liberal batılı; global bakış açısını içselleştirmiş, bunu hakikaten ideolojik bir dayanak haline getirebilmiş, vicdanını temel haline getirebilmiş insan hemen hemen yoktur Türkiye'de. Öyle bir hareket, alternatif yok.

SORU: Sizce Türkiye'de ayrımcılığa karşı etkin başvuru mekanizmaları, tedbir, cezalandırma sistemleri var mı, yargısal sistem işliyor mu?

S.NİŞANYAN: Yok. Türkiye'de hukuka güven beklememek la-

zım. Yok öyle bir şey. Hukuk sistemi içinde binde bir akıl ya da vicdan sahibi kişiyle karşılaşabiliyorsun. Ama bunlar çok azınlıklar, azınlıkta olmalarının ötesinde ideolojik olarak mahkûm durumdadır. Egemen değiller, kendilerine güvenleri yok. Türkiye’de hukuk sisteminin çözülmüş olması, çökmüş olması bir toplumun başına gelebilecek en büyük felaket. Ve bu konuda ufak tefek tedbirlerle, reformlarla bir yere gidilebileceğini sanmıyorum. Çok temelden çürümüş bir yapıyla karşı karşıyayız. Yani sıfırdan, yeniden kurulması lazım, Türkiye de hukuk ve adalet sistemi.

Somut iki şey söyleyeceğim:

1-AB perspektifini, AB hedefini bu ülkeye çok daha kuvvetli bir biçimde benimsetmemiz lazım. Her düzeyde; sanayide, bankacılıkta, emlakta, eğitimde her şeyden önemlisi bir iç içelik yaratarak bir takım sınırları, bir takım bariyerleri kırmamız lazım.

2- Gitgide artan bir şekilde kafamda bir şey netleşti ki; bu sistemin, bu içindeki menfur sistemin temelinde simgesel bir varlık var. Bu 1920-30 Atatürk. Yani Atatürk tüm bu sistemin kilididir. Onun kırılması lazım. Yani Atatürk hadisesinin, Atatürk’ün kurduğu cumhuriyetin sorgulanması lazım. Açıkça da cesurca sorgulanması lazım. O tabunun kırılması lazım. O tabu kırılmadan, heykeller inmeden hiç bir adım atamayacağız bu memlekette”

3-APE İ.

(Diyarbakır’da Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

75 yaşında. Aslen Sivashlı olup Ermeni kökenlidir. Şu anda Diyarbakır’da yaşıyor ve Ermeni olduğunu toplumsal baskılardan dolayı gizliyor.

“Babam 10 yaşında Müslümanlığı kabul etti. Adı Livan’dır. Ama sonradan Hasan olarak değiştirdi. O ve biz Müslüman’ız. Ben Sivas’a gidip de babamın köyünü görüp de sadece toprağını öpseydim bana yeterdi. Sivas’ın ya Şarkışla ya Zara ya da Hanzra kazalarındanımdır. Babamın köyünün adını biliyorum ama hangi kaza olduğunu nereye bağlı olduğunu bilmiyorum. Hatırlamıyorum. Aradan bir hayli zaman geçti. Mardin’in bir köyünde doğdum. Benim babam ve halam 1915 yılında Ermeni katliamı olunca Mardin’e göç etmek zorunda kalmışlar. Babamın anlattığına göre: Mardin’in içindeki bazı görevliler babamla birlikte 50- 60 kişiyi götürüp Mardin’in bir Ermeni köyüne götürmüşler. Orada derin bir mağara var-

miş. Ve tabi babamgil oraya giderken çıplak ayakla yaya gitmişler ve arabalarla üzerlerine sürmüşler. Onlarda haliyle koşarak gitmeye çalışıyorlarmış. Ve orada bir kuyu varmış. Babamla birlikte giden insanların çoğunu oradaki kuyuya sürmüşler ve birçoğu ölmüş. Babamın demek ki yaşayacak ömrü varmış. Babamı beraberrinde getirmişler. Silah tamir eden biri varmış. O'nun yanına işçi olarak koymuşlar. Gider ekmek falan alır getirir ayak işlerini yaparmış. Oraya silah tamiri yaptırmaya gelmiş bir adam dedi ki bu çocuğu bana verin benim köyümde işlerime baksın. Bana yardım etsin. Sonra babamı vermişler o adama. Babam orada çalışmaya başlamış ve büyüyünce de orada evlendirmişler. Sonra bir gün oraya bir nalbant gelmiş. Babam O'na acaba ailesini sülalesini bulabilir mi diye sormuş, soruşturmuş. Adamda yardımcı olmak istediğini söylemiş. Ve nihayet adam babamın iki tane akrabasına ulaşmış. Ama babamın onların yanına gitmesi mümkün değilmiş. Çünkü işleri çok fazla imiş. Hayvancılık, tarla falan. Babam yanında çalıştığı adamdan izin alabilmek için O'na şöyle söylemiş: Bizim tarlamız siyah bir tarlaydı bizim hayvanlarımız vardı babamı hatırlıyorum gidip arazilerimizi alacağım. Demiş. Adam da tamam git demiş. Nihayet gitmiş babam ve orada akrabalarına kavuşmuş. Babamın akrabaları O'nu görünce amcaoğulları çok sevinmişler ve hemen babamın yırtık olan üstünü başını indirip yakmışlar. Babamı banyo ettirip temiz kıyafetler giydirmişler. Babamı etrafındaki tüm akrabalarıyla tanıştırmışlar. O kadar sevinmişler ki babam oturunca onlarda oturmuşlar. Babam kalkınca onlarda kalkmışlar. Sonra babam onlara babamın akrabalarından/yakın olanlardan kimse hayatta yok mu demiş. Onlarda senin kız kardeşin İstanbul Gedikpaşa'da yaşıyor demişler. Peki demiş: benim babamdan kalan hiç arazi falan yok mu? Köyümün adı da Şenkürek'ti. Aradan 30 -40 sene geçtiği için Ermenilerin tüm malları hazineye kaldırılmış meğerse. Arazilerini alamamış. Babamla birlikte bir adamda göndermişler İstanbul'a kız kardeşini görmeye gitmiş. Halamı Nevriye Sokak 75 numara. Babam söylemişti. Hala aklımda. Gedikpaşa mahallesi. Kapıyı çalmışlar. Kimsin demişler. Müjde sana kardeşini getirdik demişler. Halam ağıt yakmış ve ağlayarak demiş ki kardeşimin kemikleri bile çürümüştür. Hepsini öldürdüler. Tam o sırada kız kardeşim babama öyle bir bakmış ve öyle bir çığlık atmış ki bütün mahalle başlarına toplanıp ne oldu demişler. Babam ve halam birbirlerinin boynuna sarılmış ve o kadar mutlu olmuşlar ki dizleri tutmayarak yere yığılmışlar. Komşular yüzlerine kolonya, su döküp onları kendilerine getirmişler. Eve geçip oturmuşlar. Halam babam-

dan daha büyüktür. Babam sormuş: Abla babadan yakın akrabadan kimse kalmadı mı? Halam: “Abi kesen kestiler vuran vurdular bir adam beni besledi. Ben biraz gözümü açınca kaçtım İstanbul’a yerleştim.” demiş. Halam babama demiş ki “ben sana nasıl inanayım senin kardeşim olduğuna? Babamın adı Malgom, anamın adı Mer-yem, kız kardeşimin adı Azif demiş babam. Halam o zaman tamam deyip yine ağıt yakıp ağlamaya başlamış. Ben babamın köyüne gitmeyi çok istiyorum. Neresi olduğunu bilmiyorum. Ve tek isteğim oranın toprağını öpmek. Yeter ki toprağımı göreyim. O toprağımı öpeyim geleyim başka isteğim yok. O hasreti kalbimden çıkarayım. Siz benim yaramı tazelediniz. (ağlayarak)...” demiştir.

4-MUHSİN BİLAL - Diyarbakır barosuna kayıtlı avukat- Türkiye İnsan Hakları Vakfı yönetim kurulu üyesi)

(15.05.2008 tarihinde Diyarbakır’da Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“1915’te bu topraklarda daha çok yaşlılarımız büyüklerimizle konuştuğumuz zaman şunu ifade ederler: zamanında bu bölgede Ermeniler yaşardı, isimleri şunlardı, kiliseleri vardı, günlük hayatta bizim şöyle ilişkimiz vardı. Karşılıklı komşuluğumuz vardı. Gider gelirdik, ilişkilerimiz şöyle iyiydi, niteliklerine, dürüstlüklerine yada başka meziyetlerine dair bir çok şey söylerlerdi. Bu çerçevede içerisinde bir özel başlık olarak ta hatırlamak istemedikleri hep unutmayı istedikleri bir şey büyüklerin unutmayı telkin ettikleri bir hayattan bahsediyorlar. 1915. 1915’te ne oldu? Öncelikle bizim, insan hakları savunucularının, siyasetin içinde olan çevrelerin bir parça son yüzyılda bu topraklarda nelerin yaşandığını nelerin meydana geldiğini toplumlar arası ilişkilerde nelerin değiştiğini kesin konuşmaya ihtiyacı var. Ama konuşmak içinde öncelikle entelektüel bir altyapımızın, bilgi donanımımızın olması lazımdır. Sağlıklı bilgi sahibi olmadan önemli bir tartışma yapılamaz. Türkiye’de Ermeni meselesi konuşulurken, jenosit, soykırım gibi kavramlarla bu tartışmaları önemli ölçüde sakatlamaya başlıyorsunuz. Soykırım kelimesinin kullanılmasına tahammül edemeyen bir resmi söylem var. Biz bu meselenin sağlıklı bir zeminde tartışılmasını arzu ediyorsak bu tartışma zeminini tahrik edecek birbirimizi dinlememizi zorlaştıracak dilden sakınmamız lazım. Ama bunu yapması gereken Ermenilerden öte bu topraklardaki diğer etnik yapılar. Kürtler, Araplar, Türklerdir. Biz bu topraklarda yapılması gereken konuşmayı salt Ermenilere bıraktığımız zaman bu yüzleşmeyi yapama-

miş olacağız. Hrant Dink'in niye öldürüldüğünü bu soruyu hepimizin ciddi manada düşünmesi lazım. Onu öldüren Türkiye'de bugün bile varlığını devam ettiren ittihat terakki zihniyeti mi? Onu öldüren bizim suskunluğumuzdur. Bu topraklarda bizim kendi kimliğimizden ötürü değil insani kimliğimiz üzerinden bir insani duyarlılık oluşturabilseydik, Ermenilerin yaşadığı acıları, Rumların, Süryanilerin diğer etnik yapıların yaşadıkları sorun ve acılara ortak olabilseydik Hrant Dink bugün öldürülmeyecekti. Çünkü biz aslında kendi yapmamız gereken şeyleri Hrant gibi figürlerin üzerine yıkarak onları ittihatçı zihniyetin hedefi haline getirdik. Bizim ciddi bir insani sorumluluğumuzun olduğunu bilmeliyiz. Ermenilerle ilgili olarak bizim yaşanan süreci öğrenmemiz ve ezberlerimizin bozulması lazım.

Ermeniler ile ilgili 1915'te nasıl bir zihniyet varsa bugünde ondan farksız bir zihniyet yoktur. Osmanlı kayıtlarında 1914'te nüfus sayımları yapılırken Arap vilayetlerini eğer saymazsanız Basra, Bağdat bu tarafı saymazsanız bugünkü sınırlar içinde 15- 16 milyon insanın yaşadığı söyleniyor kayıtlara göre. Ermeni nüfusun Osmanlı kayıtlarına göre 1 milyon 400 bin civarındadır. Patrikhanenin kayıtları ise 2 milyon yüz bin ile 1 milyon sekiz yüz bin arasında değişir. Ama nereden bakılırsa bakılsın ortalama bir milyon yedi yüz bin civarında Ermeni yaşamıştır. Bunun yaklaşık bir buçuk milyonu Anadolu deneni coğrafya ya da Ermenilerin yoğun olduğu bölgelerdirler. Bu nüfusun % 10, % 11'ine tekabül eder. Bugün bir buçuk milyon Ermeni o topraklarda yaşıyorsa bugün 6 milyon 7 milyon Ermeni'nin yaşaması lazım. Bugünkü Ermeni cemaatinin nüfusu 60 bin ile 65 bin arasında olduğu söylenir. Biz bu süreç içerisinde ölen insanların acıları için gözyaşı dökmesini de bilmeliyiz. Bu sorun ancak böyle çözülür. Bu tartışma çok geç yapılmaya başlanmıştır Türkiye'de. Toplumun neredeyse homojenleştiği şu süreçte, çok kimlikliliğin, çok kültürlülüğün birlikte yaşamanın ne kadar güzel olduğunu tartışıyoruz, ama artık çok geç. Diyarbakır'da 1900'lü yılların başında şehir merkezinde binlerce Ermeni yaşıyordu. Ama bugün Diyarbakır'da konuşabilecek bir Ermeni bulamazsınız. Artık Ermenilerin etnik ayrımcılığa maruz kaldığının bariz bir örneğidir bu.

Kamu sektöründe askeri bürokraside Osmanlı'da Ermeni generaller vardır. Bugün Türkiye'de bu yoktur. Süryani'de Rum'da Musevi'de yoktur. Bu sorulara muhatap olan devlet büyüklerinin verecek cevabı yoktur. Aslında tüm kurumlarda bu ayrımcılık vardır.

Ermeni doktorların sayısı kaç tanedir mesela? Dediğinizde verecek çok fazla cevapları olmadığından etnik yapısına göre bir bilgi kayıt tutmuyoruz gibi komik bir cevap verebilirler size. Güvenlik kurumlarında kesinlikle Ermeniler ve Gayrimüslimlere izin verilmez. Bir subay, astsubay, komiser yoktur mesela. Ermeni kökenli olmak farklı, Ermeni olmak farklıdır. Diyelim siz Ermeni kökeninden geliyorsunuz ama sonradan nüfus kâğıdınızda “mühtedi” yani dönmüş yazabilir. Genellikle sonradan değiştirilen isimler olur. Genellikle Abdullah ya da Mustafa olursunuz. Sonra sizin babanız namaz kılmaya başlar. Hıristiyanınız Müslüman olursunuz. Ermenice konuşurken Türkçe ya da Kürtçe konuşursunuz ve böylece artık asimile olursunuz. Sizin kimliğiniz yerine yeni bir kimlik açığa çıkar. Ancak bu şekilde belki bir mevkie gelebilirsiniz. Ancak nüfus kâğıdında Ermeni diye yazıp ta birinin ben kaymakam olduğunu bilmiyorum.1914’lerde 1915’lerde Meclisi Mebusanlar’da Ermeni milletvekilleri vardı. Osmanlı ordusunda da vardı. Ama bugün yok. Hayatımızda göremiyoruz. Kendi kimliklerini gizleme ihtiyacı görüyorlar. Ve bir toplumda böyle bir durum varsa orada bırakın etnik ayrımcılığın can tehlikeleri vardır. Bu bir tehdit algısıdır ve oldukça gerçekçidir. Çünkü Ermeni meselesi ile konuşanların başına bile neler geldiğini biliyoruz. Bu insanlar bu topraklarda sökülüp atıldılar. Bir toprak sahasında onların izini silebilmek için her türlü şey yapıldı, eserleri yıkıldı, kiliseleri camiye çevrildi ya da bakımsızlıktan çürümeye başladı Bir iç işleri bakanı düşününki birilerini aşağılamak tahkir etmek için “Ermeni dölü” ifadesini kullanıyor. Günlük hayatta da Ermenilik, bir hakaret hitabeti olarak kullanılıyor.

301. maddeden yargılamalara baktığımızda, ben hiç Kürtlere, Ermenilere ya da Yahudilere hakaret edipte yargılanan kimse görmedim. Kimse 216’dan da (TCK 216: Halkı ırk, din farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik) yargılanmadı. Bir insanın etnik kimliğine, dini kimliğine, mezhebine ilişkin saldırı taciz ve hakaretin olduğunu görüyoruz. Hrant Dink davasını izlerseniz orada avukat Fuat Turgut’un Ermenilere nasıl hakaret ve küfür ettiğini görürsünüz. Bütün kimlikler ne yüceltilmeli, ne de tahkir edilmeli. Türkiye’de Ermeniler, Süryaniler, Kürtler her türlü hakarete maruz kalır ama hiç bir dava açılmaz.

SORU: Ermenilere yönelik ayrımcı muamelelerin daha çok hangi alanda olduğunu düşünüyorsunuz?

İfade özgürlüğüdür ilki. En iyi Ermeni sesini çıkarmayan Ermeni'dir. Diğer azınlıklara da bulunduğunuz noktaya şükredin. Susun pusun söylemi ve devletin bekası için susun ifadesi. Kendi duygularını ifade edemiyorlar. 1920'lerde Rumların durumu. 1941-1942'lerdeki varlık vergisi, sermayenin gayrimüslimlerden alınıp azınlıkların elindeki mülklerin alınması ve dahası. Bu süreçlerde ifade özgürlüğü yok. Ermeni cemaat kendi sorunlarını kamuya açık bir şekilde dile getirebiliyor mu, seyahat özgürlüklerini diledikleri biçimde kullanabiliyorlar mı?

"Gayrimüslimlerin egemen kültür ve kimliğe hürmet etmesi lazımdır" anlayışı hakimdir. Egemen kültür, toprakları İslamlaştırmak adına birçok çalışma yapmıştır. Bunu fiziki ve baskı muamelesi ile yapar. O kültürün yaşam alanının daraltmaya başlar. Oysa bütün kimlikler eşit haklara sahiptirler. Devlet hakem olmalı. Sadece bir yapının temsilcisi gibi davranmamalı. Devlet bizde hâkim değil, müdahildir.

Her ne kadar bu ülkede Türk ve Müslüman olmayanlara ciddi bir önyargı varsa da herkesin bir arada yaşamasını sağlayacak sosyal bir altyapı vardır. Bu topraklardan göç etmek zorunda kalan insanların buraya dönmelerini sağlamalıyız. Hıristiyan birinin düğününe ya da cenazesine gidebilmeliyiz. Barış böyle elde edilir. Her kimlik, her kültür, insanlığın ortak mirasıdır.

SORU: Hrant Dink cinayeti hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu topraklarda yüzyıllardır süren Türk milliyetçiliğine karşı çıkanları ne türden bir tehlike beklediğinin bir göstergesidir. Bu cinayet aslında Ermenilerin, Süryanilerin, Yahudilerin tüm azınlıklarının haklarının korunup geliştirilmesinde çok ciddi sorumluluklarımızın olduğunu gösteriyor bize. Biz çoğunluğun mensubu olanlar, azınlığın kendini ifade edebileceği mekanizmalar kurmazsak ve bu mekanizmaların işlevsel olarak çalışmasını sağlayamazsak başarıya ulaşamayız. Onların aslında bizi ciddi bir biçimde, insani medeni biçimde zenginleştirip, geliştirebildiğini düşünebilirsek başarıyı elde ederiz. Hrant Dink'i öldüren şey bizim sorumluluğumuzu yerine getiremememizdir. Bizim bu topraklardaki tüm azınlık gruplara karşı bir özür borcumuz vardır. Belki onlar için iki damla gözyaşı dökülebiliyoruz, iki dakikalık bir ana ihtiyacımız var. Asıl sorumluluk duygumuzu yerine getirebilseydik Hrant bugün aramızda olacaktı." demiştir.

5-ŞEYHMUS DİKEN –ERMENİLER - Aydın-Yazar

(15.05.2008 tarihinde Diyarbakır’da Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“1869 yılında, bundan yaklaşık 140 yıl önce Diyarbakır’da bir sayım yapılmış. Bu sayımlarda Diyarbakır’ın sadece insan unsuru sayılmamış. Ahırlardan tutun ibadethanelere kadar, mezar hanelerden tutun boyahane atölyelerine kadar, bahçelere varıncaya kadar. Kentin değer sayılabilecek her şeyi sayılmış. Bu sayıma göre Diyarbakır’ın 21 bin üç yüz seksen iki nüfusu varmış. Bu nüfusun % 60’ı Müslüman değildir; Ermenidir, Rum’dur, Süryani’dir bu etnisitelerin dışında dini mensubiyetler de vardır. Katolik, Proteston, Ortadoks, Yahudi. 140 yıl sonra kentin nüfusu 1 milyon. Bir milyonluk nüfusun içinde Müslüman olmayan kişinin sayısı sadece 60 kişidir. Nereye gitti bu insanlar? Bunlar şimdi bu kentin sicilinde yok.

Müslüman olan bir ülkede onlar ayrı bir dine mensuplar, Hıristiyanlar. Hıristiyan (Ermeniler) oldukları içinde sıradan diye tabir ettiğimiz, insanın gündelik hayat içinde sokaktaki vatandaşın “gâvur” diye aşağılama ifadesi olarak kullanıyorlar. Ayrı bir dine mensup olmaktan dolayı ret ve karşı duruş var.

Özellikle Jön Türklerin ittihat ve terakki çizgisinin Türkçü ve İslamcı perspektifinin doğuya zuhur eden mantığı kanaatime göre şudur: Müslümansınız bunlar gâvurdurlar, bunları yok eder sürerseniz, topraklardan gönderirseniz; dolayısıyla bunların mal varlığı güzel kızları her şeyleri size kalacak iman ve din kuvveti ile ne yapabilirseniz yapın denmiştir. Buna, bu din aşkına vuruşa, evet diyen Kürtler de olmuştur. Ama bölgesel olarak birçok yerde inanç ya da insaniyetlerine yakıştıramamışlardır. Hatta korumuşlardır. Bölge böyle. Tarihten gelen böyle bir mantık var. Benim birey olarak tanıklığıma gelince benim çocukluk dönemimde ermeni arkadaşlarım vardı. Diyarbakır da, ilkokulda. İlkokulda Hıristiyan arkadaşlarımızı başka bir dine mensup oldukları için öteleme olayımız yoktu. Biz onların bizden olmadıklarını sadece din derslerinde öğrenirdik. Çünkü din derslerinde onlar dışarı çıkarlardı. Bu da garip bir şeydir. Hükümetin diyanet diye bir kurumu varsa, aslında diyanetin % 99’u Müslüman olsa da halkın bütün dinlere eşit mesafede olması gerekir. Hıristiyan din görevlilerine de hoca ve vaizler gibi aynı yakınlığı göstermelidir. Ama maalesef bu bir garabettir. Ülkemizde diyanet önce İslam’ı, sonra Hanefiliği kabul eder, bütün bütçe ve çabasını ona göre ayırır. Onun dışında kalanları harici diye, İslamiyet’le alakası yok diye, yok olmalarına müsaade eder. Bu garip bir durumdur.

Ayrımcılığı en çok devlet pohpohlar. Çünkü kurulu düzeni işleten en çok devlet mekanizmasıdır. Birimleri, milli eğitimden, devletin güvenlik kuvvetlerine, en küçük birimi olan muhtarlığa kadar. Daha basit bir ifade ile diyelim ki bir belge çıkarmaya mahalle muhtarlığına ya da nüfus müdürlüğüne gittiniz. Adınız Hasan, Hüseyin ya da her ne ise ama eğer atanızda “dönme/mühtedi” adı çıkarsa; orada kuşkulu ve alaya alır ve sorgular bir tarzda en alttaki memurdan itibaren bir önyargı vardır. 80 yıllık politikanın mantığıdır bu. Devlet bu önyargılı mantığı ile yüzleşmek hesaplaşmak zorundadır. Geçmişte yapılan bu hataların yanlış olduğunu yüksek sesle telaffuz etmeli. Dolayısıyla devletin en küçük biriminden en yüksek birimine kadar bu vardır. Başbakan “bu Ermeni dölüdür” şeklinde bir ifade kullanabiliyor. Aşağılamak anlamında. Hala da dillendirilmese de böyle bir anlayış devletin birçok kademesinde vardır. Amiyane bir tabirle devletin üst kademesinde biri hapşırınca sokaktaki vatandaş nezle olup yatağa düşer. Devlet böyle bir politika güdünce sokaktaki insan Malatya’da olduğu gibi, misyoner de olsa onları bıçaklayıp öldürür, başka yerde papazı öldürür. Çünkü sistem şarj olan bu bataryanın, bir yerde boşalmasını sağlayacak zemini hazırlar. Ve bütün zehrini dışa vuracak insanlar açığa çıkar. İşte Hrant Dink, İzmir’de, Trabzon’da papazlar öldürülüyor, başka yerde dini farklı olan insanlara karşı tepkiler geliyor. Bu sadece din temelli değil.

Mesela Sakarya’da Kürt oldukları için neredeyse hapsediliyordu insanlar, Hitler Almanya’sında olduğu gibi neredeyse benzin dökülüp yakılacaklardı. Ya da Sivas Madımak, Maraş gibi. Bunlar çok tehlikeli şeylerdir. Dindarlar da yeterince muhalefet sergileyemiyorlar bu anlamda. Şu anda Türkiye’nin 3’te 2’sinin oyunu alan İslami partiden kaynaklanıyor bu aslında. İktidar oluşlarından. Seslerini yeterince duyuramıyorlar.

SORU: Sizce kamu görevlilerinden kaynaklanan ayrımcı uygulamalar en sık hangi kurumlardan kaynaklanıyor?

İlk planda güvenlik birimleri. Mesela polisler. Bilimsel bilgi ürettiğini ifade eden merkezler yani üniversiteler. Üniversitelerin Türkiye’de bilim üreten kurumlar olduğuna inanmak istiyorum ama her defasında tersini yapıyorlar. Bilimsel bilgi ürettiğini ifade eden üniversiteler maalesef yıllardır resmi söylemin yalan, ret ve imha ve inkar anlayışının sesini dile getiriyorlar. Bunun dışında başka bir politika sergileyemedikleri içinde Türkiye kendi geçmişiyile yüzle-

şemiyor ve geleceğe dair bir tarih perspektifi uygulayamıyor. Diyanet, Milli Eğitim vs. gibi ülkenin en ücra köşesine ulaşabilecek kurumlar bu ayrımcılığı ciddi ölçüde pohpohluyor. Dolayısıyla bir şeyler yapılacaksa her gün halkla iç içe olan bu tarzda birimlerle yapılmalıdır. Sağlık ocaklarından, köy ilkokullarından, camilerden başlayacaksınız. Karakollardan başlayacaksınız, askeri birimlerden başlayacaksınız. Halkı örgütleyen temel birimler bunlarıdır.

SORU: Sizce ayrımcılığa karşı etkin cezalandırma sistemleri var mı?

Var mı? Cevabı kendi içinde gizli bir soru. Olsaydı herhalde halimiz bu olmazdı. Hrant Dink cinayeti, Rahip Santora cinayeti, Malatya’daki Zirve kitap evi bu kadar ayyuka çıkmışken sonuçsuz kalmadı.

SORU: Farklı etnik yapıların birbirlerine olan ayrımcı tutumlarında artma ya da azalma görebiliyor musunuz?

Hrant’ın ölümünden sonra kitlesel gösteriler düzenlendi... O tepkileri gördüğüm vakit “Hepimiz Hrant’ız” sloganları falan iyiye gidiyoruz dedim kendi kendime. Bu sokaktaki önyargıyı da kırarak devlet nezdinde kafalarını ellerinin arasına alarak düşünürler. “Biz nerede yanlış yaptık bu hatadan nasıl dönebiliriz”e yanıt bulmak için yeni bir yüzleşme politikası geliştirebilirler düşüncesinde idim. Ama bir buçuk iki yıllık zaman dilimi içinde o anki taze umutlarım yerini hayal kırıklığına bırakmaya başladı. Olumlu bir perspektif yok, kötüye gidüş var. Umarım birileri bunun önünü alır. Çünkü empatiden çok karşı duruş var. İyi ve doğru söylenen sözlere bile kuşku ile bakan bir mantık var. Bu da tehlikelidir.

SORU: Peki Ermenilere yönelik sizce Anayasa ve yasalardan kaynaklanan bir ayrımcılık var mıdır? Ya da sorun sadece bireylerden mi kaynaklanıyor?

Aslında bu “yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıktı?” hikâyesi gibi bir şey. Türkiye hâlâ yasalardaki ve Anayasadaki bu ayrımcı hükümlerden sıyrılmaya hazır değil henüz. Hukukçular defalarca ilan ettiler. Avrupa Birliği aday ülkeler sürecine girdik. Bu süreçte uyum yasalarının hayata geçmesi lazım. Bu yasalar hayata geçerken de antidemokratik söylem ve hükümleri de ayıklamak lazım. Ama hala dolambaçlı yollardan, şu kelimenin yerine bunu koysak, şu yorum gelir bu yorum gelir deyip, yasaya karşı eyyam-

çılık yapıp bir şekilde işin yorumuna yönelip zevahiri kurtarmaya çalışılıyor. Türkiye bir yüzünü batının insan haklarına yöneltmişken bu tutum buna yakışmıyor. 340 milletvekili olan bir iktidar partisinin bir muktedirin yönetim tarzı mıdır? Bu kadar korkak bir iktidar görmedim şimdiye kadar. Ben bunu son 6 aydır yazılarımda da ifade ediyorum. Sizin elinize darbeci diktatörlerin eline geçecek kadar imkan geçsin, siz hiçbir şey yapmayın. Bırakın Kürtleri ya da diğer muhalif kesimleri; kendi tabanını bile tatmin etmeyen bir parti. Başörtüsü meselesini içinden çıkılmaz hala getirdi. Ve başörtüsü hala yasak. 16 milyonluk bir oy potansiyeline sahip bir iktidar gerekirse insanları sokağa döker ve bu sorun da çözümlür.

Soru: ayrımcılığa karşı etkin başvuru mekanizmaları var mı?

Sözde var. Olduğu söyleniyor. Hatta AHİM falan var. Ama ben pratikte bu mekanizmaların maalesef sonuç getirdiğine inanamıyorum. Çünkü sonuç getirseydi bugün bu ülkede Rakel Dink bu kadar çaresiz kalmazdı. Bu kadar etrafı kuşatılmış kalmazdı. Agos Gazetesi'ne her gün dava açılmaz, o gazetede yazarlar her gün mahkeme kapılarında ifade vermezdi. Nereye gidecek bu işin sonu? Bu ciddi bir resmi politika çerçevesinde yürüyor.

Bütün olarak değerlendirdiğimde sanki Müslümanlar keskin bir ifade kullandığında daha az tepki görüyor ama başka bir etnisite ya da başka bir dine mensup olan daha acımasız bir perspektif ve önyargı ile karşılaşılıyor. Hrant ölmeden önce Orhan Pamuk'la ilgili değerlendirmesini bir televizyon programında izlemiştim. Aynı tepkiyi Orhan Pamuk'a göstermediler, Hrant'a gösterdiler. Örneğin bir haberi Radikal Gazetesi de yapabilir, Yeni Şafak da yapabilir, Özgür Gündem de yapabilir. Ama aynı haberi yapan bu üç gazetenin ikisi es geçilir. Özgür Gündem kapatılır. Ya da Ermenilerle ilgili bir haberi Radikal'de de okuyabilir Agos'ta da okuyabilirsiniz. Savcı Radikal'deki haberi görmez. Agos'ta ki gözüne batar. Çapak gibi. Bu çapak mantığını aşmak lazım. Çapağı dışarıdan bir şey gibi değil vücudun ürettiği bir ihtiyaç gibi algılamalıyız. Çapak sizi rahatsız ediyorsa onu söküp atın yaklaşımı olamaz. Muhalefet ve farklılıklarla birlikte yaşanabileceğini, hayatın asıl böyle yaşanabilir ve güzel olduğunu ilkokuldan itibaren anlatmak lazım. Bir ailenin eşcinsel bir çocuğunun olabileceğini, aynı ailede başörtülü bir çocuğun çıkabileceğini birilerine anlatmak lazım. Hatta Müslüman bir ailenin çocuğunun Yahudi ile de evlenebileceğini, vicdani retçi olabileceğini. Bunları toplumda illa olsun diye değil, olabileceğini...

Böyle bir farklılıkla karşılaşabilirsiniz ve bu farklılık size dünyanın sonu gibi gelmemeli. Benim babam 4 yıl askerlik yapmış Eskişehir’de. Bende yaptım. Ama benim oğlum yarın yapmak istemeyebilir. Bu sorun olmamalı. Ancak toplum henüz buna hazır değil.”

6-ERMENİ KATOLİK HOVHAN VOSGEPERAN KİLİSESİ - Peder Hayk Aram ÇEKİÇ (Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“60 bine yakın cemaatimizin üyesi var ve bunlar iki grupta toplanmaktadır. Birisi Katolik Ermeniler, diğerini Gregoryen Ermenilerin teşkil etmektedir. Gregoryenlerin (Krikorlar: Ermenilerin, Hıristiyanlığı kabul eden / ettiren, ataları) sayısı, Ermeni Katoliklerden fazladır. Katolik sayısının 2 bin 500’ü geçmemektedir. Gregoryan Ermenilerin sayısı 50 binden fazladır. Fakat ayrı değiliz hatta onlara ait tabloları da asmaktayız. Eskiden ayrılıklar olan bu iki grup arasında şimdi ayrılık yoktur, birleşmemiz, resmi anlamda bir birleşme olmasa da örneğin Rumların kilisesine de gitmemiz, birlikte dua etmemiz yani manen bir birleşme söz konusu. Birbirimizin ibadethanelerine gitmekteyiz, fakat bu ibadethanelerde herkes kendi tarzı ile ibadet edebilmektedir.

Etnik aidiyet anlamında bir farkımız yok. Katolik de Gregoryen de Ermeni’dir.Yapılan dualarda kullanılan cümle/kelimeler de aynıdır, eski Ermenicedir.

İstanbul’da yaklaşık 13-14 Katolik Kilisesi olup Vatikan’da bulunan Papa’ya bağlıdır.

Soru: Cemaatinize diğer cemaatlerden ya da diğer dini gruplardan kaynaklı bir baskı ya da ayrımcılık biçiminde sorunlar var mı?

Herhangi bir şekilde baskı yok, durumumuz gayet iyi ve rahat durumdayız.

Soru:Genel olarak eğitim ve okullar ile ilgili durumunuz nedir?

Kendi okullarımız olduğu için sorunla karşılaşmıyoruz.

Soru: Kamu kurumlarında / dairelerinde herhangi bir sorunla karşılaşmıyor musunuz?

Tabi bazı münferit olaylar olabilmekte, fakat bu sorunlarla herkes karşılaşabilmektedir.

Soru: Mezarlıklar ve mezarların durumu hakkında sorun yaşanıyor mu?

Bazı sorunlar yaşanıyor.

Soru: Askerlik yapan Ermenilerin buradaki durumu nasıl?

Askerlik yaptım ve o dönemde sorunla karşılaşmadım, ibadetlerimi yapabiliyordum. Şimdiki gençlerden de bir şikâyet duymadım. Askerde yaşanan bazı sorunlar herkes için aynı sorunlardır.

Soru: Oturduğunuz muhitte belediyeden kaynaklı bir sorun var mı?

Şişli Belediyesinden kaynaklı bir sorun yaşamıyoruz. Aksine Belediye iyi hizmet vermektedir.

Bunun dışında halktan da küçümseme, aşağılama veya tepki görme biçiminde bir sorun yaşamıyoruz. Bu hükümetle birlikte iyileşmeler oldu. Durumlarımız son 6-7 senedir daha da iyiye gitmekte, iyileştirmeler olmaktadır.

7-ERMENİ VAKIFLI KÖYÜ- BERÇ KARTON

22 Mayıs 2008 Antakya'nın Samandıra ilçesine bağlı Ermeni Vakıflı Köyüne ait Kilisede köy muhtarı Berç Karton ile yapılan görüşme:

“ Vakıflar köyü Türkiye’de bulunan tek Ermeni köyüdür. Hatay’ın 1939’da Türkiye’ye bağlanmasından önce, bu bölgede 7 adet Ermeni köyü bulunmaktaydı. Hatay, 1939’da Türkiye’ye bağlanınca, bizim dışımızdaki diğer 6 köy, Türkiye’yi terk ederek Lübnan’a yerleşti. Boşalan bu köylere Türkler yerleştirildi. Bu köylerden göç etmiş kişiler, değişik kaygılardan ötürü uzun yıllar köyelerine geri dönemediler. Ancak 2000 yılından beri sürekli ziyaretlerde bulunuyorlar. Bizim köyümüz ise Lübnan’a ya da başka bir yere göç etmeyip Türkiye’de kalmayı seçti. Şu anda köyde 35 hane bulunmakta ve toplam 135 kişi yaşamaktadır.

Biz burada Türkmen köyleriyle, Alevilerle uyum içinde, herhangi bir sıkıntı çekmeden yaşıyoruz. Bu benim 3. dönem muhtarlığım. Bütün görev sürem boyunca, hizmette öncelik gören muhtar oldum. Kamu idarecilerinden talep ettiğimiz birçok şey yerine getirildi ve getiriliyor. Buradaki en büyük sıkıntımız, kilisemizin bir din görevlisinin olmaması. Son rahip 3 yıl önce ölünce, Ermeni Patrikhanesi yerine herhangi bir atama yapamadığı için kilisemiz 3 yıldır

rahipsiz ve dolayısıyla işlevsiz bir durumda. Ermeni Patrikhane-si’nden rahip istediğimizde; “Elimizde 24 tane din görevlisi var ve yalnızca İstanbul’da 39 tane kilise bulunuyor. Bu nedenle size ata-ma yapamıyoruz” şeklinde bir cevapla karşılaşılıyor. Onun da haklı olduğunu biliyoruz. Son üç yıldır, özel günler ve cenaze me-rasimleri için, Patrikhane geçici görevlendirmeler ile rahip yollu-yor. Bu sorunun mutlaka çözülmesi gerekiyor. Dediğim gibi, şu andaki en büyük sıkıntımızı bu konu oluşturuyor. Bunun çözümü için bir çare bulunması gerektiğine inanıyoruz. Ruhban okulunun açılmasına izin verilmese bile, din görevlilerinin yetiştirildiği bir fakültenin açılmasına izin verilebilir ve bu sayede sorun çözülebi-lir.

Köyümüze ait bir okul bulunmuyor. Köyün çocukları civardaki okullara gidiyorlar. Din Kültürü ve Ahlak Dersi’nden muaf olama-dıkları için ciddi sıkıntılar yaşıyor çocuklarımız. Muaf olmak iste-yenler, bir çeşit toplumsal baskıyla karşılaşılıyorlar. Biz bu konuda, daha önce Ankara ile yazışmalar yapmıştık ve bize gelen cevapta şu yazılıydı: “Dersin adı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olduğu için, yani dersin muhtevası sadece dini konulardan oluşmadığı için, öğ-renciler derse girmek zorundadırlar”. Bu sorunun da çözülmesi ge-rekıyor.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, kiliseye bağlı bazı mallarımızı daha önce elimizden almıştı. Hatta köylerde bulunan mezarlıklarımız yı-kıldı ve yerlerine futbol sahası yapıldı. Yeni çıkan Vakıflar Yasası mallarımızı geri iade edecek mi, bilmiyoruz. Umuyoruz ki, böyle olur.

Geçmiş dönemde, askerlik sırasında gayrimüslimler ayrımcılığa uğruyor ve bir çeşit dışlanma durumu yaşıyorlardı. Bugün için bu durum çözülmüş gözüküyor. Son dönemlerde askerlik yapan gay-rimüslimler daha rahatlar.

Ermeni vatandaşların sorunlarının çözümünün önündeki en bü-yük engel olarak Ermeni (soykırımı) meselesini görüyoruz. Bu ko-nunun bir an önce hal yoluna koyulması ve Türk-Ermeni ilişkileri-nin düzelmesi gerekiyor. Bizim sorunlarımızın çözümünün önün-deki en büyük engel psikolojik nitelikli olan ve Türk halkının da bi-ze kuşkuyla yaklaşmasına sebep olan bu meseledir. Bu meselenin Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde sorun oluşturmaktan çıkarılması gerekiyor. Bu sorunun çözülmesi bizi de rahatlatacaktır...”

8-DİYARBAKIR KİLİSESİ RUHANİ ÖNDERİ AHMET GÜ- VENER;

“1965 doğumluyum, hep Diyarbakır’da yaşadım. Aslında Bismil’den 15 yıl önce Diyarbakır’a geldik. Doğma büyüme Diyarbakırlıyım. Lise mezunuyum. Burada yaklaşık 70 kişilik bir cemaatimiz var. Ruhsal danışmanlık adı altında kilisenin ihtiyacına yönelik eğitim aldım. Bu açıdan pek sıkıntı yaşamıyorum. Aslında bizim dışımızdaki diğer insanların da aynı şekilde ruhsal danışmana ihtiyaçları olduğunu düşünüyorum. Aslında toplumun ihtiyaçlarına göre kendimizi geliştirdik. Bu durum bize bir yük de getiriyor. İnsanların buraya gelip ruhsal danışmanlık alması bazı yanlış anlamalara neden olabiliyor. Şöyle ki, misyonerlik adı altında söylentiler oluyor. İsteyen olursa dışarıdaki insanlara da hizmet veriyoruz. Bizim için Ermeni, Süryani, Kürt, Türk hiç fark etmez. İster Müslüman olsun, ister Hıristiyan, fark etmez.

Kürtçeyi anlıyorum, ama çeviremiyorum. Genelde Türkçeyle anlaşıyoruz. Cemaatimizin içerisinde Kürtçeyi iyi bilen insanlarımız var. Gerekğinde aracı-tercüman oluyorlar... Dil sorunumuz yok yani.

Aslında ben daha önce değil de 1991 yılında bu inancı benimsemişim. Daha önce inancım İslam’dı. 1991 yılında İsa Mesih’i kabul ettim. Tabii ki lise yıllarımda bundan dolayı bir farklılık yaşamadım, ama çocuklarım, Hıristiyan kimliklerinden dolayı, sosyal yaşamlarında bir farklılık yaşıyorlar. Bunu hissediyorlar. 5 kız babasıyım. Liseyi bitiren bir kızım, ilkokula devam eden 12 yaşında bir kızım, üçüncü sınıfa geçen bir kızım daha var. İki tanesi ise daha okula başlamadılar. İsimlerinden dolayı bazı sorunlar yaşıyoruz. İşte en küçük kızımın adı Rebeka, onun bir büyüğü Ester, 8 yaşında olan Sara, Sevinç ve Sevgi var. Sevgi ve Sevinç günümüzde her kesimin kullandığı isimler. Ama küçük çocuklarım isimlerinden dolayı ileride sorun yaşayabilirler. İsimlerinden Hıristiyan oldukları zaten anlaşılıyor. Biliyorsunuz Müslüman olmayanlara ‘gâvur’ diyor ve aşağılıyorlar. Bunlar bizim çocuklarımıza da söyleniyor, çocuklarım üzülüyor bu duruma. Örneğin, ‘Arkadaşlarım bana papaz diye takılıyorlar’ diyorlar. Okulda zorluklar böyle çıkıyor. Sokakta bizim mahallenin çocukları da aynı yaklaşımdalar... Öğretmenlerle aslında hiçbir sorunumuz yok. Biliyorsunuz biz hukuken din derslerinden muaf tutulabiliriz. Buna rağmen ben çocuklarıma din derslerini aldırıyorum. İslamiyet’i okulda öğreniyorlar, kendi inancımızı burada öğretiyoruz. Bana göre, inanç hür irade ile seçilip benim-

senmesi gereken bir olgudur. Bu konuda çocuklarıma aynı şeyi öğretiyorum.

Eskiden Diyarbakır’da çok Hıristiyan olduğundan bu zorluklar gözüküyordu. Benim tanıdığım resmi dairelerde Hıristiyanlar var ama günümüzde devlet memuru olabilmeleri çok zor. Hıristiyanlar polis olamaz, askeriyeğe asla giremez. Bizim cemaatin hemen hemen yüzde yüzü kesinlikle kendi işlerini kuran, özel çalışanlardır. Ticaretle uğraşıyorlar, sanayide iş yerleri açmışlar, terzilikle uğraşanlar var. Devlet dairelerinde sıkıntı var. Ama okuyup öğretmen olanlar da var. Şu anda öğretmenlik yapan bir gencimiz var. Nadir de olsa çalışıp bir yerleri tutturan var, ama sınavlarla bir yere girip çalışmak, özellikle de güvenlik kurumlarında mümkün değildir. Kendi çözümümüzü kendimiz üretiyoruz. Devletten bir şey beklemiyoruz.

Hıristiyan denince, yabancı uyruklu diye bakıyorlar. Ya Ermeni ya Yahudi ya da Avrupa kökenli olarak bakıyorlar. Hâlbuki yok öyle bir şey. Bunlar binlerce yıldır Müslümanlarla kardeşçe yaşayanlardır. Genelde kulaktan dolma bilgiler var. Ben güvenlik şube müdürü ile görüştüğümde diyor ki, ‘Ahmet Bey duyduğuma göre İncil’in arasına dolar koyup dağıtıyormuşsunuz.’ Ben de dedim ki ‘Siz duydunuz, size söyleyen de duydu, öbürü de duydu! Sadece duyumdan ibaret yani.’ Düşünün bir güvenlik biriminde bir güvenlik şube müdürü bunu söyleyebiliyorsa bu gerçekten devletin zayıflığıdır. Bu ülkenin bir istihbaratı vardır. Zaten biz insanlara açığız, gelip insanlarla bire bir görüşebilirler, araştırıp tespit edebilirler. Televizyonlarda anormal bir şekilde anti-Hıristiyanlık propagandası yapılıyor. Yıllardır böyle, yeni değil, biz aşırı uçta gözüküyoruz.

‘Yunanistan sahilleri, İsrail Harran’ı almış, bir karış toprak koymamış’ diyorlar. Prof. Dr. Zekeriya Beyaz geçen hafta söyledi. Söyleyiş tarzında haykırış ve cihat edası vardı. Çok korkunçtu. Programa, geç saatlerde Şanlıurfa valisi telefonla bağlandı, şöyle dedi: ‘Sayın Beyaz, bir karış toprak satılmamıştır, sadece İsrail ile Koç Holding bir hayvan çiftliği açmışlar.’ Yani insanlar yalan söylemekten ve birilerini karalamaktan haz duyuyorlar. Ama bunun nereye gittiğini bilmiyorlar. Hıristiyanlar ne kadar zarar görüyor bilmiyorlar. Mesela, Trabzon’daki olay da (5 Şubat 2006’da Trabzon’daki Santa Maria Katolik Kilisesi Rahibi Andrea Santoro, 16 yaşında bir genç tarafından bıçaklanarak öldürüldü.) bunun meyvesidir. Geçen bizim terasta çatlama vardı, tamir ediyorduk. Karşımızdaki camide

de cuma hutbesi okunuyordu ve konu organ bağışydı. Organ bağışı yapılabilir, ama kime yapılamaz, diye devam etti müezzin. Kime yapılamaz: fahişeye yapılmaz, ayyaşa yapılmaz ve gayri-müslime yapılamaz! Ayyaşı, fahişeyi ve gayrimüslimi yan yana koyuyordu. Bunu böyle yaparsan o zaman insanlar Hıristiyan'a ne yapmaz ki! Cuma hutbesi sadece kendi cemaatine değil sokaklara taşıyor. Hâlbuki biz bu ülkenin evlatlarıyız. Tamam, yüzde 98'i Müslüman'dır, ama yüzde 2'nin içerisinde Hıristiyan da vardır. Biz de bu ülkenin normal vatandaşlarıyız. Ailelerimiz, akrabalarımız var, tek farkımız inancımızdır. Biz her çarşamba İncil'de daha fazla ilerleyebilmek için toplanıyoruz. Terasa çıktık, ilahiler söylemeye başladık. Sokaktan duyulunca kötü bir şekilde taşlanmaya başladık. Tabii ki çocuklardı, büyük yoktu, ama bunun evdeki sohbetin, basının verdiği mesajın sonucu olduğu kesindir.

Eğitim sisteminde de hatalar çok. Düşünün ki bu ülke, laik bir ülkedir, ama bir din dersi kitabını elinize alın, sadece bir sayfa Hıristiyanlıkla ilgili bilgi vardır. O da hakaretlerle dolu. 'İncil değiştirilmiştir, Hıristiyanlık tahrip edilmiş, bozulmuştur' diye yazılıyor. Aynı şey Yahudilere de yapılmıştır. Böyle yapacaksın hiç bilgi verme! İslamiyet'i anlat yalnızca! Tabii çocuk bunu görüyor, ailede de böyle bir paylaşım var.

Bu yüzden acı çekiyoruz...

Çok zor bir süreçten geçtik, geçiyoruz. Hissi davranışlar, önümüzü tıkamaya çalışmalar... Bir yetkili-ismimi vermeyeyim-, 'Biz size asla yasal statü vermeyeceğiz' dediğinde, dedim ki, 'Avrupa Türkiye'yi gerçekten iyi yönden sıkıştırıyor. Şimdi düşünün Avrupa'nın sıkıştırmasından dolayı bize yasal statü vereceksiniz ama acaba biz sevgiyi ve minneti kime duyacağız? Avrupa'ya mı, devletimize mi?' Yani sivil toplum örgütlerinin gündeme getirmesi ya da Avrupa'nın sıkıştırması değil toplumun ihtiyaçlarına göre düzenleme yaparsanız babalık yapmış olursunuz. Yani birilerine kendinizi beğendirmek için kendinizi düzeltiyorsanız bu düzeltme değildir. Yapılması gerekeni sindire sindire yaparsan, halkla barışık olursun. O zaman gerçekten devlet, devlet olur... Bize yasal statü vermiyorlar, 'Dernek olacaksın' diyorlar. Biz niye dernek olalım? Biz dernek değiliz ki, kiliseyiz. Ama kilise deyince insanların aklında bir yapı geliyor, çanlı bir kule, esrarengiz binalar, o kadar. Hayır, hiç alakası yok. Kilise cemaatin kendisidir. Özen gösterilmesi gereken, sevilmesi ve saygı duyulması gereken şeyler binalar değil, insanlardır. Bize, 'Kilisenin kapısına kilise diye yazmayacaksınız' diyorlar. 'Ki-

lise’ yazmayacaksak nasıl olacak bu? Kilise kelimesi insanları korkutuyor. Bizim beklentimiz şudur: Bize ayrıcalıklı davranmasınlar, bize dışarıdaki bu insanlara nasıl davranıyorlarsa öyle davransınlar, en azından bu halk özgürce ibadetini yapıyor. Biz de özgürce ibadet yapılacak binalarımızı yapmak ve içinde ibadet yapmak istiyoruz.

Bakın, siz buraya taksi ile geldiniz. Taksi ile değil de sorarak adresi takip etseydiniz mecburen ‘Diyarbakır Kilisesi nerede?’ diye sormanız gerekiyor. Bu soru karşısında alacağınız cevap büyük ihtimalle ‘Kiliseye niye gidiyorsun? İşte orada camii var, oraya git’ şeklinde olacaktı. Bir kadın gelmişti, hüngür hüngür ağlıyordu. ‘Kiliseye niye gidiyorsun? Git camiye’ demişler. Yani kilise ahlak dışılığı teşvik eden bir yapıda görülüyor. Devletin bu konudaki zihniyetini değiştirmesi gerekiyor. Kanunlar değişebilir, önemli değil, ama kanunları uygulayacak yürekler yaratmaktır önemli olan. Mesela, misyonerlik diyorlar, misyonerliğe acayip bir şey yüklemişler. Sözlüğe bakın, misyonerlik bir işi yapan, inancı benimseyip onu tebliğ edendir. Misyon, görevdir. Ama ne yazık ki misyoner deyince akla gelen devletin aleyhinde, İslam düşmanı, devletin altını oyan, dış ülkelere ajanlık eden kişi akla geliyor.

Acayip bir şekilde bütün siyasi partiler bizlere karşı itici davranıyorlar. Mesela, şu andaki iktidar partisi [Adalet ve Kalkınma Partisi-AKP] en fazla bizlere yaklaşımdır. Kendisi de bu durumdan mağdur olduğu için yasal düzenlemeler yapıyor, biz de bu durumdan yararlanıyoruz. Hiçbir parti bu duyarlılıkta değildir. Oysa toplumun her kesimini kazanmak, değerleri zenginlik olarak kabul etmek, âdeta bir bahçenin ayrı ayrı çiçekleri olduğunu kabul etmek demektir. İşte bu zihniyete Türkiye’nin ihtiyacı vardır.

Kendi cemaatimiz içinde geçmiş kuşaklarla şimdiki kuşakların ihtiyaçları çok farklıdır. Onların ihtiyaçlarına göre biz de ortamı hazırlamaya çalışıyoruz. Genç kuşaklar düşüncelerini yansıtıyor, biz onlara uymaya çalışıyoruz. Biliyoruz ki çağ değişiyor, o yönde biz de gençlerin ufkunu genişletmeye çalışıyoruz.

Cemaatin içerisinde ekonomik olarak refah düzeyleri daha yüksek insanlar da, fakir olanlar da vardır. Asla onların arasında ayırım olamaz! Mümkün değil. İncil’de şu var: ‘Zenginlik bir düşkünlüktür, gurura sebep olabilir, fakir de kendi zenginliğiyle övünsün’ diyor. Çünkü fakir insan biraz daha Tanrı’ya yakındır. Zengin insan sorunlarını kendi gücüyle çözer, bu yüzden kendi düşkünlüğünü bilmesi gerekir. Kendi işimi kendim çözerim diye düşünmemesi gerekir.

Siyasete atılmayı asla düşünmüyorum, ama bu ülkenin başbakanı olsam, hiçbir sorun kalmaz diye inanıyorum. Kürt de benim kardeşimdir, büyük bir zenginliktir, Laz ve Çerkez de. Her insanı olduğu gibi kabul edersen hiçbir sorun kalmaz. Bizim kilisede de Süryani, Ermeni, Türk, Kürt kökenli insanlar vardır. Biz kardeşçe yaşarız, asla zerre kadar bir çatışma çıkmaz. Ben kendim Türkmen kökenliyim, asla kimseye 'Ben Türküm, Türklük üstünlüktür' demiyorum. Kimseyi kendinden küçük görmezsen, kimse de seni küçük görmez."²⁶⁵

9-TÜRK PROTESTAN KİLİSELER BİRLİĞİ- PROTESTAN CEMAATİ ADINA-UMUT ŞAHİN - 16.06.2008 tarihinde İzmir'de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları:

"Türkiye toplumunda eşitliğin aynı durumda olana aynı ve farklı durumda olanlara farklı davranmayı gerektirdiği anlayışı olduğu söylenemez. Bu nedenle, hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılıktan söz etmek mümkündür. Doğrudan ayrımcılık derken, belli bir inanca sahip olduğu için bir hakkın kullanımında, negatif anlamda ayrımcı muamele görmekten söz ediyoruz. Dolaylı ayrımcılık ise, kişinin veya cemaatin farklı inancı dikkate alınmadan (bu inanç farklı bir muamele gerektirdiğinde) aynı muameleye tabii tutulmasını kast ediyoruz. Her ikisi de ülkemizde yaşanır.

SORU: Yukarıdaki sorunun bağlamında / devamında dinsel ayrımcılığın siyasal sistemden kaynaklı boyutları var mıdır? Varsa nelerdir?

Anayasamızın ideolojisinin farklı kimlikleri tanıyıp bunları teşvik eden bir anlayıştan çok, tek tip vatandaşa dayandığı ve buna yönelik politikalar geliştirildiği söylenebilir.

Ayrıca mecliste ve siyasal partilerde gayri Müslim cemaatleri temsil eden kimseler bulunmamaktadır. Bürokrasi içinde önemli görevlere getirilmeleri engellenmektedir.

SORU:Siz /(kurumunuz) dinsel kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz? Ayrımcılığa uğradıysanız somut olarak nasıl bir ayrımcılığa uğradınız?

²⁶⁵ (<http://www.stgm.org.tr/docs/1200579813Hepyenikbaslamaduygusu.pdf>)

Aşağıdaki konularda inanç özgürlüğümüzü kullanmamız, Sünni Müslüman vatandaşlara göre daha zor ve bazen mümkün değildir:

- İbadethanelerimizin yapımı, kuruluşu ve izinleri.
- Din adamı yetiştirmek
- Vergiler aracılığıyla sağlanan finansal destek
- Toplum, medya ve devlet yetkililerinin inancımıza ve cemaatimize karşı dezenformasyon, hoşgörüsüzlük, kuşku dolu yaklaşımlara karşı tutum.

Örneğin, bazı kiliselerin ibadethane için yaptıkları başvurular bir türlü ibadethanelerin kurulmasıyla sonuçlanamamıştır. Kurtuluş kiliseleri Ankara, İzmir İsa Mesih Topluluğu İzmir, Beşiktaş Protestan kilisesi İstanbul vs.

SORU: Türkiye’de, dinsel ayrımcılık konusunda yargısal sistem güven veriyor mu? Olumsuz/olumlu yorumunuza göre bunun nedeni nedir?

Bugüne kadar yargıya intikal eden vaka’larda hak ihlali doğrudan ele alınmış, ayrımcılık açısından değerlendirilmemiştir. Bu açıdan yargının ayrımcılığı ele almaya açık olmadığını söyleyebiliriz. Bir de, ayrımcılık olan konularda savcıların kamu davası açıp açmadıkları da bu konuda bir göstergedir. Bu tür davaların açılmadığını düşünüyoruz. Yargının ayrımcılık konusuna duyarlı olmadığı görüşündeyiz.

SORU: Sizce kamu görevlilerinden / kurumlarından kaynaklanan ayrımcı uygulamalar var mıdır? Var ise en sık hangi kurumlarda rastlanıyor?

Ayrımcılığın, kanıtlanılamayacak bir şekilde en fazla, idari makamlarca yapıldığını düşünüyoruz. İzinler konusunda özellikle, bina, toplantı vs. için.

SORU: Sizce ayrımcılığın engellenmesi/ azaltılması için neler yapılabilir?

Öncelikle ayrımcılığın ölçülebilir bir şekilde takip edilmesi, istatistikî araştırmalar yapılması gerekir. Sorunların hangi noktalarda olduğu belirlenip bunlara göre önlemler alınabilir.”

10- RADYO SHEMA- İHSAN ÖZBEK (HİRİSTİYAN / PRO-TESTAN)

(11 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“Türkiye de, Ankara da bir radyomuz var. Bazen reklam sıkıntısı çekiyoruz. Sponsorların yardımları var ama bazen onlar da sıkılıyolar. Bu aralar Malatya davasını sıkıca takip ediyoruz. Bu olayın failinin Ergenekon olduğu iddia ediliyor yeni açıklanan iddianamede.

İstanbul da Zirve kitapevine benzer faaliyetler yürüten çeşitli yerler, şirketler var. Kutsal kitabın dağıtımını tapmaya çalışıyorlar. İki genç var orada hizmet ediyorlar, Kutsal kitabı dağıtıyorlar. Onlara Türklüğe hakaretten dava açıldı. Onlara davayı açan da Ergenekon tutuklusunu olan Av.Kemal Kerinçsiz. Bize karşı yapılan bütün işlerin arkasında Kemal Kerinçsiz çıkıyor. Adamın verdiği demeçler, söylediği sözler var.Türk Hıristiyanlarından kıl kapıyorlar bizi sevmiyorlar.

Ben Türkiye de yapılan bütün katliamların cinayetlerin arkasında Ergenekon parmağı olduğunu düşünüyorum. Hrant'ın öldürülmesi, Rahip Sontoros, Danıştay olayı hepsi onların işi. Dava da bir çözülmeye başlarsa her şey ortaya çıkar. Son Güngören olayı da onları işaret ediyor. Hükümet dirayetli gözüküyor ama onların üstüne daha cesur gitmeliler. Hükümetin Türkiye'ye yapacağı en büyük hizmet bu Ergenekon örgütünü çözmek onların yaptıklarını ortaya çıkarmaktır.

Bizim İslami gruplarla bir sorunumuz yok onlar bize karşı hoşgörülü davranıyorlar. Ama radikal sol, MHP, BBP, ulusalıcılardan çok büyük tepkiler görüyoruz.

Biz her yıl arayla ulaştığımız ihlallerle ilgili rapor yayınlıyoruz. Durumlar gittikçe kötüye gidiyor.

Bizim en temel sıkıntımız İbadethanelerle ilgili.Türkiye’de bizim hiç bir hakkımız yok. Yasal haklarımızı da pratikte ihlal ediyorlar. Yani pratikte hiçbir faydasını göremiyoruz. Biz Türkiye’de yok sayılıyor.

İbadethane olarak kullanabileceğimiz yer olarak sadece İstanbul’da bize yer verdiler. O da İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanının kendi inisiyatifıyla bize verdiği bir yer.

Diyarbakır’da da bir kilise var. Çok uğraşıldıktan sonra açılabilirdi. Türkiye’ye gelen Avrupa üst düzey yetkilileri Diyarbakır’a da genelde uğrarlar. Bu da kilisenin açılmasında kolaylık sağladı ama

o da tam resmi değil. DTP’nin Belediyesi olması da ayrıca bize kolaylık sağladı.

Korsan kilise açıyorsunuz diyorlar. Biz istiyoruz bize yer izni vermiyorlar. Hiçbir Hıristiyan korsan kilise de ibadet etmek istemez. Kilise için başvurduk Ankara Büyük Şehir Belediyesi başvurumuzu reddetti.

Emniyetle, yerel yönetimlerde bize saygı duyanlar var. Hukuki açıdan bakılırsa bizim Kurtuluş Kilisesi de korsan. Büyükşehirler de hoşgörü yine biraz var ama küçük şehirlerde çok büyük problemler yaşıyoruz. Eskişehir, İznik gibi yerlerde. Doğuda kilise açmak çok problemli oluyor. Bırak onu evlerde toplanmak bile büyük sorun. Halk da gizli toplanıyor.

İstanbul’da hiçbir problem yok diyebiliriz ama Eskişehir’de açılmış bir kilisemizi kapatmak için uğraşıyorlar. İstanbul’da 25 tane halka açık kilise var.

Ankara Batıkent’te bir kilise vardı. Kapatmak istiyorlar, gerekçeleri iki ibadethane bir yerde olmazmış. Bu bölgede cami var kiliseye izin veremeyiz, diyorlar.

Protestan kiliseleri %98 aynı avukatlarla çalışıyorlar Batıkent farklı.

Halkta bir korku var. Yanımda çalışan bir Ermeni’nin yıllar sonra Ermeni olduğunu öğrendim. Ankara’da Ermeni var ama kendilerini gizliyorlar. Sorunları çok fazla. Bir Ermeni Katolik öldü cenazeyi bizim kilisenin kaldırmamızı istediler. Korkuyorlar. Bu olay onların ne kadar ciddi bir biçimde baskı altında olduklarını gösteriyor.

İbadethanelerden sonra en önemli sorunumuz eğitim. Türkiye’de bir Hıristiyan İlahiyat Fakültesi olsaydı orada okurdum. Eğitimimizi uzaktan gelen mektuplarla sürdürüyoruz. Bu Türkiye’deki tüm önderler için geçerli. Eğitimimizi mektupla uzakta eğitim ile devam ediyoruz. Çocuklarımız sıkıntı çekiyor okullarında. Yasal olarak din derslerine girmeme hakları var ama bu sefer de toplumsal baskı oluyor. Ayrımcılıktan korktukları için din derslerine giriyorlar. Bazıları da Hıristiyan olduğunu söylemiyor ayrımcılığa uğrar korkusundan dolayı. Büyük şehirlerde bir şekilde eğitimlerine devam edebiliyorlar ama küçük şehirlerde durum içler acısı. MEB’nin yabancı öğrenciler için açtığı okullar var. Bazen çocuklar arası kavgalar oluyor. Türk aileler çocuklarına o seni dövmüşse sen de döv, intikamını al diyorlar bu bizce iyi değil biz bir şey olmaz karşılık verme diyoruz. Sorun böyle halledilir. Dolayısıyla biz ço-

cuklarımızı bu okullara göndermek istemiyoruz.

Yayınlarda eskiden sıkıntı vardı.Şimdi çok azalmış yok gibi.

Bizimle eskiden uğraştıkları gibi uğraşmıyorlar. Tabi biz de haksızlığa uğradığımızda hakkımızı arıyoruz. Bu da durumun iyileşmesinde etkili oldu.

Radyoda Kutsal metinden pasajlar okuyoruz diye 2004-2006 arası bize davalar açılıyordu. Bunları yayınlamayız dediler. Bu bizim inandığımız Kutsal kitabımız herkes gibi bizim de yayınlama hakkımız olmalı. Kabul etmediler ama biz hiç vazgeçmedik en sonunda yüklü bir para cezası çektiler. Biz de riske girmek istemedik onların gönderdiği şeyleri okuduk, yayınladık. Sonra üst mahkemeden bizim lehimize karar çıktı. Ondan sonra zaten yayınımız iyice rahatladı.

Biz de hata yapmamaya çalışıyoruz. RTÜK'ü iyi okudum, hata yapmayalım, diye başkalarını rahatsız edecek şeyleri yayınlamıyoruz. Sorun çıkmasın diye bazen teolojik gerçeklerimizin üstünü çizip yayınlamıyoruz.

Biz hassasiyetten Allah yerine Tanrıyı kullanıyoruz. Ayet kelimesini kullanmıyoruz. Sadece toplumu rahatsız etmeyelim diye bunları yapıyoruz.

İstanbul'da başka bir radyo daha var. Onlar hiçbir sıkıntı çekmiyorlar. Kutsal metin yayını yapmıyorlar. Radikallikleri yok dolayısıyla hiçbir sıkıntı çekmiyorlar.

Halk genelde bizim yayınlarımızı seviyor, müziklerimizi dinlemek hoşlarına gidiyor. Tabi bazen de garip eleştiri sözleri de söylüyorlar, "Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz" gibi.

Biz dinleyicilerle ilişki kurmuyoruz ama bilgi paylaşımına konusunda yardımcı oluyoruz.

Üzerimizde çok baskı, spot olduğundan yaptığımız her şeye dikkat ediyoruz.Para giriş çıkışlarımıza bile dikkat ediyoruz.

Biz çok mütevazı bir radyoyuz. Az reklam alıyoruz ve Türkiye'deki kârlılık oranı en fazla olan radyoyuz. Bir kuruş vergi kaçırmıyoruz. Bunu da devletten korktuğumuz için değil Allah'tan korktuğumuz için yapıyoruz. Kendi yaşamımıza ve iş hayatımıza çok dikkat ediyoruz.

Telefonlarda bize tehditler geliyor.Malatya olayı bizim için milat oldu. Nasıl 11 Eylül milat olduysa dünya için. Malatya katliamından önce sadece tehdit mektupları alıyorduk ama şimdi kapımıza

kadar geliyorlar. Kamera koyduk evin civarına açık görünür bir yere ama yine de küfürler, el kol hareketleri yine devam ediyor. 26 ayda kapımıza kadar 20 grup geldi. Kamera görüntülerini polise veriyoruz ama bir sonuç çıkmıyor. İşlem yapmıyorlar.

Bir ara bana küfür eden, ölümle tehdit eden adamı şikâyet ettim yakaladılar ama 2 saat sonra adamı serbest bıraktılar. Ben artık şikâyet etmekten kamera görüntüsü vermekten vazgeçtim. Terörle mücadelede geldiklerini söylüyorlar kimlikleri de var ama soruşturuyorum böyle bir polis yok.

Kapıya kadar genelde gençler geliyor. Çoğunluğun MHP, BBP gibi gruplarından. Ama artık polisler söylemiyoruz bunun boş olduğunu gördük.

İstanbul’da 2 gün önce İranlı bir Hıristiyan’a kocasının gözleri önünde tecavüz etmişler, ellerinde telsizler varmış polis gibi giyindiklerini söylediler.

Türkiye de Türk Protestanların durumu nispeten daha iyi İranlı, Slav kökenli Hıristiyanların haklarını savunan hiç kimse yok. Ermeniler, Katolikler çok sıkıntı çekiyorlar. Biz hakkımıza sahip çıktığımız için, bizim durumumuz biraz daha iyi.

Eskiden camlarımızı kırıyorlardı ama şimdi bizi öldürmeye geliyorlar, hem de açık açık pervasızca.

Mezar yerleri konusunda sıkıntımız yok ama mezarlarımızı çok tahrip ediyorlar, hiç saygı göstermiyorlar.

Türkiye Protestanlarının en büyük sorunu yasalarda. Yasalarda bizim hiçbir spesifik hakkımız yok. Hakkımızı koruyan hiçbir yasa yok. Biz yok sayılıyor. Sadece genel ifadeler kullanmışlar.

Türkiye de Hıristiyanlarla hiçbir resmi kurum ilişki kurmuyor. Bir muhtar bile bizimle ilişki kurmuyor. Malatya’daki katliamdan sonra Hıristiyanların ailelerini sorun onlarla ilişkiye giren hiçbir resmi kurum yok.

Türkiye’de demokrasi yok. Laik ülke diyorlar ama eşitlik yok, hoşgörü yok. Karşılıklı tahammül birbirini kabul etme olmalı ama yok. Halbuki birçok ortak değerimiz var onlar üzerinde uzlaşalım.

Bunların bu hale gelmesinde meydanında çok kötü rolü var. Olayları çikılmaz hale sokuyorlar.

Bir merkez tarafından yönetildiğimiz söyleniyor hâlbuki iki kilise bir yerde olsa onlar birbirlerinin işine karışmıyorlar. Yani her kilise ayrı bir cumhuriyet gibi aslında. Merkez falan yok.

Baskın Oran “bugün Türkiye’de hüküm süren zihniyet, 1930’ların zihniyeti” diyor. Kesinlikle doğru.

Türkiye’de Hıristiyan nüfus gittikçe azalıyor. Türkiye’nin hemen her tarafında kilise kalıntıları var bunları kullanan insanlara ne oldu?

1920 de Erzurum da 21 tane Ermeni Lisesi var. Şimdi hiç kimse yok oralarda.

Türkiye de yaklaşık olarak üç bin Türk Protestan var.

Ev kiraladığımızda ya da bu türlü şeylerde ilk önce Hıristiyan olduğumuzu söylemiyoruz. Çünkü baştan söylersek evi vermezler. Zaman geçince tanışıkça zaten Hıristiyan olduğumuzu anlıyorlar. Ama evinden kovulanlar oluyor, Hıristiyan olduklarından dolayı.

Kilise sayısı ile ilgili Türkiye’de çok abartı var. Malatya’da 46 kilise var diyorlar. Halbuki 1 tane var.

11- ANTAKYA PROTESTAN KİLİSESİ

Kilise rahibi Seong Ho Chang-Gönüllü Karen Sveistrup ve kilise görevlisi Mary Aygül

(22 Mayıs 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileri ile görüşme beyanı)

“Antakya Protestan Kilisesi 8 yıl önce Güney Kore Hükümeti’nin katkılarıyla kuruldu. Kilisenin kuruluş aşamasında Hükümetin de ciddi destekleri oldu ve kilisenin açılışına da Hükümet yetkilileri katıldılar. Bu anlamda, resmi kanallardan; Hatay ilinde yaklaşık 100 üyesi bulunan kilisemize yönelik herhangi bir baskı olmadığı gibi, ihtiyaç duyduğumuz zamanlarda kendilerine başvurduğumuz takdirde, taleplerimizi karşıladıkları da söylenebilir. Mesela zaman zaman konserler düzenliyoruz ve Emniyet yetkililerinden gerekli güvenlik tedbirlerini almalarını rica ediyoruz. Emniyet yetkilileri bu tür taleplerimizi her zaman karşılıyorlar.

Antakya farklı dinlerden, ırklardan ve kültürlerden insanların yaşadığı, oldukça kozmopolit niteliği olan bir şehir. Geçmiş dönemlerden günümüze, bu farklı inanç grupları ve etnik gruplar arasında, Türkiye’nin genelinde görünenin aksine, herhangi olumsuz bir durum yaşanmış değil. Yalnızca basit bireysel tepkilerle karşılaşılıyor burada. Örneğin, bir şekilde Protestanlığı seçmiş olan bazı arkadaşlarımız, toplumsal baskıdan korktukları için bunu çevrelerine rahatlıkla söyleyemiyorlar. Sonradan Protestan olan bir arkadaşımız, bu durumu aile üyeleri ile paylaştığında, aile tarafından dışlanmış ve tekrar Müslüman olması için çok ciddi baskılara ma-

ruz kalmıştı. Bu dışlanma korkusu nedeniyle, Protestanlığı seçen kişiler, bu durumu saklamayı tercih ediyorlar. Zira Hıristiyan olmak birçok olumsuz duygu ve düşünceyi ürettiği için insanlar rahatlıkla ‘Ben Hıristiyan’ım’ diyemiyorlar. Bu güçlük, özellikle Türkiye vatandaşı olan, yani yerli Protestanlar için geçerli. Yabancı kökenli Protestanlar aynı güçlüğü yaşamıyorlar. Mesela Kilise rahibi-miz Güney Kore vatandaşı ve asla toplumsal anlamda böyle bir tepkiyle karşılaşmış değil.

Yukarıda bahsettiğimiz bireysel nitelikli tepkiler dışında, Antakya ilinde maruz kaldığımız sistematik, organize ve kitlesel nitelikli herhangi bir saldırı yaşamadık bugüne kadar. Böyle bir saldırıya maruz kalmamamızın iki sebebi olabilir. Birincisi, yukarıda değindiğimiz üzere, Antakya’da geçmişten beri süregelen hoşgörü ve bir arada yaşama kültürü; ikincisi de, faaliyetlerimizi kiliseyle sınırlı tutmamız. Çünkü bazı deneyimlerimizden biliyoruz ki, kilise dışında faaliyetlere başladığımız zaman, sorun çıkabiliyor. Bu durum da; bizim Hıristiyanlığı insanlara anlatmak için kullandığımız bir terimin, yani misyonerliğin, Türkiye’de “vatanı bölmek isteyen, hain, ajan, provokatör” vb sıfatlarla tanımlanmasından kaynaklanıyor. Dolayısıyla, bizler misyoner ve misyonerlik kelimelerini kullanmamaya azami dikkat gösteriyoruz. Malatya, Trabzon, İzmir vb yerlerde Kiliselere ve Hıristiyanlara yönelik yapılan saldırıları, o bölgelerdeki şartları çok iyi bilmediğimiz için yorumlayacak durumda değiliz, ama söz konusu saldırıların da misyonerlik kavramına yüklenen anlamla ilgili olduğunu düşünebiliriz.

Son olarak, Protestanların Türkiye’deki en önemli problemlerinden birinin tapınma/ibadet yeri problemi olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda, özellikle Gaziantep’teki Protestanlar ciddi sorunlar yaşamaktadırlar.” demiştir.

12- ANTAKYA KATOLİK KİLİSESİ

Antakya Katolik kilisesinde, kilise rahibi Roberto Ferrari Domenico

(23 Mayıs 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileri ile görüşme beyanı)

“Ben 20 senedir Türkiye’de yaşıyorum. İçinde bulunduğumuz ve mülkiyeti de bize ait olan bu kilisenin restorasyonunu 89–91 yılları arasında yaptık. Bizler Katolikler olarak Sünni mahallesinde yaşıyoruz. Yaklaşık 70 kişilik bir nüfusumuz var. Bugüne kadar herhangi bir problem yaşamadık. Hem Müslüman kesimlerle hem

de diğer inanç gruplarıyla oldukça iyi ilişkilerimiz var. Hatta Pas-kalya Bayramını Ortodoks Hıristiyanlarla birlikte kutluyoruz. Devlet kurumlarıyla da aramız şu an için oldukça iyi sayılır.

Eskiden Devlet elimizde bulunan kiliselere el koymuştu. 2 adet kilisemiz vergi dairesine dönüştürüldü. Bu yeni çıkan Vakıflar Yasası uyarınca eski yerlerimizi geri isteyeceğiz. Saint Pierre Kilisesi de elimizden alındı. Bildiğiniz gibi, Hıristiyanlar için çok önemli bir yer orası. İnsanlar "Hacı" olmak için oraya gelirler. Oysa elimizden alındı ve artık kullanamıyoruz. Bizim için kutsal olan bir yer, Devlet tarafından turistik bir meta haline dönüştürüldü. Saint Pierre Kilisesi'nin anahtarı 1939 yılına kadar bizdeydi, ancak 1939 yılında Hatay Türkiye'ye bağlanınca anahtarı elimizden aldılar. Biz yeni kilise yapmak istemiyoruz, kendi kilisemizi alıp tekrar kullanmak istiyoruz. Bunun için Vatikan Hükümeti'nin Türkiye Hükümeti nezdindeki girişimleri devam ediyor.

Zorunlu din derslerinden çocuklarımızın muaf tutulmasıyla ilgili olarak, herhangi bir problem yaşamıyoruz. İstediğimiz zaman, çocuklarımız bu dersten muaf tutulabiliyor..." demiştir.

SÜRYANİLER

Süryaniler (Aramiler): Ataları Aramilerden oluşan olan Ortadoğu’da yaşayan Semitik Hıristiyan halk.

Türkiye’de 25.000’i aşkın Süryani’nin 15.000’i İstanbul’da yaşamaktadır. Süryaniler İstanbul dışında başlıca Mardin, Mersin, Diyarbakır, Adıyaman, Elazığ, Ankara, İzmir, Malatya, Şanlıurfa, Gaziantep, Antakya, Antalya ve Adana’da yaşamaktadır. *

13- RAHİP GABRİEL AKYÜZ

MARDİN KIRKLAR KİLİSESİ – SÜRYANİ KİLİSESİ

(Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“Dinin görevi mazluma sahip çıkmaktır. Dinin amacı sevgiyi, adaleti, barışı gerçekleştirmektir. Dinin amacı insanları birbirine düşman etmek değildir. Din insanları Allah’a yaklaştırmaktır, insanlar arasında bir köprü kurmaktır. Din insanların elinde bir silah, bir bomba gibi kullanılmamalıdır. Karikatür krizi esnasında ben Mardin Cumhuriyet meydanında bir konuşma yaptım ve ‘bu, eğer Hıristiyanlık adına yapılmışsa şiddetle kınıyoruz’ diye yüksek sesle söyledim. Dinlerin temsilcileri birbirlerini anlamak ve sevmek zorundalar. Bu olmazsa dinlerin sevgiyi, kardeşliği barışı gerçekleştirmesi mümkün olmaz ki. Biz Mardin’de bunu gerçekleştirdik. Daha birkaç gün önce Müslüman bir dostumuzun vefatı üzerine taziye ziyaretinde bulduk ve onun için dua ettik. Hatta o ziyaretimizde dedik ki; gelin birbirimizin ölüleri için kendi dinimizden karşılıklı dualar edelim. Biz sizin ölüleriniz için Süryanice dua edelim, siz de bizim ölülerimiz için kendi dininizin duasını edin. Ve bunu yaptık. Bu bir reform oldu.

Daha önce kilisemizi bir Albay ailesi ile ziyaret etmişti. Albay, ısrarla bana Süryanilerin neden göç ettiğini sordu. Ben bu soruya cevap vermek istemedim ama soru ısrarla sorulmaya devam edince

* <http://www.suryaniler.com>

kendimi cevap vermek zorunda hissettim: “Süryaniler göç ettiler çünkü Süryaniler kendilerini Türkiye’de 1. sınıf vatandaş olarak görmediler. Örneğin hiçbir Süryani sizin gibi birinci sınıf bir vatandaş olarak Albay olamadı, olamazdı, olamayacak. Bunun nedeni Süryani ve Hıristiyan olmalarından başka bir şey değildi. Yasal mevzuatta herhangi bir engel olmamasına karşın uygulamadan/uygulayıcılardan kaynaklanan bir sorun bu.

1936 yılında bir genelge ile Türkiye’de Hıristiyanların vakıf kurmaları engellenmişti. 2 ay önce gerçekleştirilen bir yasal düzenleme ile bu haksızlık giderildi. Bu tür sorunlar aslında 1839 yılında ki Tanzimat fermanı ve 1859 yılındaki Islahat fermanı ile iyileştirmeye başlandı. Bütün bu sorunlar bizlerin hem Süryani hem de Hıristiyan olmamızdan kaynaklanıyor.

Çok sayıda camiye çevrilen kilisemiz mevcut. 1965 yılında Mardin merkez Mansuri köyünde en güzel kilisemiz camiye çevrildi. Mahkeme açtık ancak elimizde tapumuz olmadığı bize geri verilmedi. Kilise 1903 yılında inşa edilmişti. Nusaybin’de bir Süryani Ortodoks kilisesi aynı şekilde camiye çevrildi. Bunun gibi çok sayıda kilise camiye çevrildi. Bunları vatandaş camiye çeviriyor, idare de bu haksızlığa ses çıkarmıyor.

Midyat-Nusaybin arasında bir Süryani mezarlığında bütün mezar taşları kırılmış.

5233 sayılı terörden doğan zararların tanzim edilmesini düzenleyen yasa gereğince başvuruda bulunan hiçbir Müslüman köyden kadastro geçmesini beklemeleri istenmedi. Fakat Nusaybin’deki dört Süryani köyünün söz konusu kanun kapsamında tazminatının ödenmesi için kadastro çalışmasının gerçekleşmesinin beklenmesi istendi. Sonradan anlaşıldı ki asıl gerekçe şu: 1952 yılı haritalarında bu köyler orman olarak görünüyor. Bu durumda eğer kadastro çalışması gerçekleşirse zaten arazilerin büyük bölümü orman arazisi kapsamına sokulacak ve bu yolla tazminat ödenmesi söz konusu olmayacak. Geriye kalanların ise tazminatı kayda değer bir miktarı bulmayacak. Bu şekilde elimizden çıkan çok sayıda arazimiz ve köylerimiz var.

1870 yılında yapılan bir sayımda sadece Diyarbakır vilayetine bağlı 250 Süryani köyü vardı. Bugün ise Mardin merkezde 80 aile, bölgenin tamamında da sadece 500 aile ancak bulunmaktadır.

Yaşadığımız sorunlar etnik kimliğimizden ziyade dini kimliğimizden kaynaklanıyor.

Bununla beraber şu an içinde bulunduğumuz ortam son 500 yılın en güzel ortamıdır.

Bugüne kadar yurt dışına göç eden Süryani ailelerden geri dönmek isteyenler vardır. Şimdiye kadar 30 - 40 aile geri dönmüştür. Bu aileler değişik köylere yerleştiler.

Türkiye de Süryanilerin resmi olarak eğitim hizmeti verebildikleri kendi eğitim kurumları yok.” demiştir.

14- SAMUEL AKTAŞ- METROPOLİT MOR GABRİEL MANASTIRI MARDİN – MİDYAT (Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“Türkiye’de fikir özgürlüğü yok. Bu olmadığı müddetçe bizimle ilgili hiçbir sorun çözülemez. Bir de dürüstlük yok. Manastıra ziyarete gelenler arasında gizlice fotoğrafımızı çekmek isteyenler çıkıyor. Bu bizi rahatsız ediyor. Bu fotoğrafların ne amaçla kullanılacağını bilmiyoruz ki. Belki de bir yerlerde yayınlanacak ve hedef gösterileceğiz.

Bölgede bazı köylerde kiliselerin damlarına nöbetçi kuleleri dikiliyor. Bu durumu şikâyet konusu yaptık. Masraflarına bizim de katılacağımız şekilde yolun kenarına ayrı nöbet kuleleri yapılmasını önerdik. Bu kuleyi yaptılar ve 1-2 yıl kule öyle kaldı. Fakat ileri sürülen itirazlar sonucunda kilisenin damındaki nöbet kulelerini indirmediler. Sebebi, bunu metropolit’in istemiş olması. Ve bu isteği de PKK’nın talimatı üzerine yapmış olduğu iddiası.

Türkiye’de ifade özgürlüğü var olmadıkça bizimle ilgili hiçbir sorun çözülemez. Çünkü rahat konuşamıyoruz. Konuştuğumuzda başımız derde giriyor.

Oturup bazı sorunları konuşacaksak, dini kimliklerimizle/ dini kimliklerimiz öne çıkararak bunu yapmayalım. Öyle yaparsak konuşamayız. İnsan olarak, bu ülkenin vatandaşı olarak oturalım, konuşalım.

Daha önce bölgede yaşayan Süryani nüfusun % 99’u göç etti. Göçler daha çok Almanya, İsveç, Hollanda, İsviçre, Fransa, Belçika gibi Avrupa ülkelerine yapıldı. Bunun yanında Amerika ve Avustralya’ya da göç eden Süryaniler oldu. Bu bölgeden göç eden Süryanilerin sayısı Almanya’da 80 bin, İsveç de 60 – 70 bin civarında. 40 yıl önce sadece Midyat ve çevresinde 1000 – 1500 aile vardı. Ki

bu aileler oldukça büyük ve kalabalık ailelerdi. Her biri 10–15, 20–25 kişiden oluşan ailelerdi. 35 kadar Süryani köyü vardı ve her köyde 250- 300 aile yaşıyordu. Şu anda göç durmuş vaziyette. Geri dönmek isteyen aileler var. Geri dönüp dönmemeleri ülkenin durumuna bağlı.”

Bölgedeki Süryani köylerinden biri olan Sari köyü, Süryanilerin zorunlu göçü sonrasında koruculara tahsis edilmiş. 1992 ile 2004 yılları arasında köyde yalnızca korucular yaşadı. Bu 8 yıl boyunca korucular köye Süryanileri sokmadılar. 2004 yılında AB’nin genişlemeden sorumlu Bakanı Werougenh’in Türkiye’yi ziyaretinden sadece 1 gün önce köy Süryanilere iade edildi.” demiştir.

15- SÜRYANİ CEMAATİ MENSUBU YUSUF AKBULUT;

“1964, Midyat doğumluyum. 1993’ten beri Meryem Ana Kilisesi’nde görev yapmaktayım. Altı tane çocuğum var. Din görevlisiyim, Süryani’yim. Midyat’tan Diyarbakır’a atamayla geldim. Midyat’tayken kendi cemaatime hizmet etmek üzere, Süryanice okuyordum. Tabii ki bizim cemaat mensupları da normal devlet okullarına gidiyorlar. Okullarda eskisi gibi ciddi sorunlar yok, ama ufak tefek sorunlar var. Mesela, geçenlerde sorun çıktığında kendileri aramışlardı. Ben okula gittim, onlarla görüştim. Öğretmenlere, bize ‘Hıristiyan gâvur diyorlar, aşağılıyorlar’ dedim. Onlar da ‘Mümkün değil, öyle bir şey yok’ dediler. Sağ olsunlar, ilgilendiler. Zaten öğretmenler değil, okuldaki çocuklar dalga geçiyormuş... İsimlerinden dolayı hangi çocuğun Hıristiyan olduğu biliniyor! Örneğin Muşi, Meryem, Teodora. Bizdeki çocuklar üniversiteye kadar okuyabiliyorlar. Şimdiye kadar okumuyorlardı, yüksek tahsil yapmıyorlardı. Çünkü baskı vardı, okuyamıyordu çocuklar. Ama şimdiden sonra okuyabiliyorlar. Mesela, bir çocuğumuz arkeolojiyi bitirdi, diğeri de maden mühendisliğinde okuyor. Ama bugüne kadar kamu kuruluşunda çalışan bir Süryani görmüş değilim. Genellikle gümüşçülük, kuyumculuk yaparak hayatlarını idame ettiriyorlar Süryaniler. Genellikle çalışkandır Süryaniler. Biliyorsunuz, Süryaniler gümüşçülükte çok meşhurdur. İşçi olan pek yok, varsa da Midyat tarafındadır. Buralarda herkes özel çalışıyor. Bu yüzden de dışlanma ya da ayrımcılık olmuyor. Tabii ki izole yaşıyorsunuz, kötü laflar da işitiyorsunuz. Bunlar mutlaka bir acı veriyor. İnsan böyle yaşayacağına, ‘ben ne yapayım böyle bir memlekette yaşamayı’ diyor. Çoğu zaten bunu düşünerek göçüp gitti Türkiye’den.

Evet, şiddete uğradık, duymuşsunuzdur. Ne yapalım, kimileri

görev icabı mecburen katlanıyorlar. Mecbur olmayanlar ise gidiyorlar İstanbul’a, Avrupa’ya. Geçenlerde yaşadığımız olayı çok da anlatmak istemiyorum. Reklâm gibi oluyor. Mahalleden değil, bilmediğimiz tanımadığımız kişiler, birileri gelmiş kiliseye, yanlarında da 5-6 genç. İbadet yerine girmek istemişler, sigara içiyorlarmış. Bizimkiler sigarayla giremeyeceklerini söylemişler. ‘Burası kilisedir, cami gibi Allah’ın evidir’ demişler. Sonra bu adam başlamış, yok ‘siz gâvursunuz, sizi kıtır kıtır doğrarım, parça parça yaparım’ diye. Sonra beni çağırdılar, ben de geldiğimde Süryanice olarak çocuklara, ‘Polise haber verin’ dedim. Gidip haber verdiler. Oraya geldiğimde zaten çocuklara bağıırıyordu adam. ‘Hop hop ne yapıyorsun?’ dedim. Üzerime üzerime geldi, ‘Sen Trabzon’daki papazı hatırlıyor musun, seni onun gibi yaparım, senin için 50 yıl yatarım’ dedi. ‘Hadi git başımdan, niçin böyle yapıyorsun?’ dedim. Adam ‘Amerika neden Irak’a böyle yapıyor?’ dedi. Ben de dedim ki ‘Benim Amerika ile ne işim var, ben de istemiyorum hiçbir insana en ufak bir şey olmasını.’ Neyse oğlum 155’i çağırdı. Biz böyle atışırken, adam sürekli elini beline atıyordu. Silah görmedim, ama ceketliydi... İtiş kakış yaşanırken kiliseden çıktı. Dış kapıdan bunlar çıkarken, polis geldi. Polise dedim ki ‘Bak bunlar beni ölümle tehdit etti.’ Polis, kilisede çalışanları göstererek, ‘Bir sürü insan, tek biriyle baş edemiyor musunuz, dövseydiniz’ dedi. Evet evet, aynen bunları söyledi. Polisle tartıştım. ‘Benim işim adam öldürmek mi, yoksa ibadet yapmak mı, sen ne biçim konuşuyorsun!’ dedim. Bize saldıran adamı bir adım bile takip etmeyip benimle tartışmaya girişti polis. Neyse, emniyet müdürü ve valiye çıktım, o polisi katmadan olayı anlattım. Koruma istedik. ‘Siz özel koruma tutun, herkese yetiştirmeyiz’ dediler. Bizde aslında kamera sistemi var, ama elektrik kesintisi sık olduğundan 1-2 gün önce bütün kameralarımız yandı, düşük voltaj geldiği için. Bu adamların şansına o gün de böyleydi, yoksa hepsini kaydederdik. Güvenlik için başka bir önlem almıyoruz, Allah’a güveniyoruz. Biz komşularımızla huzur ve barış içerisinde yaşıyoruz, yaşamak istiyoruz. Gidip sorabilirsiniz, kardeşçe yaşıyoruz. Hepsi bizi seviyor. Bir şey lazım olduğunda gidip geliniyor. Komşular düğün için sandalye istediler, verdik hepsini. İnsanız tabii ki, komşuluk ilişkilerimiz böyle. Yalnız çocuklarımız dışarıda oyun oynarken zorluk yaşıyorlar. Sağ olsun belediye, kilisenin bahçesine park yaptı. Çocuklarımız artık daha rahat oynuyor.

Bundan yirmi yıl kadar önce, ben askerdeyken, ‘Çavuş olmak isteyenler öne çıksın’ denince, ben de bir adım öne çıktım. Fakat ba-

na sert bir ifadeyle, 'Sen Hıristiyan'sın, senden çavuş olmaz' dediler. Oysa Avrupa'ya buradan gitme Süryaniler var, içlerinde bakan olanlar bile var. İsveç millî eğitim bakanı Süryani'dir mesela. Biz mesela askerde, Süryani olduğumuzdan, daha iyi Türkçe biliyorduk. Buna rağmen bizim oradaki çavuş arkadaşlar 'Gelin Müslüman olun' diyorlardı. Oysa ben Hıristiyan'ım ve bundan memnunum. Bölük komutanı bizi kafaya takmıştı 'Sizi Müslüman yapacağım' diye. Daha sağlıklıdır, daha temizdir, daha iyi bir dindir diye! Ya, dine sözümüz yok, ama biz buraya vatani görev yapmaya geldik, din değiştirmek için değil. Süryanice çok eski bir dildir. Rahat 6000-7000 yıl öncesine ait. Değişe değişe tıpkı çağdaş Türkçe gibi, günümüzdeki Süryanice'ye gelmiştir. İsa'nın konuştuğu dildir Süryanice. O dili konuşuyoruz, aynı dilde ibadet ediyoruz. Buna kilise dili diyorlar. Konuştuğumuz dil Arapça, Türkçe ve Kürtçeden hatta İngilizceden etkilenmiştir. Ama kitap dili ayrıdır, ibadet dili ayrıdır. Eskiden Süryaniler bu bölgede çoktu, mesela Harran'da, dünyadaki ilk üniversite Süryaniler tarafından kurulmuştu. Kapımız herkese açık. Örneğin, bir AİDS'li gelse, ona elimizden gelen yardımı yaparız.

Ayıp veya günah olduğunu düşünmem bile. Zaten İncil'i okuduğum zaman, dinimizin alt tabakadaki insanlarla ilgilendiğini görüyoruz. Zina yapan kadınlara bile iyi davranan, onları tövbeye çağıran, topluma kazandırmaya çalışan bir din. Bizim cemaatte kadınlara yönelik tek-tük şiddet kullananlar vardır. Ama bu yanlıştır. Erkek, kadınsız; kadın da erkeksiz olmaz." ²⁶⁶

16- MİDYAT – ÖĞÜNDÜK KÖYÜ (SÜRYANİ KÖYÜ) (GÖRÜŞMECİNİN İSMİ TALEP ÜZERİNE BELİRTİLMEMİŞTİR) (Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

" Süryani çocukların yasal olan zorunlu eğitimin dışında dini ve dil eğitimlerini almaları engellenmiyor. Bu Süryanilerin kendi cemaatleri içinde kilisede verdikleri yaptıkları eğitim. Bu duruma ses çıkarılmıyor. Fakat bu şekilde eğitim yasal değil. Şu an engellenmiyor.

Bu eğitimin resmi olarak tanınması lazım. Yasal hale getirilmesi lazım.

Süryanice yayın yapan herhangi bir organ yok.

²⁶⁶ <http://www.stgm.org.tr/docs/1200579813Hepyenikbaslamaduygusu.pdf>

Günlük hayatta karşılaştığımız ayrımcı uygulamalar yasal düzenlemelerden kaynaklanmıyor. Tamamen uygulamalardan, kişilerin şahsi tutum ve davranışlarından kaynaklanıyor. Örneğin devlet hastanesinde yaşamadığımız sorunlar bazen özel sağlık sektöründe çalışanlar tarafından yaşatılıyor.

Sosyal yaşam içerisinde bizim dışımızdaki kesimlerle ilişkilerde, özellikle çocuklarımız sıkıntı yaşıyor. Örneğin bazı çocuklar (Müslüman çocuklar) bizim çocuklarımıza “siz gâvursunuz” diye hakaret ediyorlar. Çocuklarımızı hırpalıyorlar, onları taşıyorlar. Bu durumun sorumluları bizim çocuklarımıza bu şekilde kötü davranan Müslüman çocukların aileleri. Demek ki evlerinde ailelerinde büyükleri bizim hakkımızda böyle konuşuyorlar. Eğer öyle olmasa küçücük çocuk nereden bilecek bize ‘gâvur’ demeyi.” Demiştir.

17- MİDYAT SÜRYANİ KÜLTÜR DERNEĞİ – MİDYAT YAKUP GABRIEL – DERNEK YÖNETİCİSİ

(Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

- “- Süryani köylerinde tapu kadastro sorunları var.
- Diyarbakır çevresinde Süryanilere yönelik saldırı iddiaları var.
- 20 – 30 yıl öncesine göre önemli sorunlar yaşıyoruz.
- Hazinesinin el koyduğu Süryani arazileri... Süryanilerin zorunlu göçleri sonucunda sahipsiz kalan arazilerin “orman alanı” kapsamına alınması...
- 2007’de Mardin’de zorunlu din dersi almak istemeyen Süryani öğrencinin, okuldan çıkarılmak istenmesi
- Süryani çocuklara diğer çocukların haç işareti yaparak küfretmeleri
- Yerel idarecilerden kötü/ayrımcı muameleler görmüyoruz.
- T.C. Anayasasında Süryaniliğin ve Süryanilerin bir tanımı yok. Süryaniler tanımlanmıyor.
- Süryanice dil kursu açtık. Kurs sonunda kursiyerlerimize birer sertifika veremedik. Çünkü Milli Eğitim Bakanlığı onaylamadı. Gerekçesi ise Süryaniliğin hukuki olarak tanımının olmaması...
- Kürt köylerinden çekmediğimiz kalmadı. Bazen 4-5 Kürt köyü birleşip bizim köylerimize saldırdıkları olmuştur.
- Süryani yerleşim bölgelerinde kiliselerde çocuklara dini eğitim verilebiliyor. Bu eğitim uygulayıcıların hoşgörüsü sayesinde yapılabiliyor. Yasal bir dayanaktan yoksun. Dolayısıyla güvenceden de yoksun.” Demiştir.

18- EROL DORA: (Makale: 07 Kasım 2004- Süryaniler, Lozan'a Göre Azınlıktır)

“Süryanilere gelince; Süryanilerin Lozan Antlaşması'yla azınlıklara tanınan haklardan neden yararlandırılmadığı sorusuna resmi makamlar, bu cemaatin Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bu haklardan feragat etmiş oldukları yanıtını veriyorlar. Bu tamamen uydurma bir iddiadır. Velew ki, böyle bir feragat olayı mevcutsa bile hukuken geçersizdir; çünkü azınlık hakları, Thomas Hobbes'dan (1588-1679) bu yana bireysel haktır. Yani kolektif olarak kullanıldığı halde gruba değil, bireye verilmiştir. Grup hak sahibi değildir. Dolayısıyla, bir bireyin hakkından o bireyin mensubu olduğu grubun lideri/temsilcileri (patriği, metropoliti) feragat edemez. Özellikle bu hak uluslar arası bir anlaşmayla getirilmişse ve hiçbir biçimde kaldırılamayacağı açıkça belirtilmişse, (md.37). Bu açıdan, yukarıda sözü edilen, md.42/1' den feragat da hukuken geçersizdir. Lozan'ın hiçbir maddesinde, “azınlıklar yalnızca Rum, Ermeni ve Yahudilerdir” diye bir ibare mevcut değildir. Dolayısıyla fiiliyattaki Süryanilere ilişkin azınlık olmadıklarına dair görüş ve uygulamalar da tamamen Lozan Antlaşması'nın lafzına ve ruhuna aykırıdır. Süryaniler gayrimüslim bir halk olmalarına rağmen, okul açamıyor,

Ermeni veya Rum olmadıkları gerekçesi ile bu cemaatlerin kurdukları okullara dahi alınmalarına engel olunuyor,

Lozan'a rağmen kendi dillerinde eğitim yapma hakları ellerinden alınıyor.

Mezopotamya'nın ilk Hıristiyan halkı olan Süryanilerin uluslar arası bir antlaşma olan Lozan Antlaşmasıyla tanınmış olan “pozitif haklardan” yararlandırılmamaları tamamen politik bir tavırdan kaynaklanıyor. Ancak bu tavır ve uygulama tamamen Lozan'a aykırıdır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti aynı konum, aynı hukuksal durum ve aynı özelliklere sahip olan vatandaşları arasında ayrımcılık yapıyor, bazı gayrimüslim vatandaşlarını Lozan'ın tanımış olduğu azınlıklar statüsüne sokuyor; bazı vatandaşlarını ise bundan mahrum bırakıyor. Türkiye bu uygulamayla Lozan Antlaşması'nı ihlal ediyor. Süryaniler açısından endişe ve huzursuzluk yaratan bu durum, 5.11.2003'te yayınlanan Avrupa Birliği İlerleme raporuna da yansdı. 6 Ekim 2004 tarihli son ilerleme raporunda da; Gayrimüslim Süryani Azınlığın halen okul kurma iznine sahip olmaması bir eksiklik olarak değerlendiriliyor. Uluslararası bir anlaşma olan Lozan Antlaşması gayri Müslim vatandaşlar için pozitif haklar getiriyor. Yani diğer bütün vatandaşların sahip oldukları haklar-

dan ziyade kendi kimlik ve kültürlerini sürdürüp yaşatabilmeleri için onlara uluslararası güvencede olan pozitif haklar tanıyor. Bu açıdan Lozan Antlaşması’nın azınlıklar yönünden önemi tartışılmaz. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bir azınlık hakları belgesi ve insan hakları belgesi olarak nitelendirilebilecek Lozan Antlaşması’nı her türlü önyargıyı ortadan kaldırılarak, anlaşmada belirtilen herkese uygulanması, Lozan’a aykırı tüm mevzuatı değiştirmesi ve fiili her türlü engeli kaldırması gerekiyor. Çok kültürlü, insan haklarına saygılı, demokratik, laik bir hukuk devleti olmamızın ilk adımının Lozan’ın azınlık haklarını içeren bu bölümünün tam olarak, samimiyetle uygulanmasından geçtiği düşüncesindeyiz. Lozan’ın tam olarak ve kapsadığı herkese uygulanması ile, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecine büyük ivme kazandıracak ve bu konuda Avrupa Birliği ile Türkiye arasında var olan birçok sorunu ortadan kaldıracaktır. ²⁶⁷

19- MUSEVİ BİR AKADEMİSYEN

(Görüşmecimiz isim ve titrinin kullanılmasını istemedi.)

(06.06.2008 tarihinde İzmir’de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Kendimi hiçbir etnik ve dini bir kimliğe mensup görmüyorum. Türkiye de doğduğum için, Türk - Musevi bir ana- babadan olduğum için Musevi’yim. Bunlar benim aidiyet hissetmeme yeten şeyler değil.

SORU: Sizin veya farklı etnik/dini kimliktekilerin vatandaşlık kimliği dışında, etnik kimlikleriyle kendilerini ifade etmeleri / edebilmelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Musevi topluluğunun kendini ifade etmede çok ciddi sorun yaşadığını düşünmüyorum. En azından sürecin daha iyiye gittiğini düşünüyorum. Musevi toplumu çok kapalı bir toplumdur. İfade etme konusunda ne kadarını isterlerse o kadar ifade ederler.

Daha fazlasını da beklememek gerekir.

SORU: Sizce Türkiye’de etnik kimliğini açıklayan kişilere karşı diğer insanlar genel olarak hoşgörülü müdür?

²⁶⁷ (ED/BA) Kaynaklar * Prof. Dr. Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, CiltI, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s,225-231** Av. Zeynep Aydın, Lozan Antlaşması’nda Azınlık Statüsü, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayını Erol Dora kaynak: bianet.orgteori.org”

TC karakteri ulus kimlik üzerinden ve dayatmacı olarak şekillendiği için hoşgörüsüzlük normal bir karakter olarak tezahür etmektedir.

SORU: Siz kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz? Ayrımcılığa uğradıysanız somut olarak nasıl bir ayrımcılığa uğradınız ve bunun zamanı, yeri ortamı hakkında bilgi verebilir misiniz? (çocukluğunuzda, yaşadığınız çevrede, iş hayatında, resmi kurumlarda vs.)

Ayrımcılık toplumun tabanında daha çok olmakla birlikte bilinç ve farkındalık arttıkça azalıyor. Atatürk Lisesinde öğrencilik hayatım başladığında sınıfta ve okulda çok ayrımcı uygulamalarla karşılaştım ve okul değiştirdim. Daha sonra bana kötü davranıp okul değiştirmeme neden olan bir arkadaşımın üniversite sınavında karşılaştığımda benden özür diledi. Aynı okulu kazanıp birlikte aynı bölümü okuduk daha sonra aynı okulda akademisyenlik yapmak durumunda kaldık ve çok iyi dost olduk. Onun tutumunu değiştirmesine neden olan farkındalık geliştirmesiydi.

Museviler tarih boyunca yaşadıkları ayrımcılık ve devlet katından uzak tutulmaları nedeniyle ticarete yönelmişler ve ticarete başarılı olmuşlardır. O yüzden resmi pozisyonlar için hiç uğraşmazlar. Kendilerini korumak için kapanmışlar ve hep kapalı kalmışlardır.

Aynı okulda bir akademisyen arkadaşımın da (eski öğrencim) bulunduğu bir ortamda bir mevzu hakkında tartışıyorduk. Konuşmanın bir kısmında bana –beni ikna edeceği savıyla- “hocam siz onu bilemezseniz” dedi. Neden dediğimde “sen Musevisin ya ondan”

Ha! dedim. Konumuzun etnik veya dini kimlikle hiçbir bağıntısı yokken bir anda Musevi kimliğim susmamı gerektirmişti. Yahudiler topluma adaptasyon zorunluluğu duyarlar ve nerdeyse hiç adaptasyon sorunu yaşamazlar. Çocuklarına Yahudi ismi verme geleneği de gitgide azalmakta. Bunun da yine korku temelli olduğu açıktır.

SORU: Uğranılan ayrımcılığın sivil bireylerden mi yoksa devlet politikalarından mı daha çok kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Yasalardan kaynaklı bir ayrımcılık olduğunu düşünüyor musunuz? Hangi kurumlarda daha çok ayrımcılık yapıldığını düşünüyorsunuz?

Yaşanan bütün ayrımcılıklar gelenekseldir.

Kültürel temeli mutlaka vardır.

Ayrımcılığın en belirgin olduğu kurumlar tabii ki öncelikle askeriyeye ve ne yazık ki eğitim kurumlarıdır.” demiştir.

YAHUDİLER

“Devletin bu bakış açısından olumsuz etkilenmeyen ve din özgürlüğü bakımından nisbî bir rahatlığa sahip olan belki de tek grubun Musevi vatandaşlar olduğu tespitini yapmak mümkündür. Bunda, kültürel bakımdan Türkiye toplumunda anti-semitizmin köklerinin bulunmayışının, Museviliğin egemen İslam kültüründe “Ehli Kitap” kategorisi içinde tanınmış bir statüyü ifade etmesinin, Yahudilerin tarihsel bakımdan başka ülkelerde yaşadıkları baskılara burada maruz kalmamalarının, etnik ve dinî kimliklerini koruyarak belirli bir ölçüde sağlamış oldukları entegrasyonun, diğer etnik ve dinî topluluklarla yaşanan acı tarihsel olayların Yahudilerle yaşanmamış olmasının ve uzunca bir tarihsel sürecin biçimlendirdiği birlikte yaşama geleneğinin payı büyüktür. Ancak, Ortadoğu Bölgesinde yaşanan sorunların etkisiyle ve Türkiye’de ulusal, dinî ve ideolojik nedenlerle ve Yahudilere / İsrail’e tepkilerin geliştiği ve bu tepkilerin toplumun en azından bir bölümünde ülkemizdeki Yahudi cemaatine karşı bir tepkiye dönüşmüş olduğu veya böyle bir potansiyel taşıdığı tespitini yapmak mümkündür. Nitekim bu çerçevede, bazı Yahudi vatandaşlarımıza ve Sinagoglara yönelik saldırılar yaşanmıştır. Bu menfî gelişmenin Yahudi vatandaşlarımızın din özgürlüğüne zarar verme ihtimali vardır.”²⁶⁸

20- ŞAUL CENUDİOĞLU - ANTAKYA MUSEVİ CEMAATİ

(23 Mayıs 2008 Antakya Musevi Cemaatine ait olan Havra’da, Cemaat başkanı ile Mazlumder yetkililerinin görüşme beyanı)

“Bizler Antakya’da toplam 20 aileyiz. Gençlerimiz okuyunca büyük şehirlere göç ediyorlar. Eskiden iç içe evlerde, farklı cemaatlerin bir arada yaşadığı zengin bir hayatımız vardı Antakya’da. Bugün mahalleler ayrılmış olsa da, bu süreç devam ediyor diyebiliriz. İlişkilerimiz bütün gruplarla oldukça iyi sayılır. Mesela, nisan ayın-

²⁶⁸ Liberal Düşünce Topluluğu -Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu

da kutladığımız bir dini gün dolayısıyla Protestanlar, Katolikler, Ortodokslar, Aleviler ve mülki idare amirleri ziyaretimize geldiler. Son çıkan Vakıflar Yasası'nın, durumumuzu daha da güçlendirdiğine inanıyoruz.

Kamu kurumlarından herhangi bir konuda yardım istediğimizde, taleplerimiz karşılanıyor. 2004 yılında İstanbul'daki Havra'ya saldırı gerçekleştirildiğinde, biz de burada oldukça tedirgin olmuştuk. Bu saldırıdan sonra, mülki idare amirleri, Havramıza geçmiş olsun ziyaretinde bulundular.

Ayrıca, şunu da belirtmek gerekiyor ki, Filistin meselesi dolayısıyla da herhangi bir baskıya maruz kalmıyoruz. Toplumsal anlamda bize bu sebeple yapılmış herhangi bir baskı bugüne kadar söz konusu olmadı" demiştir.

21- DOSİTHEOS ANAĞNOSTOPULOS - FENER RUM PATRİKHANESİ- PEDER

(İstanbul Rum Patrikliği basın ve halkla ilişkiler bürosu yetkiliyle Mazlumder yetkililerinin görüşme beyanı)

'Etnik anlamda, bu bakımdan bir problemimiz yoktur. Geçmişte örneğin 6-7 Eylül hadiselerinin olduğu zamanlarda; yine 1964 yıllarında etnik bakımdan da problemler vardı. Fakat bunlar kapanmış olan bahislerdir. Problem daha ziyade dini yönden, dini bakımdandır.

İlk olarak şu problemleri dile getirmek isterim. Kiliseler için 'rahip'e ihtiyaç vardır. Rahipsiz din adamı olamaz yani din adamı olmadan kilise olamaz. 1971 senesinden beri din adamı yerleştirme şansımız yok.

1844 yılında (Tanzimat'ın birinci senesinde) kurulmuş bir okulumuz (Heybeli Ada Ruhban Okulu) var idi. Bu okul 1971 yılına kadar tedarisat yapmış ve ne yazık ki bu tarihte (1971) kapatılmıştır. Bu okulun Osmanlı zamanında olduğu gibi Cumhuriyet zamanında da görevi İstanbul patrikliğine bağlı kiliselere papaz yerleştirmekti ve aynı zamanda patrikhane için de ilahiyatçı yerleştirmekti. İlahiyatçı olmadığım ve matematik, biyoloji eğitimi aldığım halde, açığı kapatmak amacıyla 61 yaşımdan sonra burada görev aldım ki; bu doğru, sağlıklı bir çözüm yolu değildir.

SORU: Maaşlarınızı kim karşılıyor, devlet mi?

Hayır, devlet karşılamıyor. Cemaat kendi vakıfları bünyesinde topladıkları ile papaz, öğretmen ve kilise müstahdemlerinin paralarını ödüyor. Bu durum Cumhuriyetten önce de bu şekildeydi. Okul meselesine gelince bu okul (Ruhban Okulu) bir yüksek meslek okuludur. Liseden sonra üç sene (iki seneye de razı idik, olmadı) öğrenim görülen bir okul idi. Bu okul 1923 Lozan Anlaşmasından sonra işlevini görmeye devam ediyor, işliyor. Fakat 1964 yılında bir kanunla özel okul açma izni, hakkı tanınmıştır. Ne var ki 1974 yılında bu kanun yürürlükten kaldırılınca ve bizim okulumuz öncesinde de olmasına rağmen bizimkini de kapatırlar. Ankara ile bu konuda hala görüşmeler yapmaktayız ve bu konu bizim tarafımızdan İnsan Hakları Avrupa Mahkemelerine henüz taşınmış değildir. Özal döneminde bu okulun açılma ihtimalleri ile söylentiler başlamış; ne var ki Özal’ın ölümüyle bu kıpırdamalar durmuştur, mesele kapatılmıştır. İlk defa bu son hükümet bize okulun açılması gayretini göstereceklerini ifade etmiştir. Milli Eğitim Bakanının ‘bu okulun açılmama nedenini anlayamıyorum’ ya da ertesi gün zamanın Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül ün ‘Bu böyle olmaz, bu okul bir kanunla açılabilir’ sözlerinden sonra aramızda bir diyalog oluşmadı. Her seferinde Ankara’ya bizden giden temsilciler ile nazik arkadaşça söylemler olmuştur; fakat bize yazılı bir cevap şimdiye kadar ulaşmamıştır. Yani elimizde bu söylemlere dair bir doküman bulunmamaktadır. Bu halde diyalog da yoktur. Belki okulun açılmama sebepleri bildirilirse bize, bunu halledebiliriz, sorunu ortadan kaldırebiliriz.

Ankara’dan olmasa bile medyadan duyuyoruz bazı teklifler sunulmaktadır. Örneğin İstanbul Üniversitesi bünyesinde enstitü olarak açılsın diye. Biz üniversite açmak istemiyoruz, bu bir meslek okuludur. Yine bizim kanunlarımıza göre kadın Papaz olamaz ve Papaz eğitimi erkekler için manastırda verilir ve beylerin dışarıda, sosyal hayatta iki ya da üç sene bu eğitimi almaları şarttır. Laik bir ortamda din öğrenilemez din adamı yetiştirilemez. Bu bizim 1700 yıllık bir örgümüzdür. T.C. istedi diye değiştiremeyiz ki; Patrik bile değiştiremez.

T.C. ye, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olmasına rağmen işlev göremiyor. Bu meseleye, bu soruna politik bir hüviyet verilmesi doğru değil, anlamsızdır.

AKP’nin idaresinde bu son 6 – 7 yılda hiç olmazsa sorunları dillendiriyor olmamız, tartışıyor olmamız umut veriyor. Halk Partisine karşı değilim; ancak bu parti zamanında konuşamıyorduk. Ece-

vit zamanında da aynı. Tabi nazik bir münasebetimiz var idi. Ama arkası gelmiyordu. Hiç olmazsa şimdi çözüme dönük uğraşı vardır.

Soru: Cemaat üyeleriniz ve çocuklarının eğitimi ne şekilde sağlanıyor?

Üç okulumuz vardır. Üç bin civarında da Rum Ortodoks vardır. İstanbul'un nüfusu 1-2 milyon iken yüz bin Rum var idi, şimdi on beş milyon nüfuslu İstanbul'da üç bin civarında Rum kalmıştır. Muhtelif sebepler vardı. Baskı önemli bir sebep olmuştur. 1941 Vergi Kanunları buna örnektir. Bunlar mazidir, Reel durumu hiç olmazsa iyileştirelim.

Rum Çocukları; Taksim, Fener ve Galatasaray'da Rum okulları vardır. Taksim kapanmak üzeridir, öğrenci sayısı az olduğu için. Fener Rum Lisesi ve Galatasaray'daki lisede ise 50 civarında öğrenci kalmıştır. Bu okullara yalnızca azınlıklar girebilir. Örneğin siz 'çocuğum Rumca öğrensin' diyerek bu okula gönderemezsiniz. Yasaktır. Aslında bu da dillendiremediğimiz bir sorundur. Rum çocukları okullarında okuyor tabi ancak bizim amacımız Rumcayı öğrenmesidir. Türkçe zaten öğreniliyor.

Rum çocukları eğitilmiyor diyemeyiz, eğitiliyor. Üniversiteye girişte sorun olmuyor bizim problemimiz etnik değil, dindir.

Çocuk dinini her şeyden evvel ailede, sonra kilisede ve daha sonra da okulda öğrenir. Bu bağlamda okullarda dini eğitim verilmesi şarttır.

66 – 67 yaşındaydım ve Dolapdere'de Meryem Ana Kilisesinin papazıyım. Günün birinde buradan göçersem bu kilisenin papazlığını yapacak nerdeyse hiç eleman yoktur.

Yunanistan'dan gelen papazlar oluyor. Birkaç aylığına buradaki kiliseleri idare etmek üzere... Ama burayı bilmediği için, örneğin politik tavırlar takınacaktır kilisede.

İstanbul'da Patrik seçebileceklerin sayısı 14'tür. Bunların sadece birkaçı 60 yaşın altındadır. İşte okulun kapatılmasının sonuçlarından biridir bu. 37 yıldır kapalı bir nesil kayboluyor demektir bu.

Okullardaki müfredat ile ilgili sıkıntı yoktur. Fakat bu okullarda (ilköğretim kısmı) din dersi haftada bir saattir ve eskiden olduğu gibi dersi papaz değil; ilahiyat mezunu bir kişi vermektedir. Teoloji okumuş bu kişiler yerine din dersini papazlar vermelidir. Zira bu dersi papazlardan daha iyi kimse veremez.

Lisede ise durum farklıdır, bu serbesttir. Ailesi arzu ediyorsa ço-

cuklar din dersi alabiliyor. Yinede Ayinden sonra yapılan sohbetlerle din öğretilmektedir.

SORU: Kamu kurumlarıyla sorunlar yaşıyor musunuz?

Evet, yaşıyoruz. Aşağı yukarı 40 tane vakfımız vardır. Vakıfların idare (mütevelli) heyeti vardır. 1991- 1992 de İstanbul’da seçimlerimizi yapmıştık. Ondan sonra seçim yapılmadı. 2005 yılında yapmış olduğumuz baskılar sonuç verdi ve seçim yapmamıza izin verildi. 5- 6 vakfımız hala seçim yapmış değil. Seçim yapamıyorlar şu anda; çünkü kendilerine Valilik örneğin geçen bizim vakıflarımızın birkaçına telefon açıp ‘Vakıf Kanunu çıkmadan seçim yapamazsınız’ diyorlar. Ama yürürlükte zaten bir kanun var. Niye bekletiyorlar anlamıyoruz.

SORU: Vakıflarınızın malları, dolayısıyla mülkiyeti ile ilgili problem yaşıyor musunuz?

Yakın geçmişte, Strazburg mahkemesinin Büyük Ada’daki eski yetimhaneler ile ilgili vermiş olduğu bir karar vardır.1992 yılından beri bu yetimhane dava konusu olarak mahkemelerdeydi. Bunun Patrikhaneye ait olduğuna, AİHM hükmetti. Şimdi kullanılmaz, harabe bir halde 1902 yılında yapılmış bir binadır. Balkanların en büyük tahta binası imiş. Tarihi bir yapı. Tamir ile yenilemek imkânsızdır; yıkıp yeni bir bina yapmamıza ise izin verilmemektedir. Fakat kullanım hakkı bizimdir ve istediğimiz şekilde kullanabiliriz. Yani illa yetimhane kalacak değildir. Fakat ne için kullanacağız bilmiyorum.

Yıllarca Adli bir sorun yapıp, mahkemelerde beklediği, yargılama uzadığı için binamız kullanılamaz hale gelmiştir.

Yine Taksim Alman Hastanesine yakın Merkez Rum Kız Lisesi vardır ve harabe olarak durmaktadır. Vakıflar Müdürlüğü bu binanın bize ait olmadığını iddia ediyor. Biz ise ‘bu bina bize aittir’ diyoruz. Resmi bir takım evrakların olmadığı iddia ediliyor. Bu da mahkemelik.

SORU: Yargıdan kaynaklanan bir sıkıntınız da var bu halde?

Evet var. T.C. laik bir ülkedir ve bir kilisenin kendine ne isim ve reçeğine karışmamalıdır. Mesela bu kilisenin tarihteki adı Ekümenik Patrikhanedir. Fakat hiç olmazsa bu kelimeyi kullanamazsınız. Kiliseler arası dini mektuplaşmamızda bizim Patrik, Ekümenik Pat-

rik Partalemaos diye yazar. Bunun kötülüğü nerde anlamıyorum, Ekümenik kavramına nedense bir antipati var. Birkaç defa gazetecilere anlattım yine olmuyor. Yanlış anlaşılıyor ve dillendiriliyor bu kavram.

Siyasi, Emperyalist ve hatta Kapitalist bir tarafı olduğunu iddia edenler vardır.

Ekümenik kısaca şudur; örneğin yurt dışında olup da Fener Rum Patriğine bağlı olan Ortodokslar vardır. Misal; Ukrayna'da yaşayan Ortodokslar Rusya'ya bağlıdır. Yani merkez Patriğine. 1600 yıllık bir hikâyedir bu. Bunun için Ekümenik, evrensel, hudutların dışında dini vazifelerin olduğunu ifade eden bir kelimedir.

Yargıtay Bulgar papazı ile aramızda olan bir ihtilaf ile ilgili kararında; 'Fener Rum Patrikhanesi Ekümenik olmadığına göre bunu yapamaz' diye bir cümle geçiyordu. Laik bir Cumhuriyette Mahkemeler, kilisenin şu veya bu şekilde olduğuna hükmetmektedir.

Soru: Dininizi tebliğ etme ile ilgili yaşadığınız sıkıntılar karşılaştığınız sorunlar var mı?

İslamiyet ve Hıristiyanlıkta tebliğ gerçeği vardır. Bu iki dinde de vazifedir fakat kişinin dinini zorla değiştirmek amaçlı olmamalıdır. Misyonerlik, Türkiye'de maalesef yanlış bir usule dönmüş, kötülenmiştir. Kişinin dinini yeşil dolarla değiştirmemeliyiz.

SORU: Çocuk din değiştirmek için geliyorsa ne tepkiler veriyorsunuz?

Bir kere bir kişi gelirse biz ilk önce dilekçe ve kimlik fotokopisi alıyoruz. Çocuk ise (18 yaşından küçük ise) velisinin rızasını da istiyoruz, ciddi olmayabilir. Bu sebeple sorumluluklarını anlasınlar istiyoruz.

Buraya gelip 'vaftiz olmak istiyorum' diyene rastlamadım henüz. Ancak Hıristiyanlık nedir? diye soran, merak eden oluyor, bunlarla ilgileniyoruz tabi. Tuzak olabilir diye bunun için de dilekçe talep ediyoruz.

SORU: Sizin dininizden çıkan oluyor mu? Buna nasıl tepki veriyorsunuz?

Oluyor tabi bunun için 'dinden çıktı belgesi' falan vermiyoruz. Katolikler gibi...

SORU: Nüfus cüzdanlarındaki din ibaresi, din hanesi ile ilgili bir şikâyetiniz var mı? Sorun oluyor mu sizin için?

Benim kimliğimde Rum Ortodoks yazıyor, burada doğmuş olan kızımın kimliğinde Hıristiyan diye yazar, Almanya’da doğan kızımın kimlik çıkardığımda sordu memur; ‘bu nedir’ ben de diğeri gibi Hıristiyan’dır deyince kimliğe Rum-Hıristiyan ibaresi yazdılar. Bakın vicdanın fotokopisini çıkaramazsınız. Olmamalı. (bu arada hanımın kimliğinde, Rum-Ortodoks yazar)

Bundan 30 sene önce olsaydı bu konuşmayı yapamazdık. Bunlar güzel, bunlar olumlu.” demiştir.

22- HEYBELİADA AYA NİKOLA RUM ORTODOKS KİLİSESİ- A.Z.

(05.07.2008 tarihinde Heybeliada Aya Nikola Rum Ortodoks Kilisesi temsilcisi A.Z ile Mazlumder heyetinin Heybeliada’da görüşme beyanı)

“ Heybeliada Ruhban Okulu’nu hükümet açmak istiyor ancak buna cesaret edemiyor. Bu okul bizim Ruhban yetiştirme problemlerimizi çözer. Biz azınlığız. Yunanistan ve Batı Trakya’daki Türklerin dernek kurma sorunu çözülebilirse o zaman bizim de Ruhban Okulu sorununuz çözülebilir. Türkiye’de zaten toplam Rum-Ortodokslar olarak 2.000 kişi kadar kaldık.

Gümülcine ve İskeçe’de Pomak halkı var. Yunanistan onlara “siz kendinize Pomak diyebilirsiniz. Ancak Türk demenizi kabul etmiyoruz” şeklinde bir zorunluluk dayatıyor. Bunun için oradakilere izin verilmiyor. Eğer onlar da kendilerine Pomak derse o zaman izin verilir. Biz Rumca konuşuruz ve Rumca eğitim veren okullarımız bulunmaktadır. Eğitim kültür alanında faaliyet gösteren bir derneğimiz vardı. Ancak sayımız azaldığı için kapattılar. O zaman aklımıza çoluk çocuklarımızı kaydetmek gelmedi. Büyükada’da bir okulumuz var. Çocuklarımız Kınalıada, Burgazada ve Heybeliada’dan toplanıp oraya gidiyorlar ve orada eğitim görüyorlar. Müfredatla ilgili bir sıkıntımız yoktur. Okullarımızın öğretmenleri ile ilgili bir şikâyetimiz yok ancak müdürümüzün Türk olması zorunludur. Ancak müdür sadece yönetimle ilgilenir. Eğitime karışmaz. Bizleri Kıbrıs Rumlarıyla karıştırıyorlar. Oysa bizim onlarla hiçbir bağımız ve ilgimiz yoktur. Ancak Kıbrıs’ta Rumlarla yaşanan sıkıntılar bizleri olumsuz etkiledi. 6-7 Eylül olaylarının meydana geldiği yıllarda 200-300 bin kişi kadar vardık. Ancak bu olaylardan sonra sayımız 2000 kişi kadar kaldı. Hepsi göç etmek zorunda kaldılar. Bazen mezarlıklarımıza girip demir ve mermerleri çalıyorlar. İlçe

Kaymakamı ve Belediye Başkanı ile aramız çok iyidir. Bayramları-mıza çağırınca gelirler. Devlet memuru olamıyoruz. Yani Rum olarak hiçbir şekilde devlet memuru olma şansımız yoktur. Askerlik yapabiliyoruz. Daha doğrusu mecburen askerlik yapmak zorundayız. Yani resmîyette herhangi bir engel çıkartmıyorlar ama gizli bir yasak var sanki. Bir iki öğretmen çıktı içimizden, ama onlar da Rum kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardı. Bu arada bir şekilde Rum oldukları öğrenilirse o zaman da hiçbir şekilde ilerleme imkânı kalmıyor. Hıristiyan olduğunu söyleyenler ise memurluğa alınmazlar.” demiştir.

23- MİHAİL VASİLİADİS;

“1939 yılının Kasım ayında İstanbul-Tarlabaşı’nda bugünkü emniyet müdürlüğünün karşısındaki bir evde doğdum. Tarlabaşı o dönemde çoğunlukla Rum nüfusun yaşadığı bir yerdi. ...

Yaşanmış olaylar hakkında çok konuşmak istemiyorum, çünkü bunun sonu yok. Zaten bir dokun, bin ah işit misali, sabaha kadar anlatsam bitmez....

Tarlabaşı’nda Rumlar dışında Türkler ve Ermeniler vardı daha çok. Museviler pek yoktu. Onlar Balat, Kuledibi tarafında otururlardı. Annem Türkçeyi çok sonra öğrendi. Evin içinde Rumca konuşmayı bırakın, bizim mahallede at üstünde sebze satanlar dahi Rumca konuşurdu. Çoğu Arnavut’tu. İçlerinde Müslüman Arnavutlar da vardı ve Rumcayı epey bilirdi. Çengelköy, Kuzguncuk o zamanlar gerçekten köydü ve sebze meyve üretim yeri idi. Tarlalar, bahçeler, bostanlar vardı. Sebze ve meyveler, atlara, arabalara yüklenip satılırdı.

Aynalıçeşme Rum İlkokulu’nda okudum. Şimdi orası harabe, neredeyse yıkılacak. Biz bu okulu restore edip değerlendirmek istiyoruz, ama Vakıflar Genel Müdürlüğü izin vermiyor. İlkokuldan sonra Zoğrafyan Lisesi’ne gittim, 1957’de bitirdim liseyi. Yedi yüzü aşkın talebesi vardı o zamanlar. Bütün sınıflar A,B,C diye ayrılıyordu. Ben ticaret kısmını okudum, sonra da Yüksek Ticaret’e kaydoldum. Bugünkü İktisadi Ticari Bilimler Fakültesi’nin o zamanki karşılığıydı. Ancak orada öğrenecek pek bir şey yoktu. Verilen dersleri biz zaten lisede görmüştük. Yani Zoğrafyan Lisesi’ni bitiren birisi rahatlıkla Yüksek Muhasebecilik yapacak bilgiye sahipti. Hem bu durum, hem de yaşadığım nahoş bir olay fakülteden ayrılmama neden oldu.

Yaşadığım nahoş olay şuydu: Yunanistan’dan üniversitede okumak için gelen bir kız öğrenci ile derste anlatılanları tenefüste Rumca tekrar ederken arkamdan bir ses ‘Ulan burası kâfiristan değil, gâvurca konuşma’ dedi. Okul müdürüne götürdüler bizi.

Müdür, efendi bir adamdı, bana ‘Evladım sen haklısın’ dedi. Ben de ‘O zaman bunlara engel olun’ dedim. ‘Nasıl mani olayım?’ diye cevapladı. O gün şebekemi (Argoda üniversite öğrenci kimliği) müdürün masasına fırlattım ve fakülteyi terk ettim.

O tarihten itibaren hem gazeteciliğe hem de Kuruçeşme’deki bir tekstil fabrikasının muhasebe bölümünde işe başladım. 1975’te, yani İstanbul’u terk edene kadar orada çalıştım. Patronum Yunan vatan-daşı ve Musevi’ydi. Ama Rumca konuşurdu. 1975’te Yunanistan’a gittim. O dönemde Peyami Safa, Milliyet’te yazardı. Peyami Safa’nın yazıları Rumlar için zehir zemberek yazılardı. Yazıları Rumca konuşanlara yönelik ‘Çekip gidin’, ‘Boğazlarına basıp nefeslerini keserek öldürölsün’ gibi kışkırtıcı yazılar yazardı. Ben, Peyami Safa’nın yazılarına cevap yazmaya başladım. Bu, azınlık gazetelerinin dikkatini çekti ve bu gazetelerden yazarlık teklifleri aldım. Embros gazetesinde yazmaya başladım. Bir grup Rum aydınının yayımladığı haftalık bir gazetenin sorumlu yayın müdürlüğünü yaptım. 1964’te millî birliği bozacak şekilde Rum propagandası yapmaktan hakkımda dava açıldı. Sulhi Dönmezer’in birikişi olarak verdiği raporla TCK’nın 141, 142 ve 163 maddelerinden cezalandırılmam istendi. Bütün suçum da ‘Falanca kişi gerçek Rum’dur’ diye yazmamdı. Rum sözcüğünü kullanmam, ayrımcılık olarak sayıldı. Tam on sene sürdü o dava. On sene içinde üç kez beraat ettim. İlk iki beraatim usulden bozuldu.

Üçüncü beraat kararım onaylandı ve dava bitti. Benle birlikte gazetenin sahibi hakkında da dava açılmıştı. Ama o, davanın sonucunu beklemeden Yunanistan’a kaçmayı yeğledi. Yunanistan’da kahramanlık sattı. Türk aleyhtarlığı yapıp puan kazandı, güzel bir hayat yaşadı. Yani ona iyilik etmiş oldular. Benim de çekip gitmemi istiyorlardı, ama ben kendime yediremedim, mahkemenin bitmesini bekledim, mücadele ettim. Davama girecek avukat bulamadım. Rum avukatlar korktu, Türk avukatlar girmek istemedi, dolayısıyla, avukatsız mücadele verdim. İlk mahkemeye çağrıldığımda bir avukat davaya geleceğini söyledi, ancak duruşma günü gelmedi. Çok sonraları özür diledi ve tehdit edildiğini söyledi. Doğru mu, yanlış mı bilemiyorum, belki de kendisini temize çıkarmak için söyledi. Belki de gerçekten tehdit edildiği için

gelemedi. Türk avukatlardan kimse ilgilenmedi o dönemde, ama bugün böyle olmaz.

1975'e kadarki dönem, benim Türkiye'deki ilk dönemim oluyor. Ben kimliğimi saklamayı onursuzluk sayarım. Bu nedenle hiç saklamadım. Ancak bu, başıma çok belalar getirdi. Telli Baba vardır, o dönemde biz gençler oraya gider sohbetler ederdik. Bir keresinde Türk bir kız arkadaşla oradayız, polis geldi. Bizi karakola götürdü. Benim kimliğimden Rum olduğumu anlayınca 500 liraya mal oldu bana. O dönemde bir albayın maaşı 400 lira civarındaydı.

Kızın bir akrabası milletvekiliydi, subay bir akrabası da vardı. Babası Fransa'da doğmuş büyümüş, çok nezih bir ailenin kızıydı. Polisler bir Türk kızı nasıl bir Rum'la buralara gelir kızgınlığıyla aşığıladılar kızı. Ama kızın akrabalarından çekindikleri ve benim 500 lira da yeterince cazip olduğu için hakkımızda işlem yapmadılar. Hayatta ilk ve son kez o gün geri adım attım. Yanımda o kız olmasa mahkemeyse mahkemeye gidelim, derdim. Başkalarının başına gelenler de var tabii. Mesela, bankalardan kredi almak konusunda ayrımcı uygulamaları çok arkadaşşımdan dinledim. 60'lı yılların sonu 70'lerin başı. Bir dönem hükümette de görev almış bir kişi –isini vermeyeyim– bu işlerle ilgili bir kurumun başındaydı. O yıllarda yatırım kredisi almak isteyenler yapacakları yatırım için fizibilite raporları hazırlayıp bankalardan, daha çok da sanayi bankasından kredi talebinde bulunabiliyordu. Fizibilite raporlarını onaylanırsa tabii. Özellikle Musevi ve Rum kökenli olanların hazırlayıp onay için sundukları raporlar kendi inançlarına yakın iş adamlarına verip kopyalatırlar ve kredileri de bunlara kullandırırlandı. Raporu ilk hazırlayan asıl sahiplerine de pul eksik, imza yok vb. nedenlerle iade ederlerdi. Bu şekilde azınlık girişimcileri mağdur edilirdi. Bizim mahallede Türk çocuklar benim çok iyi arkadaşşımdı. 16 taş (dama) takımımız vardı, yenilmez armada. Ben, Dino, Mıgır, Ali ve Bülent. Ali'nin babası kapıcılık yapardı, çok zekiydi Ali. Bu anlatacağımı Beyoğlu gazetesinde de yazdım. Mahallenin çocuklarının arası çok iyiydi. Paskalyada biz kiliseye gideriz. Kilisede mumlar ayinini yapan papaz ya da despotun mumundan mumlarımızı yakarız, Hz. İsa'nın dirilişi nedeniyle. Yaktığımız mumları söndürmeden eve götürmek ve o mumum ateşiyle evdeki kandili yakmak çok iyi bir şey sayılır nedense. Biz kiliseden çıktığımızda oraların Türk çocukları gelir, mumlarımızı söndürmeye çalışır, bize sataşırlardı. Bizim mahallenin Türk çocukları bizle beraber gelir ve mumlarımızı korumaya yardım ederlerdi. Ama bizim mumları ko-

ruyan Türk arkadaşlarımız başka mahalledeki çocukların mumlarını söndürmeye çalışırlardı!

Ali, Mihail’i Mihail olarak, Mihail de Ali’yi Ali olarak tanıdığında aralarında hiçbir sorun çıkmaz. Ama Ali Mihail’i Rum olarak bilirse davranışı değişiyor. Bunun daha çarpıcı bir örneği var: 6-7 Eylül olayları zamanında bizim kapıcımız vardı Ahmet Efendi. Ahmet Efendi olaylar başladığında o güruh, kıra kıra gelmeye başladığında, aldı Türk bayrağını eline, çıktı bizim apartmanın kapısına, demir kapıyı kapattı. Dışarıda elinde bayrak ‘Bu binada gâvur yok, burada herkes Türk’tür’ diye saldırganları savuşturdu. Oysa ikinci kattaki Bilge Hanım hariç hepimiz gayrimüslimdik. Saldırganlar gittikten sonra bayrağı bıraktı, aldı kazmasını ve ilerideki Rum evlerini, dükkânlarını kırmaya başladı. Çünkü onlar Ahmet Efendi için sadece Rum’dur. Tanımıyordu onları, hâlbuki biz onun için Mihail, Madam Mari ve Madam Katina’yдық.

İki-üç yaşlarındayken bu Varlık Vergisi için hacize geldiler evimize. Haczettikleri eşyaları babamın muayene olarak kullandığı odaya koyuyor. Odayı da kapatıp mühürleyecekler. Odada benim oyuncak atım var. Hacze gelen memurun yanında bir de hamal var. İşleri bitip odayı kapatacakları zaman hamal kapıyı yeniden açtı ben girip atımı aldım ve çıktım odadan. Kucağımda iki elimle sımsıkı tutuyorum benden büyük atımı. Ben ne olduğunu anlayamadan gelip kucağımdan atımı çekip aldı icra memuru. Kapıyı açtı, atımı odaya fırlattı, ‘Mühürle’ dedi. Adamın silüeti gözümün önünde. Hamal şaşırды, gözleri yaşardı, ben döndüm adama öyle bir bakmışım ki sırtını döndü başka bir odaya girip hacze devam etti. Bu iki kişinin davranışı arasında tam bir zıtlık var. O eğitimsiz hamal, karşısındaki çocuk için üzülürken, eğitim almış memur karşısında bir çocuk değil bir Rum, en fazla bir Rum çocuk görüyor acımasızca. Demek ki ayrımcılık güdülenmiş bir durumdur. Yani demek istediğim Amerikalılar aptaldır, Ruslar zekidir yahut Türkler ırkçıdır gibi genellemeler yanlış şeylerdir. Bu gibi milliyetçi ve ırkçı duygular insanın içinde olan, insanlık tarafından doğurulan bir rejist değildir. Tamamen sonradan insanın kafasına sokulmuş şeylerdir. Dolayısıyla, bu davranışlardan, davranışın sahibini sorumlu tutmamak gerekir. Onu bu davranışa sevk eden, ona bu yönde eğitim vereni sorumlu tutmak gerekir. Ulus-millet yaratma çabası içinde verilen eğitimidir bu. ‘Ne mutlu Türküm diyene’ yani Çinli, Rus olursan mutsuz mu olman gerekiyor? Peyami Safa’yı ele alalım mesele. Yazdıkları Rumlar için felaket. Roman yazarken Rumları kal-

leş, genelev sahibi göstererek aşağılayan yazarlar, kendi anılarını yazarken 'Bizim bir doktor vardı. Petrus Efendi. Annem hastalandığında bilmem ta nereden gecenin bir vakti yaya olarak geldi ve annemin hayatını kurtardı' diye yazıyorlar. Madem o Rum doktor annenin hayatını kurtardı, sen niçin yazılarında Rumlar hakkında kötü yazıyorsun. Tek din, tek dil, tek millet yaratma çabasının ürünü bütün bunlar. Benim hayatımı değiştiren en önemli olay ayrımcılık nedeniyledir. Çok sevdiğim bir Türk kızından ayrılmak zorunda kaldım. Çünkü hem ona hem bana çok baskı yapıldı ve ben Türkiye'yi terk edip Yunanistan'a gitmek zorunda kaldım. İstanbul'da Yunanlı sayılan ben, Yunanistan'da bazı kesimler tarafından Türk sayıldım.

Bir gazete çıkardım orada ve Türkiye'de yazdığım şeylerin benzerlerini o gazete de yazdım. Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu anlamsız çekişmenin iki ülkeye de, iki halka da yaramadığını, Batı Trakya'daki Türk azınlığa baskı yapılmamasını anlatıyordum yazılarında. Çünkü bir azınlık mensubu olarak yaşayan ben, baskının ne olduğunu biliyordum. Bu yazılarımdan rahatsız olanlar hakaret dolu yazılar yazdılar hakkımda.

6-7 Eylül 1955'te 'Gelin yakalım, yıkalım' dendiğinde yüz binlerce insan yollara döküldü. 6-7 Eylül 2005'te, Rumlara yönelik saldırıların fotoğraflarının fotoğraf sergisini dağıtma çağrısına ise ancak yirmi kişiyi katabildiler. Ama 'Günümüzde ayrımcılık var mı?' diye sorarsanız, 'Tabii ki var' derim. Geçmişte de birbirini tanıyan, birbiriyle hayatın herhangi bir alanında ilişki kuran kişiler arasında ayrımcılık yaşanmıyordu, bugün de. Ama cemaat olarak ayrımcılığa uğruyoruz. Geçmişte elimizden alınan vakıf malları, cemaate iade edilmiyor. Vakıflarımız yabancı vakıflar olarak nitelendiriliyor. Biz bu duruma karşı çıktık, şimdi yabancı vakıflar demeyi bıraktılar. Ama muamele yine ayrımcı, tokat atacağız demiyorlar, tokatı atıp 'Onlara değmiş' diyorlar. Benim anladığım kadarıyla Türkiye'de, AB'ye girilmeden azınlık cemaatlerini ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. AB müktesebatındaki azınlık haklarını tanımamak için. En başta söyledim. Geçmişte yaşanmış olaylar hakkında çok konuşmak istemiyorum, çünkü bunun sonu yok. Her şeyi arkamda bırakmak istiyorum, ama kucağımdan atımın alınması hep önüme geçiyor. Onu geride bırakamıyorum."²⁶⁹

²⁶⁹ <http://www.stgm.org.tr/docs/1200579813Hepyenikbaslamaduygusu.pdf>

24- FADİ HURRİGİL - ANTAKYA RUM ORTODOKS KİLİSESİ

(23 Mayıs 2008 Antakya Rum Ortodoks kilisesi’nde, kilise mütevelli heyeti başkanı ile Mazlumder heyetinin görüşme beyanı)

“ Bizler Antakya’da çok eskilerden beri yaşayan bir topluluğuz. Hatay 1939 yılında anavatana dahil olduktan sonra, Hıristiyanların büyük bir çoğunluğu askerlik yapmamak için Suriye’ye gittiler. 1960’lı ve 70’li yıllarda da ekonomik amaçlarla bir takım göçler oldu. Şu andaki sayımız yaklaşık olarak 1200 civarında. Bu sayının 10 katı kadarının değişik sebeplerle göç ettiğini söyleyebiliriz.

Antakya, çok eskilerden beri farklı inanç gruplarının ve etnik grupların bir arada yaşayabildiği bir şehirdir. Bu kültür yeni nesillere de yansıdığı için, bizler Antakya’da herhangi bir sıkıntı yaşamıyoruz. Ne toplumsal temelli ne de kamu idaresinden kaynaklanan herhangi bir baskı ile karşılaşmadık. Hatta en büyük desteği kamu idarelerinden aldığımızı bile söyleyebilirim.

Cemaatimiz mensubu 120 çocuk ilköğretim okuluna gidiyor. Bu çocuklardan dileyenler, Din Kültürü ve Ahlak dersinden muaf tutulabiliyor. 1911 yılında bir ilköğretim okulumuz açılmıştı. Hatay anavatana bağlanınca, ilkokul da kapatıldı.

Bizler İstanbul’daki Patrikhane’ye bağlı değiliz. Suriye’de bulunan Antakya Patrikhanesi’ne bağlıyız. Din adamı olmak üzere üyelerimizi oraya gönderiyoruz ve orada gerekli eğitimleri tamamladıktan sonra geri dönüyorlar. Bu noktada herhangi bir sıkıntımız olmadı bugüne kadar. Kamu idarecileri de buna engel olacak bir davranışta bulunmadılar. Ancak İstanbul Patrikhanesi’ne bağlı olan Ortodoks Kiliselerinin bu konuda ciddi sıkıntıları olduğunu biliyoruz. Bunun çözümü için Heybeliada Ruhban Okulunun açılmasına izin verilmesi gerekiyor.

Bugüne kadar bize ait olan herhangi bir mülkiyete Devlet tarafından el konulmuş değil. İçinde bulunduğum kilise dahil, böyle bir sıkıntı yaşamadık.” Demıştır.

25- “OHANNES GARAVARYAN:

Vitrinimden Noel süslerini kaldırttılar...

Bir yılbaşı öncesi, mağazamızın vitrinini Noel çamlarıyla süslemiştim. Öyle Paris’teki, Berlin’deki gibi değil; daha mütevazı, daha çekingen, daha sade bir şekilde dekore etmiştim. Öyle Noel Baba, çingiraklar falan da koymamıştım.

“Bir gün geçti üstünden. Bir bekçiyle polis geldi. Bakışları kinliy-

di: “Burası Hıristiyan memleketi değil! Nedir bu vitrin böyle? Başınıza bir iş gelmeden edebinizle kaldırın onları derhal!”

“Hayır” diyemedim. Korkudan dilim tutuldu: “Tamam efendim. Derhal kaldırırız.” Ellerimle kurduğum dekoru, gene kendi ellerimle kaldırdım. Bu olay benim dayanma gücümü yıktı, sabır taşıyı çatlattı, bardağımdaki suyu taşırdı. Bu olaydan sonra ülkemi, yurdumu, vatanımı terk etmek zorunda kaldım. Ülkemizi gözlerimiz arkada kalarak terk ettik...”²⁷⁰

26- TÜRKİYE’DE YEZİDİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK: YEZİDİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK HAKKINDA BEYAN:

İBRAHİM BULUT - YEZİDİ

(Batman ili Beşiri ilçesinde, Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“Yezidilere göre, ay, yıldız, güneş kutsaldır. Zerdüşt anlayışının devamıdır. Allah’a, Peygambere, Ahirete inanırız. Sünnet olup, kurban keseriz. Güneş doğarken ve batarken dua yapmakla ibadet yaparız. Şeytana tapmayız. M.Ö.5000’li yıllara kadar dayanırız. Yezidicilik Ortadoğu’nun müşterek inancıdır. Kışın en kısa günlerinde 3 gün güneş, 3 gün ay, 3 gün de dostlar için oruç tutarız. Yezidiler olarak 3 tabakalı bir sistem (kast sistemi) vardır. 1.tabaka amme-mürit tabakasıdır.En alt tabakadır. İkinci tabaka Pir tabakasıdır. Şeyh tabakası ise en üst tabakadır.

Yezidiler, Kürtlerin çekirdek tabakasıdır. Kendimizi muhafaza için öyle bir sistem koymuşuzdur ki, her tabaka ancak kendi dengiyle evlenebilir. Bu sebeple Yezidi bir kız, Yezidi olmayan birisiyle evlendiğinde kıyamet kopar. Yine evlenilen Yezidi bile olsa, ancak kendi tabakasından olan bir Yezidi ile evlenebilir.

Avrupa’ya toplu göçten önce, Beşiri’nin 8 köyü Yezidi idi. Bu bölgede 40-50 bin kişi var idi. Ancak bu toplu göçten sonra 300-500 kişi kalmıştır. Bu cümleden olarak; Viranşehir’e bağlı Bozca köyünün tümü Yezidi’dir. Viranşehir’e bağlı Oğlakçı köyü Yezidi köyüdür. Burada 10 aile vardır. Yine Viranşehir’in Altınbaşak köyü vardır. Muhtarı Selim Torun’dur. Beşiri İlçesinde, Oğuz köyü vardır. Buradaki Yezidiler 10 hane kalmışlardır.

²⁷⁰ 08 Eylül 2007, bianet.org

Yezidilerde, ibadet için, daha önceki baskılardan dolayı özel mabet yoktur.

Diyanet İşleri Başkanlığının 1990’lı yıllarda nüfus müdürlüklerine gönderdiği bir yazıda, Yezidileri, Haricilerin bir kolu olarak tanımlamıştır, bu ise yanlıştır.

Ecevit döneminde, bizzat ben gördüm ve verilen talimat üzerine 1973’ten 1980’e kadar nüfus cüzdanlarımıza, din hanesine, Yezidi yazılmıştır. 1980’den sonra ise, bundan vazgeçilmiş ve önce Gayrimüslim, daha sonra da, din hanesine ‘başka dinler’ diye kayıt düşülmeye başlanmıştır. Daha önce Avrupa’ya gidenlerin vatandaşlık başvurusu hemen kabul ediliyordu diye, bunun engellenmesi için, böyle yapıldığı söylenmiş.

Toplum bizi dışlıyor. Mesela, taziyeye gidiyoruz, burada herkes herkesin taziyesine gider, fatiha okunurken Şeytandan Allah’a sığınırken, besmele çekerken, alaycı bir tavırla bize bakıp, manalı manalı bakışıyorlar. Bu da bizi üzüyor.

Şu anda, İran’da 1.000.000 kişi, Suriye’de ise 200.000 kişi vardır.

En büyük mirimiz Mir Tahsin’dir. Hac mekanları Dohak yakınlarında, ‘Laleş’ denilen yerdir. Yezidileri ıslah için Emeviler zamanında Şeyh Hadi Bin Misafir gelmiş ve çalışmaları ile tasavvufu Yezidiler içine sokmuş ve Yezidileri bozmuştur. Laleş’te devamlı nöbet tutan kadın-erkek kavallar (rahipler gibi) vardır, bunlar evlenmezler.

Ayrımcılıkla ilgili olarak şu örneği verebilirim; 1976 da Siirt’te bir ihale oldu. İhale bende kaldı. Tüm medya bir Yezidiye ihale kaldı, diye başlık atınca, soruşturma başlatıldı. Ve ihale iptal edilmeye çalışıldı.

Eski belediye başkanı, Siirt belediyesinde, aşiret reisidir. Beni Siirt YSE müdürü yaptı, bunun üzerine Siirtliler ayaklandı ve ‘bir Yezidi nasıl başkan olur?’ dediler, atama geri çekildi.

Karakolda bize karşı ayrımcı bir muamele yoktur.

Eğitimde, okullarda çocuklarımızın zorunlu din dersine tabi tutulması yanlıştır. Ancak okul idarecileri bize karşı müsamahalı hareket ediyorlar. Bazen dilekçe de veriyoruz ama resmi olarak muaf tutulma talebimiz kabul edilmiyor.

Yezidiler resmi olarak tanınmıyor ve tanınmayacak iseler, başbakanı çağırımızdır, ‘Ya gelsin bizi zorla Müslüman yapsın, ya da bizi tanınsın.’

Bizler Otan aşiretinin mensubuyuz, Kürdüz. Ama inanç noktasında Yezidiyiz.

Bizimle ilgili, daire şeklinde çizildiğinde içinden çıkılmayan çizgi iddiası hurafedir. Bizim için sadece Yezdan'ın (Allah'ın) çizgisi, sınırları, kuralları vardır, başkaca çizgi yoktur.

12 Eylül döneminde 125. maddeden dolayı sıkıyönetimde ifadem alındı, daha sonra savunma neticesi serbest bırakıldım.

Bizde bıyık bırakmak önemlidir. İçki yasak değildir, ama alkolik olmak veya aşırı sarhoşluk uygun karşılanmaz.

Yezidiler genelde beyaz giyerler, bununla temizliğe teşvik edilmişlerdir.

Yezidilerin bir yazılı kutsal kitapları yoktur, kavli / sözlü bir din / mezheptir.

Bizler, devlete bağlıyız, ayrılık talebimiz yoktur. Laik ve demokratik bir yönetim talebimiz var sadece.

Bir şeyhin taziyesine gitmiş idik, daha sonra eşim de gitmiş. Bir Müslüman, benim eşime "Siz cehennemliksiniz" dediği için, eşim onunla kavga etti.

Yezidilikte, hırsızlık, zina, adam öldürme, tefecilik yoktur.

Batmana bağlı merkez Yolveren köyünü korucular işgal etmiş, dava yoluyla tahliye edildi. Daha sonra Beşiri ilçesi Meydancık köylüleri de geri döndü. Şu anda iki aile vardır.

1992 de Batman'da Hadepli olan bir Pirimiz, faili meçhul bir cinayete kurban gitti, faili de hala bulunamadı." demiştir.

Yezidiler:

"Yezidi sosyolog Azad Barış, ...Bir zamanlar Türkiye Yezidilerinin yoğun yaşadığı Viranşehir'in 28 Yezidi köyünde bugün topu topu 243 Yezidi kaldığını söyledi. Bütün Türkiye'de ise 377.²⁷¹

ABDO BARIŞ (62): 180 yıl önce Suruç, Halfeti, Bozova ile Derik, Çınar, Mazıdağı üçgenindeki 400 köy ve mezra zorla Müslüman yapıldı. Cami, kilise nasılsa bizim de ateşgahımız yani tapınağımız olmalı. Ama yok. Bırakmıyorlar. Tapınağı Batman'daki Yezidiler iki

²⁷¹ <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/6891240.asp?m=1>

yıl önce denedi. Kaymakamlık izin verdi. Reşa Aşireti gelip tehdit etti. Yezidi ibadethanesi olamaz, dediler. Almanya da 6-7 Yezidi evi yaptık. Celle, Oldenburg, Krefeld’de.

XEFLA BOZKURT (49): Müslümanlar, dinimizi değiştirip İslam’ı benimsememiz halinde öbür dünyada yerimizin cennet olacağını söylüyor. Din değiştirmemiz için erkeklere kadın, kadınlara erkek ve maddi imkanlar vaat ediyorlar. Bu hep böyleydi ve böyle olacak.

SALİH ŞAHNELİ (73): Biz de Allah’a inanıyoruz. Arpa, buğday eker, bostancılıkla geçiniriz. Fakir fukara yurtdışına gitti. Toprak yoktu, nasıl yaşasınlar? Kürt kökenli olduğumuz için Allah’a Xweda (Huda) deriz. Cebrail Emin yani Tavusi Melek, Xweda’nın yanındaki melektir. O da Allah tarafından bize gönderilmiş bir melektir. Yılda üç günlük Ezdi Oruçumuz farzdır. Her yılın 12 Aralık’ta başlar. 17-18 Aralık, bayramımızdır. Dinine bağlı Yezidiyim. Güneş doğarken kalkıp sabah duası yaparım. “Ya kudret sahibi Tanrım. Bütün dünyadaki halkları kötülüklerden ve belalardan koru ve bizi de ihmal etme.” Güneşi ata binmiş bir süvariye benzetiriz. Kazasız, belasız sabaha varması için akşam duası yaparız. “Sabahın akşamını bize getiren kerem sahibi. Akşam süvarisinin batış yolculuğu öyle hızlı geçsin ki bütün insanlık belalardan korunsun. Bizi de esirge.”

Barış, 2006 Nisan’ında Türkiye’yi dolaştı, Yezidi sayısını tespit etti. Bu çalışma, Türkiye’den Almanya’ya iltica eden Yezidilerin dini ve siyasi takibe uğradıklarına dair Almanya Yüksek Mahkemesi’nin verdiği kararda belirleyici oldu. Azad Barış’a göre dünyada yaklaşık 1 milyon Yezidi var.... Türkiye Yezidileri ise 12 Eylül sonrası ile 1996 arasında Avrupa’ya, özellikle Almanya’ya gittiler. Almanya’da 40 bin, diğer Avrupa ülkelerinde de 20 bin civarında Yezidi bulunuyor. Türkiye’de kalan Yezidiler’in sayısı ise: Batman: 72, Diyarbakır: 11, Mardin: 51, Urfa: 243 yani toplam 377.”²⁷²

²⁷² <http://www.hurriyet.com.tr/pazar/6891240.asp?m=1>

BURHAN KURHAN - BATMAN İLİ BEŞİRİ İLÇESİ BELEDİYE BAŞKANI

(Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“Benim lisede olduğum 1986-1989 yıllarında lisede 16 Yezidi arkadaşım vardı. Okula girişte ve çıkışta, bu arkadaşlara dayak atılıyor ve özellikle din dersinde küçümser tavırlar takınılıyordu. Burada herkes herkese geleneksel olarak taziyeye gider. Yezidilerin ölümlerinde de taziyeye gidiliyor ama rahmet bile dilemeden oturulur ve rahmet anlamına gelecek hiçbir şey yapılmaz, sonra çıkılıp gidilir. Geçen Ramazanda, iftar vaktinde Yezidi İbrahim Bulut’un evinde iftar ettiğim için, halk aleyhte konuştu ve bunu protesto ettiler. 1990’dan sonra birçok Yezidilerin köyleri boşaltıldı ve bu köyler şu anda ağaların elindedir. Toplumsal ve aşiretsel baskılar ve ekonomik yönden daha iyi bir yaşam için Avrupa’ya gidip, bir kısmı da iltica etmiştir. Yezidiler, Müslüman Kürtlerin baskısından kurtulmak için karakolla sıkı ilişki içinde olmuş ve gereğini yapmışlardır. Geçende bir Yezidinin kızı, bir Müslüman Kürde kaçmıştı. Bu olay büyük bir toplumsal soruna dönüştü. Avrupa’daki Yezidi Federasyonu ve buradaki Yezidilerin baskısı ile bunu onur meselesine dönüştürdüler. En sonunda benim de çabalarım ile medyayı birkaç araba değiştirip atlatarak, İstanbul’da kızın olduğu eve bir heyet ile giderek, biz ve kızın dayısı ve yakınlarının bu kız ve kaçtığı gençle yüz yüze görüşmesini sağladık. Rızası ile kaçtığını beyan etmesi ile sorunu çözmüş olduk. Ancak hala da ailesi kızla konuşmuyor.” demiştir.

27- TÜRKİYE’DE BAHAILERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK:

Bahaîler;

“Bahailik 19. yüzyılda doğmuş, dünyanın hemen hemen tüm ülkelerinde inananı olan bir dindir. Dünya vatandaşlığı idealine sahip bir inanç olup dünyada 5 milyon üzerinde mensubu vardır. Bahaîliğin kurucusu, lakabı Bahauallah olan Mirza Hüseyin Ali’dir.”²⁷³

Bahaîler, Türkiye’de din / inanç grubu olarak resmen tanınmamaktadır.

²⁷³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bahailik> adresinden alındı.

BAHAİLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK HAKKINDA BEYAN:

CÜNEYT CAN - BAHAİLER, DIŞ İLİŞKİLER TEMSİLCİLİĞİ -ODTÜ Fizik Bölümü Öğretim Görevlisi

(30 Temmuz 2008 tarihinde Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları)

“Hz. Bahauallah İran’da doğmuş, 1853’te Bağdat’a, 1868’de Edirne’ye 1868’den sonra Akka’ya sürgün edilmiştir. Merkezimiz İsrail’de. Hz. Bab’ın kabri Tebriz’de. Hz. Bahauallah Hayfa’da şehit edilmiş, kabri şimdi orada Behçi denilen yerde. Kabri UNESCO tarafından Kültür Mirasları Çerçevesine alındı. Türkiye’de yaklaşık 10 bin Bahaî nüfusu yaşıyor. Büyük çoğunluğu Bahailiği sonradan kabul etmiş. Hatay, Adana, İzmir, Bursa, Edirne, Trabzon ve Sivas’ta Bahailer var.

Bahaîlikte tescil olma var yani onlar kabul ettikten sonra kendilerini tescil ettiriyorlar.

Bahaî dünya merkezi İsrail’de. İran Bahaîleri Siyonizm’in uşakları olarak görüyor.

Alevi, Musevi kökenli Bahaîler var. Bahaîliğe genelde arayıştan dolayı giriliyor.

Dünyaya altın çağın yakında geleceğini düşünüyoruz.

Sivas’ta çok Bahaî vardı. Baskıdan dolayı çoğu İstanbul’a göç etmek zorunda kaldı. Özellikle küçük şehirlerde çok baskı görüyoruz.

Bahaîliği kabul ettikten sonra özellikle mülki amirlerden çok baskı gören Bahaîler var ama halktan, komşulardan bize karşı bir tepki yok.

İran’da 300 bine yakın bir Bahaî cemaati var ama İran bizim örgütlenmemize izin vermiyor.

Bahaî Kültür Merkezi Bahaîlerden ülkelerine, yaşadıkları ülkelere sadık olmalarını istiyor. İran Bahaîlerine gönderilen en son mesaj şudur: Kadın haklarını savunun, onların özgürlüğü için çalışmalar yapın.

Türkiye’de sorunlarımızı mahkeme yoluyla halletmeye çalışmıyoruz. Resepsiyonlarda karşılaştığımız, görüştüğümüz devlet büyüklerine sorunlarımızı açıyoruz, sağ olsunlar hallediyorlar. Yani şikâyetlerimizi yazıya dökmüyoruz. Çünkü yazılı şikâyetler bazen ters teper.

Bizim daha çok yerel ve küçük memurlarla sorunlarımız oluyor.

Bazen bakanlar, yüksek memurlar bizim sıkıntılarımızı soruyorlar, yardımcı olmaya çalışıyorlar.

Sivas'ta bir ara Vali müftülüğe talimat verip Bahaîlere karşı anti-propaganda yapılmasını istemiş hatta 'Müslümanlıktan çıkan mürtet olur, onunda hakkı ölümdür' falan demiş.

Biz devletten haklarımızı kabul eden, bizi tanıyan bir genelge yayınlamalarını istiyoruz. Üzerimizdeki baskıların azalması için tedbir almalarını istiyoruz.

İstanbul'da genel merkezimiz var. Her şeyi öğrenebilirler; ne yaptığımızı, faaliyetlerimizi vb. ama gelip garip sorular soruyorlar. Kimisi bazı arkadaşlarımızı arabalara koyup sorgulamaya çalışıyorlar, sorular soruyorlar.

Okullarda çocuklarımızın din dersi görmeleri sorun değil bizim için, hatta iyi oluyor. Ama Arapça dua öğrenmelerini falan hocalarla konuşuyoruz onlarda zorlamıyor çocukları. Biz kendi dinimizi, Bahaîliği çocuklarımıza öğretiyoruz.

Devletin Bahaîliği resmi olarak hiçbir zaman tanıyacağını zannetmiyorum. Belki bize karşı bazı şeyleri hafifler.

1950'lerde mahkeme kararıyla din hanesine Bahailik yazılabiliyordu. 1960'ta Bahailik din dışı kabul edilmiş. 90'larda bu sefer din hanesini mahkeme kararıyla silebiliyoruz ama Bahailik yazamıyoruz çünkü onun için idareye başvurmamız gerekiyor. Din hanesine diğer dinler yazılmaya başlandı. Yeni kanundan sonra Adana'da mahkemeye başvurdum, din hanesine Bahailik yazdırmak için. Sonradan bana gelen yazıda şöyle yazıyordu; bilgisayarımız dininizi tanımıyor. Kardeşim sen bilgisayarına dinimizi tanıtmazsan o nasıl tanısın.

Şimdi nüfus cüzdanlarında din hanesi boş bırakılıyor. Biz bunu istemiyoruz bu bir ayrımcılıktır. İleride çocuklarıma karşı bu boş yazılmadan dolayı ayrımcılık olmasından korkuyorum.

Eşim Müslüman değil ama din hanesine İslam yazmak istediler. Biz uğraştırdık boş bıraktırdık. Maalesef mahkemeye bu sorunlar çözülmüyor. Çünkü bu siyasi bir karardır.

Devlet, haneye dinlerin yazılmasına izin verse onun için de çok iyi olur. Çünkü Türkiye'nin demokratik yapısı ortaya çıkar. Onlarda nerede neye ihtiyaç var onu öğrenirler, ona göre gerekli yerlere gerekli hizmeti götürürler.

Bizim mezarlığımız ayrı. Bizim kiblemiz farklı. Bize ayrı bir yer tahsis ediliyor.

Bahailik’te toplu ibadet yok ama çok toplantı yapılıyor. Bazen Müslümanlıktan gelenler zorlanıyor. 19 günde bir toplu ziyafetimiz var. Halk meclisleri var. Ruhanilik toplantılarımız, Bahilik derslerimiz, meşveretimiz var.

Bahaîler Müslümanlığı çok iyi biliyorlar. Bahaî olmadan önce bütün dinleri, peygamberleri kabul edeceksin. Allah’ı, Hz. Muhammed’i kabul edeceksin sonra Bahaîliğe geçebilirsin. Daha sonra da Hz. Bahauallah’ı kabul edip Bahaî olabilirsin.

Tebliğ çalışmalarımız var. Mahfiller var. Ayda 1 toplanmaya çalışırız. Yaz, kış okullarımız var. Bize yapılan baskılar bölgeden bölgeye değişiyor; yani biraz da memura bağlı. Büyükşehirlerde daha rahatız. Özellikle küçük şehirlerde bize daha fazla baskılar yapılıyor. Bazen polislerin geliş gidişleri sıklaşıyor, baskı yapıyorlar, bazen de hiç gelmiyorlar.

Bize yapılan baskının devlet politikası olduğunu sanmıyorum.

Eğer devlet güvenliğimizden endişeleniyorsa ve bundan dolayı bizi koruyorsa, biz bundan çok memnun oluruz.

Taoizm’i, Zerdüştlüğü daha küçük dinleri listelerine alıp tanıyorlar, Bahaîliği tanımıyorlar, listeye almıyorlar. Bu bizim için sıkıntıdır ayrımcılıktır.

Din hanesinin 2 türlü olabileceğini düşünüyorum. Bizimki farklı olsun boş olmasın.” demiştir.

28- TÜRKİYE’DE YEHOVA ŞAHİTLERİNİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK:

Yehova Şahitleri, Türkiye’de din / inanç grubu olarak resmen tanınmamaktadır.

Yehova Şahitleri:

“Yehova’nın Şahitlerinin çağdaş başlangıcı 1870’lerde oldu. İlk onlara Mukaddes Kitap tetkikçileri deniliyordu. Daha sonra 1931’de Mukaddes Kitaba dayanan Yehova’nın Şahitleri ismini aldılar. ...Cemaatlerin çoğu İbadet Salonlarında toplanır. Bu salonlar genellikle gönüllü Şahitler tarafından inşa edilen sade yapılardır. İbadet hiçbir put, haç ya da benzer bir şekil göremezsiniz. Yehova’nın Şahitlerinin dünya merkezi New York’ta bulunuyor. Orada Yönetim Kurulu, yani dünya çapındaki cemaate nezaret eden bir

grup tecrübeli ihtiyar da vardır. Dünya çapında Yehova'nın Şahitlerine ait 100'den fazla büro vardır. Bu bürolarda Mukaddes Kitaba dayalı yayınları basma ve dağıtma işi gönüllüler tarafından yapılır. Aynı zamanda vaaz etme işinin teşkilandırılması için yönlendirme sağlanır..."²⁷⁴

"Yehova şahitliğinin kurucusu C.T. Razıl'dır. (Charles Taze Russell 1852-1916) ..Türkiye 'de ise 1933 de 5, 1950 de 60 kişi olan Yehova Şahitlerinin sayısı 2002 de 1.600 kişidir. Ülkemizde yaklaşık 25-30 cemaatleri vardır ve ayrıca İbadet Salonları da mevcuttur..."²⁷⁵

"Yehova Şahitleri, resmen tanınmış bir din olmadıkları için, halen ibadet törenlerinde resmi tacize maruz kaldıklarını bildirdiler. Polis, dini gerekçelerle askerliğini vicdani ret sebebiyle yapmayan 25 yaşındaki Yehova Şahidi mensubu olan Feti Demirtaş'ı 9 kez tutuklayarak cezaevine gönderdi. Yehova Şahidi yetkililerine göre mensupları, tutuklamalar, mahkeme duruşmaları, sözlü ve fiziksel saldırı ve psikiyatrik değerlendirmeler gibi yöntemler ile taciz edilmiştir. Dinsel azınlıklar ibadethanelerini açmakta, işletmekte ve bakımını yapmakta zorluklarla karşılaştıklarını bildirdiler..."

2007 yılı, Nisan ayının sonlarında "misyoner faaliyetlerde buldukları", toplum huzurunu bozdukları ve İslam'a hakaret ettikleri gerekçesiyle İstanbul'da, aralarında bir A.B.D. vatandaşı, bir Koreli ve iki Türk'ün de bulunduğu 4 misyoner polis tarafından gözaltına alındı. Amerikalı, gözaltına alınmasından 48 saat sonra serbest bırakıldı, ancak savcının ne kendisini, ne de Koreliyi ziyaret etmediğini söyledi. İslam'a hakaret ettikleri iddiası, misyonerlerin dağıttıkları ve Yeni Ahit'in bazı öğretileri ile çelişkili olduğu için Kuran'ın Hıristiyanlar tarafından kabul edilemeyeceğini anlatan bir kitaba dayalıydı. Savcı sonunda misyonerleri daha hafif bir suç olan toplum huzurunu bozmakla suçladı. Yehova Şahitleri dernek kurma çabaları ile ilgili yasal mücadelelerini sürdürdüler. Nisan 2006'da İstanbul'da bir mahkeme Yehova Şahitleri'nin yeni kurulmuş derneklerini iptal etme davasını reddetti. Savcının temyiz başvurusunun sonucu belirlenene kadar Yehova Şahitleri dernek olarak toplanamamaktadır. Aralık 2006'da Yehova Şahitleri Danıştay'a davanın hızlandırılması yönünde bir dilekçe verdi. Rapor döneminin sonunda dilekçe henüz cevaplandırılmamıştı."²⁷⁶

²⁷⁴ http://www.watchtower.org/tk/rq/article_14.htm

²⁷⁵ <http://www.dunyadinleri.com/yehovacilar.html>

²⁷⁶ 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu-ABD

Din hanesi yazımı hakkındaki mahkeme karar örneği:

DANIŞTAY İdari Dava Daireleri Kurulu, Esas: 1993/73, Karar: 1994/310, Tarih : 10.06.1994

“...Diyanet İşleri Başkanlığı ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültelerinden alınan cevaplarda Yehova Şahitliği dini ekolünün, Hıristiyanlıktan ayrı müstakil bir din sayılmasının mümkün olmadığına bildirilmesi üzerine davacının nüfus kütüğündeki “dini” sütununa **Yehova’nın Şahidi yazılması isteminin reddi yolundaki işlemde mevzuata aykırılık bulunmadığı** hk. (765 s. TCK. m. 163) (1587 s. Nüfus K. m. 11, 43)” denilmektedir.

29-İNANÇSIZ KİŞİ BEYANI**COŞKUN ÜSTERCİ- İNANÇSIZ- TİHV
YÖNETİM KURULU ÜYESİ**

(02.06.2008 tarihinde İzmir’de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanı)

“Türkiye’nin devlet yapısının tek etnik, dinsel ve mezhepsel kimliğe dayalı olarak organize edilmiş olduğunu düşünüyorum. Yani Türk, Müslüman ve Sünni kimliğine sahip. Anayasadan yasalara, milli eğitimden, askerliğe toplumsal hayatımıza yön veren birçok düzenleme ve kurumsal yapıda söz konusu monist kimlik anlayış hakimdir. 90 yıllık ulus devlet yaratma serüveni de bu anlayışın üzerine oturur. Dolayısıyla diğer etnik ve dinsel kimliklere yönelik olarak devletin uygulamalarında olduğu kadar toplum içinde de ciddi bir ayrımcılığın olduğunu düşünüyorum.

SORU: Yukarıdaki sorunun bağlamında / devamında etnik / dinsel ayrımcılığın siyasal sistemden kaynaklı boyutları var mıdır? Varsa nelerdir?

Vardır. Başta anayasa bu ayrımcılığın kaynağıdır. Anayasa’nın hemen her bölümünde Türklüğe ve Türk milletine vurgu yapılır. Siyasal partiler yasası ayrımcıdır. Laikliğin resmi ve yaygın politik kavranışı ayrımcıdır. Burada hemen belirtmekte yarar var, aslında laiklik dinsel ayrımcılığı önleyici bir ilkedir. Ancak ülkedeki mevcut yorumu bu ilkeye adeta dinsel bir içerik kazandırdığı için ayrımcılık nedeni olmaktadır.

SORU: Siz dindışı kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz? Ayrımcılığa uğradıysanız somut olarak nasıl bir ayrımcılığa uğradınız ve bunun zamanı, yeri ortamı hakkında bilgi verebilir misiniz? (çocukluğunuzda, yaşadığınız çevrede, iş hayatında, resmi kurumlarda vs.)

Politik görüşlerim nedeniyle ayrımcılığa uğradım. 12 Eylül döneminde adil olmayan yargılamalar sonucu verilen cezalar nedeniyle uzun yıllar kamu haklarından yoksun kaldım. Ateistim, ancak kimliğimde bunu yazdıramıyorum. Ateist kimliğim nedeniyle çeşitli sosyal çevre ve ortamlarda dışlanma ve öteleme yaşadım.

SORU: Tanıklık ettiğiniz veya size anlatılan etnik/dinsel ayrımcılık kategorisine giren örnek / örnekler var mıdır? Var ise nedir?

Kürt, Ermeni, Rum, Yahudi, Süryani, Alevi gibi etnik ve dinsel grupların yaşadığı pek çok ayrımcılığa ilişkin tanıklık ettim ve dinlediğim örnekler var. Hala Ermeniler, Rumlar hatta Yahudiler kamu kurumlarında görevler alamazlar. Alabilenler ise görevlerinde yükselmezler. Var olan tek tük istisnalar ise ya olağanüstü özelliklere sahiptirler, ya da dış dünyaya karşı vizyon oluşturacak işler yapıyorlardır. Aleviler, inançlarını özgürce yaşayamazlar, okullarda, resmi kurumlarda dışlanırlar, ötelenirler. Örneğin, Yezidilerin nüfus cüzdanlarında din hanesi boş bırakılır.

SORU: Türkiye’de, etnik/dinsel ayrımcılık konusunda yargısal sistem güven veriyor mu ? Olumsuz/olumlu yorumunuza göre bunun nedeni nedir?

Yargısal sistem ayrımcılık konusunda güven vermiyor. Yargı bağımsızlığı konusunda T.C. hukuk sisteminin taşıdığı açmazlara bir de yargının kurumsal işleyişi, zihniyeti ve içyapısı da eklendiğinde yargılamanın bizzat kendisinin ayrımcılığa yol açtığını düşünüyorum. Yargıçların adalet ilkesi uyarınca değil de, hakim zihniyete ve hatta bireysel ilgi ve yönelimlere dayalı olarak karar vermesi de sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bunun en çarpıcı örneklerini Gayrimüslim vakıfların malvarlıkları çerçevesinde açılan davalarda görmek mümkündür.

SORU: Sizce kamu görevlilerinden/kurumlarından kaynaklanan ayrımcı uygulamalar var mıdır ? Var ise en sık hangi kurumlarda rastlanıyor?

Elbette var. Orduda ve emniyette, milli eğitimde, nüfus müdürlüklerinde, üniversiteler de vb kurumlarda rastlanıyor.

SORU: Sizce ayrımcılığın engellenmesi/ azaltılması için neler yapılabilir?

Milliyetçilik, dinsel bağınazlık ve her türlü özcü zihniyet ve davranışla tavizsiz biçimde mücadele etmek gerekir. Bunun için de ilk iş olarak sahip olunan önyargılar ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen ayrımcı tutum ve davranışlar konusunda toplumda farkındalık yaratacak çalışmalar başlatılmalı. Toplumumuzun geçmişte gerçekleştirilen ayrımcılık uygulamalarını hatırlaması ve bunlar ile yüzleşmesini sağlamak gerekir. Tabi ki insan hakları, barış ve demokrasi bilincini geliştirecek ve bu kavramları sosyal hayatımızın temel belirleyeni haline getirecek eğitim çalışmaları da yapılmalıdır.”

30- SOSYALİST – HÜMANİST KİŞİ BEYANI:
DOÇ. DR. NİLGÜN TOKER -
(EGE ÜNV. EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ)

(12.06.2008 tarihinde İzmir’de Mazlumder yetkilileriyle görüşme beyanları:

“Kendimi Sosyalist - Hümanist olarak tanımlıyorum. Adalet sorununu insanlık sorunu olarak görüyorum ve adaletin tesisine katkıda bulunmak için çalışıyorum.

SORU: Sizin veya farklı etnik/dini kimliktekilerin vatandaşlık kimliği dışında, etnik kimlikleriyle kendilerini ifade etmeleri / edebilmelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Vatandaşlık noktasında bütün bireylerin eşitlenmeleri kendilerini oldukları gibi ifade edebilmeleri gerekiyor. Öncelikle toplumsal politik eşitliğin tesis edilmesi gerekiyor.

Bunun sağlanabilmesi için de toplumsal zihniyette demokratik değişim gerekiyor. Zihniyeti değiştirecek pratikleri kendi durduğumuz yerden değiştirmemiz yani kendimizi değiştirerek gerçekleştirmemiz gerekiyor.

Dini olarak; kadın Müslümanlar (başörtülüler, kamusal talebi olanlar), Aleviler, Hıristiyan ve Yahudiler...

SORU: Sizce Türkiye’de etnik kimliğini açıklayan kişilere karşı diğer insanlar genel olarak hoşgörülü müdür?

Kesinlikle hoşgörü kültürü olmadığını söyleyebilirim. Egemen etnik ve dini kültürün dışında olan her kesim istisnasız ayrımcılığa

uğruyor. Hatta bu egemen kesim kendinden olana bile ayrımcı davranabiliyor. Kendi hak ettiği şeyi kadınlarına hak olarak görmeyebiliyor mesela. Ya da çocuklarına .. Kamusal alanda sosyal alanda siyaset alanında kadın ve çocuklara ayrılan yer çok açık. Hatta dini alanda da öyle. Kadının yeri hep geri planda. Camiye giden çocuklara karşı da hoşgörüsüz tutumlar var.

SORU: Siz kimliğinizden dolayı ayrımcılığa uğradığınızı düşünüyor musunuz? Ayrımcılığa uğradıysanız somut olarak nasıl bir ayrımcılığa uğradınız ve bunun zamanı, yeri ortamı hakkında bilgi verebilir misiniz? (çocukluğunuzda, yaşadığınız çevrede, iş hayatında, resmi kurumlarda vs.)

Ben çocukluğumda (11-12 yaşlarımda) dindar insanlar arasında bir ayrımcılığa uğradım.

Camiye giderken kıyafetim uygun olmadığı gerekçesiyle önce cemaatten uyarı aldım sonra cami hocasından ihtar aldım. Annemin de bana destek çıkıp kıyafetimin camiye girmeye engel olamayacağını söylediğimizde, camiye bu halimle gelemeyeceğim söylenerek kovulmuş oldum. Tabi bu benim dinle dindarlarla yüzleşmem ve sonra tanrıyla yolumu ayırmama sebep oldu.

Mesela eşimin memleketi Maraş'a gittiğimizde bunu yaşadım. Kadınların girip-çıkamayacağı yerler var. Bunlar yazılı değil elbette ama toplumsal bir gerçeklik. Yine belli saatler dışında da kadını sokakta göremezsin. Başu açık kadın da normal değil. Ben o "normal" in dışına çıktığımda eş durumundan kurtarmıştım meseleyi.

SORU: Şahit olduğunuz veya size anlatılan etnik ayrımcılık vakıaları var mı?

Üniversitelerdeki başörtüsü yasakları en sık karşılaştığım / ız ayrımcılık türü.

Bununla birlikte kendi annemin başörtülü bir kıza ve genel olarak başörtülülerle ilgili tutumunu anlatayım.

Annem kendisi dindar (hafız / mevlithan) başu da örtülü olmasına rağmen benim üniversitede başörtülü arkadaşlara destek olmamı kabullenemiyor. Burada (Ege üniv. tıp fak.) kendisini doktora götürdüm. Bölümdeki başörtülünün doktor olduğunu görünce o kadar şaşırdı ve kızdı ki "bu halinizle mi okuyorsunuz, ya başını aç ya bırak" diye bağırdı ve ona müdahale etti. Onu sakinleştirmem o kadar zor oldu ki, devlet aklı ve gözlüğüyle bakıldığında olaylar birdenbire anlam değiştirebiliyor!

Rumların yaşadığı ötelenme de yine kayda değer bir ayrımcılık.

Yine de bulunduğum yer ve konumdan baktığımda en yoğun yaşanan ayrımcılık Kürtlere ve başörtülülere yapılan ayrımcılık görünüyor.

*SORU: Uğradığınız ayrımcılıklara karşı yasal haklarınıza başvurdu-
nuz mu? Ya da bu tür bir başvuruda adaletle sorununuzun çözüleceğini,
ayrımcılığı yapanların cezalandırılacağını düşünüyor musunuz?*

Burada yine tanıklıklar üzerinden konuşacağım. Yasal hak koruma mekanizmalarına tabi ki başvurulması gerekiyor ancak ne yazık ki bu çok da gerçekleşmiyor. Eşcinsellerin ve başörtülülerin bu konuda davaları var bildiğim kadarıyla. Vicdani ret davaları da yargıya taşınıp tartışılmaya başlandı son dönemlerde.

Ne yazık ki bu başvurularda sonuç alma pratiği çok fazla değil. Cezasızlık sorunu var. Anayasal düzlemde cezasızlık sorunu ayrımcılığı pekiştiriyor. Sonuç alınan / alınmış durumlarda da şöyle bir sorun var. Sadece konu olan mağduriyet giderilmekle yetiniliyor ayrımcılık tanımlanmıyor. Bu da, mağduriyetin giderilmesi ama suçun cezasız kalması demek oluyor.

SORU: Uğranılan ayrımcılığın sivil bireylerden mi yoksa devlet politikalarından mı daha çok kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Yasalardan kaynaklı bir ayrımcılık olduğunu düşünüyor musunuz? Hangi kurumlarda daha çok ayrımcılık yapıldığını düşünüyorsunuz?

Hem birey kökenli hem de devlet kökenli ayrımcılık her ikisi de devletten cesaretlenen ve bireye yönelen ayrımcılıktır.

Homojenlik algısıyla bakan devlet pratiği kendisi gibi olmayanın denkliğini kabul etmiyor. Bu tam da militarist anlayış tanımıdır. Militer anlayışın hâkim olduğu toplumlar devlet bağıntısı olsun olmasın ayrımcıdır. Kurumsallık da ayrımcılığın beslendiği bir kaynaktır. Kurumsallaştıkça homojenleşip farklılıkları yok edip tek tipleştirmeye meyillidir. Ayrımcılığın en yoğun yaşandığı yer ordu. Ordu mental olarak da pratikler olarak da en ayrımcı kurumdur. Daha sonra eğitim kurumları geliyor. Militer sistemin militan koruyucularını yetiştirmek bakımından önemli bir ayrımcılık kurumudur. Devlet politikası ve pratiklerinden hiçbir kurum bağımsız değildir ve her kurumda ayrımcı uygulamalar görmek mümkündür. Deneyimlediğim kadarıyla her şeye rağmen en az ayrımcı uygulamalar yine üniversitelerde var. Sivil toplumun da ayrımcı uygulamaları reddeden ve hatta bununla mücadele eden yapısı da umut veriyor.

SORU: Sizce ayrımcılığın engellenmesi / azaltılması için neler yapılabilir?

Demokratik hukuk devleti olması, siyasetin demokratik pratikleri güçlendirecek şekilde yapılması, Anayasanın insan hakları temelinde değiştirilmesi, hukukun değişmesi, bu yapılırken demokratik toplumsal pratiklerden hareket edilmesi gerekmektedir. Birbirini tanıyan, dinleyen demokratik pratikleri olan politik alanlar oluşturulmalıdır. Birlikte yaşama ahlakını yaratacak algıyı yaratmak, her konuda “adalet sorunu” olduğunun bilincinde ve bu açığı kapatma arayışında müşterek adalet için müşterek aklı önceleyen bir algıyı hep birlikte örmek gerekmektedir. Yurttaşlara ayrımsız, eşit olmalı. Temsili şart olmalı. Hak mücadelesinde herkesin görünür ve kabul edilirliliği sağlanmalı. Politik değişimi / zihniyet değişimini sanat, edebiyat, hukuk gibi yaşamın her alanında gerçekleştirmek gerekiyor” demiştir.

GAYRİMÜSLİMLERİN UĞRADIĞI DİNİ AYRIMCILIK VE MAĞDURİYETLER

Gayrimüslim din / inançlar olan; Rum / Ermeni / Türk / Süryani Hıristiyanlar (Katolik / Ortadoks / Protestan) Museviler, Yezi-diler, Bahailer, Yehova Şahitleri ve diğer gruplar aşağıda bildirilen ihlal ve ayrımcılıklara uğramış, uğramaktadırlar.

1-Gayrimüslim azınlıkların yasal olarak tanınmama sorunu ve Lozan antlaşması:

Türkiye’de gayrimüslim dini azınlıklardan bazılarının yasal olarak tanınmama sorunu bulunmaktadır. Yasal olarak tanınan dini azınlıkların ise, hem yasal hem de uygulamadan kaynakları problemleri mevcuttur.

Lozan antlaşması ile Türkiye’de yaşayan Gayrimüslim azınlıkların temel hak ve özgürlükleri, “Azınlık hakları” kapsamında güvenceye alınmıştı. Antlaşmaya göre tüm gayrimüslimler kapsam dahilindedir.

Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti devleti, her türlü gayrimüslim dini grupların azınlık sayılabileceği açıkça belirtildiği ve antlaşmada bizzat “Gayrimüslim azınlıklar” denildiği halde; sadece Rum, Ermeni ve Musevileri yasal azınlık statüsünde kabul etmiştir. Bunlar dışında kalan Süryani, Keldani, Bahai, Yehova şahidi, Yezi-di ve hatta Türk Protestan Hıristiyanları ve diğer azınlıkları da dini azınlık olarak kabul etmemektedir. Yasal olarak tanınmama birçok ihlali doğurmuştur. Bu fiili bir ayrımcılık olup, başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere, eğitim, çalışma ile diğer temel hak ve özgürlükleri ihlal edilmektedir.

2-Devletin gayrimüslimlere karşı ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğü beslemesi ihlal oluşturmıştır:

Devlet, vatandaşları Türk ulus devlet fikriyle ve dayatmacı Laik / Kemalist / Müslüman / Sünni kimliklerle şekillendirmeye çalışmış, yapısı gereği hoşgörü kültürünü dışlamış, dar bir ideolojik kimliğe sıkıştırmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı ile dinler arasında

seçim yapması, dini kendisinin belirlediği şekilde öğretmesi, bazı dini ibadetlere kendisinin müdahalesi ve sonuçta taraf tutması, gayrimüslimleri ötekileştirmiş, görünürlüklerini engellemiştir. Gayrimüslimlerin kendileri olarak var olma hakkı ihlal edilmiştir.

Gayrimüslimlerin ibadethaneleri dışında yaptıkları etkinlikleri engellenebilmektedir. Gayrimüslimler, kilise dışında, açık alanda ibadet etkinliği, konserleri vs. sırasında hoşgörüsüzlükle karşılanabilmektedir. Gayrimüslimleri görünür kılacak dış etkinlikler Türkiye'nin birçok yerinde halen dahi önyargılar nedeniyle rahatça yapılabilecek nitelikte değildir.

3-Gayrimüslimlerin göç sorunu:

Gayrimüslimler kendilerine ait yerleşim yerlerinden göçmüş/göç ettirilmişlerdir. (Örn: 1870 yılında yapılan bir sayımda sadece Diyarbakır vilayetine bağlı 250 Süryani köyü olduğu belirtilmektedir.) Toplamda sayıları milyonları bulan gayrimüslimlerin tamamının kendi istekleriyle atalarının, doğup büyüdüğü yerlerinden göç ettiklerini söylemek, hayatın olağan gereklerine aykırıdır. Bu insanların şu an aramızda olmayışının sorumluluğu unutulmamalıdır.

a-Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi:

Mübadelede 1.500.000 ila 2.200.000 gayrimüslim Rum, Yunanistan'a, 350.000 ila 500.000 Müslüman Türk, Türkiye'ye göçmüştür. Bu şekilde milyonlarca insan mağdur edilmiştir.

b- Gayrimüslimlerin mallarına el konulması, kalan kişilerin, çocukların mağdur edilmeleri:

Zorunlu göç döneminde ülkeyi etmeyen gayrimüslimlerin, kalan çocuk ve yetişkinlerin, özellikle doğu ve güneydoğuda yaşam hakları başta olmak üzere, diğer temel hakları da ihlal edilmiştir. Bazı küçük kız çocukları alıkonulmuş (Nenem Ermeniydi" der bazıları) gayrimüslimlere ait ev ve binlerce dönümlük arazilerine yerel halk tarafından el konulmuştur. Bu dönemde yoğun ihlaller yaşanmıştır.

c- Kiliselerin / havraların ve diğer ibadethanelerin sahipsiz bırakılması, yağma ve talan edilmesi:

Türkiye'de gayrimüslimlere, yapılan haksız uygulamalar nede-

niyle Türkiye’den taşınmış / taşınmak zorunda kalmış kişilere ait sahipsiz kalan binlerce ibadethane, devlet erkince korun(a)mamıştır. Gerekli tedbirler alınmayarak, kendi kaderlerine terk edilen ibadethaneler virane olmuş, ibadethane saygınlığına yakışmayacak kullanım biçimlerine maruz bırakılmıştır.

4-Gayrimüslim azınlıklara karşı yapılan bazı haksız filler:

a-Varlık vergisi ve zorla çalıştırma:

Varlık Vergisi, 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla konulan olağanüstü servet vergisinin adıdır. Türkiye vatandaşı olan gayrimüslim azınlıkların servetinin önemli bir bölümüne bu vergi ile devletçe el konulmuş, tüm malları haczedilmiş, vergiyi ödeyemeyen veya ödemeyen kişiler, 27 Ocak ile 3 Temmuz 1943 arasında, tümü gayrimüslimlerden oluşan bu grup toplam 1229 kişi olarak çalıştırılmak üzere Aşkale’ye, ağır çalışma kamplarına yollanmıştır. Gayrimüslimleri ekonomik açıdan tasfiye sonucunu doğuran bu yasa ile mülkiyet hakkı ihlal edilmiştir. Ayrıca haksız gözetim ve zorla çalıştırma yasağı uygulanarak mağdur edilmişlerdir.

b- “6-7 Eylül 1955 şiddet olayları”:

İstanbul ilinde 6-7 Eylül 1955 tarihlerinde, uydurma bir haber ile halk provoke edilir. Saldırıya geçilir (Bu işin Özel harp dairesinin başarılı bir çalışması olduğu bir yetkili tarafından ikrar edilmişti) Gayrimüslim azınlıkların ibadethanelerinin, okullarının, işyerlerinin ve evlerinin yağma ve talan edilmesi, aile sakinlerine hakaretler, yüz kızartıcı kötü fillerin yapılması, birkaç ölüm ve yüzlerce yaralama ile neticelenmiştir. Homojen ulus-devlet yaratma çabalarıyla değerlendirilebilecek bu çalışma, gayrimüslimlerin zorunlu göçünü doğurarak, on binlerce gayrimüslimi mağdur etmiştir.

c-Bazı kaynaklarda, 1934’te Trakya’da 15 bin Yahudi’ye dönük şiddet hareketleri olduğu belirtilmektedir. Gayrimüslimlerin işten çıkarılmaları, 1964’te 12 bin Yunan pasaportlu Rum’un sınır dışı edilmesi, bu insanların bütün mal varlıklarına el konulması, ihlal oluşturmıştır.

d- Gayrimüslimlere yönelik, yakın dönem saldırıları:

Son yıllarda gayrimüslimlere yönelik baskı, tehdit ve saldırılar-

da artış görülmektedir. Kabaran / kabartılan nefret söylemleri, misyonerlik faaliyetleri aleyhine propagandalar, dış devletlerin oyunu vd. iddialar ile sürekli beslenmektedir. Bazı basın yayın organlarının buna negatif katkısı ve daha önemlisi bazı derin odakların kaos ortamını beslemek bahanesiyle genç yaştaki kişileri yönlendirerek şiddet fiillerini işletmesi başta yaşam hakkı olmak üzere, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmektedir. Rahip Francini, Rahip Adriano Francini, Rahip Santoro, Agos gazetesi yayın yönetmeni Hrant Dink, Malatya'da Zirve Yayınevi'nde üç kişinin öldürülmesi, Ankara'da Kiliseye silahlı saldırı, papaz Yusuf Akbulut'a, pastör Ahmet Güvener'e tehditler yakın dönemde gerçekleşen ihlallerdir. Geçmişte Yezidi öğrenciler ile köylülerin yerli halk tarafından dövülmesi, Yezidi pirinin öldürülmesi, gayrimüslimlerin başta yaşam hakları olmak üzere, güvenlik haklarını ihlal etmiştir.

Gayrimüslimlerin, yakın dönemde daha çok ulusalcı, aşırı milliyetçi kesimler tarafından, baskı altına alınma, tehdit edilme, fiziki saldırıya uğrama sorunları bulunmaktadır.

e-Gayrimüslimlere "gavur" "dönme" şeklinde hakaret edilmesi:

Çoğunluğun, gayrimüslim azınlığa "gavur" "dönme / mühtedi" demeleri, kuşku ile bakılmaları ve alaya alınmaları, sözlü sorgular, hakaretler oluşturmaları, ihlaller oluşturmuştur.

f- Kalıp yargılar ve kuşkuculuk sorunu:

Gayrimüslimlere karşı önyargı ve kalıp yargılar mevcut bulunmaktadır. Örneğin bir pastöre: 'Ahmet bey, duyduğuma göre İncil'in arasına dolar koyup dağıtıyormuşsunuz.' şeklinde bir ifade kolluk kuvvetleri tarafından söylenebilmektedir. Bu kalıp yargılar, gayrimüslimlerin toplumda kuşkulu kişiler olarak görülmelerine, hakarete uğramalarına sebep olabilmektedir.

g- Gayrimüslimlerin mahalle ve yer adları değiştirilmiş, isim ve soyadlarını değiştirmek zorunda bırakılmışlardır.

Bazı Gayrimüslimler isimlerinden dolayı sorun yaşamaktadır. Örneğin, Hıristiyan, Musevi ismi vd. isimler taşıdıklarının anlaşılması halinde, daha ilkokuldan itibaren dışlanabilmekte, aşağılanmakta ve hatta hakarete uğrayabilmektedirler. Gayrimüslimler kimliğini açıklama endişe ve korkusu yaşamaktadır. Örneğin bir ev

kiralama esnasında gayrimüslim olduklarını söylemeleri veya bu durumun anlaşılması halinde ev veya işyerinin kendilerine kiralanmaması gibi ihlaller yaşayabilmekteler.

h-Gayrimüslimlere ait mezarlıkların tahrip edilmesi:

Gayrimüslimlerin mezarlıklarında sorun yaşanmaktadır. Bazı kişilerinin özellikle de hazine avcılarının mezarlıkları tahrip etmesi, bazı eski mezarlıkların yerleşim alanı içerisinde kalanlarının, belediyeler tarafından imara açılması, park veya ticaret alanı haline getirilmesi, mağduriyet oluşturmaktadır. (Örneğin 2007’de Diyarbakır/Çınar/Gürses köyündeki Yezidi şeyhinin mezarı, soyguncular tarafından kepçe ile kazılarak ağır hasara uğratılmıştır.)

1- Devletlerarası sorunların Türkiye’deki gayrimüslimlere de yansması:

Ermeni soykırımı olarak beyan edilen ancak devletin kabul etmediği tehcir dönemi hadisesinin Türkiye- Ermenistan arasında sorun oluşu, Türkiye’deki Ermeni gayrimüslimleri de rahatsız etmektedir. Aynı şekilde Türkiye- Yunanistan arasındaki meseleler, Rumları diğer gayrimüslimleri rahatsız etmektedir.

i- Gayrimüslimlere ait basın yayın kuruluşlarına haksız soruşturmalar yapılmakta ve akredite edilmeme sorunu yaşatılmaktadır.

Agos gazetesinin haberleri, yazarlarının görüşleri soruşturma ve bazen de dava konusu olabilmektedir. Yazar Hırant Dink bir görüşünden dolayı cezalandırılmıştı.

Gayrimüslimlere ait basın yayın kuruluşları Askeri bölgelerde (Genelkurmay karargâhında) basın açıklamasına katılamamakta, resmi makamlar önünde “Akredite olmadıkları” gerekçesiyle içeri alınmamakta, haber alma ve bilgilendirme hakları engellenmektedir.

Gayrimüslimlere ait bazı radyolar, kendi dinleriyle ilgili yayınlar nedeniyle yakın döneme kadar, haklarında açılan davaların baskısı altında idiler. RTÜK’ün verebileceği cezalar ve bazen yüklü para cezalarına çarptırılmaları, kendilerini zor durumda bırakmış, mağdur etmiştir.

5-Gayrimüslim azınlığın uğradığı mağduriyetleri etkin soruşturmama ve cezasızlık sorunu:

Bazı gayrimüslim cemaatler, kendilerine yapılan haksızlıkları şikâyet etmelerine rağmen, bazı kolluk kuvvetlerinin etkin, önleyici çalışmalar yürütmemesi, yetkililerin güvenlik taleplerinin karşılanamayacağını belirtmeleri, (Örn. Papaz Yusuf Akbulut'a tehdit olayı sonrası), faillerinin yakalan(a)maması sorunlarını yaşamaktalar. Hrant Dink'in yaşam hakkı ihlali sonrasında, bazı kolluk kuvveti ile katilin samimi poz vermeleri, bazı faillerin, kolluk personelleri ile yakın ilişkilerinin olması, saldırıya ait istihbarat bilgisine rağmen gerekli tedbirlerin alınmaması vs. uygulamalar, etkin soruşturma ve cezasızlık sorunu olduğunu göstermektedir.

Bazı gayrimüslimler, haklarını aramada yetkililere güven duymadıklarını, tedirgin olduklarını, korku yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu güvensizlik ve sahipsizlik hissini oluşturan sebeplerle etkin mücadele edilmelidir.

6-Eğitim alanında gayrimüslimlere müdahale:

Gayrimüslimlere karşı ayrımcılığı besleyen önemli bir yapı da eğitim kurumlarıdır. Gayrimüslimleri kötü gösteren tarih anlayışı, onlara karşı kuşkulu bakılmasını, küçük yaştan itibaren adeta önermektedir. Eğitimde farklılıkları zenginlik olarak gören, hoşgörüyü vurgulayan bir yapı hakim kılınmalıdır.

a-Tevhidi Tedrisat Kanunu ile gayrimüslimlere müdahale:

İş bu kanunla Türkiye'deki tüm okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Gayrimüslimlere ait tüm okulların eğitimi, bu yasa ile devletin kontrolüne geçmiştir.

Gayrimüslimlerin kendi inançlarına göre çocuklarına eğitim vermeleri, derslerinin içeriğini belirleme hakları bu yasa gereği engellenmektedir. Bu yasa, bireylerin kendi belirleyecekleri dini öğrenme hakkını ihlal etmektedir. Her ne kadar resmi olarak tanınan Rum, Ermeni ve Musevilerin okulları var ise de, farklı grupların, çocuklarını bu okullara gönderememeleri de sorun olarak devam etmektedir.

b- Gayrimüslim okullarında Türk müdür yardımcısı atanma zorunluluğu:

Rum, Ermeni ve Musevilerin okullarında müdürler kendileri ta-

rafından belirlenmekte ancak, okulun müdür yardımcısının bir Türk olması gerektiği belirtilmektedir. Bu kişinin kendi müdürünün sicil amiri olduğuna dair beyanlar mevcuttur. Böyle bir durum müdahale ve ihlal oluşturabileceğinden, bu uygulamaya son verilmelidir.

c- Gayrimüslimlerin diğer gayrimüslimlere ait okullara gidememesi sorunu:

Devletin yasal olarak tanıdığı Rum, Ermeni ve Musevilerin çocukları kendi okullarına gidebilmektedir. Ancak, Türkiyeli Protestanlar, Süryaniler, Yezidiler, Bahailer ve diğerlerinin çocukları, yasal olarak tanınan cemaatlerin okullarına gidememektedir. Kişiler istedikleri din / inanç grubunun okuluna gidebilmelidirler.

d- Zorunlu din dersi:

Gayrimüslimlerin çocukları, okullarında din dersine girmek zorunda kalmaktadır. Her ne kadar yetkililer Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin kültür dersi olduğunu, din dersi olmadığını beyan etseler de, bazı gayrimüslimler çocuklarının bu dersi görmesini istememektedir. Anne babanın talepleri, çocuklarının eğitiminde dikkate alınmalıdır. Ayrıca yasal olarak tanınan gayrimüslim azınlıklar, kendilerine ait okullarda verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersini, kendi dinlerinden bir kişinin, örneğin papazın vermesini istemektedirler.

e-Eğitimde anne babanın çocuğu için tercih ettiği dini eğitim Türkiye’de yapılamamaktadır. İHAS’ın Ek 12 nolu protokolünün onaylanmamış olması gayrimüslim azınlıkları mağdur etmektedir. Anne ve babaların çocukları için tercih ettikleri dini eğitimin verilmemesi, din özgürlüğüne müdahaledir.

7-Gayrimüslim cemaatlere ait vakıfların mal varlıklarına el konulması, mülk edinmelerinin yasaklanması:

Gayrimüslim cemaatlere ait vakıfların; okul, yurt, yetimhane ve diğer malvarlıklarına 1974 yılında topluca el konulmuştur. 1936 tarihinde vakıfların açıkladıkları mal beyanındakinden başka mülk edinmeleri yasaklanmıştır. Beyan edilmemiş tüm mallarına el konulmuştur. 1936’dan günümüze geçen 63 yılda alınan mallar da bu

kapsamdadır. Örneğin: Rum Ortodoks Kilisesi Vakfı, 20 yılı askın bir süreden beri kullandığı ve zilyet olduğu malvarlığını kendisi adına tescil ettirememiştir.

Geçmişte el konulan vakıf mallarının iadesi gerekmektedir. 3. kişilerde bulunan malların kamulaştırılarak iadesi, bu malların yok edilmiş olması halinde zararın tazmini, halen olup da zarar görmüş malvarlıklarının ise restore edilerek eski haline getirilmesi, sahiplerine iadesi gerekmektedir. Ayrıca gayrimüslimlere ait eski harabe olmuş mülklerin restorasyonu hususunda da problem çıkarılmaktadır. (Örn. Aynalıçeşme Rum İlkokulu, Büyük Ada'daki eski Rum yetimhaneleri)

8-Yeni Vakıflar Yasa'sında bulunan sorunlar ve bilgilendirme sorunu:

Türkiye'de Gayrimüslimler özellikle Vakıflar Yasa'sının uygulamaları nedeniyle geçmişte mağdur edilmişlerdir. Bu mağduriyetin kısmen giderilmesini sağlayacak yeni Vakıflar Yasa'sının yürürlüğe girmesi faydalı olmuştur. Ancak geçmişte el konulan vakıf malları bu yasa ile tam olarak karşılanamamakta ve yeni vakıf kurma başta olmak üzere sınırlamalar yer almaktadır.

Bu yasadaki bazı sınırlamalar şunlardır. Vakıf senedinde yazılı olduğu taktirde vakıflar uluslararası faaliyette bulunabilir, farklı ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vakıf kurma hakkı tanınmış ise Türkiye'deki vakfın da o hakka sahip olmasına yönelik karşılıklı olma kuralının varlığı örgütlenme özgürlüğünün ihlalidir. Yeni vakıf kurmak için "belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz" ifadesinin niteliği gereği "cemaat" olarak kurulacak yeni vakıfları engelleyebileceği, geçmişte zapt edilen vakıfların / devlet eline geçmiş vakıfların geri alınmasındaki bazı sorunlar ile diğer sorunlar gayrimüslim cemaatlerin çalışma alanına müdahale edebilecek niteliktedir. Cemaat vakıflarına hiçbir ayırım gözetmeden tam bir özgürlük sağlanmalıdır.

Ayrıca, yeni Vakıflar yasası ile 18 ay içerisinde eski mülklerle ilgili başvuru yapılması gerektiği bir zorunluluk olarak bildirilmektedir. Ancak, özellikle köylerde oturan gayrimüslim vatandaşlar, Vakıflar yasasının lehe hükümlerini bilseler de bazılarının bu süre gibi özel durumları bilmediklerini öğrenmiş bulunmaktayız. Bu nedenlerle, mülki amirler Gayrimüslim vatandaşlara haklarını bizzat bildirecek yöntemleri uygulamalıdır.

9-Devletin gayrimüslimlere müdahale için kilise kurdurması:

Devlet, mübadeleden sonraki yıllarda, Türkçe konuşan Hıristiyanlar adına bir Türk Ortodoks Kilisesi kurdurmuş, diğer gayrimüslim azınlıklara ait cemaatlere baskı uygulamış, gayrimüslim cemaatleri kendi istekleri doğrultusunda yönlendirme teşebbüslerinde bulunmuştu.

10- “Ekümenik” sıfatını kullanamama:

Rum Ortadoks patriğinin dinî liderlik sıfatı olan Ekümenik sıfatının kullanılmasını devlet engellemektedir. Lozan Antlaşmasında, bir cemaate dinî liderlik sıfatı olan Ekümenik sıfatının kullanılmasına dair bir hüküm yokken - ki olmasa dahi her dini cemaat kendisini nasıl adlandırıyorsa bu bizim katılıp katılmadığımıza bakılmaksızın geçerlidir- bu sıfatın engellenmesi din ve vicdan özgürlüğüne müdahale niteliğindedir.

11- Heybeliada Ruhban okulunun açılmaması ve ruhban okulları yasağı ile din insanı yetiştirememe sorunu:

Heybeliada Ruhban Okulu 1971 tarihinde resmi makamlar tarafından kapatılmıştır. Gayrimüslimlerin ruhban yetiştirecek okul açamamaları ihlal oluşturmaktadır Türkiye’de gayrimüslimler ruhban / din insanlarını yetiştirme imkanından yoksundurlar. Bu ciddi bir mağduriyettir. Tüm dini gurupların din insanı yetiştirme hakkı olmalıdır. Bu sorun aynı zamanda ibadethanelerde din görevlisi olmaması sorununu da oluşturmaktadır. Rahibin bulunmaması, ibadet yapılmasını zorlaştırmaktadır. Tüm bunlar dini ayrımcılık ile din özgürlüğünün ihlalidir.

12- Gayrimüslim din insanların eleştiri hakkının engellenmesi:

Türk Ceza Kanununa göre; rahip, haham gibi din insanları, görevleri sırasında hükümeti, devleti, idareler ve yasalardan kaynaklı ihlalleri eleştirememektedirler. Bu ise, düşünce ve ifade özgürlüğünü ihlal etmektedir.

13- Türkiye’de bazı gayrimüslimler kendi dini liderlerini seçememektedirler.

Türkiye’de devlet tarafından tanınan bazı gayrimüslimler bir di-

ni lider seçebilmekte ise de, yasal olarak tanınmayan azınlıklar, resmi alanda kabul gören bir dini lider seçmemektedir. Dini lider seçebilen gayrimüslimlerin bu liderlerinin Türkiye Cumhuriyeti vatanındaşı olmasının istenmesi de din özgürlüğüne müdahale olup, ihlal teşkil etmektedir.

14- Gayrimüslimlerin bazı devlet memurluklarına alınmamaları:

Gayrimüslimler bazı devlet memurluklarına alınma sorunu yaşadıklarını, polis, vali, asker, vs. mesleklere alınmada, ayrımcılığa uğradıklarını beyan etmişlerdir. Kendi vatandaşına eşit muamele yapması gereken kamu idaresinin bu tür filleri, ayrımcılık olup gayrimüslimleri mağdur etmektedir.

15- Gayrimüslimler, din değiştirmekten dolayı sorun yaşamaktadır.

Türkiye’de Rum, Ermeni, vd. etnik kökenden olmayan, sonradan din değiştiren Protestan, Bahai vd. dini inançlara giren Türkiye vatandaşları, din değiştirdikleri için dışlanmakta, hakarete uğramaktadırlar. Geçmişte din değiştirenlerin muhtedi / dönme şeklinde resmi kayıt bilgileri tutulmaktaydı.

16- Misyonerlik faaliyetlerinin engellenmesi sorunu:

Gayrimüslimlerin misyonerlik faaliyetleri konusunda ciddi önyargı ve engeller oluşturulabilmektedir. Misyonerlik bir din tebliğidir. Nasıl ki bir Müslüman diğer insanların Müslüman olmasını istiyor ve bu yönde çalışıyorsa, bir Hıristiyan/Bahai/ Yehova şahidi de diğer insanların, kendi dinine girmesini isteyebilir. Bu yönde tebliğ çalışması yapabilir. Kalplerini ısıdırmak için destekte bulunabilir. Kişilerin din seçmeleri kendi tercihleridir. Buradaki sorun kötüye kullanma iddiasıdır. Bir hakkın bazıları tarafından kötüye kullanılıyor olması, o hakkın kullanılmasını engelleyemez, engellememelidir. Eğer bir kötüye kullanma var ise bu ahlaki bir sorundur. Bu soruna karşı şiddet, hakaret yöntem olarak uygun değildir. Düşünce özgürlüğü çerçevesinde karşılıklı görüşmeler yapılabilir.

Basın yayın kuruluşlarının ifade özgürlüğünü aşan manipülatif propagandası da ihlal oluşturmaktadır. Dini ibadethane olan binalardaki kiliseler ve mensuplarının, misyonerlerin suç isleyen kişiler olarak hedef gösterilmesi, basta yaşam hakları olmak üzere, güvenlik hakkı ile din özgürlüğünü ihlal edebilmektedir.

17- Gayrimüslimlere ait ibadethanelerin yapımı, kuruluşu ve izin sorunu:

Rum, Ermeni ve Museviler dışındaki, Türkiyeli Protestanlar, Süryaniler, Yezidiler, Bahailer, Yehova Şahitleri vd. kendi adlarına resmi olarak ibadethane açamamaktadırlar. Resmi açıdan İbadethane izni verilmemektedir. Yetkililerin insiyatiflerine kalma, korsan ibadethane konumu mağduriyettir. (Örn. Kurtuluş kiliseleri Ankara, İzmir İsamasih Topluluğu İzmir, Beşiktaş Protestan kilisesinin yaşadığı kuruluş sorunları) İbadethane açmada belediyeler tarafından prosedürler gereği sorun çıkarılabilmektedir. Bu şekilde grupların kendi adlarına kilise, havra veya diğer ibadethanelerini açamama sorunu, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmektedir.

Yezidiler çevresel baskı nedeniyle yıllar boyu açıkta ibadethane yapamamışlardır. Çevre baskıları karşısında korku ve endişeleri buna engel teşkil etmiştir.

Ayrıca Türkiyeli Protestanlar’ın resmi kilise açamamaları/ ekonomik sorunlar nedeniyle bina içinde tuttıkları mekânlardaki ibadethanelerin de kolluk tarafından toplantılarının izlenmesi, bazen baskınların olması, yer yer engelleme çalışmaları ihlal oluşturmaktadır.

18- Gayrimüslimlere ait bazı ibadethanelerin amacına uygun kullanılmaması, geri verilmeme sorunu:

Gayrimüslimlere ait kilise ve diğer ibadethanelerin camiye çevrilmesi söz konusudur. (Örn: Nusaybin’de bir Süryani Ortodoks kilisesinin camiye çevrilmesi) Müslümanların kendi ibadethanelerini kendilerinin yapması gerekmekte olup, gayrimüslimlerin rızası dışında onlara ait ibadethanelerin cami olarak kullanılması doğru değildir. Talep halinde bu camilerin eski hallerine, masrafı devlet tarafından karşılanarak çevrilmesi ve gayrimüslim cemaate iadesi gerekmektedir.

Gayrimüslimlere ait bazı kiliseler, vergi dairesi gibi resmi kurumlarca kullanılabilen bazıları turistik amaçlı müze niteliğine dönüştürülebilmektedir. (Örn. Saint Pierre Kilisesi- Hatay)

Asli kullanımı dışındaki kullanımlara son verilmesi, ait olduğu dini grubun temsilcilerine iadesi gerekmektedir.

Bunların yapılmaması, ibadet ve ibadethane hakları bakımından, din / inanç özgürlüğünün ihlalidir.

19- a- Gayrimüslimlere ait bazı ibadethanelerin, maddi destek alamama sorunu:

Camilere sağlanan kadrolu personel desteği ile vakıf camilerine sağlanan elektrik ve su gibi diğer desteklerden, yasal olarak tanınmayan bazı gayrimüslim cemaatler faydalanmamaktadır. (Örn: Türkiyelilerin açtığı Protestan kilisesi destek alamamaktadır.)

b- Gayrimüslimlere farklı dinlerin masraflarının ödettirilmesi sorunu:

İslam/Sünni din insanlarına, Diyanet İşleri Başkanlığı'na, bazı ibadethanelere sağlanan ekonomik desteklerin, gayrimüslimlerden de alınan vergilerden karşılanması bir ihlaldir.

Bu tür durumlarda, tüm grupların muvafakatlerinin olması halinde (ki bu pek mümkün görülmemektedir) tüm inanç gruplarının masraflarını devlet karşılayabilir. Ya da her din / inanç grubunun kendi mensuplarından -kabul etmeleri halinde- kesilecek vergi, bağışlardan oluşturulacak fonlardan, o gruba ait ibadethanelerin masrafları karşılanabilir.

20- Gayrimüslimlere ait ilahiyat fakültelerinin olamayışı sorunu:

Gayrimüslim grupların İlahiyat Fakültesi açamamaları, bu okullarda kendi dinleriyle ilgili eğitim görememeleri, dini eğitim öğrenim hakkını ihlal etmektedir.

21- Din hanesine dini / inancını yazamama sorunu:

Türkiye'de Rum, Ermeni Hıristiyan ve Musevi'ler dışında kalan; Bahai, Yezidi, Süryani, Türk Protestan, Yehova Şahidi ve diğer din / inançlar kimliklerindeki din hanelerini kendi tanımladıkları şekliyle yazdıramamaktadır. Bu grupların kimliklerine "Diğer Dinler" şeklinde muğlak ve anlamsız bir yazı yazılmaktadır.

22- Gayrimüslimlerin siyasi temsil sorunu bulunmaktadır.

Siyasi partilerin gayrimüslimlerin yaşadığı sorunlara karşı etkin bir şekilde mücadele etmemeleri yada çözüm oluşturulmasına karşı negatif tutumları, ihlal ortamını beslemektedir.

Gayrimüslimlerin, TBMM' de yasal bir temsilcilerinin olmaması, sorunlarının dile getirilmesi ve çözüm yollarının ortaya konul-

masında etkisizliğe sebep olmaktadır. Gayrimüslimler dışında farklı din / inançtaki kişilerin bu sorunları dile getirme konusundaki isteksizlikleri / kendilerinin temel sorunlarındaki! Öncelikleri, gayrimüslimlerin sorunlarının çözümünü geciktirmektedir.

23- Siyasi Partiler Kanununda din özgürlüğüne müdahale edilmektedir.

Siyasi partilerin “cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaması veya adlarını kullanamamaları” mağduriyet oluşturmaktadır. Bir din / dini grup adına siyasi parti kurulamaması ve dini çalışma yapamaması, dindarların dini talepleriyle siyasi faaliyet yapmalarının engellenmesi, mağduriyet oluşturmaktadır.

Siyasi partiler, Türkiye’de dini kültür veya mezhep farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürememektedir. Bu beyanın, Siyasi Partiler Kanunu’na göre yasak olması, hak ihlalidir.

Gayrimüslimler “Hıristiyan Demokrat Parti”sini kuramazlar. Musevi, Yezidi, Yehova Şahidi, Rum, Ermeni, Bahai, Süryani Adalet Partisini kuramaz, bu isimleri parti isimlerinde geçiremezler. (Din/mezhep farklılığı oluşturma) Türkiye’de Siyasi Partiler, gayrimüslim dini azınlıklar bulunduğu yönünde çalışamazlar.

Gayrimüslim cemaatlerin partileri, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılmasını veya devlet dışında (genel idare) olmasını isteyeemezler. Siyasi partilerin dini alanda çalışmasının suç olması, sırf “odak olma” şeklindeki soyut kavram nedeniyle kolayca kapatılabileceğinden mağduriyet oluşturacaktır.

TÜRKİYE’DE LAİK KİŞİLERE YÖNELİK SİYASİ CİNAYETLER:

Türkiye’de laik kimlikleri daha çok ön planda olan bazı gazeteci, öğretim görevlisi ve diğer mesleklerden kişilere yönelik siyasi cinayetler işlenmiştir. Bu cinayetlerin ertesinde kamuoyu yönlendirilmiş ve daha failer tespit edilmeden / yakalanmadan olayların faillerinin “İslamcı katiller, Şeriatçılar” olduğu basında yoğun şekilde işlenmiştir. Ertesinde tertip edilen gösterilerde “Kahrolsun Şeriat” sesleri yükseltilmiştir.

Elbette ki bu olaylar üzücü ve yaşam hakkı ihlalleriydi. 90’lı yıllarda yaşanan olaylardan bazıları;

Prof. Dr. Muammer Aksoy,
Çetin Emeç,
Doç. Dr. Bahriye Üçok,
Uğur Mumcu,

Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, öldürülmüştür. Bu olaylar sonrası, laik kesim üzerinde korkular beslenmiştir. Bu baskı süreci, bu insanlarımız yönünden mağduriyet oluşturmuştur.

Olayların gerçek faileri olarak ilk gösterilen adres olan şeriatçıların gerçek failer olmadığı, kamuoyunu manipüle etmek isteyen organize kişilerin bu kişileri öldürtüp, İslamcılarını! üzerine olayı yıkmaya çalıştıkları iddiaları da bulunmaktadır.

Kim tarafından yapılırsa yapılsın, tüm ölümler yaşam hakkı ihlalidir. İş bu olayları yapabilecek her toplumda uygun kişiler de olabilir. Ancak bu profesyonel cinayetleri “işletenler ve işlenmesinden fayda gören asıl malikler” önemlidir.

Tüm bu siyasi cinayetler karşısında, taraf psikolojisinden kurtularak soğukkanlı davranıp olayı değerlendirmek gerekmektedir. Bu olayların şüpheye yer vermeyecek şekilde gerçek failerinin tespit edilmesi ve cezalandırılmaları bir zorunluluktur. Bu şekilde yeni cinayetlerin önüne geçmek, kamuoyu vicdanını rahatlatmak gerekmektedir.

DİN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SAĞLANABİLMESİ İÇİN YAPILMASI GEREKEN BAZI YASAL DÜZENLEMELER

ANAYASADA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

1-1982 Anayasasının ideolojik ve tek tipçi olan “başlangıç kısmı” kaldırılmalıdır.

“...**Hiçbir faaliyetin...** Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı;” hükmünün ideolojik bir yapıyı dayatması, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü engellemesi nedenleriyle kaldırılmalıdır.

2-Laiklik ilkesi:

“ Cumhuriyetin nitelikleri” başlıklı 2.maddesi: “Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” hükmü yeniden düzenlenmelidir.

İdeolojik devlet, jakoben tipi laiklik ilkesini dünyada pek de örneği olmayan katı şekliyle uygulamaktadır. Anayasa Mahkemesinin tanımladığı laiklik ilkesi hak ihlali doğurmaktadır. Çerçevesini kendi belirlediği, kendi inancı olan laiklik ilkesini; adeta kutsallaştıran, kişilerin dini inancını vicdanına, sadece iç yaşantısına sıkıştıran, dinin de bu alan dışında kalan kısımlarını, dünyevi işlere dahi karıştırmayacak şekilde neredeyse yoklaştıran, üstelik din insanlarına ve ibadethanelerine ve sonuçta dine müdahale etmek gereğini bir zorunluluk olarak tanımlayıp, temel hak ve özgürlükleri ancak bu dar kalıplara sığması halinde kabul eden inanış, din ve vicdan özgürlüğüne açık müdahale teşkil etmektedir. Türkiye’de laiklik; bazı uygulamalarıyla dayatma ve farklı din / inanışları baskı altına alma adına kullanılan / istismar edilen bir kavram niteliğindedir.

Türkiye’de Suni Müslümanların, Alevilerin, Gayrimüslimlerin

ve tüm inanç/ inançsızlık grup ve kişileri etkileyen laiklik ilkesi; din ve vicdan özgürlüğünü sınırlayan / bazı alanlarda yok eden “Bize Özgü” olarak kullanılan bir ilke olup, bu haline son verilmelidir. Bu ilke gereği oluşturulan kurumlar kaldırılmalı, bu ilke gereği kısıtlanan ifade, örgütlenme özgürlükleri ile din ve vicdan özgürlüğü ihlallerine son verilmelidir. Bu alanda özgürlükler açısından yeniden düzenlenme yapılması hayati bir ihtiyaçtır. (Bkz. Türkiye’de Laiklik kısmı)

3-Anayasa’da Laiklik ilkesini de içine alan “Değiştirilemeyecek hükümler” maddesi olan 4.madde “değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.” niteliğinden çıkartılmalı ve bu 4. madde kaldırılmalıdır.

4-Anayasada “Kanun önünde eşitlik” maddesi olan 10.madde, Hizmet alan, hizmet veren tüm kişiler için; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilemeyeceği şeklinde değiştirilmelidir.

5-“Din ve vicdan hürriyeti” başlıklı 24.madde de “14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.” Hükümü yeniden düzenlenmelidir. 14.madde-deki genel ve soyut ifadelerle din özgürlüğü ihlal edilmemelidir.

“Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır.” Hükümü, kaldırılmalıdır. Devlet sadece denetim görevini yapmalı, dini eğitim ve öğretimi kendisi vermemelidir. Din eğitimi, o dine inanan kişi ve gruplarca yapılmalıdır.

“Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alı”. Hükümü kaldırılmalıdır. Bu ders seçmeli hale getirilmelidir.

“Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.” Hükümü yeniden düzenlenmelidir. Hakkın kötüye kullanılması elbette ki kabul edilemez. Fakat dini kuralların tamamen dışlanması, o dine inanan kişiler için din özgürlüğünün ihlalidir. Dini gurupların taleplerine ve sadece kendileri üzerindeki etkisine göre yasalar dini hükümler dikkate alınarak düzenlenebilmelidir. Dinle çatışan değil, barışık

bir yaşam tercih edilebilmelidir. Burada, o dini hükme inanmayan diğer kişilere, elbette ki bu maddeler uygulanmamalıdır. Katı ve tek tipçi yapı yerine, çok hukuklu yeni bir yapı oluşturulmalıdır.

6-“Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi” başlıklı 42.madde de: “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.” kısmına “dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle yoksun bırakılamayacakları” hükmü eklenmelidir.

İdeolojik etiğimi sağlayan: “Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda,” yapılıır, hükmü ideolojik dayatma getirdiği için kaldırılmalıdır. Eğitim: “Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.” Hükmü kaldırılmalıdır. Müslim, gayrimüslim tüm grupları etkileyen bu madde ile eğitimde devlet tekeli oluşmaktadır. Devlet, gözetleyen varsa baskıları önleyen yapısından çıkmakta, içerik belirleyen ve hatta dayatan, müfredat, personelleri dahi belirleyen konumdan çıkarılmalıdır. Devlet dışında, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olmayan özel okullar açılabilir.

7-“Kamu hizmetlerine girme hakkı -hizmete girme” başlıklı 70.maddede: “Her Türk, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.” kısmında, etnik bir yapı vurgusu yerine, vatandaşlık vurgusu olmalı ve “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı” olarak değiştirilmelidir. “Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.” kısmına “dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle yoksun bırakılamayacakları” hükmü eklenmelidir.

8-Yüksek askeri Şura kararları: “Yargı yolu” başlıklı 125. madesinde: “...İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.... **Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır...**” denilmektedir. Yüksek Askeri şura kararlarını, yargı denetimi dışına çıkaran bu hükmün kaldırılması gerekmektedir. İdarenin her türlü eylem ve işlemi, istisnasız şekilde yargı denetimine tabi olmalıdır. 12 Eylül 2010 tarihli anayasanın bazı maddelerinin değişikliği konusundaki halkoylaması ile bazı anayasa maddeleri değiştirilmiş olup, bu madde de değişiklikler içindedir. Ancak bu madde mağdurlarının haklarının iadesi için uyum yasasının

çıkarılması ve mağduriyetlerin giderilmesi bugün itibariyle beklenmektedir.

9-a-“İnkılap kanunlarının korunması” başlıklı 174. maddesi: “inkılap kanunlarının, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz” hükmü, ideolojik ve dayatmacı olması nedeniyle kaldırılmalıdır.

b-Darbe yapan kişileri koruyan ve yaptıkları ihlallerin hesabının sorulmasını engelleyen Anayasanın “Geçici 15. Maddesi” kaldırılmalıdır. Bu maddenin de 12 Eylül 2010 tarihli halk oylaması ile değiştirilmesi ve 12 Eylül 1980 darbesinde, temel hakları çok ciddi şekilde ihlal eden ve insanlık suçları işleyen/sebebiyet veren darbeciler için yargılama yolu açılmış olması da bugün itibariyle memnuniyet vericidir.

SİYASİ PARTİLER KANUNUNDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

10- Türkiye’deki tüm siyasi partilerin, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı ve ona aykırı olmayacak şekilde çalışmak zorunda olması, ilke ve inkılâpların içeriğinin tartışılmaması, ifade ve örgütlenme özgürlüğü bağlamında ihlal oluşturmaktadır. Bu madde kaldırılmalıdır. (S.P.K. 4.md)

11- Siyasi partilerin “bize özgü laiklik” ilkesini kabul etmek zorunda olması, laiklik ilkesinin değiştirilmesini isteyememeleri, “hiçbir faaliyetlerinde laiklik ilkesi gereği olarak, din duygularını, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştıramazlar.” hükümleri kaldırılmalıdır. (78.md)

12- “Din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak; amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yolda tahrik ve teşvik edemezler.” (78.md) hükümleri kaldırılmalıdır. Baskı ve cebir yöntemlerini teşvik etmediği sürece, siyasi partiler tüm bu talepleri ileri sürebilmeli, bu alan-

larda ifade ve örgütlenme özgürlükleri ile din ve vicdan özgürlüğünü geliştirmeleri engellenmemelidir.

13- “Cemaat, din, mezhep veya tarikat esaslarına dayanamaz veya adlarını kullanamazlar.” (md.78) hükümleri kaldırılmalı ve bu alanlarda da serbestlik getirilmelidir.

14- “Türkiye’de dini kültür veya mezhep farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler.” hükmünü içeren 81.madde kaldırılmalıdır. Örneğin bir siyasi parti: “Türkiye’de Süryani, Yezidi, Türk Protestan, Bahai, Yehova şahidi ve daha bir çok dini azınlıklar var.” diyemez ve bu azınlıkların, azınlık haklarını kazanmalarına yönelik çalışamaz. Bu madde din özgürlüğünü ihlal ettiğinden kaldırılmalıdır.

15- Siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyetinin “laiklik niteliğinin değiştirilmesi ve halifelüğün yeniden kurulması amacını güdemaz ve bu amaca yönelik faaliyetlerde bulunamazlar.” (md.86) hükmü kaldırılmalıdır. Laikliğin mevcut niteliğinin değiştirilmesi, Halifelüğün getirilmesi istenebilmeli; bu talepler ifade, örgütlenme ve din özgürlüğü kapsamında serbest olmalıdır.

16- “Siyasi partiler, Devletin sosyal veya ekonomik veya siyasi veya hukuki temel düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek her ne suretle olursa olsun propaganda yapamaz, istismar edemez veya kötüye kullanamazlar.” (md.87) hükmü yeniden düzenlenmelidir.

Hakkın kötüye kullanılması elbette ki kabul edilemez. Fakat siyasi partiler, dini talepleri dile getirebilmeli ve dini alanda çalışma da yapabilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Siyasi partiler çok hukukluluğu savunabilmelidir. Siyasi partiler kamuda çalışanların işyerinde de dinlerini / inançlarını yaşamaları, ibadetleri için uygun yer ve zaman ayrılmasını, örneğin bir Yahudi için Cumartesi günü, bir Müslüman için Cuma namazı saatinin tatil olarak kabul edilmesini, başörtüsü yasağının kaldırılmasını isteyebilmelidirler. Sonuçta; kutsal din duyguları, “Kutsal Laiklik !” kavramına kurban edilmek zorunda bırakılmamalıdır.

17- “Siyasi partiler, herhangi bir şekilde dini tören ve ayin ter-tiplemez veya parti sıfatıyla bu gibi tören ve ayinlere katılamaz-lar. Siyasi partiler, dini bayramlar, ayinleri ve cenaze törenlerini parti gösterilerine ve propagandalarına vesile yapamazlar.”(md.88) hükmü kaldırılmalıdır. Bu alanda siyasi partiler özgürce çalışabil-melidirler. Siyasi partilere devlet tarafından yasaklar getirmek yeri-ne, halkın ilgisi ve talepleri, siyasi partileri yönlendirmelidir.

18- Siyasi partiler, Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılmasını veya devlet dışında bağımsız / özerk (genel idare) olmasını isteye-mez.(md:89) Bu hüküm kaldırılmalıdır. Örneğin: Siyasi partiler: “Diyanet İşleri Başkanlığı dini kontrol ve yönlendirme amacıyla kurulup faaliyet göstermekte, bu nedenle kaldırılmalıdır.” diyemez, bu yönde faaliyet gösteremezler. Bu durum parti kapatma sebebi-dir. Garip ama devletin, laiklik adına, dini vicdanların dışına çıkart-mazken, Diyanet İşleri Başkanlığı’nı bu kadar da sevip! kollaması oldukça düşündürücüdür. Sakın bu sevgi, dini kontrol, denetleme ve hatta yönlendirme amacıyla olmasın.

Siyasi partiler, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması talebini hayata geçirebilmelidir.

19- “Yukarıdaki amaçlar nedeniyle kapatılan partiler yeniden kurulamaz. Yasaklanan yetkililer beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve denetçisi olamazlar.” (md.95) hü-kümleri kaldırılmalıdır.

20- “Teokratik, din, mezhep adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz.”(md.96) hükmü kaldırılmalıdır. Örneğin: Hıristiyan Demokrat Partisi, Müslüman Adalet Partisi, Alevi Can Partisi isim-leriyle siyasi partiler kurulamamaktadır. Bu madde, ifade ve örgüt-lenme özgürlüğü ile din özgürlüğünü ihlal etmektedir.

21- Siyasi partiler dini alanda çalışması halinde, sırf “odak ol-ma” şeklindeki soyut kavram nedeniyle kolayca kapatılabilir. (md.103) Anayasa mahkemesi, bu odak olma kavramını yeterli gö-rerek, işlenen fiilin kanunen suç olması ya da failin ceza mahkeme-lerinde kesinleşmiş mahkûmiyet kararı almasını dahi aramamakta, soyut iddiayı yeterli görülebilmektedir.

Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partilerin din ve vicdan özgürlü-

ğünü her alanda sağlamasını amaçlayacak şekilde yeniden düzenlenmeli, daha özgürlükçü bir yapıya kavuşturulmalıdır.

DEVİRİM KANUNLARINDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

Tüm devrim yasaları Anayasanın 174.maddesi ile halen korunmakta ve Anayasaya aykırı olarak yorumlanıp kaldırılamayacağı belirtilmektedir.

22- Tevhidi Tedrisat Kanunu:

İş bu kanunla, Türkiye’deki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. Tekke ve medreselerdeki eğitime son verilmiştir. Sünni Müslümanlar, Aleviler ile gayrimüslimlerin, dini grupların eğitimine devlet tekeli getirilmesi, dini eğitime açık bir müdahaledir. Din özgürlüğünün devlet tekeli nedeniyle ihlali söz konusudur.

23- Hilafetin İlgası hakkındaki Kanun

Bir dine ait liderlik tanımı olan “Halife”liğin kaldırılması, bu isimle dini lider seçebilme hakkını engellemektedir.

24- Şapka İktisası Hakkında Kanun

Devrim yasalarından olan Şapka kanunu, rejim muhaliflerinin yaşam hakkı ihlaline dahi sebep olabilmıştır. Şapka takılmasını zorunlu kılan yasa, dindarların fes, sarık takmalarını da engellemek amacıyla çıkarıldığından bu yasa kaldırılmalıdır.

25- Tekke Ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine Ve Türbedarlıklar İle Birtakım Ünvanların Men Ve İlgasına Dair Kanun

Tekke ve zaviyelerin kaldırılması ve bazı unvanların kullanılamayacağına dair kanun Müslümanlara ve Alevilere ait tekke ve tarikatların kapatılmasına, dede, şeyh gibi unvanların da kullanılmamasına sebep olmuştur. Bu yasa kaldırılmalıdır.

26- Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun

Resmi ve gayri resmi her türlü yazışmada yeni yazı kullanımı zorunlu kılınmıştı. Eski yazıyla (Arapça, Osmanlıca) süreli ve süresiz yayınların basımı yasaklanmıştı. Okullarda eski yazı öğretilmesine yasak getirilmişti. Dini eğitimi Arapça yapan tüm okullar, öğ-

renci ve öğretmenler ile tüm kitapların Türkçe olmak zorunda bırakılması, ciddi sorunlar oluşturmuştur. Geleneksel dini eğitimi yasaklayan bu gelişme ile Âlim ve okuryazarlar kısa sürede “Cahil” konumuna düşürülmüştür. Mağduriyetler oluşturduğundan bu yasa kaldırılmalıdır.

27- Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırılmasına Dair Kanun

Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Hazretleri gibi lakap ve unvanlar kaldırılmıştır. Bazı dindarların kullandığı bu lakap ve unvanların engellenmesi bir ihlal olduğundan, yasa kaldırılmalıdır.

28- Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun

Hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani kisve taşımaları yasaklanmıştır. İnsanların hangi kıyafeti giyip giyemeyeceğine dair yasa yoluyla yasak getirilmesi, dini alana müdahale olup bu yasa ve yasaklar kaldırılmalıdır.

MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNUNDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

29- Milli eğitimin temel amacı:

“Amaç” başlıklı 2.maddesinde: “Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek” (md.2) olarak tanımlamıştır.

Maddede, ideolojik temelde insan yetiştirme amacını içeren kısımlar kaldırılmalıdır.

30- Milli eğitimde laiklik esası ve zorunlu din dersi:

“Türk milli eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğre-

timi ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu dersler arasında yer alır.” (md.12) Eğitimde laikliğin esas alınması ve zorunlu din kültürü eğitimi dersinin verilmesi Alevi, Sünni Müslüman ve Gayrimüslimler ile inançsız vatandaşların din ve vicdan özgürlüğüne müdahale niteliğindedir. Bu madde kaldırılmalıdır.

31- İlköğretimin 8 yıl süren zorunlu eğitime dönüştürülmesi:

“İlköğretim kurumları sekiz yıllık okullardan oluşur. Bu okullarda kesintisiz eğitim yapılır...” (md.24) hükmü ile İmam Hatip liselerinin orta kısmı kapatılmıştır. Bu hüküm 28 Şubat sonrasında, İHL'lere müdahale amacı da taşımaktadır. Vatandaşların kendi çocukları için sınırlıda olsa dini eğitimi sağlayabildiği İHL'nin orta kısımlarının kapatılması, din özgürlüğüne müdahaledir.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ KURULUŞ VE GÖREVLERİ HAKKINDAKİ KANUNDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

32- Diyanet İşleri Başkanlığı'nın doğrudan devlete / başbakanlığa bağlı olması:

Diyanet İşleri Başkanlığı, doğrudan devlete/ başbakanlığa bağlıdır. (md.1) Diyanetin bağımsız veya özerk olmaması, dini bir yapı olmasına rağmen devlet tekelinde yer alması devletin dine müdahale imkanını doğurduğundan bu yapı din özgürlüğüne müdahale oluşturmaktadır. (Ayrıca 1982 Anayasasının 136. maddesinde de geçmektedir.)

Diyanet İşleri Başkanlığı, devletin dini alana müdahale ve yönlendirme aracı olarak kullanılabilmesi tehlikesi nedeniyle, bu haliyle kaldırılmalıdır.

33- İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek:

Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş gayesi, “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” (md.1) olduğundan İslam dininin dışındaki dinler dışlanmış ve ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bu ayrımcı duruma son verilmelidir.

34- Diyanet personelinin eleştirisi hakkı:

Diyanet İşleri Başkanlığı personeli partilerden herhangi birini veya onların tutum ve davranışını haklı da olsa, övemez ve yeremez. (md.25) Bu fiili yapanların işine son verilebilmesi çok ağır bir yaptırım olup ifade özgürlüğüne açık müdahaledir.

35- Bir kısım ibadethanelerin masraflarının karşılanması:

Mazbut vakıflar arasına alınmış ve alınacak **cami ve mescitlerin** aydınlatma, ısıtma ve bakım giderleri her yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na sağlanan ödenekten karşılanmaktadır. (md.30) Bu durum ayrımcı bir uygulamadır.

Mazbut vakıflar arasına alınmamış cami ve mescitler, cem evleri ile gayrimüslimlere ait kilise ve diğer ibadethanelerin örn: Bina bodrum katındaki Protestan kilisesinin bu destekten faydalanamaması nedeniyle bu hüküm, tüm ibadethanelere teşmil ettirilmelidir.

36- Camilerin ibadete açılması ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na devri zorunluluğu:

“Cami ve mescitler Diyanet İşleri Başkanlığı'nın izni ile ibadete açılır ve Başbakanlıkça yönetilir. Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yapıldığı halde izinli veya izinsiz olarak ibadete açılmış bulunan cami ve mescitlerin yönetimi 3 ay içinde Diyanet İşleri Başkanlığına devredilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nca buralara imkanlar nispetinde kadro tespit edilir. Kadro tahsis edilinceye kadar buralarda görev yapanların mesleki ehliyetleri ile ilgili esas ve usuller yönetmelikle düzenlenir. (md.35) hükmü, devletin dini ibadethanelerin sahibi olması ve ancak devlet izni ile ibadethane açılabilmesi, dini alana müdahaledir. Devletin bu alanlardaki tekeli, din ve vicdan özgürlüğünü ihlal etmektedir. Bu hükümler kaldırılmalıdır. Devletin ibadethanelere izin verme yetkisi olmamalıdır. Devlet ancak sınırlı denetim yetkisine sahip olmalıdır.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KUR'AN KURSLARI İLE ÖĞRENCİ YURT VE PANSİYONLARI YÖNETMELİĞİNDE DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

Bir insan hakları örgütü olarak; dini eğitimin devlet tekelinde olmaması gerektiğini belirtiriz. Dini alanın, dindar cemaat ve vakıflarca yürütülmesi gerektiği, devletin ise sadece kontrol görevinin

olduğunu ifade ederiz. Ancak yapıncaya kadar en azından aşağıdaki düzenlemeler gözden geçirilmelidir.

37- Kur’an kursu açma tekeli Diyanet İşleri Başkanlığı’na aittir. Hiçbir dini cemaat, inanç grubu, vakıf veya dernekler dahil hiç kimse Kur’an kursu açamaz. (md.7) Bu madde din özgürlüğüne açık müdahale olup kaldırılmalıdır.

38- Kur’an kursuna kayıt olabilmek, kısmi bir dini eğitimi alabilmek için devlet yaş sınırı getirmiştir. Kayıt şartı, “İlköğretimi bitirmiş olmak” gerektiğinden 14 -15 yaşından önce kursa katılım sağlanamamaktadır.(md.8)

Yaz Kur’an kurslarında “ilköğretimin 5 inci sınıfını geçtiğini gösteren karnenin” sunulması gerekir. (md.9) Buradaki yaşın 12 olması gerekmektedir. Özellikle hafızlık kurslarında daha erken yaşlarda başlanması gerektiği düşünüldüğünde, getirilen bu yaş sınırları hafızlık çalışmalarına ve din alanına yasa yoluyla müdahaledir.

39- Kursta eğitim-öğretim :

Öğretimin, Ekim ayının ilk haftasında başlaması, Mayıs ayının son haftasında sona ermesi de, bu tarihler dışında eğitim almak isteyenleri engelleyici niteliktedir. (md.16)

40- Kursta, bağımsız kişilere ait yayınlar bulundurulamaz. Başkanlık ve diğer resmi kurum ve kuruluşların yayınları ile Başkanlıkça uygun görülmüş olan yayınların dışında basılı, sesli ve görüntülü yayınlar ve Diyanet İşleri Başkanlığı mührünü taşımayan Kur’an-ı Kerimler bulundurulamaz ve öğrencilere tavsiye edilemez. Kursta siyasi nitelikte etkinliklere izin verilmez. (md.26) Hükmüleri de eğitimde çizilen çerçeveyi göstermekte olup, dini kaynaklara getirilen sınırlama, dini eğitime müdahale niteliğindedir.

41- Akşam Kurslarının kapatılmış olması yurttaşların dini öğrenmelerini engelleyici niteliktedir. Akşam kursları tekrar açılarak, dini öğrenime zaman sınırlaması getiren düzenleme kaldırılmalıdır. 2003 yılında kaldırılan Akşam Kurslarıyla ilgili yasal düzenlemede; “İlköğretimi bitirmiş veya ilköğretim çağını geçmiş olup, gündüz çalışmak zorunda olan ve kursa devam edemeyen

vatandaşlarımızdan Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenmek isteyenler için en az 10 kişinin müracaatı üzerine müftülüğün teklifi ve mülki amirin onayı ile kurs binalarında veya müftülüklerce uygun görülecek yerlerde akşam kursları açılabilir..." denilmektedir. (32./A - (Mülga madde: 23/12/2003 - 25325 S. R.G. Yön./5. md.)

42- Camilerde Kur'an-ı Kerim eğitiminin mülki amirin onayına bağlı olması dini alana müdahaledir. Kurs olmayan veya ihtiyaca cevap veremeyen yerlerdeki camilerde Kur'an-ı Kerim eğitiminde kaymakam veya valinin onayı şarttır. Onay alınmazsa dini eğitim de yapılamamaktadır. (md.33) Devletin dini alanda izin makamı olması, din özgürlüğünü ihlal etmektedir.

43- Yurt veya pansiyonun kapatılmasında "Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı hareket edildiği, devletin, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü bozma doğrultusunda faaliyet gösterildiği, Bölgecilik ve ırkçılık propagandası yapıldığı" yönündeki duyurular etkili olabilmektedir. (md.45) Yurt veya pansiyonlarda, dini alanın dışında ve ifade özgürlüğü kapsamında kalacak hususlardaki görüşlerin dahi, bu mekanların kapatılma sebebi sayılması, dini alana müdahaledir.

DİĞER KANUN VE MEVZUAT HÜKÜMLERİNDE DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

44- Arap harfleri ile tedrisat yapmak için gizli veya aleni ders-hane açanlara dair talimatname:

"Arap harfleriyle tedrisat yapmak için gizli veya aleni ders-hane açanlar ve bu ders-hanelerde tedrisatta bulunanlar TCK 222. maddeye göre cezalandırılmaktadır. Özel Kur'an kurslarını ve eski medrese eğitimini yasaklayan bu yasa kaldırılmalıdır.

45- Türkiye'de camilerde okutulan "vaaz ve hutbe örnekleri" Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından (devlete bağlı bir kuruluş) hazırlanır. (Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmeliği md.4)

Tek merkezden yürütülen bu çalışma dini alana müdahaledir.

46- Kurban-fitir ve zekâta devlet müdahalesi:

Kurban derileri ve bağırsak toplama ile fitre ve zekat zarfı dağıtmak suretiyle yardım toplama yetkisi Türk Hava Kurumuna aittir...” (Yardım Toplama Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelik md.15) hükmü kaldırılmalıdır. Yasa yoluyla getirilen zorunluluk kaldırılmalı, vatandaşlar istedikleri yerlere kurban - fitir ve zekâtlarını verebilmelidir.

47-Kurban derileri ile fitre ve zekât gelirlerinin paylaşılması:

“Takvim yılı sonunda deri, bağırsak, fitre ve zekât gelirlerinden 20 nci maddede sayılan giderler düşüldükten sonra kalan gelirlerin %50’si gelirin toplandığı yerdeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfının mahallindeki hesaplarına kaydolunur, % 40’ı Türk Hava Kurumu, %4’ü Türkiye Kızılay Derneği, %3’ü Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, %3’ü Türkiye Diyanet Vakfının merkezindeki hesaplarına ödenmek üzere Türk Hava Kurumu Genel Merkezine gönderilir.” (Yardım Toplama Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelik md.22) denilmektedir. Müslümanların ibadetine ait gelirlerin, onlar dışında devlet tarafından belirlenip, devletin uygun gördüğü yerlere dağıtılması dini alana müdahaledir.

48- İmam, hatip, vaiz, rahip, haham gibi dini reislerden biri vâzifesini ifa sırasında alenen hükümet idaresini ve devlet kanunlarını ve hükümet icraatını takbih ve tezyif etme maddesi suç olmaktan çıkarılmalıdır. (TCK md.219) Din insanları, siyasilerin ve devlet kurumlarının hatalarını, ifade özgürlüğü şeklinde dile getirebilmelidirler.

49- Önce dinsel törenle evlenmek kanunen suçtur:

“Aralarında evlenme olmaksızın, evlenmenin dinsel törenini yaptırınlar, ... Evlenme akdinin kanuna göre yapılmış olduğunu gösteren belgeyi görmeden bir evlenme için dinsel tören yapanların cezalandırılması” (TCK md.230) Önce Dinsel törenle evlenmek kanunen suçtur. Kişi dini inancı gereği önce dinsel nikâh kıysa bu durum hem evlenenler hem de nikâhı kıyan imam için cezalandırma gerekçesidir. Dini ibadet suç olmaktan çıkarılıp, farklı tedbirler alınmalıdır.

50- Hac farızasını düzenleme tekeli, devlete bağı Diyanet İşleri Başkanlığı'na aittir.

Hacca gidişten itibaren yapılacakların belirlenmesi, orada sosyal ilişkiler kurulmasının engellenmesi, yapılan organizasyonun faydaları bulunsa dahi, dini ibadet alanındaki tek el ve müdahale imkanı nedeniyle ihlal oluşturabilecek niteliktedir. (Hac ve Umre seyahatleriyle ilgili işlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülmesine dair yönetmelik – md.1)

51- Katsayı adaletsizliği

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu "Yükseköğretime giriş" başlıklı 45. maddesinde:-

Ortaöğretim başarı puanının sınırlanması ile İmam Hatip Lisesi mezunu kişilerin İlahiyat fakülteleri dışında (ki ilahiyat fakültelerinin öğrenci kapasitesi mezun sayısına göre sınırlıdır.) Tıp veya hukuk gibi bölümleri seçme hakkı fiilen engellenebilmektedir.

52- Askerin sivil siyasete müdahale imkanı:

Askere, Cumhuriyeti iç ve dışa karşı lüzumunda silahla korumak görevini veren maddeler, darbe niyetlisi kişilerin işini kolaylaştırmakta, askerin yasak olmasına rağmen siyasi alana müdahale ederek, (İç hizmet kanunu md. 35) hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya / kısıtlamaya olanak tanıyan yetkileri kaldırılmalıdır.

53- Milli Güvenlik Kurulu'nun varlığı:

Anayasal bir kurum olan MGK kaldırılmalıdır. MGK'nın tavsiye niteliğinde karar aldığı (Anayasa md. 118) belirtilse de, askeri vesayet rejimine destek sunan bu kurum kaldırılmalı, güvenlikle ilgili bir bakanlığa bağlanan teknik bir kurum olmalıdır. Milli Güvenlik Kurulu, din özgürlüğüne müdahale niteliğinde kararlar alabilmektedir. Örneğin: Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A Rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler kapsamında kararlar almış ve birçok ihlal oluşturmuştur. (bkz. 28 Şubat süreci kısmı) MGK gündeminde misyonerlik faaliyetlerinin uzun süre gündem olması, din tebliğine müdahaleye yönelik kararlar alması ve hoşgörüsüzlüğü beslemesi ihlal oluşturmuştur.

54- Eğitimde anne babanın çocuğu için tercih ettiği dini eğitimi vermekte sınırlandırılması / ihtirazi kayıt: İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesine Ek Protokolün ikinci maddesini onaylarken konulan “3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun hükümlerini ihlal etmez.” şeklindeki ihtirazi kayıt kaldırılmalıdır. 2.maddede “Kimse tahsil etmek hakkından mahrum edilemez. Devlet, eğitim ve öğretim sahasında deruhde edeceği vazifelerin ifasında, ebeveynin bu eğitim ve öğretimi kendi dini ve felsefi akidelerine göre temin etmek hakkına riayet edecektir.” denilmektedir.

55- LOZAN Antlaşması ve gayrimüslim azınlıkların yasal olarak tanınmaması:

Lozan antlaşmasında “Gayrimüslim azınlıklar” dan bahsedilmektedir. Rum, Ermeni ve Musevi’ler, Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilmekte, uluslararası antlaşmada sınırlayıcı bir madde olmamasına rağmen, idari pratikle, bunlar dışında kalan din / inançlar; Türk / Süryani Hıristiyanlar, Yezidiler, Bahailer, Yehova Şahitleri ile diğer grupların yasal olarak tanınmaması hakkındaki –varsa- mevzuat hükümleri ve mevcut uygulama kaldırılmaktadır.

VAKIFLAR KANUNUNDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜNE MÜDAHALE:

56- Cemaat tanımı:

Vakıflar kanunundaki cemaat tanımı “Gayrimüslim” cemaat vakıfları olarak tanımlanmaktadır. Alevi, Sünni Müslümanlar ve Türk / Süryani Hıristiyanlar, Yezidiler, Bahailer, Yehova Şahitleri ile diğer grupların yasal olarak tanınmaması nedeniyle cemaat vakfı kurma hakları bulunmamaktadır.

57- Belli bir ırkı ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaması:

Yeni vakıflar kuruluşu, mal varlığı, şube ve temsilcilikleri hususunda, Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre kurulur ve faaliyet gösterirler. Yasada “belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz” denildiğinden sınırlama oluşturulmuştur. Bu maddedeki yasaklar kaldırılarak, belli bir cemaatin mensuplarını desteklemek için de vakıf kurulabilmelidir.

58- Mütekabiliyet (karşılıklılık) şartının kaldırılması gerektiği:

Vakıf senesinde yazılı olduğu taktirde, vakıfların uluslararası faaliyette bulunabilmesi, farklı ülkedeki azınlığa o hak tanınmış ise Türkiye'deki vakfın da o hakka sahip olmasına yönelik karşılıklı olma kuralı ihlal oluşturmaktadır. Din özgürlüğü, mütekabiliyet ilkesine kurban edilmemelidir.

59- Geçmiş vakıf mallarının iadesi ve korunması:

Geçmişte el konulan tüm vakıf mallarının iadesi, 3. kişilerde bulunan malların kamulaştırılarak iadesi, bu malların yok edilmiş olması halinde zararın tazmini, halen var fakat zarar görmüş ise bunların restore edilerek eski hale getirilmesi gerekmektedir. Yeni yasa da 3. kişiler adına tescil edilmiş malların geri alınması ve restore edilerek eski hale getirilmesi gerektiğine dair etkili hükümler bulunmamaktadır.

GİZLİ YASA VE MEVZUAT HÜKÜMLERİ

60- Milli Güvenlik Siyaset Belgesi:

Türkiye'de devletin Milli güvenlik siyaset belgesi (kırmızı kitap) temelinde yönetildiği, Anayasa'nın temel yasa olduğu belirtilse de sivillerin/ birkaç kişi dışında devlet yöneticilerin içeriğini bilmediği, tartışmadığı bir kararlar belgesinin varlığı hak ihlalidir. Bu belge kamuoyuna açıklanmalı ve TBMM' de yasa yoluyla karara bağlanmalıdır.

61- Başbakanlık Takip Kurulu – (Batı Çalışma Grubu), Cumhuriyet Çalışma Grubu

Devlet içinde çalıştığı bildirilen ve tam olarak ne yaptıklarını bilemediğimiz muhtemelen, fişleme vs. çalışmalar yürüten ve yasal olarak şeffaf olmayan, sivillerin denetleyemediği bu ve varsa benzeri yapılar kaldırılmalıdır.

62- Gizli mevzuat hükümleri:

Türkiye'de din ve vicdan özgürlüğü ve diğer hak alanlarında mağduriyet yaratabilen ancak gizli olduğu için öğrenemediğimiz mevzuattaki hükümler kaldırılmalı, bu hususta şeffaflık sağlanmalıdır.

ÇALIŞMA HAYATINDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜ VE STANDARTLAR

Türkiye’de çalışanlar için kamu hizmeti görevi “Din dışı” alan olmak zorunda bırakılmaktadır. Kamu hizmetlerinin verilmesinde çalışanların dini inançlarını göstermemelerine dair Türkiye’deki “laik” anlayış, dini inancın yaşam alanını görev esnasında kaldırmakta, hatta görev dışındaki yaşam biçiminden dolayı sorumlu tutarak bazı cezalandırmalara gidebilmektedir.

Kişi inandığı dini değerler ile iş hayatı, şekli çalışma koşulları arasındaki baskı altında bırakılıp birinden birini tercihe zorlanmaktadır. Bu hatalı bir uygulamadır. Bireyler dini değerleriyle, çalışma alanı da dahil her alanda var olabilmelidirler. Bu insana ve onun inancına bir saygı ve değer ifadesidir. Aynı şekilde bir inançsızlığı simgeleyen sembol ve fiiller de çalışma hayatında özgürce ortaya konulabilmelidir.

Aslolan kişinin çalıştığı görevinde “adil ve tarafsız” olmasıdır. Yoksa dini yaşam pratiklerinin var olması veya olmaması, kişiyi adaletsiz veya taraflı yapmaz. Örneğin başörtülü veya haç takmış bir çalışan veya dini inancı olmayan bireyler, somut olayda adaletsiz veya taraflı davranışları sürece çalışma hayatlarında engellenmemelidir. Bu kişiler bir mahkemede Hâkim, bir okulda öğretmen, bir kamu kurumunda mühendis veya yönetici de olabilirler. Şekil değil, karar ve fiil önemlidir.

Bir birey diğersinin yaşam biçiminden, diğeri de onun inancından rahatsızlığını bildirebilir. Farklı kimlikler rahatsız edici bulunsa bile, sırf bu hal bir insanın çalışma hayatına engel olmamalıdır. Nasıl ki bir dini inancın gösterilmemesi zorunluluğu bireye karşı haksız bir müdahale ise, bir dini inancın gösterilmesi zorunluluğu da haksız bir fiil olacaktır. Zorla bir dini kıyafeti giyme veya giyme-yönünde yapılan baskı doğru değildir.

Kamu hizmetini yapan bireyler inandıkları dini, kamu hizmetlerinde de gösterebilmeli, inandığı dini çevresine bildirme / tebliğ edebilmelidir. Çalışanlar, çalışma saatleri içerisinde dini duasını,

ibadetlerini kendisine uygun bir yer ve zaman tahsis edilerek yapabilmelidir. Çalışma esnasında dini kıyafeti, cisimleri görünür halde kullanabilmelidir. Çalışma alanı dışında dini inanca/ törene davet edebilmelidir.

Burada dini inancın görünürlüğü kesinlikle engellenmemelidir. Ancak, dini inancı görünür kılan fiillerin karşı tarafı taciz edici hale dönüşmesi veya diğer bireylere karşı kullanılan yetki ve görevde ayrımcı bir muameleye dair somut fiilin ortaya çıkması halinde sınırlandırma getirilmelidir.

“...Türkiye’den bakıldığında yeterince görülme de, kamu çalışanlarına din ve vicdan özgürlüğüne uygun bir ortam ve çalışma koşulları sağlamanın, insan haklarına dayalı demokratik bir rejimin ödevi olduğu, modern demokrasiler tarafından da gittikçe daha iyi anlaşılmakta ve bu hak pozitif hukukun bir parçası haline gelmektedir. Bu konudaki en ufuk açıcı örneklerden biri,

ABD’de Başkan Clinton döneminde yayımlanan “Federal İşyerlerinde Dini Pratik ve Dini İfadeye Dair Prensipler” başlığını taşıyan 14 Ağustos 1997 tarihli başkanlık genelgesidir.

“[Yürütme,] federal çalışanlara mümkün olan en geniş çapta kişisel dîni ifadeye izin vermelidir” hükmünü getiren genelge, bu hakkın kullanımını ve sınırlarını son derece açıklayıcı örneklerle belirlemektedir. Genelgenin insan hakları açısından önemli bir diğer boyutu ise ifade özgürlüğünü bir bütün olarak alması, ifade özgürlüğünde dini olan ve olmayan ifadelere ilişkin keyfi ayrımı ortadan kaldırması ve işyerinde dini olmayan ifadeye tanınan serbestiden dini ifade ve açıklamaların da yararlanmasını öngörmesidir (Bu nokta, laiklik gerekçesiyle ifade özgürlüğünü dinsel olan ve olmayan ayrımına tabi tutmanın kolay sanıldığı ve olağan görüldüğü Türkiye için ayrıca önemlidir)

Genelgeye göre, Amerikan Anayasası’ndaki “İlk Tadilat’ın serbest konuşmaya ilişkin maddesi, hükümet çalışanını işyerinde de korur”. Bu madde, hükümetin “yalnızca dini ifadeyi ayırarak engellemeye tabi tutmasını yasaklar”.

Genelgenin dayanağı sadece Anayasa da değildir. Amerikan Yüksek Mahkemesi’nin “Capitol Sq. Review Bd. v. Pinette” kararında ifade edilen “Özel dini konuşma, İlk Tadilat’ın üvey evladı olmaktan çok uzak bir şekilde, seküler özel ifade seviyesinde serbest konuşma cümlesinin koruması altındadır” hükmüne de atıfta bulunan genelgeye göre, “Hükümete ait [resmi] işyerinde çalışanın dini

ifadesi, dini niteliği gerekçesiyle kayıt altına alınamaz”.

Genelge ifade hürriyetini sadece bir bütün olarak almakla kalmamakta, aynı zamanda onu mantıksal sonuçlarına kadar genişletmekte ve dini ifadeyi konuşmanın dışındaki tezahür biçimleriyle de koruma altına almaktadır. Buna göre “Dini ayrımcılık yapmaya karşı olan yasak, sadece [kişiyi] işe alma ve meslekte yükselmesini sağlama gibi şekli/ resmi işverme kararlarında ayrımcı olmayan bir muameleyi garanti etmekten daha geniş kapsamlıdır. Bu husus, çalışma koşullarının bütününe hitap eder”.

Genelgeye göre;

-Dini olmayan konuşmalara olduğu kadar dini konuşmalara da, “birimin resmi sorumluluklarını yerine getirmesini engellemediği sürece izin verilmelidir”.

-Bir çalışan, “bir Kitab-ı Mukaddes veya Kuran nüshasını kişisel masasının üzerine koyabilir ve bunu işe ara verilen saatlerde okuyabilir”.

-Bir çalışana ait resim veya posterin genel duvarda değil, çalışanın karşısında yer alması istenebilir; ancak buna söz konusu posterin dini veya dine karşı olması temelinde karar verilemez.

-Çalışanlar kumaş mamulleri üzerinde gayri dini mesajlar sergileyebilecekleri gibi, dini mesajlar da sergileyebilirler.

-Çalışanlar dini veya din karşıtı mesaj taşıyan düğmeler takabilirler; “çalışanlar dini madalyonlarını giysilerinin üzerine takınabilirler ve bu madalyonlar bir şekilde görünür durumda olabilir. Tek başına bu durum işyeri etkinliğini ihlal etmeyecektir ve bu nedenle koruma altına alınmıştır”.

-Çalışanların başka konularda arkadaşlarını ikna için yaptıkları propagandalarla dini propaganda da aynı kategoride değerlendirilmekte ve bu özgürlüğün sınırının nerede aşılacağı örneklerle ifade edilmektedir.

-Buna göre, bir çalışan, kendi inancına arkadaşının niçin dahil olması gerektiğini tartışabilir; onu kendi kilisesine davet edebilir, hatta ona dinini değiştirmesini, aksi halde lanete uğrayacağını da söyleyebilir. Çağrışı alan kişi bu durum karşısında şok olur ve bu davetin bir daha tekrarlanmamasını ister. Genelgeye göre, “ilk davet koruma altındadır”, ama “çalışan ikinci bir davetin yapılmaması isteğine uymalıdır”. Çünkü ikinci davet taciz anlamına gelir.

-Kamuya açık işyerinde de çalışanın dini ifadesi tamamen yasak değildir. Federal çalışanlar, kişisel dini ziynetlerini, "benzer gayri dini bütün ziynetlerin yasaklanmasını gerektiren (güvenlik gibi) özel koşullar söz konusu olmadığı sürece" takınabilirler.

-Bir amir, çalışanını kiliseye veya sinagogdaki "Bat Mitzvah" törenine davet edebilir ama "ben sizi bu pazar kilisede görmedim. Bu pazar sizi orada göreceğimi umuyorum" diyemez.

-İş dışı kişisel ilan/notların asılacağı panoya bir yönetici kendi kilisesindeki paskalya töreninin davetiyesini asabilir; ama yönetici Talmut dersine başkanlık edeceğini, ardından yapılacak kariyer ilerleme tartışmalarında yer almak için bu derse katılmanın gerektiğini söyleyemez.

-Genelge, tıpkı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ifade özgürlüğüne ilişkin ünlü Handyside Kararı'nda olduğu gibi, ifade özgürlüğünün sınırını belirlerken, bu ifadelerden "rahatsızlık duymak" ile "ihlal" arasındaki sınırı da örneklerle somutlaştırmaktadır.

-Buna göre, bir çalışan kendi çalışma alanında İsa'nın resmini veya "Lord's Prayer" duasını sergileyebilir; "bu davranış, daha fazlası olmaksızın dini taciz oluşturmaz ve bu durum, bu dini görüşleri paylaşmayan çalışanları üzse veya keyfini kaçırorsa bile, izin verilmemesi gereken hasmane bir iş ortamı yaratmaz".

-Bir kısım çalışan öğle yemeği saatinde veya ilk gelenin kullanımına açık tutulan boş bir konferans salonunda dua etmek veya İncil üzerinde konuşmak için toplanabilirler. Başka çalışanlar dışlandıklarını hissetseler bile, bu bir taciz oluşturmaz.

-Genelge, çalışanın ibadet edebilmesi konusunda da kuruma sorumluluk getirmektedir. Buna göre, "bir birim, bir çalışanın yerine aynı işi yapacak birisi mevcut olduğu veya çalışanın yokluğu başka bir şekilde birime fazlaca bir yük getirmeyeceği bir durumda, çalışan için mesela Şabat veya dini tatile uymak gibi dini görevini yapması yönünde iş saatleri ayarlaması yapmak zorundadır".

-Yine bu genelgeye göre, dini vecibe gereği saçlarını uzun tutması gereken bir görevli bunu yapabilir; bir hükümet biriminde çalışmak üzere müracaat eden bir Yehova Şahidi, "dini inançlarına aykırı olarak, şekli dinen makbul olmayan bir itaat yeminine zorlanmamalıdır".

-Noel'de bir yönetici, büronun ana resepsiyon kısmına bir çelenk bırakabilir. Genelgenin Türkiye'deki tartışmalarla daha doğrudan

ilgili maddesine göre, “Bir haç veya bir yarmulke veya bir başörtüsü veya hicab gibi dini bir kıyafet giymek, çalışanın işgününde dini ifade veya pratiğinin bir gereği ise, buna, giyilmesi işyerinin fonksiyonunu fazlaca menfi etkilemediği sürece izin verilmek zorundadır”.

-İlgili mevzuatta zaten güvence altına alınmış olan çalışanın ibadet zamanları da unutulmamış ve şu şekilde güvence altına alınmıştır: “Bir çalışanın dini inancı, onun [belli bir zaman] işte bulunmamasını gerektirirse, Federal Hükümet, birimin görevini yapmadaki kabiliyetine zararlı olmadığı takdirde, bu çalışana kaybettiği zaman[ı telafi için fazladan] .. çalışma zamanı vermelidir”. (Genelgenin tam metni için bkz. Liberal Düşünce, Güz 1998, Sayı 12, ss. 64-74).

Batı’da olmasaydı da doğrusu budur

Yukarıdaki belge, insan haklarını koruma duyarlılığına sahip bir kamu otoritesinin getirdiği hukuki çerçeveyi ifade etmektedir. Önemli Batı’dan bir örnek olması değil, iyi bir örnek olmasıdır. Kamu hizmeti veren bireylerin düşünce, inanç, ifade, din ve vicdan özgürlüklerinin korunmasına ilişkin ABD ve Avrupa pratikleri hiç olmasaydı, dünya Türkiye, Tunus ve Suudi Arabistan’dan ibaret olsaydı bile, adalet, özgürlük ve barış gibi değerleri önemseyenler açısından durum değişmezdi. Ve yarın Batı’da özgürlükler budanacak olursa da değişmeyecektir.

İnsan hakları ve bu çerçevede ifade hürriyeti bir bütündür. Etnik olanı siyasi olandan, dini olanı cinsel olandan ayırmak veya din ve vicdan özgürlüğünü sadece bir inanç grubu için savunmak veya bir grubu dışta tutmak, ahlaki bakımdan yanlış olduğu gibi, hak savunucusunun duyarlı olduğu kesimlerin sorununu nihai olarak çözecek bir hukuki çerçeveyi tesis etme amacı bakımından da stratejik bir hatadır. Türkiye’de asıl eksik olan, insan haklarını ve bu kapsamda din ve vicdan özgürlüğünü herkes için aynı anda ve aynı kararlılıkla savunmayı başaranların gerçekten az olmasıdır. Trajik olan, dünyayı tanıyan ve izleyen Türkiyeli aydınların bu konuda toplumun çok daha gerisinde olması, önyargılarıyla gözünü kör etmesi ve çoğu kez bile bile susmasıdır. Aslında sorunlarımızın insan hakları konusundaki bilgi eksikliğinden çok adalet duygusunun eksikliğinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

İnsan haklarına dayalı demokratik devlet elbette tarafsız olacaktır. Tarafsız devlet, vatandaşlarına eşit mesafede duran, onlar arasında hiçbir ayırım yapmayan devlettir. Bunun anlamı, devletin kamu görevi yapacak kişileri seçerken de ayırım yapmaması, görevin

gerektirdiği nitelikleri taşıyan herkese mesleğe girişte eşit başvuru hakkını tanınmasıdır. Demokratik devlet için başörtülü olan vatandaşla olmayan vatandaş arasında hiçbir fark olamaz. İşe almada bunlardan sadece birini tercih edemez, öncelik tanıyamaz. Bu anlamda “başörtülü kamu görevlisi olur mu” sorusu, “başörtüsüz kamu görevlisi olur mu?” sorusuyla aynı ahlaki değere sahiptir. Dolayısıyla, başörtülü ve başörtüsüz kamu görevlisinin varlığına izin vermek, tarafsızlığa aykırı olmamak bir yana, tarafsız devlet ilkesinin bir gereğidir.”²⁷⁷

ÇALIŞMA HAYATINDA DİN ÖZGÜRLÜĞÜ STANDARTLARI:

Türkiye’de çalışanlar için kamu hizmeti görevi “din dışı” alan olmaktan çıkarılmalıdır. Aslolan kişinin kendi görevinde “adil ve tarafsız” olmasıdır. Yoksa dini yaşam pratiklerinin var olması veya olmaması, kişiyi adaletsiz veya taraflı yapmaz. Çalışanlar tek başlarına veya diğer çalışanlarla birlikte, çalışma düzenini ciddi oranda engellemediği sürece, aşağıda bildirilen haklara, Türkiye’de yaşayan tüm inanç grupları sahip olmalıdır.

1-Kamu hizmetini yapan bireyler inandıkları dini, kamu hizmetlerinde de gösterebilmeli, inandığı dini çevresine bildirme / tebliğ edebilmelidir.

Örn: Bir Hıristiyan veya Müslüman diğer çalışanları ve çevresini dine davet edebilir. Tebliğ edebilir. Bir Kitab-ı Mukaddes veya Kur’an nüshasını kişisel masasının üzerine bırakabilir. İşini engellemediği oranda, iş saatlerinde okuyabilir. Bir kısım çalışan öğle yemeği saatinde veya ilk gelenin kullanımına açık tutulan boş bir konferans salonunda dua etmek veya Kur’an / İncil üzerinde sohbet / ders yapmak için toplanabilirler. İnanıldığı dinin gereği olarak sakal bırakabilir, saç uzatabilir.

2- Aynı şekilde çalışanlar, bir inançsızlığı simgeleyen söz, madde ve fiilleri ortaya koyabilmelidir.

Örn: Kişi inançsızlığını belirtebilir, diğer çalışanları buna davet edebilir. İnançsızlığını simgeleyen bir sözün bulunduğu giysi giyebilir.

²⁷⁷ “Başörtülü kamu hizmeti verilmez” demek, ayrımcılıktır / Bekir Berat Özipek- Zaman - 24 Ocak 2008 Birinci kısım 2 Kasım 2007 tarihinde yayımlanmıştır.

3-Çalışanlar, çalışma saatleri içerisinde dini duasını, ibadetlerini yapabilmelidirler.

Örn: Bir Hıristiyan çalışma saatleri içerisinde dualarını yapabilir. Bir Müslüman namazını kılabilir.

4-Çalışana dini ibadetini yapmak için kendisine uygun bir yer tahsis edilmelidir.

Örn:T alep olması halinde Müslümanlar için namaz kılabilceği mescit, diğer dini gruplar için ibadet edebilecekleri bir alan ayrılmalıdır.

5-Dini ibadetini yapmak için kendisine mesai saatleri/günlerinde uygun bir zaman verilmelidir. İdare bu yöndeki koşulları önceden sağlamalıdır.

Örn: Cuma namazına gitmek isteyen bir memur o saatte izinli sayılmalıdır. Onun bulunmadığı zaman için önceden düzenleme yapılmalıdır. Bir yezidi için Çarşamba günü dinlenme günü olarak düzenlenmelidir.

“Bir birim, bir çalışanın yerine aynı işi yapacak birisi mevcut olduğu veya çalışanın yokluğu başka bir şekilde birime fazlaca bir yük getirmeyeceği bir durumda, çalışan için mesela Şabat veya dini tatile uymak gibi dini görevini yapması yönünde iş saatleri ayarlaması yapmak zorundadır”. (ABD-Federal İşyerlerinde Dini Pratik ve Dini İfadeye Dair Prensipler”)

6-Çalışma esnasında bir dine ait dini kıyafet giyilebilmelidir, sembollerini görünür halde takabilmelidir.

Örn: Çalışma saatleri içinde bir Hıristiyan, haçı görünür halde takabilir. Bir Yahudi kippasını takabilir. Müslüman kadın başörtüsü/hipap, Müslüman erkek de sarığını takabilir.

7-Çalışma esnasında kişi dini inancından dolayı kendisine verilen bir görevi reddedebilmelidir. Kişi, inandığı dinin gereklerine açıkça aykırı bir görev veya tutum almaya zorlanmamalıdır.

Örn: Bir Müslüman güvenlik görevlisi plaj dışında bir alanda koruma görevi verilmesini isteyebilir. Bir Yehova Şahidi, “dini inançlarına aykırı olarak, şekli dinen makbul olmayan bir itaat yeminine zorlanmamalıdır. Silah kullanmamak, öldürmemek üzere

inancı bulunan kişiler zorunlu askerlik uygulamasına tabi tutulmamalıdır. İlla gerekliyse dini inançlarına uygun görevler verilmelidir. Dini inancı gereği marul yemeyen, domuz eti veya tavşan yemeyen grupların işyerindeki yemekleri, onların inançlarına aykırı olarak yapılmamalı farklı yemek hazırlanmalıdır.

Kişinin dini inancına aykırı ideolojik devlet yeminlerini etmeme hakkı, inanmadığı bir dersi anlatmama, uygun görmediği anıtlar önünde beklememe, saygı durumunda bulunmama hakkı, olmalıdır.

8-Çalışanlar dini görünürlük ve davetlerinde ısrarlı dahi olabilmelidirler. Buradaki sınır tacizin olmamasıdır. Çalışan, kişilere karşı adaletsiz ve taraflı davranmadığı sürece engellenmemelidir.

Örn: Bir çalışan, kendi inancına arkadaşının niçin dahil olması gerektiğini tartışabilir; onu kendi kilisesine/ camiye / cem evine davet edebilir, hatta ona dinini değiştirmesini, aksi halde (cehenneme gidebileceği) lanete uğrayacağını da söyleyebilir. Çağrıyla alan kişi bu durum karşısında şok olur ve bu davetin bir daha tekrarlanmasını ister. "ilk davet, koruma altındadır", ama "çalışan ikinci bir davetin yapılmaması isteğine uymalıdır". Çünkü ikinci davet taciz anlamına gelir. Bir amir, çalışanını (Camide Cuma namazına, Cem evinde Semah'a davet edebilir) Kiliseye veya Sinagogdaki "Bat Mitzvah" törenine davet edebilir; ama "ben sizi bu pazar Kilisede görmedim. (Cuma namazında görmedim, gelecek Cuma sizi orada göreceğimi umuyorum, diyemez) Bu pazar sizi orada göreceğimi umuyorum" diyemez. İş dışı kişisel ilan/notların asılacağı panoya bir yönetici kendi kilisesindeki paskalya töreninin davetiyesini asabilir; ama yönetici Talmut dersine (İncil dersine/ Kur'an dersine) başkanlık edeceğini, ardından yapılacak kariyer ilerleme tartışmalarında yer almak için bu derse katılmanın gerektiğini söyleyemez. Bir kısım çalışan öğle yemeği saatinde veya ilk gelenin kullanımına açık tutulan boş bir konferans salonunda dua etmek veya İncil üzerinde konuşmak için toplanabilirler. Başka çalışanlar dışlandıkları hissetseler bile, bu bir taciz oluşturmaz."²⁷⁸

²⁷⁸ ABD-Federal İşyerlerinde Dini Pratik ve Dini İfadeye Dair Prensipler”(Not: farklı dinlerle ilgili örnekler parantez içine alınmak suretiyle sonradan eklenmiştir.

DİN ÖZGÜRLÜĞÜ ALANINDA GENEL ÖNERİ VE TALEPLER

1-Din ve inanç / inançsızlık gurupları yasal olarak tanınmalıdır:

Türkiye’de tüm inanç/inançsızlık gurupları, -talepleri olması halinde- yasal olarak tanınmalıdır. Devlet, Lozan antlaşmasını hatalı yorumlayarak sadece Rum, Ermeni ve Musevi’leri “Gayrimüslim Azınlık” olarak kabul etmekte olup, bu sınırlayıcı uygulamasından vazgeçmelidir. Müslüman din/ inançlar cemaatlerini, Türk / Süryani Hıristiyanlar, Yezidiler, Bahailer, Yehova Şahitleri, inançsızlar ile diğer topluluklar, talepleri olması halinde yasal olarak tanınmalıdır.

2-İdeolojik devlet yerine hakem devlet olmalıdır:

Devletin ideolojisi olmamalıdır. İdeolojisini yeni bir din hüviyetine büründürüp, bireylere ideolojisini dayatmamalıdır. Tek tipleştirme yerine, devlet tüm din ve inançlara eşit mesafede olmalı, hakem konumunda kalmalıdır.

Devletin hoşgörüsüzlükle etkin bir şekilde mücadele etmesi, tüm din / inanç guruplarıyla diyalog kurması, çok kimlikliliği engelleme yerine, desteklemesi gerekmektedir. Toplumsal farkındalığı, bizzat devlet desteklemelidir.

3-“Bize özgü laiklik” yerine, eşitlik ve tarafsızlık ilkesi esas olmalıdır:

İdeolojik devlet, jakoben tipi laiklik ilkesini dünyada pek de örneği olmayacak katı şekliyle uygulamaktadır. Laiklik ilkesi, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması şeklinde özetlenmekte ise de, Anayasa Mahkemesi kararında belirtildiği gibi; aslında net bir ayrılığı değil, dini alana açık bir müdahale ve yönlendirme amacıyla kullanılmaktadır. Anayasa Mahkemesi kendi çerçevesini belirlediği, kendi inancı olan laiklik ilkesini; adeta kutsallaştıran, kişilerin dini inancını vicdanına, sadece iç yaşantısına sıkıştıran, dinin de bu alan dışında kalan kısımlarını, dünyevi işlere dahi karıştır(ıla)ma-

yacak şekilde neredeyse yoklaştıran yorum ve uygulaması mevcuttur. Üstelik din insanlarına, ibadethanelerine ve sonuçta dine müdahale etmek gereğini bir zorunluluk olarak tanımlayıp, temel hak ve özgürlükleri ancak bu dar kalıplara sığması halinde kabul eden inanış, din ve vicdan özgürlüğüne açık müdahale teşkil etmektedir. Türkiye’de Sünni Müslümanlar, Aleviler, Gayrimüslimler ile diğer tüm inanç/ inançsızlık grup ve kişilerini etkileyen “Bize özgü laiklik” kavramı, dini özgürlükleri dayatma ve farklı din / inanışları baskılamaya adına kullanılan / istismar edilen bir kavram niteliğindedir.

Laiklik ilkesi yerine; eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri esas alınmalıdır. Devletin inanan, inanmayan tüm görüşlere eşitlik mesafede durması, hiçbirini öncelememesi ve diğerine müdahale etmemesi şeklinde tarafsızlık ilkesi, din ve vicdan özgürlüğünü sağlayabilir.

Bu ilke yakın gelecekte netleştirilemeyecek ise; Anayasa’da yeniden somut tanımı yapılmalı ve devletin dine kesinlikle müdahale edemeyeceği, kişilerin dini inanışlarını yaşayabilecekleri özel ve kamusal! alanda özgürlük ortamının engellenemeyeceği belirtilmelidir. Din ve inanç alanı, ancak şiddet veya tacizin, fiziki baskının olması halinde, bu fiilleri yapanların ölçülü bir müdahaleyle engelleneceği bir yapıya kavuşturulmalıdır.

4-Özür ve iade-i itibar:

Devlet, din / inancından dolayı yasa yoluyla veya idarenin fiili olarak bizzat işlediği haksızlıklar, sivil yurttaşlar tarafından yapılan ihlallere engel ol(a)maması veya din özgürlüğünü gerektiği şekilde sağlayamamış olması nedenleriyle, tüm din ve inanç gruplarından özür dilemelidir.

Din özgürlüğüne aykırı yasal düzenlemeler sonucu (örneğin kaldırılan TCK 163.madde- Laikliğe aykırı propaganda suçu) mahkeme kararıyla dini ayrımcılığa uğrayan, hakkında takibat açılan kişilerin, ölmüş olsalar bile iade-i itibarları sağlanmalıdır.

5-Din özgürlüğünde sınır, şiddet ve taciz olmalıdır.

Devlet, Alevilere, Sünni Müslümanlara ve Gayrimüslimlere karşı önyargı ve dayatmalardan vazgeçmeli, inanç ve ibadet özgürlüğünü korumalı, dini / inanç alanında kişiler, şiddet ve tacize yönelmediği sürece müdahale etmemelidir.

6-İsteyen din / inanç guruplarına, devlet içinde özerk konumlar oluşturulmalıdır.

Türkiye’deki tüm din ve inançların -istemeleri halinde- kendi seçtikleri kişilerden oluşan yasal temsilcilerinin oluşturulmasına olanak sağlanmalıdır. Bu kişilere inanç, ibadet alanında yasal güvence oluşturulması, devletin, bu kişilere bağlı hizmetleri karşılamak üzere kadro vermesi, müfredat ve içeriğine karışmadan ekonomik, sosyal, siyasal alanda özerk bir yapılanma sağlayarak, dileyen inanç guruplarının desteklenmesini sağlamalıdır.

7-Din insanı yetiştirme hakkı :

Din insanı yetiştirilmesi için tüm inanç guruplarının kendi belirledikleri müfredatla ve görevlilerce “din insanı” yetiştirilmesi önündeki engeller kaldırılmalıdır. Din insanı yetiştiren tüm eğitim kurumları engellenmemeli, kapatılanları da biran evvel açılmalıdır.

8- Devletin din eğitimi:

Özellikle devletin din eğitimi yoluyla din / inanç guruplarını yönlendirmekten vazgeçmesi, din eğitimi cemaat ve dini yapılara bırakması gerekmektedir. Devletin sadece gerekli koruma sağlaması ve ihlalleri önleme hususunda, sınırlı bir görev alanı olmalıdır. Ancak sadece isteyenlere din eğitimi verebilecek imkanlar da oluşturulmalıdır.

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi kaldırılmalıdır. İsteyenler için seçmeli hale getirilmelidir. (Geçmişten itibaren farklı inanç guruplarına yönelik inanmadıkları bir dinin dayatması niteliğinde kullanılmış olması hatırlanmalıdır)

9-İbadethanelerin mülkiyeti, yapımı, tanınması ve muafiyetler sorunu giderilmelidir.

Türkiye’de ibadethaneler din / inanç guruplarına ait olmalıdır. Camilerin mülkiyeti, Diyanet İşleri Başkanlığı’na, devlete ait olmalıdır. O camiye yaptıran cemaate ait olmalıdır. Türkiyeli Protestanların Kiliseleri, Aleviler için Cem evi, diğer dini gurupların ibadethanelerinin mülkiyeti, din / inanç guruplarına ait olmalıdır.

Tüm bu ibadethaneler yasal anlamda tanınmalıdır.

Bazı ibadethanelere sağlanan personel desteği ve diğerler masraflardan muafiyetler, ayrımsız olarak tüm ibadethanelere uygu-

lanmalıdır. Bu tür durumlarda, tüm grupların muvafakatlerinin olması halinde (ki bu pek mümkün görülmemektedir) tüm inanç gruplarının masraflarını devlet karşılayabilir. Ya da her din / inanç grubunun kendi mensuplarından -kabul etmeleri halinde- kesilecek vergi, bağışlardan oluşturulacak fonlardan, o gruba ait ibadethanelerin masrafları karşılanabilir.

10- Devletin din / inanç gruplarını tanımlamaması gerekir.

Din veya inanç grupları kendilerini ne şekilde tanımlıyorlarsa, o isim veya inanç tanımında kabulleri gerekir. Bu bağlamda Alevilerin İslam'ın içinde veya dışında olduklarına dair mahkemenin veya devletin tanımı, inanca müdahale oluşturmaktadır. Her grup kendisini nasıl tanımlıyorsa, o şekilde kabul edilmeleri gerekir.

11- Kendi dini liderlerini seçme hakkı, tüm din / inanç gruplarına tanınmalıdır.

Tüm dini gruplar, kendi dini liderlerini kendileri seçebilmelidir. Bu seçime devlet kesinlikle karışmamalıdır. Diyanet İşleri Başkan'ının atanmış bir devlet memuru olduğu unutulmamalıdır. Dini grubun talebi halinde, bu dini lider yasal olarak tanınmalıdır.

12- Çok hukukluluk olmalıdır:

Türkiye'de bir çok din/inanç grubu bulunmaktadır. Bu yapıların özel durumu görmezden gelinmekte ve hepsine /inanmadıkları hukuk kuralları uygulanabilmektedir. Din / inanç gurupları kendi inançları dinin hukuk kurallarının, kendilerine uygulanmasını isteyebilmelidirler. Çok hukukluluğun yasal güvenceleri oluşturulmalıdır.

13- Resmi ideolojinin tarihi yerine, gerçek tarih araştırılmalıdır.

Resmi ideolojiye uygun olarak yazılan tarihin kaldırılması, yerine bağımsız tarihçilerden oluşacak komisyonlar, tüm devlet arşivlerini -devlet sırrı ayırımı yapılmaksızın- araştırabilmeli ve bu çalışma sonucunda yeni tarihin yazılması gerekmektedir. Bu şekilde Türkiye'de din inanç gruplarına yapılan haksızlıkların tarihsel gerçekliği ve mağduriyet boyutu ortaya çıkarılmalı, maddi ve manevi zararların giderilmesi yönüne gidilmelidir.

14- Gerçekleri araştırma komisyonu kurulmalı, failer cezalandırılmalıdır.

Din / inanç guruplarına karşı yapılan katliamlar, şiddet hareket-

lerinin yetkili makamlar ve sivil temsilcilerin katılımıyla araştırılması gerekmektedir. Oluşturulacak bu komisyonun, tüm devlet arşivlerinde -devlet sırrı ayırımı yapılmaksızın- araştırma yapabilme yetkisi olmalıdır. Geçmişteki mağduriyetlerin tüm yönleriyle açığa çıkması, faillerinin cezalandırılması, fail hayatta olmasa bile, gerçeğin tespit ve ilanı gerekmektedir.

15- Din / inanç/ inançsızlık gruplarının temsil hakkı olmalıdır.

T.B.M.M.’de “Temsilciler Meclisi” kurulmalıdır. Farklı din/ inanç ve inançsızlık gruplarına temsilciler meclisinde, temsil hakkı tanınmalıdır. Bu şekilde katılımcı yönetim sağlanarak, çok kimlikli bir temsil imkanı oluşturulabilir. Bu kişilerin kendi toplulukları tarafından seçilmesi / atanması sağlanmalıdır.

16- Diyanet İşleri Başkanlığı bu haliyle kaldırılmalıdır:

Diyanet İşleri Başkanlığı, devletin İslam dinine inanan bireylerini kontrol ve onlara müdahale imkanı oluşturmaktadır.

- Diyanet İşleri Başkanlığı, fetva vermek, hutbeleri hazırlamak, Kur’an kursları açmak vb. birçok dini görevi olan bir devlet kurumudur.

-Tüm personelleri devlet tarafından atanmaktadır.

- Diyanet İşleri Başkanlığı’nın doğrudan devlete / Başbakan’lığa bağlı olması,

- Sadece İslam dininin Sünni yorumuna ait inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmesi,

- Diyanet personelinin eleştirisi hakkının yasal olarak kısıtlanması,

-Bir kısım ibadethanelerin masraflarını karşılaması ve diğer ibadethanelere bu konuda ayrımcılık yapılması,

-Camilerin ibadete açılması izninin Diyanet İşleri Başkanlığı’nca verilmesi zorunluluğu,

-Camilerin Diyanet İşleri Başkanlığına devredilmesi zorunluluğu, dini alana müdahaledir.

Devletin kendi kurumları aracılığıyla dine, dindara müdahale etme yetkisi kaldırılmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, din insanlarına, ibadethanelere ve dini alana devlet müdahalesi oluşturduğu için kaldırılmalı, dini alan cemaat ve inananlara bırakılmalıdır.

17- Anne babanın çocuklarının din eğitimi tercih hakkı olmalıdır.

Eğitimde anne babanın çocuğu için tercih ettiği dini eğitim, Türkiye’de istenilen şekliyle verilememektedir. İHAS’ın Ek 12 nolu protokolünün Türkiye tarafından onaylanmamış olması, tüm din / inanç gruplarını mağdur etmektedir.

18- Dini eğitimde devlet tekeli kaldırılmalı, kapalı okullar açılmalıdır:

Din eğitimi devletin tekelindedir. Devletin izin vermediği okullar açılmamaktadır. Özel veya tüzel şahısların ilk, orta ve yüksek öğrenim seviyesinde dini eğitim ve öğretimi veren okullar ve kurslar açmasına izin verilmelidir.

Devletin kapattığı ibadethanelerden ruhban okulları, medreseler ve tekkeler yeniden açılmalı, bu ibadethaneler din eğitimi de verebilmelidir. Kapattırılan eski ibadethaneler de, önceki kullanım amacına uygun olarak eski hallerine dönüştürülmelidir.

19- Yargı, etkin hale getirilmelidir.

Dini ayrımcılığa karşı yargı etkin hale getirilmelidir. Dini alana müdahale, ayrımcılık veya din / inanç mensuplarına yapılan hak-sızlıklara karşı cezasızlık veya geciktirme; başta yaşam hakkı olmak üzere temel hak ve özgürlükleri ihlal etmektedir.

20- Din özgürlüğünü ihlal eden mevzuat hükümleri kaldırılmalıdır.

Yukarıda bir kısmını sunduğumuz ve din özgürlüğünü ihlal eden mevzuat hükümleri kaldırılmalıdır. Uluslararası standartlara uygun olarak –çekince konulmadan- mevzuat özgürlükler yönünde yeniden düzenlenmelidir.

21- Eğitim hakkının engellenmesine son verilmelidir.

Din / inanç gurupları, dini inanışlarından, kıyafetlerinden ve kullandıkları dini sembollerden dolayı, örneğin başörtüsü yasağı gerekçe gösterilerek, eğitim hakkından mahrum bırakılmamalıdır. Kılık kıyafet, dini veya dinsel tercih nedeniyle eğitim hakkı engellenmemelidir.

22- Eğitim alanında dini hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığa karşı etkin çalışmalar yapılmalıdır.

Temel hak ve özgürlükler, din ve vicdan özgürlüğü, hoşgörü, farklı olma hakkı ile çok kimliklilik ilkokuldan başlamak üzere, eğitimde etkin şekilde işlenmelidir.

23- Din tebliği herkes için serbest olmalıdır.

Müslümanların din tebliği, misyonerliğin (din tebliği) Hıristiyan / Bahai / Yehova şahitlerinin din tebliği de bir haktır. Devlet ve toplum tarafından, din tebliğinin serbest olduğu anlaşılmalıdır. Din tebliğ eden kişilere karşı şiddet ve baskı uygulanmamalıdır. Taraflar, düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında tartışma yürüterek ikna yöntemini tercih etmelidirler. Ayrıca bir hakkın kötüye kullanıldığı yönündeki soyut iddia, o hakkın kullanılmasını engellememeli. Somut bir kötüye kullanma var ise, yasal merciler o olaya ilişkin ölçülü tedbirlerini uygulamalıdır.

24- Nüfus cüzdanlarında din hanesi:

Nüfus cüzdanlarında bulunan “DİN” hanesi kaldırılmalıdır. Dikeye ek bir belge verilmelidir. Din hanesi kaldırılıncaya kadar, tüm din ve inanç gruplarının kendi tanımladığı şekliyle ve taleplerinin olması halinde – resmen kabul edilen, edilmeyen şeklinde bir ayrıma gitmeden- dinlerinin kimliklerine yazılması sağlanmalıdır.

25- Geri dönüş ortam ve imkanları sağlanmalıdır.

Dini ayrımcılık nedeniyle yerlerinden edilenlerin (tehcir / mübadele dahil) gayrimüslimlerin geri dönüşüne imkan sağlayan yasal düzenlemeler yapılmalı, fiili engellerin kaldırılması, mağduriyetlerinin giderilmesi, maddi ve manevi zararlarının karşılanması gerekmektedir.

26- Niteliği değiştirilen ibadethaneler:

Camiye çevrilen kiliseler, mensuplarının talebi halinde kamu kaynaklarıyla eski haline getirilmelidir. Müze olsa bile aynı durum geçerlidir. Niteliği zorla değiştirilen ibadethanelerin dini cemaat temsilcilerinin taleplerinin olması, mevcut ibadethaneyi kullanan cemaatle uzlaşamamaları halinde, kiliseden çevrilen camiler sahiplerine iade edilebilmelidir. Devletin bu ara dönemde yeni ibadethane yapımına maddi destek sunması faydalı olabilir.

27- Din inanç gruplarının örgütlenme özgürlüğü ihlal edilmemelidir.

Din / inanç guruplarının kendi adlarıyla, kendi amaçları doğrultusunda siyasi parti kuramamaları, kendilerinin dini azınlık olduklarının kabulünü dahi yasal olarak isteyememeleri bu grupların örgütlenme özgürlüğünü ihlal etmektedir. Bildirilen niteliklerde siyasi parti kuramamaları veya kurulmuş partilerin bu çalışmamaları yapamaması, din özgürlüğüne müdahale olup, bu yasaklar kaldırılmalıdır.

28- Türkiye’de tüm çalışanların, olması gereken dini özgürlüğü hususundaki ilkeler:

Türkiye’de çalışanlar için kamu hizmeti görevi “din dışı” alan olmaktan çıkarılmalıdır. Asıl olan kişinin kendi çalışma görevinde “adil ve tarafsız” olmasıdır. Türkiye’de yaşayan tüm inanç grupları;

- 1-Kamu hizmetini yapan bireyler inandıkları dini, kamu hizmetlerinde de gösterebilmeli, inandığı dini çevresine bildirme / tebliğ edebilmelidir.
  - 2- Aynı şekilde çalışanlar, bir inançsızlığı simgeleyen söz, sembol ve fiilleri ortaya koyabilmelidir.
  - 3-Çalışanlar, çalışma saatleri içerisinde dini duasını, ibadetlerini yapabilmelidir.
  - 4-Çalışana dini ibadetini yapmak için uygun bir yer tesis edilmelidir.
  - 5-Dini ibadetini yapmak için kendisine mesai saatleri/ günlerinde uygun bir zaman verilmelidir. İdare bu yöndeki koşulları önceden sağlamalıdır.
  - 6-Çalışanlar, çalışma esnasında bir dine ait dini kıyafeti, sembolleri görünür halde takabilmeli, kullanabilmelidirler.
  - 7-Çalışma esnasında kişi dini inancından dolayı kendisine verilen bir görevi reddedebilmelidir. Kişi, inandığı dinin gereklerine açıkça aykırı bir görev veya tutum almaya zorlanmamalıdır.
  - 8-Çalışanlar dini görünürlük ve davetlerinde ısrarlı dahi olabilmelidirler.
- Buradaki sınır, baskı ve tacizin olmamasıdır. Çalışan, kişilere karşı adaletsiz ve taraflı davranmadığı sürece engellenmemelidir.

SONUÇ VE İSTEM

Türkiye’de din özgürlüğü sorunu, Türkiye’deki hak ve özgürlükler sorunundan bağımsız değildir. Kişilerin din özgürlüğü alanında uğradıkları ayrımcılıkların çözümü için, Türkiye’nin temel sorunlarının çözümünü beklemeleri gerekmemektedir. Her sorun, kendi mağdurları arasında en önemli sorun olarak pekâlâ görülebilir. Ancak, hak savunucuları ve devlete düşen, tüm mağduriyetleri çözmek için çalışmak olmalıdır.

İnsana olan saygımız; onun ırkı, rengi, dili, dini, inancı ve mezhebinden bağımsız olarak tüm haklarını korumak için çalışmamızı gerektirir.

Din ve vicdan özgürlüğü ve diğer hak ihlallerinin yaşanmaması dileğiyle, birimizin hakkı için hepimiz birlikte çalışmalıyız.

MAZLUMDER olarak; ancak 2008 yılında tüm mağdur din / inanç grupları hakkında kapsamlı çalışma yürütmemiz, bazı grupların sorunlarıyla yeterince veya hiç ilgilenmemiş olmamızdan dolayı, bir insan hakları örgütü olarak özür dilemekteyiz. İhlal edilen haklarını korumak üzere gerekli tüm müdahale ve başvuruları daha iyi yapmaya çalışacağımızı da beyan etmekteyiz.

Sivil toplum kuruluşlarından diyalog ve hoşgörü ortamının gelişmesine katkı sunacak çalışmalara, daha fazla ağırlık vermelerini farklı din / inanç grupları için ortak çalışmayı geliştirmelerini beklemekteyiz.

Medya’dan; dini ayrımcılığı besleyen yayınlar yapmamalarını, aksine tarafsızlığa katkı ve ayrımcılığı engellemeye yönelik daha fazla yayınlar yapmalarını istemekteyiz.

A.B. yetkililerinden; Türkiye’de dini ayrımcılık ve din özgürlüğü alanında yaşanan ihlallerin giderilmesi hususunda Türkiye’ye daha fazla uyarıda bulunmasını, kendi ülkelerinde yapılan dini

ayrımcılık vakıalarının da giderilmesi için daha fazla çalışma yapmalarını istemekteyiz.

AHİM'in; Türkiye'de dini ayrımcılık ve din özgürlüğü alanında yaşanan ihlalleri değerlendirmesinde, jakoben laiklik dayatmasının devamı yönünde verdiği kararlarını gözden geçirmesi ve hak ve özgürlükler yönünde yeni kararlar vermesini,

Kolluk kuvvetlerinden; insan haklarına dayanan uygulamalar yapmaları hususunda hassas davranmaları, bazı mensuplarının ayrımcılık ve ihlal oluşturmalarını engellemelerini,

Yargı makamlarından; dini ayrımcılığı engelleme hususunda daha hassas davranılmasını, bazı mensuplarının ideolojik davranış ve yorumlarının engellenmesi ile ayrımcılığın son bulması için katkı yapmalarını,

TBMM'den; yukarıda tespit etmeye çalıştığımız yasalardan kaynaklanan ayrımcılıkların giderilmesi için inisiyatif alması ve hak ve özgürlükleri koruyucu yasalar yapmasını,

Hükümetten; uygulamadan kaynaklı ve yukarıda tespit etmeye çalıştığımız yasalardan kaynaklı ayrımcılıklar gidermesi, ihlalleri engellemesi, hak ve özgürlükleri koruyucu çalışmalar yürütmesi, diyalog ve hoşgörü ikliminin gelişmesine katkıda bulunmasını, talep etmekteyiz.

Kim olursa olsun, zalime karşı mazlumdan yana olmak; hepimizin hakkı için hep birlikte çalışmamızı gerektirir.

**İNSAN HAKLARI VE MAZLUMLAR İÇİN
DAYANIŞMA DERNEĞİ
(MAZLUMDER)**

EKİ :

- 1-Rapor- Türkiye’de Din Özgürlüğü Raporu- Liberal Düşünce Topluluğu
- 2-Rapor- Türkiye’nin Örtülü Gerçeği -Başörtüsü Yasağı
- 3-Rapor- İstatistiki Verilere Göre Türkiye’de Kadınların Genel Konumu Ve Başörtüsü Yasağının Cinsiyet Endeksine Etkileri
- 4-Rapor- AKDER- Türkiye’de Başörtüsü Yasağı Sorunu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Bakış Açısı
- 5-Rapor- ABD- 2007 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu
- 6-Kitap- Nurculuk Davası- Av.Bekir Berk
- 7- Kitap - İHGD- Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı
- 8- Kitap - Ben Disiplinsiz Değilim- YAŞ kararlarıyla ordudan atılan askerler
- 9- Kitap - Alevi Olmak- Alevilerinden dilinden ayrımcılık beyanları
- 10-Araştırma- KONDA- Gündelik Yaşamda Din-Türban
- 11-Parti kapatma davası kararı- Adalet ve Kalkınma Partisi hk.